ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ФАКУЛЬТЕТ З ПІДГОТОВКИ СЛІДЧИХ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Тези доповідей учасників
Всеукраїнської науково-практичної конференції
17 лютого 2012 р.

ЛЬВІВ
2012

УДК 34
ББК 67
П 78

Рекомендовано до друку засіданням вченої ради
факультету з підготовки слідчих
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 15 лютого 2012 р.)

У п о р я д н и к и:
***І.М. Ситар**, начальник кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;*
***В.В. Шишко**, професор кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;*
***Д.Є. Забзалюк**, доцент кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат історичних наук, доцент;*
***Н.Я. Рудий**, доцент кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;*
***О.І. Савайда**, доцент кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;*
***М.Б. Шевців**, викладач кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ.*

П 78 **Проблеми державотворення та правотворення в Україні:** тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 17 лютого 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – 552 с.

Збірник містить тези доповідей і повідомлень учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (12 лютого 2012 р.) – працівників кафедри, молодих науковців, ад'юнктів та аспірантів Львівського державного університету внутрішніх справ, а також науковців інших навчальних закладів. Тези присвячено висвітленню сучасних проблем функціонування та розвитку держави і права, місцю порівняльного правознавства у системі прав та свобод людини.

Матеріали опубліковано в авторській редакції

УДК 34
ББК 67

© Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012

ВСТУПНЕ СЛОВО

У системі українських і зарубіжних юридичних дисциплін питанням виникнення, розвитку і становлення держави і права традиційно приділяється велика увага.

На сьогодні доволі важливою є проблема оптимального поєднання сучасного, новітнього державно-правового матеріалу із традиційними, класичними напрацюваннями у галузях державотворення і правотворення. Не менш важливою та актуальною виявилася проблема переосмислення й одночасної переоцінки низки застарілих (хоча вони і виникли тільки в останні десятиліття у нашій країні) державно-правових поглядів, політико-правових і духовних цінностей.

Насамперед необхідно відкоригувати усталене у свідомості юристів, політологів, філософів, соціологів, спеціалістів у сфері інших суспільних наук уявлення про державу і право, політику і демократію як про винятково станові явища та інституції, адже вони містять ще й національні, групові, кланові, етнічні, особистісні та багато інших завдань та інтересів.

Слід відзначити, що, незважаючи на певні емоційні «вибухи», здебільшого спричинені новою політичною кон‘юнктурою в Україні, процеси перегляду деяких попередніх поглядів і підходів, а також зародження і становлення нових державно-правових позицій і доктрин, що були зумовлені об'єктивними змінами в економіці, суспільстві й державі, відбувалися загалом цілком природно і достойно. Це стосується, зокрема, фундаментальних, основоположних уявлень про державу і право, законність і конституційність, правотворчість і правозастосування, правопорушення і правомірну поведінку, зрештою, про місце і роль держави і права у житті суспільства та політичної системи. Звичайно, в міру розвитку суспільства відбуваються певні зміни у фундаментальних знаннях про державу і право та суміжні з ними явища, але це еволюційні, а не радикальні, революційні зміни державно-правової матерії.

У межах досліджень проблем державотворення і правотворення відбувається підсумовування знань, отриманих галузевими і спеціальними юридичними науками, а також загальнотеоретичних даних, здобутих при вивченні юридичної практики. Іншими словами, проблеми державотворення і правотворення є систематизованим результатом знань, накопичених окремими юридичними науками і юридичною практикою.

Питання розвитку держави і права є підґрунтям для вирішення спеціальних питань галузевих проблем і водночас формують свої ви-

сновки у тісному зв'язку з ними, використовують фактичний матеріал, що міститься в них, спираються на їхні досягнення. Це забезпечує цілісність наукових уявлень і єдність категоріального апарату в усіх юридичних науках.

Усе це викликало необхідність здійснити комплексний підхід до проблем державотворення і правотворення, давши можливість науковцям і педагогам, ад'юнктам і аспірантам, магістрантам і слухачам, курсантам і студентам нашого університету та інших вищих навчальних закладів України викласти своє розуміння окремих положень державно-правової історії, теорії, філософії. У цьому збірнику вміщено тези виступів, які вирізняються оригінальністю проявів уміння орієнтуватися у політиці при вирішенні проблем державної і юридичної практики, демонструють широкий світогляд, здатність тлумачити і застосовувати нормативно-правові акти, юридично грамотно оцінювати правові факти, мислити правовими категоріями, зміцнювати режим законності у діяльності державних органів.

Іншими словами, ми дали можливість відтворити історичні моменти державотворення в Україні від Антського союзу племен до сучасної незалежної держави; розкрити загальнотеоретичні та філософські аспекти, а також спроектувати моделі подальшого розвитку нашої країни з урахуванням новітніх концепцій українського державотворення і правотворення, з використанням сучасних розробок відомих українських і зарубіжних учених – істориків, правників, політологів, з особливим акцентом на проблемах «перехідного» суспільства і права, проблемах поділу влади, праворозуміння і змісту права, методологічних питаннях юридичної відповідальності тощо.

Ректор
Львівського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук
генерал-лейтенант міліції
Михайло Цимбалюк

В.М. Адам,
викладач
(Навчально-науковий інститут права, психології та економіки)

АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Суттєвою відмінністю екологічної функції держави від інших функцій, є формування цілої системи Кодексів, Законів, Підзаконно-нормативних правових актів, які пов'язані з собою єдиною метою – це забезпечення права громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Це право визначене Конституцією України і є одним з невід'ємних прав громадян, яке повинна забезпечувати держава всіма наданими їй важелями впливу, всім своїм апаратом.

Історично склалося так, що на утворення кожної держави впливав цілий комплекс причин – економічних, політичних, внутрішніх, зовнішніх, а отже виникненні держави у кожного народу мало свої особливості, характерні риси. Тому доцільно вважати, що і причини формування таких функцій в кожної держави, народу є іншими. Проте є немало народів і націй, які створили свої держави лише в XX ст. [1, с. 42].

Отже залежно від часу утворення держав, науково технічного прогресу, розвитку релігії, культури, свідомості, що впливало на майбутні процеси функціонування та розвитку держави, в міру необхідності формувались функції держави, тобто як зазначає М.С. Кельман, основні напрямки її діяльності, в яких відображалися й конкретизувалися завдання і мета держави, проявлялися її сутність та зміст, а також соціальне призначення в соціально неоднорідному суспільстві.

Схожість або збіг основних внутрішніх функцій багатьох існуючих нині держав свідчить про помітне зближення їхньої соціальної сутності, про посилення взаємозалежності і взаємозв'язку всіх країн, про об'єктивно зумовлену поступову консолідацію зусиль більшості народів світу у розв'язанні надто серйозних глобальних екологічних проблем [2, с. 71].

Відповідно соціальна сутність держави повинна будуватися на прагненні до побудови правової, демократичної держави, основою якої складатиме ставлення людини до держави, діяльності її політиків, різноманітних органів та дій службових осіб, тобто буде ліквідовано відчуження громадян від політичної, державної влади, здійснюватиметься побудова держави соціальної демократії.

Основою екологічної функції держави є державна діяльність в сфері охорони довкілля, регулювання природокористування, реалізації комплексу заходів щодо екологічної безпеки, покращення стану екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги. Основний зміст екологічної функції становить державне управління і координація діяльності в галузі охорони довкілля [3, с. 5].

Викладене розкриває тенденцію збагачення і розширення змісту й ускладнення структури екологічної функції, підвищення її ролі в системі внутрішніх функцій держави. Здійснення екологічної функції передбачає вироблення чіткого уявлення про екологічну ситуацію, що склалася в країні.

Реалії глобальної екологічної проблеми висунули перед Україною (як і іншими країнами світу) нові складні завдання. Вони переконливо демонструють безперспективність будь-якої політики, що не має обґрунтованого конституційно-правового забезпечення [4, с. 124]. Саме тому повноцінний розвиток Української держави неможливий без розробки та здійснення цілеспрямованих заходів з забезпечення належного функціонування екологічної функції держави.

Основними напрямами державної екологічної політики мають стати допустимі форми використання природоохоронного потенціалу на основі планування, стимулювання та контролю з боку держави і застосування нормативно-правових аспектів, створення і впровадження еколого-сумісних технологій, моніторингу, експертизи, гласності, виховання бережливого ставлення до природи тощо.

За сучасних умов неефективна державна екологічна політика або ж її відсутність, спричиняють екологічні катастрофи, цілковите порушення екологічної рівноваги [5, с. 184].

Важливим засобом реалізації природоохоронної політики держави забезпечення її дії зазначає Ю. Шемшученко, є право. Але останнє може успішно виконувати покладену на нього роль тільки у тому разі, якщо воно саме буде достатньо удосконаленим. На сьогодні правове регулювання екологічних суспільних відносин відстає від вимог практики [6, с. 32].

Територіальна організація України спрямована на поєднання загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів. Територіальний розподіл суспільних інтересів у галузі охорони природи визначається територіальними обсягами природних геоекосистем і поділяється на: загальнодержавні, що поширюються на всю територію України; регіональні, що охоплюють територію в межах двох або більше областей та Автономної Республіки Крим чи поширюються на територію суміжних держав та акваторією морської економічної зони; місцеві, що охоплюють територію в межах Автономної Республіки Крим, області, району.

Такий об'єктивний характер просторового поширення природних систем створив територіальну невідповідність між адміністративними одиницями та природними системами як об'єктами управління. Тому, виникає потреба у виділенні регіонального рівня державного управління природоохоронними заходами. Доцільним є забезпечення злагодженої взаємодії різних державних і регіональних структур та суспільних інституцій у формуванні і проведенні регіональної екологічної політики як складової державної екологічної політики, спрямованої на забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку окремої території у контексті національної безпеки України.

На думку вчених, розв'язанню даної проблеми може сприяти адміністративна реформа. Серед її основних напрямів – передача частини повноважень на регіональний рівень. Важливою складовою адміністративної реформи є державна і регіональна екологічна політика. Саме вона покликана передбачати створення ефективно діючої системи влади в центрі і на місцях, здійснити фінансово-економічне, та нормативно-правове забезпечення територій на основі оптимального поєднання загальнодержавних і місцевих інтересів [7, с. 78].

Безумовно, екологічна політика держави в умовах її незалежності є предметом дослідження різних галузей науки. У еколого-правових дисциплінах дослідження регіональної політики нерозривно пов'язане з розробками у галузі забезпечення екологічної безпеки держави. Ефективність здійснення заходів, форм і методів забезпечення цієї безпеки визначається шляхом прогнозування оцінки стану розвитку екологічних ризиків на регіональному рівні, об'єктивне визнання загроз, встановлення їх сутності та можливих наслідків і є запорукою планування правових, організаційно-управлінських та економічних заходів щодо запобігання або реагування на наслідки негативних проявів. Більшість з цих завдань взаємопов'язані між собою і мають регіональний характер, що обумовлено комплексністю екологічних проблем [8, с. 56–59].

Реалізація екологічної функції держави повинна базуватися на реальній правовій основі, саме тому розв'язання проблеми регіональної екологічної політики пов'язано з нагальною потребою розроблення нормативно-правового акту комплексного характеру, спрямованого на регулювання екологічної безпеки на територіях з кризовим станом [9, с. 31].

Як зазначає О. Заржицький у галузі державної екологічної політики повинен бути єдиний правильний підхід – це положення теорії сталого розвитку, яка базується на збалансованому співвідношенні економічних і екологічних інтересів [7, с. 79].

Змістом екологічної функції Української держави є також діяльність в сфері забезпечення екологічної безпеки. Вона є складовою глобальної і національної безпеки і становить собою стан захищеності

довкілля від порушення його екологічної рівноваги [10, с. 59]. А. Кочинський, розглядаючи екологічну безпеку, зазначає, що Україні потрібна принципово нова система державної екобезпеки. Її основу має становити розроблення адекватного організаційно-правого соціально-політичного та господарського механізмів управління природокористування [11, с. 108].

В свою чергу В. Андрейцев розглядає проблему екологічної безпеки, з одного боку, як систему спеціальних юридичних заходів, спрямованих на захист життєво важливих інтересів людини від небезпечного впливу навколишнього природного середовища, і з іншого – як систему законодавчого і підзаконного правового забезпечення цієї безпеки, за якого забезпечується регулювання екологічно небезпечної діяльності, режим використання природних ресурсів, охорона природного середовища, безпечного для життя і здоров'я людей [12, с. 214].

Отже екологічна функція держави в сучасних умовах орієнтована на захист безпеки екології сучасного суспільства, де держава у формі нормативно-правових актів створює усі передумови для захисту даної сфери.

---

1. Кельман М.С. Загальна теорія держави та права: підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. – 3-тє вид., стереот. – Львів: Новий Світ-2000, 2009. – 584 с.

2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. – Вид. 10-е, доп. – Львів: Край, 2008. – 224 с.

3. Цвік М.В. Теорія держави та права: навч. посібник / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова. – Харків: Право, 2002. – 432 с.

4. Данільян О.Г. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: навч. посібник / О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов. – Х.: Фоліо, 2002. – 285 с.

5. Кисельов М.М. Національне буття серед екологічних реалій / М.М. Кисельов, Ф.М. Канак. – К.: Вентурі, 2000. – С. 184.

6. Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии / Ю.С. Шемшученко. – К.: Знання, 1989. – 540 с.

7. Заржицький О. Проблеми вдосконалення правових засад регіональної екологічної політики / О. Заржицький // Право України. – 2003. – № 3.

8. Яковенко О. Управління регіоном: збалансування повноважень та відповідальності органів влади / О. Яковенко // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 195.

9. Шемшученко Ю.С. Местные советы и охрана окружающей среды / Ю.С. Шемшученко. – М.: Наука, 1987.

10. Заржицький О. Регіональна екологічна політика як об'єкт правового регулювання / О. Заржицький // Право України. – 2003. – № 10.

11. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика / А.Б. Качинський, Г.А. Хміль // Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: Ін Юре, 1997. – Вип. 3. – 127 с.

12. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навч. та науково-практич. посібник / В.І. Андрейцев. – К.: Знання-Прес, 2002. – 332 с.

І.П. Андрусяк,
фахівець
(Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)

ІДЕЯ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ПРАЦЯХ ОЛЕКСАНДРА ОГОНОВСЬКОГО

Ідея ґендерної рівності в другій половині XIX ст. стає предметом зацікавлення не тільки провідних громадських діячів, зокрема Івана Франка, не тільки представників жіночого руху, як наприклад Наталія Кобринська, але й знаходить своє відображення в працях українських вчених правників. «Нечисельну плеяду української професури права розпочинає перший учитель права, що на львівському університеті викладав українською мовою, **Олександр Огоновський**» [1, с. 127]. Вчений народився 17 березня 1848 р. в містечку Букачівці (тепер смт. Рогатинського району Івано-Франківської області. Після закінчення гімназії вступив на навчання до Львівського університету, Навчався одночасно на філософському та юридичному факультетах. В 1871 р. дисертацію та отримав ступінь доктора права. З 1872 р. до кінця життя (1891 р.) працював на юридичному факультету [2, с. 240]. Олександр Огоновський очолював кафедру австрійського цивільного права з українською мовою викладання. В його наукових працях розглянуто різні проблеми римського приватного права та цивільного права. На особливу увагу заслуговує його найбільша прижиттєва наукова праця «Австрийське майнове право подружжя» [3], на підставі якої Олександр Огоновський в 1882 р. «іменований звичайним професором австрійського приватного права» Львівського університету. В посмертній згадці про вченого про цю працю сказано наступне: «В тім об'ємистім ділі опрацював б.п. Олександр Огоновський, перший в правничій літературі право маєткове родинне на основі австрійського права цивільного. Предмет се дуже важний, але не менш трудний і неясний. В тій першій части представив небіщик маєткові відносини супругів в часі супружа, а друга часть мала обіймати відносини маєткові супругів по розвязаню супружа». Проте, як тут же сказано «другої части не видав і котрої до тепер в рукописи не найдено» [4, с. 6]. Зі сказаного можна зробити висновок, що Олександр Огоновський був першим вченим-цивілістом в німецькомовній юридичній науці, хто почав науково опрацьовувати проблему майнових прав подружжя. Розгляд вченим цих питань свідчить про його увагу до питання ґендерної рівності, оскільки рівність майнових прав чоловіка і жінки в шлюбі є складовою ґендерної рівності.

В 1897 р. професор права Львівського університету Петро Стебельський видав працю Олександра Огоновського «Систем австрийського права приватного» – «перший підручник українською мовою з австрійського приватного права» [5, с. 88]. В розділі, про обставини що мають вплив на правовий статус особи перший параграф відведено статі. Оскільки тут дано ґрунтовну характеристику тим порушенням рівності прав, які передбачало чинне на той час законодавство з огляду на стать особи видається необхідним зупинитися на цій праці більш детально.

Перше на що звертає увагу Олександр Огоновський, це те, що в сфері публічного права жінка є упосліджена, тобто повністю позбавлена будь-яких прав і можливостей. Вона повністю позбавлена виборчих прав, права бути членом політичних товариств, жінки не можуть перебувати на державній службі, за винятком шкіл, пошт та телеграфів [6, с. 70].

Аналізуючи статус жінки в сфері приватноправових відносин, вчений, зазначає, що, на відміну від давнього німецького права, де жінка повністю безправна, «у нас обов'язує засада приватно-правного рівноуправнення женщин з мущинами». Це не вказано прямо в законодавстві, але випливає зі змісту окремих правових норм. Так, австрійське законодавство не передбачало жодної різниці, в залежності від статі, щодо права спадкування чи щодо укладення тих чи інших цивільно-правових угод. Проте соціальне становище жінки та чоловіка було суттєво відмінним. «Найбільш наглядно виступає ріжниця обох полів (статей – *І.А.*) на полі права родинного» [6, с. 71]. Відповідно до чинного законодавства чоловік мав певну владу над жінкою, зокрема право розпоряджатися її майном. Також законодавець виходив з того, що увесь заробіток сім'ї, це заробіток чоловіка. Проте ці права накладали на чоловіка і особливі обов'язки. Так чоловік зобов'язаний був утримувати жінку, в тому числі й у випадку розлучення.

Особливий інтерес викликають думки вченого, щодо необхідності розмежування рівноправності осіб, незалежно від їх статевої приналежності, та врахування природно-фізіологічних особливостей особи. Він пише: «Є однакож мимо цього ще деякі виїмки від засади повного рівноуправнення, але ті випливають конечно вже з природи речі. Женщини можуть находитися в такім положенню, в якім мущина не находиться ніколи, а вже з тої причини постанови правні, котрі пов'язані до осібних свійств жіноцтва, не можуть відноситися зарівно і до мущин. До стану вагітності нав'язує право певні особливі наслідки правні, именно можність уневажненя подружя і певні ограниченя що до можности заключеня подружя нового» [6, с. 70]. Крім зазначеного, на думку Олександра Огоновського, законодавство слушно передбачає, в окремих випадках, посилений правовий захист прав, інтересів, недоторканості жінки. Оскільки для жінки зовнішня краса є більш значимою

цінністю, ніж для чоловіка, то при відшкодуванні за тілесні ушкодження, підлягає відшкодуванню «також і некористь, яка випливає з порушення тілесної краси» [6, с. 70].

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що вже в працях Олександра Огоновського маємо розуміння відмінності ідеї ґендерної рівності від ідеї рівності прав чоловіків і жінок, чи рівності людей не залежно від статі. Ґендерна рівність, як рівність всіх суб'єктів суспільного життя у всіх суспільних відносинах не заперечує, не нівелює, не знищує природної відмінності людей. Тому справедливим є наявність у законодавстві норм, «які з природи річи годі примінити до мущин» [6, с. 70], але які покликані краще забезпечити права та інтереси жінок.

На окрему увагу заслуговує ще один аспект наукової спадщини вченого. Будучи першим професором права з українською мовою викладання йому «треба було класти підвалини під неіснуючу єще юридичну термінольогію» [1, с. 127]. І якщо ті чи інші правові ідеї вченого, оперті на законодавстві Австрійської монархії та здобутках юридичної науки XIX ст., сьогодні становлять, здебільшого історико-правовий інтерес, то розробки в царині юридичної термінології можуть, на нашу думку, бути ефективно використані в сучасному законодавстві України. Це, зокрема, визначення суб'єктів шлюбних відносин. Сучасне законодавство передбачає поняття «подружжя», але суб'єктами подружжя є «дружина» та «чоловік». З такої диференціації понять виникає ряд моментів, які не зовсім узгоджуються з ідеєю ґендерної рівності. Зокрема, поняття «чоловік» має три значення «1. Особа чоловічої статі. 2. Одружена особа стосовно своєї дружини. 3. Те саме, що людина» [7, с. 1605]. Термін «дружина» означає «1. Одружена жінка стосовно до свого чоловіка. 2. Одружений чоловік стосовно до своєї жінки (як поетичне слово). 3. Група, загін, добровільне об'єднання людей створене з якою-небудь метою. 4. У давній Русі – збройний загін, що становив постійну військову силу князя» [7, с. 329]. Наявність різних значень, не завжди коректних з огляду на ґендерну рівність очевидна. Тому у відносинах з зовнішнім світом і «дружина», і «чоловік» виступають як «один з подружжя». Тобто немає терміну, є словосполучення.

Олександр Огоновський вживає термін «подруг», «один подруг», «другий подруг» [6, с. 43, 85]. Ці терміни, мають ряд переваг, зокрема, вони не акцентують увагу на статевій приналежності, що непотрібно при окресленні прав і обов'язків осіб, які перебувають у шлюбі, а навпаки підкреслюють їх повну рівність у соціальному аспекті. По-друге, виключають негативні паралелі, які можуть виникати, з огляду на багатозначність понять «дружина» та «чоловік». По-третє, виключають наперед задані рольові сімейні функції, і роблять їх справою погодження двох абсолютно рівних в правовому відношенні осіб.

Очевидно, що було б перебільшенням стверджувати, що Олександр Огоновський виступав з ідеєю ґендерної рівності. Зрештою це б означало його докорінну незгоду зі всім чинним законодавством Австрійської монархії, включно з конституцією. Проте, як видається, безумовною заслугою вченого є постановка питання про необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання статусу жінки як в сфері приватного, так і в сфері публічного права. Що ж до подальшого розвитку сучасної української правничої термінології, то необхідність актуалізації наукової спадщини вченого очевидна.

---

1. Дністрянський С. Українці – професори права / Станіслав Дністрянський, Володимир Старосольський // Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів. – Львів, 1934. – С. 126–145.

2. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шимшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., т. 4: Н–П. – 2002. – 720 с.

3. Ohonovskyj A. Österreichisches Eheguterrecht Systematisch dargestellt. Erster Theil. – Leipzig: Duncker u. Humbolt, 1880. – 442 s.

4. Д-ръ Олександеръ Огоновській. Посмертна згадка // Часопись правнича. – 1891. – Ч. 1–6. – С. 1–14.

5. Українське правознавство в Україні, країнах Європи та Америки. Матеріали до бібліографії XIX–XX століть; укл. М. Петрів. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2001. – 260 с.

6. Огоновський О. Систем австрийського права приватного. Т. І. Науки загальні і право вічеве / О. Огоновський. – Львів, 1897. – 337 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

Т.Г. Андрусяк,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

СТРУКТУРА ПРАВОВОЇ ДУМКИ

Поняття «правова думка» вживається в сучасній науковій літературі достатньо часто. Є різні підходи до визначення цього поняття [1; 2; 3]. Розмаїття підходів до визначення цього поняття, його співвідношення з поняттям «правове вчення», «теорія права», «правова культура», «правова свідомість», «правова реальність», «правова дійсність», «правове життя» потребує окремого ґрунтовного висвітлення. Тут хотілося б зупинитися тільки на одному, хоч і дуже важливому, питанні, а саме: яка структура правової думки? Як базове визначення

самого поняття «правова думка» візьмемо визначення, яке вже пропонувалося: «правова думка – це результат (продукт) інтелектуальної творчої діяльності по осмисленню права, його форм і видів, механізмів дії, окремих правових інститутів, норм, явищ тощо» [4, с. 147].

Перш за все, необхідно з'ясувати чому коли мова йде про юридичну науку вживається поняття «система юридичних наук», і чому в даному випадку слід вживати поняття «структура», а не «система». Система – це, в найзагальнішому підході, сукупність елементів, які знаходяться між собою у певному взаємозв'язку та взаємно впливають один на одного. Порушення цього взаємозв'язку та взаємовпливу між елементами веде до втрати системою своїх базових характеристик і її руйнації. Система законодавства може тільки тоді існувати як система, тобто сукупність нормативно-правових актів держави, які містять правові норми, що регулюють всі сфери суспільного життя, коли вони не суперечать один одному. Бо у випадку, коли один нормативно-правовий акт дозволяє те, що інший забороняє, законодавство перестає виступати регулятивною системою. Це жодним чином не означає правовий колапс, це означає тільки те, що задіюються інші джерела права, а законодавство залишається тільки «на папері». Структура теж передбачає певний взаємозв'язок елементів, але на відміну від системи цей зв'язок може бути дуже різний, від взаємодії до антагонізму. Тобто в системі не можуть існувати взаємно поборюючі один одного елементи. В структурі це можливо. Хоча й система і структура складають єдину цілісність тобто стосуються певного об'єкту [5, с. 619, 686]. Під цим оглядом структурами є культура, та такі її складові як філософія та релігія. В найбільш загальному окресленні правова думка також є складовою духовної культури, яка охоплює правовий аспект буття людського суспільства, це сукупність всіх інтелектуальних надбань в сфері права також має свою структуру. Але, оскільки суспільство не творить якоїсь єдиної гомогенної спільноти, то правова думка – це усвідомлення (осмислення) кожною окремою спільною себе суб'єктом права. Правова думка як сукупність уявлень про право має ряд рівнів, залежно від виду спільноти, яка є її носієм. Такими спільнотами можуть бути національні спільноти: українська, польська, німецька правова думка; соціальні спільноти: пролетарська, буржуазна, дворянська правова думка; релігійні спільноти: мусульманська, католицька, протестантська, тощо. Ті чи інші спільноти можуть змінюватися, зникати, виникати, разом з ними відповідно змінюється, зникає чи виникає певна складова правової думка суспільства, елементом якого є певна спільнота.

Суспільство є динамічною системою, яка постійно змінюється. Це, своєю чергою, детермінує відповідну реакцію з боку права. Право постійно розвивається у напрямку все більш повної відповідності сус-

пільним потребам. Тому поруч з самим правом в правовій думці завжди присутнє усвідомлення потреби його подальшого вдосконалення та шляхи і напрямки цього вдосконалення. Тобто поруч з уявленнями про «дійсне» право завжди присутні уявлення про «бажане» право.

Визнаючи безумовний прогрес в розвитку людства в цілому, не можна, разом з тим заперечувати наявність певних регресивних тенденцій, які мають місце в окремі історичні періоди чи в окремих аспектах суспільного буття. Така ситуація обумовлює регресивні тенденції і в праві, коли сучасне право є менш досконалим порівняно з правом «минулим». Тому осмислення цього минулого права не тільки є критерієм прогресивного розвитку права сучасного але й можливістю такого його розвитку. Хрестоматійним прикладом тут може бути рецепція римського права. З вищезазначеного можна зробити висновок, що право, як явище духовної культури в правовій думці завжди осмислюється в системі часових координат минуле-сучасне-майбутнє. Це обумовлює діахронну структуру правової думки: дотеоретичну, нетеоретичну і теоретичну. Остання власне може бути окреслена як юридична або правнича думка. Вона складається з двох складових: практична та наукової. Практична – це правотворча, правотлумачна та правозастосувальна інтелектуальна діяльність, яка має на меті формування та максимально ефективне застосування права. Наукова – це теоретичне осмислення правових проблем здійснюване науковцями на основі певних методологічних підходів та принципів і має на меті формування нових знань про право. Наукова юридична думка це й є юридична наука, практична юридична думка – це ідеальний аспект юридичної практики.

Дотеоретична правова думка – це історична складова правової думки, яка охоплює період, що передує виокремленню правових уявлень з загальну уявлень про суспільне буття, а також виокремленню правових норм в окрему базову систему регулятивних норм, що визначають суспільні відносини. Нетеоретична правова думка охоплює всі уявлення про правовий аспект суспільного життя поза теоретичною її складовою. Це не тільки повсякденні уявлення членів суспільства, що не мають професійного стосунку до права, але й наукові уявлення представників всіх інших наук, крім юриспруденції. Такими можуть бути переконання, що право є похідним від політики чи економіки.

Діахронна структура є, умовно кажучи, вертикальним виміром правової думки. Горизонтальний вимір правової думки, що характеризує її сучасний стан, має також три рівні: теоретичний або науково-теоретичний, прикладний або практично-прикладний та просвітницький або просвітницько-правовий.

Науково-теоретичний, розвивається в університетах, наукових товариствах та інституціях. Результати об’єктивуються в наукових трактатах, монографії, статті в наукових, фахових виданнях.

Практична-прикладний, розвивається в правотворчих та правозастосувальних актах, проявляється в законотворчій діяльності (законопроекти, пропозиції до змін в законодавстві, виступи парламентаріїв у законодавчому органі, правотворчій діяльності органів регіонального та місцевого самоврядування та відповідній діяльності пов'язаній з цим процесом; в діяльності судових, адміністративних інших державних органів, суддів, адвокатів тощо; в створенні та діяльності громадських об'єднань, від товариств по реалізації якоїсь конкретної цілі (спортивне товариство чи будь-яке інше), створенні та діяльності політичних партій, інших форм об'єднань громадян та форм громадянської активності (віча, збори, мітинги тощо). Об'єктивізація здобутків даного рівня охоплює широкий масив правового матеріалу від законодавства до ініціатив громадськості щодо його змін в бажаному для суспільства чи його частини напрямку.

Просвітницько-правовий полягає в поширенні правових знань, їх доведенні до кожного окремо взятого члена суспільства, з тим щоб він а) дотримувався вимог закону та не порушував його; б) знав свої права та вмів використовувати; в) вмів і хотів боротися за реальність цих прав, відстоював їх всіма можливими правовими методами. Цей останній рівень охоплює все суспільство, кожного його члена, оскільки використання можливостей передбачених законом та боротьба за реальність цих можливостей впливає на розвиток законодавства і права.

Структура правової думки як складного інтелектуально-духовного феномену визначається рядом вимірів. Зокрема, як видається, слід виділити інституційний, персоналістичний (особистісний) та бібліометричний (інформаційний) виміри. Перший відповідає на питання: де розвивається (розвивалася) правова думка? Цей вимір включає в себе ряд рівнів, що знаходяться між собою в складному взаємозв'язку. Напр. один з цих рівнів складають органи державної влади, зокрема, законодавчий орган, який приймає закони, що унормовує діяльність іншого рівня – політичних партій. В залежності від правового регулювання їх створення та діяльності вони можуть впливати на формування складу законодавчого органі а, відповідно, визначати умови своєї діяльності.

Персоналістичний (особистісний) окреслює коло осіб, інтелектуальна праця яких творить правову думку. Інформаційний вимір відповідає на питання: як поширюється (поширювалася) правова інформація? Це характеризує кількість, якість та поширення правничих видань, наявність правничої періодики, наукових та інформаційних видань, інші форми доведення правової інформації до суб'єктів правових відносин.

Ще один важливий аспект структури правової думки це форми (види) її об'єктивізації. Правова думка проявляється об'єктивується в

двох формах (видах): а) документальному, тобто шляхом її фіксації в письмовому вигляді в будь-якій формі; при цьому документом є і фундаментальний трактат і приватний лист чи запис в щоденнику; б) діяльнісний, який проявляється у фактичній використанні права через власні дії. Віче, мітинг є виявом правової думки. усвідомленим використанням передбаченого законом права, на відміну від стихійного некерованого натовпу не об'єднаного певною спільною метою. Створення релігійної громади – це усвідомлення і реалізація права на свободу совісті, створення газети – свободу слова і т. д.

Врахування всієї складності структури правової думки уможливлює її всесторонній аналіз та характеристику.

---

1. Дамерли М.А. Право и История: эпистемологические проблемы (Опыт комплексного исследования проблем предмета и структуры историко-правового познания) / Мехман А. Дамирли. – СПб.: Изв-во С.-Петерб. ун-та, 2002. – 456 с.

2. Шалькевіч В.Ф. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі / В.Ф. Шалькевіч. – Мінск: Беларускі дзяржаўны універсітэт, 1999. – 200 с.

3. Izdebski H. Historia myśli politycznej i prawnej / Hubert Izdebski. – Warszawa: C.H. BECK, 1995. – 278 s.

4. Андрусяк Т.Г. До питання про зміст терміну «правова думка» / Т.Г. Андрусяк // Методологічні проблеми історико-правових досліджень: матеріали XXIII Міжнародної історико-правової конференції (Алушта, 24–26 вересня 2010 р.); редкол.: І.Б. Усенко (голова). – К.; Сімферополь: ДОЛЯ, 2011. – С. 145–150.

5. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. – Минск: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.

О.М. Балинська,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОЗНАЧУВАННЯ ЯК ПРОЦЕС ПРАВОТВОРЕННЯ (постмодерністський дискурс)

Мова права, як і будь-яка професійна мова, складається з певних правових знаків. Знак як цілісна філософська категорія об'єднує поняття зі звуковим образом, тобто означуване (концепт, ідею або річ, означену означником) та означник (звук або письмовий символ, або слово). Знак був основою більшості постмодерністських дискусій щодо розуміння феномену мови взагалі, середовища її прояву та функціонального призначення.

Ф. де Сосюр вважав, що «мову формують суб'єкти мовної спільноти у своїх мовних актах, а самі слова складаються з означника як історично змінного фонематичного «диференціального» елемента означення та означуваного або поняття, яке визначається через стосунок цього елемента до інших означників мови (його цінність» [1, с. 396–397]. Абстрагуючись від такого підходу до природи мови, мову права можна вважати системою знаків, що називає та організовує правову реальність, означаючи її основні цінності та пріоритети.

Ж. Деріда структурував буття за напрямами властивостей (називання чи означування – як властивість людини, значення – як властивість мови, суб'єктивність – як властивість самопрояву), доречностей (компетентності, знання правил «правильної» лінгвістичної діяльності») та чистоти (звільнення значення від будь-якої контамінації) [1, с. 123]. Згідно з цією моделлю, правові означувані (теорії, факти, події, явища – все, що може бути об'єктом означування) мають характеризуватися своїми властивостями, доречностями і аконтимінаційністю (чистотою). У цьому контексті означування – основна властивість правотворців, значення – властивість кожного терміно-поняття, письмове відтворення – властивість означника, суб'єктивність – властивість одиничного у праві, об'єктивність – властивість загального у правовій реальності, організованість – властивість правової системи і т. д. Доречність правових означуваних полягає у врахуванні їхньої контекстуальності (залежності від соціо-історичних умов), компетентності (обізнаності з правовою ситуацією та можливість адаптації до всіх її нюансів), компетенції (повноваження епізодично представляти правову реальність), прийнятності (визнання правовою спільнотою як таких, що відповідають її вимогам), необхідності (об'єктивного закономірного зв'язку між явищами сфери правовідносин) та ін. А стосовно аконтимінаційності правових означуваних, з одного боку, кожне окреме означуване має залишатися «чистим», не набуваючи ознак іншого означуваного, щоб зберегти своє сутнісне значення, а з іншого – перебування у тісній взаємодії з усіма означуваними (це основа системності права) не може унеможливити процесу конвергенції, уподібнення внаслідок перебування в одному правовому просторі та пристосування до цих умов.

С. Пірс зосереджував увагу на логічних зв'язках знаків і значення, а також їх разом із конкретним адресатом, наголошуючи, що семіозис (процес означування) можливий тільки тоді, коли користувачі знаків уже мають якесь попереднє знайомство з об'єктами знаків [1, с. 378]. Така троїста система семіотики, – зі знаком, його об'єктом та інтерпретатором – стала класичною. І згідно з нею, можна виокремити три основні складові знакового процесу правовідносин: право (як

сукупність вербальних знаків, означники), об'єкти правової реальності (правові означувані) та суб'єкти правовідносин (учасники, соціальні суб'єкти, які творять ці знаки і ними ж керуються).

Теорію Пірса розвинув У. Еко, застосувавши її до сфери культури (до якої належить і право). Він запропонував діалектичне співвідношення між дискурсом та реальністю через співвідношення кодів (сигніфікація, називання) та способів їх використання (передавання інформації, комунікація) [1, с. 378–379]. У нього знак стає функцією. Тому правові знаки, згідно зі семіотикою Еко, виконують функцію означування (сигніфікації, називання) правових явищ. У цій схемі правові означники довільно кодуються в мові права через своєрідну соціокультурну домовленість (пропонується терміно-поняття і, відповідно, приймається до використання або відкидається чи замінюється іншим). Тобто означник утворюється залежно від статусу, місця чи ролі означуваного у диференціальній системі правових знаків, і вже не суб'єкт визначає мову права, а сам твориться нею як семіотично-лінгвістичною системою.

На думку Ю. Лотмана, завдяки мовним засобам людина означає об'єкти реальності, класифікує їх за сферами функціонування (мистецтво, політика, право, мода, релігія і т. д.), а вже самі об'єднання таких означених понять моделюють власну систему, унікальну в своїй тематиці й водночас відкриту для взаємодії з іншими системами. Причому Лотман ділить ці системи на вербальні й невербальні: вербальні (до яких, до речі, належить і право) зорієнтовані на майбутнє, а невербальні (іконічні) – на минуле, яке вони відтворюють [2, с. 428]. Тобто право можна вважати вербальним культурним текстом, що репрезентує певну модель дійсності. А наукові тексти з дослідження права є одночасно спробою пізнати сферу права (інструмент вивчення правової культури) і фактом його буття (складова частина цієї культури).

К. Леві-Строс у сферу семіотики ввів антропологію, акцентуючи на розумових здібностях людини та їх суспільних проявах. На його думку, і означники, і означувані набувають значення у взаємозв'язку культурних кодів та суспільної практики, що зорієнтована на вирішення соціальних конфліктів [див. 3]. Для Леві-Строса значення виникає при зміні виокремлених відношень. Тобто норми права набувають значення при трансформації певного виду правовідносин, для врегулювання яких вони і створені; без цих відносин норми права є просто означниками імовірних означуваних (дій, подій, фактів чи явищ) і тільки з моменту їх реалізації набувають суспільного значення. До того ж, усі складники системи взаємозалежні, жодний елемент не може бути змінений без сутнісної зміни всіх інших елементів (як це є у правовій системі).

Структуралістські тенденції сприйняття мови як формотворчого засобу людської душі найяскравіше відтворив Ж. Лакан. Його ідея, що «суб'єкт репрезентується означником, а сам він є відсутністю означника, і ця відсутність творить порожнечу в символічному» [1, с. 231], стала загальною алегорією суб'єктивності розгортання (інтерпретації, розкодування) означника в момент ідентифікації людини з оточенням. На думку Лакана, людина є «ув'язненою у грі». Згідно з цим, все суспільство – це своєрідне поле для гри, і ввійти в неї можна, оцінюючи власну ситуацію і порівнюючи її з умовними позначками (вимогами) інших, розшифровуючи реакції інших і проектуючи ці реакції на себе, щоби прорахувати правильний вибір подальшої поведінки у грі.

Р.Барт поділяє поняття «означуване» на два види залежно від значущості: явне означуване (що піддається зовнішньому дослідженню) і потаємне означуване (щось зі сфери герменевтики чи психоаналітики) [2, с. 381]. Таким чином правові означувані будуть здебільшого явними, а потаємні, непевне, пов'язані зі суб'єктивною стороною правовчинку (психічне ставлення соціального суб'єкта до своїх та чужих дій або бездіяльності). Правові означувані екстраполюються (поширюють своє значення на інші означувані з метою узгодження всіх знаків правової реальності). Тоді правотворення, за Бартом, можна вважати процесом переведення означуваного через посередництво означника у площину (текст) права.

М. Фуко, спираючись на ідеї дискурсу гуманітарних наук загалом, прагне знайти «фундаментальні коди культури», які керують її мовою та практикою; дискурс тут виступає як певна «вертикальна формація», вісьове скупчення кодів [2, с. 442]. Узагальнюючи теорію Фуко, можемо зауважити, що правовий дискурс – це процес застосування мови права; цей процес має ситуативний, соціокультурний контекст і характеризується інтерактивністю; дискурс у праві здебільшого діяльнісний, поведінковий.

Іншими словами, правовий дискурс – це сегмент мови права, що віддзеркалює соціальну, епістемологічну і риторичну практику правовідносин, і водночас це практика, що систематично формує і означує правове поле, про яке вона говорить і в якому вона відбувається. З одного боку, правовий дискурс (за концепцією дискурсу взагалі як формативної можливості у групах – за Н. Фейрклоу [1, с. 127].) формується та обмежується суспільною структурою в найширшому значенні цього слова і на всіх рівнях соціальних відносин, специфічних для конкретних інституцій, зокрема права як такого. З іншого – правовий дискурс є суспільно конститутивним; він сприяє означенню всіх вимірів суспільної структури, що прямо чи опосередковано формують і обмежують інституцію права, правовідносин, право-суб'єктів, право-

вої комунікації та правового поля як середовища поєднання всіх цих інституцій.

1. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора. – К.: Основи, 2003. – 503 с.
2. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – 634 с.
3. Леви-Строс К. Первобытное мышление / К. Леви-Строс; пер., вступ. ст. и прим. А.Б. Островского. – М.: Республика, 1994. – 384 с.

О.Ю. Барабаш,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕМІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНЦІВ У БРАЗИЛІЮ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як відомо, складні соціально-політичні умови і важкий матеріальний стан – це основний чинник, який сприяє еміграції. Тому можна виділити чотири хвилі еміграції українців до Бразилії [4].

Першими відомими переселенцями-українцями в Бразилії була сім'я Миколи Морозовича, котрий приїхав у 1872 р. із Золочівщини. Окремі випадки еміграції були в 1876 р. і 1886 р., а в 1891–1892 рр. група селян із Східної Галичини (60 родин) заснували колонію Санта-Барбара в провінції Палмейра. [1, с. 56].

Треба зазначити, що в українських регіонах Австро-Угорської імперії наприкінці XIX ст. сформувався великий надлишок робочої сили, зумовлений масовим зубожінням та безробіттям. Це спонукало сотні тисяч українців до еміграції. Уряди США, Канади, Бразилії, Аргентини та інших країн з величезними сільськогосподарськими ресурсами та браком робочої сили заохочували масовий приплив працездатних людей. Розповсюджувалася реклама еміграції, часто-густо недобросовісна. У 1895 р. в Галичині почали активно діяти агенти італійських пароплавних компаній. Ці агенти яскраво розповідали про чудові перспективи українських селян у Бразилії, про дешеву та родючу землю; почалася так звана «бразильська лихоманка» – ажіотаж навколо виїзду до Південної Америки. Близько 15 тис. селян вирушили до Бразилії. Однак, прибувши сюди, замість обіцяного агентами чорнозему

вони одержали наділи в непрохідних джунглях на околицях Прудентополиса, штат Парана. Бразильський уряд відмовився надавати їм допомогу. Кинуті напризволяще, страждаючи від нездорового клімату, зіштовхуючись із вороже настроєними індіанцями й, що гірше всього, зовсім позбавлені медичної допомоги, багато хто вмирав незабаром після приїзду. Частина поверталася додому. Ті, що залишилися, намагалися налагоджувати господарство в боротьбі з дикою природою. Вони також створили свої колонії в Антоніо Олінто, Сантос-Андраде, Ріо-Кларо, Доризон, Ірасеме та інших місцевостях. Як бачимо, умови життя перших українських поселенців у Бразилії були надзвичайно важкі. Однак, незважаючи на всі ці труднощі, мрія про дешеву землю продовжувала притягати галичан у Бразилію. З 1897–1907 рр. еміграція до Бразилії тривала, щоправда в менших розмірах (приблизно 700–1000 чол. щороку).

Щоправда, необхідно зазначити, що Бразилія в правовому розвитку відставала від других країн регіону. В 1888 р. вона, останньою із всіх «цивілізованих» країн у світі, т. зв. Золотим законом відмінила рабство. 15 листопада 1889 р. був скинутий імператор Педру II і Бразилія була проголошена федеративною республікою. Установчі збори, скликані в лютому 1891 р., прийняли конституцію, аналогічну конституції США, яка встановила у Бразилії президентську форму правління і федеративний устрій. Зрештою, у країні складається «олігархічна республіка», коли вся влада у країні перейшла до кавової олігархії [2, с. 101].

Друга хвиля української еміграції припадає на 1907–1914 рр., коли до Бразилії переселилися ще 15 тис. українців (переважно вихідці зі Східної Галичини). Відповідно до урядової програми частина прибулих одержала наділи землі у 25–30 га, інші пішли працювати на будівництво залізниць. У цей період з'явилися нові українські колонії – Іваї, Іраті, Ітапара, Вера-Гуарані та інші. Втім, коли стало широко відомо про більш сприятливі умови в США й Канаді, еміграція в Бразилію різко скоротилася.

Незважаючи на важкі умови життя українських поселенців, їхня кількість в Бразилії напередодні Першої світової війни становила близька 45 тисяч осіб. На початку 20-х рр. в околицях м. Прудентополіс діяли 23 українські школи, 9 церков і каплиць, 10 філій Українського Союзу. Першою українською пресою у Бразилії стали двотижневики «Зоря» (1907–1910) і «Прапор» (1910–1911), які виходили в Курітібі. Загалом українська громада у Бразилії у 1922 р. мала вже 64 школи. Надзвичайно велику допомогу українській школі у Бразилії надав митрополит А. Шептицький, який особисто відвідав численні українські громади в Бразилії, активізував роботу «Шкільного союзу». Тут необхідно зауважити, що перші священники прибули до Бразилії ще в

1896 р. (особливо активним був орден василіян, які займалися освітньою справою). Українську школу в Бразилії підтримувало товариство «Просвіта» (подекуди зустрічається з назвою «Товариство ім. Т. Шевченка»), яке почало діяти у 1902 р. у Куритибі, а згодом і в інших місцях поселення українців. Напередодні Першої світової війни у Бразилії було вже 32 відділення «Просвіти». Хоча ще у 1910 р. на першому загальному конгресі українців у Прудентополісі було утворено Українську Народну Раду в Бразилії, активізував суспільне життя у Бразилії так-званий «Доризонський з'їзд» (1922 р., м. Доризона), проведений за сприяння митрополита А. Шептицького і представника уряду ЗУНР П. Карманського. У 1931 р. о. Д. Сідлецький організував молодіжну організацію «Молоде козацтво», що пожвавило діяльність української православної громади у Бразилії. Але українське культурне життя було припинене наприкінці 30-х рр., коли бразильський уряд у 1938 р. заборонив діяльність усіх небразильських товариств і навчання мовами різних етнічних груп. Зрештою, політична ситуація у Бразилії в той період була доволі непростою. У листопаді 1937 р., напередодні нових президентських виборів, президент Жетуліо Варгас оголосив у країні надзвичайний стан. Було прийнято нову конституцію, майже повністю переписану з конституцій європейських фашистських режимів, що утворювала так звану «Естадо Ново» (Нову державу справедливості) на зразок італійського корпоративізму. Згідно ній розпускався Конгрес, відмінялися президентські вибори, а самому Варгасу наділялися надзвичайні повноваження для керівництва країною.

Третя хвиля української еміграції до Бразилії відбулася між двома світовими війнами, коли до країни прибуло близько 9–10 тисяч селян не тільки з Галичини, а й Волині та Полісся, менше з Буковини, Закарпаття, навіть з українських поселенців у колишній Югославії.

Остання, четверта хвиля еміграції охоплює 1946–1951 рр., коли з таборів для переміщених осіб у Німеччині та Австрії до Бразилії прибуло майже 7 тис. українців, серед яких був досить високий відсоток інтелігенції. Згодом частина з них емігрувала до США і Канади, однак більшість залишилася у Бразилії, а ті, що залишилися, поселилися до Сан-Пауло, Порто-Алегре, Каноас (штат Ріо-Гранде-ду-Сул), а деякі сім'ї до штатів Гойас, Мінас-Жерайс, Ріо-де-Жанейро. Таким чином, протягом 65 років до Бразилії емігрувало близько 62–65 тисяч українців [5].

Ці групи українських переселенців четвертої хвилі, маючи традиції вирощування пшениці, у своїй більшості (близько 80% іммігрантів), займалися землеробством, заклавши основи перших підприємств з виробництва борошна у штаті. Також, створивши 14 кооперативних товариств, вони долучилися до транспортування сільгосппродуктів та

інших товарів, використовуючи аж до 50-х рр. XX століття великі криті фургони, до яких запрягали 8–12 коней, що пробігали величезні відстані між Уніао-да-Віторія, Палмас, Клевеландією, Мангейріньєю, Барракао та іншими містами. Інша частина українців, що мали спеціальності в різних галузях, пішла працювати у промисловість, здебільшого меблеву та металообробну, та зайнялася вільними професіями (адвокати, лікарі тощо).

Зараз у Бразилії проживає біля 500 тис. громадян українського походження (70% – у сільській місцевості; 75% зосереджено в штаті Парана, 9% – у штаті Санта-Катарина та ін.). Найбільше українських поселень зосереджено в південно-східній частині штату Парана, яку інколи називають Бразильською Україною. У м. Прудентополіс проживає майже 25 тис. осіб українського походження (приблизно 3/4 населення міста). Столиця штату Парана – м. Куритиба – другий найбільший центр концентрації української громади (понад 25 тис. осіб). Одне з передмість Куритиби має назву Нова Галичина. Третім масовим скупченням українців є м. Сан-Пауло, де проживає понад 5 тис. громадян українського походження. Майже 80% бразильців українського походження зайняті у сільському господарстві. Приблизно 20% українців працюють на промислових підприємствах, у торгових установах, муніципальних та державних органах, дехто є власниками невеликих майстерень, крамниць, меблевих фабрик тощо. Окремі представники української громади володіють промисловими підприємствами, як правило, у сфері переробки харчової продукції. У Куритибі їм належать відносно великі промислові підприємства: паперова фабрика «Подолянка», деревообробна майстерня «Одеса» та ін. Взагалі, поселення українців у Бразилії схожі на закарпатські райцентри. Хоча 90% народилося вже в Бразилії, обмеженість контактів дозволила зберегти їм рідну мову.

Українська громада швидко пристосувалася до соціально-економічного рівня штату і країни в цілому. Зважаючи на лібералізацію суспільно-політичних умов, українська етнічна група активізувала участь у політико-громадському житті країни. Так, двох представників українців було обрано до парламенту провінції Парана у 1947 р. і одного – до федерального парламенту у 1950 р. У 1953 р. на з'їзді трьох товариств (Товариства прихильників української культури, Хліборобсько-Освітнього Союзу і товариства «Соборність») було утворено Український Бразильський Комітет. На жаль, який через політичні розбіжності його керівництва він через три роки припинив свою діяльність.

Останнім часом серед бразильських українців збільшується прошарок зайнятих у бізнесі, освіті, інших сучасних професіях. Однак більшість бразильських українців, як й їх предки-першопоселенці, за-

лишаються бідними фермерами. Цей відносний застій робить їх унікальним явищем серед українців, що живуть у діаспорі.

1. Енциклопедія українознавства / за ред. В. Кубійовича [Репринтне відтворення видання 1955–1984 рр.]. – К.: Глобус, 1993. – Т. 1.

2. Строганов А.И. Латинская Америка в XX веке: пособие для вузов / А.И. Строганов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Дрофа, 2008. – 432 с.

3. Українська еміграція з Австро-Угорщини (кінець XIX – початок XX ст.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,99999999/catid,194/id,8979.

4. Чотири хвилі української імміграції до Бразилії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.marazm.org.ua/istoria/referat/index.php.

5. Володимир Лакомов: «Бразилія – країна усіх!» (міграція українців). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.civicua.org/library/view.html?topic=1408504&folder=4094

О.О. Барабаш,
здобувач кафедри теорії та історії держави і права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО ЗАОХОЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ПРАВА

Відмова від соціалістичної моделі права, прагнення до демократизації суспільства, поступове звуження сфери державного впливу зумовили перегляд пріоритетів у діяльності держави, запровадження механізмів регулювання суспільних відносин, що притаманні вільним, демократичним суспільствам.

Серед інструментів впливу на поведінку людей, які здавна використовує держава, є два основних: покарання та заохочення. І хоча вони є однаково дієвими чинниками, спроможними впливати на поведінкову мотивацію суб'єктів, заохоченню у вітчизняній правовій системі досі відводиться місце додаткового методу регулювання. Однак саме заохочення, а не покарання у низці випадків може бути більш ефективними засобом, так як за умов позитивної мотивації спонукальною силою бажаної поведінки виступають не тільки зовнішні приписи, а й власний інтерес суб'єкта, його зацікавленість.

В юридичній науці не існує єдиного розуміння поняття «правове заохочення». Під цим терміном розуміють: самостійний метод державного управління; блага матеріального і морального характеру,

пільги та переваги; правовий стимул на рівні санкції, міру індивідуального стимулювання й управлінський процес; особливий засіб позитивного соціально-правового впливу на поведінку людей, метод правового регулювання; вид правового стимулювання, метою якого є спонукання особи до активної правомірної поведінки; норму-санкцію права; правовий інститут тощо. Все ж, здебільшого, правове заохочення розглядають у контексті правового стимулювання та визнають його одним із видів правових стимулів[1, с. 7].

О.В. Малько терміном «правове заохочення» позначає міру та форму юридичного схвалення заслуженої поведінки, в результаті чого суб'єкт такої поведінки винагороджується, для нього настають сприятливі наслідки [2, с. 71].

Є.В. Типікіна пробувала доповнити й уточнити дефініцію цього поняття, визначивши його як додаткові блага морального та матеріального характеру або повне чи часткове звільнення від різного роду обтяжень, що виступають формою (мірою) юридичного схвалення добровільних заслужених вчинків (заслуг), і застосовуються державними та недержавними структурами до індивідуальних і колективних суб'єктів з метою відзначення досягнутих ними високих результатів, спонукання їх до подальшої соціально активної поведінки, а також до здійснення подібних вчинків іншими суб'єктами [1, с. 45].

Звісно, таке визначення правового заохочення, як і багато інших, може бути об'єктом критики. Так, постають питання, зокрема, про те, чи може правове заохочення виражатися у благах морального характеру. Наскільки такі блага дозволяють віднести заохочення до засобу власне правового? Що має визначальне значення для кваліфікації заохочення, що виражається у вказаних благах, як правового? Чи завжди правове заохочення застосовується з метою відзначення досягнутих суб'єктами високих результатів? Чи кожне звільнення від різного роду обтяжень є формою правового заохочення?

Спробуємо відшукати ключі до відповідей на ці питання, розглянувши ознаки, особливості, що притаманні правовому заохоченню:

1. Правове заохочення пов'язане із заслуженою поведінкою, *заслугою*, яка виступає його підставою, умовою [1, с. 45]. Під заслугою розуміється добросовісний правомірний вчинок із загальновизнаним корисним результатом [3, с. 164]. Заслуга пов'язана з соціально активною поведінкою, виконанням позитивних обов'язків, а також сумлінним ставленням суб'єкта до свого обов'язку. Слід погодитися з В.М. Кудрявцевим, який зазначав, що «заслуга відображає не тільки зовнішню, об'єктивну дію, а й внутрішнє суб'єктивне ставлення до дорученої справи, що характеризує позитивні цілі й мотиви поведінки суб'єкта» [4, с. 238].

Однак, якщо виходити з дефініції правового заохочення Є.В. Типікіної, не зовсім зрозуміло, чи заслуга, за яку застосовується правове заохочення, завжди має демонструвати досягнутий суб'єктом «високий результат» і який результат, власне, можна вважати «високим». Видається, що оцінка тих заслуг, за які може бути застосоване правове заохочення, є винятковою прерогативою суб'єкта, який уповноважений на таке застосування. А відтак відзначення «висоти результату», якого було досягнуто завдяки добросовісному правомірному вчинку суб'єкта, не є обов'язковою умовою застосування до нього правового заохочення.

2. *Добровільність вчинку*, за яке застосовується правове заохочення. Воно передбачає необов'язковий, але бажаний для суспільства та держави вчинок. Суб'єкту надається можливість самому обрати варіант поведінки, який найбільш корисний для нього, відповідає його інтересам і потребам. Тобто вибір такої поведінки здійснюється не під впливом примусу, а добровільно, на власний розсуд. Правове заохочення імперативно не вказує на варіант соціально корисної поведінки, а здійснює невимушений вплив на суб'єкта завдяки вигідності обіцяних йому наслідків. Заслужений вчинок стимулюється обіцянкою надати особі певні додаткові блага або звільнити (повністю або частково) від певних обтяжень [5, с. 113].

З приводу такого звільнення зауважимо, що факт загрози застосування до суб'єкта певних «обтяжень», негативних наслідків його діянь, свідчить про те, що вибір його поведінки може здійснюватися не зовсім добровільно. У тому сенсі, що, незважаючи на добру волю вчинити соціально корисне діяння, вибір останнього може бути зумовлений загрозою застосування примусу. Відтак, видається, що такий вибір не можна вважати абсолютно вільним. Тому може поставати питання: чи не вважати добровільність вчинку, за яке застосовується правове заохочення, факультативною його ознакою. Або про те, чи не вважати у деяких випадках (наприклад, загрози юридичної відповідальності) звільнення від обтяжень не формою правового заохочення, а чимось іншим, наприклад, формою юридичного схвалення належного виконання особою її обов'язку.

Останнє твердження безпосередньо пов'язане з тим, що, як зазначалось, правове заохочення передбачає необов'язковий, але бажаний для суспільства та держави вчинок. А оскільки, як відомо, різного роду юридичні обтяження часто є негативними наслідками невиконання суб'єктом у добровільному порядку його юридичного обов'язку, то навряд чи є підстави вважати, що виконання цього обов'язку тягне за собою застосування правового заохочення. В іншому випадку можна припустити, що виконання юридичного обов'язку щоразу зумовлює застосування правового заохочення у формі звільнення від певних обтяжень, які би неодмінно були застосовані, якщо такий обов'язок не

було би виконано. Тому, напевно, про правове заохочення у формі повного чи часткового звільнення від різного роду обтяжень не може йти мова тоді, коли такі обтяження чи загроза їхнього застосування є наслідками невиконання того самого обов'язку, виконання якого може звільнити від таких обтяжень.

3. Правове заохочення є *формою юридичного схвалення* позитивних вчинків. Воно виступає формою винагороди зі сторони суспільства та держави за добровільну заслужену поведінку [3, с. 165]. Заохочення – різновид схвалення. Для правового заохочення необхідні лише певні форми схвалення – юридичні, з відповідними кількісними та якісними характеристиками (мірою), залежними від ступеня заслуг. Вірно зазначає А.А. Гришковець, що «займаючись будь-яким видом діяльності, абсолютна більшість людей явно чи не явно бажає загального визнання її результатів, тобто загальноприйнятих зовнішніх форм вираження схвалення. Перспектива бути відзначеним, виокремленим із загальної маси звеличує людину як у власних очах, так і, що може бути ще важливішим, в очах інших людей. Удвічі звеличує і приносить відчуття найбільшого задоволення, коли особиста думка та думка оточуючих єдині в оцінці та визнанні його заслуг» [6, с. 173].

Зауважимо, що Є.В. Типікіна у наведеному вище визначенні правового заохочення вказує на три цілі його застосування: відзначення досягнутих особою високих результатів, спонукання її до подальшої соціально активної поведінки, а також до здійснення подібних вчинків іншими суб'єктами. Але наскільки всі вони є обов'язковими ознаками кожного правового заохочення? І чи може останнє бути застосоване, наприклад, тільки з однією метою з числа перелічених, чи щоразу обов'язково мають переслідуватися всі три цілі? Видається, що окрема вказівка у визначенні правового заохочення на його цілі є зайвою, оскільки той факт, що воно виступає формою юридичного схвалення заслуг вже вказує на таке схвалення як на головну мету застосування правового заохочення.

4. *Взаємовигідність*. Заохочення є взаємовигідним для особи, держави, суспільства та є одним із юридичних засобів, який активно, а найголовніше, ненав'язливо впливає на загальний інтерес [5, с. 113].

5. Правове заохочення *реалізується через правозастосування* [1, с. 46]. Компетентні суб'єкти перевіряють обґрунтованість і доцільність використання заохочувальних заходів – і видають індивідуальні акти, які містять у собі додаткові блага, що надаються персоніфікованим суб'єктам за досягнення позитивних результатів діяльності. Тобто, через правозастосовні акти, в яких виражені засоби заохочення, забезпечується реалізація правових заохочень. Саме юридична форма застосування цих засобів дозволяє кваліфікувати їх як засоби власне правового заохочення. Тому навіть блага морального характеру (наприклад, подяка) можуть слугувати такими засобами.

6. Правове заохочення – це *юридичний стимул*, причому, як правило, дуже дієвий. Разом з тим воно відіграє і певну обмежувальну роль. Вдалий приклад наводить О.В. Малько: «премія не тільки спонукає людину до високоякісної і продуктивної праці шляхом зацікавленості в досягненні бажаного результату, але й опосередковано стримує (знову ж таки позитивними методами) від антигромадської, протизаконної поведінки» [3, с. 166].

Таким чином, правове заохочення сприяє формуванню позитивної мотивації правомірної поведінки та є інструментом реалізації соціальної цінності права, тобто його здатності сприяти у задоволенні потреб і в реалізації інтересів учасників суспільного життя. Застосування правого заохочення пов'язане не з передбачуваною або очікуваною правомірною поведінкою, а з її позитивним результатом, який має гармонійно поєднувати приватні інтереси з інтересами груповими, суспільними.

1. Типикина Е.В. Заслуга как основание для правового поощрения / Е.В. Типикина. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 160 с.
2. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве / А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2005. – 250с.
3. Малько А.В. Льготная и поощрительная правовая политика / А.В. Малько. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 233 с.
4. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и патология / В.Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1982. – 287 с.
5. Гущина Н.А. Поощрительные нормы российского права. Теория и законодательная практика / Н.А. Гущина. – СПб.: Юридический Центр Пресс, 2003. – 294 с.
6. Гришковец А.А. Правовое регулирование государственной гражданской службы в РФ: учебн. курс / А.А. Гришковец. – М.: Дело и сервис, 2003. – 464 с.

А.В. Баран,
аспірантка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КРИСТАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ГАЛИЧИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Відновлення незалежності України, становлення нової політичної системи та формування громадянського суспільства актуалізували дослідження державотворчих процесів минулого, особливості їх ходу в окремих регіонах країни.

Важливе значення має осмислення історико-правових питань, пов'язаних із перебуванням Галичини у складі Австрійської монархії. Адже саме тут, у Галичині, у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. розпочався український національно-патріотичний державницький рух. Саме тут проходить становлення і консолідація української модерної нації – вищої форми розвитку етносу.

У другій половині XIX століття у Габсбурзькій імперії в межах існуючої правової системи склалися сприятливі умови для розвитку демократичних політичних інститутів. Українське населення Галичини, яке досягло певного рівня самоорганізації, що виявилося, насамперед у піднесенні національної культури, науки, літератури, просвітницького та кооперативного руху, захопив активний процес політизації, політичної соціалізації та формування української національної, в тому числі і політичної еліти.

Все це підготувало ґрунт для створення і успішної діяльності українських політичних партій, які через своїх депутатів у австрійському парламенті та Галицькому крайовому сеймі мали змогу впливати на владні структури і сприяти зростанню національної свідомості населення.

В 90-х рр. XIX ст. на території Східної Галичини на ґрунті суспільно-політичних течій утворилися політичні партії, були сформовані їхні програми та політичні гасла.

Першою українською партією європейського зразка була Руська-українська радикальна партія (РУРП), створена у 1890 році. Її засновниками були І. Франко, М. Павлик, С. Данилевич, Є. Левицький, В. Охрімович, Т. Окуневський, О. Терлецький, К. Трильовський, Р. Яросевич. В основу програми РУРП покладено етичний і науковий соціалізм на демократичних засадах, соборність усіх українських земель [7, с. 35].

Програма партії містила вимоги: «автономія громад, повітів, країв у справах, котрі тільки їх дотикають; уділення кожному народові можливості якнайповнішого розвою культурного». Але основна увага у програмі зосереджувалась на соціальних питаннях, зокрема, шляхах еволюційного переходу до соціалістичного ладу. Концепція ж автономізму, яку обстоювала РУРП, передбачала культурний і національний розвиток провінцій у складі Австро-Угорської імперії, використовуючи можливості конституційного ладу. В програмі зазначалось, що розвиток народних мас можливий тільки на національному ґрунті, і тому в справах національних метою визначалась боротьба за піднесення почуття національної самосвідомості і солідарності всього руського-українського народу «через літературу, збори, з'їзди, товариства, демонстрації, відчити, печать і т.і.» Програма максимум передбачала запровадження автономії у межах Австрії шляхом послідовного культурного й національного розвитку провінцій і народностей,

а програма – мінімум обмежувалась питанням розвитку національної культури [7, с. 9].

У 1899 році у Львові відбулася нарада прихильників української національної ідеї з метою консолідації українців. Ініціаторами були М. Грушевський, Ю. Романчук, І. Франко, Ю. Охримович. На нараді прийняли рішення створити Українську національно-демократичну партію (УНДП). Практична більшість членів новоствореної партії були радикалами, які обстоювали ідею національної демократії [2, с. 36]. У програмі партії, авторами якої головним чином були І. Франко і В. Охримович, наголошувалось, що галицькі Русини є частиною українсько-руського народу, що мав колись державну самостійність і боровся віками за свої державно-політичні права, ніколи не зрікався і не зрікається свого права мати самостійну незалежну державу. Тому остаточною метою «народних змагань є досягнення того, щоби цілий український народ здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з'єднався з часом в одноцільний національний організм, в якім би загал народу на свою загальну користь орудував всіма своїми справами культурними, економічними і політичними». Найближчою ж тактичною метою партія висувала досягнення крайової автономії за умови збереження цілісності Австро-Угорської імперії.

Програма УНДП не обмежувалась змаганнями за національне самовизначення та політичну незалежність українців Галичини, а ставила собі завдання і «серед російських українців підтримувати такі змагання, які ведуть до перетворення російської держави з абсолютної і централістичної в державу конституційну федералістичну, оперту на автономію народностей». Аналогічні програмові положення стосувались також українців Закарпаття і Буковини [4, с. 324–328].

5 січня 1900 року обраний з'їздом УНДП Народний Комітет (керівний орган партії) звернувся до народу з відозвою, у якій, зокрема, говорилося, що «ідеалом нашим повинна бути незалежна Русь-Україна, в якій би всі частини нашої нації з'єдинилися в одну новочасну культурну державу… Та поки осягнемо сей наш ідеал…, мусимо на ґрунті теперішніх відносин і в рамках австрійської держави змагати до витворення окремої національної провінції зі своєю окремою адміністрацією і своїм національним соймом…» [1, с. 226].

Синтезом усієї громадської діяльності УНДП була політична робота, спрямована на пробудження національної свідомості русинів і боротьбу з його ворогами. Під гаслом боротьби за автономію українських земель в Австро-Угорщині УНДП намагалася об'єднати політичні сили в краї в «єдиний національний фронт», спрямувати його боротьбу проти польського засилля [4, с. 374–375].

Прихильники марксизму і соціалізму в радикальній партії М. Ганкевич, С. Вітик, Ю. Бачинський, Я. Яросевич у 1899 році заснували Українську соціа-демократичну партію (УСДП) [2, с. 36]. У про-

грамі, прийнятій установчою конференцією партії, визначалась головна мета партії: «Щоб цілий народ український виборов собі національну волю та самостійність політичну; наша ціль – вільна держава українського люду, українська республіка». Керівники УСДП на Брюнському конгресі СДПА (1899) заявили, що партія боротиметься за політичну незалежність українського народу. Зокрема, лідер УСДП М. Ганкевич у своєму виступі на конгресі наголосив на тому, що завдання української соціал-демократії вбачається у змаганнях забезпечити національну волю усьому своєму народові з тією метою, щоб «з'єднаний та вільний український народ міг увійти в сім'ю європейських народів як рівноправний член» [5, с. 35].

У 1896 році було створена перша українська клерикальна партія у Галичині – Католицький русько-народний союз, яка об'єднала частину представників середнього духовенства, а у 1911 була перетворена у Християнсько – Суспільний Союз (ХСС). Вона практично байдуже ставилась до національного питання і, зокрема, виступала за більш активну латинізацію Греко-католицької церкви [6, с. 98].

На початку XX ст. українські партії Східної Галичини розгорнули активну політичну діяльність. На даному етапі відбулося злиття партійно-політичних структур з рухом мас. Це свідчило про зростання національно-політичної свідомості українського народу. В своїй політичній роботі радикальна, національно-демократична й соціал-демократична партії поставили перед собою спільне завдання: «Пізнати народні маси, їх положення і потреби, й працювати над їх усвідомленням і піднесенням. Витворити з українського селянства й робітництва свідомих членів українського народу, який не дав би на поталу своїх прав та вмів охоронитися перед загибеллю» [3, с. 13].

---

1. Андрухів І.О. Кость Левицький: сторінки життя / І.О. Андрухів. – Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. – 103 с.
2. Вол Б.Д. Україна у складі Австро-Угорської та Російської імперії (кінець XVIII – 1917 р.) / Б.Д. Вол, Я.Й. Малик, В.А. Савинець. – Львів: Ред.-вид. відділ ЛДУ, 1993. – 58 с.
3. Левицький В. Як живеться українському народові в Австрії / В. Левицький. – Відень, 1915. – 98 с.
4. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. / К. Левицький. – Львів: накладом власним з друкарні оо. Василіан у Жовкві, 1926. – 736 с.
5. Телешун С. Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці XIX – на початку XX століття / С. Телешун. – К: БВ, 1996. – 127 с.
6. Стахів М. Західня Україна та політика Польщі, Росії і Заходу / М. Стахів. – Т. 1. – Скрентон: Український робітничий союз, 1958. – 208 с.
7. Українська суспільно-політична думка в XX столітті: документи і матеріали / Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Т. 2. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – 510 с.

І.В. Басиста,
кандидат юридичних наук, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ, ЩО НЕГАТИВНО ВПЛИВАЮТЬ НА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ЇМ

Нами вже зверталася увага у юридичній літературі, що в залежності від сфери діяльності науковця та області його досліджень у поняття розслідування злочинів вкладається дещо відмінний зміст. Так В.Г. Андросюк характеризує діяльність по розслідуванню злочинів як цілеспрямований процес, метою якого є відтворення справжньої картини події злочину за її прямими та непрямими доказами. Її психологічна структура може розглядатись як сукупність основних (пізнавальної, конструктивної, комунікативної, організаційної) та допоміжних (профілактичної та засвідчувальної) різновидів діяльності [1, с. 268].

Не слід забувати, що розслідування в першу чергу проводить певна людина – слідчий, якій притаманний набір характеристик та якостей. І саме від їх сполучення та взаємодії, як суб'єктивного чинника та існуючої регламентації і буде залежати, які рішення по кримінальній справі будуть прийняті і яким чином реалізовані. Філософія розглядає людину як унікальне творіння природи, суспільства і самої себе. Про важливе місце проблеми людини у філософії свідчить той факт, що сформувалася навіть спеціальна дисципліна – філософська антропологія, тобто філософське вчення про людину. Складовою частиною філософської проблеми людини є відповідна проблема особистості. Підвищений нині інтерес до вельми складної проблеми особистості, її структури, соціалізації пояснюється насамперед потребами сучасної практики. За таких умов на перший план у розвиткові практики, науки і філософії виступає питання взаємодії особистості і суспільства, що найтіснішим чином пов'язане з іншими проблемами філософії. Адже природні задатки індивіда та його здібності можуть розвиватися у процесі пізнання (у тому числі і навчання) та практичної діяльності. Недарма генія визначають як поєднання краплини здібності та моря поту (тобто як результат напруженої праці). Тому поняття особистості треба розкривати через практичну діяльність. Така діяльність являє собою основу формування та розвитку особистості. Під впливом діяльності можуть виникати і нові риси даної особистості, яких раніше не було [2, с. 304–308, 315].

В свою чергу психологи безапеляційно стверджують, з чим ми повною мірою погоджуємося, що прийняття рішень виступає як особлива стадія вольової дії, яка вимагає не стільки максимального усвідомлення, але й рішучості, відповідальності особистості. З прийняттям рішення настає розрядка (різна за ступенем і глибиною). Вона полягає у спаді напруження, який супроводжує боротьбу мотивів. При цьому, якщо в прийнятому рішенні виявлялися здійсненими найбільш потайні помисли людини, у неї виникає почуття задоволення, знімаються всі сумніви і внутрішня напруга. Навіть якщо прийняте рішення не повністю відповідає внутрішнім спонуканням людини, то і тоді воно допускає деяку емоційну і вольову розрядку, викликає почуття полегшення [3, с. 64–66]. Очевидно, вказані психологічні характеристики прямо стосуються і рішень слідчого.

Найважливішим у вольовому процесі етапом, як вірно відзначає В.В. Бедь, є виконання прийнятого рішення. Воно пов'язане з подоланням інколи серйозних зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) труднощів. До зовнішніх відносяться ті перешкоди, які не залежать від діючої людини: ускладнення в роботі, опір інших людей, різного роду перепони і т.д. Внутрішні – це труднощі особистого характеру, які залежать від фізичного і психічного стану людини (наприклад, відсутність знань, досвіду, зіткнення закоренілих старих і нових звичок, що зароджуються, боротьба негативних уявлень, бажань, прагнень і почуттів: совісті, сорому, обов'язку, які склалися в минулому). У більшості випадків зовнішні і внутрішні ознаки проявляються в єдності. Виконання прийнятого рішення з психологічної точки зору можна розглядати як виникнення і розв'язання ланцюжка внутрішніх конфліктів, ситуацій шляхом подолання внутрішнього напруження і постійного вольового зусилля. Заключний етап вольового процесу характеризується підведенням підсумків зробленого. Здійснивши вольовий вчинок, людина замислюється над його результатами, аналізує свої удачі і промахи. Осмислюючи успіх чи невдачу, вона може переживати, що призводить до появи відповідних почуттів, емоцій і станів: досади за промах, радості за успіх, стану заспокоєння, спаду напруження, стану розкаяння та ін. Успішна діяльність юридичного працівника передбачає знання і вироблення сукупності таких вольових рис, як рішучість, здатність піти на ризик, енергійність та наполегливість, витримка та самовладання, самостійність, виконавчість, впевненість у своїх силах, сміливість і хоробрість, стійкість і мужність [3, с. 67–70].

При реалізації рішень у кримінальних справах, на наш погляд, суттєвий негативний вплив на слідчого мають такі способи протидії, як використання злочинцями корумпованих посадових осіб органів

державної влади та зникнення злочинця з місця постійного проживання. Як наслідок, процесуальні рішення слідчого взагалі не можуть бути реалізовані, а кримінальна справа зупиняється провадженням або слідчого схиляють до провадження слідчих дій, що не відповідають процесуальним вимогам.

На наш погляд, при протидії розслідуванню кооперація є найбільш доцільним способом у процесі спілкування. Конфлікт, як зіткнення інтересів, поглядів тощо є недоцільним та неприпустимим.

Якщо провести узагальнення, то можна однозначно сказати, що при наявності протидії виконанню рішень слідчого йому необхідно вміти діяти у несприятливій слідчій ситуації та вміти налагоджувати психологічний контакт.

Характеризуючи внутрішні труднощі особистого характеру, які мають визначальний влив на реалізацію рішень слідчим ми вище означили, що вони залежать від фізичного і психічного стану людини (наприклад, відсутність знань, досвіду, зіткнення закоренілих старих і нових звичок, що зароджуються, боротьба негативних уявлень, бажань, прагнень і почуттів: совісті, сорому, обов'язку, які склалися в минулому).

У нашому випадку особливе значення будуть відігравати праксіологічні почуття – це позитивне емоційне ставлення до діяльності, практичної роботи, подолання труднощів. Праксичні почуття органічно пов'язані з волею людини і проявляються в специфічних емоціях рішучості, сміливості і дерзання [3, с. 69–74].

Отже, враховуючи розглянуті положення, можна констатувати, що існують дві великі групи чинників – суб'єктивні та об'єктивні, які мають визначальний вплив на прийняття слідчим процесуальних рішень по розслідуваній ним кримінальній справі. Вважаємо за доцільне, задля розширення соціально-психологічних знань слідчих, розробити та використовувати в рамках проведення занять із службової підготовки навчальні програми із тренінгами з особистісної та розвивальної тематики. Звернуто увагу на те, що у ході виконання оперативно-службових задач у працівників органів внутрішніх справ формуються визначені професійні якості, а зворотною стороною формування якостей є професійна деформація особистості, що суттєво впливає на прийняття слідчим правильних процесуальних рішень.

Як одну із форм використання спеціальних психологічних знань при прийнятті рішень слід виділити консультативну допомогу спеціаліста-психолога та означити проблемні аспекти, що при цьому виникають і пов'язані з формальним відношенням спеціалістів-психологів до консультаційної допомоги слідчому, неврегульованістю у чинному кримінально-процесуальному законодавстві питань

оплати їх праці, кримінальної чи іншої відповідальності за надану завідомо неправдиву інформацію чи консультацію, неналежною фаховою підготовкою тощо. Запропоновано зміни до чинного кримінально-процесуального законодавства, які мають на меті мінімізувати вказані негативні прояви.

Детальну увагу звернуто на такі характеристики особистості слідчого, як вміння моделювати, соціальність, постійна психічна напруженість, наявність владних повноважень, емоційне вигорання, розвинута інтуїція, сформоване внутрішнє переконання та відображено їх зв'язок із тими процесуальними рішеннями, які приймає слідчий в процесі розслідування.

Висловлено авторське бачення щодо можливості втручання у людську психіку та констатовано, що такі дії є неприпустимими, і жодні здобуті відомості не можуть виправдати такого вчинку, тому заперечене доказове значення гіпнозу та подібних йому дій.

Оскільки при реалізації рішень у кримінальних справах суттєвий негативний вплив на слідчого мають прояви протидії зі сторони злочинців, тому рекомендовано при їх наявності набувати вміння діяти у несприятливій слідчій ситуації, яка вимагає від слідчого певних психологічних знань для реалізації власних рішень.

Гостро постає питання вибору комплексу тактичних прийомів як способу реалізації прийнятого рішення, набуття навичок керувати не лише власними емоціями, а й емоціями учасників кримінального судочинства. Від цього буде залежати взаємодія, яка вкрай необхідна при виконанні рішень слідчого, особливо, коли виконання рішень здійснюється не самим слідчим.

Отже набуття вміння керувати не лише власними емоціями, а й емоціями учасників кримінального судочинства є одним із складних завдань в роботі слідчого.

Від цього буде залежати взаємодія, яка вкрай необхідна при виконанні рішень слідчого, особливо, коли виконання рішень здійснюється не самим слідчим.

---

1. Юридична психологія: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / [В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєв та ін.]; за заг. ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 1999. – 352 с.

2. Філософія: навч. посібник / [Л.В. Губернський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, В.П. Розумний]; за ред. І.Ф. Надольного. – 6-те вид., випр. і доп. – К.: Вікар, 2006. – 455 с. – (Вища освіта XXI століття).

3. Бедь В.В. Юридична психологія: навч. посібник / В.В. Бедь. – К.: «Каравела»; Львів: «Новий світ-2000», «Магнолія плюс», 2003. – 376 с.

В.С. Бліхар,
кандидат філософських наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРІОРИТЕТ СВОБОДИ В ПРОЦЕСАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У коренях виникнення єдності політики, держави та моральності містяться ідеї свободи, цінності особистості та значення демократії. Зокрема, права особистості співвідносяться із принципами правової держави. Відповідальність громадянина та держави простежується у визнанні моральних якостей (чеснот) самих громадян, а не лише політиків. Окреслення сфери свободи особи у рамках держави, суспільства та співгромадян передбачає права особистості, як і робить можливою її участь у політичному процесі, визначенні незалежності та самореалізації, межі індивідуалізму та солідарності тощо.

Вже у коренях виникнення єдності політики, держави та моральності містяться ідеї свободи, цінності особистості та значення демократії. Зокрема, права особистості співвідносяться із принципами правової держави. Взаємовідповідальність громадянина та держави простежується у визнанні моральних якостей (чеснот) самих громадян, а не лише політиків. Окреслення сфери свободи особи у рамках держави, суспільства та співгромадян передбачає права особистості, як і робить можливою її участь у політичному процесі, визначенні незалежності та самореалізації, межі індивідуалізму та солідарності тощо. Права людини – це, звісно, й моральна категорія, котра полягає у конкретизації понять чеснот, добра, блага, гідності, честі, справедливості. А. Токвіль з цього приводу зазначав: «Найпрекраснішим поняттям після загального поняття щодо чеснот є поняття про права. Точніше, обидва ці поняття дотичні: права – це не що інше, як чесноти, перенесені у політичне життя. Не може бути ні великих людей, які б не володіли чеснотами, ані великих народів, котрі б не поважали права» [1, с. 234].

Правова держава передбачає реалізацію такого принципу, як поділ влади, оскільки правове державотворення неможливе поза розподілом влади, беручи до уваги, що така система стримувань і противаг дозволяє суспільству захищати себе від спроб узурпації влади та правових зловживань. Про здоровий глузд у реалізації принципу поділу влади можна говорити лише у випадку достатньої активності судової гілки влади поряд із законодавчою і виконавчою. Достатньо чітко у правовому державотворенні формується підхід до характеристики права як системи, основою якої є загальноприйняті принципи і демократичні цінності [2, с. 189]. У такому ракурсі правова держава – це дер-

жава, утверджена на основі правових начал із підкоренням законам (самообмежує себе правом, визнаючи верховенство права над собою). В межах правової держави діє принцип верховенства правових законів, котрі об'єктивують загальноприйняті принципи та соціальні цінності, що відображають загальноприйняті міжнародно-правові стандарти. Тобто закони є гуманістичними і відповідають вимогам суспільства, вони були прийняті відповідно до демократичних засад. Це означає, що верховенство правових законів відображає екзистенційність правового державотворення. Правові закони приймаються державними органами, покликаними відображати сукупність народного волевиявлення, а відтак, є пріоритетність порівняно з іншими нормативними правовими актами. Тому верховенство права забезпечується реалізацією принципу поділу влади, з одного боку, та авторитетністю законодавчої влади й доступністю судового захисту, з іншого. На жаль, баланс правового регулювання сьогодні знаходиться у глибокій кризі.

Правова держава передбачає послідовність реалізації взаємної відповідальності держави і особистості. Звідси, не лише особа зобов'язана дотримуватися законів, адже це передбачено нормами права, а й держава зобов'язана обмежувати себе в особистих рішеннях і діях для забезпечення в законах міри свободи особистості. У правовій державі, на відміну від авторитарних політичних режимів, державні органи та посадові особи є відповідальними перед громадянами за порушення прав і свобод особистості та громадянина. Взаємодіючи в такий спосіб із особистістю, держава забезпечує і захищає її життя, здоров'я, честь і гідність, права та свободи тощо. Дотримання законів є обов'язковим для всіх громадян: і тих, хто володарює, і тих хто підкорюється владі. Тому основою правового державотворення є передусім законність. Іншими словами, між правовою державою та державою законності можна ставити знак рівності, оскільки рівень правового державотворення залежить від виконання вимоги точного та неухильного дотримання законів усіма суб'єктами суспільних відносин.

Суб'єктно-об'єктне відношення принципу свободи виникає унаслідок поєднання людської волі та необхідності, тоді як суб'єктно-суб'єктне відношення презентує єдність прав та обов'язків. Право може реалізуватися виключно у рамках закону. Беручи до уваги рівень констатування закону в реальності і ствердження критерію усвідомлення законів у демократичному суспільстві, безапеляційно можемо зазначати межу подолання в суспільній свідомості стереотипного сприйняття закону як вольового прояву суб'єкта влади. Такий підхід дасть змогу простежити зумовленість формування законів моральністю людини.

Будь-яка політична реформа державного характеру стає неможливою поза всенародною підтримкою, оскільки при відкиненні, скажі-

мо, морального стану суспільства не слід розраховувати на успіх у реформуванні. Це говорить про те, що зосередження на демократизації, свободі, правах особистості як засадничих принципах українського державотворення має не лише відбитися у свідомості громадян, а й отримати моральну підтримку суспільства. А. Токвіль був переконаний в тому, що царини свободи неможливо досягнути поза верховенством моральності. На його думку, поступове утвердження рівності є зверху накресленою неминучістю. Цей процес містить такі характерні ознаки: носить усесвітній, довгочасний характер і кожного дня все менше залежатиме від людської волі; усі події, як і всі люди, будуть сприяти його розвитку [1, с. 33]. А. Карась стверджує: «Небезпека з боку державного апарату розпочинається з підміни в свідомості громадян значення поняття свободи. Так стається, коли свобода від деспотизму чи свобода як незалежність індивіда від його соціального походження набуває інверсії в сенсі безпеки людини, яку мають принести державні інститути. Тоді день за днем громадяни дедалі більше потраплятимуть під контроль адміністрації і набуватимуть навичок покірно піддаватися диктату чиновників» [3, с. 234–235]. Таким чином, рівність громадян перед законом, запропонована А. Токвілем, передбачає існування свободи у площині соціального життя, і такою можливістю володіє демократія. Саме рівність перед законом не дає змоги впроваджувати насильство з боку влади, тому фундаментальним стрижнем свободи є, безумовно, відсутність соціально-політичного підґрунтя для існування свавілля [1, с. 30]. П. Новгородцев наголошував на непересічній значущості моральних сил у вирішенні завдань майбутнього. Він, зокрема, писав: «…народна воля, попри своє фактичне та недосконале вираження у формі суспільної думки, містить ще й деяке ідеальне буття у вигляді деяких керуючих начал, якими визначається її справжній смисл. Народна воля сама зводиться до деяких ідеальних принципів, перед якими вона повинна схилятися щодо свого верховного значення. Не будучи сама по собі ні легко розпізнаваним фактом, ані первинним моральним началом, вона потребує інформативності про інші начала, і питання полягає в тому, які ці начала та яким чином визначатимуться» [4, с. 342].

Політичне протистояння диктує, здебільшого, жорстокі методи діяльності, скеровані на забезпечення, збереження влади, стабільність і порядок у суспільстві, що виключить можливість повернення до минулого та відродження тоталітарних начал. Саме у цьому контексті склалося декілька висновків щодо політичного резону: «політика – брудна справа», «політику не творять чистими руками» та ін. Тобто співвідношення права, політики, моралі – складна проблематика, котра може повернути до ще давнішої – співвідношення мети та засобів. У розв’язанні проблем такого роду необхідно, насамперед, уникати крайностей як морального абсолютизму та етичного релятивізму. Мо-

ральний вимір політики правової держави, покликаний, передусім, утримувати її в рамках гуманізму, відвертати спокусу переступити межі моралі заради «світлого майбутнього» тощо. Тома Аквінський наголошував на тому, що життя людини сповнене найрізноманітнішими можливостями та несподіванками і нема повернення до одного і того ж. Навпаки, існують внутрішні можливості для його зміни через покаяння, прощення, воскресіння, зростання гідності, покращення соціального стану. Усе це дається через вільну волю людини, виявляючи яку вона розкриває креативну природу дарованої їй свободи. Тому, перебуваючи у спільноті, людина розвиває і себе, і спільноту, оскільки участь у житті спільноти породжує «мудрість і любов, з яких усе приходить і до яких усе прямує» [5, с. 617]. Такої ж думки дотримувався і Г. Гроцій. Він зазначав, що за своєю природою людина покликана до соціальних дій, підтримки соціального ладу. Головними чинниками соціальності є природне право та розум, тобто природне право є фундаментом міжособистісної злагоди і основою здорового глузду. «Держава, – писав він, – є досконалий союз свобідних особистостей, котрий має завдання дотримуватись права та загальної користі» [6, с. 184].

1. Токвіль А. Продемократію в Америці: [пер. с франц.] / Алексіс де Токвіль. – К.: Всесвіт, 1999. – 590 с.
2. Румянцев О.Г. Юридический энциклопедический словарь / О.Г. Румянцев, В.Н. Додонов. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 384 с.
3. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: монографія / Анатолій Карась. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 520 с.
4. Новгородцев П. Сочинения / П.И. Новгородцев. – М.: Раритет, 1994. – 448 с.
5. Аквінський Т. Коментарі до Аристотелевої «Політики» / Тома Аквінський. – К.: Основи, 2000. – 794 с.
6. Новейший философский словарь / сост. А.А. Грицанов. – Мн.: В.М. Скакун, 1998. – 896 с.

М.М. Бліхар,
кандидат економічних наук
(Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)

ЗНАЧЕННЯ ПРАВОТВОРЧОСТІ В ДЕРЖАВОТВОРЕННІ

Правова держава в межах своєї сутності одночасно може трактуватися і як сила примусу і як необхідні умови для захисту і розвитку природних прав і свобод індивіда.

В такому випадку, правова держава в змісті своєї дії надає перевагу природно-правовим цінностям, а як спосіб їх реалізації – притаманну їй силу примусу. Скажімо, для створення правової держави водночас із законом необхідним стає формування системи умов і передумов, здатних забезпечити захист прав і свобод людини. Якщо держава не реалізує цю обов'язкову для себе функцію, то, як наслідок, будуть порушуватися права і свободи.

Така ж ситуація і з діалектичним характером права, яке, для реалізації своїх принципів (рівності, справедливості, свободи, гідності, верховенства та ін.), передовсім, постає в якості закону, правової норми. Тут мова йде про правовий закон, що втілює природний закон волі людини. Такий стан речей у розумінні суті правової держави передбачає реалізацію ідеї підпорядкування політичних рішень основним правовим актам, перш за все Конституції держави. У випадку, якщо відбувається вивищення політики над правом, то останнє автоматично перетворюється на інструмент політичної боротьби і політичних амбіцій. Як наслідок, ідея правової держави втрачає сутнісну основу і спосіб існування.

Більше того, слід також відзначити, що зміна способу взаємозв'язку між державою і правом зовсім не означає повернення до вихідних позицій, коли правовими вважаються лише ті норми, які видані або санкціоновані державою і коли ставиться знак тотожності між законом і правом. Окрім того, обидві сторони взаємодії – держава і природне право, хоча і мають тенденцію до відокремлення, не можуть існувати поза рамками взаємодії, будучи внутрішньо пов'язаними правовими цінностями. Тим не менше, необхідною умовою функціонування правової держави є поділ влади. Однак нове бачення правової держави передбачає не тільки сам факт поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, а й визначення якісних характеристик цього поділу.

Формування правової держави передбачає становлення у суспільстві такого державно-правового інституту, який був би здатним гарантувати ефективний правовий захист і безпеку особистості, безперешкодне користування правами і свободами; забезпечення демократичного правопорядку в суспільстві, безумовне виконання як владою, так і населенням вимог закону; виключення свавілля із відносин між владою і населенням і утвердження верховенства права в громадянському суспільстві тощо.

В такому ключі актуальною сьогодні стає тематика правотворчості та її значення у державотворенні. Загалом кажучи, правотворчість – діяльність органів державної влади щодо прийняття, удосконалення і відміни юридичних норм. Також, правотворчість є одним із видів державної діяльності. Правотворчість – це процес, що вирізняє позитивну діяльність тієї чи іншої держави, оскільки він відображає рівень реалізації моделі правової держави. Термін «правотворчість»

трактують як один із структурних елементів ширшого за значенням процесу утворення права, а він визначається як діяльність державних органів влади та посадових осіб, що стосується видання, змін або скасування нормативних правових актів [1, с. 394]. Як зауважує український дослідник Н. Желєзняк: «Правотворчість – це діяльність суб'єктів державної влади щодо створення правових норм» [2, с. 47]. Натомість М. Марченко стверджує: «Правотворчість – це процес перетворення державної волі на закон, її оформлення у вигляді різноманітних нормативно-правових актів шляхом її фіксації органами державної влади в різноманітних нормативно-правових актах» [3, с. 476]. Як і будь-які інші юридичні терміни, «правотворчість» містить певну двозначність. Це стосується двох стадій проходження процесу правотворчості: формування державної волі і реалізації державної волі у нормах права. Такий підхід видається правильним, адже в умовах формування демократично-правової держави суб'єктом правотворчості може виступати і держава, і народ (інститут референдуму).

На думку М. Кельмана та О. Мурашина, існує ще одна засада правотворчості, котра полягає передусім у демократизації правотворчого процесу загалом. Як стверджують дослідники, такий спосіб реалізує механізм залучення громадян до правотворчої діяльності і відобразить відкритість законотворчої діяльності. «Одним із інститутів, який дає змогу забезпечити реалізацію цього принципу у правовій державі, виступає всенародне обговорення. За його допомогою, – пишуть науковці, – відбувається розв'язання низки завдань у межах правотворчого процесу, як-от: аналіз та узагальнення отриманих пропозицій і зауважень з проекту, що розробляється; подальший розвиток законодавства у певній галузі; вдосконалення законодавства; інформування населення про діяльність законодавчих органів; покращення безпосередньої діяльності різних державних органів» [96, с. 347].

Тобто, держава – це складне соціальне явище, ключовою рисою якого є примусова регуляція поведінки людей за допомогою нормативних норм. Отже, держава, за своєю суттю, є політичною спільнотою, складовими елементами якої є територія, населення і влада. Територія – це просторова основа держави. Фізична основа являє собою одну з умов, що уможливлюють існування держави. В кінцевому рахунку без території держави не існує, хоча вона може змінюватися в часі. Територією є простір держави, заселеним населенням, де повною мірою діє влада політичної еліти, реалізована через юридичні норми. Другим складовим елементом держави є населення, тобто людська спільнота, яка проживає на її території і підкоряється його владі. Народ як родове поняття може бути охарактеризованим як широка соціальна група, члени якої мають почуття приналежності до неї завдяки спільним рисам культури та історичної свідомості.

За своєю суттю правотворчість – реалізація державної волі в законі, в якому мають загальнообов'язкове значення юридичні приписи.

На сучасному етапі розвитку правотворчість виявляється, перш за все, як прийняття правового акта безпосередньо населенням держави в умовах референдуму або як видання актів, що містять правові норми, державними та іншими уповноваженими органами.

Підсумовуючи можемо сказати, що демократичність правотворчості передбачає активну участь партій, масових рухів, підприємницьких структур, об'єднань громадян у створенні законодавства, їх ініціативу, вільне, широке і ділове обговорення передбачуваних законодавчих рішень. Однак це не виключає того, що правотворчість, в якій би формі воно не здійснювалося, є діяльність держави, форма державного керівництва суспільством. Держава в особі своїх органів створює основну масу правових норм. Таким чином, правотворча діяльність сучасних цивілізованих держав здійснюється на базі нижчеперелічених семи основоположних принципів, що становлять організаційні засади, які визначають суть, характерні риси і загальний напрямок цієї діяльності: демократизм, законність, науковий характер, гуманізм, професіоналізм та ін. Усе це складає основу ефективної реалізації правотворчої діяльності в державотворенні та відображає вплив права на динаміку розвитку громадянського суспільства.

---

1. Бабаев В.К. Теория государства и права: учебник / В.К. Бабаев, В.М. Баранов, Н.В. Витрук. – М.: Юристъ, 2007. – 637 с.

2. Желєзняк Н.А. Правові й організаційні форми діяльності органів юстиції в здійсненні державної правової політики / Н.А. Желєзняк // Право України. – № 6. – 2001. – С. 47–50.

3. Марченко М.Н. Теория государства и права: учебник / М.Н. Марченко. – М.: Проспект, 2008. – 648 с.

В.С. Бойко,
магістр юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

З набуттям незалежності в Україні почалися демократичні перетворення, спрямовані на формування громадянського суспільства, розбудову правової держави, в якій, згідно з Конституцією, людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність та інші права і сво-

боди визнаються найвищою соціальною цінністю. Це, в свою чергу, визначає зміст і спрямованість діяльності держави та всіх її органів щодо забезпечення цих завоювань світової цивілізації як один із головних обов'язків.

Серед різноманітних заходів реалізації прав і свобод людини та громадянина важливе місце посідає їхнє адміністративно-правове забезпечення, яке найяскравіше проявляється у відносинах з органами виконавчої влади. Особливої уваги заслуговує вивчення питань щодо з'ясування поняття та змісту механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Саме за рахунок його існування та ефективної дії можливе отримання державних управлінських послуг та забезпечення і захист порушеного права.

Однак механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина досліджено недостатньо, незважаючи на великий перелік робіт науковців, зокрема: М.М. Гуренко, А.М. Колодія, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабіновича, В.Я. Тація, Ю.М. Тодики, В.М. Шаповалова, Н.Г. Шукліна, В.Д. Ткаченко та ін.

Рівень розвитку свободи та демократії у суспільстві визначається не тільки формальним визнанням владою прав та свобод людини, включаючи офіційне приєднання до міжнародно-правових документів, що їх регламентують, але й багатьма іншими факторами. Одним із найважливішим серед них є наявність діючого, ефективного соціально-юридичного механізму реалізації прав та свобод людини і громадянина, що містить гарантії їх забезпечення і захисту.

Для з'ясування механізму забезпечення прав і свобод громадян необхідно з'ясувати зміст дефініцій «механізм» та «забезпечення». Любий механізм визначається як «система, упорядковування, що визначає порядок якої-небудь дії» [1]. Категорія «механізм» у юридичній літературі розглядається у різних позиціях, а саме: «державний механізм – це сукупність органів, які здійснюють управління суспільством та реалізують основні напрями державної діяльності» [2]; «механізм функціонування держави – сукупність внутрішніх факторів, інститутів, засобів, які забезпечують дію складових елементів держави в їх взаємодії» [3]; «механізм правового захисту – визначені способи, засоби практичної реалізації певного захисту [4]; «механізм адміністративно-правового впливу» – з'ясування шляхів і форм впливу, де під формами слід розуміти встановлену заборону певних дій, правоздатності суб'єктів права, а також компетенції певних органів і їх посадових осіб та взаємозв'язків між учасниками суспільних відносин у вигляді правовідносин» [5] тощо. Очевидно, що механізм – завжди певна організована сукупність елементів, підпорядкована єдиному завданню. «Через категорію «механізм» розкривається структура, послідовність, вза-

ємозв'язок і взаємодія стадій і факторів реалізації суб'єктивних прав і свобод: виявляється ефективність її забезпечення і захисту різноманітними суб'єктами, оцінюється значення якостей особистості для реалізації прав і свобод», – зазначає Ф.М. Рудинський [6].

Аналіз змісту дефініції «забезпечення» дає підстави стверджувати про наявність різноманітних підходів до його тлумачення, а саме, як: створення надійної умови для здійснення чого-небудь; гарантування чогось; захист, охорона кого-небудь чи чого-небудь від небезпеки, в даному випадку прав і свобод людини та громадянина. Спираючись на ці поняття, можна сказати, що механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері державного управління, це процес діяльності органів державного управління щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних дій, шляхом виконання матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів.

Слід зауважити, що в юридичній практиці існує невелика кількість обґрунтованих теоретичних поглядів щодо структури, форм і функцій механізму забезпечення прав і свобод громадян у сфері державного управління. Але усі учені погоджуються з тим, що всі механізми являють собою впорядковану і організовану систему, а, як відомо, кожна система має свою структуру. До структурних елементів механізму забезпечення прав і свобод громадян, на нашу думку слід віднести: норму права; правові відносини; законні інтереси; правосуб'єктність. Відсутність хоча б одного елемента структури механізму робить неможливе забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Отже, для поглиблення демократичної спрямованості виконавчої влади потрібно суттєво оновити механізм реалізації прав і свобод громадян у сфері діяльності органів виконавчої влади усіх рівнів.

Основними засобами захисту і охорони прав та свобод громадян від зловживання владними повноваженнями й некомпетентності у діяльності посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування є: створення організаційно-правового механізму та повсякденна робота уповноважених органів (суду, прокуратури, правоохоронних органів виконавчої влади тощо), головним завданням яких є охорона правопорядку; існування та діяльність незалежних від держави інститутів громадянського суспільства, які покликані захищати права громадян.

---

1. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: А ТЕМП, Азъ, У-ФАКТОРИЯ, Изд. группа, 2004. – С. 944.
2. Общая теория права и государства / под ред. В.В. Лазарева. – М.: «Спарк», 2000. – 511 с.

3. Обеспечение законности в деятельности органов внутренних дел / под ред. В.В. Лазарева, В.С. Афанасьева, Н.Л. Гранат. – М.: Форум-Инфра, 2008. – 624 с.

4. Экономические и социальные права человека и гражданина: современные проблемы теории и практики / [Рудинский Ф.М., Гаврилова Ю.В., Крикунова А.А., Сошникова Т.А.]. – М.: Права человека, 2009. – 495 с.

5. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций / Г.В. Атаманчук. – М.: Юрид. лит. 1997. – 286 с.

6. Гражданские права человека: современные проблемы теории и практики / Ф.М. Рудинский. – В 4-х т. – Т. 1: Общая часть. 3-е изд., перераб. и доп.; под ред. Ф.М. Рудинского. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 736 с.

Г.І. Бойко,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФУНКЦІЇ ЮРИДИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Юридичні конструкції – модель врегульованих правом суспільних відносин чи окремих елементів, яка служить методом пізнання права і суспільних відносин, врегульованих ним. Це – гносеологічна категорія, інструмент пізнання права, різновид ідеальної моделі [5; с. 11]. Функціональна значущість юридичних конструкцій виявляється в наявності у даної моделі певних якостей, які дозволяють їм чітко врегульовувати ті чи інші суспільні відносини у сфері права.

В.В. Чевичелов зазначає, що функціональна цінність юридичних конструкцій в законодавстві обумовлена наступним. По-перше, даний феномен дозволяє ширше вияснити сутність не тільки традиційних, установлених правових форм і явищ, а і забезпечити методологічну базу засвоєння, сприйняття правотворчих і правозастосовчих новел, включаючи їх в єдину систему. Юридична конструкція дозволяє виявити не тільки позитивні, але і негативні прояви об'єктів правової сфери, допомагає розумному, обґрунтованому уособленню правових компонентів, визначенню форм і конкретних засобів їх диференціації. По-друге, юридична конструкція дозволяє суб'єктам правотворчої діяльності, як на федеральному, так і на регіональному, муніципальному і локальному рівнях проникнути в сутність складних, інколи неоднозначних, переплетінь в структурі права, виділити підстави і визначити процедуру застосування юридичних засобів, створити діючий механізм забезпечення реалізації правових положень. По-третє, юридична конструкція може мати яскраво виражений утилітарний характер. Вона

допомагає правозастосовчим органам правильно вибрати необхідні юридичні засоби і інструменти з урахуванням конкретних складених обставин, відмовитися від застарілих шаблонів і стереотипів. По-четверте, юридична конструкція дозволяє більш ефективно вести теоретичне дослідження по різних проблем, як теорії права, так і галузевих юридичних наук [3, с. 28–29].

Юридичні конструкції виконують безліч функцій, це і технікоюридичну, і гносеологічну (нормативну), і концептуальну, і інтерпретаторську, і демонстраційну. Більшість науковців серед цієї різноманітності виділяють три основні функції, це, зокрема: техніко-юридичну, концептуальну та гносеологічну.

Д.Є. Пономарьов вважає, що для аналізу цілей юридичних конструкцій з точки зору їх юридично-технічної функції найбільш бажаним і евристично перспективним являється звернення до традиційного юридично-догматичного розуміння юридичної техніки…потрібно підкреслити, що в початковому розумінні технічне значення (іншими словами-функція) юридичних конструкцій полягало в тому, що вони, як і всі засоби юридичної техніки, являються, в кінцевому результаті, способами подолання стихійності права…це подолання досягається за рахунок того, що позитивно-правові норми переробляються в принципово інші утворення – абстрактні поняття… Крім цього, говорячи про юридично-технічні функції юридичних конструкцій, необхідно враховувати значення їх при закритті пробілів у праві…Технічна функція юридичних конструкцій проявляється також і в такій практичній діяльності, як тлумачення права … при здійсненні такої процедури юридичної практики, як юридична кваліфікація [1, с. 139–144].

Інтерпретаторську функцію юридичних конструкцій, як зазначає А.Ф. Черданцев, розуміють по-різному. Одні автори її трактують у вузькому значенні. Наприклад, Б.С. Грязнов пише, що «справжня необхідність модельної інтерпретації наукових теорій виникає в тому випадку, коли мова, яка використовується науковою теорією, є формалізованою. Модель виконує функцію інтерпретації, якщо вона будується з метою осмислення формального апарату теорії, визначення області його значення». Якщо погодитися з цією точкою зору, то потрібно визнати, що юридичні конструкції можуть в певній мірі виконувати інтерпретаційну функцію у випадку формалізації мови права. Інші автори розуміють інтерпретаційну функцію моделей в більш широкому розумінні. Так, на думку В.А. Штоффа, модельною інтерпретацією охоплюються і ті випадки, коли з допомогою моделей дається тлумачення, пояснення спостерігаючи явищ, коли модель є демонстрацією деякої структури. Якщо модель використовується для інтерпретації фактів, явищ, в ній завжди є елемент гіпотетичності, на відміну від

пояснення, який розглядається як більш чи менш кінцеве розкриття причинних і закономірних зв'язків, механізмів і структур пояснюваних явищ [4, с. 14–15].

Гносеологічна функція юридичних конструкцій полягає в тому, що завдяки їй дослідник певної проблеми охоплює максимальну кількість предметів і явищ конкретної області дослідження. Характеристику нормативної функції юридичних конструкцій серед інших функцій здійснює Н.Н. Тарасов, який зазначає, що якщо юридична конструкція виражається, наприклад, в організації нормативного матеріалу і, в силу цього, являється фактором певної регулятивної дії (тобто не сама по собі, а через норми права), то її можна розглядати як нормативну конструкцію (як елемент змісту права, але не безпосередній, як норми права, а опосередкований), а якщо та ж конструкція використовується у гносеологічному відношенні, то вона повинна інтерпретуватися як теоретична [2, с. 249].

Концептуальна функція юридичних конструкцій може бути розглянута у трьох основних напрямках: створення юридичного знання, його розвиток і трансляція. Юридична конструкція забезпечує можливість утворення юридичного знання за рахунок того, що вона являється засобом і механізмом переробки емпіричної багатоманітності норм позитивного права в абстракції. Вони допомагають створювати юридичне знання «зсередини», тобто шляхом певного співвідношення одних елементів знання (юридичних конструкцій) з іншими по правилам логіки. Будучи поняттями, вони (юридичні конструкції) по вислову Ієрінга, допомагають «заволодіти правом розумово», допомагають інтелектуальному заволодінню правом в процесі юридичного утворення [1, с. 151].

Юридичним конструкціям притаманна також демонстраційна функція. Значна роль конструкції в навчанні юристів. Ускладнюючи, полегшуючи досліджувані правові явища, вони допомагають засвоєнню правових знань, дозволяють за основу вивчення постійно змінюваного змісту права брати більш стійкі явища, що обумовлюють прийнятність і неперервність вивчення права, наступне поглиблення і розширення знання про право. Юридичні конструкції володіють необхідним наглядом, впорядковують юридичні знання, приводять їх в певну систему, служать кістяком, на який накладаються правові знання про мірі їх накопичення [4, с. 15]. Отож, виходячи з викладеного вище, розуміємо, що найбільш повно охарактеризувати будь-яку юридичну конструкцію як таку можемо за допомогою розгляду її призначення через функції.

---

1. Пономарев Д.Е. Сущность юридической конструкции: дис. … канд. юрид. наук / Д.Е. Пономарев. – Екатеринбург, 2005. – 177 с.

2. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки / Н.Н. Тарасов. – Екатеринбург: Изд-тво Гуманитарного ун-та, 2001. – 264 с.
3. Чевычелов В.В. Юридическая конструкция: понятие, виды, функции / В.В. Чевычелов. – Н.-Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2005. – 55 с.
4. Черданцев А.Ф. Юридические конструкции, их роль в науке и практике / А.Ф. Черданцев // Правоведение. – 1972. – № 2. – С. 12–19.
5. Шутак Д.И. Теория и практика оговорок в праве:система понятий: терминологический словар / Д.И. Шутак. – СПб.: Санкт-Петербургский університет МВД Росии; Алетейя, 1999. – 203 с.

В.А Бондаренко
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИЙОМИ ТА ЗАСОБИ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ НОРМ ОРГАНАМИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Державне управління являє собою діяльність виконавчо-розпорядчого характеру, яку здійснюють спеціальні органи державної влади у процесі повсякденного і безпосереднього керівництва різними сферами життя суспільства. Ця діяльність здійснюється за допомогою різних прийомів і засобів і виражається в певних адміністративно-правових формах. Однією з найголовніших форм реалізації виконавчою владою повноважень є застосування адміністративно-правових норм.

Кожна адміністративно-правова норма має своє призначення і місце у системі механізму правовою регулювання і повинна відповідати завданням і функціям органів виконавчої влади на відповідному етапі розвитку державності та соціально-економічних перетворень.

Процес державного управління неможливо уявити без відповідного регулювання та координації, здійснюваних за допомогою видання і реалізації адміністративно-правових норм. М. Ковалів досліджуючи управління в органах внутрішніх справ пише: «нормативна база являє собою своєрідний організаційно-функціональний образ системи управління, виражений юридичною мовою, що відповідає її цільовому призначенню» [1, с. 23]. Це обумовлює особливий інтерес до прийомів та засобів застосування адміністративно-правових норм щодо актів, які видаються органами виконавчої влади, як правових засобів її здійснення, специфічних «важелів», за допомогою яких набувається право направити свій організуючий вплив на конкретну область управлінських відносин.

І. Голосниченко, Т. Проценко, П. Кульчицький, О. Циганков вважають, що з огляду на впровадження у діяльність органів виконавчої влади системи управління якістю обов'язковою умовою ефективності використання правових актів у повсякденному житті є їх використання у відповідності за їх призначенням [2, с. 17]. Але прийняття навіть добре підготовленого, продуманого, реального для виконання акта не забезпечує його дієвість. Цілі, ідеї, закладені в адміністративно-правовій нормі, можуть бути досягнуто тільки шляхом застосування різних методів реалізації органами виконавчої влади. Крім того, акт повинен відповідати вимогам законності. У першу чергу необхідно дотримати порядок їх підготовки та прийняття. Законність, у свою чергу, нерозривно пов'язана з реалізацією адміністративно-правових норм, що містяться у правових актах. Вона реалізується діяльністю людей, державних органів і громадських організацій, знаходиться під захистом держави, а її порушення може спричинити за собою встановлену законом відповідальність, застосування державних примусових заходів. Законність повинна відображати вимоги суспільства щодо відповідності потреб його функціонування і розвитку формі та діяльності держави, загальне підпорядкуванні прийнятим державою законам щодо принципам і змісту права, забезпечення державою виконання правових норм, законності і правопорядку. У випадках прийняття неадекватних потребам суспільства та таких, що суперечать іншим вимогам законності правових актів до тієї проблеми додається і юридичний аспект законності, який полягає в юридичному формулюванні і законодавчому вираженні вимог відповідності прийомам і засобам застосування адміністративно-правових норм органами виконавчої влади потребам суспільства та відображення цих вимог у політичній свідомості, у прийнятті відповідних політичних рішень.

Під прийомом застосування адміністративно-правових норм органами виконавчої влади розуміється здатність здійснення та реалізації визначеної мети щодо очікування проектованого результату діяльності, на досягнення якого вона спрямована, як спосіб інтеграції різних дій людей (людини) в певну послідовність або систему. Засобом застосування адміністративно-правових норм органами виконавчої влади є встановлення і підтримання такого порядку суспільних відносин, який відповідає об'єктивних потреб існування і розвитку суспільства. Таким чином, прийоми та засоби застосування адміністративно-правових норм органами виконавчої влади повинні забезпечити доцільність та законність та відповідність соціальним потребам.

Для того щоб акти виконавчих органів влади висловлювали об'єктивні, загальнодержавні інтереси, необхідно всебічно зміцнення, законність і державну дисципліну на всіх рівнях управлінської діяльності та раціональне застосування адміністративно-правових норм.

Важливо підвищувати економічні, правові та управлінські знання кадрів апарату управління. В іншому випадку ігнорування об'єктивних процесів на догоду тимчасової кон'юнктурі, відомчим і регіональним тенденціям завдає великої шкоди загальнодержавним інтересам, може породити у свідомості людей зневіру у стійкість законності, у справедливість і об'єктивність державних рішень. Видається, що така залежність реалізації адміністративно-правових норм від різних факторів як правового, дак і не правового характеру не може обмежуватися виключно юридичним баченням проблеми застосування адміністративно-правових норм органами виконавчої влади.

За адміністративно-правовими актами судять про ефективність державної влади та про державу у цілому, щодо ступеня її цивілізованості [3]. Громадянське суспільство потребує точних і досконалих правових рішеннях, та такої діяльності органів держави, у результаті якої створюються норми права, правила поведінки громадян і організацій.

Застосування адміністративно-правових норм органами виконавчої влади пов'язано з соціально-економічними умовами життя суспільства. В даний час Україна намагається побудувати суспільство з ефективним державним управлінням, унаслідок чого є нагальною необхідністю створення нової ефективно чинної логічної, несуперечливої і збалансованої нормативно-правової бази, яка включала би в себе різні види адміністративно-правових норм. Адміністративно-правові норми повинні по праву займати в цьому масиві відокремлене місце, що обумовлено як положенням органів виконавчої влади в механізмі держави, так і характером виконуваних ними функцій і завдань.

У сучасних умовах зростає число великих технічних, економічних та соціальних проблем, які вимагають довгострокових зусиль по їх вирішенню. Це питання використання природних ресурсів, особливе не поновлюваних природних джерел енергії, оскільки від ефективного вирішення цих питань залежить життя всього суспільства, питання підтримки гідного життя кожною людини в умовах сучасного світу, і багато інших. В результаті численного і якісного зростання таких проблем відбувається розширення часових меж дії багатьох адміністративно-правових норм. Ефективність застосування таких норм залежить в першу чергу від того, наскільки поточні питання розглядаються у взаємозв'язку і в ім'я дослідження глобальних, загальних, перспективних проблем.

---

1. Ковалів М.В. Основи управління в органах внутрішніх справ України: навч.-практ. пос. / М.В. Ковалів. – Львів: Льв. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 340 с.

2. Методика функціонального обстеження МВС України, його органів, підрозділів та організацій6 методика / [Т.О. Проценко, П.П. Кульчицький, О.Г. Циганков та ін.]. / за ред. І.П. Голосниченка, – К.: ДНДІ МВС України, 2009. – 36 с.

3. Кулинич С.А. Правовые акты органов исполнительной власти: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.14 / Светлана Анатольевна Кулинич. – М., 2006. – 182 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/204224.html

С.В. Бондаренко,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ ЖИТТЯ, ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК ПОБУДОВИ ІДЕАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Розуміння людських цінностей досить складне і різноманітне. Цінність являє собою специфічно соціальне визначення об'єктів навколишнього світу, що характеризується позитивним чи негативним значенням, яке впливає на людину і суспільство. У житті людини часто виникають такі ситуації, коли потрібно зробити вибір з даних потреб, інтересів, можливих переживань і засобів їх вирішень, шляхів реалізації, чому віддати перевагу, від чого відмовитися, як встановити черговість переваг і вчинків. Відповідно з певною внутрішньою шкалою, системою еталонів і виникає необхідність порівняння різних мотивів можливих дій людини, суспільства, вибору чогось. І отут-то найтиповіші для суб'єкта потреби, інтереси і переживання виконують роль орієнтира в виборі альтернативних потреб, інтересів і можливих переживань, засобів, шляхів їх реалізації. Так виникають людські цінності, які в сукупності дають підґрунтя для дефініцій побудови ідеальної держави. Саме людина в формуванні держави відіграє основну роль, створюючи певні умови життя.

Основоположна форма, в якій функціонують цінності – ідеал. Особливістю ідеалу є його нездійсненність. Саме слово ідеал означає, вища цінність; якнайкращий, завершений стан того або іншого явища; зразок особистих якостей, здібностей; вища норма етичної особи; вищий ступінь етичного уявлення про благо і належність; досконалість у відносинах між людьми; найбільш довершений пристрій суспільства. В таких значеннях і проявляється абсолютність ідеалу, його безкінечність, принципова недосяжність. Слід зазначити, що нікому так і не відомо що таке ідеал, бо для кожного він свій. Скільки людей, стільки ж думок і всі вони будуть суперечні, не відповідатимуть одному протиставленому ідеалу.

Конструювання ідеальної держави є ідеалізація, що абстрагується від полярності позитивного і негативного, початку і кінця, доброго і злого. Ідеал є завжди уявним запереченням існуючого недосконалого етапу дійсності, і як ідеалізоване відображення має й свої обмеження. Формуючись у запереченні дійсності, він до певної міри відбиває історично обмежене уявлення про бажане життя. Його можна вважати

гранично вираженою цінністю, організуючим, цільовим коренем людської життєдіяльності. В ідеальній державі риси цінностей людського життя приймають більш чіткішу і виразнішу форму. Адже вони виступають фундаментальним початком життя, його організуючою силою, що перетворює буття людей у структурно-упорядковане ціле, цілеспрямований устрій благополучного життя.

Прогресивний розвиток, певний вибір поведінки і досвід людей сприяють виникненню суспільних цінностей. Першочергово вони з'являються як сукупність звичок, прийомів людського побуту. Специфічні форми поведінки, що передаються від покоління до покоління, як ознаки власне людського способу життя. З часом ці прийоми побуту закріплюються, схематизуються в таких нормативних утвореннях, як традиції, обряди, звичаї, ритуали. В них кодуються еталони суспільно схваленої поведінки людей. У подальшому це й збагачений часом багаж взірці зберігається і передається через соціальні інститути: установи освіти, виховання, масової інформації, релігії, політики, права тощо. Підсумком і метою тривалого прищеплювання ціннісних якостей є формування людської психології, ментальності, способу життя індивіда у характерному для даного типу суспільства напрямі. Адже соціальні цінності посідають важливе місце як в суспільному так і в індивідуальному бутті людини, визначаючи суб'єктивні і об'єктивні фактори її діяльності. В широкому розумінні цінностями є предмети і явища, як матеріального, так і духовного порядку, а також їх якості і властивості, які мають певну значущість для суспільства і особи, тобто здатні задовольняти їхні потреби, служити їх інтересам. Цінності функціонують також як соціально-нормативні регулятори суспільного життя та поведінки людей, фундаментальні норми моралі, законодавчо-правові, релігійні, які забезпечують цілісність соціального організму.

Саме розуміння тих чи інших цінностей дає нам змогу освідомити формування ідеальної держави в наявності, існуючій реальності чи в ідеальному просторі, яких можна досягнути, здійснивши перехід від можливого до дійсного, реального. Як зазначає І.Г. Афанасьєв, категорія цінностей тісно пов'язана з категорією значущості. При цьому перша включає в себе об'єкти з позитивним знаком. А такі явища, як хвороба, голод, злочин, війни, нещасні випадки тощо мають негативне значення для людини і не є цінностями [1, с. 5].

Цінності допомагали людині будувати соціально привабливий світ можливої дійсності, підносячи її над буденністю. Ціннісні виміри давали змогу усвідомити дві площини реальності – ідеальну і реальну, співвідносячи їх, розглядаючи ідеальну державу як взірцеву щодо реального майбутнього. Суспільні цінності хоч і виростали з реальних соціальних потреб, поступово набували ідеалізованих рис. Цим і появ-

нюється їхня складна двоїста суб'єкт-об'єктна природа. С. Рубінштейн писав: «Цінності походять від співвідношення світу і людини, виражають те, що в світі, включаючи і те, що створює людина у процесі історії, все те, що є значуще для людини» [2, с. 36].

Отже, ми можемо стверджувати, що світ цінностей різноманітний і практично невичерпний, так само як різноманітні і невичерпні потреби й інтереси людства, що прогресивно розвивається. Тому формування ідеального устрою залишається для людства утопією. Близьке є бачення М.О. Бердяєва, який вважав, що людині притаманні певні соціальні потреби, зокрема в ідеалах, цінностях, об'єктах поклоніння. «Людська особистість шукає для себе святиню, – писав він» [7, с. 214].

---

1. Афанасьев И.Г. Социальные ценности и ценностные ориентации личности. – М., 1986.

2. Рубинштейн С.Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн // Проблемы общей психологии. – М.: АПН РСФСР, 1976.

3. Бердяев Н.А. Смисл истории. Опит человеческой судьбы Н.А. / Бердяев // Новый мир. – 1990. – № 1.

Х.З. Босак,
аспірант
(Львівський університет бізнесу і права)

ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОСАДОВОЇ ОСОБИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Важлива роль у забезпеченні реалізації завдань та функцій державної служби в ОВС України належить посадовим особам. Вони, будучи частиною управлінських кадрів, безпосередньо беруть участь у їхньому формуванні. Посадова особа ОВС України є професійним виконавцем управлінських функцій. Вона має особливий правовий статус, який надає їй змогу активно впливати на виконання завдань відповідної організаційної структури. Поняття «правового статусу» можна сформулювати як певну систему можливостей особи, які визначають її правове становище в державі. Розрізняють загальний і спеціальний правовий статус. Загальний правовий статус закріплений Конституцією та законодавством України і визначає основи правового становища особи в державі. Так, на думку О. В. Петришина, визначаючи особливості адміністративно-правового статусу посадової особи ОВС необ-

хідно виходити з положення про те, що «правовий статус даних суб'єктів є спеціальним відносно до правового статусу громадян і не може розглядатися поза зв'язком зі змістом і обсягом основних (конституційних) прав, свобод, обов'язків і відповідальності особи» [1, с. 32]. Такий підхід є правомірним, оскільки адміністративно-правовий статус – це сукупність прав і обов'язків у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності. Але якщо ми розглядаємо посадових осіб, як спеціальний суб'єкт управління, то головну увагу треба зосереджувати на службово-правовому статусі, який є частиною адміністративно-правового статусу службовців і його виникнення зумовлено заміщенням особою відповідної посади.

Ю.М. Старілов, аналізуючи основи правового становища службовців в управлінському процесі, визначив, що їх правовий статус є «змістом (суттю) державно-службових відносин і розкривається через встановлення їх прав, обов'язків, відповідальності» [2, с. 318]. Продовжуючи цю думку, Д.М. Овсянко наголошує, що права і обов'язки є «особливим видом встановлених і гарантованих державою заходів необхідної і можливої їх поведінки в сфері державно-службових відносин» [3, с. 84]. Йдеться саме про службові обов'язки та права, які є частиною компетенції відповідної організаційної структури і окреслені конкретною посадою.

Характеризуючи посадову особу як суб'єкта адміністративно-правових відносин, Д.М. Бахрах зазначає, що кожен громадянин виступає як індивідуальний суб'єкт правовідносин, проте коли він набуває статусу службовця, який «виконує певну посаду, сукупність прав і обов'язків, пов'язаних з відповідною соціальною роллю», терміном «громадянин» не охоплюється [4, с. 42].

Характеризуючи адміністративно-правовий статус посадової особи ОВС України, водночас не слід забувати про правовий статус посади, оскільки саме посада визначає «подвійну» природу повноважень посадової особи. Посада зумовлює виникнення службово-правового статусу службовця, в тому числі і посадової особи. Щоб розкрити його зміст потрібно виділити його елементи. З цього приводу висловлюють різні думки. Так окремі науковці відносять до елементів статусу «обов'язки, які особа повинна здійснити для забезпечення цілей і завдань органу і системи управління» [5, с. 12]. Інші автори виділяють службові повноваження [6, с. 123]. У цьому випадку можна погодитися з Ю.О. Петровим, який визначає службові повноваження, як «обов'язки і права, що встановлюють межі здійснюваних посадовими особами управлінських функцій» [7, с. 11].

Отже, службові повноваження працівників ОВС України – це комплекс службових обов'язків і відповідних прав, які забезпечують

виконання посадовою особою встановлених посадою функцій. Ці функції можна об'єднати у три основні групи: організаційні, виконавчо-розпорядчі, представницькі. Вони характерні для всіх посадових осіб ОВС України незалежно від виду служби. Особливістю посадових осіб, які перебувають на державних посадах, є державно-владний характер впливу на інших осіб.

1. Петришин О.В. Статус службової особи: природа, структура, спеціалізація / О.В. Петришин. – К.: УНКВО, 1990. – 76 с.

2. Старилов Ю.Н. Служебное право: учебник / Ю.Н. Старилов. – М.: Бек, 1996. – 698 с.

3. Овсянко Д.М. Административное право: учеб. пособие / Д.М. Овсинко. – Изд. 3-е, переб. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – 468 с.

4. Бахрах Д.Н. Административное право: учебник для вузов / Д.Н. Бахрах. – М.: Норма, 2000. – 288 с.

5. Бандурка О.М. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ: підручник / О.М. Бандурка, В.О. Соболєв. – Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. – 480 с.

6. Манохин В.М. Государсвенная гражданская служба в Российской Федерации: правовое регулирование / В.М. Манохин. – М.: Юристъ, 2005. – 346 с.

Петров Г.И. Советское административное право. Часть общая / Г.И. Петров. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. – 148 с.

М.С. Бурлак,
студентка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

На сьогодні склалася ситуація, коли розвиток суспільних відносин випереджує відповідне формування нормативно-правової бази. Така ситуація призводить до неврегульованості суспільних відносин, що є підставою для різноманітних зловживань. Усе вищесказане стосується і відносин, які виникли в результаті формування фондового ринку.

У статті відстоюється позиція, що фондовий ринок у його широкому розумінні в умовах сьогодення потребує досконалої методологічної бази для розроблення і прийняття ефективного законодавства в даній галузі.

Ступінь розробки даної теми в спеціальній літературі невисокий. Проблеми застосування цінних паперів у господарському обігу привертають увагу фахівців юристів та економістів, таких як: Альохін В.П., Колесник В.В., Оскольский В.В., Кутиркін А.Н., Рибак В.В., Мозговий О.М. Мельник В.А., Лукашов С.В., Щербина В.С., Павлов В.І., Пилипенко І.І., Кривов'язнюк І.В. тощо.

Дана стаття присвячена дослідженню існуючої законодавчої бази регулювання випуску та обігу цінних паперів, державного регулювання ринку цінних паперів та практики застосування цінних паперів в Україні. Існуючи аспекти регулювання ринку цінних паперів закріплені рядом законодавчих актів України, таких як: Конституція України, відповідні кодекси і закони України, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України.

Законодавче регулювання ринку цінних паперів є багаторівневою структурою, в основу якої покладено конституційні принципи. Цивільний кодекс України, Кодекс про адміністративні правопорушення, кримінальний Кодекс України, закони України «Про власність», «Про підприємництво», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про господарські товариства», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» регулюють відносини на фондовому ринку. Укази Президента, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України, відомчі нормативні документи відповідних державних органів у сфері регулювання ринку цінних паперів забезпечують проведення фінансової та інвестиційної політики в Україні [1].

1995 р. Верховна Рада України схвалила Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України [2], яка окреслила модель фондового ринку та принципи його функціонування. У Концепції сформульовані основні принципи функціонування фондового ринку – урегульованість, контрольованість, ефективність, надійність захисту інвесторів, прозорість, відкритість, конкурентність, цілісність ринку.

Державне регулювання ринку цінних паперів – здійснення державою комплексних заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів та їх похідних та їх запобігання зловживанням і порушенням у цій сфері [3]. Державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється з метою: реалізації єдиної державної політики у сфері випуску та обігу цінних паперів та їх похідних [4]; створення умов для ефективної мобілізації та розміщення учасниками ринку цінних паперів фінансових ресурсів з урахуванням інтересів суспільства тощо. Державне регулювання ринку цінних паперів здійснюється у

таких формах, як: прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку цінних паперів; регулювання випуску та обігу цінних паперів, прав та обов'язків учасників ринку цінних паперів; видачі спеціальних дозволів (ліцензій) на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів та забезпечення контролю за такою діяльністю та інших.

На сьогодні державне регулювання ринку цінних паперів здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством [5]. З метою координації діяльності державних органів з питань функціонування ринку цінних паперів створюється Координаційна рада. При Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку створюється Консультаційно-експертна рада, інші органи та установи.

Отже, зробимо висновок. Фондовий ринок як сегмент фінансового ринку стає потужним механізмом мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів [6], які так потрібні для динамічного розвитку економіки та сприяють акумулюванню інвестиційних капіталів у виробничу та соціальну сфери. На сьогодні ринок цінних паперів регулює більше 100 законодавчо-нормативних актів, але, незважаючи на це, залишається суперечливими і не врегульованими багато аспектів належного функціонування ринку цінних паперів в Україні.

---

1. Павлов В.І. Цінні папери в Україні: навч. посібник / В.І. Павлов, І.І. Пилипенко, І.В. Кривов'язнюк. – 2-ге вид. – К., 2004. – 330 с.

2. Постанова Верховної Ради України від 22.09.1995 р. № 342/95.

3. Щербина В.С. Господарське право: підручник / В.С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – С. 192.

4. Про державне регулювання ринку цінних паперів: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 51. – Ст. 1.

5. Про цінні папери та фондову біржу: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 38. – Ст. 38.

6. Мозговий О.М. Фондовий ринок: навч. пос. – К.: КНЕУ, 1999. – С. 12.

О.В. Бурнадз,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИРОДА ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

В процесі дослідження порівняльного правознавства слід передусім з'ясувати юридичну природу феномену, а саме: чи це самостійна галузь науки, допоміжна навчальна дисципліна в рамках загальної тео-

рії держави і права, а чи лише певний науковий метод. Також слід визначити рекомендовані і допустимі межі (сфери) застосування порівняльного правознавства на макро- та мікрорівнях.

Необхідність посилення уваги до даної проблематики зумовлена, з одного боку, об'єктивними чинниками, які зводяться до активного розвитку економіки, науки, культури, нових технологій, вдосконалення виробничих процесів і активної співпраці між державами та народами світу, а з другого боку – суб'єктивними, чисто прагматичними цілями і завданнями. Суть прагматичних міркувань зводиться до розуміння необхідності і важливості – для забезпечення власних національних та корпоративних інтересів – розвитку різносторонніх зв'язків між усіма країнами і народами світу, усвідомлення шкідливості ізоляції однієї країни від інших для економічного, соціально-політичного розвитку окремо взятої країни [1].

Німецькі компаративісти, які займаються проблемою практичної значущості порівняльного правознавства і його співвідношення з міжнародним приватним правом, – *Х. Кох, У. Магнус, П. Вінклер фон Моренфельс – виокремлюють такі завдання порівняльного правознавства*: важливі національні проекти розробляються з допомогою порівняльного правознавства; це робиться з метою знайти у правопорядках інших країн оптимальне і найприйнятніше рішення щодо правового регулювання власної проблеми; результати порівняльно-правових досліджень часто становлять переконливий аргумент правової політики. Наприклад, при вирішенні питань сурогатного материнства і дітей, народжених «з пробірки», доцільно звертатися до практики австралійського законодавства, оскільки ця країна першою розпочала вирішення таких проблем; розвиток юридичної науки неможливо уявити без порівняльного правознавства. Саме у цій сфері проявляється його домінанта. Порівняльне правознавство дає багатий матеріал, який використано у численних монографіях і наукових статтях, для наукових дискусій з проблем національного права. У результаті полегшуються позитивні зміни у правовій політиці, активізується прогресивний розвиток права; до порівняльного правознавства постійно звертаються для обґрунтування певних судових рішень. У справах з іноземним елементом у багатьох випадках необхідно не лише застосовувати закордонне право, а й встановлювати його точний зміст; при розробці міжнародних угод остаточному варіантові завжди передують інтенсивні порівняльно-правові дослідження; у навчальному процесі порівняльне правознавство є вагомим дидактичним засобом. Воно допомагає краще зрозуміти власне право і глибинний взаємозв'язок існуючих в ньому традицій, слугує засобом зближення різноманітних правових культур і суспільств; в цілому у порівняльному правознавстві здійснюється ус-

відомлення загальнолюдської культури, воно сприяє взаєморозумінню між народами.

Порівняльне правознавство є невід'ємним елементом вищої юридичної освіти [2, с. 325–326].

Загалом основне завдання порівняльного правознавства – це виведення правової системи із архаїчного стану на досконаліший щабель шляхом запозичення найкращих досягнень тих чи інших країн (у сфері публічного чи приватного права, а також всього спектру державно-правових явищ).

Незважаючи на те, що порівняльне правознавство має доволі довгу історію розвитку, в ньому остаточно не вирішено ряд питань, серед яких поняття, зміст, внутрішня будова, методологія, термінологія, структура (зокрема, щодо загальної та особливої частини) і т.д. Навіть сама назва «порівняльне правознавство» викликає певні наукові суперечності та дискусії.

Як зазначає Ю.А. Тіхоміров, можна умовно виділити ***чотири етапи*** його формування і розвитку. *Перший* – окремі спроби співставлення різних правових утворень, *другий* – використання історико-пізнавальних методів порівняння окремих галузей законодавства, *третій* – застосування порівняльно-правового методу в дослідженні правових систем щодо широкого кола питань, *четвертий* – формування теорії порівняльного правознавства [3, с. 30].

У світовій та вітчизняній компаративістиці існують три різні підходи щодо природи даної дисципліни: 1) одні вважають, що це – науковий метод пізнання, який не має власного предмету; 2) інші вважають, що це чиста наука зі своїм визначеним предметом, методологією, як і будь-яка інша самостійна дисципліна; 3) треті розглядають порівняльне правознавство як допоміжну дисципліну в рамках теорії держави і права. Іншими словами, прихильники третього підходу вважають, що теорія порівняльного методу є частиною загальної теорії права.

1. ***Перший підхід.*** А.Х. Саїдов зазначає, що порівняльне правознавство як метод є одним із важливих наукових засобів вивчення правових явищ. Завдяки застосуванню порівняльно-правового методу стає можливим з'ясування загального, окремого і особливого у правових системах сучасності [4, с. 19].

Отже, сутність першого підходу характеризується тим, що *порівняльне правознавство ототожнюється з теорією порівняльно-правового методу, де відкидається наука порівняльного правознавства як самостійний об'єкт дослідження.*

2. **Другий підхід.** Наступним поглядом є характеристика порівняльного правознавства як самостійної галузі науки. Як зазначає А. Саїдов, порівняльне правознавство як наука – це сукупність науко-

вих знань про правові системи сучасності, які матеріально представлені різноманітністю книг, брошур, наукових статей [4, с. 19].

Представниками даного напрямку також є Р. Салейль, Е. Рабель, Е. Райнштайн, Дж. Хол, які розглядають порівняльне правознавство як відносно самостійну галузь знань, як науку і навчальну дисципліну [5].

В. Казмірук, А. Саїдов, М. Ансель визначають порівняльне правознавство як «напрям наукового пошуку», при цьому скептично ставляться до визнання повної самостійності порівняльного правознавства [5, с. 6]. Також існує компромісна точка зору науковців, які вважають, що дане питання не можна вирішувати за способом альтернативи – або метод, або наука [6, с. 12].

На нашу думку, дану проблему слід вирішувати через призму методу та науки. З одного боку, порівняння – це науковий метод дослідження, який активно використовується у всіх галузях юридичної науки. Порівняльне правознавство у цьому випадку виконує функцію методу порівняння різних правових систем, що може використовуватись для удосконалення національного законодавства, уніфікації міжнародного та національного права, вивчення теорії та історії держави і права тощо. З другого боку, широке застосування даного методу призвело до формування системи наукових знань про сучасні правові системи, до появи складного саморегулюючого механізму, орієнтованого на одержання нових, надійно обгрунтованих знань про закономірності виникнення, функціонування та розвитку правових систем. Це дає підстави вважати порівняльне правознавство юридичною наукою, яка має чітко визначені предмет, об'єкт, функціональну природу, методологію.

Оцінюючи сутність та значення порівняльного правознавства на сучасному етапі, можна сказати, що воно *є цілком сформованою самостійною юридичною наукою і навчальною дисципліною, яка має свій предмет, метод (методологію) і сферу застосування, а також окреме місце в системі юридичних знань та юридичної освіти*. Порівняльне правознавство безперечно є сукупністю наукових знань про правові системи в процесах їхнього виникнення, розвитку і функціонування, а також невід'ємним і ефективним засобом вивчення різноманітних нормативних масивів через призму зіставлення, з'ясування тенденцій загальноправового розвитку, що в свою чергу веде до виявлення нових закономірностей.

3. **Третій підхід** розглядає порівняльне правознавство як допоміжну дисципліну (напрямок) у загальній теорії держави і права, оскільки правова дійсність формується на історичній парадигмі (історична редукція права – діахронна характеристика, і синхронна (до уваги беруться локалізовані державно-правові явища, що існують у даний період). Загальна теорія держави і права, як вважає переважна більшість науковців, формується на основі сучасного правового досвіду.

Риси порівняльного правознавства. *Порівняння є дією, за допомогою якої ми встановлюємо подібність або відмінність між предметами і явищами дійсності* [5, с. 7].

Порівняння – акт мислення («логічна рефлексія»), коли, згідно з установкою, оцінюється, впорядковується і класифікується зміст пізнання. Онтологічною передумовою порівняння є реальна подібність і розбіжність об'єктів пізнання, їх ознак і відносин між ними. Гносеологічною передумовою порівняння є апріорна установка на той чи інший результат, яка задана основою порівняння. В його елементарному виді порівняння – це подумкове зближення реальних фактів. Порівняння здійснюється на основі співвідношення об'єктів, «між якими є принаймні будь-яка подібність» [7, с. 625]. Порівняння виступає тією основою, на якій, власне, і будується весь порівняльно-правовий аналіз.

2. *Комплексний характер порівняння.* Це проявляється в тому, що порівняльне правознавство не зводиться виключно до порівняння суто правових норм, галузей та інститутів права, які належать до різних правових систем, а й охоплює середовище, що їх оточує (історичне, національне, культурне тощо). Тому воно має екліптичний характер у тому сенсі, що черпає свої основні риси з низки юридичних і неюридичних дисциплін, акцентує увагу на взаємозв'язку між нормами права та іншими соціальними нормами. Зокрема, неможливо повно і всебічно пізнати порівнювані норми, галузі чи інститути, що виникли і розвивалися у різних історичних, національних, культурних, політичних та ідеологічних умовах, без врахування особливостей середовища, що їх оточувало та оточує.

3. *Порівняльне правознавство носить не внутрішньодержавний, а міжнаціональний характер*, зорієнтований на проблеми не стільки усередині країни, національної системи, скільки на міжнародні, що лежать у площині порівняльного аналізу різних систем права [5, с. 7–8]. З цього можна вивести поняття порівняльного правознавства як галузі юридичної науки, що, використовуючи порівняльно-правовий метод, досліджує різні правові системи у тому чи іншому аспекті з метою теоретичного аналізу подібностей чи відмінностей між ними; визначення на цій основі характеру, тенденцій і перспектив їхнього розвитку.

Термін «компаративізм» («comparativus») – латинського походження і активно використовується у вітчизняній науці для позначення порівняння правової матерії. *Суб'єктів (правознавців), які займаються порівняльним правознавством, називають компаративістами.* Щодо співвідношення між термінами «порівняльне право» і «порівняльне правознавство», то обидва вони широко застосовуються вченими для позначення того чи іншого правового явища, і обидва мають право на існування. Термін «порівняльне право» широко використовується за-

хідними компаративістами, а «порівняльне правознавство» – вітчизняними, особливо у соціалістичній та постсоціалістичній юридичній науці [8, с. 72–76]. Вдалішим, на нашу думку, видається використання терміна «порівняльне правознавство», оскільки воно є системою знань стосовно державно-правових явищ, а «порівняльне право» трактується швидше як система норм, яка регулює поведінку людей.

1. Марченко М.Н. Сравнительное правоведение: общая часть / М.Н. Марченко. – М.: Зерцало-М, 2001.
2. Кох Х. Международное частное право и сравнительное правоведение / Х. Кох, У. Магнус, Винклер фон Моренфельс; пер. с нем. Ю.М. Юмашева. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 480 с.
3. Туманов В.А. Вступительная статья / В.А. Туманов // Сравнительное правоведение: сб. статей. – М.: Прогресс, 1978.
4. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение: краткий учебный курс / А.Х. Саидов. – М., 2006.
5. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2 т. / К. Цвайгерт, Х. Кетц; [пер. с нем. Ю.М. Юмашева]. – М.: Междунар. отношения, 2000. – Т. I. Основы. – 480 с.
6. Туманов В.А. О развитии сравнительного правоведения / В.А. Туманов // Советское государство и право. – 1981. –№ 11.
7. Осакве К. Сравнительное правоведение в схемах: Общая и Особенная части: учеб.-практ. пособие / Кристофер Осакве. – М.: Дело, 2000. – 256 с.
8. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН. – М.: Мысль, 2001.

С.С. Василів,
асистент кафедри
(Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»)

ВИДИ (РІВНІ) ПІДВІДОМЧОСТІ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

У провадженні у справах про адміністративні правопорушення бере участь велика кількість різних органів, їх представників, які наділені владними повноваженнями і вправі вчиняти дії, що спрямовані на розгляд та вирішення справ.

Така ситуація зумовлена різноманітністю та особливостями численних напрямків адміністративної діяльності і відносин, що у них виникають. Безперечно, що потреба кваліфікованого розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення, зумовлює необхідність володіння спеціальними знаннями, компетентність у окремій сфері, на-

прямку. Окрім того, множинність суб'єктів владних повноважень створює умови для оперативного й ощадливого провадження, оскільки найчастіше його ведуть органи, посадові особи, що систематично здійснюють нагляд за дотриманням відповідних правил. Для наукової організації досліджуваної юрисдикційної діяльності має велике значення чітке визначення того, який суб'єкт влади якими справами відає, хто які справи оформляє, розглядає, вирішує. Правильне вирішення питань підвідомчості – необхідна умова кваліфікованого, оперативного розгляду справ про адміністративні правопорушення [1, с. 25].

Правове значення інституту підвідомчості полягає у тому, що він дає змогу розмежувати повноваження великої кількості суб'єктів права, а стосовно органів державної та публічної влади виступає гарантією дотримання принципу законності у їх діяльності. Так, ч. 2 ст. 19 Конституції України закріплює положення, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. В юридичній практиці ці положення Конституції втілюються перш за все у діяльності судів (у тому числі і Конституційного Суду України), органів виконавчої влади, прокуратури, Служби безпеки України. Тобто, підвідомчість визначається законодавчими актами – кодексами України та багатьма законами України (зокрема, «Про судоустрій та статус суддів», «Про Конституційний Суд України», «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», «Про прокуратуру» та ін.).

Підвідомчість справ про адміністративні правопорушення визначена главою 17 КУпАП України. Відповідно до ст. 217 КУпАП, посадові особи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, можуть накладати адміністративні стягнення в межах наданих їм повноважень і лише під час виконання ними службових обов'язків. У ст. 213 КУпАП визначений перелік органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, проте він не є вичерпним і може доповнюватися вказівками інших нормативно-правових актів, про що свідчить й історія розвитку адміністративного права. Така ситуація звісно не свідчить про детальну регламентацію даного явища, а тому знову виникає потреба повнішої уніфікації норм, що регулюють питання підвідомчості справ про адміністративні правопорушення. Немає в юридичній літературі і єдиної точки зору щодо обмеження переліку органів (посадових осіб), яким підвідомчі справи про адміністративні правопорушення [2, с. 10].

Підвідомчість слід також розглядати як правовий засіб розподілу «праці» між окремими органами (посадовими особами) при розгляді та вирішенні певних справ, тому чітка регламентація даного інституту

дає змогу уникнути «дублювання» у діяльності різних органів (посадових осіб) при розгляді, у нашому випадку, справ про адміністративні правопорушення. Негативним наслідком такого явища може бути «конкуруюча компетенція», коли відповідні суб'єкти будуть одночасно реагувати на один і той же факт правопорушення або, навпаки, не реагувати, покладаючись на дії один одного. Подібні недоліки мають теоретичний характер, оскільки на практиці наведені ситуації навряд чи можливі, хоча й не виключаються [2, с. 11]. З цією метою, на нашу думку, необхідно детально визначити певні рівні (види) підвідомчості, у тому числі й підвідомчості справ про адміністративні правопорушення. Як перший рівень слід розглядати родову підвідомчість, правила якої визначають розмежування повноважень між різними гілками державної влади (справи підвідомчі судам, органам виконавчої влади), а також органами, які не входять до жодної з цих влад: прокуратури, Національного банку України. Другий рівень – видова або предметна підвідомчість – правилами якої найчастіше на імперативних засадах (справи, які уповноважені розглядати органи внутрішніх справ, районні, районні у місті, міські та міськрайонні суди), рідше – на альтернативних засадах визначено, у віданні якого виду адміністративних органів перебуває та чи інша категорія справ. Вирішивши питання видової (предметної) слід вирішити питання територіальної підвідомчості, тобто з'ясувати, який конкретно орган виконавчої влади даного виду, який суд (суддя) вирішуватиме справу. Так, за загальним правилом, справи про адміністративні правопорушення розглядаються за місцем їх вчинення чи місцем проживання правопорушника. Д.М. Бахрах визначає ще такий вид підвідомчості справ про адміністративні правопорушення як посадова, правилами якої визначають, хто в межах державного органу повинен розглядати справу [3, с. 456]. В системі органів внутрішніх справ така підвідомчість має часткову регламентацію (ст. 222 КУпАП). В окремих випадках, входячи зі значимості, складності справи, законодавець встановлює правила ієрархічної підвідомчості, тобто доручає справу вищестоящому органу або надає йому право брати до свого провадження справи у нижчестоящих органів.

В провадженні у справах про адміністративні порушення дуже часто одні органи (посадові особи) вправі розслідувати справи, інші – розглядати їх і приймати постанови, треті – розглядати скарги на постанови. Ця «естафета лідируючих суб'єктів» характерна для всіх юрисдикційних процесів. Тому в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення актуальним є питання про постадійну підвідомчість справ (хто справу розслідує, хто приймає постанову і т.д.) і навіть підвідомчості при здійсненні окремих дій (хто надає відстрочку виконання постанови, складає протокол і т.д.).

Отже, при визначенні питання підвідомчості справ про адміністративні правопорушення, необхідно потрібно пам'ятати про існування різних рівнів підвідомчості і порядку послідовного їхнього виявлення, а також суворо дотримуватися послідовності визначення підвідомчості на кожному наступному рівні.

В процесі дослідження нами проаналізовано поняття підвідомчості справ про адміністративні правопорушення, види (рівні) підвідомчості справ про адміністративні правопорушення. Детальна регламентація послідовності визначення підвідомчості справ про адміністративні правопорушення дає змогу уникнути «дублювання» у діяльності різних органів (посадових осіб) при розгляді справ, а також негативних наслідків у формі «конкуруючої компетенції», коли відповідні суб'єкти будуть одночасно реагувати на один і той же факт правопорушення або, навпаки, не реагуватимуть, покладаючись на дії один одного.

1. Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посібник / [Комзюк А.Т., Гуменюк В.А., Джагупов Г.В., Комзюк Л.Т., Лисач Ю.Г., Салманова О.Ю., Синьов О.В., Тищенко М.М.]; за заг. ред. А.Т. Комзюка. – 2-е вид., перероб. і доп. – Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. – 99 с.
2. Анохіна Л.С. Суб'єкти адміністративної юрисдикції в України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л.С. Анохіна. – Харків, 2001. – 21 с.
3. Бахрах Д.Н. Административное право России: учебник для вузов / Д.Н. Бахрах. – М.: НОРМА, 2002. – 768 с.

В.О. Васильчук,
асистент кафедри
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ У КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасних філософсько-правових дослідженнях підкреслюється особливе значення принципу справедливості у процесі українського державотворення [4; 5; 8], багатьма авторами справедливість розглядається також як вихідна засада правової соціальної держави [6; 7; 9]. Водночас теоретичні розробки проблеми втілення принципу справедливості у Конституції України у сучасній науці відсутні. Це поясню-

ється насамперед тим, що у тексті Конституції України сам термін «справедливість» фактично не використовується на відміну від конституцій іноземних держав, у яких це поняття застосовується досить широко. Так, поняття «справедливість» зустрічається у преамбулах конституцій Росії, Іспанії, Японії; у вступних розділах, в яких закріплюються загальні засади, принципи діяльності та основні цінності держав, згадується у конституціях Польщі (ст. 1) [11], Греції (п. 2 ст. 2), Італії (ст. 11), Іспанії (п. 1 ст. 1), Японії (ст. 9), Албанії (ст. 2); у розділах, присвячених основним правам людини, – у конституціях Німеччини (п. 2 ст. 1), Греції (п. 2 ст. 25) [2; 3].

Хоча Основний Закон України не містить терміна «справедливість», у багатьох статтях української конституції втілено принцип справедливості. Він випливає із змісту окремих статей, які визначають загальні засади державного ладу, правовий статус людини і громадянина, порядок формування та повноваження органів державної влади.

У сфері конституційно-правових відносин поняття справедливості застосовується не лише для обґрунтування порядку організації та функціонування окремих державно-правових інститутів, але і як критерій легітимації державної влади у цілому. У філософсько-правовому розумінні влада є здатністю одних соціальних суб'єктів примушувати інших суб'єктів робити певні дії, а її невід'ємним атрибутом є «ієрархічно-субординована вертикаль відносин панування-підпорядкування, що дозволяє вищим визначати цілі та віддавати розпорядження, а нижчим коритися і виконувати накази» [1, с. 50]. Існування у суспільстві відносин панування-підпорядкування було б неможливим без усвідомлення їхніми учасниками справедливості такого розподілу соціальних ролей. Право панування і обов'язок підпорядкування є змістом владних відносин. Державна влада як право панування і здатність до примушування підпорядкованих суб'єктів отримує обґрунтування в усвідомленні цими суб'єктами справедливості державного ладу як способу організації суспільних відносин. Р. Циппеліус у зв'язку із цим зазначає, що протягом нетривалого періоду державно-правовий порядок може забезпечуватися силовими засобами примусу, але «на тривалий час правовий та владний порядок можна оперти лише на те, що переважна частина народу сприйме цей порядок як правильний та вартий схвалення» [10, с. 209].

Важливою політико-юридичною характеристикою державної влади є її суверенітет, який розкривається у єдності таких ознак, як: верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади. У філософському розумінні державна влада є суверенною тоді, коли вона не виводиться з іншої влади. Р. Циппеліус вважає, що суверенною можна назвати лише ту владу, яка надана конституцією [10, с. 196]. Відповід-

но до ст. 5 Конституції України «єдиним джерелом влади в Україні є народ». Отже, право державної влади на панування та примушування підпорядкованих суб'єктів до певної поведінки згідно з Конституцією України походить від самих цих суб'єктів, що і є обґрунтуванням справедливості державно-організованого порядку в українському суспільстві та критерієм легітимації державної влади.

У сучасному конституційному державотворенні реалізація справедливості означає досягнення соціального компромісу з метою гармонізації процесів суспільних взаємодій. Поняття справедливості відображає систему відносин між суспільством та його соціальними утвореннями, між самими соціальними утвореннями, між усім суспільством та кожною особою, між окремими індивідами. Справедливість є компромісом інтересів різних соціальних груп, окремих людей. В. Ладиченко зазначає, що «саме знаходження компромісу й становить сутність управління суспільством за сучасних умов. Устрій людського суспільства полягає в ідеї гармонійного примирення інтересів особистості й суспільства і становить зміст вищої справедливості» [4, с. 8–9]. Такий порядок державної організації суспільства, за якого забезпечується необхідний баланс різних соціальних інтересів, можна вважати реалізацією ідеї справедливості у конституційних правовідносинах.

У сучасних філософсько-правових дослідженнях підкреслюється політико-ідеологічний напрямок впливу принципу справедливості на конституційно-правові відносини [5, с. 100]. Проте втілений у нормах Основного Закону держави принцип справедливості має насамперед юридичний, власне правовий зміст. Встановлення обов'язку дотримуватися юридичних норм не є справою політики, оскільки права та обов'язки складають сутнісний зміст саме правової матерії. Конституція держави є не лише програмним політичним документом, але й нормативно-правовим актом, тобто зовнішнім вираженням юридичних норм. Дотримання приписів Основного Закону, в яких втілено юридичний зміст принципу справедливості, є засобом його реалізації у конституційно-правових відносинах. На нашу думку, справедливість як політико-ідеологічний чинник має особливе значення у процесах конституційних змін, а також на стадіях розробки та прийняття конституції, у сфері ж регулювання суспільних відносин справедливість функціонує саме як правовий принцип.

---

1. Бачинін В.А. Філософія права: Словник / В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.І. Панов. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 408 с.

2. Конституции государств Центральной и Восточной Европы / отв. ред. Н.В. Варламова. – М.: Центр конституционных исследований Московского общественного научного фонда, 1997. – 578 с.

3. Конституции зарубежных государств: учеб. пособие / сост. проф. В.В. Маклаков. – М.: БЕК, 1999. – 584 с.

4. Ладиченко В. Інституалізація справедливості в процесі державотворення / В. Ладиченко // Юридична Україна. – 2006. – № 6. – С. 4–9.

5. Луцький І.М. Справедливість як філософсько-правова засада українського державотворення / І.М. Луцький. – Ів.-Франківськ, 2004. – 200 с.

6. Медведчук В. Принцип справедливості і сучасна соціал-демократія: об'єктивна перспектива чи політична утопія? / В. Медведчук // Право України. – 2001. – № 6. – С. 22–27.

7. Михайленко О. Проблеми справедливості при розбудові правової держави / О. Михайленко // Право України. – 1998. – № 8. – С. 43–46.

8. Сокуренко В.В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 / В.В. Сокуренко // Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2002. – 19 с.

9. Троян О.І. Соціальна справедливість як моральна основа демократичної правової соціальної держави: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / О.І. Троян // Університет внутрішніх справ. – Харків, 1995. – 19 с.

10. Циппеліус Р. Філософія права: підручник / Р. Циппеліус. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.

11. Piechowiak M. Zasada do brawspolnego w nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej // Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць / голов. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. – Одеса: Юридична література, 2002. – Вип. 13–14. – С. 125–132.

В.М. Вовк,
доктор юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ТРАДИЦІЯ ЯК ПРИНЦИП ПРАВОТВОРЕННЯ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Для багатьох народів у період становлення держави, формування основних стабілізаційних соціальних інститутів характерне пошанування та поклоніння перед діяннями предків, постійне прагнення робити так, як робили вони. «Батьківське» означає істинне, правильне, перевірене часом і як таке, що пройшло апробацію на виживання. «Батьківська» соціальна пам'ять кожного народу зберігає досвід попередніх поколінь у вигляді звичаїв і традицій.

Традиції будь-якого суспільства можна вважати площиною культурних очевидностей, здатних передаватися від покоління до покоління за допомогою механізмів соціальної пам'яті і здатних забезпечу-

вати існування усталених форм інтерсуб'єктивної інтеграції індивідів та їх орієнтацію в просторі «життєвого світу». Існування, дієвість, відтворення, сприйняття традиції відбувається завжди на рівні конкретної екзистенційно-фактичної ситуації, тобто традиція буде дієвою лише тоді, коли вона відповідає часу, конкретній екзистенційній ситуації. Вона є постійним відтворенням того, що вже випробуване часом, усе те, що має всі права на універсальну трансситуативну значимість, оскільки в традиції зберігається екзистенційний зміст, який є інтерсуб'єктивно конститутивною визначеністю конкретної культури. Таким чином, традиції фокусують у собі багатство соціального досвіду, виражають здатність людини до абстрактного, поняттєвого, мислення і мовного спілкування, завдяки яким досягається можливість повнішого спілкування і концентрації досвіду, а також можливості включення до нього позитивних інновацій.

На думку російських романістів І. Новицького та І. Перетерського, римські юристи благоговіли перед авторитетом своїх попередників. Навіть у висновках з другорядного питання римський юрист прагнув показати, що його погляд відповідає поглядам його попередників. «Ця повага до старого права, що інколи переходить у благоговіння, є невипадковою; вона має на меті підкреслити непохитність права, незмінність наявного соціального ладу <…>. Римський юрист нерідко надавав перевагу прибільшенням у процесі трактування норми, яка склалася, лише б не відкидати попереднього, не виявляти мінливості права» [1, с. 9].

Ми пам'ятаємо про те, що Дигести розпочинаються урочистими словами про те, що правова історія Риму є основоположною для цієї компіляції. Йдеться насамперед про усвідомлення ініціаторами та виконавцями кодифікації того факту, що сучасне їм чинне право можна пізнати лише в тому випадку, коли пізнаються його начала і його розвиток упродовж століть. У тексті Дигест існує своєрідний континуітет, неперервність пройденого шляху, початком якого є Закони XII таблиць і кульмінацією якого став Gorpus iuris. Текст Дигест пронизаний шанобливим ставленням до величного правового минулого, яке саме по собі гідне високого визнання. Закони XII таблиць сприймалися римською юриспруденцією не як пам'ятка, відірвана від правової історії Риму, а як висхідна точка цієї історії, «в якій ті ж самі XII таблиць не просто збереглися у спогадах, а стали однією із складових частин, одним із факторів розвитку» [2, с. 51].

Для утвердження принципу непогрішимості предків було прийнято ряд законів, спрямованих на підтримку авторитетів давніх юристів − закон про цитування (lex citationis – юридична норма, яка врегульовувала використання посилань на джерела римського права). До

законів про цитування належали конституції імператора Констянтина (306–337 рр. н.е.). Імператорська конституція від 321 р. н.е. вимагала у процесі розгляду судових справ враховувати лише думку Папініана; конституція 322 р. н.е визнає авторитет усіх положень праць Павла. Найбільш відомим і повним був закон 426 р. н.е. (імператорські конституції Феодосія II і Валентіана III). Відповідно до положень останнього закону, суддю зобов'язувала не лише узгодженість думок п'яти видатних юристів (Папініана, Павла, Ульпіана, Гая і Модестіна), але і думка більшості з них; у випадку рівної кількості голосів вирішальною визнавалася думка Папініана. Якщо ж думка Папініана не підходила, то вирішальним ставало суддівське рішення. Поява такого закону знаменувала собою переорієнтацію римської свідомості з авторитету звичаїв і предків на авторитет юристів. Проте зовнішні зміни, що вважати авторитетом, не торкнулися глибинних основ римської правової свідомості, яка потребувала точно сформульованої авторитетної точки опори у виправданні і наданні легітимності правовим нормам та юридичним приписам.

Для римської культури і для римського права як елемента цієї культури завжди було характерним прагнення подати будь-яке нововведення як відродження mores maiorum і підлаштувати нові соціальні відносини під старі правові норми. Інколи для цього римські юристи використовували «заборонені» засоби – виокремлення деяких зауваг із контексту та їх абсолютизація безвідносно до справжнього змісту всього тексту або навіть шляхом фальсифікацій історико-юридичного матеріалу [4, 170]. Такі «заборонені» засоби використовували навіть кодифікатори, хоча подібні дії юристів можна пояснити, виходячи з історико-політичних реалій їхнього часу, наприклад, питання успадкування сенаторського звання в епоху Юліїв–Клавдіїв. Зокрема, відомо, що римляни доволі вільно поводилися з текстом «Законів», визнаючи при цьому їх особливу значущість. Переконливо цю тезу довів О. Диліберто. На його думку, впродовж усієї історії Риму кожне покоління якимось чином оновлювало і переписувало текст децемвірів. Підтвердження цього твердження можна віднайти при ретельному аналізі текстів різних епох. Більше того, можна віднайти суттєві відмінності навіть між текстами, які належать одній епосі, але які стосуються різних традицій: текст може належати юридичній, літературній, історичній чи риторичній традиції. Таким чином, уже в часи Республіки не існувало єдиного тексту законів, але існували різні тексти залежно від авторів та інтелектуальних кіл [2, с. 51].

Яким чином текст децемвірів використовувався в Дигестах? О. Диліберто вказує, що цитати із Законів XII таблиць можна розділити за трьома ознаками: посилання на архаїчне право виконували ідео-

логічно-програмне призначення; відсилання до норм децемвірного зводу виконували функцію соціальної пам'яті; існує ряд цитат із Законів XII таблиць, які покликані слугувати посиленню авторитету норм чинного права [2, 53−54].

На початку нашої ери були прийняті такі закони: Lex Iulia de maritandis ordinibus (18 р. до н.е.) і Lex Papia – Poppaea lex nuptialis (9 р. до н.е.). Це два взаємопов'язані закони, які мали сприяти всебічному зміцненню сім'ї, а тому містили заборону вільнонародженим вступати в шлюб з безчесними жінками (повіями, звідницями, розбещеними особами), а сенаторам і їхнім нащадкам аж до третього покоління – з вільновідпущеницями та актрисами: «Нехай ніхто з тих, хто є сенатором, його сином, внуком від сина або правнуком від сина…, не може мати свідомо, зі злим умислом нареченою або дружиною вільновідпущеницю або ту, яка сама або її батько чи мати займалися акторським ремеслом або займаються (ним). І нехай ані дочка сенатора, ані внучка від сина не буде свідомо, зі злим умислом нареченою або дружиною вільновідпущенику або тому, хто сам або його батько чи мати займалися або займаються акторським ремеслом; і нехай ніхто із них не має зі злим умислом, свідомо її (дочку, внучку, правнучку сенатора) нареченою або дружиною» (D. 23. 2. 44.). Уважне ознайомлення з текстом Дигест, особливо зауваг Ульпіана і Павла стосовно дії закону Юнія і Папія, має підтвердити тезу про те, що римське суспільство визнало спадковий перехід сенаторського звання від батька до сина, хоча всім відомо, що членство в сенаті було результатом виборчого процесу.

Стосовно ж спадкового переходу сенаторського звання від батька до сина, то в цьому конкретному випадку Трибоніан і його команда «дуже покривили душею», оскільки для них був пам'ятний 532 рік. Цей рік запам'ятався повстанням у Константинополі під проводом Ніка, яке мало не закінчилося поваленням Юстиніана. До організації народних виступів була причетна і більшість сенаторів. Хоча повстання було придушене, все ж таки імператор пішов на ряд поступок. Зокрема, збільшився вплив і авторитет сенату, що могло відобразитися і на формуванні положень про спадковість сенаторського звання. На думку А. Балахванцева, поява згадуваних фрагментів у Дигестах є спробою підкріпити імператорське нововведення традиційними настановами предків. Але ми сьогодні не володіємо ані текстом закону про стан сенаторів, ані посиланнями на нього [3, с. 171].

Об'єктивний хід розвитку (завойовницькі війни, поява великої кількості надлишкового продукту, знайомство з різними способами облаштування суспільного життя тощо) першопочатково замкненої общини, якою був «дерев'яний» Рим, не міг не руйнувати вузькі архаїчні межі общинної організації, не виходити за свої власні межі.

Світоглядно-ідеологічна настанова римлян пошанування предків не є лише римським явищем. У своїх пошуках «непорушного авторитету» в правовому житті римляни не були винятком. Зокрема, для середньовічної цивілізації теж характерним є визнання особливого «правового ідола», якому поклоняються як беззаперечному та абсолютному авторитету. Для християнської цивілізації характерною є ситуація, коли «посилання на те, що той або інший вислів запозичений із минулого, було в середні віки майже обов'язковим. Нововведення вважалося гріхом» [5, с. 303].

---

1. Римское частное право: учебник / под. ред. И.Б. Новицкого и И.С. Перетерского. – М.: Юристъ, 2000. – 544 с.
2. Дилиберто О. Знание и распространенность XII таблиц в эпоху поздней империи / О. Дилиберто // Древнее право. – 1997. – № 2. – С. 74–83.
3. Балахванцев А.С. К вопросу о наследовании сенаторского звания в эпоху Юлиев-Клавдиев / А.С. Балахванцев // Древнее право. – 1996. – № 1. – С. 167–172.
4. Чанышев А.Н. Курс лекций по древней и средневековой философии: учеб. пос. для вузов / А.Н. Чанышев. – М.: Высшая школа, 1991. – 512 с.
5. Ле Гофф Жак. Цивилизация средневекового Запада / Жак Ле Гофф; [пер. с фр.]. – Екатеринбург: У-Фактория, 2007. – 558 с.

Л.С. Вовчанська,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДІАЛОГІЧНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРАВІ

Антропологічний модус у юридичній науці покликаний до життя «антропологічною кризою». Саме так Л. Удовика [1, с. 98]. із посиланням на філософа В. Табачковського тлумачить колізію людського світовідношення, що виявляє нездатність біосоціального індивіда пристосуватися до ним же створеного сучасного середовища. Вказана криза знайшла вияв у розбалансованості сутнісних властивостей людини (розуму, почуттів і волі), деградації певних здатностей людського організму, постійному нервовому напруженні, послабленні чутливості та пов'язаним з цим збідненням духовності й душевності, перманентними суперечностями у процесі особистісної, етнонаціональної, соціально-групової та родової самоідентифікації [1, с. 98].

Учені, намагаючись у комплексі оцінити онтологічні основи активізації антропологічних парадигм, називають насамперед глобалізаційні процеси, в яких відчутно видозмінюється буття людини через складні не вирішувані проблеми і «внутрішні суперечності», непередбачувані впливи на психіку та маніпулювання нею. Дослідники бачать перспективи, які полягають у тому, що «мережне суспільство перетворює людство на окремі громади, які справді можуть краще самоорганізовуватися для реалізації власних планів і задоволення потреб, але зазвичай між цими громадами – безодня відсутності взаєморозуміння. Вони навіть можуть не бачити потреби у порозумінні. Брак здатності слухати і чути проектується на нові ідеологічні та інформаційні війни, тероризм, різноманітні політичні й збройні конфлікти, що виростають з нездоланної нетерпимості протистоянь і все більше нагадують катаклізми минулого століття» [2, с. 130].

Нові соціально-політичні умови реформування правової системи у державі спричиняють пошук реальних, дієвих шляхів унормування здеформованих стосунків на всіх рівнях суспільного буття. Різногалузеві пошуки виводять на необхідність розв'язання проблем протистояння через усталені в умовах демократії діалогічні взаємозв'язки, а саме – через прагматично-правову взаємодію Людини.

Закладаючи у своїй праці основи «Антропології із прагматичної точки зору», Е. Кант бачив перспективи розвитку людства не лише як його добру волю. Він зазначав, що «…ніхто не буває справедливим із власної волі, але лише із примусу, якщо кожна людина не вважає справедливість саму по собі благом, і, де тільки спроможна вчиняти несправедливо, вона так і поступає». Відтак «Закон ставить за мету не благодіяння одного якого-небудь прошарку населення, але благо всієї держави. То переконанням, то силою забезпечує він згуртованість всіх громадян, роблячи так, щоб вони були один одному взаємно корисні тією мірою, якою вони взагалі можуть бути корисні для всього суспільства».

Мисленнєві здобутки попередників у галузі філософії права, починаючи від Е. Канта, а також М. Бахтіна, М. Бубира, Ф. Розенцвейга, О. Розеншток-Хюссі, Ю. Лотмона, В. Біблера, Б. Вальденфельса, К. Ясперса, М. ван Хоека, а також Ю. Хабермаса, І. Честнова, А. Полякова та ін. заклали основи діалогічної антропології права, без яких не могла б сформуватися інтелектуальна традиція і подальший цивілізаційний поступ, який узагальнив як концептуальне завдання серед інших вчених сучасник С. Кримський. «Новий стиль та режим пізнавальної діяльності, зазначив наш філософ, у її полілінійності, поліваріантності, комунікативній артикуляції», спричинений «лінгвістичним поворотом, який, за твердженням філософа, становить вже складову частину гуманітарної революції на межі XXI століття, що доповнює науково-технічну революцію XX століття» [3, с. 223].

Ці сутнісні зміни (пов'язані із лінгвістичним поворотом) відбуваються у методології юридичної науки. За висновками вчених, трансформації у методології не лише сприяють актуалізації антропологічних досліджень, але й позначаються на вивченні змін правової системи. В описі таких змін спостерігаємо наступні: фундаменталізація теорії держави і права та фундаменталізація теорії держави і права та фундаменталізація правознавчої методології; плюралізація філософсько-правових парадигм, концепцій, теорій, підходів, що призводить до необхідності обґрунтованого використання різних методологічних прийомів і засобів, їх узгодження, інтеграції щодо дослідження трансформацій правової системи в умовах глобалізації; актуалізація проблем право розуміння, що спричиняє потребу в дослідженні правової системи крізь призму певного типу (типів) праворозуміння, зміна (розширення) об'єкта й предмета юриспруденції та ін. [3, с. 53].

І. Тімуш пояснює онтологічну неоднорідність права підсиленням розмаїття функцій, «котрі воно покликане виконувати в кожній своїй іпостасі. Достатньо згадати, що право є і одним з найважливіших засобів реалізації людиною тих чи інших своїх цілей, і носієм механізмів цивілізованого вирішення конфліктних ситуацій, і виступає у ролі суспільно значущого нормативного регулятора громадських та політичних відносин, і виконує функцію захисту законних інтересів людини й громадянина, і регулює стосунки між фізичними та юридичними особами; воно також є і формою регулювання людської поведінки, і засобом відновлення порушеної справедливості, і основою визначення й здійснення покарань за вчинення злочинів тощо» [4, с. 72].

Різні функції права викликають наявність колізій і суперечностей. Наприклад, дослідниця слушно нагадує про взаємосуперечливість статусу прав людини із позицій позитивізму (права, «даровані владою» в законі) і юснатуралізму або правової антропології («природжені права і невід'ємні») [4, с. 73].

Шукаючи причини неузгодженостей, дослідниця зауважує, що «методологічні конфронтації є результатами не самих лише суб'єктивних розбіжностей у тлумаченнях способів реалізації правової справедливості та застосування закону, а й насамперед, вони зумовлені низкою наявних суперечностей, що виявляються вже в основах праворозуміння, тобто усвідомлення змісту та цільових характеристик феномену права як такого … будь-яка абсолютизація того чи іншого вузькопредметного методу його вивчення чи застосування призводитиме до парадоксальних наслідків [4, с. 73], констатує дослідниця.

Відтак методологічно вартісним, на наш погляд, у цій теорії є висновок, який І. Тімуш робить із посиланням на В. Селіванова: «якщо, наприклад, будь-яка галузева юридична наука може бути точною

усередині своєї предметної сфери, то вона абсолютно неточна і завжди неповна стосовно дослідження сутності об'єкта в цілому (права або держави). Тобто при пізнанні права як феномену людської культури тільки галузевий юридичний підхід просто неправомірний» [4, с. 69–70]. Саме тому, видається, наразі дедалі більше актуалізуються спроби комплексних підходів до вивчення та реалізації права, в межах яких воно поставало б у єдності своїх сутнісних характеристик, буттєвих форм та функціональних спрямованостей» [4, с. 73–74].

Як результат аналізу, І. Тімуш резюмує, що «…дедалі відчутніше актуалізуватимуться методологічні проблеми подолання амбівалентностей в уявленнях про зміст справедливості та правові засоби її забезпечення.

При цьому основним спрямуванням інтегративних кроків у віднайдення шляхів вирішення даних проблем має бути координаційна єдність теоретичного правознавства, філософсько-гуманітарних знань про людину та суспільство як онтологічне мірило правових начал, а також дійсної практики правовідносин та правових механізмів їх регулювання» [4, с. 80], з чим не можна не погодитися.

Узагальнюючи процеси розвитку антропологічного напряму в науці (юридичної і філософсько-правової антропології), Л. Удовика окреслює перспективи антропології права, що дає нам підстави робити висновки щодо методологічної правильності розвитку на цій основі ідеї формування важливого напряму – діалогічної антропології права. Автор висловлює переконливе доведення так: «Аналіз історії формування сучасної проблематики, тенденцій подальшого розвитку дає підстави припустити, що подальший розвиток – це тісний, нерозривний взаємозв'язок юридичної антропології та філософсько-правової антропології. На сучасному етапі перспективним може бути розвиток у межах філософії права, а з часом, у міру накопичення юридико-антропологічних знань, чітким окресленням предмета, методології формування понятійного апарату, антропологія права здатна виступати в Україні самостійною юридичною наукою» [1, с. 51].

---

1. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір: монографія / Л.Г. Удовика. – Х.: Право, 2011. – 552 с.

2. Квіт С. Основи герменевтики / С. Квіт. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 191 с.

3. Кримський С.Б. Запити філософських смислів / Сергій Кримський. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

4. Тімуш І.С. Інтегральний погляд на право: монографія / І.С. Тімуш. – К.: Атіка, 2009. – 284 с.

Ю.В. Войтович,
магістр
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИПИНЕННЯ

В умовах побудови правової держави підвищення ефективності правового регулювання різноманітних соціальних зв'язків набуває особливої актуальності. Зростає необхідність вдосконалення правового впливу на поведінку людей, підвищення їх правосвідомості. В демократичному суспільстві головне завдання державної влади, зокрема виконавчої, – забезпечення прав і свобод громадян. Так, стаття 3 Конституції України проголошує, що: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає за свою діяльність. Утвердження і безпека прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

В той же час досягнення високого рівня дисципліни і законності неможливо без законослухняної поведінки громадян, покращання якості та ефективності роботи правоохоронних органів. Ухилення від виконання обов'язків, закріплених в законі, передбачає адекватне реагування держави, у тому числі, застосування заходів адміністративного примусу. Застосування заходів державного примусу за будь-які протиправні діяння завжди привертало увагу суспільства, соціальних груп, так, як воно більше всього торкається інтересів людей, їх об'єднань. Одним з найбільш серйозних втручань з боку правоохоронних органів в життєдіяльність громадян являється застосування до них спеціальних засобів адміністративного припинення. В зв'язку з цим питання застосування спеціальних засобів адміністративного припинення є предметом адміністративно-правового регулювання та реалізації органами держави.

Підвищена увага до цієї проблеми обумовлюється також і можливістю помилок, свавілля, потурання державних органів чи посадових осіб, що уповноважені застосовувати заходи примусу. Для ілюстрації загальної картини з цього приводу можна привести такий приклад, що в 2011 році судами України задоволено 96% позовів і скарг про захист порушених прав громадян і юридичних осіб [2].

Необхідно звернути увагу на те, що криміногенна обстановка залишається складною. Продовжує збільшуватись інтенсивність злочинної агресії, насильницьких посягань на життя і здоров'я людей. Понад тисячі їх стали жертвами вбивств, більше тисячі одержали тяжкі тілесні ушкодження. Тільки за минулий рік загинуло більше 70 правоохоронців [3]. Деякі з них при посяганні на їх життя невміло застосовували спеціальні засоби, або в необхідній момент не застосовували їх зовсім. А тому питання підвищення ефективності застосування спеціальних засобів працівниками органів внутрішніх справ, вдосконалення механізму адміністративно-правового регулювання цієї групи правовідносин набуває значної актуальності.

Опитування працівників міліції окремого батальйону патрульно-постової служби міліції управління міністерства внутрішніх справ в Львівській області свідчить: 95,7% працівників стверджують, що відбувається зростання злісної непокори правопорушників законним вимогам працівників міліції, а 85,3% – фізичного опору під час їх затримання. В умовах, які склалися дуже гостро стоїть питання підвищення рівня професійної підготовки особового складу міліції по тактико-спеціальній, бойовій підготовці, особливо в частині застосування заходів фізичного впливу, вогнепальної зброї, спеціальних засобів адміністративного припинення, підвищення рівня технічного забезпечення міліції для боротьби з різновидами правопорушень. Практика свідчить, що в більшості випадків у особового складу органів внутрішніх справ відсутні необхідні навички по застосуванню спеціальних засобів адміністративного припинення.

В існуючій в Україні нормативній базі [4; 5; 6], які регламентують особливості застосування спеціальних засобів адміністративного припинення, що дозволяють рішуче припиняти порушення законності є деякі недоліки, а саме в механізмі адміністративно-правового регулювання, наприклад: не визначені окремо засоби кримінального чи адміністративного припинення з урахуванням їх можливостей і законодавчим закріпленням, не визначено на законодавчому рівні, що мається на увазі під термінами «виключні випадки», «інші антигромадські діяння», не зрозуміло як і ким визначається інтенсивність застосування спеціальних засобів при забезпеченні спеціальних операцій, не визначені випадки, коли при проведенні спеціальних операцій забороняється застосування тих чи інших спеціальних засобів, відсутні методичні рекомендації, типові розробки, посібники для командирів підрозділів патрульно-постової служби, командирів спеціальних підрозділів міліції по підготовці особового складу до застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку, та в ході вирішення оперативних завдань [7].

Дотриманню законності з питань застосування спеціальних засобів адміністративного припинення буде сприяти прийняття Закону України «Про застосування сили посадовими особами при виконанні ними службових обов'язків», який би найбільш повно визначав всі права і свободи людини з урахуванням головних положень таких міжнародних нормативних актів як: Загальна декларація прав людини 10.12.1948 р.; Міжнародний пакт про громадські та політичні права; Звід принципів захисту всіх осіб, що підлягають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі від 09.12.1988 р.; Конвенція проти катувань та інших жорстких нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання 09.12.1975 р.; Конвенція про права дитини від 20.11.1989 р., яка набула чинність в Україні 27.09.1991 р.; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – від 18.12.1979 р.; Декларація про права інвалідів від 09.01.1975 р.; Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку – від 17.12.1979 р.; Головні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами по підтриманню правопорядку, що були прийняті на Восьмому Конгресі ООН по попередженню злочинності та поводженню з правопорушниками від 29.11.1985 р., Європейська Конвенція з прав людини – 04.11.1950 р.; Віденська декларація – 09.10.1993 р. та інші.

Механізм імплементації норм міжнародного права має бути закріплений в Законодавчому Кодексі України, що буде сприяти гармонізації і одночасно кодифікації національного законодавства.

Кодифікації підлягають не тільки міжнародні нормативні акти (спеціальна кодифікація), а й все чинне законодавство, що є однією із необхідних умов організації і існування правової держави, так як від правильного вибору правових засобів в кінцевому наслідку залежить досягнення головної мети правового регулювання – ефективність права в цілому.

Запровадження вказаних заходів – об'єктивна необхідність, так як згідно із Конституцією України, Закону України «Про міжнародні договори України» від 22.12.1993 р. в державі визнається і діє принцип верховенства права, а чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Але питання імплементації норм міжнародного права з питань реалізації основних принципів застосування сили посадовими особами по підтриманню правопорядку залишається відкритим.

Запровадження вказаних вище заходів покликано сприяти розробленню механізму стримувань і противаг з питань застосування сили представниками органів виконавчої влади до громадян. Без врегулювання цього питання неможлива успішна побудова правового суспільства, в якому життя, честь, гідність людини (як проголошує Консти-

туція України) визначається найвищою соціальною цінністю і буде існувати не тільки на папері.

---

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 30. – Ст. 29.

2. Про оголошення рішень судів щодо притягнення до кримінальної відповідальності колишніх працівників міліції: наказ МВС України від 28.01.2011 р. № 19.

3. Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: монография / О.А. Мартыненко. – Харьков: Изд-во ХНУВС, 2011. – 496 с.

4. Про міліцію: Закон України від 25 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 4. – Ст. 20.

5. Про заходи щодо зміцнення дисципліни і законності в органах внутрішніх справ та попередження надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю й травмуванням особового складу: наказ МВС України від 16.03.2007 р. № 81.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: [станом на 5 січня 2010 р.]. – К.: Велес, 2010. – 176 с.

7. Кісіль З.Р. Соціальна обумовленість вдосконалення адміністративно-правового регулювання застосування спеціальних засобів адміністративного припинення: матеріали науково-практичної конференції // «Проблеми забезпечення конституційних прав громадянина в кримінальному судочинстві» (Львів, 26 жовтня 2007 р.) // МВС України; Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів. – 2007. – С. 13–22.

А.С. Волощук,
студентка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТРУДОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО, СИСТЕМА ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА, СИСТЕМА ТРУДОВОГО ПРАВА, ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ПРАЦЮ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Значні перетворення, які відбуваються у національній правовій системі, започатковані прийняттям Конституції України, безсумнівно, торкаються і проблеми співвідношення основних термінів та понять трудового права та закріплення їх у проекті Трудового кодексу. Серед них досить проблемними та неоднозначними є підходи до розуміння

поняття системи трудового законодавства, зважаючи на той масив різних за своєю юридичною природою нормативно-правових актів, що є джерелами трудового права.

Професор П.Д. Пилипенко визначає систему трудового законодавства –як сукупність діючих законів та інших нормативних правових актів, що містять норми трудового права [1, с. 33]. На нашу думку, слушною є точка зору Журавльова Д. В., який характеризував систему трудового законодавства як єдність відображаючих сутність і природу трудових правових норм нормативних приписів, об'єднаних в нормативних актах та покликаних регулювати різні за характером і змістом трудові та тісно пов'язані з ними відносини [2, с. 9].

Свій підхід до проблеми запропонувала Н.Б. Болотіна, яка визначала систему трудового законодавства як таку, що являє собою сукупність нормативно-правових актів про працю [3, с. 81]. Ми не можемо погодитися з такими міркуваннями, оскільки з даної позиції випливає висновок про тотожність понять трудове законодавство та законодавство про працю. Якщо враховувати об'єктивні обставини, які ґрунтуються передусім на визначенні об'єкта правового регулювання, то таким є не праця і навіть не сам процес праці, а трудові відносини, що виникають у результаті укладення трудового договору чи іншого юридичного факту, який їх спричинює. Більше того, сама праця як явище соціального порядку є доволі неоднозначною і її можна виконувати навіть у таких формах, які не потребують правового регулювання (праця на себе, праця на когось у порядку надання товариської допомоги тощо). Отже, термін законодавство про працю, зважаючи на це не зовсім вдалий. Проте навіть за цих обставин він має право на існування за умови розмежування із поняттям трудове законодавство для позначення різних за своїм значенням правових явищ.

Трудові відносини як об'єкт правового регулювання, досить різноманітні і з огляду на підстави їх фактичного виникнення, об'єктивно потребують й різних підходів до їх правового забезпечення. Трудові відносини найманих працівників, в основі яких лежить трудовий договір, повинні знаходити своє юридичне оформлення через трудове законодавство. Трудові відносини інших осіб (службово-трудові відносини військовослужбовців та прирівняних до них осіб, трудові відносини примусової праці – засуджених), які теж потребують правового регулювання і щодо яких не застосовується трудове законодавство, повинні регулюватися спеціальним законодавством. Тому якщо взяти трудове законодавство і законодавство інших галузей права, з допомогою якого регулюють трудові відносини осіб, що не укладали трудового договору, то у такому складі його можна вживати у широкому значенні – законодавство про працю. Отже, трудовому

праву як самостійній галузі має відповідати галузь законодавства – трудове законодавство, яке за своїм змістом є вужчим від більш узагальнюючого поняття – законодавства про працю. У цьому плані цілком виправданими є пропозиції М.І. Бару про відмову від теоретично неприйнятної тепер назви «Кодекс законів про працю» і про перейменування основного кодифікованого акта у сфері трудового права на Трудовий кодекс [1, с. 95–97].

Система трудового законодавства – не просто сукупність нормативних актів, а їх диференційована система, заснована на принципах субординації і координованості її структурних елементів. Взаємозв'язок між ними забезпечується за рахунок різних факторів, головним з яких є предмет регулювання та інтерес законодавця в раціональній, комплексній побудові джерел права. Трудове законодавство може бути охарактеризоване як система, тому що воно є зовнішнім виявленням об'єктивно існуючої системи трудового права.

Досліджуючи процедуру вирішення трудових спорів, В.Я. Бурак зазначає важливість визначення сфери трудового законодавства, застосування якого може бути предметом трудового спору. На думку вченого, сюди слід віднести: 1) централізоване законодавство (зокрема КЗпП України, спеціальні закони, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, відомчі нормативні акти); 2) акти договірного характеру (генеральні, галузеві, регіональні угоди і колективні договори); 3) інші локальні нормативно-правові акти.[4,с.19].

Будь-які суперечності з приводу розуміння сфери законодавства у положеннях чинного КЗпП були зняті рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 9 липня 1998 року термін «законодавство» треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень та відповідно до Конституції України і законів України [5, с. 59].

Безперечно, в контексті розглядуваних питань не можемо залишити поза увагою взаємозв'язок системи трудового законодавства та системи трудового права. Тому логічно стверджувати, що система трудового права проявляється у трудовому законодавстві, а трудове законодавство виступає джерелом трудового права.

Загалом, систему трудового права та систему трудового законодавства розрізняють за такими ознаками:

1) система трудового права виступає в якості змісту, система законодавства – як зовнішня форма права;

2) первинним елементом системи права є норма права, первинним елементом системи законодавства – нормативний правовий акт;

3) система права має первинний характер, вона є основою системи законодавства, система законодавства – вторинна, похідна від системи права.

Система трудового права здатна внести в трудове законодавство елемент упорядкованості, гармонійності. Зусилля правотворчих органів мають бути спрямовані насамперед на максимальне зближення системи трудового права і системи трудового законодавства. Якщо система галузі права обумовлюється об'єктивними умовами розвитку суспільних відносин, то система законодавства, яка виражає структуру зовнішніх форм виразу права (законів, постанов тощо), не позбавлена впливу на її формування суб'єктивних факторів [6, с. 16].

Отже, сьогодні нагальною стає потреба реформування законодавчого регулювання трудових відносин, розробці нових підходів до цього процесу, перегляду сутності і змісту систематизації трудового законодавства в цілому. Системі трудового законодавства притаманні таки риси, як: нестабільність, безсистемність, дублювання; закони часто змінюються та доповнюються, що суттєво змінює зміст та спрямування політики України в сфері трудових відносин. Багато законів і прийнятих на їх основі підзаконних нормативно-правових актів, які набрали чинності декілька років тому, вже потребують удосконалення, вони не мають фінансового підгрунтя, що призводить до перетворення положень законодавства в пусті декларації, деякі нормативні приписи потребують скасування.

---

1. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права: монографія / П.Д. Пилипенко. – Львів, 1999. – С. 33, 95–97.

2. Журавльов Д.В. Система трудового законодавства України: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 / Д.В. Журавльов // Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2005. – С. 162.

3. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник / Н.Б. Болотіна. – 4-те вид., стер. – К.: Вікар, 2006. – С. 81.

4. Бурак В.Я. Трудові спори: порядок їх вирішення в Україні / В.Я. Бурак. – К.: Т-во «Знання»; КОО, 2003. – С. 19.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України Офіційний вісник України від 27.08.1998 р. – 1998. – № 32. – С. 59.

6. Бердичевський В.С. Трудовое право / В.С. Бердичевський, Д.Р. Акопов, Г.В. Сулейманові. – Ростов-на-Дону: Фенікс-2002. – С. 16.

Р. Гавінський,
студент магістратури
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕОРІЙ ТА ПРИЧИН ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Численні суперечки тривають навколо питань про те, як виникає і розвивається держава, які її природні межі, яка її сутність і межі втручання в особисте і суспільне життя. Неоднозначність сприйняття держави – її ідеї, уявлення про неї, про її поняття, роль і призначення – зумовлена перш за все самим часом, у межах якого вона виникає і розвивається, а отже, і рівнем розвитку суспільства, природної свідомості та мислення. Водночас така неоднозначність до певної міри визначається також суб'єктивними чинниками: а) неоднаковим сприйняттям одних і тих же державно-правових явищ різними людьми; б) складністю й багатогранністю самої держави як явища.

На думку одного із засновників теорії правового нормативізму Г. Кельзена [1, с. 73], державу можна розглядати з різних позицій.

По-перше, *з юридичних позицій* – як юридичну особу, «правовий феномен», своєрідну корпорацію (щоправда, зі встановленим правопорядком у масштабі нації чи країни). У такому випадку проблеми держави проявлятимуться як проблеми національного правового порядку. Тобто, держава виглядатиме як певний спосіб дій і порядок поведінки людей, який ми зазвичай називаємо правовим порядком.

При розгляді держави як юридичного феномена передбачається, що, на думку Г. Кельзена, «відносини між нею і правом мають розглядатися за аналогією з відносинами між правом та індивідуумом» [1, с. 74]. Це означає, що держава, незважаючи на те, що вона видає і санкціонує право, має бути, як і індивід, у своїй поведінці та діях обмежена правом.

По-друге, поняття держава може вживатися *у соціологічному значенні*. У цьому аспекті державу слід розглядати як певну «соціологічну спільноту», «соціальну реальність, що існує незалежно від її правового порядку і правової реальності» [1, с. 74]. Для такої держави характерним є вихідне роззосередження влади у різноманітних органах. У результаті їх діяльності «виникає значна кількість відносин у суспільстві, а також безмежна кількість різноманітних актів управління і підпорядкування, сукупність яких відображає те, що називається соціологічною державою» [1, с. 74].

По-третє, поняття держави може визначатися *як живий «природний організм»*.

Згідно з таким підходом, державу розглядають як «форму соціальної біології» [1, с. 74]. Такої позиції додержують також прихильники органічної теорії держави, зокрема Г. Спенсер (суспільство повністю ототожнюється з організмом, у якому діяли певні утворення – об'єднання індивідів у групи-органи, кожна з яких виконує тільки їй властиву функцію, а держава вважається єдиним інститутом, призначеним для забезпечення благополуччя цих індивідів).

По-четверте, поняття держави визначають *як «систему норм»*, «нормативний порядок» або як «політично організоване суспільство», «суспільство-владу» [1, с. 75]. Тобто держава проявляється як політична організація перш за все тому, що вона встановлює порядок використання сили і володіє монополією на застосування сили.

Загалом науковці пропонують декілька теорій походження держави, вважаючи основними з них теологічну (божественну), патріархальну, договірну, насильницьку, психологічну, расову, матеріалістичну [2, с. 45–50].

Однак не слід плутати теорії з причинами виникнення держав. Адже причина – це явище, яке зумовлює чи породжує інше явище, підстава, привід для яких-небудь дій або вчинків; натомість теорія – це логічне узагальнення досвіду, суспільної практики, яке ґрунтується на глибокому проникненні в суть досліджуваного явища і розкриває його закономірності, сукупність поглядів, суджень тощо. Тобто теорія базується на узагальненні причин та їх наслідків: причини реальні, тоді як теорія – це абстраговані міркування, сукупність наукових положень, що, однак, випливають із причин, пояснюють їх наслідки і навіть пропонують варіативність наслідків у випадку зміни одного із чинників.

Так, причинами виникнення держави є: 1) необхідність удосконалення управління суспільством, пов'язана з його ускладненням у результаті розвитку виробництва, поділу праці, зміни умов розподілу продуктів, зростанням чисельності населення і розшаруванням суспільства на соціально неоднорідні групи (класи); 2) необхідність підтримання в суспільстві порядку, який забезпечує його соціальну усталеність, що досягається за допомогою загальнообов'язкових соціальних (насамперед юридичних) норм; 3) необхідність придушення опору експлуатованих мас, які виникли в результаті розшарування суспільства на соціально неоднорідні групи (класи); 4) необхідність захисту території та ведення війн (як оборонних, так і загарбницьких); 5) необхідність організації значних суспільних робіт, об'єднання з цією метою великих груп людей (у ряді країн Азії й Африки).

Як бачимо, на процес утворення держави може впливати цілий комплекс причин – економічних, політичних, внутрішніх, зовнішніх тощо. Виникнення кожної окремої держави має свої особливості, характерні

лише для неї. Теорія держави на основі узагальненого аналізу цих особливостей, певної сукупності явищ (їх причин та наслідків) висуває низку наукових положень, загальних засад, характерних для декількох держав, подібних у своєму роді. Наприклад, аналізуючи форму держави окремих сучасних європейських країн (форму державного правління, державного устрою та політичний режим), теорія держави трактує їх як певним чином вже завершене організоване, побудоване, сформоване на конкретний момент соціальне утворення і формулює положення, спільні для усіх цих держав. А якщо ж взяти до уваги історію виникнення цих держав (кількасотлітній безперервний період формування Франції, Німеччини, Англії та інших країн на основі багатих державницьких традицій порівняно з постійними трансформаціями і півторадесятирічний часовий відрізок формування незалежної української державності), то причини їх виникнення й умови становлення пояснять різницю між способами організації вищих державних органів влади і правління (форма правління), поділу влади між окремими складовими держави (державний устрій), типами політичних відносин, зокрема між владою та суспільством, метод реалізації влади, панівних ідеологій, соціальних взаємин, політичної культури громадян тощо (державний режим).

---

1. Право / А.И. Косаров, М.В. Малинкович, С.Д. Покревская и др.; под ред. Н.А. Тепловой и М.В. Малинкович. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998.
2. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. – Львів: Новий Світ-2000, 2007. – 584 с.
3. Балинська О.М. Проблеми теорії держави і права: навч. посібник / О.М. Балинська, Т.З. Гарасимів. – Вид. 2-е, доп. – Львів: Вид-во ЛьвДУВС, 2010. – 420 с.

Н.В. Гайворонюк,
кандидат філософських наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XX ст.

Терміном «філософія життя» об'єднують плеяду мислителів і культурних діячів кінця дев'ятнадцятого – початку двадцятого століття, погляди яких в повному значенні цього слова перевернули європейську культурну традицію, відкинули попередню (раціональну) па-

радигму філософського мислення, показали її обмеженість і недостатність, висунули нові підходи до культури, політики, самої людини. На їх думку, життя – це рух, активність. Буття немає, є тільки його становлення, діяльність, самовираження людини. В потоці величезного життя, що зачіпає і загрожує людині, людина може покладатись виключно на свої особливі здібності, а саме, переживання і співпереживання (розуміння), інтуїцію, віру, любов. Зміст такого погляду на життя дістав назву ірраціонального і спонукав до активізації «людського» фактора не тільки в Західній Європі, але й поза її межами, зокрема, мав значний вплив на ідеологію державотворення окремих представників української політичної еліти. Зі змістом «філософії життя», репрезентованій німецькими мислителями А. Шопенгауером і Ф. Ніцше, точно був знайомий Д. Донцов [3]. У дусі фундаментальних цінностей філософії життя були створені державницькі концепції М. Міхновського та М. Сціборського. Більше того, можна сказати, що самі їх постаті були втіленням ніцшеанського духу нової людини, здатної піднятися над буденністю і кинути виклик традиції.

В цей час фактично з'явився українській тип ідеолога-державника, заснований на точному відчутті перехідного характеру доби, зародження нових цінностей і ідеалів, серед яких на перше місце вони ставили національно-державницькі. Сказане вище означає, що у своїх роботах представники української політичної еліти не копіювали німецьких мислителів, хоча їх світогляд в значній мірі увібрав європейський філософський матеріал, пропущений ними через власну світогляду призму і практику політичного життя, але й був переосмислений в контексті українського інтересу.

З плином часу і з позицій сьогодення стало зрозуміло, що завдяки їх зусиллям, фундаментальним цінностям філософії життя було надано оригінального звучання. Виходячи із реалій історичних і політичних подій, що тоді відбувались на українських землях, духовний порив українських державників було поєднано з практикою розбудови української держави в першій чверті двадцятого століття.

Як відомо, головним підґрунтям філософії життя був волюнтаризм. Воля в контексті української політико-правової думки зазначеного часу була в першу чергу втілена у поняттях «нація» і «держава». Якщо для А. Шопенгауера і Ф. Ніцше воля була абстрактним ірраціональним поривом духу, то для Д. Донцова воля конкретизувалась в понятті «національного пориву». Не дивно, що в його поглядах волюнтаризм набув виразу радикального націоналізму, адже, в його уявленні, надзусилля волі могло бути реалізованим лише тоді, коли б вивільнився національний дух, силою і дією якого була могла бути започаткованою національна держава [1; 6, с. 15–16].

Д. Донцов вважав, що лише цілковите перетворення, зародження зовсім нового духу може допомогти українцям здобути власну державу. В його політичному проекті європейська культурна спрямованість, плекання європейських засад управління у поєднанні з українським традиціями і світоглядом, конкретизували б головний вектор подальшого розвитку української нації [1]. По-своєму застосовуючи ідеї філософії життя, особливо Ф. Ніцше, Д. Донцов, як і він, закликав відмовитись від раціонально осмисленого світосприйняття і замінити його «волею до життя». Виявлення волі Д. Донцов інтерпретував як «насолоду розросту», виходу поза власні границі, бо, вважав він, експансія – не тільки самоутвердження власної волі до життя, а й заперечення її в інших. Він закликав «зміцнювати волю до життя, до влади, до експансії» через «стремління до боротьби та свідомість її конечності» [1].

Спираючись на імморалізм Ф. Ніцше, Д. Донцов також вважав, що інтереси нації повинні знаходитись поза мораллю і тому писав про «аморальність» (скоріш за все, йшлося про імморалізм). На його думку, національна ідея мусила бути понад усе, тобто не залежати від загальних цінностей. Обов'язок здійснювати «аморальну»(поза мораллю) політику Д. Донцов покладав на особливий тип героїчної людини – фанатика, що «узнає свою правду за об'явлену, загальну, яка має бути прийнята іншими». Як бачимо, наслідуючи Ф. Ніцше, він заперечував абсолютність моральних цінностей[1]. В нашому розумінні це становить слабку сторону поглядів Д. Донцова, хоча б з огляду на причини і наслідки другої світової війни, яка чекала людство через декілька десятиліть після написання «Націоналізму» – головного твору Д. Донцова. Точно так само це відноситься і до наступної тези: мораль повинна бути спрямована на культивування сильної людини. «Слабкі і невдахи повинні загинути – перша заповідь нашого людинолюбства. І потрібно ще допомагати їм в цьому», – проголошував Ф. Ніцше [5, с. 87]. Порівняймо це з думками Д. Донцова: «Є вищі і менш варті народи, ті, що вміють правити іншими (і собою), і народи, що цього не вміють. Право сильних рас організувати людей і народи для зміцнення існуючої культури і цивілізації» [1].

Вищенаведений і далеко неповний огляд впливу філософії життя на українську державницьку ідеологію, спонукає науковий інтерес до подальшого вивчення цього питання, яке тільки починає досліджуватись в галузі філософії, історії, теорії держави і права.

На сучасному етапі, констатуючи взаємозв'язок вихідних ідей «філософії життя» з загальним духом державницької концепції Д. Донцова, акумульованій в проекті національної державності, можна зауважити, що вона має як сильні, так і слабкі сторони. А в контексті думки про «основний тренд нашої епохи як епохи переходу від пара-

дигми націоналізму до імперативу інтернаціоналізму»[4]. набуває особливого звучання.

1. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/8/

2. Квіт С.М. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет: монографія / С.М. Квіт. – К.: ВЦ «Київський університет», 2000. – 260 с.

3. Козій І.В. «Соціально-філософські погляди Дмитра Донцова»: автореф. дис. канд. філософ. наук: спец. 09.00.05 / І.В. Козій; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2005. – 16 с.

4. Мариносян Х.Э. Философия модернизации: от дискурса национализма к императиву интернационализма или от национального дискурса к интернациональному императиву/ Х.Э. Мариносян // Философские науки. –М., 2010. – № 1. – С. 5–13.

5. Ніцше Ф. Так казав Заратустра; Жадання влади / пер. з нім. А. Онишка, П. Таращука / Ф. Ніцше. – К.: Основи, Дніпро, 1993. – 415 с.

6. Червак Богдан. Український націоналізм: дослідження, інтерпретації, портрети / Б. Червак. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1996. – 40 с.

О.Р. Галайко,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПАНУВАННЯ ПРАВА – ГОЛОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРАВОСВІДОМОСТІ

Серед багатоманіття тлумачень панування права, які у величезній кількості представлені в словниках, популярній і спеціальній юридичній літературі, ми зустрічаємося здебільшого із визначеннями, які доповнюють, а іноді і заперечують одне одного. Головна причина такого, на наш погляд, криється не тільки в різних методологічних підходах і гносеологічних установках авторів дефініцій, – хоча, скажімо, дотримання принципів так званого «позитивного права», або «природного права», безумовно, дасть відмінні одне від одного визначення, – а й у самій сутності й природі права як об’єктивного соціального явища буття. Тому будь-яке вузькопрофесійне визначення панування права з точки зору (кута зору) предикативності (кримінальне, цивільне, адміністративне, господарське) завжди дасть якийсь зріз, аспект вираження сутності і, отже, завжди буде феноменальним.

Інтерпретація цінностей не може бути науковою, але вона глибоко пізнавальна і в теоретичному, і в праксеологічному плані. Резуль-

татом ціннісного освоєння соціального світу є теж істина, але це праксеологічно-світоглядна істина. Такими, по суті, якраз і є істини панування права, де зміст, концентуально розгорнутий в ідею права, становить не що інше, як деяку аксіологічну побудову щодо вирішення головного завдання – збереження, упорядкування, регулювання та спрямування соціального буття за певними ціннісними і цільовими векторами. У цьому полягає сутнісний зміст панування права. Інша справа, які ж ці цінності, який їхній зміст і спосіб функціонування. Усі ці фактори детерміновані логікою культурно-цивілізаційного процесу етносу (етносів), нації, їхньої історії в минулому та стратегії в майбутнє.

Теоретичним світоглядом завжди була і залишається філософія як особливий вид людського пізнання та знання про граничні підстави буття. Це судження цілком стосується тієї галузі філософії, яка робить своїм предметом дослідження та вивчення феномену цінності у всіх його аспектах виявлення, від розкриття його природи, виявлення сутності до аналізу складних аксіологічних систем.

Головним предметом філософського знання якого є цінність у всіх ракурсах і аспектах свого виявлення, отримав назву загальної теорії цінності (аксіології) і поряд з онтологією (вченням про буття), гносеологією (теорією пізнання) і філософською антропологією (філософською теорією людини) складає серцевину філософського знання взагалі [1, с. 130–133].

Поняття цінності є поняттям філософським і, отже, поняттям високого рівня абстракції, що дає можливість фіксувати семантичні зв'язки, які виникають між різними суб'єктами буття в акті оцінювання реальності індивідом, різними соціальними спільнотами і суспільством загалом. Лише у філософському аспекті поняття цінності, акумулюючи і «знімаючи» всі інші визначення цінності, має найвищий ступінь значеннєвого (сутнісного) змісту. У всіх інших випадках визначення цінності набуває свого дисциплінарного вираження в різних лінгвістичних формах.

Можемо стверджувати, що зміст, який криється за поняттями справедливості, обов'язку, відповідальності, свободи тощо, наскрізь антропологічний, бо в цьому суть фундаментальних аксіологічних функцій особистості [2]. І оскільки будь-яке суспільство виступає деякою впорядкованою системою цінностей, де право – лише один із рівнів її виявлення зі специфічними функціями, то такою ж мірою і соціальний індивід як суспільний «мікрокосм» становить у своїй сутності ціннісне явище. Питання полягає лише в тому, щоб визначити психологічну форму буття цінностей взагалі та цінностей панування права зокрема, їхню структуру, виокремити їх як основні аксіологічні функції, які опосередковують інтеграцію в соціум людини як тотальне правове

поле й одночасно сприяють становленню особистості як правового суб'єкта.

Усі окреслені нами проблеми – предмет правової антропології як розділу філософської антропології та юридичної психології. Не вдаючись до розгляду цих проблем, які, очевидно, стануть предметом нашого наступного аналізу, звернемо увагу лише на таке: поняття права у своїй сутності бере початок від специфічної форми організації людиною свого буття як світу цінностей, джерела якого принципово антропологічні, тому що пов'язані не тільки з телеономністю людини, а й з такими феноменами людського життя, які інтроспективно-феноменологічною мовою позначаються категоріями «справедливість», «обов'язок», «відповідальність» тощо. Варто лише не забувати, що упродовж тривалого часу первинною формою їх інтерсуб'єктивності виступає не право, а сукупність звичаїв і мораль. Однак із виникненням державності норми звичаєвого «права» та норми моралі стають жорстко фіксованими («повинно бути так і не інакше») законами (правовими нормами). Тому все, що втілене в інтерсуб'єктивній формі їхнього буття як норми «належного бути», обов'язкове до виконання, артикулюється й описується вже в термінах: правова влада, правова держава, правова особистість, закон, правопорядок тощо.

Будь-який науковий рівень аналізу панування права, зорієнтований на абстрагування від повнокровної людської присутності з її мотивами, особистісною системою цінностей (системою її аксіологічних функцій), мораллю як результатом особистісного становлення «Я», а не лише з розумінням людини як якоїсь статистичної одиниці суспільного життя або тільки з уявлення про неї як соціального індивіда-носія ролей і соціального статусу як об'єкта владно-правових маніпуляцій, безперспективний із огляду на автентичне розуміння права.

Будь-яке розуміння панування права зобов'язане спиратися на розгорнуту концепцію людини, точніше особистості. І це – персонологія, до змісту якої як обов'язкові базові елементи повинні входити, по-перше, аналіз панування права як аксіологічного за своєю природою соціального ноумена, по-друге, системна побудова моральних основ права як концепція обов'язку, справедливості, суспільних і особистісних ідеалів і, по-третє, концепт становлення особистості як справжнього homo juridicus. Тому праву без філософії, чи буде це власне відокремлена філософія права, чи латентна форма пропедевтики права, до останнього часу одягнена в терміни «загальної теорії права», не обійтися. Інша справа, як співвіднести, пов'язати між собою поняття філософського й психологічного дискурсивного характеру, на якому тільки й можна описати особистість як суб'єкт права, і цілком науково верифіковані об'єктивні, фактуальні соціологічні прояви законотвор-

чості та законорозуміння? А це не просте завдання. І тим не менше, філософія разом з психологією, що використовують особливу інтроспективно-феноменологічну мову, а також соціологія (принаймні її інструментальна складова) як «сувора» наука, що оперує термінами логіки й математики є тими базисними галузями гуманітарного знання, однаково необхідними для пізнання (опису, пояснення, інтерпретації та розуміння) права. Тому можна вважати, що пошук modus vivendi, принаймні в найближчій перспективі, залишиться епістемологічною проблемою правознавства, що вимагає все нових і нових розв'язань [3, с. 3–18].

---

1. Гарасимів Т.З. Право як фундаментальна соціальна основа життєдіяльності суспільства / Т.З. Гарасимів // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 12 (168). – С. 130–133.

2. Гребеньков Г.В. Аксиологический подход к проблеме человека / Г.В. Гребеньков, В.Н. Нечитайло. – Донецк, 1992; Сержантов В.Ф. Феномен людини / В.Ф. Сержантов, Г.В. Гребеньков. – К., 1997.

3. Гребеньков Г.В. Право як предмет філософського і наукового пізнання: принципи та методологія демаркації / Г.В. Гребеньков // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2004. – № 2. – С. 3–18.

І.Ю. Гапич,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ Й ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ

Інституту прав і свобод людини належить центральне місце у Конституції України. В ній майже третина статей становить розд. ІІ «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». З цим пов'язано прискорення розробок й у сфері цивільно-правового регулювання особистих немайнових відносин. У нашій країні в 2003 р. вперше на рівні Цивільного кодексу України (далі – ЦК) закріплено особисті немайнові права фізичних осіб, визначено їх зміст, гарантії та способи захисту (гл. 20–22 ЦК), що істотно вплинуло на процес удосконалення чинного цивільного законодавства, приведення його у відповідність із міжнародними стандартами.

Ідея цивільно-правового врегулювання питань захисту честі, гідності та ділової репутації виникла у наукових колах досить давно. Законодавчо її закріплено за радянських часів у ст. 7 Основ цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік 1961 р., пізніше – у ст. 7 Цивільного кодексу України 1963 р. (далі – ЦК 1963 р.) та в аналогічних кодексах інших союзних республік [2].

У доктрині цивільного права поняття «честь» визначається як суспільна оцінка особистості, міра її духовних, соціальних цінностей. Гідність є внутрішньою самооцінкою громадянина – його властивостей, здатностей, світогляду, суспільного значення. Зі словом «честь» пов'язується оцінка суспільством моральних та інтелектуальних особливостей людини, зі словом «гідність» – усвідомлення людиною факту, що вона володіє незганьбленими моральними та інтелектуальними якостями. Гідність людини – це та цінність, якої вона набуває і яку зберігає в суспільстві. Серед складових такої цінності виокремлюють: особисту гідність (цінність конкретної особистості, сукупність притаманних їй суспільно важливих властивостей); колективну гідність (цінність людини як представника певної соціальної групи – сім'ї, колективу тощо, належність до якої наділяє її певною значимістю); професійну, трудову гідність (цінність, яка пов'язана з професією особистості та визначається основними видами її суспільної діяльності); громадянську гідність (цінність людини як представника народу, як громадянина певної держави); людську гідність (цінність людини як представника всього людства) [3].

Зміст цивільно-правового захисту честі, гідності та ділової репутації становлять правовідносини, за яких морально потерпіла сторона наділяється правом вимагати через суд спростування відомостей, які порочать її честь, гідність та ділову репутацію, а друга сторона, яка такі відомості поширила, зобов'язана дати спростування, якщо не доведе, що відомості відповідають дійсності [4]. Позов про спростування відомостей, що порочать честь і гідність, може бути пред'явлений особою, про яку поширено такі відомості, а також її близькими родичами, якщо відомості прямо чи посередньо їх порочать. Заінтересована особа має право на судовий захист у зазначеному порядку й у разі поширення таких відомостей щодо члена її сім'ї або іншого родича, який помер. Така можливість базується на положенні ч. 4 ст. 32 Конституції, відповідно до якого кожен вправі вимагати в судовому порядку спростування недостовірної інформації, що порочить честь і гідність членів його сім'ї [2, с. 95].

Що ж стосується ділової репутації, то в ЦК з'явилась окрема норма – ст. 299 «Право на недоторканність ділової репутації», згідно з якою фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист

своєї ділової репутації. Таким чином, у новому законодавстві «розірвано» тривалу єдність трьох названих вище прав і відведено діловій репутації самостійне значення. Для більшої переконливості статті 297 та 299 ЦК «розділені», ст. 298 про повагу до людини, яка померла. Юридична особа згідно зі ст. 94 ЦК має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати. Отже, на сьогодні не викликає заперечень можливість юридичної особи мати ділову репутацію як особисте немайнове право, тоді як наукові дискусії про право юридичної особи на честь і гідність не припиняються й досі. Виходячи з цих теоретичних роз'яснень, логічним є висновок про наявність в юридичної особи тільки права на недоторканність її ділової репутації [4].

Частина 2 ст. 299 ЦК до загальних положень про захист особистих немайнових прав, закріплених у ст. 275 названого Кодексу, вказує на те, що з позовом про захист своєї ділової репутації фізична особа може звернутися до суду.

У нашій країні в 2003 р. вперше на рівні Цивільного кодексу України закріплено особисті немайнові права фізичних осіб, визначено їх зміст, гарантії та способи захисту (гл. 20–22 ЦК), що істотно вплинуло на процес удосконалення чинного цивільного законодавства, приведення його у відповідність із міжнародними стандартами. Згідно із Законом від 6 травня 1993 р. № 3188-XII «Про внесення змін і доповнень до положень законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій» до ЦК 1963 р. було внесено зміни. Завдяки цьому стало можливим відшкодування моральної та майнової шкоди у випадку поширення відомостей, що не відповідають дійсності чи викладені неправдиво, порочать честь, гідність і ділову репутацію фізичної або юридичної особи. Із прийняттям у 1996 р. Конституції України процес законодавчого врегулювання зазначених питань набув логічного завершення [3]. Гідність та честь є особистими немайновими благами, невіддільними від особистості. Відповідно до ст. 28 Конституції кожен має право на повагу до його гідності. Аналогічні положення є й у міжнародних актах з прав людини. Нормами ЦК кожному гарантується право на повагу до його гідності й честі (ч. 1 ст. 297); гідність і честь фізичної особи є недоторканними (ч. 2 цієї ж статті). У разі порушення права фізичної особи на честь і гідність вона вправі особисто звернутися до суду з відповідним позовом (ч. 3 ст. 297 ЦК), якщо згідно з чинним законодавством має повну цивільну дієздатність, або ж право звернення до суду набувають її батьки (опікуни, піклувальники, усиновителі) відповідно до норм цивільного законодавства про представництво в суді. Зміст цивільно-правового захисту честі, гідності та ділової репутації становлять пра-

вовідносини, за яких морально потерпіла сторона наділяється правом вимагати через суд спростування відомостей, які порочать її честь, гідність та ділову репутацію, а друга сторона, яка такі відомості поширила, зобов'язана дати спростування, якщо не доведе, що відомості відповідають дійсності. Таким чином, цивільно-правовий захист честі, гідності та ділової репутації, відомий вітчизняній правовій системі з 1961 р., був істотно реформований за період розвитку незалежної України і набув нових рис із закріпленням положень про особисті немайнові права у нормах ЦК [2].

Засобом захисту честі й гідності є спростування відомостей, які порочать честь і гідність людини або організації. Порядок спростування відомостей, які порочать позивача, встановлюються законом або судом. У ч. 2–3 ст. 7 ЦК України вказано: якщо відомості які порочать честь і гідність, поширено в засобах масової інформації, то й спростовані вони мають бути також через них. Згідно ч. 2 ст. 124 Конституції України вимоги громадянина або організації про спростування опублікованих засобами масової інформації відомостей, що не відповідають дійсності й порочать честь і гідність особи, розглядаються судами й у тому разі, коли ця особа попередньо не зверталася до органів масової інформації про спростування зазначених відомостей. Якщо такі відомості містять документ, що відходить від організації, він підлягає вилученню та заміні. Порядок спростування в інших випадках встановлюється судом. Загальним засобом захисту всіх особистих немайнових прав буде припинення дій, які порушують ці права, а також здійснення правопорушником дій, спрямованих на відновлення порушеного права.

Сьогодні у зв'язку з неурегульованістю цивільного права багатьох особистих немайнових прав, не зв'язаних з майновими, у законодавстві відсутні санкції, які були б спрямовані, як на запобігання правопорушенням, так і на ефективний захист порушених прав.

Таким чином, цивільно-правовий захист честі, гідності та ділової репутації, відомий вітчизняній правовій системі з 1961 р., був істотно реформований за період розвитку незалежної України і набув нових рис із закріпленням положень про особисті немайнові права у нормах ЦК. Значна кількість проблем була вирішена законодавцем з урахуванням судової практики, однак практика породжує нові запитання, відповідь на які покликані дати наука цивільного права, міжнародно-правовий досвід інших країн, зокрема європейських, а також подальше удосконалення цивільного законодавства.

---

1. Блюмкин В.А. Честь, достоинство, гордость / В.А. Блюмкин. – М., 1963.

2. Плотников В. Деловая репутация как объект гражданско-правовой защиты / В. Плотников // Хозяйство и право. – 1995. – № 11. – С. 95.
3. Придворов Н.А. Достоинство личности и социалистическое право / Н.А. Придворов. – М., 1977. – С. 55.
4. Примаченко О. Ми будемо жити тепер по-новому / О. Примаченко // Дзеркало тижня. – № 15 (339). – Субота. – 14–20 квітня 2001 року.

Людмила Гарасим,
магістр
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Державна служба є ключовим елементом системи державного управління, від ефективного функціонування якого залежить додержання конституційних прав і свобод громадян, послідовний і сталий розвиток країни. Діюча система державної служби в Україні має певні проблеми, які потребують дальшого вирішення, в тому числі шляхом адаптації цього інституту до стандартів ЄС.

Зокрема, це стосується, зокрема: суміщення політичних і адміністративних повноважень у межах однієї посади; підвищення ефективності системи управління державною службою; проходження державної служби в державних органах, діяльність яких регламентується спеціальним законодавством; функцій державних службовців щодо їх участі у розробленні та забезпеченні реалізації державної політики; впровадження єдиної системи оцінювання та стимулювання роботи державних службовців; удосконалення системи оплати праці державних службовців; питання щодо порядку надання державних послуг та нормативного врегулювання вимог професійної етики державних службовців; системи добору, призначення на посади, просування по службі, ротації державних службовців та їх професійного навчання. Не вдаючись до характеристики та конкретизації завдань державної служби, що витікають із повноважень відповідних органів державної влади, до найбільш суспільно значущих слід віднести такі:

- забезпечення та охорона конституційного устрою України, розвиток її як демократичної, соціальної, правової держави;
- забезпечення вільного розвитку кожною людиною своєї особистості, прав, свобод та їх захисту, особистої свободи і недоторканості, права власності і недоторканості житла;

- формування державно-правових, економічних і політичних умов для діяльності державних органів, забезпечення ефективної їх діяльності;
- забезпечення громадянам права на участь в управлінні державними справами, у референдумах, вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, рівного доступу до державної служби, а також служби в органах місцевого самоврядування;
- недопущення порушень права громадян мирно збиратися, об'єднуватися у політичні партії та громадські організації;
- забезпечення дії принципу гласності в діяльності державних органів та державних службовців, дотримання законності та дисципліни в системі державної служби;
- забезпечення ефективної роботи держаних органів відповідно до їх компетенції, належних умов для професійної діяльності державних службовців, їх вірного служіння інтересам держави;
- забезпечення ефективної реалізації функцій державного управління, стабільності в сферах економіки, соціально-культурного будівництва та адміністративно-політичної діяльності;
- підготовка та реалізація рішень Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та інших державних органів;
- комплектування державних органів висококваліфікованими службовцями, здібними виконувати свої службові повноваження;
- створення соціальних, інформаційних, правових та матеріально-фінансових умов діяльності державних службовців, встановлення порядку проходження служби;
- застосування у встановлених законодавством випадках заходів державного примусу.

На жаль, ні в Законі України «Про державну службу», ні в інших законах, основні завдання державної служби не знайшли свого закріплення. Державна служба, вирішуючи завдання держави, фактично здійснює функції відповідних державних органів, носить чітко виражений управлінський характер і тому функціонує в усіх сферах діяльності. При визначенні функцій державної служби, мається на увазі управління в широкому розумінні, владно-організуючий вплив з боку державних суб'єктів на суспільні відносини. У той же час найоб'ємніший комплекс державно-службових відносин здійснюється у сфері виконавчої влади, на яку покладена державна управлінська діяльність. Функції державного управління здійснюють й інші органи державного управління, не віднесені Конституцією України до системи виконавчих – адміністрація державних підприємств, установ та ор-

ганізацій. У процесі управління державною службою виконуються функції як зовнішнього, так і внутрішнього спрямування.

При класифікації функцій державної служби доцільно виходити з тих функцій, які здійснюються державними органами: законодавчої (регулятивної), виконавчої (виконавчо-розпорядчої) та судової (правоохоронної). При цьому найбільш типовими визнаються функції регулювання, керівництва (у тому числі безпосереднього управління), прогнозування, планування, координації, обліку, контролю, діловодства. Як відомо, в юридичній літературі розглядаються різні варіанти поняття функцій державного органу та їх видів, зазвичай, автори визнають, що це основні напрями діяльності, як самого органу так і його апарату.

Функції державної служби необхідно розглядати також з позицій мети їх здійснення – для забезпечення виконання завдань, що стоять перед відповідним органом (зовнішніми для нього), чи для забезпечення діяльності самої служби, оскільки державна служба не може поєднуватися лише з кадровим забезпеченням державних органів. Навіть орган, який здійснює керівництво державною службою – Головне управління державної служби України, вирішує кадрові проблеми як для інших органів, так і для себе. У зв'язку з цим, визнаючи думки щодо поділу функцій державної служби на загальні, спеціальні (специфічні) і допоміжні, вважаємо, що загальні функції в свою чергу поділяються на ті, що пов'язані з виконаннями завдань державного органу, і ті, що спрямовані на вирішення кадрового забезпечення державних органів та їх апарату.

Термін «державна служба» вперше було легалізовано чинним Законом України «Про державну службу» 1993 р. Було визначено, що «державна служба в Україні – це професійна діяльність осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави, та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів» (частина перша ст. 1).

На жаль, чинний Закон «Про державну службу» не містить визначення поняття «державні службовці» (що є безумовним його недоліком), але пропонує опосередкований підхід до його визначення. Частиною першою ст. 1 визначено державну службу через «професійну діяльність осіб», які займають посади в державних органах та їх апараті щодо практичного виконання завдань і функцій держави та одержують за це заробітну плату, а частиною другою тієї ж статті зазначено, що «ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження».

Отже, враховуючи вище викладене державну службу потрібно розглядати як складову частину механізму державного адміністрування, тобто як форму організації діяльності державного апарату з метою

безперервного та ефективного здійснення завдань і функцій держави у сферах державного управління і регулювання. Державна служба відрізняється від усіх інших видів служби своєю публічністю (загальнодержавний інтерес, а не приватний), професійністю (як професія), постійністю (не на тимчасовій основі, а на постійній) та функціонуванням у сфері державного управління/регулювання. Зміст поняття «державний службовець» безпосередньо залежить від значення базового терміна «державна служба», і тому, враховуючи суперечливість поглядів учених і практиків, потрібно продовжити дослідження для їх більш аргументованого наукового тлумачення. Поняття «державні службовці» пропонуємо вживати у вузькому значенні, а саме: «Державними службовцями є службові особи, які склали Присягу державного службовця України та проходять державну службу в державних органах (їх апаратах) за рахунок державних коштів із метою реалізації відповідних частини завдань та функцій держави».

О.І. Гарасимів,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АНТОНОМІЯ «СВОБОДА – НЕОБХІДНІСТЬ» ЯК ОДНА З ЦЕНТРАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ МІРИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Перші спроби наукового осмислення проблеми «відповідальності» були зроблені ще античними філософами. Пріоритет вивчення цієї проблеми належить давньогрецькому філософу-софісту Антифонту (V ст. до н.е.). Аналіз категорії «відповідальність» у філософії був спрямований на розгляд її як форми взаємозв'язку особи та суспільства. При цьому вивчалися джерела відповідальності та її історичні прояви, проблема співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в цьому феномені. Категорія відповідальності нерозривно була пов'язана з проблемами моралі та права.

Сучасні філософи зазначають, що у теоріях моралі існує принаймні три позиції: арістотелівська, кантівська та утилітаристська.

Першими поставили інститут права над владою вищого державного органу (отже, зробили державу відповідальною перед суспільством) в античних полісах. Відомий давньогрецький державний діяч і

філософ Солон не лише проголосив необхідним єднання сили та права, проведення перетворень у державі на підставі виключно легітимного офіційного та всезагального закону. Саме із законодавчих реформ Солона, на думку Арістотеля, почалася Афінська демократія. Геракліт, Демокріт, софісти (зокрема, Протагор) розвинули ідею евномії (благозаконня), що уособлює божественну за своїми витоками природу законності в суспільному устрої, глибинний внутрішній зв'язок законності та політичного порядку давньогрецьких полісів. У подальшому евномія стала одним із визначальних категорій характеристики полісного державного управління, заснованого на справедливих та всезагальних законах [1, с. 644–645]. За таких умов соціальна відповідальність реалізовувалася як відповідальність кожного індивідуума та кожного державного діяча (державного органу) перед цими всезагальними та справедливими законами.

Платон та Арістотель намагалися пояснити причину того, а не іншого вчинку людини через розгляд співвідношення добровільного та примусового, свідомого та несвідомого, об'єктивного та суб'єктивного, вільного та необхідного. Відповідальність людини за власній вибір, як результат свободи вибору, є очевидною для Платона. В «Тімеї» зокрема описано, як Ер потрапив до царства мерців, де бачив, як люди самі обирають собі долю. Вони вільні у своєму виборі та відповідальні за нього, оскільки їх вибір зумовлює весь їх подальший шлях [2, с. 447–453]. Платон протиставляє одну одній держави, в яких суверен несе або ніс соціальну відповідальність перед суспільством. У своїх «Законах» він зазначає, що є близькою «загибель тієї держави, де закон не має сили і знаходиться під чиєюсь владою. Натомість, там, де закон – володар над правителями, а вони – його раби, я вбачаю спасіння держави і всі блага, які тільки можуть дарувати державам боги… жоден суддя, жодна посадова особа не повинні діяти безконтрольно» [3].

Згодом, аналогічна теза буде сформульована Арістотелем у його відомій праці «Політика». Філософ впевнений, що лише повна свобода вибору, яка супроводжується виваженням цілей та засобів, є умовою відповідальності людини за свої вчинки. Вчений високо цінує спартанську монархію, в якій всі посадові особи, не виключаючи й царів, відповідали перед колегією ефорів. Після закінчення терміну державної служби кожен державний діяч був зобов'язаний прозвітуватися. При цьому до здавання звіту колишній магістрат не мав права вільно виїхати та розпоряджатися власним майном. Комісія логістів (членів ради) мала право порушити справу про притягнення до відповідальності не тільки за затримку у звітуванні, але й в інших службових правопорушеннях, зокрема: підкупі, зловживанні владою тощо.

Арістотелівська етична традиція співвідносить етос окремої людини з полісом громадян. Процес формування особи відбувається у контексті традицій суспільства, які вона приймає. Самоідентифікація особи несе відбиток колективної ідентифікації. Однак, інстанцією відповідальності для індивіда може бути лише сам індивід, котрий відповідає, насамперед, перед собою за реалізацію свого життєвого проекту.

«Справа людини – життя, а життя – це діяльність душі., справа ж добропорядної людини – чинити добре і прекрасне у моральному сенсі…» [4, с. 64], – саме так Арістотель проголошує важливість розумного облаштування повсякденного життя.

Соціальна відповідальність у стародавньому Римі, за визначенням Полібія, забезпечувалася розподілом влади поміж трьома гілками влади: консулів, сенату та народу. Система контролю та відповідальності влади, що склалась у Римі, дозволяла «контролювати одну гілку влади іншою, коли можливі претензії однієї влади на невідповідне їй більше значення зустрічають належну протидію інших влад і загалом держава зберігає свою стабільність та міцність» [1, с. 259]. Зауважимо, що як тільки з часом система соціальної відповідальності стародавнього Риму була порушена, це призвело до послаблення, а згодом і загибелі Римської імперії.

В античний період можна простежити два підходи до осмислення сутності категорії «відповідальність», що знайшли своє вираження у філософських системах «розплата – справедливість – обов'язок» та «причинність – свобода – совість».

Необхідність у визначенні міри відповідальності суб'єкта за свої вчинки зумовила виникнення проблеми взаємозв'язку волі людини та визначеності поза волею, свободи та необхідності у вчинках людей.

Так, атомісти відокремлювали природу та її невіддільну частку – людину від божого визначення та заміняли таке визначення необхідністю, віддаючи таким чином перевагу загальному детермінізму.

Це мало наслідком розвиток філософського заперечення відповідальності з тих причин, що вона ставала неможливою, оскільки природна необхідність перетворювала вибір людиною з багатьох дій одну на фікцію й будь-який вчинок визнавався як єдино можливий та необхідний.

Звідси, для вирішення питання про можливість вибору, про відповідальність за цей вибір та моральну оцінку вчинку на передній план виходить співвідношення свободи та необхідності. Зрештою саме антиномія «свобода – необхідність» стала однією з центральних філософських проблем для визначення міри відповідальності. Залежно від

того, як той чи інший філософ вирішував цю антиномію, визначалися й сутність та зміст відповідальності.

---

1. Див. детальніше: Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2002. – С. 259, 644–645.
2. Платон. Государство / Сочинения; [в 3 т]. – М.: Мысль, 1991. – Т. 1. – С. 447–453.
3. Платон. Закони // Історія вчень про право і державу: хрестоматія для юрид. вузів і ф-тів.; [2-е вид., доп. і змін.] / уклад., заг. ред. Г. Демиденка. – Х.: Легас, 2002. – 48 с.
4. Игнатовский В.И. Гражданский долг и нравственная ответственность личности / В.И. Игнатовский. – Л.: Знание, 1975. – 140 с.

Т.З. Гарасимів,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕВІАНТНІСТЬ ЯК ОДНА З ФОРМ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Антропологічні дослідження ескімосів початку XX століття показують, що убивство дітей, старих людей і хворих може бути (в умовах жорсткого дефіциту ресурсів виживання) соціально прийнятною практикою. Не рятує становища розмежування понять девіантності як такої (девіантності, розглянутої як порушення загальноприйнятих норм) і злочину як порушення закону [1, с. 25–27].

Релятивістський підхід при визначенні девіантності багато у чому сприяв дослідженню статево-ролевої соціалізації в різних культурах та історичні дослідження стереотипів сексуальної поведінки, що висунули важливі питання про існування чи відсутність універсальних правил людської поведінки, щодо яких дії чи вчинки можуть визначатися як девіантні. Релятивістський підхід щодо девіантності передбачає ретельне визначення стандартів, стосовно яких відповідні вчинки та дії визначаються як девіантні. Можливі два варіанти реалізації даного підходу, у першому з них девіантні дії та вчинки характеризуються як статистично рідкісні, а в другому девіантними вважаються дії та вчинки, що йдуть врозріз із нормами суспільства чи соціальної групи. Цінність статистичного підходу дуже обмежена, тому що занадто велика кількість форм поведінки може потрапити до розряду девіантної

(наприклад, із цих позицій девіантом можна вважати людину, яка ніколи не кидає сміття повз урну).

Більш прийнятний інший варіант релятивістського підходу щодо девіантності, хоча його застосування оцінюється як досить проблематичне, оскільки потребує безумовних відповідей на запитання про те, які норми слід уважати загальноприйнятими, ким вони підтримуються і звідки вони взагалі походять. Зрозуміло, що деякі норми поведінки сприймаються всім суспільством, проте норми, що керують поведінкою в одній ситуації, можуть виявитися неприйнятними для іншої. З метою більш повного усвідомлення подібного роду труднощів, деякі соціологи застосовують поняття «субкультура». При цьому субкультура розуміється як набір норм поведінки певної суспільної групи, а саме суспільство при цьому може розглядатися як сукупність окремих, але взаємозалежних субкультур. Запропонований погляд на проблему дає можливість розуміння того, що норми різних субкультур можуть інколи суперечити одна одній. Існування подібного роду конфліктів дозволяє пояснити функціонування механізмів, що найчастіше призводять до визначення деяких людей як девіантів.

Відповідно до сучасної класифікації основних філософських теорій девіантності виділяються такі: позитивістська, інтеракціоністська та структуралістська [2, с. 5].

Інтеракціоністське трактування девіантності проголошує, що дії і вчинки ідентифікуються як девіантні в процесі визначеної номінації. Даний процес де в чому є змагальним, оскільки іменовані суб'єкти (суб'єкти, які характеризуються за допомогою відповідних термінів) часто чинять опір спробам ідентифікації їх у якості девіантів. Наприклад, відмова підкоритися наказам і побажанням учителів часто призводить до спроб представити учня як хулігана, але ці спроби можуть опротестовуватися як самим учнем, так і його батьками, у результаті чого в ролі девіанта може опинитися сам учитель.

Різновиди позитивістської теорії девіантності відносяться соціально-біологічні та соціально-психологічні пояснення даного феномена. У цілому позитивістськими можна вважати теорії, які стверджують, що «методи, застосовувані при вивченні фізичного світу, можуть з не меншим успіхом застосовуватися до вивчення соціальної поведінки» [3, с. 19–30].

Позитивістський аналіз девіантності передбачає, як правило, ототожнення злочину і девіантності. Деякі позитивістські підходи щодо відхилень від соціальної нормалі як причини девіантної поведінки розглядають біологічні фактори (анатомічні особливості, наявність чи відсутність певних хромосомних наборів, існування специфічних гормональних дисбалансів тощо).

У пошуках більш широкої соціальної теорії девіантності були висунуті так звані структурні теорії девіантності, до яких належить, зокрема, плюралістична теорія конфліктів. В основі цієї теорії лежить уявлення про те, що з історичним ускладненням суспільства люди починають належати до все більшої кількості груп, норми яких можуть не збігатися і навіть суперечити одна одній, що підвищує імовірність виникнення конфліктів у боротьбі за групові інтереси. Групи також конфліктують між собою у зв'язку зі спробами визначення того, що можна вважати девіантною поведінкою. З цих поглядів для розуміння девіантності необхідно враховувати протиборство між владою, що створює, інтерпретує і нав'язує стандарти добра та зла, і суб'єктами, яким нав'язуються девіантні ідентичності.

1. Хьелл Л. Теория личности. (Основные положения, исследования и применения) / Л. Хьелл, Д. Зиглер; пер. с англ. – СПб.: Изд-во «Питер Ком», 1999. – С. 20–25.

2. Aggleton P. Deviance. – London, New York: Tavistock Publ., 1988. – P. 5.

3. Bjorklund U. Ethnicity and the weblfare state / U. Bjorklund // International social science journal. – Paris, 1987. – № 1. – P. 19–30.

А.М. Герасимович,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ПЕРІОДУ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ ПІД ПРОВОДОМ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Плідна робота Вестфальського мирного конгресу 1648 року завершилась підписанням 24 жовтня Вестфальського миру, що мав епохальне значення для Європи, для формування нового європейського правопорядку, а також для розвитку міжнародного права. У двох складових частинах Вестфальського миру – Оснабрюцькому і Мюнстерському договорах – були закладені принципи міжнародного права, що не втратили своєї актуальності й до нашого часу. В текстах Вестфальського миру вперше йде мова про суверенітет, конфесійний нейтралітет держав з відповідним захистом прав індивіда і захистом власності, право вільно укладати договори з іншими країнами і т. д.

Події, що передували Вестфальському конгресу, багато в чому були історичною закономірністю. Феодальна система Європи, для якої були характерні «безвладдя і кулачне право» [3, с. 27]. розпадалася і поступалася місцем повазі до королівського закону і підпорядкуванню єдиній королівській владі. Але поряд із трансформацією феодалізму не менш значимими для Європи XVII ст. було явище релігійної реформації.

Розпочавши своє формування у другій половині XV ст., українське козацтво поступово перетворюється на носія національної державності. На початку XVII ст. Військо Запорозьке стає суб'єктом міжнародних зносин, впливовим військово-політичним фактором у Східній і Південно-східній Європі. У 1594 році козацтво уклало договір з представниками християнського союзу держав «Священної ліги» про спільну боротьбу проти Османської імперії. Січ вперше за свою історію стає повноправним учасником міжнародної коаліції.

У 1648–1654 рр. вирує національно-визвольна й антифеодальна боротьба українського народу під керівництвом гетьмана Б. Хмельницького проти польського панування. Б. Хмельницького, який «вільно розмовляв польською, руською турецькою мовами і латиною, мав тонкий і проникливий розум, був терпеливий і хитрий» (Проспер Меріме), а головне – у зв'язку з його військовими перемогами, міжнародні контакти козацтва суттєво активізуються і розширюються. Одним із перших його як керівника України визнає польський король. 16 лютого 1649 р. відбувся акт міжнародного визнання гетьмана Б. Хмельницького як глави держави, що проходив у формі передачі подарунків представниками монархів та інших, крім Польщі, країн, у тому числі московського царя [1, с. 175].

У своїй резиденції у Переяславі Б. Хмельницький приймав послів європейських держав, султана, хана, московського царя. Він вів переговори з польськими представниками, налагодив і розвинув відносини зі Швецією. Взаємозв'язок між цими подіями є безперечним. Він простежувався на особистісному, політичному, ідеологічному, і, нарешті, на правовому рівнях.

В остаточному підсумку всі ці різнопланові лінії взаємозв'язків і створили ту міжнародно-правову обстановку, що формувала лабільну систему держав того часу. Про повстання українців писала преса Фронди [4, с. 44–58]. Англійський революціонер і громадський діяч Олівер Кромвель листувався з Хмельницьким.

У середині XVII ст. в Європі відбулись значні зміни: Центральна Європа була спустошена Тридцятилітньою війною (1618–1648 рр.), було закріплено політичну роздрібненість Німеччини; Голландія остаточно домоглась своєї незалежності; в Англії вибухнула революція; у Франції утверджувалась абсолютна монархія.

У результаті перших перемог козаків під керівництвом Б. Хмельницького і відродження Української держави відбулись вагомі зрушення у Східній Європі. Речі Посполитій, одній із наймогутніших держав, опорі католицизму, було завдано могутнього удару. Це відразу порушило рівновагу в регіоні. Традиційні вороги Польщі намагались використати ситуацію, що склалась. У конфлікт безпосередньо і опосередковано були втягнуті Кримське ханство, Молдавія, Трансільванія, які були васалами Османської імперії, Московська держава, Швеція, Венеція, Семи городдя, Австрія. Козацький гетьман Б.Хмельницький намагався використати зміни, що відбулись у Східній Європі.

Уже на початку визвольної боротьби союз із татарами дав змогу перемогти Б. Хмельницькому в кількох вирішальних битвах. Але зростання могутності Української держави не входило в плани Кримського ханства. Спроби залучити до боротьби з Польщею Молдавію і Трансільванію були невдалі, а тривала боротьба виснажила сили українського народу. Залишався один вихід – союз із Москвою. Московська держава, яка перші роки визвольної боротьби України зберігала нейтралітет, однак пильно стежила за розвитком подій. Звернення Б. Хмельницького за допомогою вона вирішила використати в своїх інтересах: стати домінуючою силою у Східній Європі, максимально ослабити основного суперника – Польщу. Переяславська угода (1654 р.) склала нову розстановку сил, у якій Україна стала розмінною монетою у великій політичній грі Польщі, Москви і Туреччини. Усвідомивши це, гетьман намагався вирвати Україну з такого плину подій. Війна Швеції з Польщею дала Україні шанс стати самостійним чинником європейської політики. Але реалізувати цю можливість так і не вдалось через змову Москви і Польщі, смерть Б. Хмельницького і Руїну в Україні.

Зовнішня політика Б.Хмельницького – це зразок макіавеллізму, перенесеного на український ґрунт. Менше ніж за десять років він з небуття підніс державу, яка мала дипломатичні відносини (а отже, і визнання урядів) з Кримом, Туреччиною, Молдавією, Москвою, Семигороддям, Швецією, Бранденбургом, зрештою й з Річчю Посполитою. Для порівняння, навіть Кромвелю не вдалося остаточно подолати зовнішньополітичну блокаду сусідніх монархів, незважаючи на те, що він опирався на національний парламент. Показово, що у багатьох випадках зовнішньополітичні ініціативи Хмельницького межують з військовою хитрістю, але жодного разу гетьман не переступає ту межу, яка б дозволила ворогам звинуватити його в порушенні шляхетського кодексу честі [2, с. 72].

Інколи зовнішньополітичні дії Б. Хмельницького можуть видаватись сучасникові малозрозумілими, помилковими чи навіть відверто безпринципними, як, наприклад, прийняття турецького 1650 р. чи мос-

ковського протекторату 1654 р. Особливо гучні нарікання сучасників викликав Зборівський мир 1649 р., який фактично зраджував тих учасників Визвольної війни (в першу чергу селян), що не потрапили до згодом встановленого 40-тисячного реєстру.

В усіх зазначених випадках слід мати на увазі менталітет середньовічного шляхтича, який не міг собі уявити іншої форми держави, ніж монархія, і, водночас, був позбавлений найменшої можливості проголосити себе українським монархом. Б. Хмельницький шукав для України такої корони, під егідою якої вона могла б почувати себе максимально безпечно і зручно. Ідеальним сюзереном став би той монарх, який щонайменше втручався б у справи підвладної України, задовольняючись номінальним титулом та, можливо, символічною даниною. Подальші події показали усю марність таких надій [2, с. 75].

Під час Визвольної війни виявилися виняткові дипломатичні здібності Б.Хмельницького, його вміння глибоко й об'єктивно аналізувати зовнішню політику держав Центральної, Східної і Південно-Східної Європи, знаходити вихід навіть із надзвичайно складних зовнішньополітичних ситуацій. Чигирин перетворився на один з визначних центрів міжнародного життя. Гетьманська держава налагодила дипломатичні зв'язки з Річчю Посполитою, Московською державою, Оттоманською Портою, Кримським ханством, Молдавією, Трансільванією, Волощиною, Швецією, Австрією, Венецією, Бранденбургом [5, с. 115].

Як відомо, що політика, в тому числі й зовнішня, – це «мистецтво можливого». Ресурсу міцності, закладеного хитромудрими комбінаціями Хмельницького у фундамент української автономії, вистачило надовго, за деякими оцінками, навіть, на ціле сторіччя. Цього ж запасу стало й для того, щоб український етнос відчув себе народом, нацією, здатним і зобов'язаним створити власну повноцінну державу. Державу – члена європейської сім'ї народів. Зовнішня політика цього визначального періоду творилась витонченим розумом, але чистими руками, у відповідності з загальноприйнятими нормами тогочасного міжнародного права.

---

1. Історія держави і права України: в 2-х ч. / під ред. А.І. Рогожина. – К., 1996. – Ч. 1. – С. 175.

2. Макарчук В.С. Моральні риси дипломатичної тактики Б. Хмельницького / В.С. Макарчук // Матеріали другої польсько-української наукової зустрічі «Козацькі війни XVII століття в історичній свідомості польського та українського народів»; за ред. Л. Зашкільняка. – Львів-Люблін, 1996. – С. 72–75.

3. Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов / Ф. Мартенс. – СПб., 1882. – Т. 1. – С. 27.

4. Поршнев Б.Ф. К характеристике международной обстановки освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. / Б.Ф. Поршнев // Вопросы истории. – 1954. – № 5. – С. 44–58.

5. Чуприна Василь. Хмельниччина 1648–1657 рр.: Визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького / Василь Чуприна, Зоя Чуприна. – Львів: Світ, 2003. – 176 с.

С.С. Гнатюк,
кандидат юридичних наук
О.Б. Гнатюк,
методист юридичного факультету
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ ПОСТАНОВИ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Встановлений законом порядок розгляду скарг та протестів, апеляційних скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення є важливою гарантією забезпечення законності в діяльності органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні проступки, захисту прав громадян та посадових осіб, запобігання правопорушенням, ефективним засобом виховання поваги до закону прав і свобод, честі й гідності громадян.

Розгляд поданих апеляційної скарги або протесту на постанову у справі про адміністративне правопорушення по суті є переглядом справи з метою виправлення допущених помилок і відновлення справедливості.

Незважаючи на невелику питому вагу постанов які переглядаються, вже сам факт існування можливості оскарження, опротестування постанови по справі про адміністративний проступок, має велике превентивне значення, дисциплінує тих, кому доручено застосовувати адміністративні стягнення.

Питання нормативного регулювання етапу оскарження, опротестування постанов по справах про адміністративні проступки є складним, оскільки процесуальна частина КУпАП лише у загальному врегульовує апеляційний порядок перегляду постанови по справі про адміністративний проступок.

Як нами раніше зазначалось, стадія перегляду постанови у справі про адміністративний проступок – це послідовні процесуальні дії,

спрямовані на забезпечення законності дотримання прав та законних інтересів суб'єктів провадження, перевірки обґрунтованості та об'єктивності прийнятого рішення, вирішення питання про порушення матеріальних чи процесуальних норм.

Дана стадія визначається як факультативна, її виникнення обумовлене правом оскарженням постанови по справі особою, щодо якої її було винесено, а також потерпілим (ст. 287 КУпАП). Слід наголосити, що оскарження є правом громадянина, що використовується ним на власний розсуд. Від імені особи, щодо якої винесено постанову, а також потерпілого скарга може бути подана законним представником, адвокатом. Не можна погодитись з пропонованими у наукових публікаціях пропозиціями про те, що недоцільно забороняти адвокату самостійно реагувати на неправомірні дії органу (посадової особи) у провадженні якого перебуває справа [1, с. 29]. Це зумовлюється тим, що адвокат повинен діяти в інтересах особи, яку він представляє, у відповідності до її волі.

В юридичній літературі називались причини можливого оскарження та опротестування постанов у справах про адміністративні правопорушення. До них, зокрема, пропонувалось віднести: прийняття рішення по справі з порушенням суб'єктом адміністративної юрисдикції своєї предметної або територіальної компетенції; без достатнього правового або фактичного обґрунтування; на підставі невірно складеного протоколу про адміністративне правопорушення або інших матеріалів справи; з порушенням встановлених термінів давності накладення стягнення; з порушенням передбачених законом прав учасників адміністративно-юрисдикційного провадження [2, с. 81].

На нашу думку, складання переліку підстав для апеляційного оскарження та опротестування постанови по справі про адміністративний проступок є доволі складним завданням. Отже сумнівним є необхідність формалізації таких підстав шляхом їх нормативного закріплення. На нашу думку, підставою для апеляційного оскарження, опротестування може бути виключно, як матеріально-правові так і процесуально-правові порушення встановленого порядку провадження у справах про адміністративні проступки.

Питання нормативного регулювання етапу оскарження, опротестування постанов по справах про адміністративні проступки є складним, оскільки процесуальна частина КУпАП лише у загальному врегульовує порядок перегляду постанови по справі про адміністративний проступок.

Частково прогалини нормативного регулювання заповнює постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 червня 1988 р. № 6 «Про практику розгляду судами скарг на постанови по справах про

адміністративні правопорушення» [3]. Поряд з тим дана постанова не відповідає сучасним реаліям, оскільки не відображає останніх змін, що відбулися у чинному законодавстві. Зокрема у постанові не враховано особливостей: оскарження в порядку встановленому КАС України; змін та доповнень, що внесені у КУпАП, що стосуються апеляційного оскарження; постанова не враховує змін, що відбулись у цивільно-процесуальному законодавстві; дана постанова стосується судового порядку перегляду постанови по справі, отже питання особливостей діяльності уповноважених органів (посадових осіб), щодо перегляду постанов залишається відкритим, тощо.

В даному контексті постає питання щодо необхідності вдосконалення нормативно-процесуального регулювання порядку оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення в тому числі і апеляційного.

Чинний КУпАП передбачає два шляхи оскарження – альтернативний, коли постанову може бути оскаржено у вищий орган (вищій посадовій особі) або в суд, послідовний, при якому скарга спочатку повинна бути подана у вищий орган (вищій посадовій особі), після чого, якщо його рішення не задовольняє скаржника, – в районний (міський) суд.

Тривалий час у правовому регулюванні даної стадії існувала суттєва прогалина, що піддавалась обґрунтованій критиці, а саме відсутність у правопорушника чи потерпілого можливості оскаржити постанову суду у справі про адміністративне правопорушення. На теперішній час відповідно до ч. 2 ст. 287 КУпАП постанова районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді) про накладення адміністративного стягнення може бути оскаржена в порядку визначеному КУпАП до апеляційного суду.

Відповідно до змін які були внесені в КУпАП постанова судді у справах про адміністративне правопорушення набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги чи протесту прокурора за винятком постанов про застосування стягнення, передбаченого ст. 32 КУпАП (ст. 294 КУпАП).

Законодавець чітко окреслив коло суб'єктів, наділених правом апеляційного оскарження. Зокрема, постанова судді у справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржена особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності, її законним представником, захисником, потерпілим, його представником або на неї може бути внесено протест прокурора протягом десяти днів з дня винесення постанови.

Апеляційна скарга, протест прокурора, подані після закінчення цього строку, повертаються апеляційним судом особі, яка її подала,

якщо вона не заявляє клопотання про поновлення цього строку, а також якщо у поновленні строку відмовлено.

При поданні апеляційної скарги, протесту слід враховувати положення Постанови Пленуму Верховного Суду № 6 від 12 червня 2009 р. Зокрема у дані постанові зазначено, що суди та судді при розгляді ними справ про адміністративні правопорушення не є суб'єктами владних повноважень, які здійснюють владні управлінські функції, отже не можуть бути відповідачами у справах про оскарження їх рішень, дій чи бездіяльності, вчинених у зв'язку з розглядом судових справ [4].

Зауважимо, що правозастосовна практика лише згодом дасть можливість оцінити важливість реалізації права на апеляцію, допоможе виявити проблемні питання, що стануть предметом подальших наукових дискусій. Але вже на теперішній час дане право активно реалізується. Так, за даними статистики, лише у 2010 р. на розгляд до апеляційних загальних судів надійшло 19,9 тис. апеляційних скарг, протестів прокурора на постанови загальних місцевих судів у справах про адміністративні правопорушення, що всього на 2,7% менше, ніж у 2009 р. З різних підстав повернено 4,6 тис. апеляційних скарг, протестів прокурора, або 22,4% (2009 – 23,3%) від кількості тих, що перебували на розгляді. Суди розглянули 15,1 тис. справ за апеляційними скаргами, протестами прокурора, або 73,9% (2009 – 73,7%). За результатами перегляду скасовано та змінено 8,6 тис. постанов, їх питома вага в загальній кількості винесених постанов залишилась стабільною і становила 0,6% (2009 – 0,6%) [5].

На теперішній час КУпАП встановлено, що апеляційна скарга, протест прокурора подаються до відповідного апеляційного суду через місцевий суд, який виніс постанову. Місцевий суд протягом трьох днів надсилає апеляційну скаргу, протест прокурора разом із справою у відповідний апеляційний суд. Апеляційний перегляд здійснюється суддею судової палати апеляційного суду в кримінальних справах протягом двадцяти днів з дня надходження справи до суду.

Апеляційний суд повідомляє про дату, час і місце судового засідання особу, яка подала скаргу, прокурора, який приніс протест, інших осіб, які беруть участь у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, не пізніше ніж за три дні до початку судового засідання. Неявка в судове засідання особи, яка подала скаргу, прокурора, який вніс протест, інших осіб, які беруть участь у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, не перешкоджає розгляду справи, крім випадків, коли є поважні причини неявки або в суду відсутня інформація про належне повідомлення цих осіб. Апеляційний суд переглядає справу в межах апеляційної скарги. Суд апеляційної інстанції не обме-

жений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права. Апеляційний суд може дослідити нові докази, які не досліджувалися раніше, якщо визнає обґрунтованим ненадання їх до місцевого суду або необґрунтованим відхилення їх місцевим судом. За наслідками розгляду апеляційної скарги, протесту прокурора суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити апеляційну скаргу чи протест прокурора без задоволення, а постанову без змін; 2) скасувати постанову та закрити провадження у справі; 3) скасувати постанову та прийняти нову постанову; 4) змінити постанову.

У разі зміни постанови в частині накладення стягнення, в межах, передбачених санкцією статті КУпАП, воно не може бути посилено. Постанова апеляційного суду набирає законної сили негайно після її винесення, є остаточною й оскарженню не підлягає. Після закінчення апеляційного провадження справа не пізніше ніж у п'ятиденний строк направляється до місцевого суду, який її розглядав.

Законодавець у процесуальній частині КУпАП прямо не передбачив можливості оскарження рішення по скарзі. Поряд з тим заборонної норми, що обмежує таку можливість КУпАП не містить, отже і не обмежує права подання скарги на рішення по скарзі.

При цьому може виникнути питання, що скарга на постанову органу (посадової особи) розглядалась судом у порядку визначеного КАС України, з особливостями визначеними КУпАП, отже і апеляція на рішення по такій скарзі повинна розглядатись у порядку визначеному КАС України. Розв'язуючи дане питання слід виходити з того, що рішення по скарзі є фактично новою постановою по справі про адміністративний проступок, отже може бути оскаржено. Отже формальне встановлення такої можливості усунути дану суперечність, оскільки апеляційний суд буде керуватись нормами ст. 294 КУпАП.

Постанова по справі про адміністративний проступок може бути послідовно оскаржена до винесення по ній постанови апеляційним судом, що є остаточною і оскарженню не підлягає.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що оскарження, опротестування в межах провадження у справах про адміністративні проступки до може мати наступну послідовність:

а) оскарження постанови органу (посадової особи), що виніс постанову у вищестоящий орган, або суд у порядку, визначеному КАС України, з особливостями, встановленими у КУпАП (ст. 288 КУпАП);

б) оскарження рішення вище стоячого органу посадової особи, що прийняв рішення по скарзі до суду;

в) звернення з апеляційною скаргою на постанову судді по справі про адміністративний проступок.

г) звернення з апеляційною скаргою на рішення суду по скарзі, протесту.

На етапі реалізації рішення по апеляційній скарзі на постанову по справі про адміністративний проступок копія рішення по скарзі або протесту на постанову по справі про адміністративне правопорушення протягом трьох днів надсилається особі, щодо якої її винесено. В той же строк копія постанови надсилається потерпілому на його прохання. Про результати розгляду протесту повідомляється прокуророві (ст. 295 КУпАП).

Слід зауважити, що КУпАП прямо не передбачає форму повідомлення прокурору про результати, розгляду протесту, та не встановлено строку такого повідомлення. Щодо строку повідомлення прокурора про результати розгляду протесту то слід керуватися положеннями ч. 3 ст. 21 Закону України «Про прокуратуру», що встановлює десятиденний строк для такого повідомлення. На нашу думку повідомлення має здійснюватись, шляхом направлення прокуророві копії рішення по розгляду протесту.

Зважаючи на вище викладене наголосимо, що можливість апеляційного оскарження, опротестування постанови по справі про адміністративний проступок є важливою гарантією дотримання режиму законності, законних прав та інтересів громадян. Отже від чіткості і досконалості нормативно-процесуального порядку реалізації даної гарантії залежить можливість швидкого відновлення порушеного закону, відновлення справедливості, та належного правопорядку.

---

1. Ульянов О.І. Деякі проблеми забезпечення захисту прав людини в адміністративному процесі / О.І. Ульянов // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1998. – № 1. – С. 29.

2. Якимов А.Ю. Субъекты административной юрисдикции (правовой статус и его реализация): монография: Часть 3. Административно-юрисдикционное производство / А.Ю. Якимов. – М.: ВНИИ МВД России, 1996. – 106 с.

3. Про практику розгляду судами скарг на постанови у справах про адміністративні правопорушення. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 червня 1988 р. № 6 (із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України № 13 від 25.12.1992 р., № 12 від 03.12.1997 р. та № 15 від 25.05.1998 р.) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2000. – № 5: Законодавство України про адміністративну відповідальність. – 352 с.

4. Про деякі питання, що виникають у судовій практиці при прийнятті до провадження адміністративних судів та розгляді ними адміністративних позовів до судів і суддів. Постанова № 6 Пленуму ВС України від 12 червня 2009 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/

5. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua.

А.І. Годяк,
викладач
(Навчально-науковий інститут права,
психології та економіки
Львівського державного університету
внутрішніх справ)

ПРАВОВА ОСВІТА ЯК ПРОМІЖНА ЛАНКА МІЖ ПРАВОВИМ ВИХОВАННЯМ, ПРАВОВОЮ СВІДОМІСТЮ ТА ПРАВОВОЮ КУЛЬТУРОЮ

Дослідженням різного роду аспектів правового виховання, правової свідомості, правової освіти та правової культури займалося чимало вітчизняних та зарубіжних науковців. Вчені намагалися з'ясувати їх зміст, структуру, критерії оцінки та детермінацію. Особливе місце в контексті даних досліджень займає правова освіта, як проміжна ланка між правовим вихованням та правовою культурою. Дану гіпотезу спробуємо обґрунтувати наступними тезами.

Теза перша – випливає з мети. Ознайомлюючись з працями таких видатних вчених як М. Козюбра, М. Вербицький, М. Панов, Є. Татаринцева, можемо зійтись на думці, що правова освіта є не що інше, як цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури і активної правомірної поведінки. Основна мета правової освіти – дати людині необхідні юридичні знання і навчити її поважати, використовувати та застосовувати закони і підзаконні нормативно-правові акти, сформувати достатньо високий рівень правової культури тощо. Крім цього, на нашу думку, мета правової освіти полягає у передачі сукупності правових знань, навичок та умінь; формуванні правових ідей, почуттів, переконань; виробленні правової настанови на забезпечення правомірної поведінки; здійсненні у правовому полі та врегульованих правом сферах суспільних відносин.

Теза друга – випливає із зв'язків. Дослідження правової освіти не може не показати зв'язків даного інституту з іншими правовими інституціями демократичного суспільства. Особливо проглядається зв'язок правової освіти з правовим вихованням. Точками дотику є: правовий всеобуч; правова пропаганда; юридична практика державних органів та інших організацій (наприклад, правовиховна діяльність суду, прокуратури, органів внутрішніх справ, юстиції, адвокатури і т.д.); правомірна поведінка громадян, їх особиста участь у здійсненні (реалізації) та охороні правових норм; самовиховання, а також засоби правового виховання, а саме: 1) нормативно-правові акти, акти застосування норм права; 2) ознайомлювальні і роз'яснювальні матеріали про пра-

вові акти в пресі (у кожному друкованому органі повинні бути рубрики на зразок «Правова освіта», «Юридичний всеобуч», «Консультує юрист», «Запитуйте – відповідаємо» тощо); 3) правові радіо- і телевізійні журнали на зразок «Право», «Закон» та інші у республіканському (Автономна Республіка Крим), обласних, міських і районних центрах, які систематично інформують про законодавчі та інші нормативно-правові акти України, діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади, органів юстиції, а також про стан правопорядку, боротьби з правопорушеннями тощо; 4) юридичні ЗМІ, метою яких є поширення правових знань; 5) організаційно-освітні заходи: прес-конференції, брифінги, зустрічі, лекції, бесіди, семінари, вечори питань і відповідей, консультації та інше.

Правова освіта тісно пов'язана з іншими видами соціальної освіти, такими як політична, естетична, економічна та інші. Їх можна назвати «субправовими», тобто такими, що «прилягають до правової», чи «пов'язані з правовою».

Теза третя – випливає з ознак. Наукова розвідка правової освіти передбачає дослідження поряд з іншими інституціями, визначення певних ознак. Дані ознаки будуються на засадах системи норм права та законодавства; припускають впровадження в правосвідомість складових елементів виховання; упорядковують суспільні відносини через призму свідомості; корелюють зв'язок дозволів, зобов'язань, повноважень та заборон; спираються на можливість застосування примусової сили держави через покладання юридичної відповідальності на правопорушників; охоплюють суб'єктів права, які не тільки додержуються правових норм, але і є схильними до правопорушень або порушили ці норми; здійснюються за допомогою спеціальних правових способів і засобів; впроваджуються в життя уповноваженими на те особами, що, або як правило, мають юридичну освіту або спеціальну юридичну підготовку тощо.

Теза четверта – випливає із сутності. Сутністю правової освіти є формування правової настанови на узгодження прагнень і сподівань особи з інтересами і сподіваннями суспільства, тобто процес вироблення непохитних правових ідей і принципів у правосвідомості, формування правової культури.

Теза п'ята – випливає із змісту. Зміст правової освіти полягає у процесі цілеспрямованого і систематичного впливу на правосвідомість особи чи певних груп осіб за допомогою сукупності правоосвітніх заходів, певних способів і засобів, які має у своєму розпорядженні суспільство.

Теза шоста – випливає із системи. Систему правової освіти складають такі елементи: 1) суб'єкти – державні органи, організації, спеціально уповноважені державою особи, що здійснюють правоосвіт-

ню діяльність; 2) об'єкти – виховувані громадяни або громадські групи на яких направлена правова освіта; 3) сукупність правоосвітніх заходів, певних способів і засобів.

Теза сьома – випливає із факторів. Правова освіта має ряд юридично-значимих факторів. Зокрема: 1) об'єктивний фактор – позитивні зовнішні умови, що сприяють правоосвітній діяльності (демократизація суспільства, захист прав особи, успіхи правотворчої діяльності, юридичної практики та ін.), або негативні умови, що ускладнюють правоосвітню діяльність (недосконалість законодавства, не відпрацьованість способів і засобів правової освіти та ін.); 2) суб'єктивний фактор – позитивний внутрішній духовно-правовий стан особистості (її правова вихованість, настанова на правомірну поведінку) або негативний (правова настанова на неправомірну поведінку, однією з підстав якої є правовий нігілізм).

Теза восьма – випливає з механізму. Одне із основних місць в системі правової освіти займає її механізм, тобто порядок перенесення правових ідей і настанов, що містяться в суспільній правосвідомості, у свідомість особи або громадської групи. Функціональними елементами механізму правової освіти є: 1) суспільна правосвідомість; 2) система норм права; 3) способи і засоби правової освіти; 4) правосвідомість тих, що отримують освіту, кого необхідно збагатити правовими ідеями і настановами, що містяться в суспільній правосвідомості тощо.

Червоною ниткою, яка проходить через структурні елементи механізму правової освіти, є правова інформація, яка на рівні перших трьох елементів виступає як оповіщувальна (дескриптивна), а на рівні четвертого елемента – як командна (прескриптивна) інформація.

Теза дев'ята – випливає із стадій. Процес правової освіти має декілька стадій, а саме: 1) накопичення правових знань, правової інформації; 2) перетворення накопиченої інформації на правові переконання, звички правомірної поведінки; 3) готовність діяти, керуючись цими правовими переконаннями, тобто поводитися правомірно, відповідно до закону. Результатом процесу правової освіти є рівень правової освідченості особи, її правова культура.

Теза десята – випливає із освідченості. Правова освідченість особи розглядається як внутрішній духовно-правовий стан, у якому перебуває особа в момент прийняття рішення про те, як поводити себе у тих чи інших обставинах. Це стан правосвідомості особи, рівень її правової культури, готовність до правомірної та правової поведінки. Рівень правової вихованості – це не тільки знання права і розуміння необхідності виконувати правові розпорядження. Він визначається ступенем сформованості ставлення до права і правового закону як до цінностей, що існують в демократичному суспільстві.

І на кінець, значний вплив на правову освіту має правовий всеобуч. Це єдина загальнодержавна система вивчення законодавства, яка охоплює усі верстви населення. Правовий всеобуч і правова освіта – по суті не одне і те ж. Правовий всеобуч як різновид правового виховання, являє собою процес засвоєння знань про основи держави і права, виховання у громадян поваги до закону, прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності і правопорядку. Правова освіта – необхідний елемент правової культури, умова правової освідченості, яка в юридичній літературі ототожнюється з правовим навчанням.

Х.П. Горуйко,
аспірантка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СИСТЕМА СУДОЧИНСТВА ЗУНР: СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Внаслідок прийняття Австрією 4 вересня 1918 року «14 пунктів Вільсона» народам Австро-Угорщини гарантувалось право на самовизначення (п. 10). Слідуючи даному нормативному акту 16 жовтня 1918 р. Карл І видав маніфест, яким проголошував Австро-Угорщину федеральною державою з поділом на коронні землі, кожна з яких мала свою національну Раду. У зв'язку з появою маніфесту у Львові 18 жовтня 1918 р. були скликані збори всіх українських послів австрійського парламенту, галицького і буковинського сеймів, по 3 делегати від усіх політичних партій Галичини і Буковини. На зборах було обрано Українська національна Рада (УН Рада), в якості представництва українського народу в Австро-Угорщині. Її головою став Євген Петрушевич [5].

Рішенням зборів був прийнятий статут УН Ради, згідно якого необхідним було рішити державну судьбу всіх областей іменем українського народу та прийняти постанови і заходи законодавчого та адміністративного характеру, а також порядок втілення рішень. В той самий час маніфестом УН Ради була проголошена національна територія Української держави, закликались національні меншини для безпосереднього представництва в УН Раді, закликалося до виготовлення Конституції нової держави.

Крім того було утворено:

1. Три комісії з функціями виконавчої влади:

а) загально-виконавча комісія на чолі з Є. Петрушевичем; б) організаційна комісія для Галичини та Закарпаття, очолювана К. Левицьким; в) організаційна комісія для Буковини, яку очолив О. Попович;

2. Президія УН Ради, яка представляла її у міжсесійний період;

3. Представництво до Відня на чолі з Є. Петрушевичем.

На тлі проголошень своєї незалежності Угорщиною, Чехословаччиною та Сербо-Хорватсько-Словенською державами та дій Американського державного секретара Лансінга, щодо визнання США самостійності згаданих держав, що фактично констатувало припинення існування Австро-Угорщини як єдиної держави, Віденська делегація прагнула здобути офіційний дозвіл на утворення національної української держави.

Незалежно від УН Ради діяла ще одне об'єднання – Українська військова організація, утворена у 1918 році з українських офіцерів, які служили у австро-угорській армії. Ця організація створила Центральний військовий комітет на чолі з сотником Дмитром Вітовським.

Після відмови намісника Галичини у ніч на 1 листопада 1918 року Військовий комітет вирішив виступити зі збройним повстанням. У розпорядженні комітету було біля 2 тис. вояків і старшин. Протягом ночі влада фактично була захоплена. Взяття влади відбулось без боїв та безкровно. Вранці 1 листопада 1918 року на вулицях Львова з'явилися відозви Української Національної Ради. Одна зверталась до мешканців столиці, а друга – до всього українського народу. 9 листопада на засіданні Української Національної Ради визначено назву української держави – Західноукраїнська Народна Республіка, до складу якої, крім Східної Галичини, входили Північна Буковини й Закарпаття, тобто землі колишньої Австро-Угорської монархії, населені українцями. Держава ЗУНР охоплювала близько 70 тис. кв. км території з 6 млн. населення (в т.ч. 71% українців, 14% поляків, 13% євреїв, 2% інших – румунів, мадярів та ін.).

Правовою основою створення ЗУНР стало прийняття Тимчасового Основного Закону «Про державну самостійність Українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» від 13 листопада 1918 р. Про даний аспект свідчать Конституційні акти України. 1917–1920 рр.

У науковій літературі розробка проблеми системи та джерельної бази судочинства частково висвітлена і сформульовані відомими правознавцями, істориками і політологами зокрема: І. Бойком, В. Гончаренком, М. Грушевським, П. Гуралем, П. Захарченком, О. Карпенком, М. Кобилецьким, К. Кондратюком, О. Кондратюком, М. Костицьким, В. Кульчицьким, О. Липитчук, М. Литвином, В. Макарчуком, С. Макарчуком, П. Музиченком, М. Поліковським, Н. Полонською-Василенко, П. Рабіновичем, О. Скакун, С. Сливкою, І. Терлюком, Б. Тищиком,

І. Усенком, М. Чубатим, Ю. Шемшученком, О. Ярмишем та ін. Проте окремого джерелознавчого дослідження проблеми розробки системи судочинства в українській історико-правовій науковій думці не існує.

Джерельною базою дослідження є опубліковані та неопубліковані документи й інші джерела. Основну частину джерельної бази становлять нормативно-правові акти (закони, підзаконні акти), більшість яких опублікована. Серед неопублікованих джерел особливий інтерес становлять судові справи, що розглядались судами ЗУНР. Вони зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, Центральному державному архіві вищих органів України, Державному архіві Львівської області, Державному архіві Івано-Франківської області та Державному архіві Тернопільської області.

Зокрема у монографічних виданнях М. Литвина та С. Макарчука, статтях С. Дерев'янка, А. Панчука, О. Карпенка, В. Велико чого, авторами проаналізовано окремі елементи джерельної бази для вивчення структури судової системи ЗУНР та оцінено історіографічну значимість джерел з проблеми дослідження.

Насамперед треба виділити праці, які з'явились ще у 20–30-х роках ХХ ст., керівників та активних діячів ЗУНР та Української Народної Республіки: К. Левицького, М. Лозинського, С. Вітика, В. Охримовича, В. Панейка, Л. Цегельського, В. Винниченка, О. Доценка, С. Петлюри, П. Христюка, І. Мазепи тощо.

На превеликий жаль, дослідження системи судочинства ЗУНР, в радянській історіографії (40–80-х рр.) не знайшли належного висвітлення. Обмежений доступ осіб та режимний характер зберігання окремих фондів та колекцій документів і матеріалів в установах тодішнього архівного фонду СРСР, стали на заваді детального вивчення джерел, котрі б розкривали дану проблему.

У 60–80-ті роки, не зважаючи на певну «політичну відлигу» дослідження судової системи ЗУНР не стали предметом наукових досліджень. Лише в працях О. Карпенка, Р. Симоненка, Ю. Сливки частково розглядалися питання виникнення ЗУНР, зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності її урядових структур, їх боротьби за міжнародне визнання держави.

Діаспорними дослідниками висвітлено здебільшого національно-визвольна ідея того часу, та зосереджено увагу на військову організацію сил ЗУНР та дипломатичну політику УН Ради.

Висновки та інші положення, сформульовані в представленому дослідженні, можуть бути використані при формуванні нової концепції реформування судової влади в Україні. Вони також можуть становити частину наукового підґрунтя для внесення змін до законів України «Про прокуратуру», «Про адвокатуру» та ін. Крім того, їх використан-

ня може бути доцільним при реформування цивільного та кримінального судочинства в Україні. Отже, проблема джерельного форматування питання судочинства ЗУНР потребує подальшого історіографічного правового аналізу.

1. Великочий В. Джерела вивчення історії Західноукраїнської Народної Республіки / В. Великочий // Україна: державність, історія, перспективи. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – С. 122.

2. Великочий В. Національна політика ЗУНР у контексті українсько-польських відносин: джерелознавчий аспект / В. Великочий // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 113–117.

3. Великочий В. Джерела вивчення історії Західноукраїнської Народної Республіки / В. Великочий // Україна: державність, історія, перспективи. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – С. 122–129.

4. Великочий В. Нормативно-правова база формування системи органів місцевого управління в ЗУНР: джерелознавчий аспект / В. Великочий // Нова політика. – 1998. – № 2. – С. 60–63.

5. Держава і право ЗУНР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.refine.org.ua/print.php?rid=5045&page=1

6. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. – К., 1992. – 270 с.

7. Тищик Б.Й. Західноукраїнська Народна Республіка. 1918–1923 рр. / Б.Й. Тищик, О.А. Вівчаренко. – Коломия, 1993. – 120 с.

Т.Я. Грицунь,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОЦЕС ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Перед тим як розглядати процес державотворення, потрібно розібратись, що ж таке «держава»? Держава – це сукупність людей, території, на якій вони проживають, та суверенної у межах даної території влади [1].

Тобто іншими словами, це об'єднання людей на певній території, в якому наявні інститути влади, які спрямовують і організовують за допомогою правових норм спільну діяльність людей та соціальних груп, захищає права та інтереси громадян. Сутність держави полягає у внутрішньому зміст її діяльності, яка виражає єдність загальносоці-

альних і вузькокласових, іншими словами, групових інтересів громадян. Будь-яка держава, разом із вирішенням суто класових завдань, виконує й загально соціальні завдання, без яких не може функціонувати жодне суспільство. Це – засоби зв'язку і транспорту, будівництво шляхів, споруд, боротьба з епідеміями, злочинністю, заходи щодо забезпечення миру та інше.

Підводячи підсумки цього, розуміється що державотворення, є комплексним та довготривалим процесом, який спрямований на утворення держави, він включає культурні, політичні, міфологічні, релігійні та ін. чинники. Даний процес в Україні характеризується своєю тривалістю та складністю. Перші згадки про нашу державу містяться у «Повісті минулих літ», де початок «Руської землі» датується 860 роком [2].

Процес державотворення в Україні умовно можна поділити на декілька етапів: утворення племен (кіммерійців (VIII–VII ст. до н. е.), скіфів (VII ст. до н. е. – III ст. н. е.), сарматів (II ст. до н. е. – 2 ст. н. е.), гунів(V ст. н. е. – VI ст. н. е.); Київська Русь та Галицько-Волинське князівство; Українські землі у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої; Запорізька Січ; Українські землі під владою Росії та Австро-Угорщини; ЗУНР; Спроба Михайла Грушевського створити самостійну незалежну державу; УРСР; здобуття незалежності (24 серпня 1991 р.) та Україна в умовах незалежності.

Українська спрямованість лідерів рухів, повстання, спроби утворити незалежну державу продовжувались дуже багато років, землі України зазнали чимало тортур, зокрема 1932–1933 роках XX ст., коли в державі панував голод.

Навіщо це робилось? Зокрема з однією основною метою, придушення української свідомості. Чи згадаємо 1922–1928 рр. так звана «українізація», дозвіл писати українською, ходити у православні церкви, українські школи, спроба «москви» витягнути із сірої маси, яка сліпо вірила в «радянщину», українців, що сповідували ідеї України та пізніше «сліпо» знищити зародки майбутнього національного повстання. Проте з історії ми знаємо, що повстання таки були, національні рухи продовжувались і прикладом цього може бути УПА (Українська повстанська армія), котра проіснувала з 1942–1954 рр. та воювала за належність України, сили партизанської армії нараховували від 25–30 тисяч до понад 100 тисяч, девіз армії – *Слава Україні – Героям Слава!* [3].

Тому боротьба за незалежність продовжувалась! І зразковим націоналістом, який вів Україну до незалежності став Чорновіл В'ячеслав Максимович, який разом із разом з І. Світличним, І. Дзюбою, Є. Сверстюком, А. Горською, М. Плахотнюком, Л. Танюком, В. Стусом, Г. Севруком та ін. започаткував в Україні національно-

визвольний рух шістдесятників. В'ячеслав Чорновіл був одним з найяскравіших організаторів та активістів цього руху, що в 60–70-ті роки протистояв тоталітарному режимові, виступав за відродження України, її мови, культури, духовності, державного суверенітету. Досі багато українців, котрі пам'ятають ті роки, говорять:»що Україну до незалежності привів саме В'ячеслав Чорновіл» та завдячують йому за це. Загинув В'ячеслав Чорновіл 25 березня 1999р. за нез'ясованих обставин в автокатастрофі на шосе під Борисполем. Проте ми й досі згадуємо його політичні здобуття [4].

І так, протягом стількох років Україна 24 серпня 1991 р. здобуває незалежність. СРСР розвалюється і утворюється ряд інших країн, що зараз розвиваються. Україна зараз знаходиться в ряді різного характеру міжнародних організацій, вона на шляху до вступу в ЄС та активно готується до прийняття Euro-2012. Ми спостерігаємо повільні кроки до кращого життя та надіємося на його високий рівень в економічних, культурних, освітніх та інших галузей.

---

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та інші. – К.: Українська енциклопедія, 1998.
2. Масляк П.О. Хрестоматія з географії України / упор. П.О. Масляк. – С. 4–5.
3. Значна частина змісту статті запозичена із еквівалентної статті в українській Вікіпедії.
4. В'ячеслав Чорновіл. Автобіографія. – С. 2–3.

Н.А. Гураленко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

ОНТОЛОГІЧНІ АНТИНОМІЇ НОРМИ ПРАВА

Пізнання права неможливе без невичерпних джерел, глибинних причин, фундаментальних засад його постійної динаміки й розвитку. Основою і причиною окресленого процесу пізнання виступають антиномії, які на певному етапі розв'язуються, «знімаються», а на наступних – виникають знову в нових формах, й зрештою ніколи не можуть бути розв'язаними остаточно. Антиномії права – це глибинні суперечності в структурі правової матерії, які постійно і періодично виникають в процесі функціонування права, вимагають для свого розв'язання значної інформаційної бази, знань та інтенсивного юридичного мислення. Про-

тиставлення антиномічних концептів зазвичай призводить: по-перше, до визнання за кожною з протилежних, але доповнюючи одна одну пропозицій, особливу сферу застосування [1, с. 5]; й по-друге, до процесу інтелектуального розвитку, правового мислення [2, с. 19–20; 5, с. 100], у результаті чого з новою силою осмислюється «вічне» питання права – так якою ж є насправді правова матерія за своєю природою – одиничною чи загальною, сущою чи належною, автономною чи гетерономною, заздалегідь фіксованою чи живою, об'єктивною чи суб'єктивною, позитивістською чи метафізичною, логічною чи ірраціональною?

В контексті вищезазначеного філософсько-правового дискурсу онтологічна антиномічна проблема статичної визначеності норми права й зіставлення, поєднання та дисоціалізації її із постійною динамікою суспільних відносин набуває особливої актуальності.

Норма права, як й будь-яка визначеність, відображає своє розуміння дійсності. Однак з часом, за вдалим висловом А.Козловського, вона стає формою антибуття, оскільки виходить у своїй інтенції на небуття [3, с. 6]. Визначеність – це завжди зупинка розвитку, консервація процесу. У дійсності, реальне буття не статичне, а динамічне, мінливе, прогресивно-регресивне, але не незмінне. Натомість норма права будь-які соціальні зміни статично схематизує, конструює й у результаті суперечить основним концептам буття. Останнє обумовлюється наступним: з одного боку, норма права має бути формально чіткою, всупереч динамічній реальності, яку вона визначає, а з іншого – удосконалюючись, щоб хоч якось відповідати мінливій дійсності, норма порушує стабільність самої системи права. Формується фундаментальна соціально-правова антиномія: без стабільності не можливий розвиток суспільства, а право якраз забезпечує цю стабільність. Коли ж суспільство орієнтує право на розвиток, тоді воно перестає ефективно виконувати стабілізаційну функцію.

Маючи консервативний характер норма не може охопити всього різноманіття властивостей суспільного розвитку, вона не завжди встигає за динамкою соціальних та економічних змін, не завжди відповідає новим умовам господарювання й соціальних взаємодій і, як наслідок, перебуває у «відриві» від дійсних потреб практики. За таких умов осторонь залишається важлива площина контекстуальної проблеми, що в ідейно-світоглядній площині охарактеризовує більш глибинні, більш активні, динамічні, нелінійні, синергетично опосередковані боки розвиткового становлення дійсності, які догма принципово не змозі істинно визначити і передбачити. Закріплена в законодавстві й забезпечена державою норма права є, насамперед, результатом попереднього аналізу й осмислення існуючих у суспільстві відносин: ця норма або закріплює вже сформовані правовідносини, що відповідають інтересам

суспільства, або спрямована на блокування виявлених негативних форм поведінки, або – на формування позитивних типів і моделей поведінки суб'єктів права.

У будь-якому випадку закріплена норма права є наслідком розвитку суспільства в минулому, але нав'язується реципієнтам як імператив для їхньої майбутньої поведінки, яка, звичайно, буде зумовлюватись іншими обставинами, умовами й особливостями, а тому не завжди адекватно відповідатиме ситуації й ефективно виконуватиме регулятивну функцію. Догма стає негнучкою схемою, під яку просто залишається «підганяти» все розмаїття конкретних ситуацій, що іноді не відповідає довічному ідеалові справедливості у вирішенні спорів щодо права. Суб'єкт правозастосування, який керується виключно текстом і догматичними постулатами закону, при прийнятті рішення буде виконувати специфічну роль логічної машини: відповідно до правил першої фігури силогізму виносити обвинувальний вирок, а відповідно до дещо інших правил другої фігури силогізму приймати протилежне рішення. Але таке рішення не завжди буде відповідати ідеалу справедливості. Саме довкола вищезгаданої проблеми між представниками правового реалізму і правового догматизму точились гострі дискусії на кшталт того, що право – чітке, однозначне, стабільне, або навпаки – гнучке, динамічне і справедливе; дозвіл на відхилення від закону загрожує свавіллям, водночас як абсолютизація догми ніколи не гарантуватиме справедливості як основної мети права. Крайнощі визнання аргументів виключно одного із концептуальних підходів переконливо свідчить, що за таких умов ігноруються протилежні, але водночас пов'язані між собою структури осмислення права. Соціальна зумовленість статичності, однозначності норми очевидна – суспільство потребує стабільності й визначеності, щоб упевнено розвиватись далі. Але ідеалізація засобів догматичної системи права заперечує саме ті цілі, які ставить перед собою суспільство – цілі розвитку, динаміки і постійних змін.

---

1. Дудченко В. Метод розв'язання антиномій у праві / В. Дудченко // Юридический вестник. – 2008. – № 4. – С. 4–9. (5)

2. Клочков В. Диалектика как методология изучения теории государства и права: риторические проблемы и неопровержимые теории / В. Клочков // Философия права. – 2005. – № 2 (14). – С. 18–22.

3. Козловський А. Антиномії права / А. Козловський // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 103: Правознавство. – Чернівці: ЧДУ, 2001. – С. 5–9.

4. Кравець В. Право як об'єкт пізнання / В. Кравець // Право України. – 2001. – № 6. – С. 80–84.

5. Подберезная Л. Противоположность и антиномия / Л. Подберезная // Философия права. – 2008. – № 6 (31). – С. 99–101.

М.П. Гурковський
кандидат юридичних наук, доцент кафедри,
І.Л. Гула,
науковий співробітник відділу
організації наукової роботи
*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОЦЕДУРИ «ДОБРОВІЛЬНОГО ТА ПРИМУСОВОГО ПОВЕРНЕННЯ НА БАТЬКІВЩИНУ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА»

На тлі світового процесу інтеграції спостерігається активізація використання норм інститутів видачі, передачі та видворення різними державами, у тому числі й Україною, яку з різними цілями щорічно відвідують тисячі іноземних громадян і осіб без громадянства. Деякі з них, вчинивши злочини на територіях інших держав, роблять спроби сховатися на території України.

Водночас, існує і протилежна тенденція: особи, які вчинили злочини на території української держави, переховуються від судового переслідування за кордоном. У цих ситуаціях у відносинах між Україною та іншими державами все частіше застосовується процедура видачі обвинувачених та засуджених (екстрадиція). Екстрадиція передбачає, що іноземні громадяни та особи без громадянства, засуджені на території України, можуть бути передані для виконання покарання у вигляді позбавлення волі на територію держави їх громадянства або постійного місця проживання.

Українські громадяни, засуджені на території іноземної держави, можуть бути передані Україні для відбування покарання у вигляді позбавлення волі на батьківщині. Водночас, нерідко іноземні громадяни та особи без громадянства не дотримуються правил перебування на території України, порушують чинне законодавство, що є підставою для застосування щодо них такого виду примусу як видворення за межі держави.

Протягом останніх років проблемами правових основ видворення іноземців та осіб без громадянства займалися такі науковці, як А. Мацко, В. Жук, В. Колпаков, Т. Мінка, О. Кузьменко та ін., однак, безпосередньо проблеми адміністративно-правового забезпечення видворення іноземців та осіб без громадянства з України у вітчизняній науці комплексно не досліджувались.

Монографічна література з відповідної проблематики практично відсутня, що з одного боку свідчить про її складність, а з іншого – вказує на брак уваги наукового загалу.

Здійснювані в Україні глибокі перетворення в державно-правовій та соціально-економічній сферах вимагають подальшого зміцнення в державі законності та правопорядку, забезпечення безпеки особи, належного захисту та охорони конституційних прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Конституція України (ст. 3) [1] визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. А права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Отже, охорона прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Не є виключенням і суб'єкти, які вчинили протиправні вчинки і до них публічною адміністрацією в межах компетенції застосовані заходи примусу. У зв'язку з цим особливий інтерес представляє проблема охорони прав і свобод осіб, які підлягають видачі, передачі та видворенню.

Необхідно зауважити, що підходи щодо інституту видворення та сама процедура видворення мали недосконалий характер і не відповідали європейським стандартам.

Саме тому 22 вересня 2011 року було прийнято новий Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [2], де визначено поняття та процедура щодо «добровільного повернення на батьківщину», «примусового повернення на батьківщину» та «примусового видворення» тощо.

Що ж законодавець вкладає в зміст цих дій і в чому їх розмежування?

Добровільне повернення на батьківщину передбачає те, що іноземці та особи без громадянства, які отримали повідомлення про відмову у визнанні біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, що втратили або позбавлені статусу біженця або додаткового захисту і не використали права на оскарження таких рішень, а також особи, які отримали повідомлення про відхилення скарги про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, і не використали права на його оскарження до суду, особи, які отримали рішення суду про підтвердження рішення про відмову в оформленні документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, повинні добровільно повернутися в країну походження або третю країну.

З цього приводу виникає питання – особи, які зверталися до компетентних органів про визнання їх біженцями, або зверталися за додатковим захистом, не мають в більшості випадків, як правило, реальних коштів на існування або не повідомлять про їх наявність, в той же час вони не відмовляються добровільно виїхати – хто фінансуватиме їх виїзд? Навіть ч. 2 ст. 25 зазначеного Закону не вирішує цього питання, хоча в ній передбачено, що іноземці та особи без громадянства, які не мають законних підстав для перебування в Україні або які не можуть виконати обов'язок виїзду з України, не пізніше дня закінчення відповідного строку їх перебування у зв'язку з відсутністю коштів або втратою паспортного документа можуть добровільно повернутися в країну походження або третю країну, у тому числі за сприяння міжнародних організацій.

Однак, як свідчить практика, міжнародні організації не можуть взяти на себе оплату виїзду всіх бажаючих з країни. Окрім зазначеного, не вирішується питання щодо часу перерахування коштів на виїзд, перевірки інформації про відсутність коштів тощо.

Окрім того, нерідко особи, які звертаються за отриманням статусу біженця приїжджають в країну з сім'ями де є неповнолітні діти, які потребують додаткового захисту. Навіть вимога законодавця про те, що при добровільному повернені на батьківщину осіб, яки не досягли вісімнадцятирічного віку, має бути з'ясовано чи повертається така особа до одного з членів сім'ї або опікуна, не зменшує ризиків щодо неповнолітніх, оскільки така процедура як «з'ясування» інформації не вироблена, а також не визначено наслідки не виконання такої вимоги.

Законодавцем також визначається, що рішення про добровільне повернення іноземців та осіб без громадянства приймається територіальним органом Державної міграційної служби України, за заявою іноземця та особи без громадянства про добровільне повернення. В той же час вищевикладена диспозиція передбачає, що іноземці можуть добровільно повернутися на батьківщину «не пізніше дня закінчення відповідного строку їх перебування», але особи, які звернулися за отриманням статусу біженця в багатьох випадках не мають взагалі права на перебування на території України, вони є нелегальними мігрантами. Одночасно виникає питання, навіщо особам, які добровільно повертаються на батьківщину додаткове рішення територіального органу виконавчої влади? Окрім зазначеного дозволу законодавець передбачає видачу довідки про особу, яка добровільно повертається. Зазначена довідка є підставою для тимчасового перебування іноземця та особи без громадянства на території України на строк до завершення процедури добровільного повернення. У разі завершення процедури добровільного повернення така довідка вилучається або визнається

недійсною. З цього приводу є не зрозумілим, навіщо вигадувати додаткові документи, якщо у особи є паспорт і віза, яка має відповідний термін перебування? Навіть у випадку відсутності візи у іноземця або особи без громадянства є рішення про добровільне повернення іноземців та осіб без громадянства, яке, на нашу думку, є документом, що підтверджує законність перебування іноземця або особи без громадянства на певний строк.

Позитивним є те, що ч. 7 ст. 25 встановлено, що під час здійснення процедури добровільного повернення іноземця та особи без громадянства центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, співпрацює з міжнародними та громадськими організаціями, статутами яких передбачено сприяння у добровільному поверненні іноземців та осіб без громадянства.

У той же час, під примусовим поверненням розуміється, що іноземець або особа без громадянства можуть бути примусово повернуті в країну походження або третю країну, якщо їх дії порушують законодавство про правовий статус іноземців та осіб без громадянства або суперечать інтересам забезпечення національної безпеки України чи охорони громадського порядку, або якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України за рішенням Державної міграційної служби України, органу Служби безпеки України або органу охорони державного кордону (стосовно іноземців та осіб без громадянства, які затримані ними у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України), з подальшим повідомленням протягом 24 годин прокурору про підстави прийняття такого рішення. У рішенні про примусове повернення зазначається строк, протягом якого іноземець або особа без громадянства повинні виїхати з України. Зазначений строк не повинен перевищувати 30 днів з дня прийняття рішення.

Рішення про примусове повернення іноземців та осіб без громадянства, може супроводжуватися забороною щодо подальшого в'їзду в Україну строком на три роки. Строк заборони щодо подальшого в'їзду в Україну обчислюється з дня винесення такого рішення. Рішення про примусове повернення може бути оскаржено до суду. Іноземець або особа без громадянства зобов'язані самостійно залишити територію України у строк, зазначений у рішенні про примусове повернення.

З вищевикладеного не зрозуміло у чому є розмежування «добровільного повернення на батьківщину» від «примусового повернення на батьківщину?

Убачається: по-перше, і в першому і другому випадках особа зобов'язана самостійно залишити територію України, по-друге, вста-

новлюється відповідний термін; по-третє, за власні кошти чи кошти міжнародних організацій; по-четверте, оформлюється відповідними рішеннями; по-п'яте, контролюється відповідним компетентним органом. Розмежування тільки у підставах перебування та запобіжних процесуальних заходах, якими передбачено: по-перше, можливість супроводжувати такого іноземця та особу без громадянства по території України, по-друге, у разі прийняття рішення про примусове повернення в паспортному документі іноземця або особи без громадянства скасовується віза і вилучаються документи, що підтверджують законні підстави перебування в Україні.

Разом з тим, законодавець у ст. 30 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» виокремлює такий інститут як примусове видворення, яке можливе у випадку, коли Державна міграційна служба України, органи охорони державного кордону (стосовно іноземців та осіб без громадянства, які затримані ними у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України) або органи Служби безпеки України можуть лише на підставі винесеної за їх позовом постанови адміністративного суду примусово видворити з України іноземця та особу без громадянства, якщо вони не виконали в установлений строк без поважних причин рішення про примусове повернення або якщо є обґрунтовані підстави вважати, що іноземець або особа без громадянства ухилятимуться від виконання такого рішення, крім випадків затримання іноземця або особи без громадянства за незаконне перетинання державного кордону України поза пунктами пропуску через державний кордон України та їх передачі прикордонним органам суміжної держави. Рішення суду про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства може бути оскаржено. Державна міграційна служба України або орган охорони державного кордону на підставі відповідного рішення з наступним повідомленням протягом 24 годин прокурора розміщує іноземців та осіб без громадянства у пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України.

У ч. 4 ст. 30 даного закону встановлено, що іноземці та особи без громадянства перебувають у пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України, протягом строку, необхідного для виконання рішення суду про примусове видворення, але не більш як дванадцять місяців. Рішення суду про примусове видворення іноземця або особи без громадянства виконується територіальним органом Державної міграційної служби України, а стосовно іноземців та осіб без громадянства, затриманих ним у межах контрольованих прикордонних районів під час

спроби або після незаконного перетинання державного кордону України, – органом охорони державного кордону. Контроль за правильним і своєчасним виконанням рішення про примусове видворення здійснюється органом, за чиїм позовом суд прийняв рішення про примусове видворення. З метою контролю за виконанням рішення про примусове видворення службові особи органу охорони державного кордону або центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, здійснюють супровід іноземця або особи без громадянства.

Державна міграційна служба, службова особа якої супроводжувала іноземця та особу без громадянства, яку примусово видворено за зверненням органу Служби безпеки України, інформує такий орган про виконання рішення про примусове видворення. У той же час визначено, що зазначений орган, а також орган Служби безпеки України або орган охорони державного кордону забезпечує проведення дактилоскопії іноземців та осіб без громадянства, а в разі потреби взяття інших біометричних даних – відповідно до чинного законодавства.

Вищевикладене дає можливість вести мову про нелогічність запропонованих інститутів, оскільки виникає думка, що законодавець шукав вихід яким чином спростити процедуру примусового видворення і запропонував інститут примусового повернення, який не потребує судового рішення.

Нажаль, законодавець одночасно не вніс необхідні зміни та доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення, в якому передбачена можливість видворення іноземців та осіб без громадянства. Також, у Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» не наведено дефініцію поняття «примусове видворення», не зрозуміло чим воно відрізняється від поняття «видворення». Одночасно ст. 183-5 Кодексу адміністративного судочинства України [3] встановлено, що «позовні заяви іноземців та осіб без громадянства щодо оскарження рішень про їх видворення, а також позовні заяви органів внутрішніх справ, органів охорони державного кордону або Служби безпеки України про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства і затримання їх у зв'язку з таким видворенням подаються до окружного адміністративного суду». Отже, вище наведене свідчить, що КАС України визнає як термін «видворення», так і «примусове видворення».

На підставі вищевикладеного пропонуємо внести до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» наступні зміни: поняття «примусове повернення на батьківщину» замінити поняттям «видворення» і залишити їх процесуальну реалізацію у компетенції Державної міграційної служби України, органу Служби

безпеки України або органу охорони державного кордону (стосовно іноземців та осіб без громадянства, які затримані ними у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України).

---

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 83.

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, 37. Ст. 446.

Ю.В. Гуцуляк,
викладач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВИЗНАННЯ ОСОБИ ПОТЕРПІЛИМ ЗА ПРОЕКТОМ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ПОДАНИМ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ 12 СІЧНЯ 2012 РОКУ

Як відомо, 23 січня 2012 року відбулася презентація та обговорення проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Засідання круглого столу «Презентація та обговорення проекту Кримінально-процесуального кодексу України крізь призму експертного висновку Ради Європи» організовано Адміністрацією Президента України та Радою Європи в рамках спільної програми Європейського Союзу і Ради Європи «Посилення боротьби з жорстоким поводженням та безкарністю». Безумовно очікування нового кримінально-процесуального закону, який би об'єктивно відобразив прагнення новітніх позитивних українських змін у кримінальному судочинстві очікували і правознавстві, і судді, і прокурори та й слідчі, давно. Адже, зміни концептуальних положень щодо змагальності в кримінальному процесі, забезпечення прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого від злочину, гарантування дотримання основних конституційних свобод особи і громадянина українське правосуддя потребує давно. Тому факт внесенням Президентом України до Верховної Ради Проек-

ту кримінально-процесуального кодексу України з метою його обговорення та прийняття сприймається, безумовно, позитивно, але чи є такими ж безумовно позитивними новели, які висвітлені в нормах даного закону? Звичайно, що про всі нововведення нам сказати одразу неможливо, а тим більше проаналізувати їх. Тому зупинімось на одній з них, на інституті визнання особи потерпілою від вчинення злочину, яка на наш погляд, не зовсім відповідає теоретико-науковим та найбільш практичним, прикладним уявлення науки кримінального процесу України.

Так, ст. 55 Проекту кримінально-процесуального кодексу України внесеного Президентом України до Верховної Ради 2012 року (далі Проект), визначає, що «Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральну, фізичну або майнову шкоду, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнову шкоду». Маємо запропоноване чітке визначення особи, яка в кримінальну провадженні може набувати статусу потерпілої, з набуттям відповідних прав та обов'язків. Порівнюючи дане визначення з діючим трактування розуміння даного суб'єкта, можемо сказати, що відмінність полягає лише у доповненні його змісту частиною щодо «юридичних осіб, яким завдано злочином шкоду». Далі у ч.2 даної статті Проекту пропонується таке: «права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого», а також ч. 2 ст. 56 Проекту (права потерпілого) визначає, що «потерпілий під час досудового розслідування має право на негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення і визнання його потерпілим». В той же час, даним Проектом визначається, що провадження у справі «розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань» (ч. 2 ст. 214), а такі відомості «вносяться слідчим, прокурор невідкладно, але не пізніше одного дня після подання заяви» (ч. 1 ст. 214 Проекту). Аналізуючи дані норми можемо зробити висновок, що по конкретній кримінальній справі такий суб'єкт у кримінальній справі як «потерпілий» з'являється одночасно із початком досудового провадження (у випадку подачі ним заяви чи заявлення повідомлення про злочин щодо нього). Отже, така особа, яка подала заяву до органу розслідування відразу й набуває передбачених ст. 56 Проекту прав, в тому числі й «…подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду; заявляти відводи та клопотання; давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього

кримінального правопорушення…». Тобто без попереднього підтвердження факту вчинення проти цієї особи злочину, без наявності будь-яких даних, які б підтверджували завдання їй матеріальної, моральної чи фізичної шкоди, без наявності будь-яких даних (окрім пояснень чи показань самої потерпілої особи) посадова особо органу розслідування чи посадова особа, яка в силу своєї компетенції прийняла заяву чи повідомлення зобов'язана своїм актом реєстрації визнавати особу потерпілою, наділяючи її правами та обов'язками. Гадаємо такий стан речей не є зовсім виправданий, адже акт реєстрації заяви чи повідомлення сам по собі може лише твердити про факт звернення особи за допомогою і повідомлення про якийсь факт, ну й не хай про початок розслідування (не будемо зараз аналізувати правильність визначення моменту початку розслідування при такій ситуації), але акт підтвердження отримання заяви і початок розслідування за даним фактом аж ніяк не є підтвердженням того що, діянням була завдана шкода і те, що така шкода завдана саме цій особі.

Безпідставне наділення особі процесуальних прав та обов'язків є рішенням незаконним, і наслідки таких рішень, якими б вони не були, будуть також незаконними. Це торкнеться і подання доказів такою особою, і до незаконного ознайомлення такої особи з матеріалами розслідування про злочин вчинений щодо неї, а отже й призведе до розголошення даних досудового слідства – порушення прописаних в Проекті норм – відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим (ч. 1 ст. 222 Проекту), а з іншого боку чи будуть будь-які дані подані потерпілим доказами у справі, якщо достеменно не відомо чи ця особа стала жертвою злочину і як визначити слідчому чи можна ознайомлювати таку особу з матеріалами розслідування про злочин, якщо він не впевнений, що злочинні наслідки його стосуються саме цієї особи? Чи повинен слідчий оцінювати подані такою особою докази, класти їх в основу процесуальних рішень чи слідчих дій (які до того ж можуть порушувати прав та інтереси громадян), якщо немає підтвердження того, що ця особа може бути наділена правом подавати докази в даній кримінальній справі?

Норма Проекту зобов'язує слідчого навіть не сумніватись в цьому, а сприйняти це як апріорну істину, і лише у випадку «наявності очевидних та достатніх підстав вважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано шкоди, слідчий або прокурор виносить мотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим» (ч. 5 ст. 55 проекту). Тобто для отримання будь-якою особою статусу потерпілого не є необхідним спеціальне з'ясування наяв-

ність в особи ознак жертви злочину, а от для відмови такій особі у набутті такого статусу необхідною є наявність підтверджуючих даних в матеріалах кримінальної справи, бо інакше не можна буде винести «мотивованої» постанови про яку йдеться в ч. 5 ст. 55 Проекту.

Виникає ситуація, на наш погляд, не до кінця визначена, бо один і той же факт доводиться інтерпретувати по-різному: визнавати особу потерпілою і наділяти її широким колом прав можна без попередньої перевірки, а позбавляти особу носити статус потерпілого в конкретній кримінальній справі необхідно лише мотивовано.

Щодо другої частини нашого твердження ми цілком згідні, бо відмова буде ґрунтуватись на перевірених процесуальним шляхом уповноваженою особою – слідчим, даних. А от щодо настання процесуального стану про який ми сказали в першій половині твердження погодитись ніяк неможна, бо такий стан речей є нічим іншим як petitio principii – основою неперевіреною, тобто доказом, який ґрунтується на речах недоказаних [1, с. 178].

Тобто припущення настільки ненадійні по своїй суті, наскільки мало є перевірених фактів, що їх підтверджують [2, с. 58]. Кожне рішення, а отже і наслідок який воно тягне за собою, повинен ґрунтуватись на максимально перевірених даних, тому ставитись до безапеляційного визнання особи потерпіли в момент подачі ним заяви чи повідомлення про злочин, також треба обережно. Цей момент, скоріше, можна було б класифікувати як пріоритетну підставу чи можливість набуття статусу потерпілого в майбутньому, після отримання даних, що підтверджують це, адже незмінною залишається для доказування обставина – характер та розмір завданої злочином шкоди, а разом і з тим кому така шкода буде завдана.

В якісь мірі про це також наголошувалось і у Висновку Ради Європи щодо кримінально-процесуального кодексу України від 2 листопада 2011 року [3], де в п. 130 сказано: «об'єктом кримінального провадження якраз і є точне встановлення того, чи було заподіяно шкоду, чи ні, тож потерпілого, не виключено, невиправдано виключать із провадження, бо з самого початку не є самоочевидним, що йому було заподіяно шкоду.»

Тому, на наш погляд, не виправданим є визначення моменту визнання особи потерпілим з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, як це передбачає Проект.

Вважаємо за доцільне визначення такого моменту винесенням мотивованої постанови про визнання особи потерпілим, що буде відповідати принципам рівності сторін, надбанням науки теорії кримінально-процесуального доказування, та унеможливить безпідставного надання процесуального статусу особі, а разом з тим і не призведе

до шкідливих наслідків про котрі ми говорили вище в практичній діяльності слідчого чи прокурора по розслідуванню кримінальної справи.

1. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / И.Я. Фойницкий. – Т. 2. – СПб.: Изд-во «Альфа», 1996. – 606 с.
2. Жиряев А.С. Теория улик / А.С. Жиряев. – Дерпт, 1855. – 455 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.kiev.ua/news/2012/01/Opinion%20on%20Draft%20CPC%20UA%20Ukr.pdf

С.Л. Дембіцька,
кандидат юридичних наук
(Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»)

ПРО ПИТАННЯ ЗМІЦНЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КАДРІВ ТА РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Досвід багатьох країн свідчить, що значні соціально-економічні перетворення в них найчастіше починалися зі зміцнення державної служби, при цьому загальною тенденцією було посилення ролі державних службовців як суб'єктів виконання повноважень державних органів, створення службовцями умов для розкриття своїх здібностей, прояву творчості та ініціативи, підвищення авторитету держави загалом.

Професійний розвиток полягає, насамперед у формуванні і постійному збагаченні у службовців загальнолюдських якостей, професійно значущих знань, навиків та умінь, які необхідні їм для виконання своїх посадових функцій, реалізації прав і обов'язків.

Основу ефективності державної служби в суспільному розумінні становить довіра громадян до державних службовців, яка однак є досить низькою. У багатьох країнах дедалі більше усвідомлюють, що аномалії державної служби пов'язані з рівнем професіоналізму державних службовців, а забезпечення надійності роботи державної системи пов'язують з її корекцією і оптимізацією, що виводить вивчення професіоналізму державних службовців до пріоритетних завдань [1, с. 230, 232].

У процесі становлення органів державної влади та органів місцевого самоврядування у них прийшли, з одного боку, кадри, які мали досвід управлінської діяльності, набутий в умовах тоталітарного сус-

пільства, і відповідний менталітет, а з іншого – працівники, переважна більшість яких прагнули бути корисними молодій Українській державі, але не мали ні відповідних знань, ні управлінського досвіду.

Ефективне виконання ними своїх функцій в умовах зміни відносин між владою і народом, передачі певних державних функцій недержавному сектору, децентралізації державних послуг, конкуренції щодо надання таких послуг, розвитку українського суспільства в напрямі політичного й економічного плюралізму, підвищення ролі науки в організації управління, розширення застосування сучасних інформаційних технологій, здійснення адміністративної та перспективи проведення політичної реформи вимагають високої компетентності та професіоналізму. Особливо це стосується керівних кадрів органів державної влади та органів місцевого самоврядування [2, с. 298].

Необхідно одночасно з підвищенням матеріального добробуту посилювати моральне виховання народу, передусім управлінських кадрів, поліпшувати якість їх професійної підготовки та формувати високу етичну відповідальність. Це – суттєвий чинник, що визначає якість і оперативність організації виконання законів та інших державно-правових актів. А ось управлінців, які б відповідали світовим стандартам, у нас небагато. Саме тому не треба шкодувати кошти на підготовку цих кадрів за кордоном і у себе. Удосконаленням системи і структури виконавчої влади і зміною правового стану певних суб'єктів не закінчується процес її реформування. Доцільно в кожному державному органі, установі, підприємстві мати інструкції, які б визначали обсяг функцій, прав, обов'язків і відповідальності для кожної посади і щоб на вимогу з ними міг ознайомитися громадянин [3, с. 23].

Сьогодення України потребує насамперед приведення професійно-інтелектуального і морального рівнів представників владних кіл у відповідність до сучасних потреб і вимог управління суспільством в умовах його подальшої демократизації і гуманізації, переходу на вищий ступінь соціально-економічного розвитку, до політичної та правової систем зі складнішими, багатовимірними структурами. Досвід Японії, США, розвинутих країн Західної Європи недвозначно доводить, що вища державна і ділова бюрократія ефективна настільки, наскільки вона, окрім збереження свого статусу як специфічної спільноти, відносно самостійної від основних соціально-політичних сил, у своїй організаційно-управлінській діяльності спирається на новітні знання про суспільство і державу, закономірності їх розвитку. На думку В. Селіванова і В. Цвєткова, «сучасне подолання кризи державного управління у пострадянських суспільствах, серед них – в Україні, має бути пов'язане не з впровадженням у суспільну практику технології «міцної руки», «сильної держави», сліпого втручання методом спроб і

помилок у соціальну дійсність або навіть упертого насилування її, а з якісним поновленням політичного керівництва країни, суттєвим підвищенням його етичного та інтелектуального потенціалу, зокрема, на основі знань тих сфер, які треба регулювати і якими необхідно управляти» [4, с. 23].

Для того, щоб забезпечити високий рівень професійної компетентності управлінських кадрів упродовж усієї їхньої професійної діяльності, необхідно здійснити перехід до безперервної освіти фахівців у галузі державного управління. Тому система безперервної професійної освіти державних службовців передбачає: по-перше, надання фахівцям спеціальної підготовки в галузі державного управління; по-друге, перепідготовку фахівців, що мають вищу освіту, й надання їм кваліфікації в галузі державного управління; по-третє, постійне підвищення кваліфікації у галузі державного управління.

Для України цінним є досвід зарубіжних країн щодо організації неперервної освіти державних службовців. Оскільки більшість розвинених країн мають значний досвід у підготовці фахівців у галузі державної служби та державного управління, перед нами постала проблема визначення країн, чий досвід найбільш прийнятний для нас. Такими країнами можна вважати Францію, Німеччину, Великобританію та Іспанію [5, с. 465].

Кадрові служби органів місцевого самоврядування, як і органів державної влади, здебільшого усе ще продовжують працювати по-старому, займаючись переважно кадровим діловодством і залишаючи поза увагою інші функції управління персоналом. Така пасивність і функціонально збіднений характер діяльності цих підрозділів має дедалі негативніші наслідки. Розрив у рівні роботи кадрових служб органів державної влади та місцевого самоврядування порівняно зі службами управління персоналом бізнесових структур стає дедалі відчутнішим.

Відставання спричиняє значні втрати якості кадрового потенціалу державної служби, що посилюються у зв’язку з переходом кадрових служб і кадрових агенцій у сфері бізнесу до так званого «полювання за головами». Вони полягають у таємному переманюванні кращих спеціалістів з однієї організації в іншу. Тому якщо з реформуванням кадрових служб у органах виконавчої влади та місцевого самоврядування і надалі триватимуть зволікання, то кадровий потенціал державної служби та служби в органах місцевого самоврядування буде дедалі менше здатним відповідати на ті історичні виклики часу, які кидає сьогодення та майбутнє [6, с. 32].

Багатогранність і складність завдань сьогодення виводять питання кадрового забезпечення органів державної влади на рівень не-

відкладних. Це зумовлює вироблення і практичне втілення найсучасніших підходів до формування складу державних службовців і, насамперед, керівників державних органів та їхніх структурних підрозділів.

Ефективність функціонування державної служби значно залежить від якості персоналу. У зв'язку з цим особливу увагу слід приділяти залученню кращих кандидатів на кожну державну посаду, відбору їх на конкурсній основі і забезпеченню кар'єрного просування лише з урахуванням їхніх службових заслуг [7, с. 41].

Спроби підвищити ефективність державної служби за допомогою попередньої підготовки і підвищення кваліфікації службовців слід розглядати з урахуванням ширших завдань реформи державного сектора. У країнах Центральної та Східної Європи реформатори досягли значного прогресу в подоланні зрозумілих, але все ще шкідливих антидержавних настроїв, наголошуючи на позитивному внеску модернізованого державного сектора у функціонуванні ринкової економіки. У такому контексті визнається потреба в інтегрованому підході до реформи. Це означає, що завдання, організаційні структури, адміністративні процедури та кадрові питання не можна розглядати поодинці [8, с. 18].

Тема професійного розвитку працівників органів місцевого самоврядування не нова, її аспекти розглядалися в багатьох наукових і практичних дослідженнях. Однак формування дієвої моделі професійного навчання кадрів місцевого самоврядування потребує певного узагальнення, уточнення та поновлення її змістовних і структурних компонентів [9, с. 97].

Важливою складовою розвитку інституту управління персоналом є спеціальне інтенсивне навчання працівників кадрових служб, які мають перетворитися з технічних працівників на професійних менеджерів з управління людськими ресурсами [10].

Провідні вітчизняні дослідники проблем адміністративного реформування неодноразово наголошували на пріоритетності саме кадрової складової реформування. Зокрема, В. Олуйко відносить формування ефективного кадрового потенціалу до актуальних питань сучасного державотворення [11, с. 24]. В. Яцуба називає кадрове забезпечення новацій украй важливим механізмом удосконалення системи адміністративно-територіального устрою [12, с. 5].

Зміцнення кадрової основи місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування є однією з найгостріших проблем. Від її вирішення безпосередньо залежать розробка і реалізація ефективної державної регіональної політики. Водночас проблема моделювання системи пошуку та відбору кадрів в органах виконавчої влади та орга-

нах місцевого самоврядування залишається недостатньо висвітленою [13, с. 364].

Особистими вимогами до всіх державних службовців є наявність таких рис, як принциповість, рішучість і вимогливість у дотриманні чинного законодавства щодо вирішення питань розбудови незалежної України; ініціативність, особиста ввічливість, тактовність та витримка у наданні послуг населенню України [14, с. 453].

Вважається справедливою думку В. Авер'янова про те, що ключові положення щодо поведінки державних службовців мають знайти відображення на рівні принципів у Законі України «Про державну службу», а не тільки (як тепер) у затверджених наказом Головдержслужби України від 23.11.2000 р. «Загальних правилах поведінки державного службовця». Адже цей підзаконний акт не можна вважати належним засобом унормування поведінки державного службовця [15, с. 34].

Таким чином, принциповим аспектом кадрового забезпечення адміністративно-територіальної реформи є формування необхідного кадрового потенціалу на місцях. На сьогодні стан кадрового забезпечення територіальних органів влади в Україні визначається як незадовільний [16, с. 5].

---

1. Нинюк І. Особливості аналізу професіоналізму державних службовців / І. Нинюк // Збірник НАДУ. – 2004. – № 2. – С. 225–234.
2. Гогіна Л. Проблемні питання професійної підготовки керівних кадрів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування / Л. Гогіна, Ю. Іванченко // Вісник Української академії державного управління. – 2003. – № 2. – С. 297–307.
3. Пахомов І. Адміністративна реформа: предмет реформування / І. Пахомов // Право України. – 2004. – № 3. – С. 22–24.
4. Селіванов В. Від «здорового глузду» до теорії державного управління / В. Селіванов, В. Цвєтков // Право України. – 2001. – № 5. – С. 18–24.
5. Міненко М. Підвищення кваліфікації управлінських кадрів у розвинених європейських країнах: досвід для України / М. Міненко // Вісник НАДУ. – 2004. – № 4. – С. 464–470.
6. Колесніков Б. Кадрові служби органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні / Б. Колесніков, І. Батраченко. – Дніпропетровськ.: Норт-Пресс, 2006. – 294 с.
7. Бублій М. Кадрове забезпечення органів державної влади та місцевого самоврядування / М. Бублій // Сучасне державотворення у контексті адміністративної реформи. – Х., 2000. – С. 41.
8. Полянський Ю. Системи підготовки державних службовців у зарубіжних країнах / Ю. Полянський. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – 424 с.
9. Кальниш Ю. Практика і проблеми професійного навчання посадових осіб місцевого самоврядування / Ю. Кальниш, В. Гриненко // Вісник НАДУ. – 2004. – № 4 – С. 97–105.

10. Сороко В. Досвід та актуальні проблеми кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування в сучасних умовах / В. Сороко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.municipal.gov.ua/data/loads/soroko.

11. Олуйко В. Особливості реформування публічної адміністрації в Україні // Вісник держ. служби України. – 2006. – № 3. – С. 24–26.

12. Яцуба В. Удосконалення адміністративно-територіального устрою – необдуманих кроків бути неможе / В. Яцуба //Адміністративно-територіальний устрій України. Проблемні питання та можливі варіанти їх вирішення / за заг. ред. В. Яцуби. – К. 2003. – С. 5.

13. Медвідь А. Пріоритети сучасної державної кадрової політики в Україні / А. Медвідь // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення: матеріали наук.-практ.конф. за міжнар. участю, присвяч. 10-річчю Академії (Київ, 31 травня 2005 р.): у 2т. / за заг. ред. В. Лугового, В. Князєва. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. –Т. 1. – 364 с.

14. Серьогін С. Державний службовець у відносинах між владою і суспільством: монографія / С. Серьогін. –Д.: ДРІДУ НАДУ, 2003. – 456 с.

15. Авер'янов В. Законодавче регулювання державної служби у світлі завдань упередження та протидії корупції в Україні / В. Авер'янов, О. Андрійко // Право України. – 2008. – № 5. – С. 29–36.

16. Територіальне управління: проблеми, рішення, перспективи // за заг. ред. В. Яцуби. – К., 2003. – 321 с.

Р.Я. Демків,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНСТИТУТ ВІДКЛИКАННЯ В УКРАЇНІ

Існують різні визначення відкликання. «Короткий Оксфордський політичний словник» цей термін тлумачить так: відкликання (recall) – процес, унаслідок якого виборний урядовець може бути змушений узяти участь у виборах, унаслідок яких він може втратити посаду ще до закінчення терміну дії своїх повноважень у випадку, коли кількість або відсоток виборців підпишуть вимогу провести такі дострокові вибори [1, с. 99]. Лаконічнішим є визначення, яке запропонував В.В. Маклаков: дострокове позбавлення мандата з волі тих, хто правомочний наділяти цим мандатом, вибираючи до певного органу або на певну посаду [2, с. 363].

Інститут відкликання прямо протилежний до виборів. Він був властивий конституційному та виборчому праву соціалістичних держав, хоча насправді майже не використовувався на практиці, оскільки найчастіше не було законодавчого механізму відкликання, а якщо він і був, то

доволі складний. Здебільшого відкликали депутатів, які скоїли злочин, хоча значно простіше це було зробити в інший спосіб, припинивши повноваження на підставі ухвали суду. Інституціоналізація відкликання напряму пов'язувалась із принципом відповідальності виборних осіб перед тими, хто обирає. Ще й тепер у деяких постсоціалістичних країнах є конституційні норми про відповідальність депутатів перед своїми виборцями щодо виконання функціональних обов'язків, що, безперечно, є залишком ліквідованого імперативного мандата [3, 234].

У демократичних країнах інституту відкликання зазвичай нема, є, однак у США, Швейцарії, Японії. Оскільки голосування – це досить дорога процедура, вважає А. Іванов, що депутата, який не виправдав довіри електорату, можна просто не обрати на майбутніх виборах. Якщо ж вибори проводяться за партійними списками кандидатів, коли виборчі округи дуже великі, то відкликання пов'язане також з технічними труднощами [2, с. 365].

Розглянемо правові можливості відкликання депутатів усіх рівнів.

1. Відкликання народного депутата України (тобто депутата Верховної Ради України):

Ст. 81 Конституції України передбачає такі випадки дострокового припинення повноважень народного депутата України:

1) складання повноважень за його особистою заявою;

2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;

3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім;

4) припинення його громадянства або виїзд на постійне проживання за межі України;

5) у разі смерті.

Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата приймається більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. У разі невиконання вимоги щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності повноваження народного депутата України припиняються достроково за рішенням суду.

Відкликання депутата мало б відбуватися за певними підставами. У ст. 1 Закону України «Про відкликання народних депутатів України» від 1995 року, що втратив чинність у 2001 році, зазначалося сім підстав для відкликання, проте всі вони, крім однієї, а саме: відмова від переходу на постійну роботу до Верховної Ради України, – були викладені не як норми, а як побажання, довести слушність застосування яких до конкретного депутата було важко або й взагалі неможливо. На даний час правові норми щодо відкликання народних депутатів у зв'язку з втратою останніми довіри виборців ні Конституцією України, ні законами України не передбачені.

2. Відкликання депутата місцевої ради:

Депутатів місцевих рад теоретично можна відкликати, оскільки згідно з пунктом 1 частини першої статті 5 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» відкликання виборцями депутата місцевої ради є однією з підстав дострокового припинення його повноважень. Цим Законом встановлено і чіткий порядок ініціювання та проведення процедури відкликання депутата. У Законі міститься цілий розділ (розділ V), повністю присвячений питанням відкликання депутата місцевої ради.

Так, згідно зі статтею 37 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», підставами для відкликання депутата місцевої ради можуть бути:

1) порушення ним положень Конституції і законів України, що встановлено судом;

2) пропускання ним упродовж року більше половини пленарних засідань ради або засідань постійної комісії, невиконання без поважних причин рішень і доручень ради та її органів;

3) невідповідність практичної діяльності депутата місцевої ради основним принципам і положенням його передвиборної програми [4].

Право вносити пропозиції до територіальної виборчої комісії про відкликання депутата місцевої ради належить відповідній місцевій раді, а також зборам виборців та зборам (конференціям) об'єднань громадян, їхніх місцевих осередків, які мають право висувати кандидатів у депутати і знаходяться на території відповідного виборчого округу. Рішення про внесення пропозицій щодо відкликання депутата місцевої ради приймається відповідно на: 1) пленарному засіданні місцевої ради; 2) зборах виборців; 3) зборах (конференціях) об'єднань громадян чи їхніх місцевих осередків.

Отже відкликання депутата – це громіздкий правовий інститут, який рідко застосовується на практиці. Крім того, умовою дії правового інституту відкликання окремого депутата є лише мажоритарна система виборів.

---

1. Короткий Оксфордський політичний словник / пер. з англ.; за ред. І. Макмілана. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 789 с.

2. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: в 4 т. – Т. 1–2. – М.: Бек, 1999. –784 с.

3. Юрійчук Є. Інститут відкликання та демократизація українського суспільства // Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10-11 травня 2007 року) / укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. – Львів, ЦПД, 2008. – 308 с.

4. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року // http://zakon2.rada.gov.ua

І.І. Демчишин,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ І ЧИННИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДУХОВНІСТЬ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

На сучасному етапі розвитку суспільства важливою проблемою є виховання молоді, вона постає актуальною для всіх країн світу.

Сучасна студентська молодь в Україні зіткнулась з цілим рядом проблем духовного, морально-психічного характеру, що негативно впливають на формування особистості.

В цьому аспекті варто зазначити, що студентство України складає молодь віком від 17 до 22 років. Загальна чисельність цієї вікової групи становить майже 4 млн. 411 тис. осіб або 9,5% чисельності населення країни. Чисельність молоді студентського віку в нашій країні в цілому за роки незалежності дещо збільшилась (на 1 млн. 800 тис. осіб у 2008 р.) [1, с. 81].

Дані соціологічних досліджень свідчать не тільки про втрату почуттів патріотизму, духовних і моральних якостей, але й про її десоціалізацію, зростання індивідуалістичних егоїстичних настроїв, прагненні вирішувати в основному тільки особистісні проблеми. Споконвічне почуття відданості рідній землі, Батьківщині, відійшло на другий план.

Варто підкреслити, що в усі часи мораль, релігія, культура через систему традицій, звичаїв, заборон виконувати нормативну і оцінно-регулюючу функцію у суспільстві. Релігійні табу детермінували поведінку людей, покращували взаємостосунки. Морально-етична система християнських цінностей відчутно допомагала протягом довгих століть виховувати у підростаючого покоління здатність поєднувати соціальну активність із духовним зростанням, внутрішню свободу із відповідальністю, працю із творчістю, дозвілля із культурним самовдосконаленням. Через послаблення їх дій сьогоднішня молодь зазнає значних моральних деформацій через байдужість до ближніх, душевну черствість, нездатність до співпереживання .

«В останні роки, – зазначає Б. І. Коротяєв, – з огляду на закон інерції набирають розмаху негативні руйнівні процеси, зокрема брехня, нечесність і злодійство, насилля й жорстокість, правопорушення й злочин аж до вбивства.

Серйозну небезпеку особливо для молодого покоління українців несуть твори, які пропагують культ насильства і жорстокості, вони заподіють шкоду фізичному, моральному, духовно-патріотичному вихованню. Їх розповсюдження негативно впливає не тільки на моральне, але й на психічне здоров'я, сприяє прояву шкідливих нахилів, стимулює цинічне і жорстоке ставлення до людей [2, с. 165].

«Небезпека впливу творів, – зазначає І. М. Качур, – що пропагують культ насильства та жорстокості, полягає в трансформації та проекції актів катування, тортур, кривавого садизму на суспільне й приватне життя людини. Твори, що у будь-якій формі відображають подробиці кривавих вбивств, жорстокості, порушують психіку і руйнують свідомість, деформують поняття добра і зла, жалю до ближніх». [3, с. 127].

Як справедливо зазначає професор Ю. О. Романишин з переходом української спільноти до ринкового способу господарювання, засоби масової інформації (насамперед телебачення) виступає в ролі негативного чинника, який «брудним потоком на голови наших співвітчизників поливає численні порно та екшн». І далі вчений справедливо вказує, що на жаль наше телебачення пропагує секс та пияцтво, з його «допомогою американське кіно послідовно здійснює психологічно-інформаційний вплив відвертих суспільних покидьків: злодіїв, убивць на замовлення, брутальних супер-шпигунів, сексуальних збоченців і т.п.» У багатьох програмах відчувається зневажливо скептичне ставлення до проблем життя пересічних громадян, панує надмірне захоплення зовнішніми виявами життєвого успіху. Водночас з телеефіру зникли дитячі передачі гуманістичного змісту і пізнавального характеру [4, с. 113].

В основі філософії життя з негативним вмістом і кримінальним нахилом лежать такі її складники, як філософія наглості й безпардонності, філософія лицемірства й фальші, філософія збагачення за рахунок злодійства й обману, філософія безсоромності й безсовісності, філософія безкарності й безвідповідальності та багато іншого, несумісного з таким поняттям, як «добро», але з таким, як «зло» [2, с. 165–166].

Далі Б.І. Коротяєв, справедливо зауважує, що «Найбільш дивним є те, що філософія зла не знаходить у суспільстві опору й вільно гуляє в електронних і друкованих засобах інформації, у телепрограмах, різноманітних шоу, у фільмах-бойовиках, порнофільмах, на плакатах і в лозунгах, на вуличних мітингах. Філософія ж добра, терпимості, скромності, совісності, сором'язливості, цнотливості, працелюбства розтоплено й викинуто на узбіччя життя». [2, с. 166].

Варто зазначити, що ЗМІ дозволяють маніпулювати свідомістю молодих людей через новини, коментарі, рекламу, масове мистецтво.

Як зазначає І.М. Сурмай «Надто популяризуються і заохочуються споживацькі смаки і обивательські прагнення. Нав'язуються певні стереотипи мислення, поведінкові стандарти, постійно здійснюється тиск на вразливу свідомість молодих людей, у яких ще не сформована здатність критично мислити, робити власні висновки» [5, с. 165].

«Екрани телевізорів, – підкреслює В. Андрущенко, – у буквальному розумінні цього слова заполонили ворожки, віщуни, цілителі. Особливою завзятістю вирізняються так звані не традиційні релігійні організації та культи» [1, с. 6]. Автор статті наводить приклад, що:

«В Росії, зокрема, проведено Різдвяні освітянські читання, де було поставлено завдання формування релігійної культури і моралі як одного з основних питань державної гуманітарної політики» [6, с. 7].

Не може не насторожувати той факт, що 70% молодих людей зазначає,що слід бути дуже обережними у стосунках із людьми. Про те,що більшості людей можна довіряти, зазначають лише 18% опитаних [7, с. 61].

Неоднозначною є реакція опитаних студентів на запитання щодо нових форм шлюбних стосунків. Значний резонанс у колах громадськості України викликає реєстрація одностатевих шлюбів, проти них налаштовані 74,8% опитаних. У той же час частина студентів (13,4) толерантні до одностатевих шлюбів, а 11,7% допускають їх за певних обставин [7, с. 63].

Важливу роль в духовному оздоровленні українського суспільства відіграє християнська релігія і Церква. Як зазначає Р.В. Сокол, «Хоч своєї держави не було, та церква принесла віру у неї крізь віки». Але на жаль активність наших християнських церков щодо національно-патріотичного виховання заведена до мінімуму. «Натомість, преса, радіо, телебачення, – пише Р.В.Сокол, – рясніютьзакордонними провідниками-гастролерами, які за чималі гроші сіють в Україні чужі релігії, засмічують непотребом людей. Це вони затягують у свої тенета все нових вчорашніх православних, католиків, греко-католиків. Це вони запонюють той вакуум моралі, духовності, національної ідеї, який мала б заповнити українська Церква в умовах, коли інші інституції держави на це не здатні» [8, с. 242]. У цих словах не тільки тривога, але й біль за наше майбутнє. Проблема формування релігійно-християнського світогляду у курсансько-студенської молоді вимагає обєднання зусиль науковців, впершу чергу у галузі філософії, релігієзнавства, педагогіки, психології, соціології, культурології, а також тісна співпраця ВНЗ з релігійними конфесіями.

Слід проводити активну роботу щодо залучення духовенства до просвітницької і виховної роботи. Професорсько-викладацький та командний склад своєю невтомною працею та поведінкою повинні впли-

вати на духовний світ курсантів і студентів, формувати в них глибокі почуття патріотизму, гуманізму та високих християнських чеснот.

На думку багатьох вчених, це явище буде поширюватись і головна причина у відсутності чіткої добре продуманої державної програми політико-ідеологічного та національно-патріотичного виховання, на основі якої повинна вибудовуватись стратегія виховної роботи серед молоді в школах і вузах. Необхідно, щоб у кожному ВНЗ функціонувала чітка система ідейно-патріотичного, державницького морально-ціннісного формування майбутніх правоохоронців.

Нині, на думку українських фахівців поки що відсутні монографічні праці, в яких у систематизованій формі викладено принципи, завдання і зміст патріотичного виховання. Дуже важливо, щоб зміст навчальних програм дисциплін, які дають можливість діалектично мислити, давати об'єктивну оцінку історичним, політико-правовим фактам і подіям (соціально-гуманітарні дисципліни); формування мовно-національної свідомості (мовна підготовка); почуття національної гідності (історичні дисципліни, культурологія, етика, естетика). Вони повинні включати цікаві приклади, що сприятиме кращому усвідомленню особистості як невід'ємної частини великого народу.

Формування особливого емоційно-психологічного стану усвідомленої єдності з історією народу, його героїчною боротьбою за свободу, забезпечується всім комплексом навчально-виховного процесу, в якому суттєву роль відіграють соціально-гуманітарні дисципліни, що сприяють формуванню у курсантсько-студентської молоді глибокої поваги до історії, традицій, звичаїв, обрядів, народного фольклору, що в комплексі формує духовну культуру, духовно-патріотичні цінності та ідеали. Як засвідчує історичний досвід духовна сила нації, її міць, морально-патріотичний потенціал залежить від того, наскільки збережені, глибоко усвідомлені духовні, національні, культурні традиції. Таким чином, формування духовності сучасного молодого покоління є одним із актуальних завдань які стоять перед ВНЗ України.

---

1. Панчук Н. Політична активність студентів: учинки зростання та стримування / Н.Панчук // Вища освіта України. – 2010. – № 2. – С. 80–84

2. Коротяєв Б.І. Педагогічна філософія / Б.І. Коротяєв. – Луганськ: Видавництво ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – 340 с.

3. Качур І.М. Суспільна небезпека злочину, передбачено ст. 300 КК України Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: Матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.). – У 2 т. / І.М. Качур. – Одеса, 2010. – Т. 1. – С. 127–129.

4. Романишин.Ю.О Загальні геополітичні та соціально-психологічні принципи інформаційної політики України // Психологічні аспекти національ-

ної безпеки. Третя міжнародна науково-практична конференція / Ю.О. Романишин. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 111–113.

5. Сурмай І.М. Акуальні проблеми етико-естетичного виховання студентської молоді // Роль суспільно-політичних дисциплін у формуванні світогляду працівника ОВС: матеріали конференції, 11червня 2010 р. / [За науковою редакцією М.П. Гетьманчука та В.С. Бліхара] / І.М. Сурмай. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 163–173.

6. Андрущенко В. Освіта нового століття: Пріотети розвитку / В. Оніщенко // Вища освіта України. – 2011. – № 1. – С. 5–7.

7. Тарасенко.В. Соціологічний портрет сучасної молоді: спроба аналітичного огляду / В. Тарасенко // Вища освіта України. – 2010. – № 2. – С. 59–67.

8. Сокол Р.В Християнська церква в Україні і національна безпека держави // Психологічні аспекти національної безпеки: Третя міжнародна науково-практична конференція / Р.В. Сокол. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 241–244.

Є.С. Демчіхіна,
здобувач
(Національна академія внутрішніх справ)

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА ГРУПОВОЇ НЕКОРИСЛИВОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Справедливість будь-яких теоретичних сентенцій перевіряється, у першу чергу, практикою. У цьому сенсі, слід проаналізувати оперативну обстановку в країні щодо злочинності неповнолітніх загалом [1, с. 216].

Згідно з листом Міністерства освіти, молоді та спорту України про стан злочинності серед неповнолітніх у І півріччі 2011 року та про основні завдання органів управління освітою щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх, на обліку в підрозділах кримінальної міліції у справах дітей органів внутрішніх справ України знаходилося 12 837 учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів. З числа неповнолітніх цієї категорії 1,6% − у віці 6–10 років, 18,4% – у віці 11–13 років (причому кількість неповнолітніх цієї категорії у порівнянні з аналогічним періодом 2010 року зросла на 4,1%), 80% – у віці 14–18 років. Із загальної кількості дітей, які перебували на обліку, – 652 з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Заслуговує на увагу й гендерний аспект цієї проблематики. Так, дівчат нині знаходиться на обліку – 1 887 осіб, що складає 14,7% від загальної кількості поставлених на облік. Тобто, традиційною для

України зберігається «перевага» в протиправній діяльності з боку чоловічої статі.

Зростає й динаміка відповідної протиправної діяльності. За 6 місяців 2011 року неповнолітніми скоєно 11781 адміністративне правопорушення, що на 59,4% більше, ніж за аналогічний період 2010 року. За звітний період неповнолітні скоїли 4 551 злочини, що на 3% більше, ніж у січні-червні 2010 року.

За 6 місяців 2011 року в складі груп скоєно 432 злочини учнями загальноосвітніх навчальних закладів і 225 злочинів − учнями професійно-технічних навчальних закладів, що в цілому складає відповідно 5,7% та 4,9% від загальної кількості протиправних дій, скоєних неповнолітніми.

Негативним чинником для збільшення деліктної поведінки неповнолітніх залишається й наркоманія, яка на сьогодні становить серйозну загрозу для національної безпеки України загалом. Зокрема, на 44% зросла кількість неповнолітніх, які скоїли злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. До того ж, кількість неповнолітніх, які вживали наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори, в січні-червні 2011 року склала 310 осіб.

Серед неповнолітніх цієї категорії – по 59 учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів. У стані алкогольного сп'яніння учнями загальноосвітніх навчальних закладів вчинено 147 злочинів, учнями професійно-технічних навчальних закладів – 114, що в цілому на 10,5% менше, ніж у січні-червні 2010 року. У першому півріччі 2011 року загальна чисельність неповнолітніх, які самі потерпіли від тих чи інших злочинів, склала 3962 особи. Жертвами згвалтувань (або замахів) стали 96 неповнолітніх У дорожньо-транспортні пригоди потрапили 218 учнів.

72 неповнолітніх стали жертвами суїцидів. Оперативно-профілактичні заходи, проведені у І півріччі ц.р., виявили, що поза навчальним процесом залишалися 1 214 дітей шкільного віку. З їх числа 170 неповнолітніх влаштовано до ЗНЗ, 23 – до ПТНЗ, 355 – до притулків, центрів; працевлаштовано 24 неповнолітніх.

Ураховуючи результати аналізу криміногенної ситуації у підлітковому середовищі, можна сказати, що ситуація в Україні є дуже складною і небезпечною для суспільства. Біля 70% злочинів неповнолітні вчиняють в групі. У КК України (ч. 1 ст. 28) зазначається, що злочин визнається таким, що вчинений групою осіб, якщо у ньому брали участь декілька дві або більше особи [2].

Певною мірою це пов'язано з віковими особливостями особи неповнолітнього.

Так, наприклад, А. І. Алексєєв зазначає, що групова злочинна діяльність, при різних умовах, являє собою підвищену суспільну небезпеку, так як в процесі її здійснення виникає об'єднання зусиль двох і більше осіб заради досягнення злочинного наміру, котрий міг би і не настати, якщо б вони діяли поодинці [3, с. 195]. Групи неповнолітніх осіб – це специфічна форма відчуження неповнолітніх від традиційних інститутів соціалізації. В основі механізму злочинної поведінки виявляється агресивно-зневажливе, цинічне ставлення до особи, її життя, фізичного і психічного здоров'я, честі й гідності. Злочинне діяння може бути спрямоване як на конкретну особу, так і на невизначене коло осіб. Зроблено висновок, що групові некорисливі злочини вчинені неповнолітніми особами можна визначити як злочини, що вчиняються у складі груп осіб віком від 14 до 18 років, котрі посягають на невід'ємні права особи, зокрема життя та здоров'я, честь і гідність, а також на моральні та культурні цінності.

Необхідно звернути увагу й на той факт, що відповідно листа Міносвіти про стан злочинності серед неповнолітніх у І півріччі 2011 року та про основні завдання органів управління освітою щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх, що основними причинами вчинення неповнолітніми протиправних дій є віра в безкарність, намагання звільнитися від опіки з боку батьків, схильність до наслідування дорослих, недостатній рівень самокритичного ставлення до власних вчинків, неправильна оцінка складних життєвих ситуацій, не завжди позитивний вплив на дітей оточуючого середовища, вживання спиртних напоїв чи наркотичних речовин, безконтрольність з боку вихователів, недостатній рівень профілактичної роботи з неповнолітніми та недостатній життєвий досвід тощо.

Підвищена імпульсивність, жорстокість, інтенсивність і ситуативність групових злочинів, скоєних підлітками, досить часто істотно обтяжують наслідки таких злочинів, часто доводять їх до рівня більш високого в порівнянні з тим. який спостерігається навіть в результаті протиправних дій дорослого населення [4, с. 149].

---

1. Демчіхіна Є.С. Стан і тенденції некорисливої насильницької злочинності неповнолітніх / Є.С. Демчіхіна // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 2 – С. 214–220.

2. Кримінальний кодекс: [станом на 5 грудня 2011 р.]. – К.: Велес, 2011.– 176 с.

3. Алексеев А.И. Криминология: / А.И. Алексеев. – М.: Статут, 2000. – 252 с.

4. Долгова А.И. Криминология / А.И. Долгова. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2000. – 320 с.

Т.Д. Дем'янчук,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯНИНА ЯК ОСНОВИ ЦІННІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИ

Добро і зло, справедливість і несправедливість, свобода і несвобода, закон і беззаконність, рівність і нерівність – ці та інші поняття виступають основою ціннісного самовизначення особистості в процесі реалізації вчинкового вибору особистості. Кожна з таких антиномій виступає основою дихотомічного вибору вчинкової діяльності саме в тій чи іншій сфері відповідної культури: моральної – добро, громадянської – справедливість, правової – закон, політичної -свобода, демократичної – рівність тощо. Тобто, в рамках теоретичного абстрагування, кожна з цих понятєвих цінностей знаходить своє вираження саме в сфері тієї, а не іншої культури. Хоча ми усвідомлюємо відносність прийняття такого положення: адже людина не формується частинками, а цілісно, – тому в процесі включення особи в сферу тих чи інших відносин водночас формуються її моральні, правові, громадянські, політичні й демократичні якості. Проте, саме в сфері тих чи інших відносин – моральних, громадянських, правових, політичних, демократичних – найбільше можливостей мають формуватися саме вище означені інтегративні якості особистості, а загалом її моральна, громадянська, правова, політична, демократична культура.

Таким чином, свобода (несвобода) виступає основою ціннісного самовизначення особистості саме в сфері політичної культури, хоча вона в органічній єдності трансцендентна також і в сфері моральної культури, здатності здійснювати моральні вчинки на основі внутрішнього особистого переконання, внутрішньої свободи, внутрішньої саморегуляції чинити саме так, а не інакше; у сфері громадянської культури – в інтеріоризації суспільних громадянських вимогу внутрішні переконання, громадянські цінності вільно утверджувати справедливість для себе та інших; у сфері правової культури -у вільному визнанні єдності законних прав і обов'язків громадянина, у сфері демократичної культури – у прийнятті в ранг внутрішнього ціннісного переконання діяти з урахуванням рівності прав і обов'язків кожної людини.

Отже, свобода, як ціннісна якість, властива кожній із перелічених інтегральних властивостей особистості

Свобода – це здатність та можливість людини діяти відповідно до своїх інтересів та мети, бути самою собою. Це, насамперед, свобода внутрішня, творча, що є відображенням людської сутності. Показником внутрішньої свободи є автономія особистості, її здатність «бути собі паном» (І. Кант). Необхідною умовою здійснення внутрішньої свободи є зовнішня свобода; вона знаходить своє відображення в конституційних правах людини та громадянина. Одним із різновидів зовнішньої свободи є політична [1].

В юридичному значенні «Свобода» (на відміну від її розуміння у філософії, політиці, підприємництві тощо) ототожнюється з можливістю (дозволом) робити все те, що не заборонено законом (дозвільний принцип, притаманний демократичній правовій державі). За заборонним принципом, свобода – це можливість робити лише те, що законом дозволено.

Гарантом свободи в Україні є конституційні права і свободи людини і громадянина, які згідно з Конституцією України підлягають захисту в судовому порядку. Саме конституційний захист прав і свобод має найвищий гуманітарний зміст, оскільки Конституція – це нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили [2].

Закріплені в Конституції України найважливіші політичні права і свободи відображають загальновизнані міжнародні норми, передбачені у визнаних Україною Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Європейській конвенцій з прав людини (1950 р.) [3].

Свобода є онтологічною умовою людського існування, першоосновою соціального і політичного буття особистості. Сутність людини коріниться саме в свободі, без якої взагалі неможливе існування суспільства і людини. Як іманентна сутність людини вона є її високою духовною метою і необхідною умовою здоров'я нації. Свобода – універсальний фактор соціально-політичного, економічного, духовного прогресу суспільства. Водночас завжди індивідуальна і конкретна, залежить від суб'єкта. Свобода має значення не тільки з правового погляду, але й як принцип самовизначення особистості.

В історії суспільно-політичної думки уявлення про свободу постійно змінювалися. Ще в античній культурі вона розглядалася як проблема діяльнісного самопочуття індивіда, його людської екзистенції. Перикл, говорячи про свободу, мав на увазі свободу особистої дії, яка в умовах даної цивілізації була надзвичайно обмеженою. Для Платона свобода – це, швидше, діяльність «чистої думки». Умови, в яких розвивалась Римська імперія, знаходять відбиття у свободі спільної дії. Для Б. Спінози свобода – свобода від рабської залежності людини, від зовнішніх обставин, які сковують безпосередність самого життя. Для Г. Гегеля свобода – це прагнути бути і бути насправді лише самим со-

бою. Для П. Гольбаха мірилом свободи є благо суспільства в цілому. Для К. Маркса свобода – мета історичного розвитку. Загалом, за всю історію розвитку суспільно-політичних учень, не було більш дискусійної теми, аніж сутнісне розуміння свободи. Для всієї західної філософії свобода є нервом, що виявляє різноманітну палітру причетності до найзлободенніших питань сучасності. Найбільш актуальною в доробках західних філософів і політологів є аксіологічна характеристика свободи, тобто розуміння її як реальної і самодостатньої цінності. Розуміння свободи як 32 соціального архетипу зорієнтоване на осягнення її не тільки як процесу усвідомлення необхідності, адаптації до неї, але й як активного діяльнісного процесу переборювання необхідності. Тільки в умовах внутрішньої свободи можливо реалізувати проблемність буття людини та її дійсну сутність. Умовою внутрішньої свободи, на думку М. Бердяєва, є її зв'язок з універсальним ладом світової гармонії. У доробку В. Вернадського поняття людської свободи пов'язується із свободою думки і віри, які складають субстанціональний зміст ноосфери. Згідно з П. Струве, вона є умовою [4], метою і засобом культури. Н. Боббіо запровадив дві інтерпретації свободи. Перша означає право людини не бути зобов'язаною здійснювати певну дію. Це передбачає резервований за індивідом простір, який не може бути зайнятий ні іншими суб'єктами, ні державою («заперечення свободи»).

Друга інтерпретація означає обов'язок людей підкорятися тільки законам, у розробці яких вони самі беруть участь («позитивна свобода»).

Філософія пріоритетну людської свободи, її самоцінності набула значного розвитку в ліберальній соціально-філософській думці. Забезпеченню свободи з погляду політичного розвитку повинна слугувати система противаг різних гілок влади. Базовими цінностями ліберальної філософії є повага до внутрішньої цінності людини як такої, невід'ємність свободи від моральної відповідальності й людської солідарності, форм своєї актуалізації. Завдяки свободі здійснюється відродження і поновлення людського існування і культури як таких, тому свобода становить буттєву основу вселюдського (всезагального), є необхідною умовою буття людини, формою її самовизначення і самопізнання [5].

Поняття «свобода» в його суб'єктивному значенні тотожне поняттю «суб'єктивне право», і його застосування пояснюється історичними чинниками. В той же час у юридичній літературі звертається увага на те, що поняття «свобода» більшою мірою пов'язане з характеристикою таких правомочностей особи, які визначають сферу її самостійності, захисту від втручання в її внутрішній світ (свобода думки

і слова, свобода світогляду і віросповідання тощо). В свою чергу, поняття «право» передбачає для реалізації соціальних можливостей особи, які становлять зміст, здійснення певних дій чи послуг з боку держави або правомочностей особи на участь у діяльності певних структур [6].

Питання прав і свобод людини і громадянина на сьогодні є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики усіх держав світової співдружності. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

На українських теренах питання прав людини та їх захисту порушувалися ще в конституції Пилипа Орлика 1710. Там зазначалося: «Подібно до того як Ясновельможному Гетьману з обов'язку його уряду належить керувати й наглядати за порядком щодо всього Війська Запорозького, так само він повинен пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог, бо підштовхнуті ними (люди), залишивши свої домівки, відходять, як правило, до чужих країв шукати життя кращого, спокійного і легшого» [7].

Свобода людини – це вихідне поняття проблеми прав людини і громадянина. Розрізняють права людини природні, тобто пов'язані з самим її існуванням і розвитком, і набуті, які в основному характеризують соціально-політичний статус людини і громадянина (інститут громадянства, право на участь у вирішенні державних справ тощо). Зрозуміло, що за відсутності у людини свободи вона не може володіти і реально користатися своїми правами. Саме свобода створює умови для реального набуття прав та їх реалізації. З іншого боку, права людини закріплюють і конкретизують можливість діяти у межах, встановлених її правовим статусом.

Свободу людини визначають певні ознаки. Слід зазначити, що люди є вільними від народження, ніхто не має права порушувати їхні природні права. До того ж, у демократичному суспільстві саме держава є головним гарантом свободи людини. За своїм обсягом поняття свободи людини повно відображає принцип, закладений у ст. 19 Конституції України, за яким людина має право робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством. Свободу людини характеризує також принцип рівних правових можливостей, правового сприяння і правової охорони, який закріплюють демократичні конституції, у тому числі й Конституція України.

Слід пам'ятати, що поняття свободи може мати неоднакове тлумачення, оскільки, з одного боку, свобода характеризує загальний

стан людини, її соціальний статус, а з іншого – конкретизується у можливості вчиняти конкретні дії в межах, наданих людині мораллю та правом. Можливості такого роду, що надаються нормами чинного права, визначаються як суб'єктивні права людини [8].

---

1. Політологія: терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці. Навчальний словник-довідник для студентів. Уклали: В. Піча, Н. Хома. Наук. ред. В. Пічі. – К.: Каравела, Львів: Новий Світ, 2000. – С. 103.
2. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В. Гіжевський, В. Головченко. В. Ковальський (кер.) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2002.-С. 435.
3. Конституційне право України / За ред. В. Тація, В. Погорілка, Ю. Тодики. – К.: Український центр правничих студій. 1999. – 376 с.
4. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – С. 312.
5. Там само. – С. 313.
6. Козлов Е., Кутафин О. Конституционное право Российской Федерации. – С. 196.
7. Слісаренко А., Томенко М. Історія української Конституції. – С. 32; Хрестоматия по Всеобщей истории государства и права. – М., 1994. -С. 176;
8. Основи конституційного права України: підручник / за ред. В. Копєйчикова. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С. 64–66.

О.Б. Дзявроник,
здобувач
(Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ ТА ЦЕРКВИ

Від початку існування держави і церкви як соціальних інститутів між ними встановлювалися різноманітні взаємовідносини [1, с. 257].

Правове регулювання державно-конфесійних відносин – це один з реальних і ефективних способів запобігання міжконфесійної конфліктогенності. Ці відносини як сукупність історично складаються і змінюються у взаємозв'язку між інститутами держави та інституційними структурами релігійних об'єднань та представляють собою специфічну сферу внутрішньої політики держави. В їх основі лежать законодавчо закріплені уявлення про місце релігії та релігійних організацій у житті суспільства, їх функції, сферах діяльності та компетенції.

На етапі розбудови суверенної та незалежної української державності правовий характер взаємовідносин церкви й держави визначався Декларацією про державний суверенітет України (1991 року) та Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1993 року). Правовою формою цих відносин є режим відокремлення від церкви. У 1996 р. була прийнята Конституція України, в якій були закріплені світський характер держави, свобода слова і віросповідань, відокремлення релігійних об'єднань від держави, право на вільний вибір і розповсюдження релігійних та інших переконань і відповідну діяльність: «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави», – наголошує ст. 35 Конституції України., а також загальновизнано принципи і норми міжнародного права і міжнародні договори, які стали частиною правової системи нашої держави [2]. Тим самим відкрилася можливість прямої дії та застосування актів міжнародного права, таких як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань і т.д.

Але відокремлення церкви від держави не означає, що закони, де втілено загальнодержавну волю і волю інших політичних суб'єктів, взагалі не регулюють відносини між церковними організаціями і державними органами [3, с. 184].

Дотримуючись установленого в Україні правового режиму відокремлення церкви від держави, релігійні організації не втручаються у сферу держави та її органів, не виконують державних функцій. «Релігійні організації не беруть участі в діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувають кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів» (ст. 5 закону України «Про свободу совісті та релігійні організації») [2]. Відсутні будь-які правові форми союзу церкви й держави в різноманітних сферах суспільного життя. Церковні постанови не мають юридичної сили відносно держави і не повинні суперечити її законам.

Рівність конфесій перед законом чинна лише в державно-правових відносинах. З відокремленням релігійних організацій від держави остання перебрала обов'язок захищати їхні права та законні інтереси, сприяти встановленню відносин взаємної релігійної та світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та іншими релігійними організаціями. Держава бере до відома й поважає традиції та внутрішні постанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству. Конкретно це виявляється у своєчасному

та об'єктивному розгляді їхніх клопотань, винесенні щодо них обґрунтованих рішень, задоволення їхніх майнових та організаційних вимог тощо [1, с. 259]. Так, у декларації Ватикану про релігійну свободу зазначається, що релігійні організації та віруючі повинні виконувати вимоги світської влади, дотримуватися громадянського порядку, а громадянське суспільство вправі захищатися від зловживань під релігійними гаслами [4, с. 367]. Це передбачено: законами України «Про прокуратуру» (1991 р.), «Про міліцію» (1991 р.), «Про службу безпеки України» (1992 р.), норми яких визначають правоохоронну діяльність, яка повинна бути підпорядкована суворому дотриманню законності, зокрема Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», бути об'єктивними, коректними та врешті вони повинні взаємодіяти на відповідних засадах і з релігійними організаціями, оскільки останні є частиною громадських організацій [5, с. 380].

При розгляді законодавчих ініціатив органів виконавчої влади одним із пріоритетних напрямків державної політики у сфері державно-конфесійних відносин є вдосконалення законодавчої бази у сфері та свободи совісті, приведення її у відповідність до міжнародних зобов'язань, які Україна обіцяла виконати, приєднавшись у 1995 році до Ради Європи. Одним із перших кроків у зазначеному контексті в 2010 році стало видання в лютому Указу Президента України «Про затвердження Річної національної програми на 2010 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору», в якому серед пріоритетних завдань пунктом 1.1.1.4 «Захист прав національних меншин» визначено розроблення законопроекту про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (нова редакція) [6].

Проте, представниками релігійних та громадських організацій у листі Інституту релігійної свободи до Президента України було внесено пропозицію відносно вилучення із пріоритетних завдань вищевказаної програми на 2010 рік розробку нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Зазначена пропозиція скеровується консолідованою позицією членів Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій щодо прийняття Закону про Концепцію державно-конфесійних відносин в Україні, розробленої Центром Разумкова спільно з представниками конфесій та органів влади, як першочергового законодавчого акту. Це, на думку представників релігійних організацій, зумовлено потребою визначення загальних засад (моделі) подальшого розвитку взаємовідносин між державою та релігійними організаціями [6].

21 квітня 2011 року в приміщенні Адміністрації Президента України відбулась зустріч Віктора Януковича з Всеукраїнською Радою

Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО). Керівники конфесій запропонували створити постійний механізм взаємодії між Адміністрацією Президента та Всеукраїнською Радою Церков, зокрема у форматі постійно діючого консультативно-дорадчого органу. На їх думку, це дозволить краще опрацьовувати актуальні питання, перелік яких підготувала Рада, та планувати стратегічний розвиток державно-конфесійних відносин. Крім цього, на думку конфесій, необхідно також активізувати діяльність Комісії з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій при Кабінеті Міністрів України, а також регіональних рад Церков і релігійних організацій при обласних державних адміністраціях.

Крім цього ВРЦіРО пропонує за погодженням з конфесіями розробити та внести «точкові» зміни до галузевого законодавства, яке регламентує діяльність релігійних організацій в окремих сферах суспільного життя [7].

Розглядаючи механізм регулювання відносин між державою та церквою (релігійними організаціями, конфесіями) варто зауважити, за з часів незалежності України було прийнято законодавчі акти, які закріпили норми щодо встановлення взаємовідносин між державою та церквою, релігійними організаціями, конфесіями, а також між самими релігійними організаціями (конфесіями). Був створений спеціальний державний орган. Приведено у відповідність до міжнародних актів і галузеве законодавство, зокрема законодавство, яким передбачено відповідальність. Але, українське законодавство стосовно свободи совісті та релігійних організацій містить чимало положень, сформульованих у форматі звичайних декларацій, в яких і натяку немає на зобов'язання і відповідальність конфесій.

На сьогодні чинне законодавство України про свободу совісті та релігійні організації виглядає досить далеким від досконалості [8].

Разом з тим гармонія у державно – церковних, державно – конфесійних відносинах настане тоді, коли цими суб'єктами буде досягнута гармонія у взаємовідносинах на принципах свободи совісті та невтручання держави у справи церкви та «всі рівні перед законом». А також переведення взаємин між державою та релігійними об'єднаннями у договірну площину. Такий механізм взаємовідносин чітко регламентуватиме права і обов'язки сторін, сприятиме виробленню партнерських засади співпраці, як з боку, держави, так з – церков (релігійних організацій, конфесій)[9,с.10].

---

1. Філософія права України: навч. Посібник / за ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000 – 336 с.

2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. // Відомості ВР України. – 1991. – № 25. – Ст. 28.

3. Губар А. Взаємовідносини української держави та церкви: проблеми сучасного законодавства / А. Губар // Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні – К.: Право, 1996. – 184 с.

4. Релігієзнавство: підручник / за ред. В.І. Лубського, В.І. Терешка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 408 с.

5. Релігієзнавство: навчальний посібник / за ред. С.А. Бублика (стер. вид.). – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 496 с.

6. Огляд законодавчої та законотворчої ініціативи вищих органів влади України у державно-конфесійних відносинах 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.religion.in.ua/main/analitica/7891

7. Всеукраїнська Рада Церков закликає Президента В. Януковича до постійного діалогу з конфесіями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua

8. Саган О. В Україні дублюють російську модель державно-конфесійних відносин з одною Церквою у фаворі – 06.01.2011 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// www.Risi.org.ua

9. Сергієнко Г.Л. Роль конституційно-правового регулювання відносин держави і релігійних організацій у гарантуванні свободи віросповідання в Україні: автореф. дисерт. канд. юрид. наук. – К.: Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – 12 с.

Н.М. Дідух,
аспірант
(ПВНЗ «Європейський університет»)

МАЛИЙ БІЗНЕС В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ АСПЕКТІВ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Малий бізнес як інституційний сектор економіки давно став домінуючим за чисельністю та обсягами виробництва у провідних країнах світу. Інтеграція України у світову спільноту вимагає кардинально нового погляду на роль малого бізнесу у розв'язанні проблем підвищення добробуту людей.

Малий бізнес сприяє розвитку конкурентоспроможності продукції національної економіки на світових ринках, забезпечує зростання валового продукту, приводить до насичення внутрішнього товарного ринку і наповнення державного бюджету, розширює сферу зайнятості населення. В регіональному вимірі діяльність суб'єктів малого бізнесу позначається на раціоналізації використання всіх видів ресурсів, активізації накопичення людського капіталу й акумулюванні науково-технічного потенціалу.

Актуальність даної теми визначена в першу чергу об'єктивно важливою роллю малого підприємництва у сучасній соціально-орієнтованій ринковій економіці, перехід до якої є головним напрямом реформ в Україні. Мале підприємництво – це істотна складова ринкового господарства, невід'ємний елемент конкурентного механізму. Мале підприємництво дає ринковій економіці гнучкість, мобілізує фінансові і виробничі ресурси населення, несе в собі могутній антимонопольний потенціал, слугує серйозним фактором структурної перебудови і забезпечення проривів науково-технічного прогресу, вирішує проблему зайнятості та інші соціальні проблеми ринкового господарства. Ось чому становлення та розвиток малого підприємництва являє собою стратегічну задачу реформаційної економічної політики.

Серед вагомого доробку представників сучасної вітчизняної науки щодо вивчення різнобічних аспектів функціонування малого бізнесу – дослідження О. Барановського, З. Варналія, Л. Воротіної, І. Жиляєва, А. Кисельова, Ю. Клочко, М. Козоріз, Т. Ковальчука, В. Кредісова, О. Кузьміна, І. Михасюка, С. Реверчука, С. Соболя, О. Титаренка, В. Черняка. Багато проблемних питань розвитку підприємництва висвітлено в працях Л. Безчасного, В. Бородюка, Є. Бойка, В. Гейця, С. Мочерного, В. Новікова, Ю. Палкіна, Ю. Пахомова та ін.

Доповідь присвячена актуальним питанням розвитку малого бізнесу в аспекті новітнього державотворення України.

Формування державної політики підтримки малого бізнесу в Україні починається з 1991 року, з прийняття Закону України «Про підприємництво» та утворення Державного комітету України зі сприяння малим підприємствам і підприємництву. Закон України «Про підприємництво» визначив правові основи державного регулювання та підтримки підприємництва, відносин суб'єктів підприємницької діяльності та держави. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва», прийнятий у 2004 році, визнає суб'єктами малого підприємництва фізичних осіб-підприємців, річний оборот яких не перевищує 500 тисяч гривень на рік, та юридичних осіб, на яких працює не більше 50 осіб та обсяг річного валового доходу яких не перевищує 500000 євро [1].

З метою реалізації державної політики сприяння розвитку підприємництва, у тому числі малого бізнесу, у березні 1993 року Кабінетом Міністрів України була схвалена перша Програма державної підтримки підприємництва в Україні. Завдяки реалізації відповідної державної політики та активізації громадського впливу представників малого бізнесу, останнім часом спостерігаються певні зміни в сфері удосконалення нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності.

Малому бізнесу менш за все пощастило у відношенні державної та іншої підтримки. Недооцінка малого підприємництва, ігнорування його економічних і соціальних можливостей можуть бути кваліфіковані як великий стратегічний прорахунок, який може призвести до багатьох народногосподарських негативів.

Без підтримки держави і без власної внутрішньо-групової взаємодії малий бізнес не завжди може протистояти у конкурентній боротьбі великому капіталу, відстоювати свої економічні, політичні і соціальні інтереси.

Потенціал малих підприємств залишається нереалізований. Існують серйозні економічні і адміністративні бар'єри для виходу нових підприємств на ринок і розвитку їх діяльності. Все більша кількість малих підприємств змушенні перебувати «в тіні» завдяки нестійкому законодавству. Положення, що склалося, відкриває безмежні можливості для корупції, найбільш масовою жертвою якої на місцевому рівні є представники малого бізнесу.

Мале підприємництво не має яких-небудь істотних переваг в кредитно-фінансовій системі, в митному захисті, відчуває значні перешкоди в розвитку бізнесу, діє в неймовірно складних умовах для існування. Для представника малого підприємництва невигідна будь-яка підприємницька діяльність в сфері виробництва, і він намагається затвердитися в торгівлі і посередництві. Проте, в малий бізнес вступає все більша кількість громадян для реалізації громадянських прав, формують умови створення самостійного суспільного прошарку підприємців, які складають соціально політичну базу демократичних перетворень суспільства.

Вклад малого підприємства у ВВП країни становить більше 5%, тоді як у розвинутих країнах – 60%. За даними офіційної статистики Держкомстату, за період з 2007 по кінець 2011 р. кількість суб'єктів малого підприємництва зросла з 501 до 661 на 10 тисяч чоловік населення. Глобальна економічна криза практично не вплинула на темпи зростання малого бізнесу в країні. Так, якщо в 2007 р. число діючих малих підприємств становить 561 на 10 тис. населення, то за підсумками першого кризового (2008 р.) цей показник знаходився на рівні 609, а під кінець 2009 р. навіть зріс ще на 52 одиниці.

За даними статистики станом на 1 січня 2011 року на Україні у сфері малого підприємництва діяли 151,4 тис. підприємств, тобто це 7% ВВП. У той час як частка малих підприємств у ВВП Чехії, Словаччини та Угорщини складає 30-40%. Перше місце по кількості малих підприємств займає Київ – 243 на 10 тис. населення, АРК посідає друге місце з чисельністю 81 підприємство на 10 тис. населення, в той час як по областям дані були наступного характеру: найвищий показник кон-

центрації – Київська (72), Дніпропетровська (69), Донецька (54), а найнижчим у Рівненській, Чернівецькій та Волинських областях (41, 44, 45 підприємства на 10 тис. чоловік відповідно).

Обсяги реалізованої продукції зростає майже у 4 рази і складає у 2008 році 701634,6 млн. грн. та, в наслідок кризи, 657643,6 млн. грн. у 2009 році, і такі зміни відбувається по всім суб'єктам малого підприємництва [2].

Малий бізнес має ряд переваг, зумовлених широкою свободою вибору сфери діяльності, швидкою окупністю витрат, можливістю реагувати на зміни у структурі попиту. Функціонування малого бізнесу активізує перебудови в економіці.

Необхідною умовою для розвитку малого підприємництва є кредитування. Внаслідок кризи в банків виникла проблема ліквідності, що спричинила зростання відсоткових ставок. Високі відсоткові ставки за кредит, обов'язкова вимога застави, вартість якої значно перевищує суму кредиту, практично унеможливлюють доступність кредитних ресурсів для тих суб'єктів малого підприємництва, які започатковують свою справу. Більшість вітчизняних комерційних банків надають малим підприємствам лише короткострокові кредити, які не можна вважати джерелом розвитку для малого бізнесу.

Позитивним зрушенням у сфері розвитку малого бізнесу стало прийняття Кабінетом міністрів України постанови щодо умов його кредитування. Згідно з її положеннями, Український фонд підприємництва на конкурсній основі надає кредити малому бізнесу за умови їх повернення та сплати 1,5% облікової ставки Національного банку України на момент підписання договору. Залежно від терміну, кредити можуть надаватися у розмірі від 50–100 тис. грн. (до 1-го року) до 100–250 тис. грн. (до 3-ох років). Ці кошти надаються суб'єктам малого підприємництва для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх технологій, здійснення виробничої діяльності, будівництва та реконструкції виробничих приміщень [3].

Украй несприятливим для малого бізнесу є новий Податковий кодекс України, позначений посиленням надмірного податкового тиску, утиски з боку місцевої влади та контролюючих органів [4]. Малий бізнес позбавлений особливих стимулів та підтримки з боку держави отримав вкрай обмежені можливості для здійснення економічної діяльності. Стан та проблеми розвитку малого бізнесу в Україні свідчить про те, що подальший розвиток ситуації без активного та позитивного втручання держави може призвести до згортання (в основному через подальшу тінізацію) цього сектора економіки з відповідним загостренням економічних проблем та посиленням соціальної напруги. Через це

і виникає необхідність дієвої державної політики підтримки малого бізнесу. Створення відповідних правових, економічних та організаційних умов сприятиме подальшому збільшенню кількості суб'єктів малого підприємництва, зростанню ролі та значення його у національній економіці.

Для розвитку малого бізнесу держава має перейти до реалізації послідовної та узгодженої політики, яка б наслідувала довгострокові перспективи, створення законодавчої нормативної бази зі сприятливими умовами розвитку малого бізнесу, а також вдосконалення податкової політики, та забезпечення функціонування спрощеної системи оподаткування. Вдосконалення державного механізму регулювання діяльності малого бізнесу, раціональне використання державного бюджету, створення програм з розвитку малого підприємництва, підтримка ініціативи створення й функціонування малих фірм є вирішальними чинниками пожвавлення росту економіки і рівня загального добробуту в країні.

---

1. Про державну підтримку малого підприємництва: за станом на 4 листопада 2011 р. / Закон України від 19.10.2000 р., № 2063-III. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2063-14

2. Основні показники розвитку малих підприємств / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/

3. Постанова КМУ: Про затвердження Порядку використання у 2010 р. коштів, передбачених у державному бюджеті для мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва від 12.10.10 р. № 923 // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 195.

4. Податковий кодекс України: станом на 10 січня 2011 р. – К.: Велес, 2011. – 336 с. – (Серія видань «Офіційний документ»).

Л. Довгун,
студентка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО РЕАЛІЗМУ

У сучасній філософії реалізм означає наявність буття дійсності, що знаходиться поза свідомістю. Реалізм у філософії XX сторіччя є сукупністю філософських вчень та шкіл, загальна ознака яких – визнання реальності предмета пізнання, тобто його незалежності від сві-

домості та пізнавальних актів соціального суб'єкта. Важливими напрямами сучасного реалізму є неореалізм, критичний реалізм, критична онтологія. У центрі аналізу цих напрямів стоїть питання, яким чином ми пізнаємо реальність і до яких меж вона може бути пізнаваною. Особливе місце серед різновидів реалізму у сучасній філософії займає соціальний реалізм, який ґрунтується на трактуванні суспільства та його історичної еволюції як об'єктивної реальності, позамежної щодо індивідуальної свідомості у рамках суб'єктно-об'єктної опозиції.

Трактування реалізму у філософії далеке від визначення правового реалізму. Правовий реалізм не піднімає питання онтологізації універсалій, суперечка про які виникла у середньовічній філософії. На думку професора Коена М. [1, с. 181], немає зв'язку між реалістичним напрямом у праві і двома формами реалізму (неореалізм та критичний реалізм) у філософії.

До певної міри більш близьким до юриспруденції є визначення реалізму в літературних і мистецьких сферах, у широкому значенні цього слова: як правдиве, об'єктивне відображення дійсності специфічними засобами, що притаманні тому чи іншому виду художньої творчості [2, с. 184].

Подібно до цього, правовий реалізм намагався вивчати право не в ідеальному аспекті, тобто яким воно має бути, а практично – яким воно справді є, виходячи із щоденної дії права. Реалісти прагнули вивести юридичну науку з метафізичної площини і поставити її на емпіричну основу; показати невидиму основу права – метафізичні переконання про ортодоксальну правову думку – і заснувати право на соціальних і психологічних фактах.

Термін «реалізм» у словосполученні «правовий реалізм» свідчить про прагнення виробити реалістичну, досить скептичну картину реального функціонування правової системи, яка не спирається на апріорні ідеали та цінності [3, с. 248].

Щодо визначення правового реалізму серед теоретиків та філософів права немає однозначної думки: чи є він, за словами Тихонравова Ю. В., реалістичним напрямом в американській соціологічній юриспруденції, який у Європі набув поширення у вигляді скандинавської неореалістичної школи [4, с. 567], чи, на думку Алаіс С. І., американський реалізм можна визначати як концепцію, поряд із концепцією прагматизму, в межах соціологічної школи права, а скандинавських реалістів віднести до психологічної школи права Петражицького Л. [5, с. 12–13], а чи, як деякі російські вчені, відносити правовий реалізм до радикальної течії соціологічної школи права.

Якщо говорити про рух «реалістів» у США, то він виник під впливом соціологічної юриспруденції у правознавстві цієї країни пер-

шої третини XX сторіччя. Цей рух поєднував в основному представників галузевих юридичних дисциплін.

Більшість представників зазначеного руху, перш ніж звернутися до наукових досліджень, займалися адвокатською практикою. Назву «правовий реалізм» цьому руху дав його лідер відомий американський цивіліст Карл Ллевелін.

Реалісти (йдеться про тих, хто належав до зазначеного руху) виходили з того, що треба вивчати саме дію права. Діюче право, згідно з поглядами реалістів, створюється не законодавчим шляхом встановлення абстрактних норм, а судовими та адміністративними органами у процесі вирішення конкретних суперечок, які виникають між людьми.

Засновником скандинавського правового реалізму вважають професора «практичної філософії» Хагестрома А. (Швеція), більша частина праць якого з'явилася ще до популяризації ідей американського реалізму. Проте ці роботи не були доступні англомовним країнам. Інші праці скандинавських реалістів, зокрема Ланстеда А., Олівекрони К., Росса А., з'явилися після другої світової війни.

Увага до ідей правового реалізму в Україні пояснюється тим, що ця теорія могла би стати цінним орієнтиром в осмисленні та вирішенні правових проблем нашого суспільства.

Зміна соціальних парадигм та ідеалів в українському суспільстві, прагнення затвердити їх у праві, процес інтеграції України у світове співтовариство правових держав вимагають вивчення та аналізу існуючих підходів до праворозуміння, зокрема дослідження філософсько-правових концепцій, які обгрунтовують загальносоціальне призначення права, що супроводжується активним пошуком нових форм суспільного життя, розбудовою нових державно-правових інституцій демократичної орієнтації.

---

1. Коэн М. Р. Американская мысль / М. Р. Коэн; перевод с англ. А. С. Никитина, Г. М. Фролова. – М.: Изд-во иностранной лит., 1958. – 390 с.

2. Философский энциклопедический словарь. – М.: ГНИ «Советская энциклопедия», 1983. – 840 с.

3. Кузнєцов В. І. Філософія права. Історія та сучасність: навч. посібник / В.І. Кузнєцов. – К.: ВД «Стилос»: ПЦ «Фоліант», 2003. – 382 с.

4. Тихонравов Ю. В. Основы философии права / Ю.В. Тихонравов. – М.: Вестник, 1997. – 608 с.

5. Алаіс С. І. Проблема праворозуміння в основних школах права: автореф. дис. кандидата юрид. наук: Спеціальність – 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С.І. Алаіс. – К., 2003. – 20 с.

С.М. Дуда,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СТРУКТУРА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї
(в контексті правотворення України)

Під час аналізу романо-германської правової сім'ї використовуються поняття системи права, галузі права, інституту і норми права. Окрім того, у всіх країнах цієї правової сім'ї саме право структурно поділяється на публічне та приватне.

В юридичній літературі утвердилася думка, що система права – це обумовлена економічним і соціальним устроєм структура права, яка виражає внутрішню узгодженість і єдність юридичних норм і одночасно їх розподіл на відповідні галузі та інститути [1, с. 573].

Структура права – це будова, внутрішня форма права, яка виступає як єдність стабільних взаємовідносин між його елементами, частинами [2, с. 22].

Приватне право – це сукупність сформованих державами і громадянами правил поведінки для реалізації власних інтересів, обов'язкових для суду та інших державних органів, куди вони можуть звертатися за їх захистом [2, с. 43]. Ще під приватним правом розуміють галузі та інститути, що регулюють відносини між юридично рівними суб'єктами (горизонтальні відносини) [3, с. 61].

Публічне право – це система обов'язкових правил поведінки, які виходять від держави чи є втіленням волі народу (референдні норми), спрямовані на реалізацію загальних інтересів і охороняються від порушень силою державного примусу [2, с. 43]. Також до публічного права відносять ті галузі та інститути, які визначають вертикальні субординаційні відносини [7, с. 61].

Критеріями розподілу права на публічне та приватне виступають: предмет правового регулювання; метод правового регулювання.

Предмет правового регулювання – це визначена сукупність однорідних суспільних явищ, що включає в себе наступні структурні елементи: суб'єкти, об'єкти регулюючих суспільних відносин, соціальні факти, які сприяють виникненню відповідних відносин, діяльність людей. Тобто – це та сфера, на яку розповсюджено право [1, с. 577].

Метод правового регулювання – це сукупність прийомів і засобів впливу права на суспільні відносини, тобто набір юридичного ін-

струментарію, безпосередньо яким держава впливає на вольову поведінку учасників суспільних відносин [1, с. 577].

Метод правового регулювання встановлює межі регулюючих відносин; видає відповідні нормативні акти, передбачає права і обов'язки суб'єктів; наділяє учасників суспільних відносин правоздатністю і дієздатністю, що дозволяє їм вступати у різноманітні правові відносини; визначає міру відповідальності у разі порушення цих умов [1, с. 577].

Традиційно предмет правового регулювання є матеріальним критерієм розмежування норм права за галузями, а метод – доповнюючим юридичним критерієм [1, с. 577].

Слід також підкреслити, що особливості романо-германської правової сім'ї повною мірою відтворюються у сфері приватного права. У сфері публічного права її специфіка проявляється значно менше. В країнах романо-германської правової сім'ї превалює цивільне право [4, с. 253]. Американські компаративісти іноді цю правову сім'ю називають системою цивільного права (*civil law*).

Тепер зупинимось на структурі права в романській і германській підсистемах.

Структура французького права. Як зазначає французький дослідник права Ж.К. Спінозі, структура права – це не просто сукупність правил, які затверджені у встановленому порядку органами державної влади і обов'язкові для всіх осіб, що проживають на визначеній території. Структура французького права – це своєрідний «острів», на якому у суворій відповідності з юридичною природою, місцем в ієрархії законодавчих актів склалася геополітична ситуація в країні з національними і релігійними традиціями закріплюються норми права. Система французького права утворилася під впливом римського права і повністю запозичила його терміни та принципи побудови окремих галузей і інститутів права.

У Франції, окрім правової юрисдикції, існує ще й публічне і приватне право, залежно від пріоритету інтересів держави чи громадянина. Існують також спеціальні юрисдикції, торгова (комерційна) і трудова [5, с. 8].

Дослідник визначає основні принципи структури французького права: 1) принцип поділу права; 2) принцип концептуальності права.

Перший принцип юристи тлумачать у двох аспектах. *По-перше*, право Франції поділяється на галузі. Ще в кодексі Наполеона були виділені дві основні галузі права – адміністративне право і *«право в широкому сенсі»*. Сьогодні *«право в широкому сенсі»* розділене на менші (дрібніші) категорії, такі як сімейне право, містобудівне право, право соціальної допомоги і т. д. *По-друге*, право ділиться на публічне і при-

ватне – це є основною класифікацією права у Франції, в основу поділу лягли інтереси держави в цілому, які проявляються в суспільних відносинах, і людина також виступає суб'єктом відносин, які складаються в суспільстві. Таким чином, приватне право регулює відносини між приватними суб'єктами, які наділені рівними правами і свободами [5, с. 8–9].

На формування публічного права у Франції вплинув закон 1790 р., відповідно до якого судді отримали право розглядати спори, які виникали у сфері управління. Остаточно публічне право сформувалося після створення у 1800 р. державного наглядового органу – Державної Ради. Її повноваження передусім стосувалися позасудового вирішення конфліктів, що виникали у сфері здійснення державної влади різними її органами, а також визначення підсудності тих чи інших спорів, що виникали в суміжних галузях права.

Іншим принципом поділу права Франції є *принцип концептуальності*. Останній характеризується внутрішнім змістом окремих галузей і правових інститутів, їх взаємодією між собою, а також об'єднанням цілих правових систем у групи. Наприклад, системи права, що мають за першооснову римське право, об'єднані в групу континентального права (Італія, Іспанія, Німеччина) [5, с. 10].

З точки зору французької термінології, *галузь права* – це комплекси юридичних правил, що організовані навколо центральної ідеї й утворюють єдине ціле впорядковане в систему і перманентне [6, с. 313].

У Франції галузями публічного права є наступні:

1. **Конституційне право** – регулює питання, що стосуються форми і структури держави, організації держави, її верховних органів і парламенту, виконавчої влади, а також участь громадян в уряді.

2. **Адміністративне право** – включає в себе норми, які регулюють організацію державних органів, що не вирішують суто політичні і судові питання, та умови, в яких державні органи здійснюють свої права і покладають обов'язки на нижчі органи [4, с. 253].

3. **Фінансове право** регулює державні витрати і доходи (оподаткування, позики, грошове законодавство).

4. **Міжнародне публічне право** [4, с. 253].

Приватне право включає: 1) цивільне право; 2) торгове право, в т. ч. морське право; 3; Цивільно-процесуальне право; 4) Кримінальне право [4, с. 254].

Також у правовій системі Франції існують особливі галузі публічного і приватного права, які тісно переплітаються.

Міжнародне приватне право визначає становище іноземців, розглядає колізії права і юрисдикції в цивільних справах. Хоча воно тра-

диційно вважається складовою частиною приватного права, проте стосується ряду питань, котрі є прерогативою публічного права, наприклад, питання визначення національності.

Цивільно-процесуальне і кримінальне право іноді виділяють як т.зв. *санкціоноване право*, оскільки вони забезпечують втілення в життя норм приватного права. Ряд науковців, як зазначає А.Х. Саїдов, відносять торгове морське, сільськогосподарське, повітряне, трудове право, закони про соціальне забезпечення і так зване *санкціоноване право* (кримінальне і цивільно-процесуальне право) – до окремої групи *«змішаних прав»*. Побутує також інша точка зору, згідно з якою цивільно-процесуальне право більше пов'язане з публічним, ніж із приватним правом [4, с. 254].

Також, як зазначає Ж.-К. Спінозі, у Франції після 50-х років XX ст. впроваджується право Європейського співтовариства. Воно створюється одночасно і як галузь внутрішнього права будь-якої держави-учасника даного Співтовариства, так і як галузь міжнародного права. Одним із основних джерел цієї галузі права є Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини [5, с. 10].

Структура германського (німецького) права.

Невід'ємною рисою германської правової ідеології культури, враховуючи традиції римського права, є поділ національної правової системи (національного права) ФРН на публічне і приватне право. Водночас для даної правової системи характерна і галузева класифікація [7, с. 14–15].

В німецькій юридичній науці галузями публічного права прийнято вважати:

1. **Конституційне право**.

2. **Адміністративне право.**

Це та область (сфера) діяльності публічних органів і організацій, які реалізують свій конституційний мандат і директиви держави. Адміністративне право складається із загальної та особливої частин. До особливої частини відносяться норми, що регулюють всі сфери адміністративного управління. У 1976 р. ці норми були кодифіковані і виражені у федеральному адміністративно-процесуальному законі, відповідних законах Земель, ідентичних загальнофедеративному. Особливої уваги заслуговують *Закон про аміністративний примус 1953 р*., *Закон про адміністративні правопорушення 1968 р.*, *Закон про заходи запобігання 1991 р.* і відповідні закони земель.

До Особливої частини включені питання, що регулюють:

1) поліцейську сферу;

2) управління сферою соціальних послуг;

3) управління сферою планування і адміністративної системи.

3. **Кримінально-процесуальне право.**

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють кримінальне право, є Кримінальний кодекс 1871 р., Закон про боротьбу з нелегальною торгівлею наркотиками й іншими проявами організованої злочинності 1992 р., Закон про зброю, Закон про боротьбу з тероризмом 1968 р., Закон про дорожній рух та інші [7, с. 42]. Доктрина кримінального права Німеччини базується на принципі, що закріплений в Основному законі (ст. 103), згідно з яким діяння підлягає покаранню, тільки якщо воно попередньо зазначено в кодексі до його вчинення (*nullum crimen sine lege*) [7, с. 42].

4. **Кримінальне право.** Норми Кримінального кодексу призначені для того, щоб встановити, чи дійсно здійснював підозрюваний протиправне діяння; в чому воно полягає і яким повинно бути покарання за це діяння. Ціль кримінального процесу – винести вирок, який був би обґрунтованим і справедливим. Винуватець повинен бути покараний, а невинний захищений від несправедливого покарання. Кримінальне правосуддя має процесуальну форму. Сам процес стосується публічно-правової сфери. Скрупульозне застосування кримінально-процесуальних норм прослідковується апеляційними судами [7, с. 48].

5. **Цивільне право.** Основним спеціальним джерелом всієї системи цивільного права є Германське цивільне уложення 1896 р. [7, с. 64].

6. **Цивільно-процесуальне право** охоплює публічно-правову сферу регулювання приватних спорів державними судами. Завдання судів полягає в забезпеченні права суб'єктів. Спеціальним джерелом цивільно-процесуального права є Германський Цивільно-процесуальний кодекс, а також Закон про судоустрій, Закон з питань секвестрів і виконання судових рішень шляхом публічного розгляду та інші [7, с. 75–76].

7. **Комерційне право** розуміється двояко.

В певних правових системах під комерційним правом розуміються норми, що регулюють торгівлю, статус комерсанта, його права і обов'язки. У іншому випадку – це право торговців, комерсантів.

В цих країнах відправною точкою є комерційна операція сама по собі, незалежно від того, хто її здійснює. Головним джерелом *комерційного права* є Комерційний кодекс 1846 р., який вступив в дію разом з Цивільним кодексом у 1900 р. Окрім Кодексу, діють також Закони про договори страхування (1908 р.), Закон про недобросовісну конкуренцію (1909 р.), Закон про торговельні представництва (1953), антитрестовий Закон (1957 р.), Закон про загальні умови угод (1976 р.) і т.д. [7, с. 81–82].

8. **Фінансове право** – це комплексна галузь, яка включає в себе ряд галузей, а саме бюджетну, валютну, податкову.

9. **Церковне (канонічне) право**.

10. **Міжнародно-публічне** – це право, що регулює відносини між державними органами [4, с. 255].

11. **Приватне право** – поділяється на власне *цивільне право*, яке міститься в Цивільному кодексі, допоміжних законах та в особливій частині приватного права, до якого входять: торгове право, законодавство про компанії, закони про оборотні документи, авторське право, закони про конкуренцію (включаючи патенти, торгові знаки і моделі), і міжнародне приватне право.

13. **Міжнародне приватне право.**

Суть міжнародного приватного права (МПП) німецьке правознавство, як правило, зводить до колізійного права.

Норми МПП в основному кодифіковані в статтях 3–38 Ввідного Закону до німецького Цивільного кодексу (уложення) (з доповненнями 1986 р.).

В німецькому Цивільно-процесуальному кодексі, а також у деяких інших законах. Міжнародні договори, що стосуються питань МПП в ролі *leges speciales*, наділені пріоритетом стосовно норм національного права [7, с. 118].

В більшості європейських країн класифікація галузей права нагадує німецьку (Швейцарія, Іспанія, Австрія). Італія, Бельгія дотримуються французької схеми, як і Нідерланди, де робиться обмовка: цивільно-процесуальне право і закони про неспроможних боржників становлять формальну частину приватного права, на відміну від суб'єктивної частини приватного права, куди входять власне цивільне і торгове право [4, с. 255].

Як вказує А.Х. Саїдов, публіцизація романо-германського права, що характеризується підвищенням адміністративно-правової активності державних органів, зачепила такі відносини, які раніше були притаманні сфері приватного права, приміром, аграрні відносини (а саме користування власністю, довгострокову оренду, примусові сервітути, встановлення квот на продукцію). Також відбулося вторгнення держави у сферу договорів,що раніше стосувалися сфери приватного права.

З'явилися інститути зобов'язального договору, укладені за приписом державних органів, щодо встановлення квот і цін на відповідні види товарів [4, с. 225].

Отже, романо-германська правова сім'я має відповідну структуру права, де здійснюється поділ на право приватне і публічне. Основними критеріями розподілу є предмет і метод правового регулювання. Також слід зазначити, що публічне і приватне право – це парні категорії, які не можуть існувати одна без одної.

У сферах функціонування держави і громадянина з'являються потреби, що вимагають як приватно-правового, так і публічно-правового регулювання.

1. Общая теория государства и права. Академический курс: в 3 т. / отв. ред. М.Н. Марченко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: НОРМА, 2007. – Т. 2. – 816 с.
2. Кашанина Т.В. Частное право: учебник / Т.В. Кашанина. – М.: Эксмо, 2009. – 496 с. – (Российское юридическое образование).
3. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу: [навчальний посібник]. / Л.А. Луць. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 247 с.
4. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): [учебник]. / А.Х. Саидов; отв.ред. В.А.Туманов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Юрист, 2007. – 510 с.
5. Правовые исследования во Франции: сб. науч. ст. / РАН ИНГИОН, Центр социальных научн.-информ. исследований, Отд. правоведения; [под общ. ред. В.В. Маклакова]. – М., 2007. – 212 с.
6. Бержель Ж.Л. Общая теория права / Ж.Л. Бержель; под общ. ред. В.И. Даниленко; [пер.с фр.]. – М.: NOTA BENE, 2000. – 576 с.
7. Шумилов В.М. Введение в правовую систему ФРГ / В.М. Шумилов. – М.: ДЕКА; 2001. – 140 с.

Б.З. Дяків,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ТА МОЛОДІ

На сьогоднішній день проблема правопорушень молоді є і залишається однією з гострих проблем українського суспільства над пошуком шляхів її вирішення працює широке коло фахівців різних наукових галузей: кримінології, юриспруденції, психології, педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, правознавства тощо.

За статистичними даними на сьогодні злочинність неповнолітніх має таку структуру: злочини, пов'язані з наркотиками – 2,8%; хуліганство – 6,2%; крадіжки – 70,5%; злочини проти життя та здоров'я – 2,1%; інше – 9,4%. Злочинність серед молоді все більше набуває групового характеру. Питома вага злочинів, учинених групами, становить

понад 70%. Щодня підлітки в Україні вчиняють понад 100 злочинів, у тому числі одне вбивство або злочин із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, одне зґвалтування, два-три розбійні напади, вісім пограбувань, сімдесят крадіжок приватного та державного майна.

Основними причинами правопорушень неповнолітніх є:

1. Соціально-економічні: зубожіння населення; відсутність цивілізованих ринкових відносин; розвиток тіньової економіки; зростання в суспільстві соціальної напруги, рівня безробіття, зокрема серед молоді (кожний третій випускник школи й ПТУ та кожний п'ятий випускник вищих навчальних закладів – безробітні). Окрім цього, політична нестабільність загострює економічну та соціальну ситуацію в Україні.

2. Несприятливе сімейне оточення (сорок відсотків неповнолітніх правопорушників виховувалися в неблагополучних сім'ях: з них 30% – у неповних, 45% – у конфліктних, 25% – в асоціальних і кримінальних сім'ях). У той же час шістдесят відсотків неповнолітніх правопорушників виховувалися в зовнішньо благополучних сім'ях, проте, з них 55% виховувалися в матеріально незабезпечених сім'ях, 35% – у сім'ях із низьким культурно-освітнім рівнем батьків, а 10% – у досить заможних родинах).

3. Проблеми у взаємостосунках неповнолітнього в шкільному середовищі (антипедагогічні методи роботи вчителів із важковиховуваною дитиною, конфліктні ситуації в класному колективі, неуспішність у навчанні, слабкий зв'язок між школою та сім'єю).

Окремо потрібно виділити низький рівень правової освіти та виховання в школі та сім'ї й формування на цій основі правового нігілізму – негативного або байдужого ставлення до норм державного права.

4. Негативний вплив позашкільного середовища: скорочення системи закладів дозвілля для неповнолітніх призводить до незайнятості вільного часу дітей та підлітків (в Україні три тисячі населених пунктів не мають жодного закладу культури, 6,5 тисяч культурних закладів зачинено, а ще 500 знаходяться в аварійному стані); негативний вплив засобів масової інформації, що пропагують культ фізичної сили та агресію.

Окрім цього, неформальні та кримінальні об'єднання втягують неповнолітніх до вчинення правопорушень такими шляхами: а) спекулюванням на клановій залежності (піднесенні виняткового статусу членів певного кримінального угрупування); б) заохоченням таких негативних рис людини як жадібність, скупість, прагнення до надмірного ризику тощо; в) демонстрацією хибного психологічного захисту; г) відкритим психологічним (погроза компрометації, шантаж, заляку-

вання) та фізичним (побиття, тілесні ушкодження) насильством; д) проханнями про допомогу, порадами, настановами тощо.

Поширення в суспільстві «фонових» та взаємопов'язаних із правопорушеннями явищ як алкоголізм, наркоманія, проституція, ВІЛ-інфекція (СНІД) підвищують рівень втягнення неповнолітніх до противоправних вчинків. Наприклад, спектр правопорушень, пов'язаних із наркотичними речовинами є досить широким, а саме: контрабанда, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збут, організація або утримання місць для незаконного вживання наркотиків. Також злочини здійснюються з метою придбання наркотиків або в стані наркотичного сп'яніння.

5. Вікові особливості психіки підлітків, які сприяють антисуспільним проявам (акцентуація характеру, реакція групування, реакція емансипації, почуття дорослості, прагнення до самоствердження, емоційна неврівноваженість, підвищена збудливість, комфортність тощо).

6. Біологічними та генетичними причинами вчинення неповнолітніми правопорушень є порушення роботи ферментативної та гормональної систем організму; вроджені психопатії; мінімальні мозкові дисфункції внаслідок органічного враження головного мозку.

7. Екологічні – негативний вплив факторів природного середовища.

Передумовою кримінальної поведінки неповнолітніх є делінквентна поведінка, яку визначають як комплекс асоціальних вчинків, які мають стійкі негативні соціокультурні характеристики, порушують правові норми, але не тягнуть за собою кримінальної відповідальності.

Багато вітчизняних та зарубіжних учених займаються вивченням проблем девіантної поведінки неповнолітніх та можливостей її попередження (Дж. Боулбі, Л.Берковіц, Е. Глюк, Ш. Глюк, А. Кеттле, Д. Райт, С.Рей та ін.).

Відомі американські вчені Елеонора і Шелдон Глюк, які обстежили п'ятсот неповнолітніх делінквентів дійшли до висновку, що більшість із них почали виявляти ознаки відхилень у поведінці в дитинстві. Тому з метою профілактики правопорушень неповнолітніх вчені запропонували «прогнозування поведінки неповнолітніх», яке полягає в ретельному обстеженні дітей раннього віку та виявленні в них криміногенних властивостей [1].

В останні роки зростає кількість злочинів, скоєних неповнолітніми. Щороку до позбавлення волі засуджується близько 4,5 тисяч підлітків. У той же час відбувається реформування кримінально-виконавчої системи та пошук видів покарань, альтернативних позбавленню волі, як громадські роботи та обмеження волі. Такі види покарань відповідають принципу гуманізму державної політики у сфері

застосування та виконання кримінальних покарань щодо неповнолітніх. Правове виховання – цілеспрямований процес, який передбачає озброєння вихованців правовими знаннями та вміннями й формування на цій основі правосвідомості та правової поведінки законослухняного громадянина.

А.Й. Капська визначає соціально-правове виховання як цілеспрямовану систематичну діяльність державних органів та соціальних інститутів, яка спрямована на здобування дітьми та молоддю правових знань, перетворення їх в особисті переконання, формування на їх основі правосвідомості та правової поведінки. Дослідниця також запропонувала модель соціально-правового виховання школярів, яка складається з соціально-правового світогляду, активної життєвої позиції та соціального захисту інтересів [3].

Виділяють такі елементарні соціальні уміння: слухати, розпочати розмову, підтримувати розмову, ставити запитання, дякувати. Вищими соціальними уміннями є: звернутися по допомогу, ввійти в колектив, пояснювати, переконувати, дотримуватися вказівок, просити вибачення. Вміння, альтернативні агресії, є такими: просити дозволу, поділитися чимось, допомагати іншим, володіти собою, відстоювати свої права, уникати бійок. Вміння реагувати на стрес: доцільно реагувати на невдачу, на звинувачення, встояти перед груповим тиском, реагувати на нехтування, долати збентеження, вміти скаржитися, реагувати на скаргу.

На профілактику правопорушень молоді значний вплив має правове виховання дітей у сім'ї, яке на сьогоднішній день в Україні проводиться недостатньою мірою. На основі аналізу результатів опитування батьків неповнолітніх з'ясувалося, що 78,8% батьків проводять зі своїми дітьми бесіди правового характеру, роз'яснюючи сутність моральних і правових норм, заборон. Проте батьки зазначили, що більшість таких бесід мають повчально-залякуючий характер. Окрім цього, 50% батьків не знали, що неповнолітні притягуються до кримінальної відповідальності [4; 5].

Тобто, правове виховання учнів повинно включати в себе не тільки озброєння знаннями щодо адміністративної та кримінальної відповідальності, а також засвоєння учнями знань щодо своїх прав у сім'ї, школі, суспільстві. Неповнолітні також повинні набувати різних соціальних умінь, володіння якими призводить до соціальної компетентності особистості. Таким чином, детальний аналіз причин правопорушень молоді дає змогу окреслити основні напрями діяльності різних соціальних інститутів, установ, громадських організацій, кожної молодої людини, що спрямовані на зниження рівня злочинності та правопорушень серед неповнолітніх, а саме:

– зниження рівня безробіття, особливо молодіжного;

– соціальна допомога малозабезпеченим, молодим, неблагополучним, асоціальним сім'ям та її спрямованість на подальший саморозвиток кожної сім'ї;

– правове виховання дитини в сім'ї, набуття необхідних соціальних умінь;

– високий рівень правового виховання учнів у школі;

– корекція проявів агресивної поведінки неповнолітніх;

– запобігання переходу девіантної поведінки неповнолітніх у кримінальну;

– підвищення успішності дитини в навчальній діяльності, взаємостосунках з однолітками;

– розвиток системи позашкільних дозвільних закладів, здебільшого безплатних;

– підвищення ефективності роботи правоохоронних органів щодо попередження, розкриття злочинів.

---

1. Фарафонова Т.В. Погляди зарубіжних учених на проблему відхилень у поведінці неповнолітніх .

2. Галковська Т. Фатальні гени або мова спілкування долі з людиною.

3. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посібник / за ред. А.Й. Капської. – К.: Центр навч. літ., 2004. – С. 328–346.

4. Інновації в роботі з ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до покарань, не повязних з позбавленням волі: Методичні матеріали / за заг. ред. В. П. Лютого. – К.: СССМ, 2005. – 104 с.

5. Закон України «Про державну кримінально-виконавчу службу в Україні» // Інновації в роботі з ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до покарань, не повязних з позбавленням волі: методичні матеріали / за заг. ред. В.П. Лютого. – К.: СССМ, 2005. – С. 85–102.

І.М. Євхутич,
аспірант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО І МОРАЛЬ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Право і мораль перебувають у тісному взаємозв'язку. Вони часто взаємозумовлюють одне одного, а часом стоять на діаметрально протилежних позиціях. Це свідчить про їхню діалектичну взаємодію, спільні та відмінні сторони [1].

Мораль виникає ще у первісному суспільстві, коли люди починають задумуватися над такими поняттями, як добро, зло, справедливість, гідність, честь, милосердя. Мораль зароджується ще до поділу суспільства на класи, ще до виникнення інституту держави. Право виникає тоді, коли виникає суспільство і з'являється потреба регулювати суспільні відносини, узгоджувати потреби окремих індивідів із потребами більшості. Воно виражає волю держави, правосвідомість народу та окремих соціальних груп. Право має чітку структуру і відповідне юридичне оформлення у державно-правових актах.

Право й мораль слугують загальній меті, відповідають визначеним потребам сучасного соціуму – узгоджують інтереси особистості й суспільства, забезпечують права і свободи кожної людини, а також слугують підтримці громадського порядку. Їхня єдність утверджує культ справедливості у тій чи іншій державі, визначає межі і поле діяльності як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Правові норми носять примусовий характер, випливають із сили та авторитету державної влади. Моральні ж норми регулюються в людському сумлінні, в моральній свідомості людини та суспільства. За їх порушення немає обов'язкового покарання, люди тільки відчувають докори сумління або взагалі нічого не відчувають.

Правові норми та закони потребують чіткого визначення, щоб їх виконання можна було легко перевірити і встановити відповідне покарання за їх невиконання. Вони регулюються законодавством тієї чи іншої країни, а моральні можуть існувати у вигляді звичаїв та традицій. Моральні норми є більш глибокими і гнучкішими, впоратися з ними здатна лише сама людина, покладаючись на власне розуміння обов'язку й відповідальності, на голос власної совісті, на думку й реакцію своїх близьких. Жодне зовнішнє втручання нічому тут не зарадить, тому що є проблеми, котрі доросла людина має вирішувати самостійно, покладаючись тільки на власний досвід і розум.

Якщо людина є законослухняною, ідеально дотримується та виконує всі нормативні приписи, то це ще не означає, що вона є високоморальною особистістю. Людина має право зробити свій вибір: стати на шлях добра чи зла. Заздрість, егоїстичність, жадоба влади і грошей можуть не порушувати правові приписи, але вони жодним чином не сприяють підняттю морального рівня.

Вже саме поняття «право» вказує на те, що людина має можливість користуватися власною свободою, користуватися певними благами, але при цьому не обмежувати права інших, собі подібних індивідів. Адже за такі неправомірні дії можна понести юридичну відповідальність, встановлену державою. Але закони, що існують в державі, не завжди відповідають інтересам її народу, вони певним чином можуть

створюватись в інтересах правлячої еліти, не враховуючи потреби більшості. У такому випадку вони мають суб'єктивний, а не об'єктивний характер і вже, певним чином, є неоднозначними і суперечливими, мають неправовий статус, але разом із тим продовжують існувати в суспільстві і регулювати суспільні відносини.

Взаємодія моралі і права проявляється у тому, що правові закони втілюють у собі принципи гуманізму, справедливості, рівності людей. Інакше кажучи, закони правової держави втілюють у собі вищі моральні вимоги сучасного суспільства. Для пояснення сутності правових норм необхідний не тільки їхній всесторонній аналіз із урахуванням вимог ідей правосвідомості суспільства, але й виявлення взаємозв'язків норм права із принципами й нормами моралі, з моральною свідомістю суспільства. Застосування норм права вимагає проникнення в моральну оцінку життєвих відносин, а їх аналіз необхідний при розгляді шлюбно-сімейних, а також багатьох цивільних і кримінальних справ.

Мораль і право мають стимулюючий вплив, тобто можуть забороняти або заохочувати до вчинення тих чи інших дій, вчинків особистості, сприяють формуванню ідеалів, певних життєвих орієнтирів, збагачують знанням правових і моральних норм. На думку О. Якуби, «встановлюючи визначені межі активності людини за допомогою нормативних вимог, мораль і право разом із тим завдяки особливостям цих норм є найбільшими стимуляторами подальшого розвитку активності» [2, с. 133].

Отже, норми права й моралі в певних випадках опираються й на примусові заходи. Але характер заходів примусу і спосіб їхнього здійснення в праві й моралі різні [3, с. 147]. Щодо моралі, то тут примусом може виступати суспільна думка у формі суспільного осуду, а порушення правових норм тягне за собою юридичну відповідальність.

Аналізуючи співвідношення права й моралі, можна зробити висновок, що виконання правових норм значною мірою зумовлюється тим, якою мірою вони відповідають вимогам моралі. Норми права не повинні суперечити позитивним основам суспільства. Разом із тим, вимоги суспільної моралі неодмінно враховуються державними органами при розробці нормативних актів держави. Важливою стороною тут виступає міра їх співвідношення і наскільки тісною виявляється ця взаємодія. Мораль виступає значно ширшою сферою, охоплює ширше, коло питань стосовно права, але право має чіткіше, конкретніше визначення.

Першою сходинкою утвердження правової держави має бути моральність кожного індивіда, повага до інших думок, взаєморозуміння, совість, відповідальність.

Право повинно сприяти утвердженню ідеалів добра й справедливості в суспільстві. Правові норми в деякій мірі повинні закріплювати моральні норми, підсилюючи їх юридичними санкціями. Через право має здійснюватись охорона моральних норм і моральних підвалин. Для того, щоб норми права закріпились у суспільстві, вони повинні певним чином узгоджуватись з моральними або хоча б не суперечити їм.

Єдність правових норм і норм моралі, як і єдність усіх соціальних норм цивілізованого суспільства, ґрунтується на спільності соціально-економічних інтересів, культури суспільства, схильності людей до ідеалів свободи і справедливості.

Що ж спільного між правом і мораллю?

Право і мораль:

– є надбудовними явищами над економічним базисом і суспільством;

– мають загальну економічну, соціально-політичну та ідеологічну основу;

– їм властива загальна мета: утвердження загальнолюдських цінностей у суспільстві;

– складаються із загальних правил, що виражають певну волю, тобто спрямовані на встановлення і підтримання на необхідному рівні дисципліни і порядку в суспільстві;

– мають нормативний характер, і в праві, і в моралі присутні санкції, що забезпечують негативні наслідки для порушників норми;

– являють собою засоби активного впливу на поведінку людей.

Таким чином, і право, і мораль мають здатність проникати в різні сфери суспільного життя. Ні право, ні мораль не обмежуються предметно відокремленою сферою соціальних відносин. Вони пов’язані з поведінкою людей в широких сферах їх соціальної взаємодії, тобто не можна розмежовувати право і мораль за предметними сферами їх дії, вони діють у єдиному «полі» соціальних зв’язків. Звідси спільність, тісна взаємодія норм права і моралі [4, с. 71].

---

1. Гетьман-П’ятковська І.А. Право та мораль: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01 / НАН України, Інститут держави і права імені В.М. Корецького. – К., 2007. – 20 с.

2. Якуба Е.А. Право и нравственность как регуляторы общественных отношений при социализме / Е.А. Якуба. – Харьков, 1970. – 208 с.

3. Біленчук П.Д. Філософія права: навчальний посібник / П.Д.Біленчук, В.Д. Гвоздецький, С.С. Сливка. – К.: Атіка, 1999. – 208 с.

4. Лукашева Е.А. Право. Мораль. Личность / Е.А. Лукашева. – М.: Наука, 1986. – 71 с.

Ю.Р. Жбадинська,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВА ДОКТРИНА, «РОЗУМ», КАНОНІЧНЕ ТА РИМСЬКЕ ПРАВО *(в країнах західної традиції права)*

В академічному і практичному плані *правова доктрина* є складовою частиною, що похідна від «доктрини». Традиційно доктрина розглядається як вчення, як наукова і філософська теорія, система ідей, поглядів авторитетних вчених, як керівний теоретичний і політичний принцип. Іноді доктрина являє собою сукупність «провідних положень і принципів», які закладені в основу механізму регулювання відносин, що виникають у середині окремих соціальних груп чи в рамках усього суспільства [1, с. 605].

М.М. Марченко вказані джерела права (а саме – правову доктрину, суддівський розум, канонічне та римське право) відносить до вторинних джерел права [1, с. 605].

На відміну від політичних, економічних, ідеологічних, галузевих канонів і доктрин, що охоплюють собою практично всі сфери суспільного життя, *правова доктрина поширюється лише на юридичну сферу* [2, с. 10–11].

Безперечно, в межах правової сфери правова доктрина має визначальний вплив на систему права, систему законодавства, правотворчу, правозастосувальну, інтерпретаційно-правову діяльність, і загалом на весь механізм правового регулювання.

У процесі розвитку англійської правової системи (а саме загального права) важливу роль відігравали загальновизнані праці таких відомих колись юристів, суддів-теоретиків і практиків, як Кок, Бректон, Гленвілл та ін. Їхні твори переважно мали доктринальний характер, отримали доволі широке визнання серед юристів того часу. Ці авторитетні книги (*books of Authority*) протягом декількох століть широко використовували в судовій практиці. Викладені в них правові положення, ідеї вчених-юристів про діюче право своєї епохи застовували в судах Англії, а пізніше і в інших країнах загального права. Такий авторитет можна порівняти лише з авторитетом закону в Франції чи у інших країнах романо-германського права [3, с. 267].

Також авторитетними джерелами (тобто правовими доктринами) були, на думку Р. Волкера, праці юристів-практиків Літтлтона,

Хейла, Хукінса, Фостера, Іста, Фітцгерберта, Блекстоуна. Їхні книги протягом кількох століть використовували як правові доктрини у судовій практиці [4, с. 194].

На сучасному етапі розвитку правової системи Англії та інших країн загального права думка видатних юристів залишається доволі важливою. Прикладом може слугувати конституційне право Англії. Праці видатних англійських юристів, як і раніше, визнаються як джерела права в даній країні з огляду на те, що вони містять необхідні узагальнення, аналіз як писаних, так і неписаних норм англійської конституції. Зокрема, в Англії правовою доктриною є праця Денніса Лойда «Ідея права» [5].

У XVIII ст. у США великий вплив на правову систему, зокрема судову практику, мала праця У. Блекстона «Коментарі до законів Англії» [1, с. 607].

У XIX–XX ст. все більшого значення в правових системах цих країн набували не тільки думки видатних юристів, а й, зокрема, ґрунтовні систематизовані доктрини, що склалися внаслідок багаторічної академічної та практичної діяльності цілих груп і шкіл теоретиків держави і права.

В Англії, Канаді – це доктрина верховенства Парламенту. У США – численні судові доктрини, наприклад, доктрина «політичного процесу», що забороняє федеральним судам приймати до розгляду справи політичного характеру, оскільки у них має місце «політичний конфлікт», який потрібно вирішувати не в судовому порядку, а за допомогою політичних засобів. До цього виду доктрин слід віднести судові доктрини «державних дій», «явної і неявної небезпеки», «шкідливої спрямованості» та багато інших, що сформувались внаслідок винесення судами цілої серії однотипних судових рішень [1, с. 607].

Також для всіх без винятку країн загального права доволі характерною є доктрина обов'язкового дотримання stare decisis [6].

Очевидним є те, що правові доктрини, у своїй більшості, вплинули на формування характеру і на сам процес розвитку сучасного англосаксонського права. Зокрема, в науковій літературі зазначено, що доктрини, вироблені Верховним судом США, суттєво вплинули на зміст діючої Конституції та існуючого законодавства США [1, с. 608].

У сучасній правовій системі Англії праця Руперта Кросса «Прецедент в англійському праві» сама виступає джерелом права, зокрема у сфері правової доктрини [6].

На даний момент у розвитку правових систем загального права дещо зменшується роль і значення правової доктрини як джерела права. У США та інших країнах англо-американського права вона набуває дещо відособленого характеру.

Розум як джерело права англо-американського права

Таке джерело права як *розум* розглядається в сугубо емпіричному плані, оскільки казуїстичний характер англо-американського права породжує багато прогалин, і т. зв. *розум* виступає певним додатковим джерелом, що намагається ці прогалини подолати, використовуючи принцип здорового глузду, розумності і т. д.

Певним засобом подолання наявних прогалин у статутному праві є суддівський розсуд, здоровий глузд судді. Він є основною суттю судейського (загального) права. Англійські юристи (Кок та інші) стверджують, що розум – це життя права, а загальне право є не що інше як «розум». Однак при цьому роблять висновок: розум не є ідентичним тим чи іншим невизначеним відчуттям справедливості конкретних індивідуумів. Це розум у тому вигляді, в якому його розуміють судді, що піклуються про створення належної системи права [3, с. 265].

Розум також розуміється, сприймається (виключно в правовому плані) як прийняття розумного судейського рішення у тій чи іншій справі в умовах, коли наявні серйозні прогалини в механізмі правового регулювання стосовно розглянутої сфери [3, с. 264–265].

Розум як джерело права спрацьовує вже на тому етапі, коли визначається та інтерпретується *ratio decidendi* прецеденту. Суддя визначає, що саме застосовувати у справі – дедукцію чи індукцію, тут повинен спрацьовувати суддівський розум [6, с. 170–188].

Винесення судового рішення на основі *розуму* – це, передусім, пошук рішення, що найбільше відповідало б нормам діючого права, а тому найбільше воно взаємодіє з категорією справедливості [1, с. 610].

Пошук рішення на основі *розуму* є нічим не обумовленим, довільним процесом. Під час такого пошуку необхідно, насамперед, керуватися загальними засобами права.

Розум – це раціональне рішення спору, коли щодо цього питання немає ні прецеденту, ні законодавчої норми, ні обов'язкового звичаю. Це, передусім, пошук рішення, що найбільш оптимально відповідає нормам діючого права, тому найбільш позитивно забезпечує порядок у поєднанні зі справедливістю, яка становить основу права. Пошук рішення на основі розуму – це не хаотичний процес. Необхідно керуватися загальними принципами діючого права, де вирішальну роль відіграє доктрина, а також додаткові висловлювання суддів та необов'язкові прецеденти, тобто ті рішення, які не є прецедентами [3, с. 264–265].

Говорячи про місце і роль *розуму* як джерела права в системі інших джерел англосаксонського права, необхідно розрізняти дві сторони даного питання: формально-юридичну і фактичну. З формально-юридичної сторони, «теоретичний розум відіграє допоміжну роль».

У практичному ж застосуванні він має першочергове значення. Особливо це стосується загального права, що формувалося протягом багатьох століть і яке не без підстав називається «правом розуму» [1, с. 610].

Канонічне право (canon law) – це право Римо-Католицької Церкви. Вважається, що найвідчутніший вплив на розвиток системи права Англії воно здійснило у двох напрямах: по-перше, розвиток загального права і права справедливості (наприклад, у формі введення позбавлення волі (в загальному праві основним покаранням за кримінальні злочини первісно виступала смертна кара), регулювання шлюбно-сімейних стосунків) своїм моральним змістом зобов'язаний канонічному праву [7, с. 190]. Свого часу навіть лорд-канцлер був вихідцем з духовенства і виступав блюстителем совісті короля; по-друге, канонічне право римо-католицької Церкви здійснювало визначальний вплив на практику церковних судів. На території Англії вони діяли незалежно від королівських судів загального права. Ці суди розглядали в основному справи щодо моральності, шлюбних зобов'язань та брехні. Однак, доволі довгий час їх юрисдикція впливала і на рішення серйозніших питань.

Наприклад, до 1857 р. церковні суди займалися спадковими справами. Цю практику згодом було відмінено. Для вирішення таких справ створили спеціальні світські суди з розірвання шлюбу і суди, що вирішували питання щодо заповіту. Також до 1500 р. у церковних судах розглядали й інші справи, що підпадали під визначення фелоній (тяжкі злочини, які каралися смертною карою) [7, с. 190].

Римське право як джерело норм англійського права. Як зазначають німецькі компаративісти К. Цвайгерт і Х. Кьотц, вплив римського права на англійське «протягом всієї історії його розвитку був незначним і не торкнувся його основ» [8, с. 274].

Найбільшою мірою вплив римського права позначився на діяльності церковних судів і на такій галузі, як спадкове право. Пояснюється це тим, що Церква відігравала важливу роль у вирішенні питань щодо визначення законності заповіту і переходу власності від померлого до інших осіб. Прикладом рецепції окремих норм та інститутів римського права слугують відомі положення англійського права, що передбачали т. зв. *заповіт воїна* (можливість складення заповіту в усній формі) [7, с. 190].

Деякі загальні положення римського права тим не менш використовувалися в англійській практиці. Наприклад, згідно з максимами римського права, не можна подавати позов на підставі угоди, яку укладено з аморальною метою. Цей принцип римського права було відтворено в англійському праві [9, с. 166]. Отже, правова доктрина «розум», канонічне та римське право є додатковими джерелами права в анг-

ло-американському праві, без яких логічна правова система не може обійтися без шкоди для своєї цілісності.

1. Марченко М.Н. Источники права: учеб. пособие / М.Н. Марченко. – М.: Велби; Проспект, 2005. – 760 с.
2. Пряхина Т.М. Конституционная доктрина современной России / Т.М. Пряхина. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 2002. – 450 с.
3. Давид Р. Основные правовые системы современности / Рене Давид, Камилла Жоффре-Спинози; пер. с фр. В.А. Туманова. – М.: Международные отношения, 2003. – 400 с.
4. Уолкер Р. Английская судебная система / Р. Уолкер; пер. с англ. – М.: Юрид. лит., 1980. – 631 с.
5. Денис Ллойд. Идея права / Ллойд Денис; пер. с англ. М.А. Юмашева, Ю. М. Юмашев – науч. ред. – М.: ЮГОНА, 2002. – 416 с.
6. Кросс Руперт. Прецедент в английском праве / Руперт Кросс; пер. с англ. – М.: Юрид. лит., 1985. – 237 с.
7. Романов А.К. Правовая система Англии: учеб. пособие / А.К. Романов. – М.: Дело, 2000. – 344 с.
8. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. В 2 т. Т. 1. Основы / К. Цвайгерт, Х. Кётц; пер. с нем. – М.: Междунар. отношения, 2000. – 480 с.
9. Порівняльне правознавство: підручник [для студентів юридичних спеціальних вищих навчальних закладів]. / В.Д. Ткаченко, С.П. Погрібняк, ДВ. Лук'янов; за ред. В. Д. Ткаченка. – Х.: Право, 2003. – 274 с.

Д.Є. Забзалюк,
кандидат історичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДУШПАСТИРСЬКОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМАЦІЯХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Зазначена проблема виявилася недослідженою у вітчизняній історико-правовій науці, оскільки в радянський період усі національні військові формування, армії державних утворень України доби Визвольних змагань першої половини XX ст. таврувалися як «буржуазно-націоналістичні», а українське священство традиційно оголошувалося непримиримим ворогом комуністичної тоталітарної системи, тим більше військове.

Аналіз зародження і діяльність військового православного та греко-католицького священицтва з часів козаччини, революції 1848 р. в Австрії до вибуху Української революції 1917–1921 рр. і визвольного руху під проводом ОУН-УПА у 50-х роках ХХ ст. виявляє їх загальнонаціональні риси. Власне однією з особливостей українського народу є його релігійність. Дана особливість сформувалася внаслідок взаємодії релігії і етносу в умовах довголітнього підневільного національного буття. Український народ загалом був і є одним із найрелігійніших народів світу. Отже, існування священиків (капеланів) в усіх без виключення українських військових формаціях першої половини ХХ ст., навіть у невеличких частинах зразка батальйону «Нахтігаль» (1941) чи куренів УПА (1942-1949), було закономірним явищем, оскільки командування, незважаючи на складні умови збройної боротьби, прагнуло забезпечити релігійні потреби особового складу.

Водночас, характеризуючи стан служби капеланів різних українських формацій, слід відзначити, що вона була найкраще організована і найчіткіше функціонувала в легіоні Українських Січових Стрільців (1914-1918) і Галицькій армії (1919-1920), тобто на теренах підавстрійської України, де серед українського населення домінувала Греко-католицька церква. Це було зумовлено кількома важливими факторами.

Насамперед, майже всі польові духівники мали фронтовий досвід, оскільки прийшли з посад капеланів (фельдкуратів) українських полків австрійської армії. До того ж, Військове міністерство ЗУНР (створене у листопаді 1918 р.) вважало можливим залишити структуру і цісарські нормативні акти, якими керувалося військове духовенство до осені 1918 р.

По-друге, впродовж століть Греко-католицька церква від Берестейської унії 1596 р. була оплотом національної ідентичності західних українців, а своєю культурно-просвітною діяльністю та активною участю у національно-визвольному русі завоювала непохитний авторитет серед поневоленого народу. Церква була тісно пов’язана з мільйонами вірних не лише релігійними, але й національними, культурними та соціально-політичними зв’язками. Дієвому впливу церкви на суспільно-політичне життя регіону сприяла наявність високоосвіченого і працьовитого кліру під проводом члена Національної Ради ЗУНР, митрополита Андрея Шептицького, який в молодості пройшов вишкіл в австрійській кінноті. Капелани Галицької армії опікувалися пораненими і сім’ями загиблих, організовували благоустрій військових меморіалів, поряд із командирами брали участь у вишкільно-виховній та культурно-просвітній діяльності, влаштовували польові каплиці. Десятки з них загинули у 1918–1920 рр. на польському, більшовицькому і денікінському фронтах.

У набагато складніших умовах формувалося військове священство українських збройних сил Наддніпрянщини. На цей процес суттєво впливала релігійна ситуація в підросійській Україні. У поліетнічній і поліконфесійній Романівській імперії православ'я було удержавленим, а церква, по-суті обслуговувала імперську владу. У прагненні створити суцільний геополітичний простір і єдину національну церкву, російський уряд і московська церква уніфікували церковну службу, витіснили українську мову із богослужебної практики, церковної культури, звичаїв і традицій. Велася активна русифікація населення України та його Церкви. За цих умов з перших днів національно-демократичної революції 1917–1921 рр. у Центральної Ради (більшість її членів представляли соціалістичні партії) склалося загалом негативне ставлення до Руської Православної церкви взагалі, відтак і до її кліру.

Перші військові частини Центральної Ради у 1917–1918 рр. комплектовувалися панотцями стихійно і організованої служби капеланів не існувало, що було цілком закономірним явищем, оскільки до влади і керівництва військом прийшла українська інтелігенція, яка не сприймала російське православ'я, але й не спромоглася до створення української автокефалії. Недолік було усунено лише наприкінці 1919 р., коли відступаюча Армія УНР опинилася на грані воєнної катастрофи. Подальші події засвідчили, що служба військового духовенства Армії УНР, укомплектованого здебільшого православними священиками з російської армії, цілком себе виправдала й зіграла значну роль у підтримці морально-бойового духу особового складу українського війська (зокрема, у таборах інтернування в Польщі і Румунії початку 20-х рр.).

Із українських військових формацій періоду Другої світової війни добре організованою була служба капеланів у дивізії «Галичина» (створена 1943 р.), згодом 1-ї Української дивізії Української Національної Армії, які знову ж таки були укомплектовані греко-католицькими священиками на чолі з досвідченим о. Василем Лабою. Специфіка партизанської війни УПА не дозволили впровадити штатну структуру капеланів, але командування знаходило можливості для забезпечення релігійних потреб вояків зусиллями місцевих священиків.

Таким чином, існування інституту військових священиків в українських збройних формаціях стало закономірним явищем, притаманним збройним силам усіх християнських народів.

Загалом у світі існує дві моделі душпастирської служби: американська, де капелани тісно пов'язані з командирами й відповідають не лише за забезпечення релігійних потреб військовослужбовців, але й за морально-психічний стан, підпорядковані командуванню, мають

озброєння; за європейською моделлю капелани не підпорядковані командирам, виконують лише функції пастиря.

Зважаючи на позитивну роль інституту капеланства у військових формаціях України в першій половині ХХ ст., а також на досвід інших держав світу, останнім часом зростає число прихильників впровадження подібної системи у Збройних Силах незалежної України. Але до реалізації означеної проблеми існує чимало перепон, зокрема поліконфесійність населення України. Проте, завдання зміцнення морально-бойового духу захисників Вітчизни вимагають активного пошуку впровадження відносин між армією і церквою, адекватних вимогам демократичного суспільства, поєднання духовних інтересів військовослужбовців із національно-державними.

---

1. Кентій А.В. Українська Повстанська Армія в 1942–1943 рр. – Київ, 1999. – 284 с.
2. Коханчук Р.М. Душпастирська опіка військових. – Київ, 2004. – 221 с.
3. Лебедович І., о. Полеві духовники Української Галицької Армії. – Вінніпег, 1963. – 326 с.
4. о. Нагаєвський І. Спогади польового духовника. – Торонто, 1985. – 184 с.
5. Футулуйчук В.М. Служба преподобництва УГА // Українські варіанти. – 1999. – № 1–2. – С. 68–73.

О.В. Забзалюк,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНЦЕПЦІЯ ФЕДЕРАЛІЗМУ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ ГАЛИЧИНИ (середина XIX – початок XX ст.)

Суспільно-політичні зміни в Австро-Угорській імперії в середині XIX століття характеризувалися певною лібералізацією суспільного життя. Але якщо в Галичині вони мали реальні тривалі наслідки, що відобразились у скасуванні панщини, доступності освіти, розвитку української мови, то на теренах Російської імперії прояви лібералізації були короткочасними й одразу розвивалися в бік репресій.

Відомо, що галичани, перебуваючи під владою конституційної монархії Австро-Угорщини, здобули більший досвід легальної політичної та економічної самоорганізації, аніж їхні побратими за Збручем.

Залишається фактом, що українська мова та культура мали можливість у регіоні більш вільно розвиватися. В цілому лояльне ставлення до «українського питання» з боку імперії Габсбургів приводить до посилення антиукраїнського руху польських сил у Галичині. У цьому випадку польський виклик регіону отримав відповідь у формі визвольного руху, котрий проголошував своєю метою боротьбу за «повернення Галичини» до України [1, с. 36].

Отже, аналіз суспільного життя в Галичині доводить про існування сприятливішої ситуації для національної мобілізації, ніж у Великій Україні. Але варто враховувати такі обставини: по-перше, наявність великої в порівнянні з підросійською Україною компактності території, що значно полегшувало завдання національного руху; по-друге, потужний інтелектуальний імпорт саме із Наддніпрянщини; по-третє, культурно-релігійний чинник, тобто відчуження в цій області Українців від основних конкурентів – поляків або ж «нейтральних» німців, що більше сприяло національній мобілізації українців, чим релігійна спільність або культурно-мовна наближеність до офіційної імперської Релігії й культури у Великій Україні [2, с. 93–94].

Галичина в середині XIX ст. була місцем збереження основ традиційної цивілізації, історичної пам'яті про належність до «руського-українського» народу, регіоном перетину польської, німецької, вірменської, єврейської, української, польської й австрійської культур. Три характерні риси розвитку Галичини в епоху модерності визначали її специфіку. Це – поліконфесійність галицького суспільства, синкретичність «русинського» села, полікультурні процеси в містах. Означені риси сприяли утвердженню особливого цивілізаційного й геополітичного бачення регіону в колах галицького суспільства в дихотомії «Росія – Європа».

Слід також сказати, що «створена на західноукраїнських землях держава була в державно-правовому розумінні належним чином організована, з налагодженим законодавчим, адміністративно-виконавчим і правозахисним апаратом» [3, с. 59].

У розрізі української історії виокремлюється існування найбільш тривалого роз'єднання етнічних земель між Галичиною та західноукраїнськими землями і Великою Україною. Причини цього намагалися осмислити багато істориків, а громадські діячі спрямували свою діяльність у бік консолідації обох частин України. Найбільших успіхів у цьому досягли І. Франко й М. Грушевський. При цьому варто виокремити спільний знаменник їх політичного світогляду – обидва перебували у полоні федералістської ідеї, особливо в розробці М. Драгоманова. Під впливом останнього І. Франко й М. Грушевський пройшли шлях від політичного романтизму до метаморфози в бік проекту кон-

солідації українців по обидва боки Збруча. Вони вдало переосмислили положення його федералістської концепції, конкретизувавши її раціоналізмом, котрий у Наддніпрянщині виявився як конституціоналізм і вимога національно-територіальної автономії, а в Галичині – як право «коронного краю», а в перспективі – ідея самостійності. У своїх консолідаційних бажаннях М. Грушевський й І. Франко були на голову вище соратників і опонентів; залишилися вірними своїм поглядам про наповнення завдань українського Руху реальним змістом.

Можна стверджувати, що федералізм займав домінуюче ідейне місце в середовищі національного руху. Він був суспільно-політичною парадигмою, відбився на стилі мислення діячів і сучасників націєтворення, наповнював прагматичним смислом ідеологічні доктрини [1, с. 38].

Синтезом альтернатив історичної перспективи стали ідеї М. Грушевського про Галичину як «український П'ємонт» і Наддніпрянщину як «Велику Україну». Досвід партійної й наукової діяльності у Львові переконав його у важливій ролі Галичини як культурного й духовного центру в боротьбі за соборність. Така світоглядна позиція М. Грушевського ілюструє складні процеси уявлення України як державного організму.

Таким чином, розробка ідеї «українського П'ємонту» відбувалася на тлі ідеології федералізму та соборності. Вперше, як принципова мета була підтримана ідея об'єднання всіх українських земель при повному розриві з тією державністю, в яку була інтегрована велика їх частина.

Ідея «українського П'ємонту» містила дві складові – територіальну (визначення регіону, який започаткує консолідацію та «збирання» українських земель) й ідеологічну (зосередження «духовної енергії», національно-культурної праці). Ідея соборності в той час поставала як форма етнічного державотворення у відповідь на «неісторичність» нації. Якщо федералізм був надбанням західної суспільно-політичної думки, то соборність стала відображенням українського розуміння моделі формування державності. Проблема соборності була досить дискусійною, враховуючи її генезу й використання вітчизняними інтелектуалами у XIX – на початку XX ст. Соборність є поняттям православ'я, у якому релігійна єдність має об'єднувати різні території. Такий зміст якнайкраще відповідав тогочасним уявлення про історичні перспективи. При цьому консервативна та самостійницька течії національного руху використовували її лише в площині проблеми територіального об'єднання земель, тим самим, спрощуючи сутність [1, с. 40].

Рецепція ідей федералізму й соборності в середовищі інтелігенції поставала як формулювання пошуку легітимних шляхів відродження державності. В їхньому усвідомленні останні були концепціями

поступального розвитку української історії, свідченням розвитку гуманістичних і демократичних ідей у суспільстві, ознакою поглиблення модернізаційних процесів. Розробка ідей федералізму й соборності сприяли консолідації політичних вимог інтелігенції, спонукали вітчизняні партії на зламі століть до ідеологічної інституціоналізації.

Для України на рубежі XIX-XX ст. реалістичним проектом стало забезпечення єдності Галичини й Наддніпрянщини. В цьому контексті популярне в історіографії й політичній риториці поняття «українського П'ємонту» мало дещо інше змістове наповнення, у першу чергу, як центр культурного розвитку, а не політичної консолідації народу, котру І. Франко й М. Грушевський пов'язували із Великою Україною. Остання лише мала перейняти громадський і культурний досвід Галичини, щоб реалізувати ідею соборності.

---

1. Геннадій Корольов. Український федералізм в історичному дискурсі (XIX – початок XX століття). – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 150 с.

2. Касьянов Г. «Пикник на обочине»: осмысление имперского прошлого в современной украинской историографии. //Новая имперская история постсоветского пространства / Сб. ст. (Библиотека журнала «Ab Imperio») – Казань. 2004.

3. Лісна І.С. Становлення української державності в Галичині (1918–1923 рр.): монографія. – Тернопіль, 2001. – 92 с.

4. Терлюк І.Я. Національне українське державотворення 1917–1921 рр.: історико-правовий нарис: навчальний посібник. – Львів, 2007. – 260 с.

С.С. Засунько,
кандидат юридичних наук, доцент,
К.М. Пасинчук,
доцент кафедри
(Академія пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОНЯТТЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ МВС І МНС УКРАЇНИ ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Стан готовності України до захисту життєво важливих потреб та інтересів особистості, суспільства та держави досягається за рахунок створення системи забезпечення громадської безпеки.

Обов'язковою умовою ефективного функціонування кожної соціальної системи і системи органів та підрозділів, діяльність яких спрямована на забезпечення громадської безпеки в умовах НС зокрема є об'єднання зусиль і можливостей її складових для досягнення спільних для системи цілей.

Взаємодія є одним із основних системоутворюючих чинників. Теорія і практика діяльності по забезпеченню громадської безпеки в умовах НС потребують насамперед з'ясування суті та змісту поняття «взаємодія», що дасть змогу розробити рекомендації для подальшого вдосконалення механізму такої діяльності.

Однак, незважаючи на досить широке вживання поняття взаємодії, комплексно ця проблема ще недостатньо розроблена, відсутнє єдине логічне уявлення про це поняття. При аналізі суті і визначенні оптимального поняття взаємодії по забезпеченню громадської безпеки в умовах НС варто йти від загального до часткового, тобто, від філософського поняття взаємодії до його інтерпретації в сфері взаємодії конкретних державних органів та підрозділів.

У філософській науці існують дві точки зору на поняття взаємодії. Відповідно до першої наявність зв'язків між будь-якими явищами об'єктивного світу з необхідністю викликає взаємодію між ними [1]. Такий підхід деякою мірою ототожнює поняття взаємозв'язку і взаємодії. Більш вдалим, є положення, відповідно до якого для філософської категорії взаємодії характерна наявність, по-перше, лише таких зв'язків, які дають об'єктам змогу впливати один на одного; по-друге, самої взаємодії, в результаті якої відбувається взаємостороння зміна взаємодіючих об'єктів» [2]. «Взаємодія – це насамперед філософська категорія, яка відбиває процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Взаємодія являє собою вид безпосереднього чи опосередкованого, зовнішнього чи внутрішнього відношення зв'язку» [3].

Аналіз поняття «взаємодія» як філософської категорії дає можливість виділити такі основні його ознаки: взаємодія двох і більше явищ; взаємодія явищ, які мають між собою взаємний зв'язок і взаємообумовленість; зміна взаємодіючих об'єктів; здатність кожного із взаємодіючих об'єктів виступати одночасно і причиною, і наслідком; можливість настання позитивних і негативних наслідків взаємодії; універсальність форм взаємодії матерії.

Конкретизує філософське розуміння категорії взаємодії теорія соціального управління. В основу управлінського тлумачення поняття взаємодії покладено термін «погодженість». Найбільш відомим управлінським визначенням взаємодії є погодження (координація) за метою,

місцем та часом. Цю позицію підтримували Г.Г. Зуйков, Г.А. Туманов та ін. Однак, у цьому визначенні не враховуються положення філософського вчення про взаємодію в значенні зв'язку та взаємообумовленості. Будь-яка соціальна система являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, зв'язок між якими є достатньо міцним і органічним для того, щоб зміни якогось із елементів за необхідності викликали відповідні зміни інших складових або навіть перетворення самої системи. Наявність такої тісної взаємодії між складовими і обумовлює те, що в різного роду процесах, у взаємодії із середовищем цілісна система виступає як щось єдине. Вчені пояснюють це тим, що «зв'язок компонентів цілісної системи стійкіший, ніж зв'язок цієї системи чи її окремих компонентів з іншими матеріальними утвореннями» [4]. Таким чином, взаємодія як управлінська категорія – це така форма зв'язків окремих елементів системи, яка створює умови для ефективного функціонування всієї системи в цілому.

На думку С.К. Коротова, взаємодія – це форма кооперації сил і засобів для досягнення конкретної управлінської мети, а процес взаємодії моделюється суб'єктом управління заздалегідь [5]. Це твердження можна заперечити, оскільки в управлінській практиці далеко не завжди взаємодія планується, існує «спонтанна» взаємодія. Викликає сумніви також положення, що управлінська категорія взаємодії є лише «продуктом суб'єктивного мислення на основі пізнання об'єктивних законів, причинних зв'язків і взаємообумовленості» [5]. Деякою мірою причиною виникнення взаємодії є об'єктивні закономірності існування соціальних систем. Це пояснюються тим, що така взаємодія є конститутивною властивістю будь-якої соціальної системи, без якої вона не здатна ефективно функціонувати.

Розглянувши теоретичні аспекти поняття взаємодії у філософії та теорії управління, слід перейти до аналізу і з'ясування специфіки змісту взаємодії суб'єктів, що приймають участь в забезпеченні громадської безпеки в умовах НС.

Взаємодія між структурними підрозділами кожного окремого суб'єкта є важливою і необхідною як сама по собі, так і як передумова для ефективної взаємодії між різними суб'єктами цієї діяльності. Складнощі розробки проблеми взаємодії між всіма суб'єктами, що здійснюють вказану вище діяльність, зумовлені кількома аспектами. По-перше, ні в законодавстві, ні в теорії чітко не визначено переліку тих органів. По-друге, ці органи в Україні є досить численними, що не може не ускладнювати їхню узгоджену діяльність.

Аналіз вживаних у теорії і практиці управління визначень поняття взаємодії дає підстави виділити найбільш важливі її компоненти: взаємодія являє собою діяльність; наявність не менше двох суб'єктів;

ця діяльність спільна; погодженість за метою, місцем, часом; наявність нормативного регулювання; становище, що займають взаємодіючі суб'єкти в ієрархії системи; зміст вирішуваних завдань; спрямованість діяльності взаємодіючих елементів.

Перші чотири компоненти присутні практично у всіх визначеннях взаємодії і не викликають заперечень. А.А. Аксьонов визначає взаємодію як «спільну діяльність конкретних служб і підрозділів, спрямовану на вирішення конкретних завдань, які займають при цьому рівноправне становище» [6]. Я.Г. Стахов під взаємодією розуміє «об'єктивно необхідну, обумовлену єдиною метою і загальними завданнями, здійснювану в межах чинного закону, спільну, погоджену за метою, місцем і часом діяльність органів в конкретних організаційно-правових формах» [7].

Як свідчать наведені думки вчених, однією з позицій є визначення становища суб'єктів взаємодії як «рівноправних» елементів, констатація їхнього «рівноправного становища». Однак, на практиці є необхідною і взаємодія суб'єктів, які наділені різними за обсягом і змістом повноваженнями (наприклад, взаємодія підрозділів внутрішніх справ з підрозділами МНС). В.М. Шванков теж не вважає ознаку незалежності, рівності, непідлеглості обов'язковою, оскільки «взаємодіяти можуть частини системи, що перебувають у відносинах влади і підлеглості» [8].

Г.А. Туманов взагалі заперечує рівність сторін взаємодії, бо «.в ході реалізації певного спільного заходу одна з них неодмінно виступає як керуюча, а інша – як керована система». Відповідно «вирішення питання щодо того, хто буде виступати в ролі головного виконавця при організації взаємодії, особливо необхідно» [9]. Це положення правильне у разі регламентованої взаємодії, передбаченої у нормативних актах (у планах, наказах, інструкціях). В інших джерелах зустрічаються також такі терміни, як «організатор взаємодії», «лідер» і т. ін. [10]. У практиці діяльності підрозділів МВС та МНС відомі випадки, коли взаємодія здійснюється не в результаті регламентації, а шляхом виявлення ініціативи одного із суб'єктів взаємодії, який через власну зацікавленість є більш активним і фактично стає організатором взаємодії. Якщо через відсутність владних повноважень ініціатор взаємодії відчує пасивність, а іноді і опір з боку іншого суб'єкта, то він буде намагатися нормативно закріпити взаємодію і домогтися виконання відповідних дій. В цьому разі не може бути й мови про незалежність і рівність суб'єктів взаємодії.

Отже, виникає питання і щодо необхідності включення до обов'язкових складових взаємодії нормативної урегульованості. Не всі автори передбачають у своїх визначеннях таку ознаку, як наявність

нормативного регулювання, нормативної бази взаємодії. З цим можна погодитися, адже практика взаємодії державних органів досить різноманітна, і чимало її аспектів детально не врегульовано нормативними актами. Водночас на практиці взаємодія досить часто відбувається на рівні конкретних виконавців, а цей рівень найменше врегульований, і тому відсутність нормативного акта не заперечує наявності взаємодії. Тому, ознака «правове регулювання» не повинна мати статус обов'язкової, оскільки заперечує об'єктивність існування взаємодії, обмежує це поняття, виключає можливість виявлення ініціативи, що може негативно вплинути на практику діяльності органів та підрозділів, діяльність яких спрямована на забезпечення громадської безпеки в умовах НС. Однак не може бути і мови щодо заперечення необхідності нормативного регулювання важливих, конструктивних, фундаментальних елементів взаємодії вказаних органів.

При визначенні поняття взаємодії підрозділів МВС та МНС по забезпеченню громадської безпеки необхідним є поєднання: по-перше, філософського розуміння поняття взаємодії, по-друге, управлінського підходу; по-третє, специфіки діяльності та функцій даних підрозділів. Підсумовуючи наведене, можна запропонувати наступне визначення поняття «взаємодія у сфері забезпечення громадської безпеки у сфері НС». Це такий стан взаємозв'язків між відповідними органами та підрозділами, який створює умови для спільної узгодженої діяльності, метою якої є ефективна реалізація вимог Конституції і законів України щодо захисту людини, її життя і здоров'я, майна в умовах НС.

Надійний захист прав і свобод людини, забезпечення громадського порядку і громадської безпеки в умовах НС, ефективна боротьба із правопорушеннями можливі лише за умови тісної взаємодії працівників різних відомств. Усвідомлення теоретичних основ понять взаємодії дасть змогу в подальшому розкрити зміст та принци такої взаємодії, конкретизувати організаційно-правові форми її здійснення, розроби ти нормативний акт, який визначив би чіткий порядок і механізм взаємодії у цій сфері діяльності.

---

1. Большая Советская Энциклопедия, М., 1983, – Т. 7. – С. 620–622.
2. Философская энциклопедия. – М.,1999. – Т. 1. – С. 20.
3. Философский энциклопедический словарь. М., 1997. – С. 81.
4. Афанасьев В.Т Системность и общество. – М., 1980. – С. 25.
5. Короткое С.К. Некоторые теоретические вопросы совершенствования взаимодействия служб и подразделений органов внутренних дел // Актуальные проблемы совершенствования управленческой деятельности МВД, УВД в свете требований постановления ЦК КПСС «Об улучшении работы по охране правопорядка и усилении борьбы с правонарушениями». – М.,1981. – С. 63.

6. Аксенов А.А. Организация взаимодействия в органах внутренних дел как функция управления: Дис. канд. юрид. наук: Академия МВД СССР. – М., 1973. – С. 20.
7. Стахов Я.Т Организационно-правовые основы взаимодействия органов внутренних дел с другими правоохранительными органами в городе, районе. Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Высшая юридическая заочная школа МВД РСФСР. – М., 1991. – С. 12.
8. Шванков В.М. Теоретические основы координации и взаимодействия в органах внутренних дел. – М., 1998. – С. 10.
9. Туманов Г.А. Организация управления в сфере охраны общественного порядка. – М.,2003. – С. 93.
10. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ. – К., 2007. – С. 503.
11. Колпаков В.К. Адміністративне право України. – К., 2007.
12. Матишевський П.С. Кримінальне право України. – К., 2000.
13. Адміністративне право України. Академічний курс в 2-х книгах / під ред. В.Б. Авер'янова. – К., 2004.

Н.М. Збитковська,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ДЕРЖАВИ

В сучасних умовах розбудови правової системи України, що базується на зміцненні гарантії прав людини і громадянина, важливим є піднесення на належний рівень правосвідомості і правової культури населення України. Велике значення в реалізації цього процесу належить правовому вихованню. Без глибоких знань прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, чинного законодавства стає неможливим входження України в світову спільноту. Конституція України становить значну соціальну цінність для людини, держави, суспільства. Конституція України поряд з низкою найважливіших прав і свобод людини і громадянина встановлює й конституційні обов'язки як громадян України, так і кожного, хто постійно проживає або перебуває на території України. Обов'язки громадян України – це міра належної поведінки учасників правовідносин. Що стосується конституційних обов'язків, то вони є відносно самостійним інститутом, що об'єднує певну групу конституційно-правових норм, які позначені певною єдні-

стю і виділені в особливий комплекс у системі конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні [6, с. 169].

Обов'язки, як і права та свободи людини і громадянина, є досить різноманітними за своїми юридичними властивостями. За змістом вони поділяються на політичні, економічні та культурні (духовні) обов'язки; за суб'єктами – на обов'язки людини та обов'язки громадян України; за соціальними групами можна виділяти обов'язки батьків, обов'язки дітей тощо [7, с. 197].

Основні обов'язки людини і громадянина – це закріплені в Конституції України вимоги, які пред'являються кожній людині та громадянинові, аби він діяв певним, чітко визначеним конституційною нормою чином (або утримався від вчинення відповідних дій) для забезпечення інтересів суспільства, держави, інших людей і громадян; недотримання ж цих вимог тягне за собою юридичну відповідальність. Основні обов'язки є складовою частиною правового статусу особи і забезпечують нормальне функціонування держави та життєдіяльність суспільства [5, с. 149].

Конституція до основних обов'язків відносить:

- не заподіювати шкоди природі (ст. 66): Закон України «Про охорону навколишнього середовища» від 25 червня 1991 р. зобов'язує кожного, не лише громадянина України, раціонально використовувати природні ресурси, запобігати забрудненню землі, води, повітря, псуванню природних об'єктів [2];

- культурній спадщині (ст. 66): законодавчо передбачені відповідальність за шкоду пам'яткам культури та відшкодування завданих збитків [3, с. 102];

- сплачувати податки і збори (ст. 67): вперше закріплений на конституційному рівні. Конституція зобов'язує кожного сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Платниками податків є юридичні та фізичні особи, на яких згідно із законами України покладено обов'язок сплачувати податки [8, с. 174];

- щорічно подавати до податкових адміністрацій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом [1];

- захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, шанувати її державні символи (ст. 65): громадяни відбувають військову службу відповідно до закону. Обов'язком кожною громадянина є захист Вітчизни від агресії, оборона державних кордонів, проходження обов'язкової і загально призивної військової служби усіма військовозобов'язаними і громадянами. Військова служба є почесним обов'язком кожного громадянина [3, с. 102];

- обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття. В свою чергу повнолітні діти зобов'язані піклуватись про непрацездатних батьків (пенсіонерів, інвалідів І та ІІ групи) (ст. 51): в разі відхилення від виконання цього обов'язку кошти на утримання батьків стягуються в судовому порядку. Діти можу бути за рішенням суду звільнені від виконання цього обов'язку, якщо буде доведено. що батьки свого часу не виявили батьківського піклування про них [3, с. 103];

- неухильно дотримуватися Крнституції України та законів України, не посягати на права та свободи, честь і гідність інших людей; незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності (ст. 68): значення цієї статті поширюється на всі норми і положення Конституції України. Йдеться про формування в людей такої правосвідомості, завдяки якій кожне порушення чинних нормправа розглядалося б як неординарна подія [4, с. 86];

- набуття повної загальної середньої освіти (ст. 53): обов'язок кожного мати таку освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах. У Законі України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 р. визначено, що загальна середня освіта – це цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для її подальшої освіти і трудової діяльності [8, с. 173].

Отже, в результаті вище зазначеного дослідження можна дійти до такого висновку, що Конституція України, яка є основним законом держави регламентуючи обов'язки людини і громадянина, виходить з того, що вони є об'єктивними для розвитку нашої держави і суспільства в цілому, а щодо конкретної людини це означає, що здійснення прав і свобод можливе тільки за наявності виконання обов'язків суб'єктом цього права чи свободи, а також іншими суб'єктами. Це цілком відповідає міжнародним стандартам, адже ст. 29 Загальної декларації прав людини встановлює, що «кожна людина має обов'язок перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи».

---

1. Конституція України від 28 червня 1996 // Відомості ВР України № 30. – 1996.

2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.

3. Балакірєва Р.С. Конституційне право України / Р.С. Балакієва: Навчальний посібник. – К.: «Центр навчальної літератури», 2003. – 209 с.

4. Годованець В.Ф. Конституційне право України / В.Ф. Годованець: Конспект лекцій. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2001. – 216 с.

5. Кравченко В.В. Конституційне право України / В.В. Кравченко: Навчальний посібник. – Вид. 6-е, виправл. та доповн. – К.: Атіка, 2007. – 592 с.

6. Погорілко В.Ф. Конституційне право України / В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький: підручник. –К.: Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.

7. Погорілко В.Ф. Конституційне право України. Академічний курс у 2-ох томах / В.Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко: підручник. – К.: ТОВ «Юридична думка», 2006. – 544с., 800с.

8. Тодика Ю.М. Конституційне право України / Ю.М. Тодика, В.С. Журавський: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 544 с.

Н.М. Зільник,
асистент кафедри
(Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»)

ДО ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ГАЛУЗІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ, СЕРТИФІКАЦІЇ, МЕТРОЛОГІЇ ТА ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ

Держава через свої органи здійснює адміністративно-правове регулювання в галузі стандартизації, якості продукції, метрології і сертифікації, долаючи перешкоди, пов'язані з випуском неякісної, а в окремих випадках і небезпечної продукції, яка випускається з порушенням прав, норм і стандартів, прийнятих в Україні та світі. Проте, недостатній рівень фахової підготовки спеціалістів, а також відсутність бажання дотримуватися встановлених правил, норм та стандартів призводить до правопорушень у даній сфері, наслідки яких є небезпечними і шкідливими.

За вчинення адміністративних правопорушень у сфері стандартизації, сертифікації, метрології та якості продукції у більшості випадків передбачена адміністративна відповідальність.

Нормативна регламентація відносин, подібних до відносин сучасної адміністративної відповідальності, з'являється в другій половині XIX сторіччя [1, с. 15]. Проте розуміння адміністративної відповідальності у вигляді визначення (дефініції) до цього часу в жодному нормативно-правовому акті не зафіксовано, хоча вони використовують це поняття [2, с. 319]. Зокрема, термін «адміністративна відповідальність»

широко використано в Кодексі України про адміністративні правопорушення і глава II його Загальної частини має назву «Адміністративні правопорушення і адміністративна відповідальність», але слід зазначити те, що чинний КпАП не дає визначення адміністративної відповідальності. Він лише обмежується вказівкою про те, що мірою адміністративної відповідальності є адміністративне стягнення, яке застосовується з метою перевиховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення і запобігання вчиненню правопорушень [3, с. 440].

Відповідно, відсутність законодавчого визначення поняття адміністративної відповідальності породжує жваві дискусії серед науковців щодо його сутності та змісту. Для застосування положення КпАП за його межами, необхідно мати законодавче визначення поняття адміністративної відповідальності, яке має відображати сутність цього правового явища і містити в собі необхідні та достатні класифікаційні ознаки цього виду юридичної відповідальності [1, с. 25].

В науковій адміністративно-правовій літературі визначення поняття адміністративної відповідальності трактують по-різному, проте вони у своїй більшості є подібними за своїм змістом. Наприклад, М.С. Студеникина відзначає, що «під адміністративною відповідальністю найчастіше розуміється застосування . частини заходів адміністративного примусу, а саме – адміністративних стягнень» [4, с. 88]. На думку Г.П. Бондаренко, адміністративна відповідальність – це форма реагування держави на правопорушення, яке виявляється в застосуванні повноважними державними органами, службовими особами, громадськістю до винної особи адміністративних санкцій у межах і порядку, встановлених законодавством; це обов'язок правопорушника звітувати за свою протиправну поведінку і зазнавати за неї несприятливих наслідків, передбачених санкцією правової норми [5, с. 84].

В сучасній науці з адміністративного права адміністративну відповідальність, здебільшого, пов'язують із застосуванням заходів державного примусу, розглядають як передбачену санкціями правових норм реакцію на правопорушення, як реалізацію, застосування санкцій [2, с. 319]. Зокрема, В.К. Колпаков вважає, що адміністративна відповідальність – це примусове, з дотриманням встановленої процедури застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником [6, с. 290].

Колектив авторів підручника «Адміністративне право України» за редакцією професора В.Б. Авер'янова, зазначають, що адміністративна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративно-правових відносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадо-

вими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачений нормами адміністративного права особливих санкцій-адміністративних стягнень [7, с. 430–431].

Найчастіше в українському адміністративному праві зустрічаються такі визначення поняття адміністративної відповідальності: адміністративна відповідальність – це застосування до правопорушника заходів примусу (Л. Коваль, Ю. Битяк, В. Зуй); адміністративна відповідальність – це визначення обмежень майнових, а також особистих благ та інтересів за здійснення адміністративних правопорушень (Є. Додін); адміністративна відповідальність – це сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням до суб'єкта проступку адміністративних стягнень (І. Голосніченко); адміністративна відповідальність – це примусове, з додержанням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником (А.П. Клюшниченко) [8, с. 76].

Що ж стосується поняття адміністративної відповідальності в галузі стандартизації, сертифікації, метрології та якості продукції, то законодавчого закріплення такого визначення теж не має, існують лише позиції декількох науковців щодо цього питання.

О.І. Остапенко та Л.О. Сопільник вважають, що під адміністративною відповідальністю в галузі стандартизації, сертифікації, метрології та якості продукції слід розуміти передбачене нормами права реагування держави в особі уповноважених на це державних органів і посадових осіб на адміністративне правопорушення і застосування до порушника передбачених в законі адміністративних покарань [9, с. 94].

На наш погляд, під адміністративною відповідальністю в галузі стандартизації, сертифікації, метрології та якості продукції слід розуміти передбачене нормами права реагування держави в особі уповноважених на це державних органів і посадових осіб на адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, сертифікації, метрології та якості продукції і застосування до осіб, які їх вчинили адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру у порядку, визначеному нормами адміністративного права.

Підсумовуючи викладене, необхідно відзначити, що визначення та особливостей адміністративної відповідальності в галузі стандартизації, сертифікації, метрології та якості продукції має як теоретичне, так і практичне значення.

Теоретичне значення проявляється у можливості визначення окремих методологічних аспектів пізнання зазначеного правового

явища, можливості комплексно підійти до його дослідження і відобразити зв'язок з іншими правовими інститутами.

Практичне (прикладне) значення зумовлене тим, що наявність цілісної картини адміністративної відповідальності в галузі стандартизації, сертифікації, метрології та якості продукції дозволяє врегулювати всю сферу відносин як матеріальних, так і процесуальних, які виникають у зв'язку вчиненням адміністративного правопорушення у цій галузі, запобігаючи, таким чином, прогалинам в їх регулюванні.

---

1. Лук'янець Д.М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 220 с.

2. Сірант М.М. Значення та роль адміністративної відповідальності в сучасних умовах // Митна справа: науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності. – 2011. – № 5(77). – Ч. 2. – С. 317–321.

3. Чернецький О.Л. Поняття та особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх: теоретико-правові питання // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 439–444. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08coltpp.pdf

4. Советское административное право / под ред. В.И. Половой и М.С. Студеникиной. – М.: Юрид. лит., 1988. – С. 88.

5. Бондаренко Г.П. Адміністративна відповідальність в СРСР. – Львів: ЛДУ, 1975. – С. 84.

6. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.

7. Адміністративне право України. Академічний курс: Підручник: у 2 т.: – Т. 1. Загальна частина / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавництво Ін Юре, 2005. – 584 с.

8. Колпаков В.К. Адміністативна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навчальний посібник / В.К. Колпаков. – К.: Юрінком Інтер, 2008. –256 с.

9. Сопільник Л.І. Стандартизація, якість продукції, метрологія, сертифікація в системі адміністративного права: навчальний посібник / Л.І. Сопільник, О.І. Остапенко. – Львів: Львівський університет бізнесу та права, 2011. – 124 с.

І.В. Івахненко,
здобувач
(Національна академія внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗУМІННЯ

ОСОБИСТИХ МАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ

Майнові відносини є суспільними відносинами, які виникають з приводу приналежності (присвоєння) або використання різного роду матеріальних благ, які визнаються речами, роботами, послугами [1].

Майнові відносини присвоєння та використання майнових благ мають майново-вартісний характер. При цьому цивільне право регулює лише ту частину майнових відносин, що мають майново-вартісний характер і засновані на юридичній рівності учасників, автономії волі та їх майновій самостійності (відокремленості). Майново-вартісний характер мають майнові відносини, які передбачають взаємну оцінку їх учасниками кількості та якості праці, втіленої в такому матеріальному благу, з приводу якого ці відносини складуються.

У зв'язку з цим майнові цивільні відносини опосередковують відносини присвоєння (володіння, власності), обігу (еквівалентного чи безеквівалентного), їх передумов (організаційні відносини), відшкодування шкоди, інші майнові відносини між юридично рівними суб'єктами.

Юридична рівність учасників передбачає їх виступ як приватних осіб, самостійних в реалізації власних приватних прав, де відсутні відносини влади і підпорядкування щодо один одного.

Автономія волі приватних осіб полягає у вільному розсуді щодо того, чи вступати їм в майновий оборот, з яким саме контрагентом і на яких умовах. Майнова самостійність учасників цих відносин полягає в тому, що такі учасники є власниками свого майна або є оперативними управителями (для унітарних державних підприємств, інші юридичні особи публічного права) і в цій якості присвоюють отриманий доход і несуть ризик можливих збитків.

Майнові відносини подружжя – це складний комплекс взаємопов'язаних дій щодо володіння, користування й розпорядження майном. Право визначає основні параметри поведінки подружжя в майновій сфері: закріплює, яке майно знаходиться у власності подружжя або кожного з них, визначає обсяг прав та обов'язків подружжя щодо цього майна, умов їх реалізації, порядок набуття та відчуження майна, відповідальність подружжя за спільними або особистими зобов'язаннями, надання взаємного утримання (аліментування) тощо. Майнові відносини подружжя регулюються нормами сімейного та цивільного права України, а також договорами, які подружжя укладає між собою.

Майнові правовідносини подружжя є дуже різноманітними, тому вони можуть бути класифіковані за різними ознаками. Сьогодні

теоретичного і практичного значення набуває традиційний для цивільного права поділ правовідносин залежно від способу забезпечення інтересів управомоченої особи. Відповідно до цього А. А. Іванов зводить майнові правовідносини подружжя до двох основних видів: 1) речові правовідносини (відносини подружжя щодо права власності на майно та права на користування речами, які належать кожному з них); 2) зобов'язальні правовідносини (відносини подружжя щодо взаємного утримання (аліментування) та договірні відносини подружжя).

Речові правовідносини подружжя, як і інші цивільно-правові відносини, мають два різновиди: а) відносини власності та б) відносини, які складаються щодо прав користування чужою річчю. Відносини власності подружжя виникають стосовно володіння, користування та розпорядження майном. Сімейне законодавство, перш за все, регулює відносини, які складаються між подружжям стосовно майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, визначаючи порядок володіння, користування та розпорядження таким майном (статті 60, 61, 62 СК тощо). Разом із тим, воно чітко закріплює, яке майно належить кожному з подружжя на праві приватної власності і не входить до спільного подружнього майна (роздільне майно подружжя) (статті 57–59 СК). Саме щодо роздільного майна можуть виникати своєрідні права подружжя, які в цивільному праві називаються правами на чужу річ. Справа в тому, що, незважаючи на спільне життя й побут, деякі види майна належать кожному з подружжя окремо. Тому в юридичному сенсі вони є чужими для іншого з подружжя, тобто такими, які не знаходяться у його власності. В реальному житті подружжя, як правило, без проблем користується речами, які знаходяться у власності лише одного з них (автомобілем, меблевим гарнітуром, телевізором, аудіо- та відеоапаратурою тощо). В деяких випадках право на користування чужою річчю спеціально закріплюється в законі. Так, відповідно до ч. 1 ст. 407 ЦК України члени сім'ї власника житла, які проживають разом із ним, мають право на користування цим житлом відповідно до закону.

Між подружжям можуть виникати різноманітні види зобов'язальних правовідносин. У цивільному праві, як відомо, зобов'язальними визнаються відносини, в яких інтерес однієї особи здійснюється шляхом виконання певних дій іншою особою. Як зазначалося в літературі, права та обов'язки подружжя щодо один одного можуть бути не тільки спільними за змістом (право вибору місця проживання), а й протилежними. Останні ґрунтуються на основі взаємності, яка притаманна цивільним двостороннім договорам. Зобов'язальні правовідносини можуть виникати при укладенні подружжям шлюбного договору, договору про поділ спільного майна, про об'єднання роздільного майна тощо. Зобов'язальні правовідносини подружжя можуть виникати в

силу прямого припису закону. Це відносини стосовно взаємного утримання (аліментування), відповідно до яких одна сторона має право вимагати від іншої надання певного утримання.

Реєстрація шлюбу за загальними правилами (якщо інше не встановлено шлюбним договором) є підставою виникнення права спільної власності подружжя на майно. Разом із тим, незалежно від наявності шлюбу, кожен із подружжя може мати майно, яке належить на праві власності йому особисто (роздільне майно). Стосовно термінологічного визначення права, на якому подружжю належить роздільне майно в теорії та законодавстві існують певні труднощі. Не викликає сумнівів, що роздільне майно належить кожному з подружжя на праві приватної власності, але для того, щоб підкреслити відмінність цього майна від спільного майна подружжя нерідко використовують поняття «особиста власність», «роздільна приватна власність подружжя». Новий СК України закріпив термін «особиста приватна власність подружжя» (гл. 7 СК України). Як перші, так і останній терміни не можна визнати вдалими. Особливе занепокоєння в даному випадку викликає останній термін, адже його закріплено в СК. О.В. Дзера цілком слушно вказує, що «вразливість такого словосполучення є очевидною, адже особиста власність притаманна соціалістичному суспільству, приватна – суспільству з ринковою економікою» [2]. Конституція України, як відомо, не закріплює такого поняття, як особиста приватна власність. Відповідно до закону фізичній особі майно належить на праві приватної власності, будь-якого винятку щодо майна подружжя немає. Тому гл. 7 нового СК мала б називатися «Право приватної власності на майно кожного з подружжя».

---

1. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник / О.Ф. Скакун. – К., 2009. – С. 374.

2. Дзера О.В. Деякі проблеми врегулювання відносин власності подружжя в новому Сімейному кодексі України / О.В. Дзера // Юридична Україна. – 2003. – № 1. – С. 58.

Н.В. Ільків,
професор кафедри,
А.Б. Дмитрик,
студентка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНО-КАДАСТРОВОЇ

СИСТЕМИ – ПЕРЕДУМОВА ЗАПРОВАДЖЕННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ

Розвинений ринок нерухомого майна є основою функціонування будь-якої економіки, а оптимізація обігу земельної нерухомості – одне із головних завдань держави у сфері еколого-економічної політики. Провідне місце у цьому займає правове регулювання відносин, пов'язаних із створенням ефективної земельно-кадастрової системи.

Метою ведення Державного земельного кадастру є інформаційне забезпечення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб при регулюванні земельних відносин; управлінні земельними ресурсами; організації раціонального використання та охорони земель; здійсненні землеустрою; проведенні оцінки землі; формуванні та веденні містобудівного кадастру, кадастрів інших природних ресурсів; справлянні плати за землю.

Відсутність ефективно діючої земельно-кадастрової системи зумовлює конфліктний потенціал земельних відносин. Ведення земельних кадастрів протягом тривалого часу на рівні окремих областей та інших адміністративно-територіальних одиниць призвело до втрати державою контролю за використанням та охороною земель та, як наслідок, до масових зловживань при наданні земельних ділянок у власність та користування. На сьогодні одним із питань, яке потребує нагального вирішення є запровадження єдиної системи державного земельного кадастру, що забезпечить належний захист прав фізичних та юридичних осіб на земельні ділянки.

Ведення земельного кадастру в Україні протягом тривалого часу регулювалося Земельним кодексом України, Положенням про порядок ведення державного земельного кадастру, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 1993 р., та правовими актами Держкомзему України.

Актуальність врегулювання порядку ведення державного земельного кадастру саме на рівні закону обумовлюється кількістю проблем у земельній галузі, що накопичились за період незалежності України. Тому особливо актуальним і нагальним стало прийняття Верховною Радою України 7 липня 2011 р. Закону «Про Державний земельний кадастр»[1]. (далі – Закон).

Згідно ст.1 Закону, державний земельний кадастр – єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель, їх оцінку, про розподіл земель між власниками і кори-

стувачами. Дані державного земельного кадастру фіксуються у, так званій, земельно-кадастровій документації, тобто у системі документів, до якої належать індексні кадастрові карти (плани) України, Автономної Республіки Крим, областей, районів, сіл, селищ, міст; індексні кадастрові карти (плани) кадастрової зони, кадастрового кварталу; кадастрові карти (плани) Автономної Республіки Крим, областей, районів, сіл, селищ, міст, інші тематичні карти (плани), перелік яких встановлюється Порядком ведення Державного земельного кадастру; Поземельні книги.

Законом передбачено, що державний земельний кадастр ведеться на електронних та паперових носіях. Однак викликає зауваження норма ч. 2 ст. 5 Закону, яка перевагу віддає паперових носіям. Так, «у разі виявлення розбіжностей між відомостями на електронних та паперових носіях пріоритет мають відомості на паперових носіях».

Важливим нововведенням Закону є запровадження механізму реалізації одного з проголошених основних принципів ведення державного земельного кадастру – відкритості та доступності відомостей Державного земельного кадастру, законності їх одержання, поширення і зберігання. Статтею 36 Закону передбачено оприлюднення відомостей Державного земельного кадастру. Так, на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів оприлюднюються відомості Державного земельного кадастру про: а) межі адміністративно-територіальних одиниць; б) кадастрові номери земельних ділянок; в) межі земельних ділянок; г) цільове призначення земельних ділянок; ґ) розподіл земель між власниками і користувачами (форма власності, вид речового права); д) обмеження у використанні земель та земельних ділянок; е) зведені дані кількісного та якісного обліку земель; є) нормативну грошову оцінку земель та земельних ділянок; ж) земельні угіддя; з) частини земельної ділянки, на які поширюється дія сервітуту, договору суборенди земельної ділянки; и) координати поворотних точок меж об'єктів кадастру; і) бонітування ґрунтів.

Технологічні та програмні засоби, необхідні для оприлюднення відомостей Державного земельного кадастру, повинні забезпечувати юридичним та фізичним особам можливість анонімного перегляду, копіювання та роздрукування інформації, яка відповідно до ст. 36 надається безоплатно, на основі поширених веб-оглядачів та редакторів, без необхідності застосування спеціально створених для цього технологічних та програмних засобів, цілодобово, без обмежень.

Це важлива новація, оскільки велика частина місцевих адміністрацій та рад при розпорядженні землями діють фактично наосліп, не маючи жодних систем обліку земель. На сьогодні, у більшості випадків, орган або чиновник, що здійснюють облік та розпорядження зем-

лею, будь-якими способами обмежує можливість ознайомлення сторонніх осіб з такими даними. Закритість відомостей про землі, в першу чергу державної та комунальної власності, є передумовою для тіньового, корупційного перерозподілу земель у приватну власність.

Не лише теоретичне, але й практичне значення має питання про те, яким чином співвідносяться між собою ведення державного земельного кадастру та державна реєстрація прав на земельну ділянку? Зокрема, що має бути первинним: включення відомостей про земельну ділянку до державного земельного кадастру чи реєстрація прав на цю земельну ділянку у державному реєстрі прав на нерухоме майно. Так, набувач права власності чи іншого речового права на земельну ділянку повинен знати, у якому порядку він має оформити (зареєструвати) набуте право. Зокрема, його цікавить те, чи повинен він спочатку здійснити реєстрацію набутої земельної ділянки у державному земельному кадастрі, а лише потім зареєструвати набуте право на земельну ділянку у державному реєстрі прав на нерухоме майно, чи навпаки.

Відповідно до нової редакції ст. 202 ЗК «Державна реєстрація земельних ділянок здійснюється у Державному земельному кадастрі в порядку, встановленому Законом.»

Державна реєстрація речових прав на земельні ділянки здійснюється після державної реєстрації земельних ділянок у Державному земельному кадастрі.

Таким чином, відмінними є поняття «державна реєстрація земельних ділянок» та «державна реєстрація прав на земельну ділянку», які мають під собою різну правову основу [2, с. 138]. З цього випливає, що в Україні діють дві, паралельні одна одній, системи державної реєстрації у сфері визнання прав на землю. Так, спочатку потрібно зареєструвати земельну ділянку у державному земельному кадастру, а вже потім у Державному реєстрі прав на нерухоме майно.

Із вищезазначеного випливає, що державний земельний кадастр становить публічний (державний), методично організований реєстр земельних ділянок, який включає: відомості про кількість земель, їх якість, цільове призначення та належність до певної категорії, розподіл земельних ділянок між власниками, користувачами, включаючи орендарів, а також відомості про економічну та грошову оцінку земель. А Державний реєстр прав на нерухоме майно, ведення якого є основною функцією державної реєстрації прав на нерухомість, є єдиною державною інформаційною системою, яка містить офіційно підтверджені та гарантовані державою (достовірні) відомості про речові права на нерухоме майно, їх обмеження, суб'єктів речових прав, об'єкти нерухомого майна (будівлі, споруди, земельні ділянки тощо), які належать відпові-

дним суб'єктам, а також відомості про правочини, вчинені щодо таких об'єктів нерухомого майна.

Серед недоліків закону можна вказати велику кількість норм, що містять посилання на акти Кабінету Міністрів. Зокрема, такими актами Уряд повинен врегулювати порядок ведення Державного земельного кадастру, порядок взаємодії між органами земельних ресурсів та юстиції в процесі обміну інформацією, порядок встановлення доступу до даних кадастру нотаріусами, землевпорядними та іншими організаціями та інше. Такі положення закону містять у собі значні ризики встановлення Кабінетом Міністрів України дискримінаційних щодо окремих категорій осіб правил, а також ситуативних змін до таких актів в залежності від політичної доцільності та з інших не в повній мірі обґрунтованих причин.

Врегулювання таких відносин безпосередньо в законі дозволило б забезпечити стабільніші правила функціонування земельного кадастру та користування його даними.

---

1. Про державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 46.

2. Кулинич П.Ф. Державна реєстрація прав на земельну нерухомість та земельний кадастр: поняття, співвідношення та правові засади // Юридичний журнал. – 2010. – № 5. – С. 136–142.

М.В. Карабин,
студентка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Постійність проявів екологічного ризику для життя і здоров'я людей, а також довкілля внаслідок небезпечних впливів техногенного та природного характерів зумовлюють необхідність активного пошуку дієвих заходів та підходів, спрямованих на попередження настання таких впливів, ліквідацію їх наслідків у разі виникнення небезпек,надзвичайних екологічних ситуацій. Чільне місце в системі таких заходів відводиться державно-правовому механізму, який передбачає цілу систему заходів і засобів, що спрямовані на забезпечення екологі-

чної безпеки, зокрема розвиток і вдосконалення законодавства у цій сфері.

Оскільки система правовідносин, що формують екологічну безпеку, постійно змінюється, знаходиться у динамічному русі, так само постійно змінюється і законодавство у сфері забезпечення екологічної безпеки (ст. 125) [1].

Подальшого розвитку набуває гуманізація екологічного законодавства – спрямування його насамперед на захист суб'єктивного права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Правові норми щодо забезпечення екологічної безпеки містяться на сьогодні в більшості законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, тим самим справляючи комплексний, міжгалузевий вплив на регламентацію правовідносин у різних сферах діяльності, особливо щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності. Наявність розвиненої систем и джерел права у сфері екологічної безпеки – суттєва умова забезпечення здійснення права громадян на екологічно безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Положення щодо забезпечення екологічної безпеки містяться у Декларації про державний суверенітет України (1990), у якій виділено окремий розділ «Екологічна безпека», Конституції, Основних напрямах державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки (1998), Законі «Про основи національної безпеки України» (2003) та інших нормативно-правових актах. Конституція не лише проголосила право громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля, а й передбачила систему гарантій цього права (ст. 5) [4].

Особливу увагу екологічній безпеці приділено у Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» (розділ XI, ст.ст. 50–59).

Норми цього розділу закріплюють екологічні вимоги щодо окремих видів діяльності: інвестиційної, господарської та у процесі розміщення і розвитку населених пунктів (містобудівної) (ст.ст. 51, 59); вимоги екологічної безпеки: транспортних засобів (ст. 56); щодо проведення наукових досліджень, впровадження відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем (ст. 57) та щодо військових оборонних об'єктів і військової діяльності (ст. 58), а також вимоги щодо охорони довкілля від неконтрольованого та шкідливого біологічного впливу (ст. 53); від акустичного, електромагнітного, іонізуючого та іншого шкідливого впливу фізичних факторів і радіоактивного забруднення (ст. 54); від забруднення виробничими, побутовими, іншими відходами (ст. 55); у процесі засто-

сування засобів захисту рослин, мінеральних добрив,токсичних, хімічних речовин та інших препаратів (ст. 52; ст. 3) [2].

Закон «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплює повноваження органів держави у сфері екологічної безпеки.

Зокрема, на Верховну Раду України покладається встановлення правового режиму зон надзвичайної екологічної ситуації, статусу потерпілих громадян, визначення повноважень рад, порядку організації та діяльності органів управління у галузі забезпечення екологічної безпеки та прийняття до свого розгляду інших питань у цій сфері.

Норми, що регулюють питання екологічної безпеки, містяться не лише в законодавчих актах власне екологічного спрямування, а й актах іншого законодавства, спрямованого на регулювання різних видів діяльності.

Це, зокрема, нормативно-правові приписи, які:

− визначають статус органів місцевого самоврядування та їхні повноваження в галузі забезпечення екологічної безпеки, передбачені Законом України «Про місцеве самоврядування»;

− закріплюють статус органів центральної та місцевої виконавчої влади, спеціалізованих структур у галузі екологічної, в тому числі техногенно-екологічної, безпеки: Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, Положення про Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, тощо;

− спрямовані на захист життя і здоров’я людей та довкілля від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, які містяться, зокрема, в законах України «Про об’єкти підвищеної небезпеки» (ст. 7) [3].

− містять вимоги щодо забезпечення екологічної безпеки у процесі стандартизації і сертифікації продукції, товарів тощо: Закон України «Про стандартизацію»;

− встановлюють вимоги екологічної безпеки у процесі здійснення деяких специфічних видів діяльності, що можуть справляти негативний вплив на стан екологічної ситуації: Закон України «Про космічну діяльність»;

− визначають вимоги екологічної безпеки у процесі використання хімічних та інших токсичних, шкідливих і небезпечних речовин, їх сполук, продуктів біотехнологій, інших біологічних агентів, а також мінеральних добрив, у тому числі пестицидів і агрохімікатів: закони України «Про пестициди і агрохімікати»;

− спрямовані на регламентування екологічної безпеки у процесі реалізації продукції, товарів та захисту прав споживачів: закони України «Про захист прав споживачів;

− визначають склад правопорушень у цій сфері та підстави і порядок притягнення винних осіб за їх учинення до дисциплінарної,адміністративної, кримінальної, цивільної, еколого-правової відповідальності. Такими є, зокрема, норми, що містяться в Кодексі законів про працю України, Кодексі України про адміністративні правопорушення, Кримінальному кодексі України, Цивільному кодексі України тощо;

− регламентують діяльність правоохоронних органів у галузі забезпечення екологічної безпеки: закони України «Про міліцію», «Про прокуратуру» (ст. 126) [2].

Отже, законодавство у сфері забезпечення екологічної безпеки в Україні розвивається динамічно і передбачає сукупність важелів як регламентуючого, так і забезпечувального спрямування.

---

1. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII.

3. Екологічна безпека регіону: методи та засоби її забезпечення в умовах виникнення екстремальних ситуацій у навколишньому середовищі Автореф. дис. канд. техн. наук: 21.06.01 / В.М. Лагутін; Укр. НДІ екол. проблем. – Х., 2004. – 20 с.

4. Зеркалов Д. В. Екологічна безпека: управління, моніторинг, контроль. Посібник. – К.: КНТ, Дакор, Основа, 2007. – 412 с.

В.С. Кахнич,
аспірант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНТЕГРАТИВНА ТА КОНВЕРГЕНЦІЙНА ФУНКЦІЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Визначена курсом держави, міждержавних об’єднань на гармонізацію і зближення національних законодавств, така мета дає чітку орієнтацію в розробці способів гармонізації і зближення в їх практич-

ному застосуванні, а також в серії послідовних дій держав у напрямку до даної цілі [1, с. 40]. В цьому випадку критеріями порівняння й оцінки національних законодавств є узгодженість загальних інтересів зацікавлених держав у взаємно погодженому правовому розвитку, консенсус щодо питань правового регулювання, виявлення розбіжностей у національних законодавствах і можливих засобах їх подолання. Забезпечується сприятливий політичний і соціально-психологічний клімат для переговорів, обговорень, досягнення домовленостей. Створюються необхідні правові умови – обмін правовою інформацією і доступ до банків даних, формується система співставлюючих класифікаторів законодавств, словників і понять, організовуються і проводяться «круглі столи», семінари і т. д. [1, с. 40].

Отже, порівняльне правознавство повинно виконувати функцію забезпечення інтеграції різноманітних систем. На думку А.Є. Чернокова, дана функція повинна бути доповнена наступними напрямами інтеграції: 1) зближення законодавств; 2) гармонізація національного законодавства; 3) прийняття модельних законодавчих актів; 4) уніфікація законодавства [2, с. 14].

Ґрунтовніше ця функція буде розкрита в загальній частині «Практична значимість порівняльного правознавства в гармонізації та уніфікації права». Певну роль порівняльне правознавство відіграє й у стимулюванні процесів конвергенції різних правових і політичних систем. Теорія конвергенції, яка була доволі поширеною в 60–80-ті рр. минулого століття в академічних і ліберально налаштованих колах, орієнтувалася на процес зближення різних за своїм типом і характером політичних і правових систем. В основі такого зближення мало лежати розширення зв'язків між різними країнами (передусім капіталістичними і соціалістичними) [3, с. 161]. У сучасному світі функція порівняльного правознавства спрямована на конвергенційні підходи, пошук способів зближення романо-германської та англо-саксонської правової сім'ї, зокрема у сфері джерел права, а також на формування спільних рис у процесі їх поєднання [4, с. 246–270].

Сам процес конвергенції залежить від глобалізації, яка у сучасному світі розуміється як складний і багатовимірний процес, що передбачає інтенсифікацію міждержавних економічних, політичних, соціальних, культурних і правових зв'язків, трансформацію світової економіки і формування глобальних ринків, а відтак поширення західної системи ліберально-демократичних цінностей, що призводить до формування єдиних джерел права [5, с. 7–8]. Фактично у сучасному світі стираються кордони між державами і відбувається конвергенція різних правових систем. Отже, функції порівняльного правознавства – це встановлення основних напрямів впливу права на всю систему тієї чи іншої національної (або міжнаро-

дної) правової системи з метою формування позитивних теоретичних та прагматичних результатів у процесі порівняння.

1. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения / Ю.А. Тихомиров. – М.: Норма, 1996. – 432 с.
2. Черноков А.Э. Введение в сравнительное правоведение: учеб. пособие / А.Э. Черноков. – СПб.: ИВЭ СЭП; Знание, 2004. – 207 с.
3. Марченко М.Н. Правовые системы современного мира: учеб. пособие / М.Н. Марченко. – М.: Зерцало-М, 2008. – 528 с.
4. Марченко М.Н. Курс сравнительного правоведения / М.Н. Марченко. – М.: Городец-издат, 2002. – 1068 с.
5. Лукьянова Е.Г. Глобализация и правовая система России (основные направления развития) / Е.Г. Лукьянова. – М.: Норма, 2006. – 112 с.

М.С. Кельман,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ОКРЕМОНАУКОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ПІЗНАННЯ

Під окремонауковими методами пізнання у теорії права та інших галузях знань сьогодні розуміють такі способи дослідження, котрі можуть бути використані при вивченні тільки винятково-відповідних об'єктів їх групи, або властивостей будь-якого явища, але тільки в обмеженій кількості наукових дисциплін.

Окремонаукові методи можуть виникати трьома способами. По-перше, у результаті об'єднання будь-якої частини властивостей декількох загальнонаукових та філософських методів у новий єдиний спосіб наукового дослідження. По-друге, шляхом виділення деяких якостей будь-якого одного методу в окремий новий спосіб дослідження, що застосовується власне до даного конкретного предмета дослідження. І потретє, внаслідок відповідного групування деяких науково-практичних розробок декількох вузькоспеціальних наукових дисциплін.

У філософії, крім того, існує хибна думка, на яку вже вказувалося, що окремонаукові методи також створюються на підставі вузько теоретичних знань окремих наукових дисциплін, коли при формулюванні у складі будь-якої науки нових категорій, понять, закономірностей, начебто таким чином формуються нові засоби дослідження для подальших наукових пошуків з вузькоспеціального питання. Однак тут все ж таки слід розрізняти вузькоспеціальні наукові дані і методи оперування цими відомостями. Тобто, виявляючи нові знання, буквально будь-яка наука, поза сумнівом, створює водночас і новий методологіч-

ний матеріал для подальших досліджень у конкретній сфері буття, але це власне тільки науковий матеріал для методів дослідження, а не нові способи пізнання дійсності.

Між тим, процес формування окремонаукових методів будь-яким з трьох вище зазначених способів завжди обумовлений власне своєрідністю предмета вивчення. Якраз і для більш плідного дослідження таких об'єктів і стаються видозміни вже відомих загальнонаукових і філософських методів, а також оригінально групуються професійні знання декількох вузько спрямованих наукових дисциплін. Тому ані філософсько-наукові категорії, ані загальнонаукові методологічні установки аж ніяк не відкидають використання окремих методів, а навпаки, передбачають їх, стаючи, як правило, своєрідним джерелом цього виникнення. Тому характерною особливістю усіх окремонаукових методів є те, що вони можуть дати справжній результат тільки за умови їх застосування з дотриманням основних вимог загальнонаукової методології і загальнофілософських положень.

Обмежена поширеність у наукових дослідженнях окремонаукових методів об'єктивно обумовлена їхньою характерною властивістю, котра відрізняє цей тип методів від інших методологічних груп. Власне предмет дослідження, його несхожість на інші природні явища викликають зміну у методах дослідження, котрі є сталими, перетворюючи їх у нові вузько-спрямовані способи отримання наукових даних, об'єктивно несприятливих для використання при вивченні якісно нових об'єктів.

Як і в інших науках, у пізнанні юридичних явищ застосування спеціальних окремих методів полягає у використанні таких пізнавальних засобів, які придатні лише для вивчення окремих феноменів або деяких сторін явищ, або специфічних сфер суспільно-юридичної дійсності. Так, у юриспруденції застосовуються, наприклад такі окремонаукові методи, як формально-юридичний, порівняльного правознавства, системний аналіз, соціологічних досліджень, правового моделювання, юридичної статистики і деякі інші.

Метод соціологічного дослідження включає елементи таких загальнонаукових методів, як спостереження, аналіз і синтез, індукція, дедукція. Він передбачає збір і спеціальне опрацювання статистичних даних, анкетування населення, у тому числі службовців органів влади, а згодом і вивчення отриманих суджень. Різновидом методу соціологічних досліджень виступає метод експертних оцінок, у цьому випадку запитується і аналізується думка осіб, котрі мають професійні спеціальні знання про предмет дослідження.

Метод соціологічних досліджень і його різновидності використовуються при вивченні результативності рішень, котрі приймаються

публічною владою, при аналізі ефективності правового регулювання, надійності способів правової охорони, які встановлені у державі.

Цей метод дозволяє ставити і нові завдання, а не тільки вирішувати їх. Наприклад, для успішної принципової зміни законодавства у будь-якій сфері важливо не тільки визначити основні принципи, особливості і напрями розвитку суспільних відносин у цій ділянці, а й представити, як можуть передбачувані зміни правового регулювання вплинути на взаємодію учасників офіційних правовідносин і як зміни позначаться на результативності функціонування правової системи загалом.

Крім того, цей метод широко застосовується при пошуку оптимальних варіантів офіційно-правових рішень, а також для розробок прогнозів суспільно-правової ситуації у зв'язку з проведенням соціальних й адміністративних реформ. Його реалізація передбачає напрацювання наукових рекомендацій, які конкретно і всебічно оцінюють результативність, соціальну значущість і наслідки владних публічних рішень, і обгрунтовані за допомогою обліку і детального вивчення усіх соціальних факторів, як сприятливих, так і таких, котрі стоять на заваді розвитку офіційних правовідносин.

Метод системного аналізу базується на властивостях таких методів, як аналіз, синтез, системний підхід. Він полягає у безпосередньому використанні поняття «система» як відповідної форми організації об'єктів. За допомогою цього методу такі суспільно-правові явища, як влада, держава, окремі соціальні групи, економіка, політика, законодавство, органи державної влади і місцевого самоврядування, а також окремі владні структури та їх підрозділи, і навіть окремі закони і т.п. розглядаються як системні елементи в їх сукупності. У ході реалізації цього методу під соціальною системою розуміється певне суспільне утворення, що складається з декількох взаємопов'язаних частин і таке, що взаємодіє із зовнішнім середовищем як єдине ціле. Сутність системного методу полягає в аналізі внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, у вияві функціонального призначення її частин і узгодженні роботи усіх елементів системи.

Для повноцінного аналізу державно-правових об'єктів як складних систем, неоднозначних через характер і багатоманіття процесів, що протікають у них, успішно використовується правове моделювання, що базується на передбаченні і схожості об'єктів, коли між різними явищами можуть бути встановлені взаємні однозначні відповідності. Тому, знаючи властивості і характеристики одного з них (моделі), можна з достатньою вірогідністю розмірковувати про якості іншого (про оригінал).

Метод порівняльного правознавства містить елементи таких методів, як порівняння, аналіз, синтез і використовується, зокрема, при розробці й удосконаленні нормативно-правових актів. Реальне реформування і поліпшення реальності офіційних правовідносин було б утруднено без вдумливого співставлення подібних об'єктів пізнання, як існуючих одночасно в конкретній країні, так і тих, що з'являються у тій же країні на різних етапах її суспільно-історичного розвитку. Це дозволяє порівнювати і оцінювати зміст і причини вирішення того чи іншого питання у різних соціально-правових умовах буття. Використання світового досвіду правового регулювання відповідних суспільних взаємовідносин допомагає розробляти найбільш проблемні варіанти правових рішень і для внутрішнього вітчизняного правопорядку. При цьому для пошуку дійсного оптимального моделювання стану необхідно проаналізувати кількісні і якісні сторони об'єкта, його теоретичні і практичні властивості і закономірності. Впровадження цього методу стимулює появу нових напрямів у юридичних галузевих дослідженнях, коли у ході наукових розробок з'ясовується, що вивченню підпадає сукупність відносно самостійних державно-правових явищ, які не входять безпосередньо у предмет традиційних галузевих дисциплін юриспруденції.

Виникнення формально-юридичного методу базується на використанні основних властивостей методу формалізації і відображає природню внутрішню сутність усієї юридичної науки. Ще в античний період складалися цілі концепції, які розвивали прийоми розуміння і формулювання текстового змісту правових норм, а також аналізу чинних правових звичаїв та письмових актів.

А у недавній радянський період застою вітчизняної правової науки, формально-юридичний розгляд державно-правових явищ не заохочувався конструктивною схильністю влади. Натомість на фоні ідеї про відмирання природно – правових основ юриспруденції як буржуазного пережитку верховодило буденне уявлення про «формалізм», як привід для посилення тоталітарного знущання над людьми. Хоч реально юридична формалізація, продовжувала розвиватися, недооцінка формально-юридичного методу у розвитку правознавства була абсолютно необгрунтованою і назагал недопустимою, адже ще мислителі античності вважали юридичну форму суттєвою.

Як відомо формалізація – невід'ємна властивість юридичних явищ. Власне формальний підхід дозволив офіційній формі феномена права ще у праісторичну епоху виділитися з багатоманіття соціальних регуляторів як публічному інструментові наведення порядку у суспільних відносинах. Формально-юридичний метод, за визначенням учених, є обов'язковим етапом у науковому пізнанню таких об'єктів, як

феномен права, публічна влада, держава і т.п., оскільки дозволяє змалювати, узагальнити, класифікувати, систематизувати і передати отримані наукові дані зрозумілою і чіткою формалізованою мовою.

Крім того, елементи формалізації є й в інших окремонаукових методах вивчення юридичної реальності (наприклад, у правовому моделюванні, юридичній статистиці і т.д.).

Позитивним наслідком застосування у юридичних дослідженнях математичних, математично-статистичних, кібернетичних та інших схожих методик стало істотне розширення та поглиблення предмета правових досліджень. Саме ж активне формування різноманітних логіко-математичних методів і дієве їх застосування стало результатом революційного науково-технічного поступу в цивілізаційному розвитку людства. Воно пов'язане з усвідомленням наявності і будь-яких системах, а значить і в найрізноманітніших суспільно-правових явищах відповідних кількісних показників і статистичних закономірностей.

Однак застосування цих методів може бути ефективним тільки за можливості використання такої обчислювальної техніки, що забезпечувала б прискорену обробку великого обсягу різноманітних даних. Крім цього, ще однією обов'язковою умовою результативності методів, які базуються на математичних категоріях, є високий рівень розвитку теоретичних правових знань, зокрема логічних й історичних досліджень феномена права. Отже, використання математичних методів у юриспруденції має доповнювати інші напрями пізнання юридичної матерії, але зовсім не підміняти всі інші використовувані методи.

Що стосується застосування вузькоспеціалізованих правових знань для подальших досліджень у сфері юриспруденції, то такі процеси, звісно, активно відбуваються, коли галузеві наукові дані, а також і наукові досягнення загальної теорії права використовуються як початковий матеріал у відповідних окремонаукових, загальнонаукових і загальнофілософських методів пізнання правової дійсності.

Б.О. Кирись,
доцент кафедри
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЖЕРЕЛА ОФІЦІЙНОГО ОПРИЛЮДНЕННЯ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ

У даний час в Україні діє два нормативно-правові акти, що поіменовано визначають друковані засоби масової інформації, опубліку-

вання в яких закону вважається його офіційним оприлюдненням. Це Указ Президента України від 10 червня 1997 р. № 503/97 із змінами від 4 грудня 1997 р., 10 листопада 1998 р., 8 квітня 2004 р., 28 травня 2004 р., 19 травня 2005 р., 12 лютого 2007 р., 12 березня 2007 р. «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» [1]. (далі – Указ Президента України від 10 червня 1997 р.) і Закон Верховної Ради України від 10 лютого 2010 р. із змінами від 9 березня 2010 р., 27 квітня 2010 р., 8 жовтня 2010 р., 18 листопада 2010 р., 7 липня 2011 р., 9 грудня 2011 р., 11 січня 2012 р. «Про Регламент Верховної Ради України» [2]. (далі – залежно від контексту Закон України від 10 лютого 2010 р. або Регламент Верховної Ради України). Відповідно до ст. 1 Указу Президента України від 10 червня 1997 р. виданнями, в яких офіційно оприлюднюються закони України, є «Офіційний вісник України», газети «Урядовий кур'єр» і «Голос України», «Відомості Верховної Ради України» та «Офіційний вісник Президента України». Згідно ж з ч. 1 ст. 139 Регламенту Верховної Ради України офіційним оприлюдненням законів є їх публікація в газеті «Голос України» та у Відомостях Верховної Ради України. Не важко зауважити, що відповідні джерела визначаються у цих документах по-різному (і за кількістю, і за назвами). Тому цілком закономірно виникає запитання: опублікування в яких друкованих засобах масової інформації закону є його офіційним оприлюдненням – в обох вказаних вище нормативно-правових актах чи тільки в котромусь одному з них?

При визначенні друкованих засобів масової інформації, публікація в яких закону може вважатися його офіційним оприлюдненням, необхідно керуватися Законом України від 10 лютого 2010 р., а не Указом Президента України від 10 червня 1997 р. Річ у тім, що за існуючих реалій склалася ситуація, коли одне й те ж питання одночасно, але неоднозначно регламентується двома різними за юридичною силою нормативно-правовими актами – законом України і указом Президента України. А у такій ситуації застосовується, як відомо, нормативно-правовий акт більшої (вищої) юридичної сили, яким і є закон України. На те ж, що указ Президента України має меншу (нижчу) юридичну силу, ніж закон України, прямо вказує ч. 3 ст. 106 Конституції України, згідно з якою укази Президента України видаються «на основі та на виконання Конституції і законів України».

Що ж стосується законів, котрі визначають права і обов'язки громадян, то на те, що порядок їх доведення до загального відома, який включає в себе і окреслення джерел офіційного оприлюднення цих документів має встановлюватися виключно законом, міститься пряма вказівка у ст. 57 Конституції України. У ній вказано: «Зако-

ни …, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони …, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними». На сьогодні, наголосимо ще раз, таким законом є Закон України від 10 лютого 2010 р. Згідно з ним: а) офіційне оприлюднення закону здійснюється лише шляхом його опублікування у визначених ним друкованих засобах масової інформації. Будь-які інші способи доведення закону до загального відома (через радіо, телебачення, Інтернет тощо) його офіційним оприлюдненням вважатися не можуть; б) такими друкованими засобами масової інформації наразі є газета «Голос України» та нормативний бюлетень «Відомості Верховної Ради України». Публікація ж законів в усіх інших друкованих засобах масової інформації (в тому числі й названих у ст. 1 Указу Президента України від 10 червня 1997 р. окрім, зрозуміло, газети «Голос України» та Відомостей Верховної Ради України), по-перше, має лише інформаційний характер і тому не може бути використана для їх офіційного застосування і, по-друге, допустима тільки після їх опублікування в газеті «Голос України» чи у Відомостях Верховної Ради України.

Указ Президента України від 10 червня 1997 р. не можна брати до уваги при визначенні друкованих засобів масової інформації, опублікування в яких закону може вважатися його офіційним оприлюдненням, і з огляду, як видається, на таку обставину. Відповідно до п. 4 Розділу XV «Перехідні положення» Конституції України Президент України протягом трьох років після набуття чинності Конституцією України мав право видавати схвалені Кабінетом Міністрів України і скріплені підписом Прем'єр-Міністра України укази з економічних питань, не врегульованих законами, з одночасним поданням відповідного законопроекту до Верховної Ради України. Такий указ вступав в дію, якщо протягом 30 календарних днів з дня подання законопроекту Верховна Рада України не приймала закону або не відхилила поданий законопроект, і діяв до набрання чинності законом, прийнятим Верховною Радою України з цих питань. Але очевидно, що порядок доведення до відома населення законів – це зовсім не економічне питання. Тому даний Указ в частині встановлення порядку офіційного оприлюднення законів, а отже, і визначення джерел їх опублікування навряд чи можна вважати таким, що відповідає Конституції України, з усіма наслідками, що з цього випливають.

Не може (і не могла раніше), як видається, враховуватися (ні як самодостатнє установлення, ні сукупно з приписами інших нормативно-правових актів) при визначенні кола джерел офіційного оприлюднення закону і ст. 22 Закону України від 23 вересня 1997 р. із змінами

від 30 вересня 1998 р., 24 жовтня 2002 р., 15 грудня 2005 р. «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [3]. У цій статті під назвою «Опублікування офіційних документів органів державної влади та органів місцевого самоврядування» зазначено: «Закони України, постанови Верховної Ради України, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, постанови Верховного Суду України та Конституційного Суду України, рішення органів місцевого самоврядування, інші нормативно-правові акти публікуються в офіційних виданнях (відомостях, бюлетенях, збірниках, інформаційних листках тощо) та друкованих засобах масової інформації відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування». Легко, проте, зауважити, що названа стаття лише вказує у загальній формі, в яких у принципі виданнях можуть друкуватись офіційні документи – нормативно-правові акти органів державної влади та місцевого самоврядування, але вона не визначає (і не має цього своїм завданням) тих конкретних (поіменованих) друкованих засобів масової інформації, опублікування в яких закону може вважатися його офіційним оприлюдненням. Але навіть коли б ця стаття і окреслювала з необхідною конкретністю джерела офіційного оприлюднення законів, але окреслювала б їх інакше, ніж ст. 139 Регламенту Верховної Ради України, вона все одно не могла б враховуватися при вирішенні досліджуваного питання. Пояснюється це тим, що у випадку розходження нормативно-правових актів однакової юридичної сили, ухвалених у різний час, перевагу має, як відомо, більш пізній з них. Таким нормативно-правовим актом є знову ж таки Закон України від 10 лютого 2010 р.

Публікований у друкованих засобах масової інформації текст, що містить приписи правового характеру, іменується відповідним законом. Так, наприклад, надрукований в газеті «Голос України» за 17 грудня 2011 р. текст, в якому йдеться про реформування окремих законів, позначений як Закон України від 15 листопада 2001 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності». Але це фікція, бо хоча вказана публікація й іменується законом, у дійсності ж вона ним не є. Справа ось у чому. Згідно з Регламентом Верховної Ради України підписаний Президентом України закон є *оригіналом* і міститься у справі закону, яка зберігається в Апараті Верховної Ради. Всі ж інші його примірники є *копіями* (ст.ст. 139, 140). З огляду на це публікуватися може і насправді публікується не сам закон, а лише його копія. Копія ж, як відомо, – це точне відтворення чого-небудь, що цілком відповідає оригіналові. Але що вказує на те,

що надрукований у тому чи в іншому виданні текст є дійсно копією відповідного закону? На жаль, ніщо. Все ж видається, що для того, щоб опублікований текст можна було вважати копією певного закону, його точна (цілковита) відповідність оригіналові повинна бути засвідчена (підтверджена) у встановлений спосіб уповноваженою на це службовою особою (оскільки за Конституцією (ст. 94) промульгацію законів здійснює Президент України, то такою особою може бути, скажімо, глава його адміністрації).

І наостанок. Частина 1 ст. 139 Регламенту Верховної Ради України, визнаючи газету «Голос України» та Відомості Верховної Ради України виданнями, опублікування в яких закону (а згідно з висловленим у даній публікації судженням – копії цього документа) вважається його офіційним оприлюдненням, позиціонує їх як друковані засоби масової інформації. Тому саме так – друкованими засобами масової інформації (а не офіційними друкованими виданнями, періодичними виданнями чи ще якось інакше) як родовим поняттям і буде юридично коректно називати джерела офіційного оприлюднення законів.

---

1. Урядовий кур'єр. – 1997. – 14 червня, 1997. – 6 грудня, 1998. – 12 листопада; Офіційний вісник України. – 2004. – № 15. – Ст. 1030, 2004. – № 22. – Ст. 1489, 2005. – № 20. – Ст. 1057, 2007. – № 12. – Ст. 410, 2007. – № 18. – Ст. 698.

2. Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 14–15, 16–17. – Ст. 133; 2010. – № 16–17. – Ст. 134; 2010. – № 21. – Ст. 223; 2011. – № 10. – Ст. 64; 2001. – № 12. – Ст. 84; Голос України. – 2011. – 6 серпня, 2011. – 30 грудня; 2012. – 28 січня.

3. Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 49. – Ст. 299; 1998. – № 45. – Ст. 271; 2002. – № 48. – Ст. 361; 2006. – № 13. – Ст. 109.

Ю.Р. Кісіль,
студент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВНІ СЛУЖБОВЦІ ТА КОРУПЦІЯ

Корупція безсмертна завдяки своїй диявольській дружелюбності.
Л.С. Сухоруков

Римські юристи завжди повторювали, що дві речі, які штовхають людину на злочин – це бідність і жадоба. Пройшло кількасот століть, а «схема» не змінилася. Люди продовжують діяти проти закону лише у двох випадках: коли в них нічого нема, чи коли хочуть ще. Проте, зупинимось на виді корупції, який має місце переважно в другому випадку – через жадобу.

Корупція (від лат. corrumpere – псувати) – протиправна діяльність, яка полягає у використанні службовими особами їх прав і посадових можливостей для особистого збагачення; підкупність і продажність громадських і політичних діячів. Найчастіше термін вживається стосовно бюрократичного апарату і політичної еліти. Характерною ознакою корупції є конфлікт між діями посадової особи та інтересами його працедавця або конфлікт між діями виборної особи та інтересами суспільства. Багато видів корупції аналогічні шахрайству, що здійснюється посадовою особою, і відносяться до категорії злочинів проти державної влади [1, с. 2].

Поняття корупції у загальноприйнятому розумінні цього явища вперше сформульовано 34-ю Сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1979 р. Фахівцями цієї організації корупцію визначено як: «виконання посадовими особами будь-яких дій або ж бездіяльність у сфері виконання їх посадових повноважень за винагороду у всякій формі в інтересах того, хто надає цю винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без їх порушення».

Закон України «Про боротьбу з корупцією» трактує корупцію як: «діяльність осіб, уповноважених на виконання функції держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, які не передбачаються чинним законодавством» [2, ст. 3].

Законом встановлюються такі суб'єкти корупційних діянь: державні службовці, народні депутати України, депутати АРК та інших органів законодавчої влади. Для відновлення соціальної справедливості у 1997 році до цього переліку внесли і посадових осіб органів місцевого самоврядування.

До корупції може бути схильна будь-яка людина, що володіє дискреційною владою – владою над розподілом якихось ресурсів, що не належать йому, на свій розсуд (чиновник, депутат, суддя, співробітник правоохоронних органів, адміністратор, екзаменатор, лікар тощо). Основним стимулом до корупції є можливість отримання економічного прибутку, пов'язаного з використанням владних повноважень, а головним стримуючим чинником – ризик викриття і покарання.

Зіткнувшись із корупційними діями з боку держслужбовця, приватна особа постає перед вибором: або дати хабар (що пов'язане із

ризиком викриття) або оскаржити дії держслужбовця через внутрішній або зовнішній наглядовий орган. Прийняте рішення залежить від того, наскільки складною є процедура оскарження, а також наскільки громадянин обізнаний із своїми законними правами та обов'язками.

Найнебезпечніші форми корупції кваліфікуються як кримінальні злочини. До них, перш за все, відносять розтрату (розкрадання) і хабарі. Розтрата полягає у витраті ресурсів, довірених посадовій особі, з особистою метою. Вона відрізняється від звичайної крадіжки тим, що спочатку особа отримує право розпоряджатись ресурсами легально: від начальника, клієнта тощо. Хабар є різновидом корупції, при якій дії посадової особи полягають в наданні послуг фізичній або юридичній особі в обмін на надання останнім певної вигоди першому. В більшості випадків, якщо дача хабара не є наслідком здирництва, основну вигоду від операції отримує хабародавець. До кримінальних злочинів також відносять купівлю голосів виборців (хоча деякі вважають її не формою корупції, а видом недобросовісної виборчої кампанії).

Корупція часто є приводом для закликів до насильницької зміни влади. При цьому звинувачення нерідко пред'являються не тільки конкретній політичній еліті, але і політичній системі в цілому. Як відзначає Оскар Аріас Санчес: «Авторитарні режими здатні успішно приховувати переважну більшість зловживань владою від громадськості. Так що висновок про їх корумпованість робиться на основі аналізу непрямих свідоцтв і згубних для всього суспільства наслідків. Навпаки, корупція в демократичних режимах часто отримує широкий розголос і присікається перш, ніж вона починає завдавати істотної шкоди. Проте періодичні скандали викликають у громадян сумніви у своїй здатності впливати на процес прийняття в країні політичних рішень і розчарування у демократії» [3, с. 44].

Ряд фахівців намагаються кваліфікувати корупцію, піддавши це явище певній структуризації.

Наприклад, М. Джонстон у своїй праці «Політичні наслідки корупції» визначає чотири головні її типи:

– хабарництво у торгівлі, пов'язане з функціонуванням чорного ринку, протизаконними фінансовими та майновими операціями, ухиленням від сплати податків, фальсифікацією фінансових документів;

– патронажна система, що виникає, як правило, тоді, коли реалізація незаконних угод концентрується в руках обмеженої кількості осіб або організацій. Діячі, які контролюють патронажні системи, намагаються монополізувати владу аж до встановлення повного контролю за діяльністю легітимного уряду;

– непотизм (дружба або кумівство) призводить до виникнення несправедливих великих поступок при укладанні угод, призначення

родичів на вузлові посади в системі управління, пільгової купівлі власності, доступу до твердих валют тощо;

– кризова корупція – робота великої кількості бізнесменів в умовах ризику, коли предметом купівлі-продажу стають рішення офіційних органів, які можуть призвести до великих політичних зрушень або змін у країні.

Наявність та процвітання усіх чотирьох типів корупції в Україні є свідченням того, що українська корупція є системною. На відміну від розвинених країн, де корупція часто вражає одну складову частину політики – впливову спілку чи політичну партію. Україна ж є менш захищеною системою інститутів і «охоронними організаціями», що дозволяє більшості тих, хто має «доступ до корумпованого тіла», використовувати його для того, щоб просто вижити, а привілейованій меншості – продовжувати своє збагачення.

Щодо першої категорії (більшості), то основною детермінантою корупції залишається низька заробітна платня, в основному серед державних службовців. Це призводить до появи «мертвих душ» у державних списках, незрозумілих та невиправданих відряджень, залучення «себе як експерта собі» для надання консультацій (та отримання за них відповідної платні). Розвиток так званого «медичного та освітнього шантажу» теж належить до цієї сфери.

Щодо другої категорії (меншості), законом «Про боротьбу з корупцією», передбачено, що вони повинні оприлюднювати свої податкові декларації та повідомляти про відкриття закордонних рахунків [4, с. 30].

Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем корупції. Українська влада намагається боротися з корупцією. Державна політика у сфері боротьби з корупцією спрямована на створення дієвої системи запобігання і протидії проявам корупції, виявлення та подолання її соціальних передумов і наслідків, викриття корупційних діянь, обов'язкової відповідальності винних у їх вчиненні.

Законами України «Про державну службу» та «Про боротьбу з корупцією» передбачено здійснення заходів щодо недопущення проявів корупції серед державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, дисциплінарну і адміністративну відповідальність за скоєння ними корупційних діянь, порушення спеціальних обмежень.

Президентом України та Кабінетом Міністрів України приділяється постійна увага, здійснюються заходи щодо боротьби з корупцією, запобігання її проявам. Для подолання у нашому суспільстві цього явища видано низку актів Президента України, зокрема Укази Президента України, якими затверджено: «Національну програму боротьби з

корупцією», «Концепцію боротьби з корупцією на 1998–2005 роки», «Додаткові заходи щодо посилення боротьби з корупцією, іншими протиправними діями в соціально-економічній сфері та забезпечення економного витрачання державних коштів», «Комплексну програму профілактики злочинності на 2001–2005 роки», «Про заходи щодо посилення контролю за декларуванням доходів особами, уповноваженими на виконання функцій держави», «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією», «Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції».

На виконання зазначених актів прийнято відповідні рішення Кабінету Міністрів України, зокрема: «Про стан виконання законів України «Про боротьбу з корупцією» та «Про державну службу», «Про заходи щодо підвищення кваліфікації працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань боротьби з корупцією», «Про затвердження плану заходів, спрямованих на боротьбу з корупцією, на 2004 рік», «Про затвердження плану заходів щодо створення та забезпечення функціонування системи державного фінансового контролю за декларуванням та витрачанням доходів особами, які претендують на зайняття посад державних службовців, та особами, уповноваженими на виконання функцій держави, посилення боротьби з приховуванням доходів від оподаткування та корупцією», інші нормативно-правові документи [5].

---

1. Bardhan P. Corruption and development // Journal of Economic Literature. – 1997. – Vol. 25. – P. 1320.

2. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 01.07.2011 // ВВР України.–2005.– №34

3. Ариас Санчес, О. Предисловие // Основы борьбы с коррупцией (системы общегосударственной этики поведения) / Под ред. С. В. Максимова – М.: 1999.

4. Дорошенко А., Овсій І. Спрут, що охоплює планету // Політика і час. – 1998. – №5

5. В. Ткач, заступник Начальника Головдержслужби «Корупція серед державних службовців: реалії, шляхи подолання» (Питання розглянуто на Колегії Головдержслужби України 17 листопада 2004 року. Протокол рішення Колегії надруковано у розділі «Акти Головдержслужби»).

І.І. Коблик
аспірант
(ПВНЗ «Європейський університет», м.Київ)

ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

Ефективність функціонування економіки України залежить від виваженої політики використання фінансових ресурсів. Одним з джерел залучення фінансових ресурсів виступають державні запозичення.

В розвинутих країнах світу, одним з основних методів акумуляції державних надходжень в бюджет є податки, емісія та державні позики. Кожний з цих методів має як позитивні так і негативні сторони впливу на економічні процеси в державі в коротко та довгостроковій перспективі. За фінансовим значенням другим методом акумуляції фінансових ресурсів являються позики. В умовах трансформації економіки, коли в державному бюджеті спостерігається розрив між доходами та видатками спостерігається дефіцит фінансових ресурсів, за таких умов, державні запозичення виступають неодмінним елементом фінансової політики держави. Цільове застосування державних запозичень є способом зростання фінансових можливостей країни та значним фактором прискорення економічного та соціального розвитку держави, однак використання позик на покриття дефіциту державного бюджету, а не на інвестиційні проекти, може спричинити збільшення податкового навантаження в державі, відтоку капіталу та спричинити дестабілізацію економіки.

Державні запозичення – це залучення державою в особі Кабінету Міністрів України через Міністерство фінансів України грошових коштів, іншого майна та майнових прав, що передбачає прийняття зобов'язань щодо грошових коштів на умовах повернення, строковості і платності [1, с. 185].

Державні запозичення в науковій літературі розглядаються як категорія економічного та правового характеру. З погляду економічного змісту, запозичення виступають, як система грошових відносин, які виникають на добровільних засадах між державою та представниками приватного сектору, з приводу залучення тимчасово вільних фінансових ресурсів. Сутність державних запозичень з економічної точки зору, зводиться до того, що на принципах кредитування, держава залучає для своїх потреб акумульовані фінансові ресурси у фізичних та юридичних осіб. Тому, державну позику можна охарактеризувати, як форма обігу позикових фінансових ресурсів, за допомогою якої, в державі здійснюється вторинний перерозподіл вартості ВВП.

З правової точки зору, позика – це урегульовані правовими нормами відносини з акумуляції державою тимчасово вільних коштів

юридичних і фізичних осіб на принципах добровільності, терміновості й зворотності з метою покриття бюджетного дефіциту та регулювання грошового обігу.

Вільні позикові капітали утворюються в приватному секторі держави з таких причин:

- незбалансованість при виплаті заробітної плати та інших доходів;
- при незбалансованості ринкової економіки відбувається не насиченість товарного ринку в державі;
- акумулювання незадіяних фінансових коштів у страхових та резервних фондах.

Фінансові ресурси, залучені за допомогою позик державними органами влади перетворюються на додаткові ресурси для покриття бюджетного дефіциту, або додаткового чинника стимулювання економічних процесів в державі. На підставі ст. 15 Бюджетного кодексу України «джерелами фінансування дефіциту бюджетів є державні внутрішні і зовнішні запозичення, внутрішні запозичення органів влади Автономної Республіки Крим, внутрішні і зовнішні запозичення органів місцевого самоврядування. Запозичення не використовуються для забезпечення фінансовими ресурсами поточних видатків держави, за винятком випадків, коли це необхідно для збереження загальної економічної рівноваги» [2].

При позикових відносинах, держава може виступати як кредитором, надаючи позики, так і позичальником, гарантуючи виконання фінансових зобов'язань юридичних і фізичних осіб. За формою розміщення фінансових ресурсів, розрізняють внутрішні та зовнішні позики.

Згідно принципів кредитування, державні позики надаються на умовах платності та поверненості. Тобто, надані в борг фінансові ресурси, через визначений в умовах договору час підлягають поверненню з платою у вигляді відсотків.

Одним з засобів сплати коштів для погашення відсотків за використання державної позики, слугують податки. На думку багатьох науковців-економістів, використання державних позик сьогодні – це збільшення та сплата податків завтра.

Основними відмінностями між державними позиками та податками є:

- податки сплачуються на безповоротній основі, запозичення ж беруться на добровільній основі та підлягають поверненню;
- податкам властивий односторонній рух фінансових ресурсів, а при отриманні позик, держава видає фінансові зобов'язання;
- при отриманні державних позик, збільшуються бюджетні витрати, що призводить до утворення та нагромадження державного

боргу, податки не потребують додаткових затрат на сплату та обслуговування.

Соціальне значення позик проявляється через фіскальну та перерозподільчу функцію. Фіскальна функція державної позики, проявляється через рівномірний поділ за часом податкового навантаження. Податкове навантаження на майбутні покоління залежатиме від термінів, суми та відсотків, які сплачуватиме позичальник за борговим зобов'язанням.

Перерозподільча функція позики проявлятиметься в проведенні раціональної політики державних запозичень, при якій з обігу вилучатимуться вільні фінансові ресурси, які держава може перерозподілити між галузями економіки та суб'єктами господарювання та матиме значне соціально-економічне значення для суспільства.

Державні запозичення використовуються також для регулювання грошового обігу. При інфляційних процесах, які відбуваються в економіці, внутрішні державні запозичення в короткостроковому періоді зменшують платоспроможний попит в державі, вилучаючи з обігу надлишкові фінансові ресурси. Однак, при нецільовому використанні запозичених фінансових капіталів, позики стають причиною росту заборгованості. Для погашення цієї заборгованості держава змушена вдаватись до нових позик, рефінансуючи таким чином державний борг.

Підсумовуючи вищесказане, можна зазаначити, що державні запозичення являються одним з основних джерел мобілізації фінансових ресурсів для ефективного розвитку економіки України. Тому, теоретичні та правові дослідження цього питання залишаються актуальними.

---

1. Артус М.М. Бюджетна система України:/ Навч.посіб / Артус М.М., Хижа Н.М. – К.: Вид-во Європ.ун-ту, 2005. – 220 с.

2. Бюджетний кодекс України від 21 червня 2001 року № 2542-III зі змінами і доповненнями // http://zakon.rada.gov.ua

М.В. Ковалів,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Особливості Конституції України – це її специфічні риси, які відрізняють Конституцію від інших нормативно-правових актів, характеризують її сутність і зміст.

Зазвичай виділяють юридичні, політичні та ідеологічні властивості Конституції України.

Юридичні властивості виражають правову природу Конституції та визначають її місце у правовій системі держави, в системі національного законодавства. До основних особливостей Конституції України можна віднести такі.

1. Конституція України як Основний Закон є головним джерелом національного права України, ядром усієї правової системи, юридичною базою чинного законодавства.

Ця властивість обумовлена тим, що Конституція України визначає сфери суспільних відносин, які підлягають правовому (зокрема законодавчому) регулюванню, встановлює ієрархію нормативно-правових актів. Так, наприклад, ст. 92 Конституції України встановлює досить широкий перелік питань, які визначаються або встановлюються тільки законами України.

Вони стосуються прав і свобод людини і громадянина, громадянства, організації та діяльності органів державної влади, засад місцевого самоврядування тощо.

2. Конституція України характеризується юридичним верховенством, що означає її пріоритетне становище в системі національного законодавства України, вищу юридичну силу щодо всіх інших правових актів. Принцип верховенства Конституції є проявом загальнішого принципу верховного права як необхідної ознаки правової держави, і цей принцип прямо закріплюється в ч. 2 ст. 8 Конституції України: «Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй».

Конституція України характеризується верховенством не лише стосовно до актів національного законодавства, а й щодо міжнародних договорів, що передбачено ч. 2 ст. 9 Конституції: «Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України».

3. Важливою юридичною властивістю Конституції України є її стабільність, яка забезпечується особливим, ускладненим порядком внесення до неї змін і доповнень. Так, розділ XIII Конституції встановлює досить складну процедуру зміни Конституції України, яка пов'язана з тим, що, по-перше, вона не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на

порушення територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 157), по-друге, Конституція України взагалі не може бути змінена з настанням певних обставин – в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 157), по-третє, положення Конституції України, які закріплюють засади конституційного ладу України, форми народного волевиявлення, порядок зміни Конституції України можуть бути змінені лише всеукраїнським референдумом, що призначається Президентом України, почетверте, зміни до інших положень Конституції України вносяться Верховною Радою України двома третинами голосів від її конституційного складу.

4. До юридичних властивостей Конституції України можна також віднести пряму дію її норм, що згідно з ч. 3 ст. 8 Конституції України означає можливість звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України.

5. Юридичною властивістю Конституції України є особливий правовий захист, який має на меті забезпечення дотримання конституційних положень, захист від порушень як «знизу» – фізичними і юридичними особами, так і «згори» – різними гілками державної влади. У той же час захист Конституції України може здійснюватися лише правовими засобами.

Вони передбачають застосування органами державної влади, посадовими особами з метою дотримання Конституції України форм і методів діяльності в рамках наданої компетенції. Конституції деяких держав (наприклад, Словаччини, ФРН) передбачають можливість застосування і неправових засобів захисту, закріплюючи право народу чинити опір неконституційній владі, але їх застосування можливе лише в надзвичайних ситуаціях.

Конституція несе могутній заряд, який має бути переведений у площину конкретних дій різноманітних суб'єктів. Ось чому проблема дії конституції має неабияке теоретичне і практичне значення, тим більше, що можна говорити про: дію конституції в цілому; дію деяких конституційних інститутів; дію конкретних конституційних норм.

Конституція поширює свій вплив на всі без винятку інституції суспільства і держави, причому всі державні та громадські органи, громадяни і будь-які особи, що перебувають на території країни, повинні поважати її, безперечно виконувати всі її приписи. В цьому полягає загальнообов'язковість конституцій, їх імперативно-владний характер.

Як єдиний правовий акт конституція діє в усіх її зв'язках і опосередковуваннях.

Механізм такої дії надзвичайно складний та багатогранний, він включає різноманітні канали: політичний, економічний, соціальний, ідеологічний, юридичний, виховний, психологічний тощо. Як Основний Закон суспільства й держави конституція регулює найбільш високий рівень поведінки – спосіб життєдіяльності суспільства. Такий загально конституційний рівень зумовлює узгодженість основних інститутів конституцій, їх збалансованість і взаємодію.

Вона поширює свій вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, причому цей вплив має ідейно-політичний, морально психологічний та юридичний характер.

Це зумовлює зміст та особливості механізму здійснення Конституції, який складається з двох відносно самостійних частин: соціального та юридичного механізму.

В соціальному механізмі втілено якості Конституції України як політичного документа, в юридичному – як особливого акта національної системи права.

А.Ф. Коваль,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ НАРОДІВ І ДЕРЖАВ У ПОГЛЯДАХ С. ДНІСТРЯНСЬКОГО

Теоретичні роздуми С.Дністрянського щодо власного розуміння найважливіших суспільних об'єднань у формах «народ» та «держава» можна зустріти у таких базових теоретичних працях вченого, як: «Самовизначення народів» (1919), «Зв'язок і сполука народів» (1920), «Загальна наука права і політики» (1923), «Погляд на теорії права та держави» (1923), «Нова держава» (1927).

Порівнюючи поняття «народ» та «держава», С. Дністрянський знаходить у них спільні корені в родині, роді та племені. Незважаючи на це, науковець вважає, що мета їх створення була різною. Держава та народ не є рівноцінними соціальними групами, більше того, дуже часто ці організації стоять один проти одного [1, с. 95]. Так, на думку вченого, основною метою створення держави є захист власної території та організація всіх державних і міждержавних справ, а метою створення народу як свідомої суспільної групи, яка виникла після утворення держави, є збереження народної культури й поширення її серед майбутніх членів народу.

Формування, розвиток та боротьба сусідніх племен та народів з різними традиціями та різними звичаями вплинули, на думку С. Дністрянського, на появу перших держав, у яких на всій території впроваджувались звичаї, традиції та культура сильніших племен та народів.

У той же час, завоювання державою з однією культурою значних територій держав з іншими культурами не завжди змінювало світогляд полонених людей.

Поняття «народ» С Дністрянський розуміє і як «організацію людей, яка утворилась після виникнення держави у формі протесту проти територіальної влади держави» [1, с. 93]. Оскільки у результаті загарбницьких війн утворювались держави, території яких охоплювали декілька культурно-народних суспільних груп або на території яких лише частково перебували одна або декілька культурно-народних груп, ці групи (народи) у одних випадках прагнули до об'єднання зі своїми культурно-народними групами, які знаходились на території іншої держави, в інших випадках у межах окремої держави прагнули утворити власні національні держави.

Так, С. Дністрянський вважає, що протягом XVIII – початку XX століття у Європі відбувався процес виникнення національної ідеї. Отже, національна ідея, на його думку, мала двоякий характер: з одного боку, вона виступала у формі прагнення до однієї національної держави, частини якої перебували на території різних держав, з другого, – у формі прагнення до національної автономії у державах, де крім корінного народу, проживало ще декілька захоплених народів, які також прагнули мати власну національну державу.

Виходячи з цього, можна виокремити складові елементи, які характеризують поняття народу, і порівняти їх з елементами держави. Важливими ознаками народу, на думку С.Дністрянського, є його природне походження, наявність власної етнічної території й власної культури. Під останньою він розуміє сукупність тих звичаїв, традицій, обрядів, які в процесі об'єднання різних племен стали загальнообов'язковими для всіх об'єднаних племен у народі. Отже, основним елементом народу є його культура. Історія культури доводить, що вона має більшу силу, ніж звичай, бо саме культура змінює та утворює нові звичаї, формуючи тим самим нову культуру. Тобто, вказані два моменти – звичай і культура – дають основу для утворення народів. Це відбувається таким чином: спочатку в тіснішу звичаєву та економічну спільність збираються особи, які є найближчими між собою через спільне родове походження. Вони утворюють племена, які племена завдяки перехрещуванню рас та запозиченню щораз нових елементів чужих культур формуються у вищу етнографічну єдність. Її прийнято

називати «народом». У суспільстві відбуваються такі закономірні процеси, що одні племена, які є фізично сильнішими, підкорюють собі слабші, нав'язуючи їм свою культуру. У такий спосіб відбувається природний процес злиття одних племен з іншими племенами, які були сильнішими культурою та силою. Культура сильніших народів домінує згодом у новому народі, який виникає через злиття кількох племен. Такий процес називається асиміляцією. Виходячи з цього, С. Дністрянський доводить, що кожен народ є витвором процесу асиміляції двох основних чинників: звичаю й культури.

Як свідчить історія, культура сильно впливала на свідоме життя людей у межах первісних держав. Навіть завоювання державою з однією культурою значних територій держав з іншими культурами не завжди змінювало світогляд захоплених людей. У державах, які розширювали свою територію за рахунок завойованих земель, складалась така ситуація, що у них починали існувати цілі групи людей, які вихована іншою культурою, з іншими звичаями, традиціями, а іншими первісними родовими зв'язками. Ці групи були невдоволені тим, що їх відокремлено від спільних культурних груп і прагнули до об'єднання з ними. Окремі суспільні групи вели внутрішню боротьбу проти територіальної влади держави.

На думку С. Дністрянського, історичні факти виступу суспільних груп проти територіальної влади держави, факти протесту свідчили про збереження спільних етнічних територій суспільними групами однієї культури.

Оскільки в результаті загарбницьких війн утворювались держави, території яких охоплювали декілька культурно-народних суспільних груп або на території яких лише частково перебували одна або декілька культурно-народних груп, ці групи в одних випадках прагнули до об'єднання зі своїми культурно-народними групами, які знаходились на території іншої держави, в інших випадках – у межах окремої держави прагнули утворити власні національні держави.

Так, на думку С. Дністрянського, процес виникнення національної ідеї як такої відбувався протягом XVIII – початку XX століття. Отже, національна ідея мала двоякий характер: з одного боку, вона виступала у формі прагнення до однієї національної держави, частини якої перебували на території різних держав, з другого, – у формі прагнення до національної автономії у державах, де, крім корінного народу, проживало ще декілька захоплених народів, які також прагнули мати власну національну державу.

Отже, об'єднання племен символізувало, на думку українського теоретика, не лише утворення держави, але й іншої складної суспільної групи – народу як великої кількості осіб, пов'язаних між собою

спільним походженням, спільною етнічною територією та спільною культурою.

Що стосується території як складового елементу двох організацій, то з утворенням перших держав їх територія співпадала з територією майбутнього народу. Але характер цієї території є різним, так в державі територія носить політичний характер, а в народі – виключно етнографічний [1, с. 97]. Виходячи з цього, не дивно, що в історичному розвитку територія держав змінювалась шляхом загарбницьких війн, а територія народу могла розширитись або зменшитись лише природнім шляхом, тобто природнім збільшенням нащадків народу або шляхом свідомого переходу осіб з одного народу в інший.

Отже, народ, вважає С.Дністрянський, так само, як і держава, є територіальною групою, яка більшою мірою ґрунтується на родовому походженні та містить нові, не притаманні державі, внутрішні елементи і опирається на трьох основних чинниках: натурі, культурі та території [2, с. 30].

Під «натурою» (природою) він розуміє те, що народ (нація- від «nasci» – родитися) бере свій початок від родових зв'язків, тобто вихідною точкою народу є спільне родове походження.

У поняття культура він вкладає нову ознаку, яка не притаманна ні родині, ні роду, ні племені, ні державі, та відображає свою народну мову, культурні цінності, спільні історичні традиції та споріднені звичаї. Кожен народ має свою питому культуру, навіть якщо він не має своєї державної організації.

Територію, за інтерпретацією вченого, треба вважати «ту спільну для народу частину землі, з якою він пов'язує свою долю, бо на ній поселився він назавжди з давніх віків, відчуваючи у ній свій дім. Тому, еволюційний розвиток іде, очевидно, в тому напрямку, щоб своїй питомій культурі відкрити шлях до цивілізації, тобто до того, щоб на своїй національній території утворити питому державну організацію» [3, с. 62]. Оскільки територія має два значення: етнографічне та політичне, для народу важливим є територія «з якою він пов'язує свою долю, де народ почуває себе як вдома, бо живе на невід'ємній чужими народами території». Цю територію С.Дністрянський називає батьківщиною. У випадках, коли члени народу поселяються поза межами своєї батьківщини, відповідно територія, на якій вони поселились є для них чужою. Поряд із цим ці особи не перестають бути членами свого народу.

На основі цих подій С.Дністрянський формує свою теорію самовизначення народів, тобто створення національної української держави. Державну територію він визначає через політичний принцип, а народну (національну) – лише через етнографічний. Аналізуючи пи-

тання про визначення кордонів самовизначення народів, дослідник доводить, що «лише етнографічний принцип може дати повну відповідь на усі запитання, які пов'язані з проблемою самовизначення народів» [4, с. 200]. Він акцентує «поняття національної території є ексклюзивним, а значить, хоч би мешкало окрім себе кілька народів, ніяка територія не може бути одночасно національною територією для кількох народів, та, кожний народ має свою питому, етнографічно визначену національну територію, де він постійно поселився, та де він живе своїм питомим культурним життям. Поза цією територією він може відігравати лише роль завойовника або чужинця. Тому ті народи, що завоювали чужі народи, та не вспіли оселитися на їх територіях, ні їх повно асимілювати не можуть ніколи вважати її за свою власну національну територію. Отже, ні поляки не можуть вважати Східну Галичину за свою національну територію, ні москалі не можуть на основі права народного самовизначення посягати на найменший шматок українських земель» [4, с. 201].

Визначаючи національну територію українського народу, С. Дністрянський пише, що «Українська національна територія тягнеться безперервно від Бескиду (Карпат) до Кавказу, та на цих географічно з'єднаних територіях живе більше ніж 70% українського населення» [4, с. 202].

Саме ця національна територія є правовою основою для національного самовизначення українського народу.

Видатний правознавець піднімає дуже цікаві і на сьогоднішній день питання про народність (національність) як ознаку приналежності до того чи іншого народу (нації). Народність (національність), на його думку, характеризується тими ж ознаками, що і народ, але до них додається ще одна ознака, яка носить політичний характер. Саме політичний характер народності (національності), за ним, є недостатньо опрацьованим у науці.

---

1. Дністрянський С. Нова держава. Інавгураційний виклад ректора проф. С. Дністрянського // Український вільний університет в Празі, в роках 1921–1926. – Прага, 1927.

2. Дністрянський С. Загальна наука права і політики. – І том. – Прага, 1923.

3. Дністрянський С. Погляд на теорії права та держави // Ювілейний збірник Наукового товариства ім. Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття основання 1873–1923. – Львів. – 1925.

4. Дністрянський С. Самовизначення народів // Воля. – Відень, 1919. – Т. 5. – Ч. 3, 4, 5.

М.М. Колиба,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЗУМІННЯ ПРОБЛЕМИ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАНЬ У КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ

Свобода релігії (свобода релігійної совісті) у сучасному світі містить у своїй структурі два основних компоненти: «свобода віросповідань» і «свобода церкви». Зазначені компоненти (за М.Ю. Бабієм) існують разом у міцному взаємозв'язку, розвивають та доповнюють один одного [1, с. 670].

Свобода віросповідань розглядається як свобода вибору особистістю релігійного світогляду – її здатність до вільного вибору певних релігійних світоглядних принципів як таких, що регулюють всі аспекти життєдіяльності, а також релігійного самовизначення та самореалізації у вибраній релігійній сфері [2, с. 237]. Це поняття характеризує внутрішню здатність людини до вільного релігійного самовизначення і правові можливості для його реалізації. Свобода віросповідань – це рівність віруючих усіх конфесій перед законом – в правах і обов'язках, відсутність будь-якої дискримінації за віросповідним принципом [3, с. 296].

Свобода віросповідань за свою суттю є видом індивідуальної свободи. М.О. Бердяєв писав: «Визначення свободи як вибору є ще й формальне визначення свободи. Це лише один з моментів свободи. Дійсна свобода виявляється не тоді, коли людини повинна вибирати, а тоді, коли вона зробила вибір.

Звідси ми приходимо до нового визначення свободи, свободи реальної. Свобода є внутрішньою, творчою енергією людини. Через неї людина може творити зовсім нові форми життя, нове життя суспільства і світу. Але було б помилкою при цьому розуміти свободу як внутрішню причинність. Свобода знаходиться поза причинними відносинами, тобто свобода не припускає причинних пояснень, тому що сама є причиною» [4, с. 325].

Індивідуальна релігійна свобода, тобто свобода віросповідань, неодмінно потребує можливості колективного сповідування релігії, здійснення культових дій, ритуалів, іншими словами, можливості для віруючого індивіда добровільно й на правовій основі об'єднуватися з

одновірцями в релігійні спільноти, або/чи вільно змінювати свої релігійні уподобання.

Свобода віросповідань передбачає рівність перед законом як віруючих, так і релігій. «В даному контексті свобода віросповідань постає як важлива складова частина свободи совісті, як необхідна умова існування розкріпаченої в духовному відношенні особистості» [5, с. 66].

Протягом усіх етапів розвитку людства, існування його різноманітних вірувань, формування та утвердження світових релігій простежується значний інтерес до свободи віросповідань, вирішення тих проблем, що мали місце у цьому сенсі не тільки на світоглядному, а й на державному рівнях. Загальновизнаним є той факт, що першим правовим актом, який, по суті, проголосив «свободу сповідання релігії», був підписаний у 313 р. імператором Константином Великим і його співправителем Лацінієм славнозвісний «Міланський едикт про віротерпимість».

З цього моменту християнська церква стала надійним союзником, захисником імператорської влади, а імператори почали збагачувати церкву земельними і грошовими пожалуваннями.

Ми погоджуємось з думкою М.Ю. Бабія, що зміст Міланського едикту дає право (з незначним застереженням) назвати цей документ «едиктом про свободу віросповідань». «Ми, – зазначається в едикті, – вирішили дарувати християнам і всім іншим свободу сповідання релігій, яким вони надають перевагу… Нам уявлялось, що дуже добре і дуже розумно не відмовляти нікому з наших підданих, чи це християнин, чи особа, яка приналежна до іншого культу, в праві додержання релігії, яку він вважає найкращою для себе… Достойне століття, в якому ми живемо, і того спокою, яким користується імперія, щоб свобода була повною для всіх наших підданих у сповіданні обраного ними божества і щоб жоден з культів не був позбавлений вшанування, йому належного» (цитуємо за перекладом М.Ю. Бабія праці Г. Буассьє «Последние времена язычества», виданої у Санкт-Петербурзі у 1893 р.) [5, с. 66].

І хоча практична реалізація зазначеного едикту часто-густо була далекою від букви його і духу, все ж він відіграв значну роль у справі становлення і розвитку таких вихідних понять свободи совісті, як «віротерпимість» та «свобода віросповідань».

Міланський едикт практично вперше у законодавчому плані затвердив право кожного громадянина Римської імперії «дотримуватись вибраної ним релігії». А це, відповідно, означало, що релігію не можна нав'язувати силою, вона має бути об'єктом самовизначення особистості, її совісті і волі.

Століттями потому філософсько-правові проблеми свободи віросповідань як релігійного самовизначення та самореалізації у вибраній релігійній сфері були у центрі уваги розуміння правових чинників. Так, відомий теоретик свободи совісті англійський філософ XVII ст. Дж. Локк у своїй праці «Послання про віротерпимість» вказував, що релігійна віра людини є справою її особистої совісті, а свобода релігії виступає природним правом будь-якого члена суспільства.

Свобода релігії виступає одним із найдавніше визнаних міжнародним співтовариством правом людини. Ще за Вестфальським миром 1648 р. право на свободу релігії отримало міжнародний захист, а першим конституційним актом, котрий стверджував її, стала перша поправка до Конституції США, де зазначено, що Конгрес США не прийматиме закону, що стосуватиметься інституювання релігії чи заборонятиме вільне її відправлення [2, с. 236].

У новітній час свобода віросповідань знайшла належне закріплення у низці міжнародних актів.

Це ми спостерігаємо, зокрема, у ст. 18 Загальної декларації прав людини, де вказано, що «кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособове, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів».

Проблемам реалізації свободи віросповідань надають чимало уваги різні організації, зокрема, Комісія США з міжнародної релігійної свободи (USCIRF – United State Commission on International Religious Freedom).

Питання свободи віросповідань знайшло чільне місце у Конституції України, передусім, у ст. 35 розділу ІІ, де, зокрема, закріплено: «Кожен має право на свободу світогляду та віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію, або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей».

Спеціально зазначені питання були втілені у прийнятому ще Верховною Радою УРСР 23 квітня 1991 р. Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації», який постійно вдосконалюється з врахуванням вимог часу та розвитком українського суспільства.

Наукові складові свободи віросповідань знайшли місце і в плані науково-дослідних робіт кафедри теорії та історії держави і права

Львівського державного університету внутрішніх справ в контексті наукової теми «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855).

1. Академічне релігієзнавство: підручник / За наук. ред. проф. А. Колодного. – К.: Світ знань, 2000. – 862 с.

2. Релігієзнавство: навчальний посібник / В.С. Бліхар, Х.М. Войтович, М.П. Гетьманчук [та ін.] / за ред. проф. М.П. Гетьманчука. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 392 с.

3. Релігієзнавчий словник. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.

4. Бердяев Н.А. Царство Духа и царство Кесаря / Н.А. Бердяев. – М.: Республика, 1995. – 383 с.

5. Бабій М.Ю. Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігієзнавче осмислення / М.Ю. Бабій. – К.: Вища школа, 1994. – 86 с.

О.І. Колич,
здобувач
(Національний університет «Львівська політехніка»)

ІДЕЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ ГЕТЬМАНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У другій половині XVII ст. на політичній карті Європи з'явилась українська козацька республіка з яскраво вираженими демократичними рисами політико-правового устрою та соціально-економічних відносин. Політичні погляди в Україні набули подальшого розвитку за часів Гетьманщини, яка існувала впродовж 115 років [5, с. 120].

Біля витоків гетьманської держави стояв ***Богдан Хмельницький,*** який вів активну політичну діяльність, яка дала підстави розцінювати його спрямування як державотворчі. Хмельницький утворив Українську козацьку державу – Гетьманщину, яка мала всі ознаки державності: 1. Політична влада (військова, політична, адміністративна) належала гетьману та козацькій старшині. На визволеній території з його дозволу виникав новий державний апарат, прототипом якого були демократичні установи, що існували в Запорозькій Січі [2, с. 56]. 2. Територією Гетьманщини були завойовані українськими військами землі. 3. Політико-адміністритивний устрій складався з полків, які ділилися на сотні. 4. Право та судочинство ґрунтувалося на нормах звичаєвого, козацького та магдебурзького права і Литовських статутах. 5. Наявність

фінансової системи та податків. 6. Соціальна структура населення включала 5 станів: козацтво, шляхетство, духовенство, міщанство і селянство. 7. Наявність армії, яка за війською організацією і тактикою була однією з найкращих в Європі у XVII ст. 8. Зовнішня політика була складовою частиною діяльності гетьманського уряду (дипломатичні контакти з Росією, Кримським ханством, Туреччиною, Річчю Посполитою, Молдовським князівством, Трінсільванією) [3, с. 88].

Політико-правові погляди Б. Хмельницького детально викладено в ***«Договірних статях»,*** написаних у березні 1654 р. Аналізуючи їх, можна зробити висновок, що в сучасному розумінні йшлося про автономію України. За громадянами залишалися їхні майнові права, уся влада на території України зосереджувалася в руках гетьмана, який мав обиратися на демократичних засадах. Незалежною й недоторканною у своїх правах залишалася духовна влада. У міжнародних зносинах Україна залишалася вільною. Росія повинна була стати гарантом безпеки України.

Б. Хмельницький повалив польське панування в Україні, став творцем Української гетьманської держави, забезпечив її міжнародні зв'язки, започаткував розбудову державності України [1, с. 134].

Значний слід в історії політичної думки в Україні залишив гетьман ***Іван Мазепа*** (1644–1709). Мазепа мріяв замінити демократичний порядок самоустрою на українських землях монархією в особі гетьмана. Саме І. Мазепа першим виплекав ідею незалежної держави, підняв цю ідею на висоту загальнонаціональної історичної мети. Політичні погляди І. Мазепи було покладено в основу українсько-шведського союзу 1708 р. Договір Карла XII та І. Мазепи гарантував Україні збереження її державного ладу, єдність і недоторканність території. Ним також передбачалося підвищення авторитету єдиноправителя України – гетьмана

Чіткішими були політичні погляди ***Пилипа Орлика*** (1672–1742).П. Орлик був сподвижником І. Мазепи і прибічником ідеї незалежності Української держави. Основною ідеєю, метою життя гетьмана П. Орлика стало створення антиросійської коаліції для вирішення українського питання. Його політико-правові погляди охоплювали весь спектр проблем державного устрою, владних відносин, судової влади тощо. Майже всі вони викладені в праці ***«Вивід прав України»,*** а також у ***«Пакті і Конституції законів та вільностей Війська Запорозького»*** (Конституції Пилипа Орлика 5 квітня 1710 р.) .У цьому документі, написаному під час обрання П. Орлика гетьманом, передбачалося повне визволення України і встановлення державності. Цього договору повинні були дотримуватись і всі наступні гетьмани [5, с. 172].

Перша в світі Конституція визначала державний статус України, її внутрішній устрій та міжнародне становище. Конституцією встановлювався національно-державний суверенітет України, до неї мали увійти всі історичні землі біля Дніпра, її кордони визначалися за станом на час правління гетьмана Богдана Хмельницького. Гарантом незалежності України виступав шведський король, а сам він та його нащадки отримували титул протекторів України. Конституція Пилипа Орлика має велике значення як документ, який вперше в історії Україні на юридичному ґрунті фіксує принципи, що покладаються в основу державно-політичного устрою. Влада поділялася на три гілки: законодавчу (Генеральна рада), виконавча (гетьман і генеральна старшина) та судову (Генеральний суд). Гетьманська влада обмежується участю Генеральної військової ради (парламенту) в державному управлінні. Уряди полковників і сотників є виборними. Таким чином, Конституція встановлює парламентську республіку, вона стала пам'яткою суспільно-політичної думки та символом боротьби за встановлення незалежної України.

Політико-правові погляди гетьманів України Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Пилипа Орлика сприяли формуванню й розвиткові національної політичної та правової ідеології, входженню України в політичні процеси Європи, зміцненню її міжнародного авторитету.

1. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. – Київ: Вид-во, 1993.

2. Логвина В.Л. Політологія: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 304 с.

3. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. Львів: Світ, 1995. – 248 с.

4. Шульженко Ф.П., Андрусяк Т.Г. Історія політичних і правових вчень: навч. посіб. – 2-е вид, стер. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 304 с.

Ю.З. Конашевич,
аспірант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕЛЕКТРОННИЙ УРЯД: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ

Перехід до постіндустріального суспільства потребує інноваційного підходу до реформування політичної системи та державного управління з урахуванням вимог інформаційної епохи. Нові інформаційні технології дедалі більше впливають на суспільний розвиток. Зростає кількість осіб та інститутів, які мають можливість використати блага інформаційного суспільства. В діяльності державних органів помітнішу роль починають відігравати принципи відкритості, гнучкості, прозорості тощо. Таким чином, ідеться про процес становлення сучасної моделі державного управління, що поряд з іншими аспектами, містить у собі теорію та практику електронного уряду.

Термін «e-government» (англ.) досить складний для перекладу українською. І «електронний уряд» – лише один із варіантів цього перекладу. Слово «government» можна також передати як «урядування». Отже, може йтися про «електронну державу», «електронний державний апарат», «електронну інфраструктуру держави», «державу інформаційного суспільства» тощо.

Саме поняття «електронного уряду» – це відносно новий термін, що з'явився і набув реалізації в 90-х роках. Першим у світі ідею урядового порталу реалізував Сінгапур. Портал не тільки надає інформацію про державні органи, а й дозволяє зробити деякі дії, для яких раніше населення було змушене відвідувати державні установи. Сервер підтримує кілька розділів: бізнес, оборона, освіта, зайнятість, охорона здоров'я, житло, правопорядок і т. д.

У дуже спрощеній формі в суспільному житті будь-якої країни існує три суб'єкти – це держава, це громадяни, і це комерційні організації – «бізнеси», що представляють економіку країни. У Великобританія, що є лідером у Європі з впровадження урядового порталу- з 2000 року реалізується програма «E-citizen, e-business, e-government» («Електронний громадянин, електронний бізнес, електронний уряд») у рамках проекту «Стратегічної структури для обслуговування суспільства в інформаційному столітті».

Програма передбачає розвиток і використання всіх електронних видів державних послуг – вони можуть надаватися через Інтернет, мобільний зв'язок, цифрове телебачення, центри обслуговування викликів (кол-центри). Громадяни можуть одержувати з допомогою Інтернету довідки і документи, подавати скарги і заяви, заповнювати податкові декларації, отримувати реакцію на свої запити в режимі онлайн.

Критерії створення електронного уряду мають відповідати управлінським пріоритетам XXI століття, яким притаманна:

– легітимність;
– роль законів;

– прозорість, відповідальність і чесність.

Останній аспект набуває сьогодні все більшої ваги. Прозорість сприяє ефективному управлінню завдяки відкритому процесу прийняття рішень на основі публічного спостереження і підвищення рівня контролю громадян щодо звітів управлінських (владних) інститутів. Ефективна влада потребує етичної поведінки і енергійної боротьби з корупцією.

Чесність є передумовою для вироблення ефективної влади, яка заслуговує на довіру. Ефективні владні інститути відповідають перед своїми громадянами.

Виділяють 5 основних етапів розвитку системи Електронного уряду:

На першому етапі *створюються веб-ресурси різних міністерств і відомств*, що містять інформацію про їхню місію і напрямки діяльності. Сайти державних органів, як правило, не підтримуються централізовано і не об'єднуються в єдиний портал.

На другому етапі *з'являються перші елементи інтерактивності* (наприклад, відправлення питань і одержання відповідей громадян за допомогою електронної пошти).

Постійно публікуються новини про діяльність державних органів влади.

Третій етап характеризує поява повноцінної інтерактивності – *можливості здійснювати операції (сервіси) в режимі онлайн* (наприклад, сплатити штраф, замовити паспорт, продовжити дію деяких ліцензій і патентів тощо). Така конкретизація роботи електронного управління, що полягає вже не стільки в інформуванні, скільки в обслуговуванні, припускає створення спеціальних сайтів для підтримки цих сервісів не тільки для центральних, але і для міських і навіть районних органів влади.

Четвертий етап – *створення об'єднаних порталів різних відомств і служб, через які можна здійснювати будь-які види трансакцій*, для яких раніше було потрібно звертатися безпосередньо в державний орган.

Через регіональні портали стає можливою реєстрація підприємств, оформлення фінансових документів, легалізація іноземних документів тощо. З'являються регіональні портали, що поєднують у собі як увесь спектр державних послуг, так і послуги недержавного сектору – підключаються системи електронної комерції, інтернет-банкінгу.

На п'ятому етапі відбувається *створення електронної системи державного управління на основі єдиних стандартів, а також урядо-*

вого порталу як єдиної точки доступу до всіх послуг – і для громадян, і для бізнесу.

Більшість фахівців вважає, що найвищим ступенем розвитку електронної демократії є запровадження електронної системи волевиявлення (електронного голосування).

Впровадження електронного уряду (Е-уряду), окрім підвищення зручності отримання державних послуг кінцевими користувачами, дозволяє підвищити рівень довіри громадян до органів влади, тому що доступність інформації в електронному форматі і обмін нею в інтерактивному режимі сприяє поліпшенню якості взаємодії громадян і чиновників.

Таким чином, електронний уряд, окрім безпосереднього доступу до інформації, дає можливість для громадської участі он-лайн, тобто здійснення зворотного зв'язку з боку громадян і виконання громадянами контролюючої функції відносно якості роботи державного апарату.

С.В. Кондратюк,
кандидат економічних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕМІГРАЦІЙНИЙ УРЯД ЗУНР: ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРАКТИКИ

Після фактичної поразки наприкінці 1919 р. військ Директорії, очолюваний диктатором Є.Петрушевичем уряд ЗУНР, продовжував в еміграції державотворчу діяльність. Передусім на початку 1920 р. у Відні було реформовано сам уряд у Колегію уповноважених диктатора. Головним завданням колегії було відстоювання перед Європою і Америкою, Лігою націй права українців Східної Галичини на національно-державне самовизначення, проголошене президентом США Вудро Вільсоном в його відомих 14-ти пунктах. Йшлося найперше про доведення країнам – переможцям необхідності для галицьких українців, а також і для європейців, відродження на відповідній юридичній базі на землях середньовічного Галицько-Волинського королівства модерної демократичної західноукраїнської держави.

Справа ускладнювалася тим, що у квітні 1920 р. між Петлюрою і Пілсудським була укладена військово-політична угода, за якою Східна Галичина залишалась під юрисдикцією Польщі. Непросто було і в

стосунках з більшовиками. У липні 1920 р. ЦК КП(б)У сформував Галревком – Тимчасовий уряд Галицької соціалістичної радянської республіки, який мав експортувати ідеї соціалістичної революції не лише на західноукраїнські землі, а й далі в Європу. Це руйнувало державобудівну стратегію ЗУНР.

У таких незручних політичних обставинах і украй несприятливих для державотворення умовах лідери ЗУНР не розгубилися, не впали у розпач, а вдалися до рішучих політико-правних і ідейно-пропагандистських дій. Галицька дипломатія рішуче опротестувала угоду між Петлюрою і Пілсудським, визнавши її авантюрною і нелегітимною. Водночас еміграційний уряд Є.Петрушевича розгорнув широку і цілеспрямовану пропаганду ідей суверенної Галицької республіки. Що засвідчують дві ноти Є.Петрушевича до президента Найвищої Ради мирної конференції Мільєрана (від 15 липня і 7 серпня 1920 р.) [1].

Цілком вмотивованою і своєчасною була реакція уряду ЗУНР на московсько-радянську експансію, що виразилась у висуненні концепції так званої «Швейцарії Сходу», згідно з якою нейтральна Східна Галичина мала би відігравати у Східній Європі роль стабільної Швейцарії. Гострою з боку ЗУНР була реакція і на безчинства польського окупаційного режиму у Східній Галичині. У грудні 1920 р. уряд Є. Петрушевича надіслав керівникам країн Європи і Америки, Ради амбасадорів у Парижі і Ліги націй ноту «Польська колонізація Східної Галичини», в якій засудив насильницьке «спольщення» цього українського краю.

Зусилля уряду ЗУНР вкупі з міжнародною громадськістю часом давали несподіваний результат. Так, 23 лютого 1921 р. Рада Ліги націй прийняла спеціальну ухвалу «У справі правнодержавного становища Східної Галичини», якою визнавалось, що «Польща являється лише фактичним міліарним окупантом Галичини, якої сувереном є держави Антанти». Це на тому етапі вселяло в галичан певні надії на позитивне розв'язання питання державності Східної Галичини.

Своє слово на захист західних українців сказав і Папа Римський Бенедикт XV (24 лютого 1921 р.). на прохання уряду ЗУНР подорож за океан, у США, здійснив митрополит А.Шептицький, де з питання підтримки галичан в їх державницьких намірах зустрівся з багатьма вірними-емігрантами, а також з президентом США В.Гардінгом і його найближчим оточенням.

Урядові ЗУНР вдалось через галицькі дипломатичні місії пробудити й активізувати українську еміграцію як в Європі, так і за океаном [2].

Міжнародну діяльність, дипломатичну активність екзильного уряду ЗУНР за всяку ціну намагалися нейтралізувати компартійні органи і спецслужби УРСР–УРСР, які прагнули навернути політемігрантів на шлях радянофільства. Особливо їх непокоїла вірогідність об'єднання зусиль Є. Петрушевича і Є. Коновальця (лідера створеної у 1920 р. право радикальної Української Військової Організації). Вони цілком резонно вважали, що за відродженням незалежної Галичини постане питання соборної незалежної України. Власне для боротьби з незалежницькою українською думкою і за океаном спецслужбами УРСР було створено Компартію Америки і її Українську секцію.

В еміграції продовжувалась діяльність уряду ЗУНР з вироблення конституційних основ суверенної держави галичан. Важливу роль тут відіграв член Національної Ради ЗУНР, учений-конституціоналіст С.Дністрянський. 1920 р. він підготував для уряду «Проект Конституції Західно-Української Народної Республіки», який складався із 130 параграфів, об'єднаних у три глави: «Держава і право», «Державна влада», «Право народів на самовизначення». Перша глава мала три розділи: «Правова держава», «Людські та громадські права», «Права народу». Друга глава включала також три розділи: «Основи державної влади», «Організація народної волі», «Виконання народної волі». Третя глава розділів не мала.

Таким чином, у проекті С.Дністрянського було закладено основи конституційного ладу реорганізованої ЗУНР, яка мала стати самостійною, правовою, демократичною і національною державою. Людину з її правами і свободами визнавалось найважливішою соціальною цінністю. Передбачався поділ державної влади на три гілки: законодавчу, виконавчу і судову, при визнанні державою місцевого самоврядування.

Слід означити основні конституційні засади, виділені С. Дністрянським:

– **особисті права і свободи громадян** (право на недоторканість особи і житла, свобода поселення і пересування, таємниця особистого життя, свобода совісті, свобода наукової творчості і промислу та ін.);

– **політичні права і свободи** (свобода думки і слова, право на свободу зборів, створення громадських спілок, подання петицій, виборче право при досягненні 21-го року);

– для чоловіків обов'язковість військової служби;

– обов'язковість дотримання законів держави, сплачування податків, відвідування початкової школи.

За проектом С.Дністрянського, законодавча влада мала належати однопалатному парламентові – Народній палаті, яка мала обиратися

на чотири роки на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. При цьому мало враховуватися «національне нормативне співвідношення», насамперед українців, поляків, євреїв, німців. Главою держави і главою виконавчої влади мав бути Президент республіки, який мав обиратися з числа громадян української національності, що досягли 35 років. Він оголошувався також головнокомандувачем збройних сил держави.

Центральним виконавчим органом держави мав бути уряд – державна рада, призначена Президентом. Держраді підпорядковувалися шість міністерств: внутрішніх справ; фінансів; релігії та освіти; сільського і лісового господарства; торгівлі і промислу; сполучень.

До судової гілки влади С.Дністрянський пропонував включити як окремі інституції суди, Державний судовий трибунал, Голову Державної юстиції.

З третьої глави проекту, присвяченої праву народів на самовизначення, виділимо таке принципове положення: «Кожен громадянин має не тільки право на використання своєї рідної мови в установах і судах, але він може вимагати, щоб зовнішня ділова і судова мова була рідною мовою того чи іншого громадянина. Службовці і судді повинні тому володіти національними мовами громадян». В силу різних несприятливих обставин цей важливий конституційний проект не був впроваджений у життя. Статус майбутньої незалежної Галицької республіки також регламентував документ конституційного характеру «Устрій державний Західно-Української Народної Республіки (Галицької республіки)» від 12 квітня 1921 р. Наявні документальні джерела свідчать про високий ступінь політико-правової зрілості українського соціуму, що прагнув до організованого буття в умовах суверенної конституційної держави. Втім, ухвала 14 березня 1923 р. про передачу Східної Галичини під владу Польщі спричинила не лише від'їзд частини галицьких політемігрантів з Австрії та Чехословаччини до УРСР, але й саморозпуск еміграційного уряду ЗУНР, члени якого не втрачали надію на відродження самостійної соборної України.

---

1. Див.: Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). – К.: 1996, С. 98; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Док. і мат. / уклад. О. Карпенко / Карпенко О., Мицан К. – Івано-Франківськ, 2011. – Т. 5. – Кн. 2. – С. 91–93.

2. Див. детальніше: Гуцал П. Уряд Західно-Української Народної Республіки в екзині та українська діаспора Північної Америки / П. Гуцал // Мандрівець. – 2005. – № 5. – С. 23–28.

О.Ф. Конуп,
кандидат психологічних наук,
Г.М. Альохина,
психолог відділення психологічного забезпечення
(Одеський державний університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО НЕДОПУЩЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Ефективність профілактичної діяльності серед неповнолітніх залежить: від професійно-психологічної готовності працівників міліції до її здійснення наявності чіткого алгоритму дій при використанні спеціального інструментарію для виявлення дисфункціональних сімей, в яких підростають неповнолітні, схильні до девіантної, делінквентної та адиктивної поведінки; встановлення особливостей соціальної ситуації її розвитку, підлітково-молодіжної субкультури, індивідуально-психологічних рис неповнолітніх правопорушників та ін. Тобто залежить від параметрів, які обов'язково мають братися до уваги при здійсненні профілактичної роботи.

Психологи ВНЗ системи МВС, в рамках своєї професійної діяльності, здійснюють систематичну профілактичну роботу й індивідуальну корекцію відхилень у розвитку та поведінці неповнолітніх, а саме курсантів та студентів.

З метою удосконалення психопрофілактичної роботи в Одеському державному університеті внутрішніх справ, психологами відділення постійно ведеться активний аналіз чинників, що спонукають неповнолітніх до скоєння правопорушень.

Так, базуючись на плідному досвіді попередніх років співпраці з державним департаментом України з питань виконання покарань в Одеській області, в рамках обміну досвідом, нами був неодноразово відвіданий Одеський слідчий ізолятор, де були проведені психокорекційні бесіди з неповнолітніми, психодіагностичні обстеження та спеціально розроблені психологами відділення психологічні тренінги «Самопізнання та самоідентифікація» та «Визначення головних життєвих цінностей».

Аналіз діяльності показав, що, за методикою Гарбузова «Провідний інстинкт», домінуючими інстинктами у переважної кількості ре-

спондентів (85%) – є лібертофільний (від. лат. Libertas – свобода) та домінантний.

Головними життєвими цінностями неповнолітніми правопорушниками були вказані:

- свобода (92,8%);
- початок нового життя (92,8%);
- родина (85,7%);
- матеріальні цінності (78,5%);
- взаємопідтримка у розрізі умов їх утримання (71,4%);
- здоров'я та добробут рідних (64,2%).

Основними соціальними статусами, з якими вони себе ідентифікували – є:

- людина, порядна людина – 92,8%;
- приналежність до родини (син, брат, внук тощо) 85,7%;
- правопорушник, крадій, «зек» – 78,5%
- друг, товариш – 64,2%.

Результатом проведеної роботи, є розробка начальником відділення капітаном міліції Конуп О.Ф. та психологом відділення старшим лейтенантом міліції Альохиною Г.М. методичного посібника «Актуальні методи та прийоми організації психопрофілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками», до якого ввійшли два спеціалізовані психокорекційні тренінги з цільовими вправами щодо обраного контингенту, рекомендації щодо встановлення доброзичливої атмосфери, оптимальної взаємодії між психологом та неповнолітніми правопорушниками щодо стабілізації їх психоемоційного стану.

Також в методичному посібнику вказано ряд психодіагностичних методик, які доцільно використовувати з даною категорією осіб.

Дана розробка є вагомим внеском в систему психолого-педагогічного супроводження навчально-виховного процесу у ВНЗ системи МВС щодо усвідомлення курсантами та студентами життєвих цінностей, можливості їх втрати у випадку допущення ними правопорушень.

---

1. Мороз Л.І. Сучасні стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх / Л.І. Мороз, Р.Г. Коваль, Н.М. Прокопенко. – К.: Вид. ПАВЛИВОДА А.В., 2008. – С. 4–6.

Л.Я. Коритко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
(Івано-Франківський факультет Національного університету «Одеська юридична академія»)

ПРО ПІДГОТОВКУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ПРИРОДООХОРОННОЇ СФЕРИ В АВСТРО-УГОРЩИНІ

Міністерством землеробства 22 квітня 1872 року було встановлено для Галичини, яка входила до складу Австро-Угорщини, посаду ц.(ісарсько) к.(оролівського) Лісового інспектора, про що повідомлено ц. к. Намісництвом від 22 травня 1872 року, L. 19662. Лісовий інспектор діяв при ц. к. Намісництві, до його завдань згідно § 2 відносилося й «(…) піднесення лісової культури (…)» [1, с. 79].

Лісова інспекція збирала дані та звітувала перед магістратом про шкоду, нанесену лісам, про пожежі тощо. Наприклад, у 1893 році такі звіти були складені щодо понесеної шкоди в лісах Білогорщі, Зубри та Сихова [Див.: Державний архів Львівської області, далі – ДАЛО, ф. 3, т. 3, спр. 3999].

Загалом правовідносини з приводу підготовки службовців у сфері управління лісовими ресурсами в імперії врегульовували норми Лісового закону 1852 року, розпорядження міністерства землеробства 1875 року та 1885 року тощо.

Маємо підстави вважати, що служба, про яку йдеться, за своїм статусом відноситься до державної. Так само, як і служба ветеринарних лікарів, які мали відношення до природних об'єктів. Адже їхня праця була направлена й на захист тваринного світу від небезпечних заразних хвороб. Повітові ветеринарні лікарі законом від 24 листопада 1876 року були віднесені до ступеня одинадцятого класу державних службовців: «цъсарскіи повътово-скотскіи врачи помъщають ся въ одиннадцатой классъ степени» («установленной для статскихъ урядниковъ») [2, с. 254].

На управлінських посадах у лісовому господарстві за австрійських часів на території Східної Галичини працювало не дуже багато українців.

Серед них: лісник Т. Войнаровський працював у Надвірнянському лісництві до Першої світової війни; інженер В. Каратницький працював лісничим у Ворохті до 1912 року, після – референтом у Дирекції лісів у Львові до 1918 року тощо [3, с. 243]. При цьому, лісничі повинні були звітувати про стан лісових масивів, експлуатацію лісових

ділянок. До прикладу, в архівних фондах зберігаються звіти, які надавалися лісничими протягом 1877–1880 рр. щодо використання лісу у Пнятині та Б(о)лотні Перемишлянського повіту [Див.: ДАЛО, ф. 3, Т. 2, спр. 2953]. та інших місцевостях.

До працівників нафтової промисловості в Австро-Угорщині були встановлені вимоги «Гірничо-поліційними приписами для буріння на нафтових теренах в Галичині», виданими Краківським гірничим староством 9 липня 1898 року. Для осіб, які не пройшли теоретичної науки, необхідна була наявність 3-х річної практичної роботи, а для випускників гірничих шкіл і слухачів політехніки достатньо було 1 року стажу практичної роботи. Уже через три роки вносились пропозиції про потребу складання такими працівниками спеціального іспиту перед комісією [4, с. 9].

Зауважимо, що ставилися досить високі вимоги до кандидатів на посаду державного службовця.

Наприклад, повітовому [гірничому]. інженеру необхідно було бути здоровим, закінчити студії в політехніці на інженерному відділенні, мати 5-річний стаж практичної роботи на будівництві доріг та мостів.

При цьому, на посаду могли претендувати австрійські громадяни до 40-річного віку, які знають крайові та німецьку мови. Річний заробіток складав 4 000 корон та додаткові доплати [5, с. 77].

Взагалі, потреба у кваліфікованих кадрах, зокрема щодо охорони та раціонального використання надр і земель, вимагала їх підготовки на місцях.

Про це неодноразово наголошувалося. Зокрема, у жовтні 1910 року на початку нового навчального року в Львівській політехніці д-р. Туліє виголосив промову і «згадавши про потреби львівської політехнїки, зазначив конечність заведеня в тій школї видїлів гірничого і рільничого, висказуючи надїю, що правительство признасть вкінци слушність цих домагань» [6, с. 7].

---

1. Obwieszszenie c. k. Namiestnictwa z dnia 20. Maja 1872, L. 19662, reskrypty z dnia 22. Kwietnia b. r. I. 1691 wysokiego c. k. Ministerstwa Rolnictwa o ustanowieniu dla Galicyi z wielkiem Ksiestwem Krakowskiem c. k. Inspektora lasow przy c. k. Namiestnictwaie we Lwowie, okreslajace stanowisko sluzbowe i zakres dzilania tegos // Dziennik ustaw i rozporzadzen krajowych dla Krolestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem. – Rocznik 1872. – № 55. – Lwow: Z drukarni E. Wiliarza. – S. 79–86.

2. Законь зъ дня 24. Листопада 1876, которымъ измъняютъ ся и дополняють некоторіи установы закона зъ дня 30. Цвътня 1870 (В. З. д. Nr. 68) объ устройствъ публичнои службы здоровья // Въстникъ законовъ державныхъ для королевствъ и краевъ въ державной думъ заступленыхъ. – Рочникъ 1876. – № 137. – Въдень: Тискомъ цъсарско-королевской надворнои и статскои печатнъ, 1876. – С. 254–259.

3. Юркевич Р. Лісівництво Станиславівщини / Альманах Станиславівської землі / Р. Юркевич. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен: НТШ, Український архів, Т. XXVIII, 1975. – С. 228–243.

4. Kroniki schodnickie. Wiec naftowy i jego uchwaly // Nafta. Organ Galicyjskiego Przemyslu Naftowego pod redakcya prof. R. Zalozieckiego. – Rocznik IX. – w styczniu 1901. – Zeszyt 1. – Lwow: Z Drukarni «Slowa Polskiego», pod zarzadem Z. Halacinskiego, 1901. – S. 6–10.

5. Konkurs na posade inzyniera powiatowego // Nafta. Organ Krajowego Towarzystwa Naftowego pod redakcya Dr. S. Barroszewicza. – Rocznik XIX. – 15 marca 1911. – Zeszyt 5. – Lwow: Z Drukarni «Slowa Polskiego», pod zarzadem J. Ziembinskiego, 1911. – S. 77.

6. Новинки. З львівської політехніки // Діло. – Рік XXXI. – Ч. 230 від 15 жовтня 1910 р. – С. 7.

В.М. Коробка,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ПРАВОВИЙ СВІТОГЛЯД СПІВРОБІТНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЯК ІНДИКАТОР ДЕМОКРАТИЧНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ, ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Стаття 1 Конституції України проголошує Україну суверенною, демократичною, соціальною, правовою державою. Відзначений нормативно-правовий припис, у вигляді правової декларації, констатує стратегічний вибір державою демократичної, соціально орієнтованої політико-правової моделі розвитку українського суспільства. Моделі, у рамках якої суб'єкти, відповідальні за реалізацію відповідних напрямків здійснюваної політики (забезпечення гідного життя, вільний розвиток людини, зв'язування за допомогою права політичної влади з метою недопущення зловживань з боку останньої) повинні мати розвинений правовий світогляд.

Особливим суб'єктом, що забезпечує реалізацію правової політики держави в правоохоронній сфері, безсумнівно, є органи внутрішніх справ.

Правовий світогляд співробітників органів внутрішніх справ являє собою компонент правової сфери духовного світу людини, який є відповідальним за форматування стійкого позитивного відношення правозастосувачів до права, як до ідеї належного.

Прагнучи довести до логічної досконалості урегульованість відносин, що складаються між законом і конкретною практичною дійсністю, правовий світогляд (коренячись у соціально-правових настановах, цінностях, правових ідеалах і т.п.) з позиції законності, справедливості, доцільності виявляє позитивний коригувальний вплив на зміст реалізованих співробітниками органів внутрішніх справ службових завдань і функцій. Будучи найважливішим елементом правової сфери духовного світу людини, правовий світогляд дійсно здатний допомогти особистості захотіти визнати, а, надалі й здійснити в професійній діяльності ті правила здорової творчої правосвідомості, про яких писав І.О. Ільїн.

Представляється, що з метою досягнення зазначеного, світоглядно-правова концепція, як індикатор здійснюваної демократичною, соціальною, правовою державою правоохоронної політики, у координатах якої, співробітник органів внутрішніх справ планує виконання службових завдань і функцій, повинна бути реалізована з урахуванням наступних положень:

1. **Принципова перевага закону перед владою, права перед політикою**. Верховенство закону над владою, права над політикою, зовсім не означає перемогу одного над іншим. Заявлене концептуальне положення означає тільки те, що закон стає максимально адекватним своєї сутності й проходження йому з боку співробітників органів внутрішніх справ, а також усіх посадових осіб органів влади є дійсною гарантією в справі захисту прав людини, здійснюваних на основі справжньої справедливості.

2. **Непорушність закону й неминучість покарання у випадку його порушення.** Дане положення припускає наступне: по-перше, те, що покарання повинне бути неодмінно невідворотним, оскільки саме неминучість покарання перетворює закон з формального в реальний; по-друге, відзначене означає персональну відповідальність співробітника органа внутрішніх справ (дисциплінарну або карну), що покладається на нього у випадку порушення законності.

3. **Побудова громадянського суспільства**. Усе, що відбувається в рамках громадянського суспільства, перебуває поза компетенцією держави доти, доки тут не порушується закон. Звідси випливає, що:

а) фінансовим джерелом системи МВС є кишеня платника податків, що вступає у взаємини зі співробітником міліції в якості потерпілого, заявника про злочин, свідка або підозрюваного;

б) конкретний співробітник міліції, будь-який державний чиновник необхідний суспільству в тому ступеню, у якому він потрібен платникові податків;

в) дистанціювання від громадян, а також їх проблем в ім'я відомчих інтересів – це заперечення перших двох моментів;

г) необхідне збереження пріоритету прав та свобод громадян над професійними цілями й завданнями.

Слід визнати, що сучасне суспільство очікує від співробітників органів внутрішніх справ більш високого рівня правової підготовленості, а найголовніше, більш позитивного відношення до цінностей, закріплених у законах і інших нормативних актах, насамперед до прав, свобод, законних інтересів громадян, що свідчать про гідність людей.

Вважаємо, що подальше удосконалювання українського суспільства, твердження принципів демократичної, соціальної, правової держави немислимо без подолання негативних стереотипів, які склалися у світогляді, а також у свідомості людей, без нейтралізації антиправових та антисоціальних устремлінь.

Ю.Я. Коцан,
кандидат юридичних наук, викладач
(Навчально-науковий інститут
права, психології та економіки
Львівського державного університету
внутрішніх справ)

МІСЦЕ ІНКОРПОРАЦІЇ У ПОДОЛАННІ КОЛІЗІЙ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

Систематизація нормативно-правових актів у формі інкорпорації виражається в підготовці і виданні різноманітних збірників таких актів. На відміну від обліку, що здійснюють державні органи і юридичні особи для власних потреб, інкорпорацію проводять з метою забезпечити найширше коло суб'єктів текстами законів та інших нормативно-правових актів [1, с. 156].

Інкорпорація нормативно-правових актів безпосередньо пов'язана з їхнім обліком, оскільки базується на певному, максимально повному фонді відповідних актів і пошуковій системі, що здатна забезпечити знаходження всіх потрібних актів, оскільки першим завданням інкорпорації є підготовка переліку актів, з яких має складатися збірка, що готується. Так, видаючи збірник законів з окремої галузі права пот-

рібно виявити всі законодавчі акти щодо предмета розгляду. У разі ж підготовки збірника актів, ухвалених одним або кількома правотворчими органами, відбору підлягають прийняті ними нормативні акти за весь період їх діяльності чи за якийсь конкретний термін.

Нормативні акти можуть інкорпоруватися в тому вигляді, у якому їх ухвалив правотворчий орган. Подібний принцип переопублікування актів застосовують у випадках, коли акт складається тільки з нормативних розпоряджень і в процесі дії не зазнав ніяких змін чи доповнень або при підготовці історичних джерел права [2, с. 114].

Утім, як правило, у збірниках чинних нормативно-правових актів тексти публікуються не в тій редакції, у якій їх ухвалив спочатку правотворчий орган, а з урахуванням подальших змін і доповнень.

Перш ніж розмістити нормативно-правовий акт у збірнику, потрібно здійснити його зовнішню обробку, а саме:

- видалити з тексту окремі статті, пункти, абзаци, що втратили силу і, навпаки, увести до нього усі подальші зміни, доповнення, вказавши реквізити актів, якими і було внесено зміни чи доповнення;

- вилучити з акта ті частини, які не містять нормативних розпоряджень, зробивши відмітки про причини відсутності в тексті таких його частин.

Зазначена зовнішня обробка нормативно-правових актів не заторкує їх нормативного змісту. Самі правові норми не зазнають ніяких змін й інкорпоруються в тому вигляді, в якому вони діють на момент їх систематизації. Саме ця ознака збереження незмінним нормативного змісту акта є основною відмінністю інкорпорації від консолідації і кодифікації як складніших у творчо-організаційному плані видів систематизації. «Інкорпорація є такою обробкою законодавства, – писав Є. Трубецький, – яка не вносить до неї нічого нового. Це –зовнішня систематична обробка чинних узаконень, яка полегшує користування ними, розміщує їх у систематичному порядку, але залишає без зміни їх внутрішній зміст» [3, с. 124]. У зв'язку з цим інкорпорація нормативно-правових актів позбавлена правотворчої природи.

Суб'єктами інкорпорації можуть бути будь-які органи й особи, які залежно від повноважень можуть проводити офіційну, офіціозну й неофіційну інкорпорацію. Офіційною інкорпорація вважається, якщо її здійснює спеціально уповноважений компетентний орган і результат підлягає офіційному затвердженню. Офіціозна інкорпорація – це впорядкування правових актів за дорученням компетентного органу без подальшого затвердження одержаного результату інкорпорації. Неофіційну інкорпорацію здійснюють будь-які особи, але на її результат не можна посилатися як на офіційне джерело.

Види інкорпорації розрізняють за обсягом, юридичною силою актів, що впорядковуються, за хронологічними, наочними та іншими підставами. Результати інкорпорації можуть виражатися у вигляді збі-

рника законів, інших нормативних актів, зводу законів (збірник – це інкорпоровані видання законів або інших нормативно-правових актів, ухвалені одним або декількома правотворчими органами, а також тематичні видання законів та інших нормативно-правових актів [4, с. 36]. Переважно це інкорпоровані видання нормативних актів вищих органів державної влади і управління країни. Вони можуть бути систематичними і хронологічними. У систематичних – акти розміщують за предметною ознакою, залежно від їх змісту, у хронологічних – послідовно, залежно від дати (часу) видання актів. Хронологічні збірники поступаються систематичним, які є зручнішими для користування нормативним матеріалом і ефективнішими з огляду перспектив систематизації законодавства. До того ж збірники законодавства бувають повними, такими, що охоплюють усі чинні акти (певного рівня або типу), і частковими – містять лише частину актів [5, с. 289].

Різновидом і найвищою формою збору законодавства визнається зведення законів – інкорпороване видання нормативних актів найвищих органів державної влади і управління країни. Поміщені у зводі акти, як правило, систематизовано за наочним принципом, тобто за галузями й інститутами законодавства [6, с. 175]. Потрібно зазначити, що чимало науковців відносять такий вид інкорпорації як створення зводів законів до змішаного типу юридичної систематизації, що містить елементи як інкорпорації, так і консолідації і кодифікації [7, с. 116]. Його підготовка завжди супроводжується великою законотворчою роботою. У період його складання виявляються і визнаються такими, що втратили силу, застарілі, фактично такі, що вже не діють, нормативні акти. Множинність актів, ухвалених щодо одного питання, усувається підготовкою нового укрупненого акта. Наявні прогалини і колізії в законодавстві долаються через ухвалення нових законів та інших нормативних актів.

Отож в результаті інкорпорації не можна вирішити правову колізію, але можна її виявити.

---

1. Бабаев В. К., Баранов В. М., Толстик В. А. Теория права и государства в схемах и определениях: учеб. пособ. / В. К. Бабаев, В. М. Баранов, В. А. Толстик. – М.: Юристъ, 2000. – С. 347–356.

2. Васильев А. В. Теория права и государства: учеб. / А. В. Васильев. – 3-е изд., доп. и перераб. – М., 2003. – 375 с.

3. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права / Е. Н. Трубецкой. – СПб.: Юрид. ин-т, 1998. – 183 с.

4. Теоретические вопросы систематизации советского законодательства / под ред. С. Н. Братуся, И. С. Самощенко. – М., 1962. – 571 с.

5. Теория государства и права: учебник / под ред. В. К. Бабаева. – М.: Юрист, 1999. – 592 с.

6. Сенякин И. Н. Правотворчество и законодательство / И. Н. Сенякин // Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М.: Юрист, 2001. – 486 с.
7. Юридическая конфликтология / отв. ред. В. Н. Кудрявцев. – М., 2006. – 350 с.

О.М. Кричківський,
аспірант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНКУРЕНЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ В НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Важливим питанням, яке виступає передумовою проведення дослідження відповідного правового явища, є з'ясування ґенези його розвитку, тобто як воно первинно виникло, розвивалося та зі спливом часу трансформувалося.

Встановлення будь-якого правового явища можна простежувати в двох напрямках. По-перше, його розвиток у відповідних джерелах права, а в нашому випадку в кримінальному законодавстві. По-друге, його встановлення у спеціальній (для нас у кримінально-правовій) літературі. Оскільки конкуренція кримінально-правових норм при призначенні покарання отримала своє закріплення лише в науці кримінального права, пропонуємо розглянути її саме там.

Одним із перших, хто звернув увагу на конкуренцію як правове явище в межах кримінального права, був німецький вчений Францфон-Ліст [1, с. 267]. Пізніше А. А. Герцензон у своїй роботі «Квалификацияпреступлений» розглядав конкуренцію як наявність двох або декількох кримінальних законів, які в рівній мірі передбачають караність даного діяння [2, с. 21].

Трохи згодом відомий радянський дослідник В. М. Кудрявцев у своїй монографії «Общая теорія квалификации преступлений» закріплює більш ґрунтовне визначення конкуренції кримінально-правових норм. Так, на думку автора, при конкуренції норм вчиняється один злочин (на відміну від сукупності, повторності та рецидиву), який, проте, одночасно містить ознаки двох або більше кримінально-правових норм. Але при цьому виникає питання, яку з норм потрібно застосувати для кваліфікації вчиненого [3, с. 240, 241].

Отже, як бачимо, конкуренція норм в теорії кримінального права первинно була предметом дослідження в межах проблеми кваліфікації злочинів.

Перша згадка про конкуренцію кримінально-правових норм при призначенні покарання отримала своє закріплення у праці А. А. Піонтковського»Учение о преступлении по советскомууголовному праву», в якій автор,аналізуючи питання про сукупність злочинів, зазначав, що положення ст. 29 Кримінального кодексу РРФСР 1922 року вирішує питання не про ідеальну сукупність злочинів, а про відповідальність при конкуренції законів[4, с. 620].

Досліджуючи питання конкуренції кримінально-правових норм, В. П. Малков відзначає, що під конкуренцією в кримінальному праві розуміють такий стан, коли при кваліфікації злочинного діяння або вирішенні іншого питання виявляється, що на застосування до даного конкретного випадку претендують дві або більше кримінально-правові норми, які збігаються або розходяться за змістом і розраховані на врегулювання з однаковою або різною повнотою розглядуваного питання, а правозастосовному органові необхідно вирішити, яка з наявних норм є пріоритетною перед іншими [5, с. 61]. У зазначеній дефініції увагу необхідно звернути на слова «вирішенні іншого питання», оскільки саме останніми підтверджується факт існування конкуренції поза межами кримінально-правової кваліфікації.

На підтвердження цього автор наводить такий приклад, що конкуренція норм Загальної і Особливої частин виникає тоді, коли неповнолітній притягується до кримінальної відповідальності за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах. В такому випадку, як зазначає вчений, норми Особливої частини (ч. 2 ст. 23 і ч. 2 ст. 24, ч. 4 ст. 25 КК РРФСР), які встановлюють, що під час призначення покарання особі, яка не досягнула до моменту вчинення злочину 18-літнього віку, не може бути призначена смертна кара, заслання, а строк позбавлення волі не може перевищувати 10 років, конкурують із санкцією ст. 102 КК, що передбачає позбавлення волі від 8 до 15 років із засланням чи без такого або смертну кару [5, с. 62].

Така позиція знайшла підтримку і в роботі К. С. Хахуліної.Звичайно,як зазначає автор, значно частіше конкуренцію доводиться долати при застосуванні норм Особливої частини кримінального закону, однак, досліджуючи питання конкуренції кримінально-правових норм, вчений приходить до висновку, що це не виключає можливості виникнення конкуренції між нормами Загальної частини. Доводячи свою позицію, дослідник наводить подібний приклад до того, який був вже вищенаведений В.П. Малковим [6, с. 78].

В подальшому вчення про конкуренцію кримінально-правових норм при призначенні покарання знайшло свій розвитокв роботах таких російських науковців як Л. В. Іногамова-Хегай та В. М. Гарманов.

Так, Л. В. Іногамова-Хегай, досліджуючи питання конкуренції норм в кримінальному праві, обґрунтовує своє розуміння поняття «конкуренція норм»,формулює її дефініцію, називає конкретні види конкуренції кримінально-правових норм із наведенням прикладів до кожного із них, відповідно до кримінального закону Російської Федерації, пропонує правила подолання останніх, формулює дефініцію колізійної норми та наводить її різновиди [7, с. 17–72, 180–222; 8; 9; 10].

Однозначно можна стверджувати, що найбільший внесок у розробку конкуренції кримінально-правових норм при призначенні покарання було зроблено В. М. Гармановим, оскільки останній присвятив цій проблематиці свою кандидатську дисертацію «Конкуренция уголовно-правовых норм при назначении наказания».

До основних здобутків автора слід віднести те, що він формулює своє визначення поняття конкуренції кримінально-правових норм при призначенні покарання, називає види такої конкуренції, відмежовує її від колізії, вводить форми конкуренції норм та виділяє різновиди таких форм, а також пропонує колізійні правила, які допомагають визначити яку із декількох норм, що вступають у відношення конкуренції необхідно застосувати [11].

Серед українських дослідників лише О.К. Марін частково звертав увагу на цю проблематику. Хоча й автор вважає, що у процесі призначенні покарання чи вирішенні іншого питання, пов'язаного із застосуванням кримінально-правових норм, які не стосуються кваліфікації злочинів, конкуренція не виникає [12, с. 74–82], науковець робить вагомий внесок у розвиток конкуренції в межах кримінального права, який може бути використаний при дослідженні цього правового явища і під час призначення кримінального покарання.

Зокрема, автор зупиняється на з'ясуванні проблем, які стосуються ознак та дефініції конкуренції кримінально-правових норм. Він, в першу чергу, розглядає семантичне значення слова «конкуренція», дає визначення поняття через родово-видове співвідношення, з'ясовує генетичне визначення конкуренції, вказує на значення дескриптивного визначення, пише про багатоаспектність конкуренції, визначає статичний і динамічний аспект конкуренції, а також формує систему істотних ознак конкуренції із роз'ясненням змісту кожної із них та відзначає, що функціональний взаємозв'язок між конкуруючими нормами, виступає найістотнішою ознакою цього явища, тобто конкуренції кримінально-правових норм. Крім цього, дослідником встановлюється співвідношення конкуренції кримінально-правових норм з іншими кримі-

нально-правовими поняттями та явищами, які визнаються наукою суміжними з нею, а також ним наводиться конкретний перелік видів конкуренції норм кримінального права та способи їх вирішення [12].

Таким чином, можна зробити висновок, що вчення про конкуренції кримінально-правових норм взагалі і під час призначення покарання зокрема, піддавалось неодноразовому науковому дослідженню як із сторони російських науковців, так частково його вивченням займались і українські вчені. Однак ціла низка питань, пов'язаних із її дефініцією, ознаками, формами, видами та способами вирішення, ідо сьогодні залишаються дискусійними в теорії кримінального права.У зв'язку з цим, пропонуємо в подальшому провести більш детальне дослідженняконкуренції кримінально-правових норм при призначенні покаранняз метою полегшення застосування і вдосконаленнянорм, які входять до інституту призначення покарання та вступають у відношення конкуренції.

---

1. Франц фон-Лист. Учебник уголовнаго права. Обща часть / Франц фон-Лист; разрешенный авт. пер. с 12 перераб. изд. Ф. Ельяшевича. – М.: Товвотипографии А.И. Мамонтова, 1903. – 334 с.

2. Герцензон А.А. Квалификация преступлений / А.А. Герцензон. – М.: РИО ВЮА, 1947. – 112 с.

3. Кудрявцев В.Н. Общая теорія квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М.: Юридическая литература, 1972. – 352 с.

4. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советскогоуголовного права: Общая часть / А.А. Пионтковский. – М.: Госюриздат, 1961. – 666 с.

5. Малков В. П. Конкуренция уголовно-правовых норм и ее преодоление / В. П.Малков // Советское государство и право. – 1975. – № 3. – С. 59–66.

6. Хахулина К.С. Конкуренция уголовно-правовых норм и ее преодоление в процес се их применения: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Хахулина Капиталина Степановна. – Казань, 1984.– 205 с.

7. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренция норм уголовного права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Иногамова-Хегай Людмила Валентиновна. – М., 1999. – 333 с.

8. Иногамова Л.В. Конкуренция норм при назначений наказания в пределах санкции статьи Особенной части Уголовного кодекса / Л.В. Иногамова // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 63–71.

9. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренции уголовно-правовых норм о назначении наказания / Л.В. Иногамова-Хегай // Государство и право. – 2001. – № 5. – С. 61–68.

10. Иногамова-Хегай Л.В. Понятие конкуренции уголовно-правовых норм / Л.В. Иногамова-Хегай // Правоведение. – 2001. – № 2. – С. 133–146.

11. Гарманов В.М. Конкуренция уголовно-правовых норм при назначении наказания: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гарманов Виктор Михайлович. – Тюмень, 2002. – 205 с.

12. Марін О.К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм / О.К. Марін. – К.: Атіка, 2003. – 224 с.

О.В. Крот,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВІНДИКАЦІЙНОГО ПОЗОВУ

Віндикаційний позов є одним ізцивільно-правових засобів захисту права власності. Традиційно під віндикаційним позовом (від. лат. Dicere – оголошувати про застосування сили) розуміють позадоговірну вимогу неволодіючого власника до фактичного володільця майна про повернення останнього в натурі [1, с. 194].

У ст. 387 ЦК віндикаційний позов визначено такою формулою: «Власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним» [2, с. 124].

Сторонами у індикаційному позові виступають позивач і відповідач. Позивач – це особа, що володіє правом власності на дану річ, або особа, яка не є власником, але володіє майном на праві повного господарського відання бо оперативного управління. Відповідач – це особа, що незаконно володіє річчю, яка належить власнику, а також фактичний власник, у якого річ знаходиться на момент представлення позову [3, с. 303]. Фактичний власник і покупець – будуть незаконними власниками, адже право власності на річ до них не перейшло, бо відчужувати річ може тільки власник, а у нього вона вибула поза його волею.

Основнимиознакамивіндикаційного позову можнаназвати:

1) віндикаційний позов може бути пред'явлений лише стосовно індивідуально визначених речей;

2) цей позов може бути пред'явлений щодо речі, власником якої є позивач і яка перебуває у володінні відповідача;

3) власник може вимагати повернення свого майна за цим позовом лише в тому випадку, якщо інша особа володіє його майном незаконно;

4) захищати своє право власності віндикаційним позовом власник має можливість лише в тому випадку, коли майно збереглося в натурі.

Що ж до сторін віндикаційного позову, то слід зазначити, що незаконні власники можуть бути – добросовісними і недобросовісними. Недобросовісний набувач – особа, яка знала або повинна була знати, що його володіння незаконне. Добросовісний набувач – особа, яка не могла знати або не повинна була знати, що його володіння є незаконне.

Вирішуючи питання про добросовісність чи недобросовісність набувача, суд повинен врахувати всі обставини, за яких відбувалося укладання угоди: місце, час, предмет, ціна та інші умови.

Як зазначає С.Г. Кузьменко, у випадку, коли позовні вимоги пред'явлені до добросовісного набувача з приводу майна, яке придбане останнім, у недобросовісного набувача, можливе проведення цивільного судочинства про витребування цього майна. У цьому випадку позивачем буде власник речі, а відповідачем – добросовісний набувач. Недобросовісний набувач обовязково повинен залучатися до справи судом як третя особа, що не заявляє самостійних вимого на предмет спору і бере участь у справі з боку відповідача. Коли буде встановлено, що третя особа, яка залучається до справи, – це недобросовісний набувач, і що він не мав права відчужувати це майно, то суд у тому самому прцесі повинен покласти на недобросовісного набувача, тобто на вказану трєтю особу, обов'язок відшкодувати добросовісному набувачу збиток, завданий у зв'язку з витребуванням спірного майна позивачем у порядку регресивного позову [4, с. 53].

У незаконного недобросовісного володільця річ вилучається в усіх випадках. Питання про витребування речі вирішується залежно від того, оплатно чи безоплатно він придбав річ.

Так згідно частини 3 статті 388 ЦК безоплатне набуття майна від особи, яка не мала право його відчужувати, власник має право витребувати майно в усіх випадках [2, с. 124].

Якщо майно придбане добросовісним володільцем відплатно, то можливість його витребування залежить від характеру вибуття майна з володіння власника або особи, якій воно було передане власником. Зокрема, власник може витребувати таке майно лише у разі, якщо майно:

1. Було загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння.
2. Було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння.

3. Вибуло із володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом [5, с. 343].

За ч. 2 ст. 388 ЦК майно не може бути витребуване від добросовісного набувача, якщо воно було продане у порядку, встановленому для виконання судових рішень [2, с. 124].

На думку С.Г. Кузьменка існують наступні умови пред'явлення віндикаційного позову: по-перше, потрібно, щоб власник був позбавлений фактичного панування над своїм майном, яке вибуло з його володіння; по-друге, щоб майно, якого позбавився власник,збереглося в натурі і знаходилося в фактичному володінні іншої особи; по-третє, витребувати можна лише індивідуально визначене майно, що витікає із суті даного позову, направленого на повернення власнику саме того майна, яке вибуло з його володіння [4, с. 55].

Основними предметами віндикаційного позову можуть бути речі матеріального світу, що визначаються кількістю, мірою, вагою, за умови, що вони можуть бути індивідуалізовані. Щоб доказати право власності позивача, позивач повинен мати: паспорт на це майно, чек з магазину про купівлю майна, та інші папери, які б могли підтвердити право власності даної особи. Такими паперами можуть бути як договір дарування, договір купівлі-продажу та інші документи.

При оформленні позовної заяви, позивач не завжди може вказати відповідача, тоді для уточнення судового розгляду суддя проводить розмову з позивачем, відповідачем окремо або спільно. Після цього суддя визначає коло свідків у зазначеній справі. Свідки позивача повинні бути вказані в позовній заяві – вони є особами, які підтверджують право власності позивача, яким достовірно відомі обставини, за яких майно було незаконно відчужено з володіння власника.

Розгляд судової справи проводиться у п'ятнадцятиденний термін, з обов'язковим повідомленням осіб, що беруть участь у справі.

Підводячи підсумок вищесказаного, можна зробити такий висновок: віндикаційний позов – це один із способів захисту права власності. Він допомагає позивачеві за рахунок позовної заяви витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним. При захисті свого права власності, позивач не тільки повинен мати свідків, які б підтвердили його право на володіння даної речі, а й певні документальні підтвердження про наявність її. Головним завданням суду при розгляді справи про витребування майна з чужого незаконного володіння, – це встановлення добросовісності чи недобросовісності відповідача, лише після цього можуть бути встановлена справедливість і відновлення порушенного права.

---

1. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць. – № 2. – 2011. – 193 с.
2. Цивільний кодекс України (чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01.09.2011 року) // (офіційний текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 380 с.
3. Збірник наукових статтей. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – № 1. – 2000.
4. Кузьменко С.Г. Право собственности. Основные положения обязательственного права: учебное пособие. – Ч. 1. – Донецк: Китис, 1997.
5. Харитонова Є.О., Харитонова О.І., Стерцев О.В. Цивільне право України: підручник. – Вид. 3, перероб. і доп. – К.: Істина, 2011. – 808 с.

Х.Ю. Кульгавець,
викладач кафедри
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СРСР (УРСР) У 1940–1950-х РОКАХ

У межах кандидатського історико-правового дослідження «Діяльність органів внутрішніх справ у західних областях Української РСР проти українського збройного підпілля в 1944–1950 рр.» з'ясовуємо призначення радянських органів НКВС-НКДБ (Народний комісаріат внутрішніх справ, Народний комісаріат державної безпеки) (15 березня 1946 р. перейменовані у відповідні міністерства) у виконанні політичної волі радянського режиму.

Проведена керівництвом країни та місцевими органами влади робота з формування радянських органів внутрішніх справ та держбезпеки від самого початку (з 1917 р.) передбачала створення потужної міліцейської системи, яка б повністю відповідала завданням ефективної реалізації державної каральної політики. Сили правопорядку активно залучалися до здійснення «політики військового комунізму», нової економічної політики, індустріалізації країни, колективізації сільського господарства, відтак суцільної радянізації новоприєднаних до СРСР територій (зокрема, західноукраїнських земель). При цьому реалізація установок влади часто не збігалася з поточними інтересами громадян, не гарантувала з боку правоохоронних і загалом органів державної влади належної поваги і дотримання прав людини і громадянина. Зро-

зуміло, такі невдоволення викликали передусім селянські протести, що виражались у різних формах.

Варто зазначити, що дискусія про перспективи подальшого розвитку радянського ладу супроводжувалася гострою боротьбою за лідерство усередині правлячої партії, яка у результаті завершилася зміцненням режиму особистої влади Й.В. Сталіна. У поєднанні з об'єктивними труднощами функціонування державного апарату в умовах «закритої фортеці» ці чинники сприяли поступовому посиленню громадського порядку, центральна роль в забезпеченні якого традиційно належала органам внутрішніх справ.

Зауважимо, що структура радянських ОВС, яка характеризувалась наявністю різноманіття органів охорони правопорядку та їх збройних формувань, часто піддавалася реорганізації, що свідчило, насамперед, про нестабільність державної внутрішньої політики, неефективність органів галузевого управління, відсутність сталої правової бази, неспроможність швидко приборкати повстанські рухи тощо. Організаційна структура радянських ОВС остаточно сформувалася до середини 1930-х років (у 1934 р. Об'єднане державне політичне управління (ОДПУ) – центральний орган держбезпеки, реорганізувалось шляхом злиття із НКВС – центральним виконавчим органом охорони громадського порядку та боротьби з бандитизмом.

У довоєнний період та після закінчення війни змінювалось співвідношення потенційних і реальних загроз існуванню радянського режиму, тому у державному механізмі, створеному більшовиками, на ОВС, разом з іншими функціями, були покладені контрольно-інспекційні і господарсько-організаційні функції. Зокрема, цими органами здійснювались такі завдання, як: інформування партійних і радянських органів про всі позитивні і негативі процеси, що проходили в економічному, соціальному, політичному аспектах суспільного розвитку; надання допомоги у будівництві нових та відновлення зруйнованих, внаслідок військових дій, промислових об'єктів; участь у вирішенні продовольчої проблеми тощо.

У вирішенні своїх завдань ОВС керувались, у першу чергу, рішеннями компартійних органів, нормативно-правовими актами вищих органів радянської влади (Указами Президій ВР СРСР і УРСР, постановами урядів СРСР і УРСР), а також відомчими нормативними актами НКВС-НКДБ (МВС-МДБ) (наказами, директивами, інструкціями, вказівками). Окрім того, організація оперативної і слідчої роботи управлінь ОВС базувалась на положеннях КК. Утім, де-факто в основу функціонування органів внутрішніх справ з самого початку їх створення була закладена політична доцільність, яка зводилася до посту-

пового фактичного усунення вищих законодавчих, виконавчих і судових органів від реального контролю над ними.

Кардинальний процес реорганізації каральних органів відбувався в руслі цілковитого оформлення і зміцнення адміністративно-командної системи, посилення централізації і бюрократизації в управлінні державою. У зв'язку з цим слід зазначити, що ОВС остаточно перетворилися на слухняний каральний інструмент тоталітарного сталінського режиму. Таким чином, органи внутрішніх справ існували не як система незалежних правоохоронних органів, а як органічна, невід'ємна частина єдиного, жорстко централізованого репресивного механізму, що був однією з головних складових сформованої політичної системи. За необхідності влада завжди могла використати можливості й апарат цих органів для силового вирішення поставлених компартією і особисто «вождем» Й. Сталіним завдань. Частково виконуючи функції, притаманні їм як традиційному правоохоронному інституті, вони фактично були слухняними виконавцями репресивної політики більшовицької держави.

Вся ідеологічна система пріоритету державних інтересів над особистими, сутність комуністичного виховання, рівень морального і матеріального стимулювання формували в суспільній думці усвідомлення престижності і соціальної значущості служби в органах внутрішніх справ. Принцип партійного керівництва спецслужбами в СРСР проявлявся також у перманентному контролі за підготовкою та переміщенням оперативних співробітників НКВС-НКДБ (МВС-МДБ). Це проявлялося й в особливостях кадрової політики та її реалізації на місцях, зокрема в питаннях обов'язкового узгодження з відповідними партійними інстанціями усіх керівних кадрових призначень. Звідси випливає, що жорстка структурна побудова ОВС відбивала бажання вищого партійного керівництва тримати їх під постійним всеосяжним централізованим контролем. Разом з тим, закритість спецслужб органів держбезпеки призводили не лише до масових брутальних порушень законності щодо інституту прав людини, радянських громадян, але й до формування жорсткого авторитарного стилю керівництва, ускладнення морально-психологічного клімату в багатьох колективах, випадків здійснення в чекістському середовищі злочинів і дисциплінарних проступків.

Отже, активне використання ОВС як репресивного інструменту, «законного» знаряддя політичних репресій стало одним з факторів деформованого сприйняття суспільною свідомістю інституту правоохоронних органів як виключно карального механізму, відгомони якого зберігаються і в сучасному суспільстві.

Найбільші масштаби репресивної діяльності правоохоронних органів республіки були викликані тим, що її громадянам, поряд з відповідальністю за приписуваний «підрив соціалістичного ладу», радянської державності і контрреволюційну діяльність, інкримінували звинувачення в націоналізмі. А це негативно позначалося на авторитеті ОВС, міліції, якості особового складу, зумовило конфіденційний характер значного пласту нормативно-правової бази організації та діяльності органів правопорядку.

У західноукраїнському регіоні діяльність радянських органів внутрішніх справ характеризувалась поліфункціональністю, оскільки разом з традиційними видами правоохоронної діяльності (охорона громадського порядку; боротьба зі злочинністю; охорона об'єктів народно-господарського значення (промисловості і сільського господарства) та особистого майна громадян; боротьба з мародерством; боротьба зі спекуляцією і зловживаннями у сфері розподілу продуктів, товарів; боротьба з дезертирством і особами, які ухилялися від мобілізації тощо) вони повинні були вирішувати й інші специфічні завдання – політичні, військово-мобілізаційні, господарські, агентурно-оперативні, репресивні. Перш за все, сприяли органам влади і посадовим особам на місцях у виконанні їхніх обов'язків, брали безпосередню участь у проведенні реєстрації, обліку, паспортизації населення, залучались до здійснення мобілізації призовних контингентів до лав РСЧА, а також вдавалися до надзвичайних жорстких заходів щодо мирного населення з метою відвернути його від антирадянської визвольної боротьби. Та найголовнішою складною, багатовимірною функцією досліджуваного періоду у західних областях УРСР, виконуваною ОВС, була боротьба з українським збройним підпіллям ОУН і УПА. Відсутність чіткої спеціалізації «правоохоронних органів», що було характерним для авторитарного тоталітарного радянського режиму, спонукала до залучення в тій чи іншій мірі ОВС, міліції, органів держбезпеки, внутрішніх прикордонних військ, військ НКВС охорони тилу діючої Червоної армії, підрозділів та частин Червоної армії, парамілітарних формувань (винищувальних батальйонів, груп охорони громадського порядку тощо) до боротьби з українським збройним підпіллям.

Таким чином, абсолютизація інтересів держави та їх беззаперечний пріоритет над незахищеними інтересами громадян були характерними рисами політико-правового життя суспільства у досліджуваний період. Діяльність ОВС СРСР (УРСР) перебувала під постійним контролем Політбюро ЦК, обкомів, райкомів та інших органів (організацій) комуністичної партії. Вони в основному не були самостійною і незалежною каральною силою, своєрідною «державою в державі». Радянські органи внутрішніх справ і державної безпеки були основною

складовою частиною державних інститутів, покликаних забезпечувати державний суверенітет, незалежність і територіальну цілісність держави, загалом змогли втримати під жорстким контролем соціально-політичну обстановку на всій території СРСР.

Т.В. Курило,
професор кафедри,
Н.Я. Дубас,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ТВОРЧОСТІ С. ПОДОЛИНСЬКОГО (друга половина XIX ст.)

У другій половині XIX ст. більша частина українських земель – Лівобережжя, Правобережжя та Південь – перебувала у складі Російської держави; Східна Галичина, Північна Буковина й Закарпаття залишилися в Австро-Угорській імперії.

Скасування кріпосного права в Росії 1861 р., низка наступних реформ 60–80 років, буржуазні революції! 848–1849 рр. у країнах Західної і Центральної Європи зумовили розвиток прогресивної політико-правової думки на Україні.

Вагомий внесок у розвиток концепції громадянського суспільства у політико-правовій думці України другої половини XIX ст. здійснив Сергій Андрійович Подолинський (1850–1891 рр.).

С. Подолинський народився і помер у Києві – центрі Південно-Західного краю Росії того часу, працював у Галичині, що перебувала у складі Австро-Угорщини, співробітничав з революціонерами-демократами О. Терлецьким, М. Павликом, І. Франком, які жили там.

Найбільш повно свої погляди на організацію нового демократичного суспільства мислитель виклав у працях «Парова машина» (1875 р.), «Про багатство і бідність» (1875 р.), «Про хліборобство» (1876 р.), «Життя та здоров'я людей на Україні» (1879 р.), «Ремесла та фабрики в Україні» (1880 р.), у Програмі часопису «Громада» (1880 р.).

Крім того Подолинський друкував свої праці і в зарубіжних журналах, наприклад стаття «Соціалізм, нігілізм і тероризм» («La Revue Socialiste»); «Начерк розвитку Міжнародної Асоціації робітників»

(«Вперед»). Ряд статей надруковано в «Громаді», яку він видавав з 1881 року у Женеві разом з Драгомановим і Павликом.

Особливістю політичної організації майбутнього суспільства, за Подолинським, є існування демократичної республіки, побудованої на принципі найширшої участі народу в управлінні державою.

Економічною основою нової держави і суспільства служитиме власність народу на засоби виробництва, на землю, заводи та фабрики: «Земля вся наша, громадівська, тому що наша громада на ній працює і поливає її своїм потом. Фабрики наші, тому що ми вклали в них всю кров і своє здоров'я» [1, с. 69].

Первинною ланкою такого суспільства і держави є «громада» – об'єднання людей, створене для виконання різних господарських функцій та вирішення громадських справ.

«Громади», за Подолинським, об'єднані у федерацію. Найбільша з «громад» охоплює весь український народ [1, с. 76]. «Громада» є органом самоврядування народу. В цьому полягає її сутність та призначення. «Громада», будучи основою демократичного громадянського суспільства, виступає у Подолинського органом народного самоврядування в усіх сферах життя. Її діяльність не обмежується ні чисельністю населення, ні територією. «Громадаю» може бути село, місто, район і навіть, ціле суспільство: «Громада – великий чоловік і завсігда має за собою силу» [1, с. 76].

Тобто, «громада» є втіленням безпосередньої демократії та народного суверенітету, основою та рушійною силою громадянського суспільства. М. Драгоманов відзначав, що визначальною рисою «громад» є їхнє самоврядування, що знаходить свій вираз в таких формах безпосередньої демократії, як збори, віче, копи тощо.

Для майбутнього суспільства, за Подолинським, характерними є не лише демократичне управління, а й громадська власність. Слід звернути увагу на те, як вчений розумів таку власність. Він вважав, що кожний член «громади» матиме у спільній власності частку своєї власності – чи то на землю, чи на ту ж фабрику. При цьому цих часток ніхто не відділяє і не виокремлює з «громадівської» власності. Таким чином, земля, фабрики, заводи, знаряддявиробництва належать усім тим, хто працює на цій землі, заводі чи фабриці.

Подолинський вважає, що одним з головних є питання про землю: «Громада своєю кров'ю добула землю від панів, до громади ця земля і належить» [1, с. 77]. Необхідність «громадівської» власності на землю мислитель обґрунтовує тим, що таким чином можна буде задовольняти потреби всього суспільства, не обтяжуючи податками кожного його члена. Крім цього, це дозволить створити «велике громадське господарство», в якому можна буде застосовувати машинну техніку.

Тому Подолинський пропонує «панської та казенної землі не розділяти», а залишити її «нероздільно громадівською» для організації великих господарств [1, с. 78].

Управління господарствами, як і адміністраціями заводів та фабрик здійснюють виборні члени «громад». При цьому за «громадою» залишається право в будь-який час переобрати того, хто не впорався зі своїми обов'язками [1, с. 78, 79].

С. Подолинський впевнений, що в майбутньому громадянському суспільстві не буде ні станового, ні ісправника, ні губернатора: «. Ми тепер самі вибираємо повітових виборних і волосних, і вони справляють деякі повседенні діла, а як буває що важливіше, то збирається уся громада» [1, с. 78].

У майбутньому громадянському суспільстві, за Подолинським, панує повна рівноправність. При цьому вчений піддає критиці формальну юридичну рівність, передбачену в конституціях буржуазних держав, яка, на його думку, нічого народу не дає. Справжня рівність, вказує мислитель, настане лише тоді, коли люди будуть рівними не тільки з точки зору юридичних та політичних потреб (чинників), але і з точки зору свого економічного становища. Лише юридична та економічна рівність, разом узяті, при їх реальному одночасному прояві, гарантуватимуть справжню рівноправність усіх членів суспільства.

Важливою умовою рівності Подолинський вважав забезпечення рівного права усіх на працю, тобто права працювати самому та вимагати такої ж праці від інших. «Хто не захоче працювати, – пише Подолинський, – того у громаді тримати не будуть. Іншого ж покарання йому не потрібно буде, бо не можна буде людині жити по іншому, лише в громаді»

Подолинський був глибоко переконаний у тому, що цінність людини в майбутньому демократичному суспільстві буде визначатися лише її високими моральними якостями: ставленням до праці, до суспільства, її прагненням допомогти іншій людині. Головне місце у суспільстві майбутнього займатиме праця. Мислитель писав, що майбутнє суспільство – це суспільство трудівників. Людина удосконалюється у праці, одночасно розвиваючи та удосконалюючи знаряддя своєї праці [2, с. 3, 5, 8].

У 70–80-ті роки XIX століття ідеї права, свободи, рівності набули надзвичайного поширення. Вважалося, що втілення вказаних ідей призведе до того, що народ назавжди позбудеться гніту старого порядку, негараздів, зла та усього несправедливого і такого, що принижує людину.

Говорячи про майбутнє суспільство, Подолинський відзначає, що для панування щастя серед людей свободи і рівності – замало. «Не-

хай навіть кожна людина буде вільною як птах небесний, нехай навіть будуть усі рівні між собою і не буде ніякого начальства – однак цього ще недостатньо для людського щастя». Подолинський торкається такої важливої проблеми, як всебічний розвиток та виховання людей, підвищення їхньої правосвідомості до рівня розуміння соціальних та політичних завдань нового громадянського суспільства.

Слід зазначити, що у питаннях права більш чітка уява складається лише про низові самоврядні ланки – «громади» сільські та міські. Питання ж про норми вищих органів держави та їх діяльність висвітлена досить поверхнево. Це, як вказує В. Сокуренко, було відомою тенденцією того часу: не пов'язувати демократичні низи з державними установами.

Отже, можна зробити висновок про те, що С.А, Подолинський, був чи не найбільш послідовним політичним мислителем 70–80-х років XIX століття.

Вирішальне значення для розкриття сутності майбутнього громадянського суспільства мали погляди Подолинського на форму власності (на знаряддя і засоби виробництва) і характер суспільної організації праці.

Створений ним проект демократичного суспільства, спирається на «громади», що є найбільш природньою, на його переконання, суспільною організацією, яка забезпечує безпосереднє самоврядування народу, де законом є саме «людське буття».

Подолинський здійснив значний вплив на розвиток політико-правової думки на Україні. Не без впливу ідей Подолинського склались творчі біографії, наприклад, О. Терлецького, М. Павличка, І. Франка, Лі. Українки.

Вплив Подолинського щодо концепції побудови громадянського суспільства відчув і М Драгоманов. Багато передових, демократичних поглядів М. Драгоманова на державу та право, суспільство склались під дією ідей Подолинського. Свідченням цього може слугувати, приміром, програма «Громади», складена Подолинським, а потім підписана М. Драгомановим і М. Павликом у 1880 році в Женеві.

---

1. Подолинський С. «Парова машина». – Відень, 1875. // Подолинський С.А. Вибрані твори / упоряд. Л.Я. Корнійчук. – К.: КНЕУ, 2000. – 328 с. – С. 69–92, 76.
2. Подолинський С. Ремесла і фабрики наук раїні / С. Подолинський. – Женева, 1880. – 148 с.

А.В. Куць,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТИПОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Ми живемо в світі який постійно розвивається і цей розвиток відбувається за рахунок відкриттів які роблять люди. Проте слід зазначити що протягом всього часу однією з проблем винахідників була можливість довести право власності на їхні винаходи, а саме відстоювання права інтелектуальної власності. Історія може навести нам багато прикладів коли між авторами зав'язувався спір стосовно якогось відкриття і право власності на нього. Відомим прикладом є історія про те, як Нікола Тесла та Томас Едісон одночасно дослідили низку електричних феноменів, в результаті чого і до сьогодні ведуться суперечки про право власності на їхні винаходи. Причиною цих спорів є не тільки слава, а й можливість отримати прибутку від винаходу. Отже той хто володіє правом інтелектуальної власності може отримати прибуток. Але, нажаль, в наш час є люди які неправомірним шляхом отримують можливість користуватись правом інтелектуальної власності. Насамперед до порушення права інтелектуальної власності відносяться: піратство, плагіат, несумлінна реєстрація, підроблення та зміна інформації. Слід також наголосити на тому, що механізми регулювання та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності справляють суттєвий вплив на обсяги прямих іноземних інвестицій, ліцензійних угод, рівень розвитку національних інноваційних систем та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання усіх рівнів. Водночас проблеми врегулювання міжнародних відносин у сфері інтелектуальної власності є складними та суперечливими внаслідок посилення нерівномірності економічного розвитку країн світу та наявних відмінностей у співвідношенні імітаційних та інноваційних стратегій національних економік.

Щоб дослідити ці проблеми нам необхідно визначити що таке право інтелектуальної власності. Саме по собі поняття «інтелектуальна власність» поки що потребує доопрацювання. Недосконаліть його полягає в тому, що цей вид власності розуміється як такий, що формується інтелектуальними зусиллями автора, але оформляється юридично за допомогою документів, що гарантують майнові права. При цьому майнові стають реальністю лише завдяки залученню їх у господарський обіг за допомогою системи спостереження, вимірювань і реєстрації господарських операцій і процесів матеріального виробництва.

Тільки в результаті названої сукупності дій об'єкт творчості перетворюється на особливий вид власності [1 с. 373].

Згідно Цивільного кодексу України «Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом» [2].

Саме ж поняття «Інтелектуальної власності» виникло в процесі тривалої практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у галузі науки, виробництва, мистецтва і літератури. Вперше цей термін вжив у 1845 році Чарльз Вудбарі (Charles Woodbury), суддя Окружного суду штату Массачусетс. В Європі вперше цей термін вжив Альфред Ніон (Alfred Nion) у своєму трактаті «Droits civils des auteurs, artistes et inventeurs» («Цивільні права авторів, артистів та винахідників»), що був вперше опублікований у 1846 році. Справжня ж історія терміну почалася у 1967 році, після створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Вона доклала багато зусиль для світового визнання для закріплення терміну, який є ключовою складовою частиною її назви.

Саме іноземні законодавці зробили значний крок в регулювання права інтелектуальної власності.

Для прикладу можемо згадати особливу групу джерел сучасного авторського права становлять міжнародні договори: Бернська конвенція з охорони літературних та художніх творів (1886 р.), яка не раз доповнювалася і змінювалася; Всесвітня (Женевська) конвенція про авторське право (1952 р.); Римська конвенція з охорони прав артистів-виконавців, виробників фонограм, також виробників організацій мовлення (1961 р.); Конвенція, що створила Всесвітню організацію інтелектуальної власності (підписана в Стокгольм в 1967р., чинна з 1970 р.); Женевська конвенція про охорону інтересу виробників фонограм від незаконного їх відтворення (1971 р.) Брюссельська конвенція про розповсюдження програм, що несуть сигнали, які передаються через супутники (1974 р.) [3, с. 122].

Що ж стосується порушення права інтелектуальної власності то це є незаконне застосування винаходу. Застосуванням, безумовно, визнається будь-яке використання винаходу. Використанням визнається також ввезення з-за кордону продукту, виготовленого на основі винаходу, корисної моделі чи промислового зразка, що охороняється патентом. Відомо, що патент має чинність лише на території тієї держави, що його видала. Отже, якщо за кордоном стали виготовляти продукцію на основі винаходу, що охороняється в Україні, і почали завозити цю продукцію в Україну, то це буде порушенням патентних прав власника патенту з усіма наслідками, що з цього випливають.

Використанням винаходу визнається застосування способу, що охороняється патентом, або пропонування його для застосування в Україні. Отже, особа, яка знає про те, що цей спосіб охороняється патентом і пропонує його для застосування, порушує чужі патентні права, що зумовлює відповідальність за порушення патентних прав. Спосіб, що охороняється патентом, визнається застосованим, якщо використано кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу, або ознаку, еквівалентну їй [4 с. 194].

Розвитком та захистом прав інтелектуальної власності в усьому світі займається Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), заснована ООН у 1967 році.

ВОІВ сприяє підписанню нових міжнародних угод та модернізації національних законодавств, заохочує адміністративне співробітництво між країнами, надає технічну допомогу країнам, що розвиваються, і утримує служби, які полегшують міжнародний захист винаходів, знаків та промислових зразків.

При ВОІВ діє центр по арбітражу та посередництву. З 1999 року ВОІВ надає послуги по врегулюванню суперечок, які виникають при реєстрації та використанні найбільш поширених типових назв доменів в Інтернеті (.com, .net, .org).

ВОІВ здійснює управління 21 угодою, які охоплюють основні аспекти інтелектуальної власності. Двома ключовими угодами є Паризька конвенція про охорону промислової власності (1883) та Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів.

Проте не дивлячись на старанність законодавців вдосконалити норми що забезпечують право інтелектуальної власності, нажаль, не існує загальної системи норм яка може це забезпечити. Основою повинні стати міжнародні договори та конвенції які захищають права інтелектуальної власності. На їх основі необхідно створити окремий інститут права, який зможе врегулювати всі відносини що, виникають при суперечці стосовно інтелектуального права.

---

1. Харитонов Є.О., Старцев О.В. Цивільне право України: підручник. – Вид. 2, перероб. і доп. – К.: Істина, 2007. – 816 с.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003.

3. Мазур О.С. Цивільне право України: навч. посіб. для дистанц. навчання. – К.: Ун-т «Україна», 2005. – 287 с.

4. Панченко М.І. Цивільне право України: навч. посібник. – К.: Знання, 2005. – 583 с.

Р.М. Кушнерик,

аспірант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗВИЧАЙ В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СІМ'Ї
(питання типологічності)

Звичай в англо-американському праві первісно відігравав важливу роль, і в науковій літературі йому традиційно приділяють велику увагу [1, с. 594].

На ранньому етапі історичного розвитку й формування правової системи Англії звичай відігравав найважливішу роль. Мова йде передусім про період ще до виникнення *загального права* Англії. Власне, численні місцеві правові звичаї тоді й складали *право*, оскільки обмежували свавілля місцевих князьків [2, с. 180].

Якщо розглядати англо-американську правову сім'ю, то *звичай* зародився в правовій системі Англії. До періоду утворення *загального права* звичаєве право дуже різнилося, залежно від місцевості, в якій діяли його норми; вони були різними в містах і селах. Це пояснюється тим, що звичаєве право не було писаним, відтак могло застосовуватися лише місцевими судами. Після запровадження загального права в Англії значення звичаєвого права як джерела права значно зменшується [2, с. 180].

Якщо характеризувати звичай в аспекті, який дає М.Н. Марченко, – це стереотипний спосіб поведінки, який втілюється в конкретному суспільстві чи соціальній групі і є звичним для їхніх членів [1, с. 594].

Блекстоун, англійський юрист, чиї праці визнані правовою доктриною, наводить ознаки правового звичаю, а саме: існування звичаю з незапам'ятних часів, безперервність дії, поміркованість, визначеність, обов'язкова сила, використання, виходячи з загальної згоди [3, с. 84–87].

У міжнародній енциклопедії порівняльного правознавства під терміном «звичай» розуміють те, що увійшло в повсякденний побут всіх народів і всіх країн, те, що означає «звичну поведінку людей у даному суспільстві чи моральній спільноті» [1, с. 594].

Правовий звичай є однією із форм (джерел) англосаксонського права. Він органічно поєднує у собі моральні вимоги, що висуваються суспільством і державою до поведінки окремих осіб і їх об'єднань, з правовими. Правовий звичай є своєрідним «нормативним актом», що вбирає в себе поряд з правовими і моральні начала [1, с. 597].

Правові звичаї санкціонуються державою, набувають юридичної сили і забезпечуються у разі їх порушення державним примусом [1, с. 597].

В англомовній літературі не роблять особливих розмежувань між *звичаєм* і *правовим звичаєм*. *Ознаки правового звичаю:*

По-перше, *звичай* – це *правила поведінки, які ніким свідомо, а тим більше цілеспрямовано, не встановлюються і не санкціонуються*. Вони виникають стихійно в процесі суспільної практики повсякденної діяльності людей [1, с. 594].

По-друге, існування звичаю *ведеться з незапам'ятних часів*. Звичай складається внаслідок доволі довгого, зазвичай багаторазового, повторення одних і тих самих дій, одними і тими ж суб'єктами чи групами (групою) осіб. Певні одноразові повторення, епізодичні дії не створюють і не можуть створювати звичаїв [1, с. 594].

Якщо аналізувати правову систему Англії, то для того, щоб довести в суді, що даний *звичай* може обґрунтовано розглядатися як джерело права, необхідно підтвердити його існування до 1189 р. Власне ця дата визначена як кінець «незапам'ятних часів» положеннями Першого Вестмінстерського статуту 1275 р. (період правління Річарда I). В окремих випадках достатньо просто обмежитися презумпцією давності звичаю. Хоча таке твердження буде відкинуто судом, якщо знайдеться переконливе свідчення того, що даний звичай виник вже після 1189 р. [2, с. 181].

По-третє, звичай стосується такого виду неправових соціальних норм, які *пов'язані із суспільною психологією*. Поряд із традиціями та обрядами звичаї виникають і реалізуються, як правило, імпульсивно на рівні емоційного, психологічного сприйняття. З розвитком суспільства звичай все частіше втрачає свій емоційний характер, посилює своє раціональне начало, стає активним регулятором суспільних відносин у країнах загального права. Аналогічна еволюція в характері звичаїв спостерігається також у країнах національних правових систем, які належать до інших правових сімей [1, с. 595].

По-четверте, має бути дотримана *розумність звичаю*. Ця вимога передбачає, що звичай не буде підтримано, якщо він не має правового сенсу. Це може означати, що він виник внаслідок хаотичного рішення і випадкових обставин (наприклад, як милість, надана монархом), а не із прав, що визнавались у давнину. Розумність звичаю повинна оцінюватись відповідно до того часу, коли він виник. Тому не можна визнати звичай нерозумним лише на тій основі, що він погано узгоджується з положеннями загального права.

Якщо з'ясується, що звичай суперечить принципам загального права, суд його не зможе підтримати (наприклад, якщо звичай перед-

бачає покладання на будь-кого занадто великих обов'язків на користь інших осіб) [2, с. 181].

На сучасному етапі розвитку суспільства ті звичаї, які служать однією із форм вираження норм моралі, правил організаційного характеру чи норм культурної поведінки, забезпечуються у разі необхідності заходами суспільного впливу [1, с. 596].

По-п'яте, має діяти *визначеність звичаю*. Головна вимога, що пред'явлена до цієї ознаки звичаю, полягає в тому, що він повинен бути зрозумілим з точки зору тієї системи права, яка його передбачає. Інші вимоги до цієї ознаки передбачають визначеність природи звичаю, кола осіб, стосовно яких повинен діяти звичай [2, с. 181].

По-шосте, вимагається *обов'язковість звичаю*. Якщо звичай не містить обов'язкових положень, він не може бути підтриманий судом. Вважається, що такий звичай не може бути правовим, і не визнається ним, оскільки не відповідає принципу верховенства права [2, с. 181].

По-сьоме, має бути *безперервність дії* звичаю. Для того, щоб мати правову силу, правовий звичай повинен зберігати свою дію без будь-яких перерв із «незапам'ятних часів» і застосовуватись мирно, відкрито і правильно. Однак само по собі не застосування звичаю ще не означає, що він уже перестав існувати [2, с. 181–182].

Тепер слід вказати механізм набуття звичаєм правового характеру, а саме те, які органи визнають його, з огляду на історичні, юридичні та інші особливості країн загального права. Цей процес у різних країнах різний.

У США «правовий звичай», наприклад, санкціонується в основному не на федеральному рівні, а місцевими органами, на локальному рівні. В Англії це відбувається на загальнодержавному рівні і здійснюється центральними державними органами в особі судових органів і парламенту.

Руперт Кросс відмічає процедуру підпорядкування звичаю прецеденту як джерелу права. Він вказує, що звичай характеризується як самостійне джерело права, має силу закону до надання йому судами юридичної сили, але його слід вважати джерелом, що підпорядковане прецеденту. Суди контролюють норми звичаєвого права, вирішують питання про їх досконалість. Звичаї випливають з прецедентів, хоча, ймовірно, не можуть бути анульовані судовими рішеннями [4, с. 165–166]. Вказані твердження свідчать, що звичай набуває правового характеру через інститут законодавства (прийняття законодавчих актів), а також у практиці діяльності судової системи шляхом прийняття судових рішень.

«Природно-правовий підхід» чи «соціологічне праворозуміння» звичаю. Перетворення простого звичаю в правовий випливає не з дія-

льності держави, а з самої природи людини, що характеризується певним невидимим впливом на її свідомість та поведінку і виступає певним підсвідомим регулятором суспільних відносин [1, с. 600]. Отже, правовий звичай має певний підсвідомий вплив на поведінку людей. Але в даному випадку правовий звичай повинен відповідати, як зазначає Г.Ф. Шершевич, таким вимогам: а) містити в собі норми, які засновуються на правовому переконанні і застосовуються на практиці; б) не суперечити розумності; в) не порушувати добрих намірів; г) не мати в своїй основі помилок; д) народне переконання [5].

У наведених підходах основним доктринальним контекстом дії природно-правового звичаю є його обмеженість як основа для ефективного збереження у свідомості людей та закріплення і втілення в життя судовою і законодавчою практикою. Також обмеженість звичаю полягає в тому, що він не повинен суперечити статутному праву.

Тепер слід зупинитись на тому, де застосовується правовий звичай. Якщо говорити сьогодні про роль правового звичаю в Англії чи США, то на загальнодержавному рівні виникають певні сумніви та застереження. З іншого боку, поруч із *правовим звичаєм* у правовій системі Англії широко використовують місцеві звичаї, торгові звичаї, що стосуються торгового обороту, конституційні звичаї.

Місцеві звичаї. На рівні місцевих територіальних утворень звичай може проявлятися як пряме джерело права навіть у контексті сучасних державно-правових реалій. Англійська правова система в концептуальному аспекті, не визнаючи звичаю як джерела права, допускає його в обмежених масштабах на місцевому рівні. Щоб місцевий звичай був схвалений місцевими органами, він повинен існувати з незапам'ятних часів і бути поміркованим. Будь-який правовий звичай має право на існування лише у тому разі, якщо в ньому суд знайде право [2, с. 187].

У сучасному праві правовий звичай відіграє загалом досить обмежену роль. Однак, у деяких галузях сучасного права йому надають самостійного значення. Наприклад, правовий звичай можна знайти серед норм, які регламентують окремі суб'єктивні права громадян щодо можливості використання «чужої» земельної власності. Тут діють, зокрема, правові звичаї щодо вільного відвідування церкви, занять спортом чи проведення вільного часу на землі, яка юридично належить сільській громаді, незалежно від належності суб'єкта до цієї громади. Відтак звичай розглядається як джерело норм загального права, визнане судами й у наші дні.

Місцеві звичаї характеризуються тим, що вони виникли раніше, ніж певні сучасні правові інститути чи правові акти. Фактично звичай,

що являє собою основу для функціонування того чи іншого інституту, є характерним для національного життя суспільства.

Прикладом, де використані місцеві звичаї, може бути судова справа, в якій домінував правовий звичай. В Англії це справа Merser v. Denne, що розглядалася ще в 1905 р. Суть її полягала в тому, що рибалки з містечка Валмер (графство Кент) сперечалися з новим власником земельної ділянки на узбережжі, де вони завжди сушили свої сітки, з приводу подальшого використання цієї землі. Суд, до якого звернулися рибалки, виніс рішення на їхню користь, оскільки з давніх-давен багато поколінь рибалок використовували ту ділянку землі на узбережжі з цією метою [2, с. 602].

У судовій практиці Англії є ціла низка справ, які вирішувалися на користь звичаю. Втім, англійські юристи переконані, що навіть, коли звичай розглядають як самостійне джерело англійського права, він вважається джерелом, що підпорядковане прецеденту. Отож адвокат, який консультує свого клієнта щодо чинності звичаю, спирається на умови, встановлені прецедентами [6, с. 165].

Наведені міркування характеризують правовий звичай на місцевому рівні як дієвий, але вельми обмежений, засіб вирішення конфліктів та врегулювання соціальних питань.

Звичаї торгового обігу. У минулому звичаї, що були поширені у сфері торгівлі, відіграли важливу роль у розвитку комерційного права. Втім, у сучасних умовах залишилось небагато можливостей для звичаїв вносити зміни до торговельного права. В Англії останній такий випадок датується ще 1898 р., коли облігації на пред'явника були визнані повноцінними обіговими документами саме на підставі торгового звичаю. Важливою галуззю, в якій звичай торгового обігу може впливати на право, є комерційна діяльність.

Допускається, що умови торгового контракту можуть бути визнані такими, що не суперечать праву [2, с. 188].

На сучасному етапі розвитку правової системи Англії англійські суди все активніше використовують *lex mercatoria* – принципи міжнародного торгового права, де існують багато торговельних звичаїв.

Найбільший консерватизм стосовно *lex mercatoria* виявили англійські суди, які дуже довго відмовляли йому в праві на існування. Однак, з часом і вони почали поступово схилятися до визнання *lex mercatoria*. Так, у справі Home and Overseas Insurance Co. v. Mentor англійський суд визнав легітимність арбітражного рішення, прийнятого відповідно до *lex mercatoria*.

Інше судове рішення у справі Deutsche Schachtban- und Tiefborgesellschaft Gmbh v. Al Khaimah National Oil Co, що стосувалося контракту, базувалося на «загальних принципах права, визнаних циві-

лізованими народами». В англійській юридичній літературі ці принципи розуміються таким чином, що англійські суди визнають право сторін контракту обирати для себе норми lex mercatoria.

В цій справі перед англійським судом було поставлено три головні питання:

1) чи мали сторони контракту намір створити юридично можливі (*legally enforceable*) права і обов'язки;

2) чи є цей договір достатньо визначеним для того, щоб бути юридично виконаним контрактом;

3) чи буде суперечити публічному порядку надання позовної сили (enforcement) даному арбітражному рішенню.

З цього приводу англійський суддя заявив таке: «Ставлячи собі це запитання, я не маю найменших сумнівів у тому, що сторони намагалися створити юридичні права і обов'язки щодо надання позовної сили арбітражному рішенню, що не буде суперечити публічному порядку (public policy).

Таким чином, залишається лише одне запитання стосовно того, чи володіє даний договір достатнім ступенем визначеності. Вибираючи арбітражним регламентом правила МТП (міжнародного торгового права), сторони залишили вибір за арбітрами і не обмежили його лише національними системами права» [6, с. 165–166].

У США, які, подібно до Великобританії, належать до системи загального права, американські арбітражі не схильні використовувати у своїх рішеннях *lex mercatoria*, але американські суди навряд чи будуть заперечувати легітимність тих арбітражних рішень, котрі спираються на норми *lex mercatoria*.

Як заявляє американський Верховний суд у своєму рішенні у справі Mitsubishi Motors Corp. v. Soler-Chrysler-Plymouth Inc., «міжнародний арбітражний суд не повинен бути заздалегідь толерантним до юридичних норм будь-якої окремої держави».

Так, наприклад, ст. 1-103 ЄТК, що має назву «Додаткові загальні принципи права», розглядає *lex mercatoria* (Law Merchant) як джерело, що доповнює положення ЄТК у разі, якщо будуть відсутні у ньому чіткі і неоднозначні положення (параграф 1-205 ЄТК).

В офіційному коментарі № 3 до ст. 1-105 ЄТК йдеться про співвідношення між ЄТК та *lex mercatoria* в контексті використання ЄТК у суперечках, в яких для одного зі штатів ЄТК набув чинності, а для іншого – ні.

Конституційні звичаї. У Королівстві Англії Конституція, як законодавчий документ, відсутня, але діють окремі конституційні, фундаментальні положення права, що утворюють те, що в романо-германському праві називають Конституцією. Основні риси такої фак-

тичної Конституції склалися природним шляхом у процесі традиційної конституційної практики.

До важливих положень англійської конституції належать: суверенітет Парламенту, більша частина парламентських процедур, деякі норми про конституційне становище монарха, а також положення, що визначають правотворчі прерогативи судів.

Вважається, що дані положення сформувалися на основі правових конституційних звичаїв за весь період конституційної практики держави. Ці звичаї розглядають як одне із діючих джерел права [2, с. 188].

Звичай в англійському конституційному праві має законну силу і застосовується на практиці.

У сучасний період правові звичаї займають певне, але далеко не провідне місце в системі права Англії та інших англомовних країн (найбільше вони застосовуються у торговому мореплавстві – звичаї портів, міжнародні торгівельні звичаї і т. п.).

---

1. Марченко М.Н. Источники права: учеб. пособие / М.Н. Марченко. – М.: Велби; Проспект, 2005. – 760 с.

2. Романов А.К. Правовая система Англии: учеб. пособие / А.К. Романов. – М.: Дело, 2000. – 344 с.

3. Уолкер Р. Английская судебная система / Р. Уолкер; пер. с англ. – М.: Юрид. лит., 1980. – 631 с.

4. Марченко М.Н. Правовые системы современного мира: учеб. пособие / М.Н. Марченко. – М.: Зерцало-М, 2008. – 528 с.

5. Шершневич Г. Ф. История философского права / Г.Ф. Шершневич. – СПб.: Лань, 2001. – 528 с. – (Мир культуры, истории и философии).

6. Кросс Руперт. Прецедент в английском праве / Руперт Кросс; пер. с англ. – М.: Юрид. лит., 1985. – 237 с.

Л.М. Легін,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
(Івано-Франківський факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»)

ПРОБЛЕМАТИКА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЗАКОНОДАВЧИЙ ПРОЦЕС» ТА «ЗАКОНОДАВЧА ПРОЦЕДУРА»

У науковій літературі використовуються такі правові терміни як «законодавчий процес» та «законодавча процедура». Д. Ковачев зазначав, що терміни «процес» і «процедура» позначаються в правовій науці як синоніми.

Проте останнім часом це питання стало дискусійним. Він ототожнює згадані поняття, виділяючи види правотворчої процедури, зокрема процедуру видання законів (законодавчий процес) [1, с. 75].

А. Гузнов уважає, що законодавча процедура – це те ж саме, що й законодавчий процес.

Вона є механізмом його регулювання, низки його стадій, якими охоплюється внесення законопроекту в парламент, його обговорення й прийняття як закону [2, с. 56].

З аналізу поглядів указаних науковців вбачається, що витлумачена ними термінологія позбавлена чіткого визначення змісту, який вкладається в поняття «законодавчий процес», «законодавча процедура». Ці поняття або ототожнюються, або розглядають процесуальну форму як сукупність процедур.

У наукових джерелах висловлена також думка, що форма юридичної діяльності є процедурно-процесуальною; зустрічається погляд, згідно з яким цивільний процес розглядається як один із видів цивільно-охоронної процедури поряд із претензійною процедурою.

З іншого боку, існує погляд, що намагання розмежувати (протиставити) процедуру і процес як у реальному, так і в понятійному плані − безперспективне, оскільки у сфері суспільної думки ці поняття ототожнюються. Однак річ у тім, що ототожнення або зближення понять «процес» і «процедура» також є досить проблематичним [3, с. 20−21].

Дійсно, вони хоча є близькими за своїм змістом, однак повністю не збігаються. Звернемось до словника української мови, який дає визначення процесу та процедури.

«Процес – послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком, хід розвитку чого-небудь; сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку.

Процедура – офіційно встановлений порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь» [4, с. 828−829].

Процес і процедуру об’єднує те, що вони є формами виявлення руху матерії, тобто змінами існуючого стану речей, явищ тощо. Разом із тим, якщо у формі процесу відбувається будь-яка зміна явищ, то у формі процедури виявляє себе момент певної стабільності, стійкості явища, рівноваги, спокою в русі матерії.

Це означає, що процедура безпосередньо пов'язана з формальною стороною явищ, тоді як процес важко уявити відірвано від змістовної зміни останніх. При цьому необхідними структурними складовими юридичного процесу, залежно від потреб його стабілізації, упорядкування й спрямування, стають різноманітні юридичні процедури [3, с. 21].

Процедура, у свою чергу, є давнім соціальним регулятором. Процедурні механізми характерні для нормативного регулювання загалом. Реалізація всіх різновидів соціальних норм потребує процедур і процедурних норм.

Процедура як загальносоціальне явище є системою, яка:

а) спрямована на досягнення конкретного соціального результату;

б) складається з послідовних актів поведінки;

в) передбачає модель свого розвитку, установлену на нормативному чи індивідуальному рівні;

г) постійно перебуває в динаміці, розвитку.

Юридична процедура наділена всіма ознаками соціальної процедури, а її специфічні риси зумовлені тим, що вона діє в правовому середовищі: урегульована правовими нормами та спрямована на правовий наслідок [5, с. 6–7].

Відповідно законодавчий процес та законодавча процедура є різними, хоча тісно пов'язаними правовими явищами. Актуальним є зауваження А. Якімова, що юридичний процес і юридична процедура співвідносяться між собою, як зміст і форма [6, с. 6]. У проекції на представлене дослідження законодавчий процес – це те, що має відбутися (відбувається), законодавча процедура – те, яким чином це має відбутися.

Юридичні процедури є специфічним способом організації юридичного процесу [3, с. 27].

Основу законодавчої процедури становить парламентська процедура. Це – сукупність самостійно розроблених парламентом правил, установлених прийомів та засобів, які регулюють організаційно-правові аспекти його діяльності, сприяють втіленню в життя конституційних принципів державного механізму й забезпечують конструктивну та безперебійну роботу законодавчого органу [7, с. 7–8].

Від якості законодавчої процедури залежать парламентські стадії законодавчого процесу.

Сутність законодавчої процедури вирішальною мірою визначається ступенем її юридичного оформлення. Правила законодавчої процедури визначені в Основному Законі країни, а також регламенті парламенту.

«Виходячи із філологічного тлумачення зазначених термінів, законодавчу процедуру можна розглядати як порядок оформлення і здійснення законодавчого процесу, врегульованого нормами права. Завдяки законодавчій процедурі цей процес стає впорядкованим та узгодженим» [8, с. 81−83].

Охоплення процедурою окремих стадій законодавчого процесу відповідає практичній діяльності законодавчого органу на певному етапі, оскільки процес творення закону парламентом нормативно врегульований.

---

1. Ковачев Д. А. Механизм правотворчества социалистического государства: вопросы теории / Д. А. Ковачев. – М.: Юридическая литература, 1977. – 111 с.
2. Гузнов А. Г. Современный законодательный процесс: основные институты и понятия / А. Г. Гузнов, А. А. Кененов, Т. Э. Рождественская. – Саратов: Транст-Имаком, 1995. – 92 с.
3. Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу: монографія / Олексій Іванович Ющик. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – 519 с.
4. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. / [укладачі В. Яременко, О. Сліпушко]. – К.: АКОНІТ, 2001. – Т. 1. – С. 258, 828–829.
5. Протасов В. Н. Юридическая процедура / В. Н. Протасов. – М.: Юридическая литература, 1991. – 78 с.
6. Якимов А. Ю. Административно-юрисдикционный процес и административно-юрисдикционное производство / А. Ю. Якимов // Государство и право. – 1999. – № 3. – С. 6–8.
7. Колесник К. О. Парламентська процедура в зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / К. О. Колесник. – Харків, 2003. – 19 с.
8. Олійник А. Законотворчий процес – його основні риси і особливості / А. Олійник // Право України. – 1998. – № 4. – С. 81–83.

П.М. Лепісевич,
кандидат історичних наук, доцент,
В.В. Бойко,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ).

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАБОРОНИ ТА ОБМЕЖЕННЯ В СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА АЛКОГОЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ.

ДЕРЖАВНА МОНОПОЛІЯ ТА ЗАСОБИ ЇЇ УТВОРЕННЯ

Людство познайомилося з алкоголем ще на додержавному етапі свого розвитку (див. Старий Заповіт, переказ про Ноя та його синів). З появою найбільш ранніх форм держави і права спостерігаємо інтерес державних інституцій до питань, пов'язаних із виробництвом, продажем та споживанням продукції, що містить алкоголь. **По-перше,** доходи від реалізації такого роду виробів становлять суттєве джерело фінансування державного бюджету, відтак спостерігаємо різного роду спроби використати цей ресурс – від державної монополії до акцизів. **По-друге,** питання якості алкогольних напоїв, особливо з врахуванням втрати пильності споживачем в міру збільшення прийнятої ним дози, становить потенційну загрозу для життя і здоров'я необмеженого кола громадян. **По-третє,** надмірне або несвоєчасне (наприклад, під час робочого часу, при керуванні транспортним засобом тощо) вживання алкогольних напоїв окремими індивідами впливає на боєздатність військової сили держави, якість виробленої в стані сп'яніння чи похмілля промислової продукції, безпеку третіх осіб (приміром, учасників дорожнього руху) тощо. **По-четверте,** алкоголізація як окремих осіб та, особливо, широких верств населення обертається важкими соціальними наслідками: розпадом сімей, соціальним сирітством, підвищенням проявів немотивованої злочинності тощо. **По-п'яте,** норми національного законодавства багатьох держав світу і навіть окремих автономних регіонів (приміром штати США) у досліджуваній галузі можуть настільки різнитися, що це породжує постійні правові колізії щодо оцінки дій іноземних громадян, пов'язаних з контрабандою чи ввозом алкогольної продукції для власних потреб, її публічним вживанням (мусульманські держави) тощо.

З врахуванням цих та інших факторів будь-яка держава світу не може залишатися осторонь від питань регулювання виробництва, збуту та індивідуального споживання алкогольних напоїв. Протягом тисячоліть своєї історії людська цивілізація апробувала найрізноманітніші способи вирішення проблемних питань такого роду. Амплітуда форм і методів втручання держави (передусім засобами права, але також підтримуваної нею культури, релігії, моралі, та ін.) надзвичайно широка: від категоричної заборони виробництва і споживання алкоголю (мусульманські теократії) до фактичного заохочення споювання окремих суспільних верств (раби в античному світі – як негативний приклад для громадян) та національних груп, визначених владою для вимирання (індіанці в США у XVII – сер. XIX ст.).

В Російській імперії з початком Першої світової війни був введений «сухий закон». Привід був зрозумілий – перемога у війні вимагатиме напруги сил. Не час для пияцтва. Насправді ж наслідки будуть діаметрально-протилежними. Державні витрати у зв'язку з веденням воєнних дій суттєво зросли, а бюджет залишився без звичних «п'яних грошей». Наслідок – інфляція.

Забігаючи вперед, вкажемо, що з початком т.в. Великої Вітчизняної війни Радянський уряд, навчений гірким досвідом своїх попередників, не лише не увів «сухого закону», але й організував постачення діючої армії горілкою – широко відомими «наркомівськими» ста грамами на добу.

Існує також версія, що рішучий штурм резиденції Тимчасового уряду натовпами озброєних солдатів та матросів у Жовтні 1917 р. підігрівався вміло поширюваними чутками про величезні запаси вишуканих вин в підвалах Зимового палацу.

Прихід до влади більшовицького Раднаркому, громадянська війна в країні та викликана нею розруха народного господарства швидко виявили, що серед уцілілих статтей російського експорту важливе місце можуть посісти спиртні напої. Окрім того, спирт був потрібний ще й для медичних цілей.

Тобто – виробництво спирту не припинялося ані в роки війни імперіалістичної, ні війни громадянської, однак, маскувалося під різноманітні технічні та медичні цілі.

Першим з тогочасного радянського керівництва порушив питання про втрати зерна від самогоноваріння та збитки від цього державної казни В.М. Молотов – у приватній розмові з Й.В. Сталіном, за обіднім столом. Через декілька днів, 27 листопада 1923 р. на засіданні Політбюро після повідомлення Молотова ухвалили:

«Доручити секретаріату створити постійно діючу Комісію для боротьби з самогоном, кокаїном, пивними і азартними іграми (зокрема, лото) у складі: голова – т. Смідович, заступник – т. Шверник, члени – тт. Білобородов, Данилов, Догадов, Владимиров.

Про меншовартість цієї Комісії говорить уже фігура її голови.

П.Г. Смідович ще з 1920 р. був усунутий від практики і задіяний на суто апаратній роботі в президії ВЦВК, де, як вказує у своїй автобіографії: «перебував головою чи членом багатьох партійних комітетів і комісій», наприклад Комітету по земельному працевлаштуванню євреїв, Комітету Півночі та інших настільки ж «вирішальних» структур. Про свою роботу в Комісії по боротьбі з самогоном Смідович анісловом не згадує, схоже, внаслідок її суто формального, апаратного характеру.

Згодом, вже наступного 1924 р., Радянська влада відмінила «сухий закон» під зручним приводом боротьби за соціалістичну індустріалізацію. Ось як у березні 1927 р. Й.В. Сталін пояснював мотиви цього рішення: «Якщо ЦК партії (.) погодився на введення горілки, то це тому, що ми мали згоду Леніна, надану в 1922 році.

Ленін не вважав виключеним, що ми зможемо за певних жертв з нашого боку урегулювати свої розрахунки за боргами з буржуазними державами і отримати крупну позику чи крупні довготермінові кредити. Так думав він у період конференції в Генуї.

За такої комбінації нам, звичайно, не довелось би вводити горілку. Але оскільки ця комбінація не здійснилася, а грошей для промисловості у нас не було, разом з тим як без певного мінімуму грошових засобів ми не могли розраховувати на скільки-небудь прийнятний розвиток нашої промисловості, від якого залежить доля усього нашого народного господарства, то ми разом з Леніном прийшли до того, що доведеться ввести горілку.

Що краще: кабала іноземного капіталу, чи введення горілки, – так стояло питання перед нами. Ясно, що ми зупинилися на горілці, бо вважали і продовжуємо вважати, що, якщо задля перемоги пролетаріату і селянства потрібно трошки вимазатися в багнюці, – ми підемо і на цей крайній засіб в ім'я інтересів нашої справи.

Питання це стояло у нас на обговоренні ЦК нащої партії в жовтні 1924 року. Деякі члени ЦК заперечували проти введення горілки, не вказуючи, однак, жодних джерел, звідки можна було б залучувати засоби для промисловості. У відповідь на це 7 членів ЦК, в тому числі я, внесли в пленум ЦК таку заяву:

«Тов. Ленін влітку 1922 р. і восени того ж року (вересень) кілька разів заявляв кожному нас, що, враховуючи безнадійність отримання позики за кордоном (провал Генуї), необхідно буде ввести горілчану монопорлію, що це особливо необхідно для створення мінімального фонду для підтримки валюти й підтримки промисловості. Про усе це вважаємо своїм обов'язком заявити з огляду на те, що деякі товариші посилаються на більш ранні заяви Леніна з цього питання».

Пленум ЦК нашої партії прийняв рішення про введення горілчаної монополії» [*Сталин И.В.* Письмо Шинкевичу. – Сочинения. Т. 9, декабрь 1926 – июль 1927. – М.: ОГИЗ, Государственное издательство политической литературы, 1948. – 383 с., сс. 191–192].

Зрозуміло, що за такої постановки питання не могло бути й мови про передачу виробництва і збуту горілки та інших спиртних напоїв в руки приватного сектору.

Як вказував російський політолог та економіст Є. Гайдар: «Алкоголізація населення СРСР, яка з початку 1960-х років призвела до

стагнації, а згодом до зниження середньої тривалості життя чоловіків, відбувалася на фоні поєднання найгірших рис споживання спиртного в місті та на селі. В село просочилися міські стереотипи алкогольної поведінки: характерне для села епізодичне (в основному на свята) вживання алкоголю набуло щоденного характеру. В міську культуру були привнесені традиції багатолюдного тривалого застілля з скандалами та бійками. Частка алкоголю, споживаного в соціально контрольованих місцях (кафе, ресторанах, барах) в СРСР в 1984 р. складала 5,5%, тоді як у розвинутих країнах – 50–70%. Вкорінилася традиція пити на вулиці. Це збільшило вірогідність правопорушень за тієї ж кількості випитого спиртного в 2,3 рази» [*Гайдар Е.Т.* Гибель империи. Уроки для современной России. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. – 440 с., с. 142].

На нашу думку, такому стану справ сприяли принаймні дві обставини. По-перше, нерозвиненість мережі закладів громадського харчування, де відвідувачам могли пропонувати алкогольні напої (ресторани, бари). Держава з ідеологічних міркувань на законодавчому рівні заборонила будь-яке приватне підприємництво, включаючи, зрозуміло, й сферу громадського харчування. Відтак закладів такого роду бракувало у будь-якому радянському місті. Потрапити до популярного ресторану чи бару в годину пік можна було лише вистоявши довгу чергу потенційних відвідувачів або давши кілька рублів «на лапу» швейцару.

З іншого боку, держава намагалася використати дефіцит посадочних місць з максимальною для себе користю – встановивши 100% «ресторанну» націнку на будь-який алкоголь, продаваний в мережі громадського харчування.

В цій ситуації логічно було сподіватися тих результатів, на які вказує Є. Гайдар – непропорційно високого рівня вуличної злочинності, передусім хуліганства та пограбувань. Також шалені гроші, які «крутилися» у сфері радянського громадського харчування, передусім за рахунок реалізації спиртних напоїв, були джерелом корупції (підкуп працівників ВБРСВ) та інших правопорушень (нелегальні валютні операції, азартні ігри, проституція тощо)

З метою зниження вуличної (і не лише) злочинності бажано було «окультурити» вживання алкоголю – шляхом зняття законодавчих заборон на приватно-підприємницьку діяльність та відверто спекулятивного «регулювання» цін на спиртне в закладах громадського харчування. Проте такий підхід означав би фактичну ревізію марксистсько-ленінських ідеологічних установок. Радянське керівництво зважилося на цей крок лише в роки горбачовської «перебудови».

Закон про кооперацію і сфера громадського харчування – ліквідація державної монополії на збут алкогольної продукції

В контексті загальносоюзному – Указом Президії Верховної Ради УРСР від 29 березня 1973 р. – Кримінальний Кодекс республіки був доповнений ст. 156, що встановлювала кримінальну відповідальність за порушення правил торгівлі спиртними напоями.

Разом з тим, станом на початок 1985 р. антиалкогольне законодавство Союзу РСР та Української РСР, як на комуністичну ідеологію і мораль, було відносно м'яким. Особливо це стосувалося питань адміністративної відповідальності за дрібні порушення. Приміром, розпиття спиртних напоїв у громадських місцях (ст. 178 КАП) чи поява у громадських місцях у п'яному вигляді, «що ображає людську гідність і мораль» (ст. 179 КАП) каралися символічним штрафом – від 3 до 10 рублів [Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення: Офіц. текст. – К.: Політвидав Украъни, 1985. – 171 с., с. 71–72]. Для порівняння, пляшка найдешевшої на той час горілки «Экстры» коштувала 4 рублі 12 копійок, «аристократичної» «Сибірської» – 6 рублів 20 копійок.

Не особливо турбувалася у цей час соціалістична держава й про монополію горілчаної торгівлі. Промислове виробництво міцних спиртних напоїв приватним виробником було в період «розвиненого соціалізму» неможливе в принципі, а самогоноваріння залишалося на маргінесі, обслуговуючи відносно вузький сегмент населення – село (де самогон традиційно служив своєрідною валютою розрахунку за допомогу у веденні домашнього господарства), бідніші весілля та похорони (знову ж таки, переважно в сільській місцевості) та найзлиденнішу міську шантрапу. Скільки-небудь поважаюча себе людина віддавала перевагу «казенці» чи, у гіршому випадку, недорогим ординарним винам, ціни на які починалися з 65 (з тарою – 77) копійок для сухого і 90 (з тарою – 1 рубль 02 копійки) для кріпленого вина за півлітрову пляшку.

Відтак й адміністративна відповідальність за самогоноваріння.

На нашу думку, така поблажливість пояснювалася ще й наступними міркуваннями. Відносно недороге державне спиртне в сегменті ординарних вин та самогоноваріння утримували незаможні верстви населення від споживання алкогольних сурогатів – одеколонів, технічного та гідролізного спирту тощо.

Тим часом негативні тенденції наростали. За 20 років до початку горбачовської кампанії боротьби з алкоголізмом (1995 р.) душове споживання спиртних напоїв в СРСР зросло у 2,2 рази, кількість правопорушень на грунті зловживання алкоголем в 5,7 разів, число хворих на алкоголізм – у 7 разів. В 1986 році число алкоголіків, які перебували на наркологічному обліку, складало в СРСР 4 млн. чол. Через медвитверезники щорічно проходили близько 9 млн осіб [*Левин Б.М., Ле-*

вин М.Б. Алкогольная реформа в СССР: успехи, проблемы, трудности // Эффективность алкогольной реформы: некоторые социологические аспекты. (Международная конференция в Баку, 1–3 ноября 1988 г.). – М.: Институт социологии АН СССР, 1988, с. 3].

Вирішувати питання командно-адміністративна модель управління узялася звичними методами закручування гайок. В травні 1985 р. однією з перших ініціатив нового кремлівського керівництва, уособлюваного М.С. Горбачовим та його командою, став початок антиалкогольної кампанії.

В Постанові Ради міністрів СРСР від 7 травня 1985 р. № 410 та Постанові Ради мінстрів УРСР від 28 травня 1985 р. № 218.

Практично відразу ж з відновленням виробництва та продажу «монопольки» Радянська держава зіткнулася з проявами пияцтва в рядах передового класу – пролетаріату. Ця обставина знайшла своє відображення в трудовому законодавстві країни, що будувала соціалізм.

Пияцтво на робочом умісці відкриває непочесний перелік «Порушень правил, що забезпечують нормальний хід роботи», поміщений в «Табелі стягнень для підприємств і установ усуспільненого сектора», затвердженому Народним Комісаріатом Праці СРСР 17 грудня 1930 р. (з дев'яти названих у документі позицій): «а) поява на роботі в нетверезому вигляді (стані. – В. Б.); проніс і розпитття спиртних напоїв; бійки, азартні ігри під час роботи чи в робочому приміщенні (.) [Табель взысканий для предприятий и учреждений обобществленного сектора. Утвержена НКТ СССР 17 декабря 1930 г. № 369 («Изв. НКТ» 1930 г. № 36 // Сборник важнейших постановлений по труду. Практическое пособие для заводских и местных комитетов и профактива. Издание пятое, переработанное и дополненное до 1 июня 1935 г. Составили Я.Л. Киселев и С.Е. Малкин. – М.: ОГИЗ, Государственное издательство «Сооветское законодательство», 1935. – 288 с., сс. 95–99, с. 98–99].

Навіть одноразовий прихід на роботу в нетверезому стані (п. 8 Постанови НКП СРСР «Про злісних дезорганізаторів виробництва» від 17 січня 1931 р.) був прирівняний за своїми наслідками до зумисного псування і поломки інструменту, верстатів і матеріалів (п. 1) чи неодноразових прогулів з неповажних причин (п.4) [О злостных дезорганизаторах производства. Постановление НКТ СССР 17 января 1931 г. («Изв. НКТ» 1931 г. № 4) // Сборник важнейших постановлений по труду. Практическое пособие для заводских и местных комитетов и профактива. Издание пятое, переработанное и дополненное до 1 июня 1935 г. Составили Я.Л. Киселев и С.Е. Малкин. – М.: ОГИЗ,

Государственное издательство «Советское законодательство», 1935. – 288 с., с. 99].

У 1932 р. злісна дезорганізація виробництва (в т.ч. й поява у нетверезому стані на робочому місці) була прирівняна до прогулу без поважних причин (див. п. 10 Інструкції НКП СРСР 26 листопада 1932 р. [Об увольнении за прогул без уважительных причин. Инструкция НКТ СССР 26 ноября 1932 г., одобренная СНК СССР («Бюлл. фин. и хоз. зак.» 1933 г. № 13) // Сборник важнейших постановлений по труду. Практическое пособие для заводских и местных комитетов и профактива. Издание пятое, переработанное и дополненное до 1 июня 1935 г. Составили Я.Л. Киселев и С.Е. Малкин. – М.: ОГИЗ, Государственное издательство «Советское законодательство», 1935. – 288 с., с. 100–101, с. 100].

Звільнення з роботи за цими формулюваннями в обов'язковому порядку заносилося до трудової книжки; звільнений протягом шести місяців не міг бути направлений на роботу в промисловість чи на транспорт.

На цей час його позбавляли продовольчих та промислових карток, а також квартири (чи іншої житлової площі), наданої йому підприємством чи установою, де він попередньо трудився. Разом з ним негайно виселялися й особи, які перебували на утриманні порушника трудової дисципліни. Повернутися на попереднє місце роботи порушник отримував змогу не раніше року після звільнення.

Також звільнена від скорочення споживання алкоголю готівкова маса на руках у населення (а вона суттєво зросла) означала підвищений тиск на споживчий ринок країни. Гроші, які раніше витрачалися громадянами на алкоголь, мали бути чимось отоварені – м'ясом, рибою, ювелірними виробами, побутовою технікою тощо. Але споживчий ринок Союзу РСР й так переживав не кращі часи, спричинені рядом супутніх причин, наприклад, різким скороченням імпорту товарів народного споживання внаслідок зменшення світових цін на нафту.

Тобто втрати державного бюджету та Радянської держави від вилучення з обігу «п'яних» мільярдів рублів значно болючішими, ніж це показують абстрактні цифри.

Механізм радянської влади залишався незмінним ще з сталінських часів Голодомору та Великого Терору 1937–1938 рр. Місцевого партійного чи радянського керівника заохочували та карали не стільки за реальний стан справ в регіоні (тут, будемо справедливими, від нього зазвичай мало що залежало, оскільки споживчі фонди розподілялися союзним та республіканськими центрами), а за більшу чи меншу ретельність у виконанні вказівок керівництва. Бездумне виконання спущених згори директив вилилося у вирубування виноградників, демонтаж

устаткування пивзаводів з наступною його утилізацією, повне припинення виробництва плодово-ягідних вин (у 1986 р.) тощо. Місцеві керівники ніби змагалися один з одним, хто з них винайде якийсь новий спосіб зменшення споживання алкоголю у керованому ним регіоні. Приміром, в багатьох областях України придбати пляшку спиртного (яке за кілька років значно виросло в ціні) можна було лише здавши у обмін відповідну тару – в пропорції один до одного.

Заміна (наприклад, горілчана пляшка в обмін на вино) не допускалася. Також продавця жодним чином не цікавило, приміром, те, що покупцеві спирту у більшій від звичного об'єму кількості потрібне на весілля чи поминки.

Окрім втрат для бюджету, такий стан справ породжував масове невдоволення радянською владою та її вищими керівництвом. Спочатку це невдоволення знаходило свій вияв в усній народній творчості (політичному анекдоті), згодом – у тотальному несприйнятті курсу «партії та уряду», безвідносно до його правильності чи помилковості. «Мінеральний секретар» Горбачов та його найближчі однодумці (Є. Лігачов) мали значно менший авторитет в суспільному сприйнятті, ніж альтернативний їм «правильний мужик» (а фактично – алкоголік) Б. Єльцин

За планом 1985 року, прийнятим ще до горбачовських антиалкогольних постанов, від реалізації спиртних напоїв передбачалося отримати 60 млрд рублів прибутку. Після прийняття сумнівних рішень було отримано: в 1986 р. – 38 млрд, в 1987 р. – 35, а в 1988 р., в зв'язку з фактичним ослабленням антиалкогольної кампанії, – ледь більше 40 млрд рублів [*Рыжков Н.И.* Десять лет великих потрясений. – М.: Ассоциация «Книга. Просвещение. Милосердие», 1995. – с., с. 101].

Розрахунок властей будувався на тому, що зменшення виробництва алкогольної продукції (у 1985–1986 рр. більш, як удвічі) вдасться на 80% компенсувати шляхом підвищення цін на неї [*Гайдар Е.Т.* Ук. соч., с. 236, з посиланням на: *Глушков Н.Т.* (председатель Госплана СССР) в Совет Министров СССР. О выполнении решения ЦК КПСС и постановления Совета Министров СССР от 19 июля 1986 г. № 847. 1 августа 1986 г. // ГА РФ, ф. 5446, оп. 147, д. 374, л. 32].

Однак цього не відбулося – не в останню чергу тому, що нижчі верстви населення перейшли на так би мовити альтернативні види спиртовмісної продукції: від домашнього самогону до різноманітних технічних та парфумерних рідин.

1. Заиграев Г.Г. Просчеты лобовой атаки, или почему потерпела неудачу антиалкогольная кампания / Г.Г. Заиграев // Вестник Академии наук, 1991. – № 8. – С. 34.

2. Кодекс Української РСР про адміністративні правопорушення: Офіц. текст. – К.: Політвидав Украъни, 1985. – 171 с., с. 71–72.

3. Об увольнении за прогул в частных предприятиях. Раз'яснение НКТ СССР 17 июня 1933 г. («Изв. НКТ.» 1933 г. № 11) // Сборник важнейших постановлений по труду. Практическое пособие для заводских и местных комитетов и профактива. Издание пятое, переработанное и дополненное до 1 июня 1935 г. Составили Я.Л. Киселев и С.Е. Малкин. – М.: ОГИЗ, Государственное издательство «Советское законодательство», 1935. – 288 с., с. 101.

4. Сталин И.В. Письмо Шинкевичу. – Сочинения. Т. 9, декабрь 1926 – июль 1927. – М.: ОГИЗ, Государственное издательство политической литературы, 1948. – 383 с., с. 191–192.

5. О мерах по преодолению пьянства и алкоголизма. Постановление Центрального Комитета КПСС от 7 мая 1985 г. // Законодательство о борьбе с пьянством и алкоголизмом / Отв. ред. В.А. Столбов. – М.: Юрид. лит., 1985. – 48 с., сс. 8–11.

6. О принудительном лечении и трудовом перевоспитании хронических алкоголиков. Указ Президиума Верховного Совета РСФСР от 1 марта 1974 г., с последующими дополнениями (Извлечение) // Законодательство о борьбе с пьянством и алкоголизмом / отв. ред. В.А. Столбов. – М.: Юрид. лит., 1985. – 48 с., с. 30 – 32

7. О ходе выполнения Постановления ЦК КПСС «О мерах по преодолению пьянства и алкоголизма». Постановление Центрального Комитета КПСС от 18 сентября 1985 г. // Законодательство о борьбе с пьянством и алкоголизмом / отв. ред. В.А. Столбов. – М.: Юрид. лит., 1985. – 48 с., с. 11–14.

8. Об улучшении работы по охране правопорядка и усилении борьбы с правонарушениями. Постановление Центрального Комитета КПСС от 2 августа 1979 г. (извлечение) // Законодательство о борьбе с пьянством и алкоголизмом / отв. ред. В.А. Столбов. – М.: Юрид. лит., 1985. – 48 с., с. 8.

9. Казанский К.К. О крымской бузе // Крымские татары: Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре. / Казанский К.К.; авт.-сост. М.А. Арджиони, А.Г. Герцен. – Симферополь: Издательство «ДОЛЯ», 2005. – 576 с., ил., с. 233–237.

10. Рыжков Н.И. Десять лет великих потрясений. – М.: Ассоциация «Книга. Просвещение. Милосердие», 1995. – 567 с.

Ірина Лесько,
аспірантка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

Істотні особливості права власності в 1939-1945 роках були зумовлені не скільки правовими особливостями розвитку українського народу, скільки політичними, економічними соціальними та воєнними змінами, що знову ж таки позбавило українське населення можливості повноцінно реалізувати своє право на користування, володіння та розпорядження власним майном.

Проте, перший період радянського панування 1939–1941 рр. у західноукраїнських областях ознаменувався дещо іншими особливостями правового регулювання та закріплення права власності.

Національна політика СРСР торкалася всіх аспектів життя українців: культурних, соціальних, майнових, цивільні та політичні права взагалі були обмежені. Напередодні німецько – радянської війни українські землі страждали «по частинам». Починаючи з вересня 1939 року становище в Західній Україні було надзвичайно складним [1, с. 47].

Одразу після приходу на Західну Україну більшовики проявили свої «визвольні наміри». Окрім масового терору, переслідування місцевого населення відбувся і масовий перерозподіл власності, який був схожий на загарбання приватної власності та її швидке, оперативне реформування.

Цілком погоджуємося із М. Куницьким, котрий пише: «зміна державної приналежності регіону означала неминуче підпорядкування усіх складових його життя засадам соціально-економічного і суспільно-політичного ладу СРСР. Цей інтеграційний процес здійснювався за рецептами сталінської тоталітарної системи. У господарському житті впродовж короткого відрізку часу радянський режим доклав великих зусиль насамперед до зміни відносин власності з метою зробити її державно-кооперативною, підпорядкованою цілковитому контролю з боку тоталітарної системи».

Ціною значних західному регіону була нав’язана модель колективного господарювання на селі, правда період 1939–1941 рр. був значно спокійнішим і менш кровопролитним у порівнянні із воєнним періодом» [2, с. 300].

Від карткової системи безперебійного надходження провіанту постраждали мабуть не тільки право власності як об’єкт, до якого відносилася в даному випадку земля, але й населення, яке було вимушено власні заготівки відправляти на підтримку продовольчих запасів тоталітарної радянської держави. Досить сказати, що загальні поставки харчів Радянським Союзом Німеччині в 1939–1941 рр. становили по-

над 40% усього радянського експорту й значно послаблювали ефект від англійської блокади [3, с. 57].

Якщо аналізувати на право власності як інститут цивільного права, то не можна не відмітити, що для нього період довоєнного режиму визначився не в 1939 р., а ще в далекому 1917 році.

Це актуально тому, що нормативний періодичний поділ йде із зверненням уваги на особливості прийняття законодавчих актів, межі їх дії. Він пов'язаний зі створенням соціалістичного права, в тому числі й цивільного. Слід зазначити, що в цей період з'являється перший Цивільний кодекс Української Соціалістичної Радянської республіки. (1922 р.).

Популярною в цей період в СРСР стає так звана «мінова концепція», згідно з якою цивільне право було визнано формою опосередкування приватновласницьких, товарних відносин. У цей же час було висунуто теорію «двосекторного права» (П. Стучка), за якою наявність приватного сектора зумовлює існування цивільного права, а наявність соціалістичного сектора – господарського права. Окрім цього, популярності набуває теорія «єдиного господарського права» (Е. Пашуканіс, Л. Гінзбург), згідно з якою всі відносини товарно-грошового обігу повинні регулюватись єдиним господарським правом [4, с. 78].

Однак із часом було доведено неспроможність такого підходу і його було відхилено. Його місце посіла класична цивілістична доктрина, яка базувалась на уніфікованому підході до розуміння цивільного права як галузі права. Передумовою такого розуміння стала широка дискусія про систему соціалістичного права [5, с. 111].

Система соціалістичного права визнавала різноманітні форми власності, проте їх визнання ще не забезпечувало ні нормативного ні практичного закріплення. Тому положення Східної України відносно західної було більш-менш налагодженим та стриманим.

Таким чином, період з 17 вересня 1939 до червня 1941 рр. характеризується загостренням конфліктів щодо колективізації та репресій державного апарату.

Такі зовнішні відносини не могли негативно не позначитися на праві власності, яке на українських землях практично ніколи не було налагоджено відповідно до часових та суспільно-державних вимог. Створення колгоспів та радгоспів призвело до зниження ефективності ведення сільського господарства, потрібні були значні фінансові ресурси для утримання їх в належному стані, але для Західної України ці процеси майнових змін пройшли значно болючіше, ніж для центральної та східної частин України.

Отже, право власності у західноукраїнських областях зазнало докорінних змін та набуло наступного вигляду:

− аграрна реформа призвела до ліквідації великого землеволодіння, причиною цьому став історичний уклад земель, якому було властиво приватне володіння. Тому встановлення колективного землеволодіння на селі лише спровокувало зниження ефективності майнових відносин;

− насильницька колективізація супроводжувалася активізацією національно-визвольного руху на чолі з ОУН, тому її процес проходив гостро і болюче, внаслідок того, що колективізація проходила швидкими, революційними темпами загострилася і міжнародна ситуація;

− окрім формування державної директивної економіки, командно – адміністративної системи основу яких склали ліквідація приватної власності та встановлення державної власності на засоби виробництва, був запроваджений тотальний контроль на всі прояви духовного життя, який супроводжувався жорсткою радянською (комуністичною) з утвердженням радянського режиму ідеологізацією.

Внаслідок цього, можна із упевненістю констатувати факт знищення традиційного інституту права власності, порушення всіх майнових, соціальних, економічних та цивільно-політичних прав, які були просто викреслені із природних пристосувань, нехтування традиційними та звичаєвими особливостями, що поставило західні області УРСР у жорсткі рамки та спровокувало настання страшних наслідків безладдя та анархізму вже у довоєнний період.

---

1. Корнеев С.М. Имущественная самостоятельность предприятий в условиях экономической реформы / С.М. Корнеев. – М.: Изд-во МГУ, 1964. – 104 с.

2. Куницький М.П. Національна політика СРСР на західноукраїнських землях напередодні Великої Вітчизняної війни (1939-1941) / М. Куницький // Науковий вісник Волинського державного університету. – 2007. – № 3. – 304 с.

3. Ярош Б. Насильницька колективізація волинського села у 30–50-ті рр. (за новими архівними джерелами) / Б. Ярош // Науковий вісник Волинського державного університету. – Серія історія. – 1997. – № 3. – С. 57–61.

4. Нелин А.И. Собрание малороссийских прав 1807 года: его содержание и значение: автореф. дис. канд. юрид. наук. – К., 1990. – 245 с.

5. Стрільчук Л.В. Причини третьої хвилі української еміграції // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 3. – К., 1998. – С. 78–140.

В.О. Лефтеров,
доктор психологічних наук, професор
(Донецький юридичний інститут МВС України)

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ

Відповідно до вимог демократичного, правового суспільства сьогодні актуалізуються дослідження та розробка психологічних проблем підвищення ефективності навчання та діяльності представників юридичних професій. Як відомо, між теорією і практикою завжди існує відстань, а бажане не завжди збігається з дійсним. Не випадково до сьогоднішнього дня залишається нерозв'язною проблема невідповідності підготовки фахівців у сучасних вузах шляхом академічного навчання вимогам практичної діяльності. Випускники навчальних закладів, на практичній роботі змушені в буквальному значенні перенавчатися, адаптуючись до умов праці. Зокрема, досконале оволодіння складними аспектами правової діяльності фахівцями юридичних професій, вимагає не тільки особистісних задатків, покликання й освіти, але і великого життєвого досвіду, цілого ряду професійних навичок та вмінь. Такі, у першу чергу, професії судді, прокурора, слідчого, адвоката та інших є надзвичайно соціально відповідальними, а їх професійні помилки, некомпетентність негативно відображаються на долі окремих громадян, дискредитують суспільство і державу.

Проте, як зазначає Васильєв В.Л., успіхи у юридичній діяльності, особливо пов'язані із спілкуванням, управлінням людьми у складних професійних ситуаціях, визначаються не тільки академічною оцінкою отриманих знань і здібностями до навчання, але і цілою низкою інших особистісних якостей, що у навчальному процесі, як правило, не реалізуються і не перевіряються [1].

З урахуванням наведеного, уявляється особливо актуальним використання інтерактивних, групових методів для формування професійно значимих комунікативних й інших умінь і навичок у майбутніх фахівців юристів у період їх навчання у вузі. Серед інтерактивних методів найбільш визнані у всьому світи тренінгові методи, які у силу науково-методичної розробленості, практичної спрямованості та доступності вважаються надзвичайно ефективними з точки зору розвитку особистості, набуття знань та особливо практичних навичок та вмінь. Слід зазначити, що тренінги вже певною мірою використовуються у навчальному процесі деяких навчальних закладів, як правило, лише за власною ініціативою конкретних викладачів-науковців. Проте відсоток тренінгових занять підчас навчання фахівців юристів у вищий школі надто малий, а самі заняття не систематизовані, організаційно, матеріально та методично не забезпечені, що не змінює принципово якість підготовки фахівців.

Подібні тенденції властиві всій сучасній освітній системі в Україні. Як відзначає Ю.М. Швалб, сьогодні у сфері освіти змінюється вся психолого-педагогічна проблематика, що починає концентрувати-

ся навколо питань розвитку і саморозвитку особистості, навчальних інтересів і навчального цілепокладання, суб'єкта навчальної діяльності, особистісної рефлексії, здатності до відповідального вибору тощо. Очевидно, що вирішення нових для всієї системи освіти завдань неможливо, спираючись лише на класичні форми і способи вузівського навчання. З цього погляду, вважає Ю.М. Швалб, тренінги, спрямовані на формування і розвиток особистісної і професійної компетенції, повинні стати одним з ведучих засобів професійного навчання [2]. На нашу думку, тренінгі мають велику перспективу застосування в процесі навчання і перепідготовки фахівців юристів, де ціна непрофесійно підготовленого фахівця, як вже зазначалось занадто висока.

Отже, в чому полягає ефективність тренінгів в навчальних установах, зокрема юридичного профілю і чому ми пропонуємо для впровадження ці методи? Перш за все, під час тренінгових занять первинний вплив здійснюється не на пізнавальну сферу психіки людини (сприйняття, увагу, пам'ять, мислення), а вихід на неї через емоційно-почуттєву і мотиваційну сфери. Примірна схема цієї педагогічної взаємодії виглядає так: розум викладача, вихователя → переживання і почуття студента → розум студента → розум викладача, вихователя (звортоній зв'язок). Тобто, шляхом використання різноманітних тренінгових методів (рольова гра, групова дискусія, вправи з вербальної та невербальної комунікації, тренування певних навичок, відеозворотній зв'язок та ін.) студент набуває досвід переживань певних ситуацій, своїх психічних станів, фіксує та запам'ятовує емоційне забарвлення під час вирішення тих чи інших тренінгових завдань. Отриманий емоційно-почуттєвий досвід піддається інтелектуальній обробці та надійно зберігається в аналах найбільш стійкої емоційної, а також мовнологічної, та перцептивної (за різновидом сприйняття: зорової, слухової, дотикальної та ін.) памяті. Внаслідок чого у студента формуються необхідні навички, знання, уявлення, погляди й цінності, які ним вже сприймаються як власні, а не примушені зовні.

У традиційній системі навчання й виховання ця схема виглядає так: розум викладача, вихователя → розум студента. Переживання і почуття студента задіються на наступних етапах тільки лише для мотивації до навчання, дотримання навчальної дисципліни, етичних норм тощо. Тренінг як форма навчання має істотні переваги перед іншими формами та видами навчання, вимагає від фахівців не тільки знань, а й уміння застосовувати свої знання у практичній діяльності, що постійно змінюється [3]. Серед переваг, які має тренінг як активна форма навчання перед традиційними методами можна визначити те, що процес навчання у тренінгу максимально наближено до реальної практичної діяльності, учасники виступають у тих чи інших ролях і діють відповідно до стату-

су своєї ролі, отримують досвід розробки та виконання колективних рішень. Крім цього, під час тренінгу спеціальними засобами створюється певний емоційний та інтелектуально-пізнавальний настрій, що надає можливість істотно активізувати й інтенсифікувати процес навчання.

За результатами проведених експериментальних досліджень нами встановлено, що соціально-психологічний тренінг, як інтерактивна форма навчання, сприяє прогресу формування комунікативних і організаторських вмінь студентів – майбутніх юристів. Результати діагностики наприкінці експерименту показали високий і досить високий рівень розвитку як особистісних якостей, так і професійних вмінь та навичок, якщо інтерактивні форми занять впроваджувались у викладання спеціальних професійно-орієнтованих дисциплін.

Крім оволодіння комунікативними навичками й уміннями, тренінг – це форма навчання, що, знімаючи емоційну напругу, позитивно впливає на самопочуття, підвищує настрій, активізує особистісний і інтелектуальний потенціал студентів, про що свідчать результати діагностики після проведення тренінгу. Під час тренінгової роботи формуються якості необхідні для ефективної міжособистісної взаємодії студентів. Відзначається адекватність самоприйняття, спостерігається зменшення домінантних тенденцій, підсилюється доброзичливість, здатність сприймати людей такими, які вони є. Таким чином, цілеспрямоване навчання студентів юридичних вузів навичкам спілкування і самопізнання, за допомогою інтерактивних методів навчання буде сприяти активізації комунікативних можливостей студентів, формуванню особистісних і професійних якостей, необхідних для ефективної міжособистісної взаємодії, а також майбутньої професійної діяльності.

---

1. Васильев В.Л. Юридическая психология. – М., 2000.

2. Швалб Ю.М. Задачный подход к построению учебного тренинга в ВУЗе // Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково-методичні та організаційно-практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Донецьк, 27–28 травня 2005 року. – Донецьк: ДЮІ, 2005.

3. Рудестам К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группи: теория и практика. – М.: Прогрес, 1993.

А.Р. Лещух,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВИЗНАЧЕННЯ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ НА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Процес державотворення, який відбувається в Україні, об'єктивно зумовлює значний інтерес науковців та практиків до питань, що пов'язані зі здійсненням органами місцевого самоврядування компетенції у сфері зміцнення законності і правопорядку, утвердження і охорони прав і свобод особи. Об'єктом особливої уваги є боротьба з правопорушеннями та їх профілактика, організаційно-правове та матеріально-фінансове забезпечення профілактичних заходів. Адже, профілактика адміністративних правопорушень, що здійснюється органами місцевого самоврядування – це питання загальнодержавного (а не лише місцевого) значення, що й зумовлює необхідність ефективного вирішення спільної діяльності останніх з іншими суб'єктами державного механізму.

Проведення в Україні конституційної реформи стало важливим завданням органів законодавчої і виконавчої влади на сучасному етапі її розвитку. У поєднанні з адміністративною реформою вона має усунути розбалансованість між трьома гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою. У зв'язку з цим необхідно вивести визначення конституційно-правового статусу органів місцевого самоврядування, проаналізувавши їх систему та завдання, функції і повноваження у сфері профілактики правопорушень.

Правовий статус зазвичай, характеризують як систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків. При цьому статус виступає як: засіб нормативно-правового закріплення засад (основ, принципів) взаємодії суб'єктів; система санкціонованих державою правил поведінки суб'єктів.

Конституційно-правовий статус, як самостійна юридична категорія, надає характеристику стану (становища) суб'єкта у взаємовідносинах із суспільством та державою.

Узагальнивши думки більшості вітчизняних учених-теоретиків, можемо виділити такі ознаки правового статусу суб'єкта публічної влади: 1) універсальний характер (поширюється на всіх суб'єктів правовідносин); 2) відображає індивідуальні суб'єктно-об'єктні характеристики та реальне становище суб'єкта у системі суспільних відносин та у державному механізмі. 3) поєднує усі елементи компетенції (завдання, функції, повноваження, відповідальність, гарантії діяльності)

та особливості утворення (призначення, обрання тощо); 4) забезпечує системності здійснення влади у механізмі держави.

Зрозумілим є те, що структурні елементи правового статусу взаємопов'язані, що дозволяє суб'єктам влади – органам держави та місцевого самоврядування максимально ефективно вирішувати завдання держави на відповідному рівні.

Виходячи із загального змісту Конституції України, органи місцевого самоврядування не є органами державної влади, хоча й наділенні окремими повноваженнями органів виконавчої влади, однак конституційно-правовий статус не дозволяє прирівнювати ці органи до статусу, наприклад, громадських організацій.

У теорії держави і права під органом держави, загалом, розуміють: а) елемент механізму держави, що має власну структуру, чітко визначені повноваження з управління та взаємодії з іншими частинами державного механізму; б) частина державного апарату – група осіб чи одна особа, що має юридично визначену державно-владну компетенцію.

Одні автори вважають, що орган держави – це «структурно відокремлений, внутрішньо організований колектив державних службовців, який наділений компетенцією для виконання певних владно-управлінських функцій і завдань держави», інші характеризують його як «структурно організований елемент державного механізму, наділений владними повноваженнями та необхідними матеріальними засадами для здійснення завдань». Як бачимо, усі ці визначення об'єктивно відображають особливості розуміння цієї категорії різними ученими та мають право на існування.

Призначення органів місцевого самоврядування зумовлює існування ознак, що відрізняють їх від підприємств, установ і організацій, від державних та недержавних структур: вони відносно самостійні, організаційно та структурно відокремлені елементи механізму держави; формуються народом безпосередньо або державою; наділені юридично закріпленою владною компетенцією; наділені структурою та підвідомчістю; характеризуються особливостями щодо підпорядкування у процесі взаємодії з іншими державними структурами; мають повноваження владного характеру; використовують державні та власні символи в установленому порядку; приймають обов'язкові акти нормативного характеру та індивідуальної дії; в процесі діяльності вживають заходів державного примусу та засобів виховання, роз'яснення, переконання, заохочення; характеризуються особливим порядком формування, видами діяльності, обсягом повноважень, формами та методами реалізації повноважень та функцій.

Суб'єкти місцевого самоврядування – місцеві ради та їх виконавчі органи наділені владними повноваженнями по відношенню до

громадян, установ, підприємств та організацій. Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» відносить до його органів:

ради – представницькі органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради (представляють відповідні територіальні громади, здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження); обласні та районні ради (представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами).

виконавчі органи рад: виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи (підконтрольні та підзвітні радам, а з питань здійснення делегованих повноважень – підконтрольними відповідним органам виконавчої влади).

Цей Закон надає наступні визначення: представницьким органом місцевого самоврядування є «…виборний орган (рада), який складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення», а виконавчі органи місцевих рад, – це «органи, які відповідно до Конституції України та цього Закону створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених цим та іншими законами».

Одночасно, у чинному законодавстві України відсутнє як саме визначення поняття органу місцевого самоврядування так і чітка класифікація виконавчих органів місцевого самоврядування, яких галузевий закон про місцеве самоврядування наділяє повнотою компетенції у різних сферах життєдіяльності.

Стаття 5 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) (Повноваження місцевих рад щодо прийняття рішень, за порушення яких передбачається адміністративна відповідальність) передбачає, що сільські, селищні, міські, обласні ради мають право приймати в межах, що визначаються законами, рішення з питань боротьби зі стихійним лихом і епідеміями, які передбачають за їх порушення адміністративну відповідальність, а також рішення з питань боротьби з епізоотіями, за порушення яких відповідальність встановлено статтею 107 цього Кодексу. Ці місцеві представницькі органи встановлюють, відповідно до законодавства правила, за порушення яких адміністративну відповідальність передбачено статтями 152, 159 і 182 КУпАП.

Крім того, за статтею 6 КУпАП «Запобігання адміністративним правопорушенням» органи місцевого самоврядування розробляють і здійснюють заходи, спрямовані на запобігання адміністративним правопорушенням, виявлення й усунення причин та умов, які сприяють їх

вчиненню, на виховання громадян у дусі високої свідомості і дисципліни, суворого додержання законів України. Органи місцевого самоврядування забезпечуючи відповідно до Конституції України додержання законів, охорону державного і громадського порядку, прав громадян, координують на своїй території роботу всіх державних і громадських органів по запобіганню адміністративним правопорушенням, керують діяльністю адміністративних комісій та інших підзвітних їм органів, покликаних вести боротьбу з адміністративними правопорушеннями.

Узагальнюючи сказане, можемо прийти до висновку, що орган місцевого самоврядування як інструмент здійснення влади українським народом, є: структурним елементом механізму держави; володіє організаційно-правовою та матеріально-фінансовою автономією; у своїй системі має структурно відокремлені елементи; здійснює санкціоновані державою та делеговані територіальною громадою публічновладні повноваження; в межах Конституції та законів України приймає обов'язкові акти нормативного характеру та індивідуальної дії для врегулювання та управління суттєвою частиною державних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення; в процесі діяльності вживає заходів державного примусу, засобів виховання, роз'яснення, переконання, заохочення; характеризуються особливим порядком формування, видами діяльності, обсягом повноважень, формами та методами виконання завдань та здійснення функцій та повноважень.

Органам місцевого самоврядування в Україні серед суб'єктів профілактики правопорушень не відведено належного місця, хоча саме вони повинні здійснювати загальні та спеціальні профілактичні заходи, а також забезпечувати їх проведення з іншими органами виконавчої влади, громадськими формуваннями, створюючи для їх діяльності найбільш сприятливі умови і можливості, через залучення громадян до участі в охороні громадського порядку та боротьби з правопорушеннями, що передбачено законодавством про адміністративні правопорушення, про місцеве самоврядування тощо. Адже соціальні функції органів місцевого самоврядування досить детально розкриваються саме у сфері профілактики правопорушень, утворенні та організаційно-правовому і матеріально-технічному забезпеченні діяльності адміністративних комісій, правоохоронних органів на підвідомчій території – муніципальної міліції тощо.

Указом Президента України «Про заходи щодо зміцнення правопорядку і посилення взаємодії місцевих органів виконавчої влади та правоохоронних органів» від 15 грудня 2006 року №1087/2006, постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767 «Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на

2007–2009 роки» та розпорядженням Уряду України від 30 листопада 2011 р. № 1209 «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року» органам місцевого самоврядування не відведено місця серед суб'єктів профілактики правопорушень.

На нашу думку, існуванню цієї проблеми сприяє те, що до сьогодні відсутнє закріплення на законодавчому рівні визначення терміну «орган місцевого самоврядування», внаслідок чого залишається й доволі «розмитим» його конституційно-правовий статус, зокрема, у сфері профілактики правопорушень, усунення причин та умов, що сприяють їх вчиненню та залучення до реалізації профілактичних заходів.

Т.М. Литвин,
кандидат філософських наук, доцент кафедри,
Н.Б. Рибак,
кандидат історичних наук, доцент
(Львівська філія Європейського університету)

«ЧОРНОМОРСЬКИЙ ФЛОТ» У КОНТЕКСТІ МІЖДЕРЖАВНИХ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН НА СТАРТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Проблеми у сфері міждержавних українсько-російських відносин, особливо на початку 1990-х рр., демонструють досить солідний потенціал конфліктності. У свій час цьому сприяли питання: про розподіл майна колишнього СРСР (вартість якого лише за кордоном складала більше 100 млрд. дол., включаючи дипломатичні, торговельні представництва, земельні ділянки; Чорноморського флоту); взаємопогашення заборгованості, поставок енергоресурсів, надання російській мові статусу державної й подвійного громадянства, спроби використання СНД в суто вузькоегоїстичних цілях РФ; територіальні непорозуміння (насамперед щодо приналежності Криму, Севастополя; коса Тузла) тощо. У даному контексті варто відзначити Постанову Державної думи Російської Федерації від 06.02.92 р. «Про єдність Червонопрапорного Чорноморського флоту», в якій ідеться про захист «інтересів усіх держав – учасниць СНД» у Середземномор'ї, виходячи з чого, Уряд РФ повинен здійснити все необхідне для збереження «єдиного» флоту [1]. Надалі було ухвалено цілу низку документів подібного характеру, серед яких найбільший політичний резонанс мали:

1. Постанова Верховної Ради Російської Федерації № 2809-1 від 21.05.95 р. «Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 р.» – трактує Постанову Президії Верховної Ради РРФСР від 05.02.54 р. як таку, що прийнята з порушенням Конституції РРФСР і законодавчої процедури, у зв'язку з чим не може мати юридичної сили з моменту ухвалення. Підкреслюється необхідність урегулювання «кримського питання» шляхом міждержавних переговорів України і Росії за участю Криму та на основі волевиявлення його населення [2]. Тобто, простежується фактично очевидна спроба втручання у внутрішні справи суверенної держави.

2. Постанова Верховної Ради Російської Федерації № 5359-1 від 09.07.93 р. «Про статус м. Севастополя» – констатує його російський федеральний статус в адміністративно-територіальних межах міського округу станом на грудень 1991 р. Згідно з документом, на Комітет Верховної Ради Російської Федерації з конституційного законодавства покладається підготовка відповідного законопроекту з подальшим закріпленням у Конституції РФ [3].

3. Постанова Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації № 604-1 ГД від 22.03.95 р. – м. Севастополь в адміністративно-територіальних межах міського округу станом на грудень 1991 р. визначається головною базою Чорноморського (російського) флоту [4].

4. Федеральний закон, ухвалений Державною Думою 07.04.95 р. «Про мораторій на одностороннє скорочення Чорноморського флоту», який згодом був прийнятий у новій редакції (від 06.10.95 р.). 14.02.96 р. вже Держдумою нового скликання знову було поновлено його чинність, що дозволило уникнути раніше накладеного Радою Федерації вета [5].

5. Особливо загострило міждержавну політичну конфронтацію, активізувало діяльність представників дипломатичного корпусу, а також викликало відповідні контрзаходи українських законодавців прийняття Державною Думою Федеральних Зборів Російської Федерації 16 жовтня 1996 р. в першому читанні законопроекту «Про припинення розподілу Чорноморського флоту» («за» – 337 голосів, «проти» – 0, «утрималось» – 5). Таким чином було зроблено спробу поширити юрисдикцію Російської Федерації на весь ЧФ і м. Севастополь як головну базу його дислокації.

Однією з проблемних аспектів у новітніх міждержавних взаєминах України і Російської Федерації у 90-х і на межі XX–XXI ст. залишалася проблема делімітації та демаркації державного кордону, облаштування його відповідно до міжнародно-правових норм. Прозорість східного кордону України стала одним із приводів уведення в червні 2000 р. візового режиму з нашими найближчими сусідами по

Центральній Європі. При цьому, якщо з сухопутною ділянкою кордону суперечливих питань майже не лишилося, то із визначенням кордону в Азовському морі існували непорозуміння. Україна пропонувала поділити Азовське море навпіл. Росія вважаючи територіальними водами 12-мильну зону від берега, пропонувала використовувати Керченську протоку спільно, а Азовське море оголосити нейтральним. Такий підхід ставив перед необхідністю обидві сторони посилити охорону морських кордонів, так-як в нейтральні води мають право заходити іноземні кораблі. Українська сторона відстоювала чітке визначення морських кордонів. До цього ж, за прогнозами фахівців, саме в українському шельфі містяться основні запаси нафтогазових покладів [6]. Російська – спільне використання привабливих зон.

Аналізуючи дану проблему, очевидно, слід її розглядати в значно ширшому контексті, виходячи зі стану поточної міждержавної взаємодії, її перспектив, економічних корпоративних інтересів. В даному ключі постає також непорозуміння осені 2003 р. з приводу коси Тузли, яке спричинило певне напруження в міждержавних стосунках. Суттєву роль у цьому питанні відіграє Кримська автономія, котра як регіон суверенної України з особливим статусом відкрита для економічного партнерства з російськими регіонами.

Активність російських політиків знаходила підтримку у владних структурах АРК. Варто згадати Постанову Верховної Ради АРК № 334-1 «Про позицію щодо Чорноморського флоту» (від 16.06.93 р.), де вказується на такий важливий принцип, як: «необхідність збереження на даному етапі Чорноморського флоту як єдиної боєздатної сили для захисту спільних інтересів України і Росії в чорноморсько-середземноморському регіоні» [7].; проведення опитування громадської думки жителів Севастополя від 26 червня 1994 р. з питання про його правовий статус; Рішення № 41 Севастопольської Міської Ради народних депутатів від 23 серпня 1994 р., якими підтверджується «російський правовий статус м. Севастополя» і «принципова позиція» Міськради стосовно Севастополя «як головної бази ЧФ Російської Федерації» [8].

У «Зверненні» Севастопольської Міськради народних депутатів до Голів парламентів РФ та України від 23 серпня 1994 р. зазначалося, що воля жителів Севастополя і моряків-чорноморців підтверджує його російський статус (позитивно висловилося 89% опитуваних); спільне базування сил російського ЧФ і ВМС України неможливе. Вказується, що «з розпадом СРСР (.) російський правовий статус не зазнав змін, а отримав подальше підтвердження прийняттям Постанови ВР РФ від 9 липня 1993 «Про статус м. Севастополя». Висловлюється прохання, «враховуючи особливе значення Севастополя для Росії (.) виконати

волевиявлення його жителів, відновити історичну справедливість». Україна звинувачується в тому, що без узгодження з Севастопольською Міськрадою в місто було введено підрозділи Національної гвардії [9]. Аналогічні моменти мають місце у Зверненні депутатів Верховної Ради Криму від Севастополя, депутатів Севастопольської Міськради, політичних партій і громадських рухів м. Севастополя [10].

Ускладнювало ситуацію й те, що для багатьох росіян – Чорноморський флот став символом гордості та слави, в той час, як для українського народу – атрибутом його державної незалежності.

Разом з тим, зрозуміло й очевидно, що Україна і Росія, як найбільші держави колишнього СРСР, об'єктивно постають головними його геополітичними спадкоємницями. У такому розрізі розподіл ЧФ заторкує питання стратегічних позицій, цим самим визначаючи місце і роль обох країн у євразійському просторі загалом та суміжних регіонах, зокрема. Загалом, потреба узгодження національних інтересів суміжних з Україною держав ставить проблему збалансування етнокультурних пріоритетів. Доцільно не забувати, що, керуючись політичною кон'юнктурою, радикальні та шовіністичні сили, можуть акцентувати свою увагу на спробах інспірувати «прагнення» національних меншин України до автономії чи самоврядності.

---

1. Поточний архів Міністерства закордонних справ України. – Док.: Постановление Верховного Совета Российской Федерации № 2293-1 «О единстве Краснознамённого Чорноморского флота» (от 06.02.92 г).
2. Поточний архів Міністерства закордонних справ України. – Док.: Постановление Верховного Совета Российской Федерации № 2809-1 «О правовой оценке решений высших органов государственной власти РСФСР по изменению статуса Крыма, принятых в 1954 г.» (от 21.05.92 г.).
3. Там само. – Док.: Постановление Верховного Совета Российской Федерации № 5359-1 «О статусе города Севастополя» (от 09.07.93 г.).
4. Там само. – Док.: Постановление Государственной Думы Российской Федерации № 604-1 ГД (от 22.03.92 г.).
5. Там само. – Док.: Комитет по делам Содружества Независимых Государств и связям с соотечественниками. Пресс-релиз. Перед внесением в Государственную Думу проекта Федерального закона «О прекращении раздела Чорноморского флота» (от 10.10.96 г.).
6. Голос України. – 2000. – 1 вересня.
7. Поточний архів Верховної Ради України. – Док.: Постановление Верховного Совета Крыма № 344.-1 «О ситуации на Чорноморском флоте» (от 30.06.93.).
8. Там само. – Док.: Решение Севастопольского Городского Совета народных депутатов XXI созыва II сессии № 41 «О статусе города Севастополя» (от 23 августа 1994 г.).

9. Там само. – Док.: Обращение Севастопольского Городского Совета народных депутатов XXI созыва II сессии (от 23 августа 1994 г.).

10. Поточний архів Верховної Ради України. – Док.: Обращение Верховного Совета Крыма от Севастополя, депутатов Севастопольского Городского Совета, политических партий и общественных движений г. Севастополя (от 23 августа 1994 г.).

Г.М. Ліпак,
аспірантка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ШЛЮБНО-СІМЕЙНЕ ЗАКОНОДАВСТВО XIX СТ.: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Звернення до норм шлюбно-сімейного законодавства на українських землях досліджуваного періоду допоможе виявити сутність сучасного сімейного права України, сприятиме глибшому розумінню його призначення в суспільному житті, розширить уявлення з цього питання як пересічних українських громадян, так і правників, які намагаються вирішити цілу низку завдань щодо удосконалення сімейного законодавства.

Спеціальних узагальнюючих розвідок з історії становлення шлюбно-сімейного законодавства на українських землях у кінці XVIII – на початку XX ст. досі немає. Окремі аспекти цієї теми розглядалися у працях дореволюційних, радянських та сучасних авторів.

З українських дослідників, які працювали над питаннями історії шлюбно-сімейних правовідносин та окремих її періодів зокрема, варто виділити Я. Левицького, Я. Падоха, А. Пашука, З. Ромовську, Б. Тищика, а також І. Петренко, І. Бойка, І. Алещенка, О. Онишко, А. Макаренка, В. Лизогуба, О. Коросташова та інших.

Небагато наукових досліджень щодо правового регулювання українських сімейних відносин під владою Австрійської імперії. Деякі аспекти цієї проблематики можна простежити у працях В. Кульчицького, М. Настюка, І. Ковальчук.

Проблеми правового регулювання шлюбно-сімейних відносин в дореволюційній Росії досліджували в своїх працях російські історики права та юристи того часу: А.І. Загоровський, К.П. Победоносцев, І.Г. Оршанський. Значну увагу дослідженням у галузі історії західноу-

країнського сімейного права приділяв видатний історик, фахівець у галузі історії держави і права М.Ф. Владимирський-Буданов.

Формування шлюбно-сімейного законодавства на українських землях в XIX столітті мало свої особливості.

По-перше. Законодавча база на території українських земель цього періоду *мала ознаки партикуляризму* (з лат. – particula – частина), тобто була політично роз'єднана, роздріблена на певні місцевості, які знаходились під владою різних політичних сил. У кожному регіоні застосовувалося конкретне законодавство, зокрема сімейне.

По-друге. Сімейне право цього періоду не становило самостійної галузі права і розглядалося як складова частина цивільного. Але незважаючи на те, що сімейне право базується поряд з цивільним правом на єдиних приватноправових засадах, воно має певні особливості, які випливають з особливостей самих сімейних відносин. Цілком слушно зауважив К.П. Победоносцев, що сімейні відносини хоча і є відносинами між приватними особами, але за своєю суттю завжди зберігають суспільний характер. Відносини в сім'ї ніколи не визначалися як сфера безпосереднього втручання держави. На думку К.П. Победоносцева, сім'я розглядалася як сфера приватного існування людини, а позитивний закон може торкатися сімейних відносин тільки з одного боку, тобто з того, в якому можливі зіткнення сімейної автономії з автономією держави [2, с. 6].

По-третє. Інститути сімейного права цього періоду *характеризувалися браком єдиного законодавства* для всіх земель. Норми шлюбно-сімейного законодавства містилися у різних кодифікованих актах, що діяли на тих чи інших українських землях, а саме Австрійському цивільному кодексі 1811 р., Зводі законів Російської імперії 1832 р., Положенні про шлюб 1836 р., в різноманітних актах царської Росії (регламентах, приписах, положеннях, зводах, наказах, інструкціях, указах, маніфестах) [1, с. 223]. .Таке розмаїття нормативно-правових актів, які регулювали шлюбно-сімейні відносини, суперечили традиційним нормам права, які склалися в Україні.

По-четверте. Простежується особливий *вплив православної церкви* на шлюбно-сімейне законодавство. Підсилюється роль Синоду Російської імперії у шлюбно-сімейних відносинах, політика якого була спрямована на уніфікацію шлюбно-сімейного законодавства у державі, на нівеляцію національних особливостей, традицій українського народу. Застосування шлюбно-сімейного законодавства стало дедалі не зрозумілішим, оскільки одні і ті ж відносини регулювались як церковними, так і світськими нормами. Норми права, що регулювали шлюбно-сімейні відносини, були настільки заплутаними й у багатьох аспек-

тах неузгодженими, що парафіяльному духовенству орієнтуватись у них було досить важко [3, с. 42–48].

Серед особливостей становлення сімейного законодавства саме на українських землях слід виділити, з одного боку, історичне прагнення національної правової традиції та ментальності українського народу до забезпечення захисту прав людини від свавілля з боку державної влади, що знайшло відображення у відповідних правових пам'ятках нашої держави, а з іншого – міцний зв'язок з історією становлення та розвитку сімейного права в Російській та Австро-Угорській імперіях.

---

1. Кульчицький В.С. Історія держави і права України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.С. Кульчицький, Б.Й. Тищик. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – 624 с.

2. Победоносцев К.П. Курс гражданского права: в 2 ч. Ч. 2. Права семейственные, наследственные и завещательные / К.П. Победоносцев. – [изд. 2-е, с переменами и дополнениями]. – СПб., 1875. – 687 с. – С.6.

3. Шевченко А.Є. Регулювання православною церквою шлюбно-сімейних відносин (на прикладі Південної України останньої чверті XVIII ст.) / А. Є. Шевченко, Р. А. Калюжний, І. М. Петренко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2011. – №3 (46). – С. 42-48

О.О. Лов'як,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ СПОСОБІВ (ФОРМ) ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Актуальною проблемою компенсації моральної шкоди є проблема способів (форм) такої компесації. Даною проблематикою займалися такі вчені, як Р. О. Стефанчук, О. В. Андрієнко, С. І. Шимон, В. П. Паліюк, Т. П. Будякова та інші.

В науковій літертурі зустрічається різна термінологія, зокрема «способи» або «форми» компенсації моральної шкоди. Так, під терміном «спосіб» розуміють той чи інший порядок, зразок дій, метод в виконанні якої-небудь роботи, в досягненні якої-небудь цілі [1]. Термін «форма» означає спосіб існування змісту, його вираз; зовнішній вид предмета; встановлений зразок чогось . Тому виходячі з вище вмкладеного, термін «способи» компенсації моральної шкоди [2]. є найбільш вдалим і точним.

У статті 23 ЦК України закріплено, що моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб. Законодавець визначив домінуючий спосіб компенсації моральної шкоди грошовий спосіб. Таку позицію підтримують й більшість вчених, а деякі з них, наприклад С. І. Шимон, вказує, що грошовий спосіб компенсації є єдиним можливим способом [3].

З такою позицією Р. О. Стефанчук не погоджується. Він зазначає, що такий підхід сприяє комерціалізації процесів щодо компенсації моральної шкоди, вказуючи, що на сьогодні вимога про компенсацію моральної шкоди стала фактично супутником кожного позову, що подається до суду. Автор наголошує, що такий стан речей деформує розуміння моральної шкоди, нівеліює її згладжувальну функцію, створює умови для сприйняття моральної шкоди як узаконеного варіанта помсти порушнику, перетворюючи її у фактичний «штраф за неправомірну поведінку», тим самим породжуючи у людей бажання швидкої наживи [4].

Тому Р. О. Стефанчук звертає увагу на можливість компенсації моральної шкоди іншими способами, не грошовими, і вважає, що одним із можливих напрямків розвитку інституту відшкодування моральної шкоди повинно стати його цілеспрямування на реальне злагодження негативних наслідків від пережитих страждань шляхом надання особі певних компенсацій, не повязаних із грошово-майновими задоволеннями, а навпаки, налаштування на такі нматеріальні способи, якіб дали можливість відчути задоволення від визнння судом факту порушення права потерпілого або в інший спосіб, який створював би реальні умови для відсторонення потерпілого від тих переживань, що були спичинені протиправною поведінкою порушення тощо.

О. В. Андієнко зазначає, що судовою практикою визнано дві негрошові форми компенсації моральної шкоди: визнання порушеного права; спростування неправдивих відомостей. Перша форма, як вказує автор, наявна у всіх рішеннях на користь позивача й у понад 90% поєднується з грошовою формою.

Друга форма нерідко виключає наступне задоволення грошових вимог [5].

Негрошовий спосіб компенсації моральної шкоди може передбачати компенсацію шляхом передання потерпілому іншого майна, наприклад, автомобіля, телевізора, магнітофона, одягу, меблів тощо. Інший спосіб може плягати у наданні благ не речового, а іншого майнового характеру: безкоштовних путівок до санаторіїв, у туристичну подорож, виконання робіт чи надання послуг [6].

Серед негрошових способів компенсації моральної шкоди потерпілому відомою російською вченою Т. П. Будяковою, кандидатом психологічних наук, професором Єлецького державного університету імені І. О. Буніна, було запропоновано цілий ряд психологічних форм компенсації [7]. Так, однією з можливих психологічних форм може бути вибачення особою, яка заподіяла моральну шкоду потерпілому. Така форма, як зазначає автор, має свої особливості:

1. Квазіпримусовий характер такої форми.
2. Нематеріальний характер.
3. Наявність різних форм вибачення.
4. Складність виокремлення кола правопорушень, де така форма буде достатньою мірою компенсаці.
5. Залежність сприйняття такої форми від індивідуальних особливостей потерпілого.

Серед інших форм компенсації вчена виділяє такі, як спростування відомостей, які порочать честь і гідність потерпілого та заходи психотерапевтичного та ідновлюючиого характеру. Зокрема, ті, що направленні на зменшення психологічної травми (переживань, душевних страждань) та на відновлення нормального душевного стану потерпілого.

До таких форм Т. П. Будякова відносить фінансування за рахунок заподіювача моральної шкоди потерпілому спеціальних психологічних курсів, програм, курсу лікування та санаторно-лікувальний відпочинок, тренінги у психологічних центрах, допомогу у лікуванні від наркологічної та алкогольної залежності (якщо моральна шкода була завдана наркоману або особі, залежної від алкоголю), інші види психологічної допомоги тощо. Автор вказує, що саме такі психологічні форми компенсації моральної шкоди є доцільнішими, оскільки безпосередньо здійснюють психореабілітаційну та ідновлюючи дію на психічний стан потерпілого. А грошовий спосіб компенсації моральної шкоди не може за своєю суттю здійснювати такий психологічний і відновлюючий вплив.

Таким чином, слід зазначити, що серед науковців існує термінологічна розбіжність: одні науковці вживають термін «форми компенсації», інші – «способи компенсації». У результаті семантичного аналізу вказаних термінів доцільно вживати термін «спосіб» компенсації моральної шкоди.

Більшість науковців підтримують позицію, що грошовий спосіб є основним і загальним. Деякі науковці вважають, що крім грошового способу, інші способи недоцільні (С. І. Шимон). Серед науковців (Р.О. Стефанчук) існує позиція, відповідно до якої грошовий спосіб

компенсації моральної шкоди повинен втратити своє існування, адже розвитку інституту відшкодування моральної шкоди повинно стати його цілеспрямування на реальне злагодження негативних наслідків від пережитих страждань шляхом надання особі певних компенсацій, не повязаних із грошово-майновими задоволеннями, а навпаки, налаштування на такі матеріальні способи, які б дали можливість відчути задоволення від визнння судом факту порушення права потерпілого або в інший спосіб, який створював би реальні умови для відсторонення потерпілого від тих переживань, що були спичинені протиправною поведінкою порушення тощо.

Зазначимо що, грошовий спосіб обгрунтовано займає домінуюче страновище, адже є загальним еквівалнтом задоволення будь-яких потреб людини і виконує компенсаційну функцію. Однак доцільно при присудженні судом компенсації моральної шкоди застосовувати подвійний спосіб, тобто поряд з обов'язковим грошовим присуджувати додатковий негрошовий спосіб залежно від обставин справи, тобто такий спосіб, який буде направлений саме на применшення моральної шкоди та відносвлення психічного (душевного) стану особи або його покращення.

В даному випадку можуть застосовуватися психологічні методи, розроблені Т. П. Будяковою.

---

1. Сіроткіна М. В. Інститут моральної шкоди в кримінальному судочинстві України: автореф. на здобуття ступеня канд. юрид. наук (спеціальність 12.00.09.) – К., 2006. – С. 6 – 7.
2. Тлумачний словник Ожегова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.slovarozhegova.ru
3. Шимон С. І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня. 12.00.03. / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. Корецького. – К., 1998. – 17 с.
4. Стефанчук Р. О. Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту особистих немайнових прав: проблеми та шляхи вирішення. – Університетські наукові записки. 2007, № 1 (21) – С.73
5. Андрієнко О. В. Психологічний зміст компенсації моральної шкоди: автореф. дис. на здобуття наукового ступеню канд. псих. наук. – К., 2009 – С. 9
6. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу україни: у 2 т. / За відповід. Ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. 1 – С. 56–57.
7. Т. П. Будякова Юридико-психологічні аспекти правового інституту компенсації моральної шкоди. Єлєць, 2005. – 43 с.

І.В. Лозинська,
ад'юнкт

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОРГАНІЗАЦІЙНІ СТАНДАРТИ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Найважливішим суб'єктом правотворчості є законодавча влада. Саме законодавчі органи є ядром правотворчих органів держави. Закони є нормативно-правовими актами вищої юридичної сили. Саме ці правові акти визначають правовий характер держави. Тому формування й організація діяльності саме цих органів викликає особливий інтерес з погляду розробки організаційних стандартів законотворчості.

У правовій державі правотворчість варто розуміти не тільки як розроблення, прийняття та введення в дію лише таких нормативно-правових актів, які є правовими, а отже, забезпечують максимально адекватне вираження волі народу. При такій постановці проблеми принципи організації й легітимації правотворчих органів стають невід'ємною частиною проблем щодо забезпечення створення нормативних актів, які мають правовий зміст, тобто відповідають волі народу, вимогам справедливості та рівноправності.

Організаційні стандарти правотворчості покликані виправдати допустимість і необхідність панування позитивних законів як форм вираження загальнообов'язкових нормативних вимог громадянського суспільства. Особливо важливим є розроблення таких стандартів для організації законодавчих і представницьких органів, що здійснюють правотворчість від імені народу країни, окремого регіону.

Організаційні принципи, що забезпечують правовий характер нормативно-правових актів, виданих представницькими органами, умовно можна поділити на дві самостійних групи: а) принципи їх конституювання, що кореняться в їх політико-правовій природі (призначенні); б) принципи внутрішньої організації, що забезпечують ефективну діяльність.

Першим організаційним стандартом колегіальних правотворчих органів є стандарт [1, с. 760]. справжнього представництва інтересів народу. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом послідовного здійснення вищезазначених організаційних принципів правотворчості. Така постановка проблеми, звичайно, не є новою. Для аргументації висунутої тези наведемо судження досить відомих філософів і теоретиків права.

Відомий філософ В. С. Соловйов вважав, що в основі проблеми правильної організації правотворчості у правовій державі лежить правовий закон, що виражає волю народу, як вимога реалізації мінімуму моральності: «З юридичної точки зору важливо саме об'єктивне вира-

ження нашої волі у здійсненні або недопущенні відомих діянь. Це істотна ознака права, і якщо вона первісно визначалася як деякий мінімум моральності, то, доповнюючи це визначення, можна сказати, що право є вимогою реалізації цього мінімуму, тобто здійснення певного мінімального добра або усунення відомої частки зла, тоді як інтерес властиво моральний ставиться безпосередньо не до зовнішньої реалізації добра, а до його внутрішнього існування в серці людському» [2, с. 329].

Наприкінці XIX століття в Росії після прийняття відомого Маніфесту про вдосконалення державного порядку 17 жовтня 1905 р. [3, с. 41]. участь народу в законодавчій діяльності була предметом бурхливого обговорення. Правотворчість (звичайно, у вигляді законотворчості) пов'язувалася з безсумнівною участю в ній народу. При цьому організація законодавства пов'язувалася, насамперед, із правильною організацією законотворчих органів. Крім того, ідеї Маніфесту давали підставу висувати ідеї суспільного контролю над діяльністю законодавчого органу. У випадку ж, якщо прийняті закони не відображали волі народу, то обґрунтовувалися ідеї прямого суспільного тиску шляхом проведення так званих «відкритих зборів».

Відомий філософ і правознавець І. А. Ільїн в 1906 році в роботі «Воля зборів і народне представництво» [4, с. 41–59], обґрунтував основні принципи правильної організації законодавчого органу, його роль у правовій державі та зв'язок із суспільством. Він зазначав, що «.після 17 жовтня. законом буде тільки така постанова, що схвалена Державною Думою, тобто палатою представників. Усе, що не схвалено народними представниками, не може вже одержати чинність закону. На вільних зборах можна з'ясувати потреби народу й виразити його волю, але здійснювати цю волю повинні інші збори вільно обраних народних представників» [4, с. 41].

Таким чином, головним принципом організації законодавчого органу І. А. Ільїн уважав його здатність виражати волю народу. Ця вимога до верховного правотворчого органу повинна бути забезпечена організаційними засобами, а саме порядком формування й забезпечення справедливого пропорційного представництва громадянського суспільства: «Для того, щоб з'ясувати й упровадити в життя, виконати волю народу, необхідно правильне народне представництво» [4, с. 41].

І.А. Ільїн «правильне народне представництво» пов'язував з можливістю всіх соціальних груп мати представництво інтересів у законодавчому органі. Головними засобами «для того, щоб палата представників точніше й повніше представляла волю народу й виражала її в законах» І.А. Ільїн уважав волю відкритих зборів, без яких неможлива діяльність політичних партій як союзів громадян, об'єднаних спіль-

ним інтересом. «Час виборів – це той час, коли народ обирає собі майбутніх законодавців. Він не може постійно забезпечувати законодавчу владу сам, безпосередньо, а тому обирає своїх представників, тих, які, виконуючи його волю, повинні будуть писати для нього закони. Якщо він не може не тільки з'ясувати свою волю на зборах, не тільки висловити свої побажання, але навіть не може дійти згоди про те, за кого варто віддавати голос, кого призначити представником у законодавчу палату, то вибори втрачають будь-який зміст і значення» [4, с. 42].

І. А. Ільїн слушно зазначає, що якщо виборче право організоване несправедливо, якщо вибори були не вільні, «.то можна навіть напевно сказати, що палата представників буде піклуватися тільки про інтереси фабрикантів, купців і поміщиків». Допускаючи, що народне представництво в законодавчому органі або внаслідок несправедливих виборів, або з іншої причини не зможе діяти в інтересах волі народу, філософ-правознавець вважає за необхідне вираження цієї волі народом безпосередньо на відкритих вільних зборах [4, с. 56].

На думку зазначеного автора, неправильна організація законодавчого органу надає право народу на інші безпосередні способи вираження волі – через масові відкриті збори, які повинні бути почуті державними чиновниками. І, навпаки, правильно сформований орган законодавчої влади забезпечує політичний спокій у країні.

Інший, не менш відомий російський правознавець і філософ кінця XIX – початку XX ст., Б. А. Кістяківський уважав, що поряд із верховенством закону правовий характер влади в сучасних державах забезпечує народне представництво й права людини та громадянина [5].

«У правовій державі влада повинна бути організована так, щоб вона не придушувала особистість; у ній як окрема особистість, так і сукупність особистостей – народ повинні бути не тільки об'єктом влади, а і її суб'єктом . влада пов'язана з народом, тому що сам народ бере участь в організації влади й у створенні державних установ. Найважливіша установа правової держави – народне представництво, що виходить із народу, є співучасником влади, безпосередньо створюючи одні акти й впливаючи на інші» [6, с. 331].

Він справедливо вважав, що всі окремі суспільні об'єднання, організовані в самостійні політичні партії, повинні виступати як щось відособлене, один з одним роз'єднане й навіть протилежне один одному тільки на підготовчих стадіях поки не ухвалене рішення. У правових державах і соціально пригноблені елементи завжди повинні мати можливість впливати на перебіг державного життя, тому що й вони мають своїх представників у загальному народному представництві [6, с. 331].

У підсумку Б. А. Кістяківський робить ключовий в аспекті нашого дослідження висновок: «Провідниками панування права у внут-

рішньому житті сучасних держав є законодавчі органи й особливо народне представництво. Один з основних конституційних принципів вимагає, щоб питання, один раз вирішене законодавчою владою, підлягало і надалі регулюванню винятково з її боку. А тому найважливіше завдання законодавчих органів – видавати закони, що мають матеріальний зміст, тобто встановлювати правові норми, що призводить до поступового розширення сфери, обумовленої матеріальним правом. Усі нові сфери життя, які раніше не підлягали правовому регулюванню, у правовій державі підкоряються нормам права» [6, с. 349].

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що система й сутність організаційних стандартів законотворчості визначається соціально-правовою природою та правовим змістом закону як нормативно-правового акта вищої юридичної сили, що виражає загальну волю народу.

Системоутворюючою організаційною вимогою законотворчості у правовій державі повинна стати вимога (стандарт) справжнього представництва, тобто пропорційного представництва в законодавчому органі всіх соціальних верств, груп і класів.

До системи організаційних стандартів правотворчості у правовій державі варто включити вимоги широкої науково-експертної забезпеченості законодавчого органу шляхом залучення до участі в експертизі фахівців відповідних галузей знань і запровадження обов'язкових експертних висновків у випадку прийняття законів з наукомістких питань.

Найважливішим стандартом законотворчості у правовій державі повинна стати вимога широкої участі інститутів громадянського суспільства у правотворчості в різних формах: шляхом внесення законодавчої ініціативи від групи виборців, від громадських організацій, опосередковано через офіційних суб'єктів законодавчої ініціативи; шляхом всенародного обговорення законопроектів; шляхом дачі експертних висновків щодо законопроектів.

---

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка. 70000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М.: Рус. яз., 1991. − 917 с.

2. Соловьев В. Национальный вопрос в России // Сочинение в 2 т. Т. 1. / Соловьев В. – М., 1989.

3. Величко А. М. Государственные идеалы России и Запада. Параллели правовых культур / Величко А. М. – СПб.: Изд-во Юрид. ин-та, 1999.

4. Ильин И. А. Собрание сочинений в 10 т. / Ильин И. А. – М.: Русская книга, 1999.

5. Кистяковский Б. А. Государственное право (общее и русское) / Кистяковский Б. А. // Лекции Б. А. Кистяковского, читанные в Московском ком-

мерческом институте в 1908/1909 академическом году. – СПб.: РХГИ, 1999.– 531 с.

6. Кистяковский Б. А. Философия и социология права / Кистяковський Б. А. – СПб.: РХГИ, 1999.

О.В. Лотоцька,
студентка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СРОДНА ПРАЦЯ – ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ Г.С. СКОВОРОДИ

Серед проблем які досліджував великий український філософ Г.С. Сковорода важливе місце посідає проблема «сродної праці» та її ролі в самовдосконаленні людини. Завдання людини, – наголошував Сковорода, шукати істину – «у трудах повсякденності бути гідним свободи та вольності» [1, с. 14].

«Істинне щастя людини, – вчив Сковорода – у ній самій, тому треба намагатися досконало пізнавати себе і заволодіти цим щастям. Людина, яка не пізнала себе і не вгамувала своїх пристрастей,мало чим відрізняється від тварин. Пізнаючи себе і навколишній світ, людина самоутверджується, розвиває свої природні нахили і здібності, обирає свій шлях і усвідомленою «спорідненою» працею виконує своє земне призначення» [2, с. 18].

Щастя людини Сковорода бачить у праці . Так у байці «Бджола та шершень», мислитель говорить про цінність праці та моральне задоволення від результату своєї праці. На «поради» шершня про те, що «плоди праці бджоли,. навіть часто їй шкодять», яка невтомно збирає мед на це бджола відповіла;

«І ми могли б по-злодійському здобувати, як часом ваша братія й робить. Коли б ми лише їсти любили. Але нам незрівнянно більшу радість дає збирати мед, аніж його споживати» [2, с. 122]. Шершень, – підкреслює Сковорода, – це образ людей, котрі живуть крадіжкою чужого й народжені на те, щоб їсти і таке інше. А бджола – герб мудрого чоловіка, який у спорідненій праці трудиться. «Що є болісніше, – заявляє філософ, – ніж купатись у багатстві та смертельно мучитися з того, що не маєш спорідненої праці? Немає гіршої муки, як хворіти думками, а думками хворієш, коли позбавлений спорідненої праці. І немає нічого радіснішого, аніж жити за призначенням»[2, с. 123].

Пізнаючи себе і навколишній світ, – вчив український мислитель, – людина самоутверджується, розвиває свої природні нахили і здібності, обирає свій шлях і усвідомленою «спорідненою» працею виконує земне призначення.

Сковорода прославляв працю як джерело достатку, радості й задоволення. На його думку будь-яка праця принесе щастя, якщо вона «споріднена». Щастя людини, підкреслив Сковорода, у ній самій; воно не в почестях. А в задоволенні найнеобхідніших потреб.

Мислитель негативно ставився до багатства й розкоші, вважав, що багатство по собі є злом і породжує зло. Гостро критикуючи тих хто нечесним трудом нажив багатство, відстоює й пропагує ідеали раннього християнства, відстоював загальну рівність, шанував бідних за їхню моральну чистоту працьовитість. Це ті люди – говорив мислитель, – які своєю важкою працею створюють багатство тим хто поневолює. Сковорода вважав, що сили для боротьби зі злом у самій людині, вони дані їй природою, треба їх тільки виявити, пізнати себе, знайти свою «споріднену» працю і жити в повній гармонії з природою і навколишнім середовищем. Бо тільки «споріднена» праця може зробити «потрібне» нетрудним а трудне – непотрібним» [2, с. 21]. Українського мислителя глибоко обурював несправедливий порядок у тогочасному суспільстві, він страждав від його суперечностей, прагнув змінити становище, коли багаті дармоїди живуть за рахунок виснажливої праці мільйонів голодних і знедолених трудівників. «О сколь великим весельем, – писав він, – довольствуются знатные и достаток имеющие в світі персоны!» [3, с. 52]. Становище людини в суспільстві за переконання філософа, повинно визначатися не родоводом, багатством або чинами, а «сродністю», під якою він розумів природний нахил до праці, здатність людини виконувати ту чи іншу роботу. Праця самою природою призначена супроводжувати людину все життя, вона є потребою кожної нормальної людини. Але праця «сродна», а не будь-яка.

Причиною того, що люди часто обирають «не сродну» їхньому природному нахилові працю, є бажання будь-що зайняти «місце під сонцем», будь-якою ціною отримати більше матеріальних благ, здобути гучну, хоч і марну, славу, користуватися привілеями тощо. «Несродна праця, – вчив філософ, – руйнує людське сумління, завдає величезної шкоди суспільству. Вона «розтліває всякую должность» [3, с. 54]. Роби те, закликав Сковорода для чого ти народився. Сковорода у своїх філософських творах прославляє в першу чергу працю тих хто своїм «повсякденним трудом» створює умови для існування людського суспільства. Це в першу чергу хліборобська праця, та інші види трудової діяльності, в тому числі наука і мистецтво. В новому суспільстві, як його уявляв український філософ, повинно знайти місце і «воїнство»,

що має виконувати функції захисту мирної праці громадян як від зовнішніх ворогів, так і від тих членів суспільства, які намагаються жити за рахунок чужої праці [3, с. 55].

«Сродна праця» на думку українського мислителя може викликати у людини почуття самовдосконалення, щастя, і разом з тим вона є найбільш корисною для суспільства. А отже, не тільки нерозумно, а навіть згубно примушувати людину зайнятися такою діяльністю, до якої у неї немає нахилу.

«Найбільш повно, – зазначає Н. Юхименко, – Сковорода свої погляди на значення сродності виразив у байці «Собака і кобила» [4, с. 604].

Розмірковуючи щодо ролі і місця професії в житті людини Сковорода говорив: «Світ подібний до театру: щоб грати в театрі з успіхом та похвалою, беруть ролі відповідно до здібностей . Я довго міркував над тим і по довгих спробах побачив,що не можу грати в театрі світу ніякої особи вдало, крім низької, простої, безпечної, самотньої: я обрав цю роль, узяв її та задоволений . Якби я почув сьогодні. що можу без страху рубати турків, то сьогодні ж таки прив'язав би гусарську шаблю, вдягнув ківер та пішов би до війська. Нахил, охота, задоволення, задоволення, природа, сила Бажає те саме» [5, с. 328].

Як справедливо зазначає Т.М.Чернега теорія «сродної праці « Сковороди має «неперевершене значення і сьогодні,в умовах незалежної України, бо тільки розпізнавши себе та займаючись працею згідно з власною природою та власними нахилами, кожна людина буде спроможною приносити певну користь суспільству та сприяти розбудові громадянського суспільства» [6, с. 17].

Мислитель виступав за гармонійний розвиток особистості, виховання повинно включати в себе розумові, морально-етичні, естетичні і фізичні чинники. Він підкреслював, що ні чин, ні багатства, ні соціальний стан ні V милість великих не формують настоящу особистість, її формує виховання і такий важливий чинник як трудолюбіє. Філософські ідеї великого українського мислителя є надзвичайно плідними й актуальними в плані підготовки нової генерації правоохоронців, які повинні стояти на сторожі законності і справедливості, охороняти права і свободи громадян України.

---

1. Кононенко Т. Божественна симфрнія Григорія Сковороди: Українознавчі виміри філософської спадщини / Т. Кононенко. – Тернопіль: Джура, 2010, – 328 с.

2. Сковорода Григорій. Твори: у 2 т. – К.: ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005, – 2-е вид; виправ. – Т. 1. – 528 с.

3. Стогній І.П. Праця і мораль у спадщині Г.С. Сковороди / Григорій Сковорода. Дослідження, розвідки, матеріали. Збірник наукових праць / І.П Строгій, – К.: Наукова думка, 1992, – С. 44–58.

4. Юхименко Н. Григорій Сковорода про «сродну працю» як прояв інтересів та потреб особистості // Сковорода Григорій: ідейна спадщина і сучасність / Н. Юхименко. – К., 2003. – С. 599–607.

5. Чижевський Дмитро. Філософські твори: у 4-х тт. / Під заг. ред. В. Лісового / Дмитро Чижевський, – К.: Смолоскип, 2005, – Т. 1, – 402 с.

6. Чернега Т.М. Раціональне та містичне у філософії Григорія Сковороди: Монографія / Т.М. Чернега. – Одеса: Астропринт, 2007. – 400 с.

Г.Ю. Лук'янова,
викладач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОРОЗУМІННЯ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ

Правова проблематика взаємодії права та правової свідомості у соціально-правовому житті завжди привертало значну увагу вітчизняних та зарубіжних учених. Особливо важливим видається вивчення цього фномену сьогодні, оскільки це дозволить збагатити не лише теоретичні знання у галузі теорії права та інших гуманітарних наук, але й вирішити питання правового регулювання співжиття людей у суспільстві й утвердження правопорядку.

Категорію праворозуміння вітчизняні учені визначають як відображення у людській свідомості за посередництвом поняття «право» (чи будь-яким іншим однозначним з ним словом або символом) того явища, яке оцінюється як корисне для задоволення потреб існування й розвитку певного суб'єкта або ж безпосередньо цих потреб. Інакше кажучи, це роз'яснення (інтерпретація) того, які саме зі згаданих вище явищ відображаються поняттями, позначеними слово «право» [1, с. 4].

Праворозуміння виступає певною теоретичною конструкцією, яка існує у свідомості людини та допомагає зрозуміти певні явища об'єктивної дійсності. Це робиться за допомогою поняття права, яке залежно від історичного контексту позначає свободу, справедливість, правила, баланс інтересів, а у новітній історії – ще й певні інтереси (потреби), відносини, почуття (емоції), вимоги суб'єктів. Так, перед нами вимальовується певний механізм праворозуміння: спочатку людина усвідомлює певні явища, відображає їх у свідомості за допомо-

гою поняття «право», яким позначається сукупність сутєвих, необхідних ознак цих явищ, яке потім об'єктивується у мові.

Праворозуміння є одним із аспектів прояву правосвідомості. Правосвідомість як форма суспільної свідомості виникає і функціонує як відображення суспільного буття, що пов'язане зі сферою права, правовими відносинами. Іншими словами, правосвідомість – це усвідомлення або діючого права, або існуючого і бажаного.

Правосвідомість особистості відображає правову систему, законодавство. Це система понять, поглядів, уявлень та ідей, в якій усвідомлюється і оцінюється ставлення людей до дійсності, до самих себе з приводу чинного або бажаного права. Також це – сукупність соціально-психологічних явищ і процесів, що виражаються у почуттях, настроях, які зв'язані з реальним правом.

Рівень розвиненості, прогресивності правосвідомості залежить від правильності й адекватності відбиття об'єкта (позитивного права, правової дійсності), а її активність розглядається як «зворотний вплив» на свого детермінанта. Сутність, спосіб буття правосвідомості, відповідно до цього підходу, полягає у відображенні – духовному освоєнні, відтворенні, усвідомленні, розумінні, оцінці, ставленні до юридичної дійсності. Для нормативізму (етатизму) – це, в першу чергу, відображення позитивного права – системи норм (правил поведінки), встановлених або санкціонованих державою й забезпечених державним примусом – як центруючого й специфікуючого правову свідомість об'єкта відображення. У данному випадку право передує правосвідомості; поза державою немає права, а значить, і немає правосвідомості, що є результатом відображення (засвоєння й відтворення) свідомістю юридичних приписів. Таким чином, право (офіційні юридичні приписи й доктрина) визначає сутність і зміст правосвідомості, задає критерії її розвиненості [2, с. 80].

Правосвідомість знаходиться в основі правової культури і являє собою сукупність поглядів, ідей, почуттів, настроїв, які мають відношення до права, і включає в себе уявлення про право, тобто праворозуміння, погляди на роль права, правових установ у житті суспільства і держави, ідеї про права людини, відповідальність особи перед іншими людьми, державою і суспільством.

Правосвідомість є духовною (ідеологічною) гарантією забезпечення здійснення прав і виконання обов'язків. Дана категорія покращує режим законності, який повинен гарантувати кожному громадянину впевненість, що порядок у суспільстві буде забезпечений, що його права та законні інтереси будуть суворо охоронятися, ті, хто їх порушить, будуть покарані, а порушені права відновлені.

Важливим елементом правосвідомості виступає усвідомлення особою цінностей природного права, прав, свобод і обов'язків людини, громадянина, оцінка чинного права з точки зору його відповідності загальнолюдським цінностям, що знайшли закріплення в чинному законодавстві України та міжнародних документах.

Таким чином, право визначає сутність і зміст правосвідомості, задає критерії її розвиненості. Високий рівень правосвідомості дозволяє зрозуміти сутність права (незалежно від знань й бажань суб'єкта) знайти оптимальну модель поведінки людини у суспільстві.

1. Рабінович П. Сутність праворозуміння / П. Рабінович // Право України. – 2007. – № 9. – С. 3-6.

2. Калиновський Ю.Ю. Буття правосвідомості у юспозитивістському контексті / Ю.Ю. Калиновський // Наукові записки Харківського університету: Соціальна філософія, психологія. – 2008. – Вип. 2 (31). – С. 78-87.

І.С. Маїк,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СИНЕРГЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ ПРАВОЗНАВСТВІ

Правова система являє собою цілісну сукупність компонентів: система права; система законодавства; правові інститути і правові заклади; правові поняття, принципи, символіка; правова політика, ідеологія, культура; юридична практика [1, с. 17, 34]. Проведемо декомпозицію[1] та діагностику[2] правової системи. Ступінь розчленування залежить від поставленої мети, що випливає із характеру проблеми, що розв'язується. При цьому враховуємо самоорганізовану зміну характеристик[3] підсистем і елементів та беремо до уваги самосформовані за-

[1] Декомпозиція правової системи – це розчленування правової системи на складові частини з метою визначення взаємозв'язків елементів системи [2, с. 74].

[2] Діагностика правової системи – це виявлення найбільш чутливих елементів системи, що дозволяє виключити несуттєві і зосередити увагу на найбільш важливих аспектах поставленої проблеми [2, с. 74].

[3] Характеристика – опис істотних ознак, особливостей [3, с. 916].

кономірності вирішення правових проблем. На етапі визначення взаємозалежностей між елементами системи досить корисними є статичні методи дослідження[4] [2, с. 74, 76].

У правовій системі, як у цілісному утворенні, до складу якого входять взаємодіючі елементи, виникають нові властивості[5] [4, с. 5]. Через синергетичний аналіз досліджуються процеси самоорганізації, саморозвитку, саморегулювання, самовизначення в межах правової системи.

Синергетичний аналіз[6] розглядається нами як рушійний елемент методики складання прогнозів у порівняльному правознавстві. Синергетичний аналіз посідає важливе місце у синергетичних дослідженнях. Він становить визначальну частину синергетичного ефекту. На синергетичному аналізі ґрунтується система поглядів на будь-яке правове явище, що «дозволяє» на якісно новому рівні дослідити правову систему[7], передбачити поведінку її складових елементів. Синергетичний аналіз являє собою спосіб дослідження складних правових явищ, які виникають у правовій системі, як єдність складових елементів, пов'язаних спільною функцією [2, с. 68–69].

Синергетичний аналіз передбачає глибоке вивчення всіх сторін явища, що розглядається. Він передує правовому прогнозуванню – передбаченню ймовірних шляхів розвитку подій як у межах правової системи, так і поза ними. Існує ймовірність виявити найбільш чуттєві компоненти системи, що визначають її подальший розвиток . Вагомий вплив на точність виконання аналізу чинить рівень наукової обізнаності з суттю проблеми та інтуїтивне судження аналітика. Слід вдало визначити момент, після якого потрібно скористатись результатами і прийняти рішення [2, с. 73–74]. Синергетичний аналіз виконується у певній послідовності:

1. Постановка проблеми, визначення мети і критеріїв правової системи[8].

---

[4] Статистичні методи дослідження – це комплекс методів і прийомів для обробки великої сукупності даних загального чи вибіркового спостереження [2, с. 74].

[5] Ми відштовхуємось від змісту науки "Синиргетика", поданого Германом Хакеном [4, с. 5].

[6] Аналіз – метод наукового дослідження явищ шляхом розчленування їх на складові частини [3, с. 28].

[7] Система – сукупність елементів, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням [3, с. 800].

[8] На цій стадії з'ясовується суть проблеми, встановлюються її особливості, ступінь терміновості і необхідності вирішення. Завдання спрощується

2. Поділ систему на структурні складові, формулювання методів[9] досягнення визначеної мети.

3. Вивчення складу системи, її елементів, властивостей, ознак і параметрів, розкриття сутності взаємозв'язків і взаємодії між складовими[10] компонентами.[11]

4. Визначення виду зв'язків як внутрішніх – між елементами системи, так і зовнішніх – із навколишнім правовим оточенням[12].

5. Співставлення отриманих результатів зі встановленими цілями, а у випадку розходження – аналіз ймовірності досягнення мети або відмови від неї [2, с. 72–73].

Протягом виконання синергетичного аналізу необхідно враховувати мету[13] існування компонентів системи та причину здійснення ними власних дій. Це надає змогу спрогнозувати шляхи подальшої їх поведінки та можливі способи їх реакції на наші дії. Діяльність у правовому світі на усіх рівнях спрямована на реалізацію певної мети[14]. Досягнення цілей є сутністю існування як правової системи, так і її складових частин. Причини не досягнення бажаного стану: або було допущено ряд помилок при визначенні мети чи під час руху до цілі, або було невірно проведено синергетичний аналіз [2, с. 94].

Під час синергетичного аналізу для вирішення правових проблем варто ураховувати:

1. Прямо пропорційну зумовленість між межами правової системи та рівнем взаємозалежності її складових частин.

2. Взаємозв'язок правової системи з іншими системами – економічною, соціальною, технічною тощо.

тоді, коли можна встановити одну мету. Однак на практиці, як правило, встановлюється комплекс цілей.

[9] Метод – прийом або система прийомів, застосовується в певній галузі науки [3, с. 342].

[10] Складовий – який входить як частина до складу цілого [3, с. 802].

[11] Основне завдання полягає у вивченні суті правових процесів, які відбуваються, у виявлення найсуттєвіших параметрів, що формують внутрішній механізм, а також у визначенні поведінки системи. Вивчення складу системи спрямоване на виявлення найбільш чутливих елементів чи параметрів, що дають можливість управляти системою. На основі даної стадії складається прогноз напрямків майбутнього розвитку системи.

[12] Розробляється модель аналізу поставленої проблеми, оцінюються можливі шляхи розвитку подій і встановлюються способи її вирішення.

[13] Мета – це те, до чого хтось прагне; ціль [3, с. 472].

[14] Мета – це настання певних подій [2, с. 94].

3. Результат порівняння одержаних результатів із поставленими завданнями.

4. Обмеженість запасу ресурсів у правовій системі [2, с. 70].

Синергетичний аналіз надає змогу вивчити самоорганізовану діяльність елементів правової системи [2, с. 76].

Упродовж здійснення синергетичного аналізу слід зважати на властивості правової системи. Перелічимо їх:

1. Цілісність – сукупність складових елементів.

2. Ділимість – цілісний об'єкт розділяється на елементи.

3. Ієрархічність – підпорядкування елементів та компонентів системи.

4. Ізольованість – відокремленість комплексу складових елементів від навколишнього середовища.

5. Множинність – усі елементи системи характеризуються наявністю ознак, що є різними у кожного з них.

6. Цілісність існування – наявність мети, що визначає її поведінку і спосіб існування.

7. Емерджентність – кожен елемент системи характеризується автономними властивостями: властивість системи як цілого не дорівнює сумі властивостей її елементів [5, с. 16].

Синергетичний аналіз у порівняльному правознавстві дозволяє зіставляти дані за різними елементами, що входять в систему, для виявлення найважливіших напрямків, у котрих відбувається самоорганізований розвиток системи. Він застосовується під час аналізу правових явищ. Його зміст полягає у застосуванні різних способів порівняння значень однорідних показників подібних і різних компонентів із врахуванням самоорганізованості певних діянь у правовому світі. Передбачається просте співставлення даних і виявлення відхилень, а також поєднання «порівняння» з «синергетикою», тобто дослідження рівня самостійності кожного показника в межах системи під час набуття власних параметрів [2, с. 75].

Роз'яснимо спосіб, з допомогою якого можна обґрунтовано застосовувати синергетичний аналіз у порівняльному правознавстві. Основу синергетичного аналізу складають положення і принципи науки синергетика[15] загалом та синергетичного підходу зокрема [2, с. 69].

Синергетичний аналіз у порівняльному правознавстві слід ретельно проводити, беручи до уваги допустимість не досягнення заплано-

[15] Синергетика – науково-філософський принцип, який розглядає систему як самоорганізоване комплексне утворення [3, с. 798].

ваного результату, ймовірність настання несприятливих для правової системи подій та наслідків від їх наближення [2, с. 307–308].

Зміст синергетичного аналізу у порівняльному правознавстві «полягає» у зіставленні майбутніх самоорганізованих наслідків, одержаних від об'єднання різних елементів, враховуючи вплив зовнішніх факторів. Поєднання складових частин у системі вважається вигідним[16], коли приносить користь системі. Але, якщо вона не приносить ні користі, ні збитків, то таке поєднання у певному порядку є нейтральним. Якщо ж єдність напрямків дій окремих елементів приносить збитки, то воно є невигідним. Мірою вигідності виступає ступінь подібності «добровільних» намірів (самоорганізованості) до «примусових» дій (норм, правил, яким повинні підкорятися). Після порівняльної оцінки слід пам'ятати як всі елементи, що сприяли б одержанню корисного результату, так і всі елементи, «поведінка» яких призвела б до настання негативного наслідку. Одночасно беруться до уваги як задумані, так і незаплановані (самовиниклі) результати діяльності складових частин системи [2, с. 106–107].

Порівнюючи дані результати, необхідно врахувати можливі зміни організаційної структури правової системи у зв'язку з впливом зовнішніх факторів, адже відкрита правова система передбачає спонтанність формування і розвитку [6, с. 30; 7, с. 76].

Даний аналіз знижує загрозу прийняття помилкових рішень і зменшує значимість можливих негативних наслідків із небажаного розвитку подій у ході реалізації прийнятих рішень [2, с. 317].

Описавши основні риси положення про синергетичний аналіз, перелічимо у певній послідовності дії, які необхідно здійснити для його виконання власне у порівняльному правознавстві: – умовно поєднуємо різні складові частини у межах обраної нами правової системи; – аналізуємо результати, одержані після їх самостійної реорганізації; – визначаємо максимально допустиму кількість можливих шляхів подальшого розвитку подій; – припускаємо різні комбінації допустимих реакцій на поєднання різних елементів у внутрішньому просторі правової системи; – порівнюємо їх; – обираємо найсприятливіший із них [8, с. 13]. Під час порівняння враховуємо як спрямованість у намірах елементів системи, так і стан зовнішнього середовища. [6, с. 22].

Застосування синергетичного аналізу у порівняльному правознавстві спрямовується на вивчення складних правових систем задля того, щоб під час їх порівняння зібрати усі можливі вирішення певних проблем з урахуванням самоорганізації прогнозованих шляхів розвит-

[16] Вигідність – одержання якоїсь користі [3, с. 109].

ку подій. Він використовується для обґрунтування правових рішень під час розв'язування складних правових проблем, але не охоплює всього процесу прийняття рішень. Синергетичний аналіз не являється науковим відкриттям, однак він загалом досліджується рідко. Піддавши складні правові явища ретельному науковому розгляду з метою пізнання їх змісту, ми об'єктивно застосовуємо синергетичний аналіз. Використання його у порівняльному правознавстві залежить від винахідливості і рівня знань фахівця, який займається даним аналізом [2, с. 69].

Синергетичний аналіз не «надає» готового рішення, а дозволяє розширити розуміння проблеми. Загалом виникають як труднощі у мить формування проблеми, так і складності щодо проведення аналізу під час визначення мети. Вони пов'язані з інформативною неповнотою, слабким знанням предметної галузі тощо. Тому синергетичний аналіз не слід розглядати як засіб від усіх проблем, чи намагатись застосовувати його у всіх випадках правового життя. Водночас, це не понижує його принципової користі при розв'язку складних проблем. Застосування такого аналізу виправдане у випадку, якщо враховуються всі його можливості і обмеження. При цьому, на нашу думку, доцільно керуватись наступними правилами:

1. Детально скласти план синергетичного аналізу.
2. Застосовувати синергетичну операцію[17] заради наближення до бажаного результату.
3. Перед проведенням синергетичного аналізу варто попередньо викликати у власній свідомості певний очікуваний перебіг подій в майбутньому.
4. Виявити новий різновид розв'язку поставленої проблеми.

Синергетичний аналітик спершу детально вивчає проблему, досліджує внутрішні елементи правової системи, аналізує стан у зовнішньому середовищі щодо неї, а після цього по-творчому застосовує методику синергетичного підходу. Синергетичний аналіз «покладається» на творче мислення фахівця. Однак його застосування вимагає уважного підходу і достатньої кваліфікації. Для якісного проведення синергетичного аналізу правової системи слід залучати спеціалістів, які працюють у галузі порівняльного правознавства [2, с. 79–80].

Наразі не існує чіткого визначення терміну синергетичний аналіз, однак можна вважати, що синергетичний аналіз є дієвим інструментом дослідження складних проблем, які виникають в правових систе-

[17] Операція – це сукупність узгоджених і взаємопов'язаних дій за розробленим планом [3, с. 602].

мах. Для осягнення розумом основ правової системи, на нашу думку, необхідно здійснити її синергетичний аналіз [2, с. 68].

Для проведення синергетичного аналізу фахівцям з різних галузей науки необхідно об'єднатися та співпрацювати, адже власне завдяки синергетичному аналізу вони здатні передбачити перспективи розвитку будь-якої правової системи [4, с. 5; 6, с. 22].

1. Бехруз Х. Сравнитеельное правоведение: Учебник для вузов. – О.: Фенікс; – М.: ТрансЛит, 2008. – 504 с.
2. Мізюк Б. М. Системи управління: Монографія. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2004. – 388 с.
3. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2009. – 1008 с.
4. Баранцев Рэм Георгиевич. Синергетика в современном естествознании. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 144 с. (Синергетика: от прошлого к будущему.)
5. Мізюк Б. М. Системні основи теорії та інструментарій менеджменту підприємства: Монографія. – Львів: Коопосвіта, 2000. – 418 с.
6. Чайка Г. Л. Синергізм в управлінні / Г. Л. Чайка. – К.: Знання, 2011. – 70 с.
7. Порівняльне правознавство: філософські історико-теоретичні та галузеві аспекти: матеріали ІІ Всеукраїнського круглого столу/ Львівський державний університет внутрішніх справ. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 464 с.
8. Ситар І. М., Чорнобай О. Л. Порівняльне правознавство: основні категорії: навчально-методичний посібник / І. М. Ситар, О. Л. Чорнобай. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – 176 с.

Р.Л. Максимович,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРО ВИЛУЧЕННЯ НЕЗАКОННО ОДЕРЖАНОГО МАЙНА ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 року кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення корупційного правопорушення, підлягають конфіскації за рішенням суду в установленому законом порядку, а кошти у встановленому судом розмірі вартості незаконно одержаних послуг чи пільг – стягненню на користь держави.

У цій статті передбачено спеціальну конфіскацію майна, яка полягає в примусовому безоплатному вилученні в дохід держави майна одержанного в результаті корупційного злочину чи правопорушення.

Розглянемо основні джерела у яких висвітлюється дане питання. У ст. 31 Конвенції ООН проти корупції від 11 грудня 2003 року передбачено, що кожна Держава-учасниця вживає, максимальною мірою, можливою в рамках її внутрішньої правової системи, таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливої конфіскації:

a) доходів від злочинів, що визначені цією Конвенцією, або майна, вартість якого відповідає вартості таких доходів;

b) майна, обладнання та інших засобів, які використовувались або призначалися для використання під час вчинення злочинів, що визначені цією Конвенцією.

Кожна Держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості виявлення, відстеження, заморожування або арешту будь-чого з переліченого вище з метою подальшої конфіскації. Кожна Держава-учасниця вживає, відповідно до її внутрішнього права, таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для управління компетентними органами замороженим, арештованим або конфіскованим майном. Якщо такі доходи від злочинів були долучені до майна, придбаного із законних джерел, то конфіскації, без шкоди для будьяких повноважень, що стосуються заморожування або арешту, підлягає та частина майна, яка відповідає оціненій вартості долучених доходів. Держави-учасниці можуть розглянути можливість встановлення вимоги про те, щоб особа, яка вчинила злочин, довела законне походження таких удаваних доходів від злочину або іншого майна, що підлягає конфіскації, тією мірою, якою така вимога відповідає основоположним принципам їхнього внутрішнього права й характеру судового або іншого розгляду.

У ч. 3 ст. 19 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року передбачено, що кожна Сторона вживає таких законодавчих й інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення можливості конфіскації чи в інший спосіб вилучення засобів вчинення кримінальних правопорушень і доходів, отриманих від кримінальних правопорушень, визначених цією Конвенцією, чи відчуження власності, вартість якої відповідає таким доходам. У ст. 23 цієї Конвенції йдеться про те, що Кожна Сторона вживає таких законодавчих й інших заходів, – включаючи заходи, що дозволяють застосування спеціальних слідчих методів із дотриманням національного законодавства, – які можуть бути необхідними для забезпечення їй можливості сприяти збиранню доказів у зв'язку із кримінальними правопорушеннями, визначеними у статтях 2–14 цієї Конвенції, та іден-

тифікувати, вистежувати, заморожувати і заарештовувати засоби та доходи, отримані від корупції, чи власність, вартість якої відповідає таким доходам.

У резолюції Комітету Міністрів Ради Європи «Про двадцять принципів боротьби з корупцією» від 6 листопада 1997 року № R97(24), зокрема, також наголошено на потребі забезпечувати необхідні заходи для конфіскації і позбавлення доходів в результаті випадків корупції.

Згідно зі ст. 78 Кримінально-процесуального кодексу України від 28 грудня 1960 року гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом є речовими доказами. Відповідно до ст. 81 Кримінально-процесуального кодексу України питання про речові докази вирішується вироком, ухвалою чи постановою суду або постановою органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи, при цьому, зокрема гроші, цінності та інші речі нажиті злочинним шляхом, передаються в доход держави.

Існує Інструкція про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду затверджена спільним Наказом Генеральної прокуратури України, Державної податкової адміністрації України, Верховного Суду України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної судової адміністрації України від 27 серпня 2010 року. Зокрема, в цій Інструкції передбачено наступне. Факт вилучення речових доказів, документів, цінностей та іншого майна (у тому числі предметів і документів, вилучених з обігу) відображається у протоколі слідчої дії. Для вилучення об'єктів, застосування яких потребує певних навиків, точної фіксації їх якісних характеристик, індивідуальних ознак та визначення вартості, залучаються відповідні спеціалісти. У необхідних випадках виявлення та вилучення предметів, цінностей та документів фіксується фотозйомкою, відеозаписом та іншими науково-технічними засобами. У протоколі перераховуються всі предмети, які вилучаються, та щодо кожного такого предмета повинні бути вказані точне найменування, кількість, міра, вага, серія і номер, інші відмінні індивідуалізуючі ознаки, а також місце, де відповідний об'єкт був виявлений. Про вилучення майна, на яке для забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації накладено арешт, складається окремий протокол, у порядку, передбаченому чинним кримінально-процесуальним законодавством. При цьому все майно, яке вилучається (описується), також має бути перераховане із зазначенням вищевказаних відмінних індивідуалізуючих ознак кожного предмету. Усі вилучені предмети, цінності і документи пред'являються понятим та іншим учасникам слідчої дії. У

необхідних випадках зазначені об'єкти упаковуються для уникнення їх пошкодження, неконтрольованого доступу до них та забезпечення збереження слідів (мікрослідів), які є на них, з доданням бірок, посвідчених відповідними написами і підписами особи, у якої вилучено речі, понятих, слідчого, працівника органу дізнання, прокурора, працівника апарату суду, які скріплюються печаткою відповідного органу, про що зазначається в протоколі. Якщо протокол з описом предметів і цінностей, які вилучаються, з якихось причин на місці скласти неможливо (наприклад, у зв'язку з їх значною кількістю), вони упаковуються і опечатуються з доданням бірок з написами, які засвідчують вищеназвані особи.

У п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна» від 31 березня 1989 року № 3 звернуто увагу судів, що у справах про хабарництво, зайняття забороненими видами господарської діяльності та про інші корисливі злочини згідно із законом з винних стягується безпідставно набуте майно. Якщо безпідставно набутого майна не виявлено, у доход держави стягується його вартість. Причому вартість фактично безпідставно набутого майна, а не передбачувана нажива. Якщо до кримінальної відповідальності притягнуто двох осіб і більше, з кожної з них стягується вартість безпідставно набутого особисто нею майна за принципом часткової відповідальності в розмірі фактично одержаного. Солідарна відповідальність у таких випадках не застосовується.

У п. 24 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 року № 5 роз'яснено, що предмет хабара на підставі п. 4 ст. 81 Кримінально-процесуального кодексу має передаватися в дохід держави. Якщо майно, передане як хабар, не знайдено, безпідставно придбане належить стягувати в дохід держави на підставі ст. 470 Цивільного кодексу України. При цьому слід враховувати офіційні дані Державного комітету статистики України про показники рівня інфляції і за необхідності відповідно збільшувати суму, яка підлягає стягненню. У випадках, коли вартість речей, які були предметом хабара, на час розгляду справи змінилася, розмір грошової суми, що підлягає стягненню, повинен визначатися за новими цінами.

Відповідно до ст. 265 Кодексу України про адміністративні правопорушення речі і документи, що є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення, виявлені під час затримання, особистого огляду або огляду речей, вилучаються посадовими особами органів, зазначених у статтях 234-1, 234-2, 244-4, 262 і 264 цього Кодексу. Ви-

лучені речі і документи зберігаються до розгляду справи про адміністративне правопорушення у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України за погодженням із Державною судовою адміністрацією України, а після розгляду справи, залежно від результатів її розгляду, їх у встановленому порядку конфіскують, або повертають володільцеві, або знищують, а при оплатному вилученні речей – реалізують. Про вилучення речей і документів складається протокол або робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення, про огляд речей або адміністративне затримання.

О.Я. Маланій,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІВ З ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1918–1939 рр.)

В економічному відношенні Друга Річ Посполита була однією з найвідсталіших країн Європи. В порівнянні з корінними польськими землями, на території Львівського, Станіславського та Тернопільського воєводств був вищий рівень безробіття, що давало можливість роботодавцям не дотримуватись прав робітників. Проте несвоєчасна виплата заробітної плати, незаконне звільнення, порушення безпечних умов праці та розпорядку робочого дня призводило до численних соціально-економічних страйків робітників.

Тому вважаємо доцільно розглянути питання правового статусу органів, що вирішували трудові спори на території Східної Галичини у 20-30 рр. XX ст.

Для вирішення колективних трудових спорів, що виникали в сільському господарстві інспектор праці проводив переговори з сторонами конфлікту. Якщо не вдавалося дійти згоди, то скликав комісію з вирішення трудових спорів та примирну комісію [1].

В даному дослідженні більш детально зупинимось на характеристиці правового статусу органів з вирішення трудових спорів, що виникали на промислових підприємствах та у торгівельних закладах.

Одним із завдань інспекції праці було врегулювання конфліктів між роботодавцями та робітниками, з'ясування причин спорів та сприяння їх залагодженню [2].

Але постійне збільшення кількості страйків змусило польську владу створити спеціальні органи, що займалися суто вирішенням колективних трудових спорів, що виникали на промислових підприємствах та у торгівельних закладах.

Розпорядження Президента «Про надзвичайні комісії з вирішення колективних трудових спорів між роботодавцями та робітниками в промисловості і торгівлі» від 27.10.1933 р. зобов'язувало Міністра соціальної опіки скликати комісію тільки за умови, що спір загрожує господарським інтересам держави. В склад надзвичайної комісії входили члени Міністерств соціальної опіки, юстиції, промисловості та торгівлі, а також в рівній кількості присяжні засідателі (ławników), що представляли сторони конфлікту. Якщо сторони спору ухилялись від участі в роботі комісії, то комісія засідала в складі трьох членів – представників міністерств.

Після перевірки доказів, допиту свідків та вивчення думки експертів комісія більшістю голосів приймала рішення, що набирало чинності після затвердження Міністром соціальної опіки. Рішення укладалось на визначений термін, але в інтересах держави його могли відмінити до закінчення терміну [3].

Недоліком міжвоєнного законодавства Польщі про вирішення колективних трудових спорів в промисловості і торгівлі вважаємо невизначеність строків розгляду спорів і винесення рішень комісіями з вирішення конфліктів.

Важливим положенням законодавства вважаємо те, що прийняте комісією рішення було підставою для укладення договорів праці у певній галузі промисловості, а також – індивідуальних договорів праці у місцевості за умови, що його положення покращували становище робітників [4].

Після прийняття рішення у справі члени комісії та головуючий підписували протокол, а сторони конфлікту ознайомлювалися з положеннями рішення. Кожна з сторін конфлікту мала право в 14-денний термін оскаржити прийняте комісією рішення, звернувшись до інспектора праці відповідного обводу. Якщо сторони конфлікту погоджувались з рішенням комісії, то Міністр соціальної опіки його затверджував і воно набирало чинності [5].

До порушників законодавства про вирішення колективних трудових спорів у промисловості та торгівлі застосовувалося покарання у вигляді арешту і (або) штрафу. Зокрема, за неявку на засідання комісії експерти та делегати від роботодавців та робітників підлягали арешту до 4 місяців і штрафу або одному з цих покарань. Свідоме перешкоджання діяльності комісії вчинене з корисливою метою каралося арештом до 1 року і штрафом [6].

Як бачимо, у міжвоєнний період трудовим законодавством Польщі були врегульовані питання порядку вирішення колективних трудових спорів, компетенції комісії з вирішення колективних трудових спорів у сільському господарстві, промисловості і торгівлі та оскарження рішення комісії з вирішення спорів.

---

1. Ustawa o załatwianiu zatargów zbiorowych pomiędzy pracodawcami a pracownikami rolnymi // Dziennik Praw Państwa Polskiego. – 1919. – № 65. – P. 394.
2. Rozporządzenie o inspekcji pracy. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1927. – № 67. – Poz. 590.
3. Rozporządzenie o nadzwyczajnych komisjach rozjemczych do załatwiania zatargów zbiorowych pomiędzy pracodawcami a pracownikami w przemyśle i handlu. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1933. – № 82. – Poz. 604.
4. Ustawa w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o nadzwyczajnych komisjach rozjemczych do załatwiania zatargów zbiorowych pomiędzy pracodawcami a pracownikami w przemyśle i handlu. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1937. – № 30. – Poz. 226.
5. Rozporządzenie wydane w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości oraz Ministrem Przemysłu i Handlu o wykonaniu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. o komisjach rozjemczych do załatwiania zatargów zbiorowych pomiędzy pracodawcami a pracownikami w przemyśle i handlu. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1937. – № 40. – Poz. 321.
6. Rozporządzenie o komisjach rozjemczych do załatwienia zatargów zbiorowych pomiędzy pracodawcami a pracownikami w przemyśle i handlu. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1937. – № 39. – Poz. 313.

О.В. Марко,
юрист-міжнародник, асистент кафедри
(ІНПП НУ «Львівська політехніка»)

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ ЯК ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ У ВИГЛЯДІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

Поняття «переслідування» упродовж всієї історії людства, загалом, означало дискримінацію за якимось ознаками. Під час Другої Світової війни нацисти переслідували євреїв саме через їхню приналежність до саме цієї національної групи. Проте і під час Голодомору 1932-1933 рр. в Україні українське селянство зазнало переслідування з боку тодішньої комуністичної партії на чолі з Й. Сталіним. Та, для то-

го, щоб це довести, необхідно визначити елементи злочину проти людяності у вигляді переслідування.

Так, у справі Тадіча 1997р. [3]. Судова палата МКТЮ зазначала:

«695. /…/ запропоновано наступне визначення: Діяння державної влади або політичної директиви, що переслідує індивіда та спрямовує на нього катування, утиск, або дискримінаційні міри, призначені для або ймовірно спричинення фізичного або розумового розладу, або для економічної шкоди через вірування жертви або членство у відповідній дискримінованій групі (релігійній, соціальній, етнічній, лінгвістичній і т.д.), або просто через те, винуватець прагнув вибрати дану категорію жертв через свої специфічні переконання.

696. Інша можлива дефініція переслідування спочатку була запропонована для злочинів проти людяності в загальному. M. Le Gunehec Касаційного суду у справі Барбьє написав: передусім, ці злочини порушують основні права людства; право на рівність, без особливостей раси, кольору шкіри і національності, право на особисті політичні і релігійні переконання.

Такі злочини не тільки спричиняють кривду та смерть, але й посилюють злорадне, навмисне і безповоротне паплюження гідності всіх мужчин і жінок: вони переслідуються тільки тому, що належать до певної групи і крім того, через їх переслідників або через неприйнятність їх домінування.» /…/

Далі судова палата стверджувала, що необхідною є певна форма дискримінації, яка повинна бути на специфічній основі (расовій, релігійній або політичній), яка є навмисною і випливає з порушення основних прав індивідів.

Таким чином, Обвинувачення у досудовому зверненні виділяє такі елементами переслідування: (1) обвинувачений вчинив відповідне діяння або бездіяння проти жертви; і (2) вказане діяння або без діяння було призначене обвинуваченим для того, щоб стурбувати, викликати страждання або по-іншому дискримінувати жертву, основуючись на політичній, расовій або релігійній підґрунтях.

У Проекті кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, відповідно до ст.18 п. е, переслідування по політичним, расовим, релігійним або етнічним мотивам кваліфікується злочином проти людяності за умов, якщо воно вчиняється систематично або у широких масштабах, і інспіруються або направляються владою або будь-якою організацією або групою.

В Коментарі до Кодексу зазначено: «…Нелюдські діяння переслідування при всіх його різних формах завжди мають наступний елемент – відмова від прав людини і основних свобод, якими без якої-небудь відмінності наділена кожна людина, як це і визнано в Статуті

ООН (ст. 1 і 55) і Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (ст. 2).

Дане положення застосовувалося б по відношенню актів переслідування, не включаючи елемент конкретного наміру, необхідного для злочину геноциду відповідно статті 17…» [5; 104].

Однак, у даному даній статті до злочинів проти людяності також відносять таке заборонене діяння, як інституціоналізована дискримінація по расовій, етнічній або релігійній ознаках, включаючи порушення основних прав і свобод, що призводить до серйозного (ст.18 п. f) обмеження частини населення, що є спорідненим з поневоленням.

Та щодо цього у Коментарі зазначено: «… категорії заборонених діянь являють собою різні і при цьому тісно пов'язані між собою види злочинної поведінки, поєднані з відмовою людям в правах людини і основних свобод на основі яких-небудь допустимих дискримінаційних критеріях.

Хоч заборонені діяння окремих категорій повинні вчинятися систематично або в широких масштабах для того, щоб вони кваліфікувалися в якості злочинів проти людяності у відповідності з даною статтею, шоста категорія заборонених діянь далі потребує, щоб дискримінаційний план або політика були інституціоналізованими, наприклад, прийняттям ряду законодавчих заходів, відмовляючи особам, які належать до якої-небудь расової, етнічної або релігійної групи, їх правах людини або свободах.

Заборонене діяння, яке охоплюється даним пунктом, який складається з трьох елементів: дискримінаційного акту, вчинений проти осіб в силу їх приналежності до расової, етнічної або релігійної групи, яка потребує відповідної степені активної участі; відмова в їх правах людини і основних свободах, яка потребує достатньо серйозної дискримінації; а також викликане цим серйозне обмеження осіб, які належать до групи і представляють собою відповідну частину населення…»[5; 104-105].

На кінець, розглянувши міжнародну судову практику, спробуємо визначити елементи переслідування злочину Голодомору 1932-1933 рр. в Україні за елементами, виділеними у Римським Статуті Міжнародного кримінального суду[4].:

1. Виконавець, у особі Й. Сталіна та решту верхівки комуністичної партії тодішнього СРСР, обмежив свободу мільйонів осіб з точки зору здійснення основоположних прав. Так як було зазначено вище, селянство знаходилося під контролем виконавця, людям проживаючих у селах, як і були занесені на «чорну дошку», заборонялося покидати територію сіл, а також з січня 1933 р., згідно Директиви

РНК СРСР і ЦК ВКП(б) про попередження масових виїздів голодуючих селян за продуктами від 22 січня 1933 р. [1; 635], усім громадянам УСРР та Північного Кавказу заборонялося взагалі виїжджати за межі своєї республіки. Також, основним доказом даного злочину буде «Цілком таємне і дуже термінове» Розпорядження Наркомюсту УСРР про соціально-класовий підхід при винесенні вироків за постановою ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 року від 14.09.1932 р. [2; 519, 521], згідно якого на обласних прокурорів і голів облсудів покладали особистий догляд за роботою периферії в справах, зв'язаних з громадською власністю, надати категоричну директиву місцям про детальне з'ясування соціального і маєткового стану звинувачених у справах, обов'язкове ствердження соцстану точними безсумнівними документами і докладного висвітлення соц- і маєткового стану в вироках, застосовувати максимум санкцій у справах, а також НКЮ вимагає суворо диференційного підходу в залежності від соцстану, наслідків злочину і т.д. Отже, виконавець переслідував, так званих, куркулів, антирадянських та контрреволюційних елементів, тобто усе селянство.

2. Виконавець вибрав у якості об'єкту для переслідування цілу групу як таку.

3. Такий вибір був продиктований і політичними, і національними, і етнічними, і культурними та релігійними мотивами.

4. Діяння було вчинене у зв'язку зі злочинами, що підлягають під юрисдикцію МКС.

5. Діяння було вчинено в рамках широкомасштабного і систематичного нападу на цивільне населення.

6. Виконавець знав, що діяння являється частиною широкомасштабного і систематичного нападу на цивільне населення, і мав умисел зробити його частиною такого нападу.

Отже, оскільки всі елементи переслідування визначені, безсумнівно у 1932–1933 рр. в Україні комуністична партія, на чолі з Й. Сталіним та його соратниками, переслідувала українське селянство через політичні, національні і/або етнічні мотиви.

---

1. РДАСПІ. – Ф. 558. – Оп.11. – Спр.45. – Арк.109-109 зв. Оригінал. Машинопис; 3.
2. ЦДАВО України. – Ф. 24. – Оп.13. – Спр. 81. – Арк.20–23. Засвідчена копія. Машинопис; 2.
3. Prosecutor v. Dasco Tadić a/k/a «DULE» (Opinion and judgment) Case No. IT-94-1 of 7 May 1997.
4. ICC – ASP/1/3.
5. I.L.C. Draft Code.

В.Я. Марковський,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

Науковці, які досліджують польсько-українські взаємини у міжвоєнний період, відзначають дискримінаційний характер національної політики Другої Речі Посполитої. Проаналізувавши юридичну практику міжвоєнної Польщі у сфері мовних відносин*, нам також доводиться констатувати дискримінаційний характер її мовного законодавства.

В першу чергу йдеться про невідповідність законів та підзаконних актів Основному Закону цієї держави. Слід зазначити, що принципи мовної політики Другої Речі Посполитої були встановлені Конституцією від 1921 р. [2], тому, виникає питання, на яких саме правових засадах чи по іншому конституційних принципах, базувалась мовна політика цієї держави.

Для того щоб доводити тезу про неправомірний характер мовної політики Другої Речі Посполитої, в частині невідповідності правових норм мовних законів Основному Закону цієї держави, спочатку необхідно чітко виділити та проаналізувати конституційні положення (приписи) у сфері мови. Наша проблематика вимагає також вирішення питання про відповідність положень Основного Закону у сфері мовних відносин міжнародно-правовим актам, виконувати які зобов'язувалась Друга Річ Посполита. Йдеться про міжнародні договори метою яких був захист національних меншин, зокрема прав і свобод у сфері мови.

Національна політика в цілому і, зокрема, мовна політика Другої Речі Посполитої формувалась у період становлення Версальсько-Вашингтонської системи договорів у 1919–1920 рр. Після Першої світової війни в рамках Ліги Націй була створена система захисту прав національних меншин. Вона грунтувалася на міжнародно-правових зобов'язаннях держав, що містилися в системі версальських договорів, одним з яких був «Трактат між Головними Державами союзними і

---

* Мовні відносини – це суспільні відносини, змістом яких є зв'язки між суб'єктами цих відносин – особами, націями в межах однієї держави, національними меншинами, корінними народами, етнічними групами, органами державної влади, що виникають з приводу збереження, використання та поширення національних мов – див. Ткаченко Є.В. [1].

об'єднаними та Польщею» (далі – Трактат), укладений 28 червня 1919 р. [3].

Оскільки новостворена Друга Річ Посполита позиціонувала себе як демократична держава*, то найвищу юридичну силу мали норми Основного Закону та зобов'язання, які взяла на себе Польща після підписання Трактату. Цей документ містив низку односторонніх зобов'язань Польщі перед союзними державами та Лігою Націй щодо охорони прав національних меншин, зокрема у сфері мовних відносин, що і є важливим для нас.

У ст. 1 Трактату було зазначено, що Друга Річ Посполита зобов'язується дотримуватися вимоги про те, що положення, викладені у ст.ст. 2–8, вважатимуться засадничими законами, тобто повинні бути імплементовані до конституції цієї держави. Відповідно до ст. 1 цього міжнародного договору «жоден закон, розпорядження чи будь-яка урядова діяльність не буде суперечити положенням, викладеним у цьому Трактаті» [3, s. 1936]. У ст. 2 Трактату містилися зобов'язання польського уряду забезпечити повну охорону прав і свобод без різниці національності, мови, раси чи релігії. Положення цього договору, що містилися у статтях 7, 8 та 9, безпосередньо стосувалися захисту мовних прав українців у публічній та приватній сфері суспільних відносин.

Умови Трактату зобов'язували Польську державу забезпечити національним меншинам право використовувати рідну мову у приватних відносинах. У публічній сфері суспільних відносин (йдеться про відносини між державою та особою і суспільством, які складаються в процесі організації та здійснення державної влади) використання мови було обмежено до вільного використання мови меншин у пресі й на публічних зібраннях.

У сфері освіти гарантії Трактату обмежувалися до права меншин створювати приватні освітні заклади із рідною мовою навчання – ст.8 Трактату. У ст. 9 цього договору вимагалося забезпечити меншинам право навчати дітей рідною мовою лише у початковій школі, яку відповідно до умов договору повинна була фінансувати держава з місцевого бюджету [3].

---

* Березнева Конституція Другої Речі Посполитої гарантувала всі демократичні права і свободи, право приватної власності, соціальне забезпечення на випадок хвороби і безробіття. В загальному, Конституція Польщі 1921 року була прогресивною, взірцем для неї послужив Основний Закон Франції. Див Паславська О. [4].

Відтак під тиском держав Антанти Польща була змушена імплементувати до своїх конституційних актів принцип рівноправності усіх громадян держави і поваги до етнічних, расових, релігійних та мовних меншин у сфері приватних відносин. Польща зобов'язувалася надати національним меншинам право на культурну автономію, а саме: право створювати недержавні організації (приватні школи, виховні заклади, інші громадські організації), у яких можуть використовувати рідну мову без будь-яких обмежень, але – без будь-якої фінансової підтримки з боку держави. Знову ж таки, йдеться про приватну сферу суспільних відносин, у яку держава не втручалася ні фінансово, ні організаційно. Відповідно до Основного Закону Другої Речі Посполитої найвищу юридичну силу мали конституційні норми і жоден закон не міг суперечити положенням конституції (ст. 38 розділу II Законодавча влада) [2].

У ст. 95 Конституції держава гарантувала на своїй території цілковиту охорону життя, свободи і майна без різниці походження, національності, мови, раси чи релігії – як того й вимагав Трактат. У ст. 96 закріплено право нацменшин на рівність усіх громадян перед законом. У ст. 109 закріплено право на збереження своєї національності, на розвиток своєї мови та національних особливостей. Ст. 110 надавала громадянам Польщі, які належать до меншин національних, релігійних чи мовних, право на створення громадських та релігійних установ, шкіл за власний кошт, та вільне використання у них рідної мови та релігійних обрядів [2]. Положення ст.ст. 109–110 залишилися чинними і в тексті Конституції Другої Речі Посполитої, прийнятої 23.04.1935 р. [5].

Відтак проаналізувавши положення Конституції Другої Речі Посполитої можна виділити наступні конституційні принципи її мовної політики: неприпустимість привілеїв чи обмежень конституційних прав і свобод громадян за мовними ознаками; право на використання мов національних меншин у сфері приватних відносин; збереження мовної самобутності національних меншин; право на розвиток мов національних меншин; гарантування відповідно до закону громадянам, які належать до національних меншин права на створення приватних шкіл (саме приватних, а не державних), інших недержавних організацій з рідною мовою навчання, виховання; судовий захист правовідносин, пов'язаних з мовними проблемами.

Разом з тим, у конституційних актах міжвоєнної Польщі відсутні норми, які б гарантували меншинам право на освіту рідною мовою, та державне фінансування освіти мовних меншин. Вважаємо, що збереження мовної самобутності певної національної меншини та розвиток її мови можливий лише у тому випадку, коли діти цієї меншини отримують освіту рідною мовою. Нагадаємо, що положення ст. 9 Тра-

ктату не належала до переліку тих статей, які повинні були стати частиною основного закону польської держави, – відповідно до ст. 1 Трактату. Виникає питання, для чого ж тоді було прописувати правову норму про фінансування з бюджету початкової освіти. Це питання залишається без відповіді, вказана стаття Трактату залишилася мертвою буквою чи пустопорожньою декларацією.

Хоча у конституційних актах Другої Речі Посполитої були відсутні будь-які положення про державну чи офіційну мову, але мовні права національних меншин стали правовими нормами, які мали найвищу юридичну силу. Тобто мовні відносини у Другій Речі Посполитій були об'єктом конституційно-правового регулювання і мали високий статус Конституційних гарантій. Таким чином Друга Річ Посполита формально виконала вимоги міжнародно-правового договору (Трактату між Головними Державами союзними і об'єднаними та Польщею від 28.06.1919 р), щодо захисту прав нацменшин. Наступним завданням стане аналіз законів та підзаконних нормативно-правових актів на відповідність Конституції міжвоєнної Польщі.

---

1. Ткаченко Є.В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: монографія / Є.В. Ткаченко. – Харків: Вид-во «ФІНН», 2010. – 336 с.
2. Dz.URP.1921. Nr.44 poz. 267.
3. Dz.URP.1920. Nr.110 poz. 728.
4. Паславська О. (1918 – 1921 рр.). Відродження польської державності / О. Паславська // Матеріали X регіональної науково-практичної конференції. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні (5–6 лютого 2004 р.). – С. 121–123. http://law.lnu.edu.ua/uploads/media/Conferenc_2006_02.pdf.
5. Dz.URP.1935. Nr.30 poz. 227.

Ю.О. Мартиневич,
аспірант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НОРМА ПРАВА В РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОМУ ПРАВІ *(в контексті позитивістського праворозуміння)*

У всіх країнах романо-германського типу права норму права розуміють, аналізують і оцінюють однаково. На думку Р. Давида, цей аспект є одним з найважливіших елементів єдності романо-германської правової сім'ї при всій її географічній протяжності [1, с. 69].

При цьому норма тут є чимось більшим, аніж засіб вирішення конкретної справи. Завдяки юридичній науці норма права займає особливе місце у правовій системі, її розуміють як загальне правило поведінки, встановлене і забезпечене державою з метою регулювання суспільних відносин. Вона регулює кількість невизначених суспільних відносин, розрахована на коло неперсоніфікованих суб'єктів, діє безперервно у часі [2, с. 58]. Норма права в романо-германському праві – це своєрідна проміжна ланка між принципами права та правозастосуванням. А тому норми права не можуть і не повинні бути занадто загальними, оскільки не будуть здатні належно регулювати суспільні відносини, але водночас вони повинні мати належний рівень узагальнення, щоб регулювати відповідний тип відносин, а не лише конкретний випадок [2, с. 58].

У всіх правових системах РГПС (романо-германської правової сім'ї) юридична наука об'єднує правові норми у більш об'ємні групи (інститути, галузі), котрі, у свою чергу, утворюють систему права, де первинним елементом виступає норма права [2, с. 58].

Концепція юридичної норми в романо-германському праві припускає, що суб'єкт правотворення не може передбачити всі конкретні ситуації у юридичній практиці, і тому функцією правової норми є встановлення правових меж та директив суб'єкту правозастосування, отож юридична норма повинна залишати завжди необхідну свободу розсуду [2, с. 60].

Наявність такого доктринального підходу дає можливість використовувати додаткові джерела права, а саме принципи права, судову практику, судовий прецедент, правовий звичай і т. д., що надає швидкої динаміки романо-германській правовій сім'ї.

Слід зупинитися на особливостях правових норм у романо-германському типі права (сім'ї).

Як зазначено в довіднику з «Нормотворчої техніки Німеччини», правові норми в абстрактній і універсальній формі встановлюються для невизначеного числа випадків, за якими правові наслідки настають за тих чи інших фактичних обставин, що описуються абстрактно [3, с. 9]. І залежно від того, який правотворчий орган видає документи, розрізняють закони і нормативні постанови [3, с. 9]. На основі сказаного вирізняються такі ознаки правових норм:

1. Їх загальний характер.

2. Значна роль юридичної науки у створенні норм права. Юридична наука традиційно займається впорядкуванням і систематизацією рішень, що приймаються з конкретних справ, визначає чіткі основні принципи, загальні засади, якими в майбутньому можуть керуватися судді та юристи-практики [4, с. 82].

3. Пріоритет норм, що містяться в законодавстві.

Юристи романо-германської правової сім'ї сприймають право як розгалужене і величезне зібрання письмових текстів, що мають силу закону. Закон становить собою найприйнятнішу форму для втілення норм права як загальних правил поведінки. Річ у тім, що закон має загальний і неперсоніфікований характер: він застосовується до всіх, хто підпадає під його умови, з моменту набрання чинності й скасування [5, с. 90].

Найбільш відомі норми систематизовані в кодифікованих актах, а норми, які мають найвищу юридичну силу, – в Конституції та конституційних законах.

4. Своєрідність зв'язку з судовою практикою.

Ця своєрідність проявляється в офіційному запереченні судової практики. Судові рішення є наслідком розуміння законів судами [4, с. 83]. Водночас судова практика своєрідно впливає на право за допомогою тлумачення його норм [4, с. 83].

Як зазначає Р. Давид, норма, створена законодавцем, – це лише те ядро, навколо якого обертаються «вторинні правові норми» [1].

Існує проблема взаємовідносин закону і правової норми у французькому праві. Французький теоретик права Ж.-П. Камбі у статті «Співвідношення закону і правової норми» зазначає, що закон повинен містити тільки нормативні положення. Закони дійсні, у відповідності з важливою формулою Порталі, якщо вони імперативні й містять у собі правила поведінки. Також у Франції практикують гнучкі норми, що присутні в законах у формі принципів, визначень, цілей, і не породжують зобов'язань. Гнучкі норми виконують важливу функцію, створюючи умови для використання додаткових джерел права.

Вони виступають містком між законодавцем та правозастосовувачем, оскільки законодавець не може в законодавстві передбачити всього. Також використовують норми програмні, що виступають певним засобом розвитку особистості в суспільстві [6, с. 17–21].

Отже, норма права є первинним елементом в системі права в РГПС, на її основі формується загалом право і створюються додаткові джерела права. Норми РГПС за природою абстрактні і несуть у собі велику кількість культурологічної інформації суспільства.

---

1. Давид Р. Основные правовые системы современности / Рене Давид, Камила Жоффре-Спинози; пер. с фр. В.А. Туманова. – М.: Международные отношения, 2003. – 400с.

2. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу: [навчальний посібник]. / Л.А. Луць. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 247 с.

3. Справочник по нормативной технике: пер. с нем. – 2-е изд., перераб. – М.: БЕК, 2002. – 296 с.

4. Порівняльне правознавство: підручник для студ. вищ. навч. закл. / В.Д. Ткаченко, С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов; за ред. В.Д. Ткаченко. – Х.: Право, 2003. – 274 с.

5. Бержель Ж.Л. Общая теория права / Ж.Л. Бержель; под общ. ред. В.И. Даниленко; [пер.с фр.]. – М.: NOTA BENE, 2000. – 576 с.

6. Правовые исследования во Франции: сб. науч. ст. / РАН ИНГИОН, Центр социальных научн.-информ. исследований, Отд. правоведения; [под общ. ред. В.В. Маклакова]. – М., 2007. – 212 с.

Р.О. Машуков,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
(Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Загальний перелік об'єктів цивільних прав закріплено у положеннях ст. 177 ЦК України. Незважаючи на те, що земельна ділянка є невід'ємним елементом цивільного обороту, відповідно, об'єктом цивільних прав, цивільне законодавство її не визначає. Як об'єкт права власності вона визначена у ЗК України (ч. 1 ст. 79).

Правове регулювання відносин власності щодо присадибної земельної ділянки (садиби) були досліджені С.В. Губарєвим [1]., хоча цей автор не надає значення терміна «присадибна земельна ділянка (садиба)».

У зарубіжній науці цивільного права земельній ділянці як об'єкту цивільних правовідносин було приділено окремої уваги у роботі О.В. Котарєвої [2]. Теоретичні розробки, що були б присвячені терміну «земельна ділянка» на сьогодні у національній цивілістиці майже відсутні. Виняток же складає робота, що була проведена нами стосовно земельної ділянки для садівництва [3, с. 147–158].

У правовій доктрині категорія «земельна ділянка» є полісемантичною.

Аналіз положень ст. 177 ЦК України свідчить, що об'єкти цивільних прав бувають у вигляді речей, майна, майнових прав, дій (результати робіт, послуг та ін), інформації, а також матеріальних та нематеріальних благ. У зв'язку із цим наведемо підхід К.С. Мітягіна, за яким земельна ділянка у цивільному праві є матеріальним благом [4, с. 4]. Термін «благо» не визначається цивільним законодавством і на

наш погляд є досить оціночним. Земельна ділянка як об'єкт цивільних прав, перш за все, є об'єктом майнових відносин, зокрема, відносин власності. Тож приєднуємося до підходу Є.О. Суханова стосовно того, що право власності має за об'єкт індивідуально визначену річ, зокрема, земельну ділянку під кадастровим номером [5]. Звідси, земельна ділянка є річчю.

Аналіз ч. 1 ст. 181 ЦК України свідчить, що земельна ділянка є нерухомою річчю, що, у свою чергу, є традиційним для цивілістики. Так, за Є.В. Васьковським, до нерухомих речей належить земля та все, що тісно до неї прикріплене (рослини, будівлі), а до рухомих – інші предмети [6, с. 118].

Перебування тієї чи іншої нерухомої речі в цивільному обороті завжди зумовлювалося наявністю особливих правил. Зокрема, К.П. Побєдоносцев відзначав, що обертання нерухомого майна від одного господаря до іншого не вільне, але пов'язане із суворими формами передачі та закріплення [7, с. 611]. З урахуванням положень ч. 1 ст. 182 ЦК України видається, що досліджуваний об'єкт цивільних прав є основою для нерухомих речей, виникнення, зміна та припинення прав щодо якого потребує державної реєстрації.

У ч. 1 ст. 188 ЦК України міститься правило: якщо кілька речей утворюють єдине ціле, що дає змогу використовувати його за призначенням, вони вважаються однією річчю (складна річ).

Вважаємо, що земельна ділянка може бути як самостійною річчю та і складаною. Універсальним прикладом цьому є земельні ділянки садівницьких товариства які належать юридичній особі (складна річ) та кожному з членів окремо.

За ЦК України речі поділяються на споживні (ч. 1 ст. 185) та неспоживні (ч. 2 ст. 185). У результаті порушення правил користування земельною ділянкою вона може втратити свої цінні якості та, як наслідок, первісне цільове призначення. Це може призвести до зміни цільового призначення об'єкта і його переміщення до іншої категорії земель. Водночас навіть у такому ймовірному випадку вона не змінить свого первісного ландшафтного вигляду протягом тривалого часу. Тому її можна характеризувати як неспоживну річ. Цивільне законодавство класифікує речі на ті, що мають індивідуальні ознаки, і ті, що мають родові ознаки (ч. 1 ст. 184 ЦК України). Земельна ділянка не є унікальною в своєму роді річчю, адже вона так само визначена на місцевості та закріплена у відповідних планах. Проте в правовій доктрині прямо вказується, що індивідуалізацією відзначаються земельні ділянки через їхнє географічне положення, рельєф, якісні властивості [8, с. 230]. До того ж для правочинів із цими нерухомими речами встановлено окремі деталізуючі вимоги (ст. 657 ЦК України).

З позиції Є.О. Харитонова та Н.О. Саніахметової, важливим критерієм поділу речей є їхній правовий режим [9, с. 209]. З урахуванням того, що ЦК України є кодексом приватного права, вважаємо, що на земельну ділянку поширюється особливий правовий режим цивільно-правової спрямованості [10]. Такий правовий режим властивий і деяким іншим речам. Яскравим прикладом цьому можуть бути цінні папери, відносинам щодо яких присвячено цілу главу ЦК України.

З урахування встановлених законодавством меж речі класифікуються за оборотоздатністю (ст. 178 ЦК України). Аналіз положень Постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» [11]. від 17.06.1992 р. свідчить про відсутність певних меж або додаткових правил щодо оборотоздатності земельних ділянок. Але не варто забувати про межі, які встановлено земельним законодавством щодо окремих категорій земель, наприклад тих, що існують стосовно іноземного суб'єктного складу (ч. 4 ст. 22, ч. 2 ст. 35 ЗК України). Отже, земельну ділянку можна вважати об'єктом, що вільно обертається в цивільному обороті, крім випадків, установлених законом.

Одним з головних критеріїв, який впливає на визначення характерних ознак правової природи земельної ділянки як об'єкта цивільного права, є її належність до конкретної категорії земель, що визначається відповідно до цільового призначення. Так, положення ст. 19 ЗК України виокремлюють дев'ять таких категорій.

Ґрунтуючись на викладеному, при характеристиці земельної ділянки як об'єкта цивільних прав, визначимо систему родових ознак, які, відповідно до підходу К.О. Кочергіної [12, с. 4]., умовно можна поділити на два блоки: невариативні (постійні) та варіативні (перемінні). Зокрема, до першого блоку відносяться ті ознаки, що деталізують досліджувану категорію як річ. До другого – ознаки, які вказують на суб'єктивні права та обов'язки окремих учасників цивільних правовідносин щодо земельної ділянки. Спектр визначених родових ознак не є вичерпним, однак завдяки йому видається можливим визначити цивільно-правову дефініцію **«земельна ділянка»** як вид нерухомої, неспоживної речі з індивідуальними ознаками, що може бути складною та/або подільною, на яку поширюється особливий правовий режим цивільно-правової спрямованості, яка підлягає державній реєстрації, може вільно відчужуватись або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, за винятком випадків, установлених законом, має використовуватися за цільовим призначенням. Думаємо, що такий підхід підкреслює «майнову цінність» земельної ділянки як об'єкта цивільних прав і, відповідно, об'єкта права власності. У свою чергу, це дозволяє вважати її майновою основою певних юридичних осіб, зокрема, садівницьких товариств. Отже, необхідно внести цей об'єкт цивільних прав до пере-

ліку інших об'єктів, що визначені в положеннях ч. 1 ст. 177 ЦК України. Перспектива подальших досліджень вбачаються в удосконаленні напрацювань, що були проведені у галузі цивільно-правового регулювання відносин щодо земельних ресурсів.

---

1. Губарєв С.В. Право власності фізичної особи на присадибну земельну ділянку (садибу): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Сергій Володимирович Губарєв. – К., 2009. – 17 с.
2. Котарева О.В. Земельный участок как объект гражданских правоотношений: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / О.В. Котарева. – М., 2007 – 20 с.
3. Машуков Р. О. Щодо визначення поняття земельної ділянки для садівництва як об'єкта цивільних прав / Р. О. Машуков // Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. – 2008. – № 4. – С. 147 – 158.
4. Митягин К.С. Гражданско-правовой режим земельных участков: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Кирилл Станиславович Митягин. – М., 2009. – 24 с.
5. Интернет интервью с Е.А. Сухановым заведующим кафедрой гражданского права МГУ имени М.В. Ломоносова, заместителем председателя Совета при Президенте РФ по кодификации и совершенствованию гражданского законодательства, д.ю.н., профессором: «Перспективы развития гражданского законодательства в России: планы и современные реалии» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: // http://www.consultant.ru/law/interview/sukhanov.html
6. Васьковский Е.В. Учебник гражданского права / Васьковский Е.В. – М.: Статут, 2003. – 382 с.
7. Победоносцев К. П. Курс гражданского права: в 3 т. / К. П. Победоносцев; [под ред. и с предисловием В. А. Томсинова]. – М.: Изд-во «Зерцало», 2003 – Т. 1. – 2003. – 768 с.
8. Правові основи майнових і земельних відносин: навч. посібник / [за заг. ред. В. М. Єрмоленка]. – К.: Магістр – XXI сторіччя, 2006. – 384 с.
9. Харитонов Е. О. Гражданское право Украины: учебник / Е. О. Харитонов, Н. А. Саниахметова. – [2-е изд.]. – Харьков: ООО «Одиссей», 2005. – 960 с.
10. Машуков Р. О. Цивільно-правовий режим земельної ділянки: співвідношення приватноправових і публічно-правових засад / Р. О. Машуков // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2007. – № 1. – С. 103 – 112.
11. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України № 2471-XII від 17 червня 1992 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2471-12
12. Кочергіна К. О. Зміст організаційно-правових форм підприємницьких товариств: інтереси, функції, правові засоби: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Катерина Олександрівна Кочергіна. – Харків, 2005. – 20 с.

А.А. Мельник,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СИСТЕМА ПРАВА В КОНТЕКСТІ РАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Однієї із сучасних проблем правозастосування є досить низька якість законодавства, не дивлячись на його постійне оновлення. Все це вимагає подальшого вдосконалення законодавства, яке повинне набути стабільним, оскільки це є важливою умовою ефективного правозастосування. Системність законодавства забезпечується в першу чергу за рахунок базових галузевих кодексів і законів, що мають вищу юридичну силу у певній галузі (інституті) права, що визначають ієрархію й види нормативних правових актів.

Необхідно розглядати вдосконалення як побудова оптимальної системи законодавства, що здійснюється у першу чергу, за рахунок упорядкування внутрішньо системних зв'язків, включення акту в систему законодавства шляхом різних форм систематизації, залежно від галузі (інституту). Законодавство повинне вчасно відображати реалії сучасної соціальної дійсності, що вимагає розвитку нормотворчої ініціативи. Це дозволить правозастосовним органам брати активну участь у нормотворчих процесах. Також якість законодавства може бути оцінене шляхом постійного моніторингу законодавства, у тому числі за допомогою системи щорічних доповідей, що дозволить уточнювати перелік питань, що вимагають свого дозволу. Процес вдосконалення законодавства залежить від створення внутрішньо узгодженої, науково та логічно обґрунтованої системи права, тому необхідним є уточнення механізму прийняття нормативних правових актів, деталізації межі дії нормативних правових актів у часі, у просторі й по колу осіб, а також розв'язання проблеми ієрархії нормативних правових актів.

Трансформація соціальних систем вимагає використати для характеристики вдосконалення законодавства термін «реформування системи права». На початковому етапі реформування необхідно здійснювати на основі теорії правової держави. Проведення кодифікації у період з 2000–2010 рр. підвищило інтерес до системи права. Знаковою подією, яка свідчить про якісно нове теоретичне осмислення реалізації правової реформи, є прийняття Державної програми розвитку законодавства України до 2002 року [1], в якій закріплено основні положення теорії вдосконалення законодавства, що вимагає подальшого осмис-

лення з позицій системного підходу до проблем правотворчості й правозастосування.

Вважаємо що, реальне існування й протиставлення системи права й системи законодавства вимагає використання терміна «нормативний масив», що включає зазначені системи в себе як різні форми прояву. Як сукупність нормативних актів, нормативний масив називається системою законодавства. Об'єднання нормативних приписів в ідеальні конструкції норм права передбачає створення критеріїв диференціації й інтеграції масиву. Розподілення норм по структурних підрозділах і на підставі вибраних критеріїв є системою права.

Система права й система законодавства виступають як реальні явища, органічно зв'язані елементи єдиного нормативного масиву, і є двома формами систематизації норм. Після систематизації система права й система законодавства звичайно збігаються й ототожнюються, але надалі можуть суперечити один одному. Нагромадження норм вимагає їхнього якісного впорядкування, у тому числі шляхом використання інших критеріїв або вдосконалення старих.

Визначений поділ і протиставлення системи права й системи законодавства з позиції нормативного масиву є багато в чому методологічною абстракцією. Оцінка даних систем як форми й змісту є досить гарним способом дослідження права, але при цьому будь-яка побудована модель системи права буде завжди досить суб'єктивна, тому що нормативний масив, що виступає основою правової системи, може досліджуватися й висвітлюватися з позицій різних її елементів. При цьому тільки включення норми в масив надає їй статус об'єктивності й вимагає включення норми в існуючу систему, що у свою чергу вимагає, розробки й теоретичне обґрунтування механізму належного включення нормативних правових актів в існуючу систему законодавства.

У межах наступності системи права України деякі правові конструкцій радянського вчення продовжують визначати розвиток національної системи права.

Таким чином, система права вимагає створення несуперечливої сукупності загальнообов'язкових норм, які знаходяться у різних джерелах права. Система законодавства містить реальні нормативні приписи, з яких система права формує ідеальні норми права. Система права, формуючись шляхом правотворчості й існуючи в рамках системи законодавства, визначає її розвиток, направляючи його (*розвиток*) у русло власної системності, виступаючи теоретичною основою побудови законодавства. Система права як юридична реальність відбиває єдність об'єктивних і суб'єктивних факторів, виступає як результат історичної еволюції й має всі риси об'єктивного, історично закономірного явища, ідеї про яку носять відносно умовний, суб'єктивний характер.

Отже, вітчизняне законодавство повинне бути достатнім для регулювання всього комплексу суспільних відносин і відповідати реальним політичним і соціально-економічним умовам, створювати правові основи для всебічної зашиті національного суверенітету, інтересів нашої держави. Це можливо тільки при дотриманні прав і свобод людини і громадянина, неухильному захисті національних інтересів України і еволюційному розвитку права.

---

1. Про Державну програму розвитку законодавства України до 2002 року: Постанова Верховної Ради України від 15 липня 1999 року № 976-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 29. – Ст.35.

О.А. Мельник,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ

Основним законом України (ст. 5) [1] закріплено, що народ здійснює свою владу безпосередньо і через відповідні органи: місцевого самоврядування та державної вади, тим самим закріплено і дві основних групи форм реалізації народовладдя на місцях: безпосереднього і опосередкованого. Місцеве самоврядування, як одна із найважливіших форм реалізації народовладдя вважається важливою підвалиною сучасної демократичної системи України. Як форма публічно-владного регулювання окремих сфер власної життєдіяльності територіальної соціальної спільноти (групою індивідів, об'єднаних спільними інтересами завдяки компактному проживанню на певній території), місцеве самоврядування, на відміну від централізованого державного управління, здатне забезпечити більш повне виявлення і реалізацію інтересів такої спільноти (територіальної громади). Європейська хартія місцевого самоврядування [2], ратифікована Україною, закріплює поняття місцевого самоврядування та вказує, що це право і реальна здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ і управляти нею, діючи в рамках закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення.

Конституція України (ст.140), у свою чергу, надає таке визначення місцевого самоврядування: «це право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції й законів України» [1]. При цьому, згадана стаття уточнює, що місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Питання організації місцевого самоврядування, формування, діяльності та відповідальності органів місцевого самоврядування (окрім обумовлених Конституцією України) визначаються законом.

Аналізуючи і порівнюючи норми Конституції та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3]. вбачається, що закон значно ширше розкриває поняття та зміст місцевого самоврядування, – не лише гарантоване державою право, а й реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції й законів України.

Конституція та закон про місцеве самоврядування, на відміну від Європейської Хартії місцевого самоврядування, не містять жодних посилань на здійснення місцевого самоврядування в інтересах місцевого населення, чим, на думку А. Афоніна, звільнили органи і посадових осіб місцевого самоврядування від обов'язку вести справи, виходячи, перш за все, з інтересів місцевого населення, а «…ступінь задоволення інтересів населення (територіальної громади) як основного критерію ефективності місцевого самоврядування, таким чином, не визнається» [4, с.40].

Згідно з Європейською Хартією «місцеве самоврядування – право і спроможність *місцевих властей*, в межах закону, здійснювати регулювання і управління суттєвою частиною державних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення», а відповідно до Конституції і Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», – це право *територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста.* Отже, суб'єктом самоврядування згідно з Європейською Хартією є місцеві власті, а згідно з Конституцією та законом про місцеве самоврядування – територіальна громада.

У зв'язку з цим постає надзвичайно важливе питання щодо визначення правового статусу та системи органів місцевого самоврядування, під відповідальність яких територіальні громади вирішують питання місцевого значення.

Поняття правового чи юридичного статусу (лат. status – стан, становище) особи в основному формулюють як сукупність її прав та обов'язків [5, с. 96].

В іншому аспекті такого поняття правовий статус особи – це закріплені в законодавстві її основні права і обов'язки. Дещо іншим є трактування статусу, як законодавчо закріпленого правового становища [6, с. 787].

Цей правовий інститут має такі складові: завдання та цілі, права та обов'язки, функції, відповідальність, організацію чи порядок утворення та процедури діяльності (регламент). У науці конституційного права статус, як зазначає Н. Богданова, – це теоретична конструкція, яка з'єднує нормативні характеристики, теоретичні уявлення про реальну практику реалізації правових настанов [7, с. 4–5].

Проте, як стверджує Н. Нижник, правовий статус – це категорія не тільки багатоаспектна, але й багатоелементна [8, с. 91].

Органи місцевого самоврядування, які хоч і не є органами державної влади, однак їх статус не можна прирівняти до статусу громадських організацій. Суб'єкти місцевого самоврядування – місцеві ради, їхні виконавчі органи, органи самоорганізації населення наділені владними повноваженнями по відношенню до громадян і юридичних осіб.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3]. до системи органів місцевого самоврядування відносяться:

1) ради – представницькі органи місцевого самоврядування: а) сільські, селищні, міські ради є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування визначені Конституцією та законами України; б) обласні та районні ради – органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст, у межах повноважень, визначених Конституцією та законами України, а також повноважень, переданих їм сільськими, селищними, міськими радами;

2) виконавчі органи рад: виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи, що є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 1) [3]. розкриває значення термінів: представницький орган місцевого самоврядування – виборний орган (рада), який складається з депутатів і відповідно до закону наділяється правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення; виконавчі органи

рад – органи, які відповідно до Конституції України та цього Закону створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених цим та іншими законами.

З огляду на згадані засади правового статусу органів місцевого самоврядування необхідно:

- у чинному законодавстві України відсутнє визначення терміну «орган місцевого самоврядування»;

- чітка класифікація виконавчих органів місцевого самоврядування (за рівнями або ланками) у законодавстві відсутня;

- потребує удосконалення такий елемент правового статусу органів місцевого самоврядування як компетенція (повноваження, у межах яких ці органи діють самостійно та несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону і повноваження органів виконавчої влади), делеговані у здійсненні яких вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади, невизначено які саме акти (види) повинні приймати ці органи.

- потребує закріплення на законодавчому рівні відповідальність органів місцевого самоврядування (за нереалізацію чи неналежну реалізацію повноважень, невжиття (невиконання) своєчасних заходів у різних сферах їх діяльності).

Внаслідок закріплення чинним законодавством принципових засад правового статусу органів місцевого самоврядування, що випливає з їх компетенції у сфері управління – предметів відання, завдань, функцій, територіальних меж діяльності кожного органу, повноважень щодо управління справами місцевого значення під свою відповідальність, останні зобов'язані діяти виключно в інтересах та від імені відповідних територіальних громад в межах Конституції та законів України.

Зазначене потребує уточнення поняття місцевого самоврядування, закріплення на законодавчому рівні визначення органу місцевого самоврядування та здійснення глибокого осмислення концептуальних напрямків реформування організації та функціонування територіальних громад та органів місцевого самоврядування.

---

1. Конституція України (Основний Закон): Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30.

2. Європейська Хартія про місцеве самоврядування // Віче. – 1993. – № 6. – С. 33–39.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

4. Афонін А. Закони слабкі без звичаїв // Місцеве самоврядування. 1998. №1(2). – С. 40.

5. Словник іншомовних слів / під ред. О.С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – 968 с.

6. Рабінович П.М. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / П.М. Рабінович, Г.Г. Шмельова, Л.А. Луць. – К., 1993. – С. 344.

7. Богданова Н.А. Категория статуса в конституционном праве / Н.А. Богданова // Вестник Московского университета. – 1998. – № 3. – С. 3–20.

8. Нижник Н.Р. Государственно-управленческие отношения в демократическом обществе / Н.Р. Нижник. – К.: НАНУ Ин-т госуд. и права, 1995. – 207 с. Богданова Н.А. Категория статуса в конституционном праве / Н.А. Богданова // Вестник Московского университета. – 1998. – № 3. – С. 3–20.

О.І. Миронюк,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСНОВНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВА

Одним з засадничих принципів реформування є принцип верховенства права, що забезпечує повноцінну реалізацію трьох основних вимірів розвитку держави: формує єдність громадян як народу – єдиного джерела влади і носія суверенітету, що складається з усіх громадян без жодних обмежень; легалізує можливість їх спільних дій щодо управління державою; сприяє усвідомленню суспільства як спільного блага. Дієвість принципу верховенства права, довіра громадян до наявних правових норм, відчуття власної захищеності законом України є передумовою продуктивної суспільної діяльності людини і громадянина, всебічного розвитку суспільства.

Станом на сьогоднішній день, остаточно не подолано наслідки тривалого панування авторитарного типу державного управління з притаманним йому правовим позитивізмом. Важливим моментом проведення реформування системи є об'єднання зусиль усіх гілок влади з інститутами громадянського суспільства для укорінення принципу верховенства права у законотворенні, правозастосуванні, судочинстві, діяльності виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, у правовій освіті. Адже саме принцип верховенства права над державою та над законами є одним з найцінніших здобутків людства.

Принципу верховенства права мають відповідати і законодавство України, й організація та діяльність органів державної влади, зок-

рема у процесі проведення реформ. З огляду на це вдосконалення та подальший розвиток вітчизняної системи права має відповідати наступним основних вимог.

1. Зрозумілість норм поведінки, закріплених у нормативно-правових актах, для громадян. Не повинно бути ситуацій, коли кілька законів по-різному врегульовують одні й ті самі суспільні відносини, коли підзаконні акти суперечать закону, коли органи влади на місцях застосовують інструкції, а не закон, коли положення закону сформульоване так, що його можна тлумачити по-різному, коли роз'яснення підмінюють положення нормативно-правових актів тощо.

2. Стабільність і послідовність законотворчої діяльності парламенту та нормотворчої діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. З одного боку, держава зобов'язана швидко та ефективно реагувати на нові потреби у врегулюванні тих чи інших суспільних відносин. З іншого – потрібно змінити практику постійної зміни «правил гри», нестабільності законодавства, розвиток якого є непрогнозованим. Невиправданою є ситуація, коли ключові питання в різних сферах суспільних відносин регулюються законами, яким вже по 30-40 років, які давно не відповідають ані часу, ані потребам суспільства. Відповідно основне завдання – забезпечити оптимальний баланс між стабільністю та динамізмом правового регулювання.

3. Однотипність правового режиму регулювання відносин. Неприпустимою є ситуація, коли з аналогічних питань ухвалюються різні рішення.

4. Відповідність законодавства сучасним світовим стандартам прав і свобод людини. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, за виконання обов'язку із забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Це є не тільки обов'язком Української держави перед своїми громадянами, а й міжнародним зобов'язанням нашої країни. Ратифікувавши численні міжнародні договори з прав людини, Україна взяла на себе зобов'язання із забезпечення дотримання положень цих договорів на своїй території Віденської конвенції про право міжнародних договорів передбачає виконання всіма гілками влади, а також громадськими та державними структурами на будь-якому рівні – національному, регіональному чи локальному – всіх зобов'язань без будь-яких винятків або обмежень. Жодна норма національного законодавства включно з нормами Конституції України, будь-які політичні, соціальні, культурні або економічні обставини всередині країни не можуть бути виправданням неспроможності виконати зазначені зобов'язання. Ґрунтовна ревізія виконання зобов'язань України за чинними міжнародно-правовими угодами у сфері прав людини з метою усунення наявних прогалин та колізій є важливим завданням для всіх органів державної влади та місцевого самоврядування.

5. Відповідність нормативно-правових актів загальним принципам права, закріпленим у Конституції України, передусім свободи, справедливості, рівності. Для цього необхідно забезпечити високу нормопроектну якість проектів законів та підзаконних нормативно-правових актів, ухвалити закон про нормативно-правові акти; розробляти та ухвалювати закони тільки тоді, коли їх прийняття є дійсно необхідним та виправданим; здійснити поступову ревізію законодавства, усуваючи недоліки, прогалини та колізії; забезпечити більшу доступність законів, зокрема через їх широке оприлюднення, ширшу участь громадянського суспільства в підготовці нормативно-правових актів та обсягу наявних прав і свобод людини і громадянина при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів. Необхідно припинити практику ухвалення законів та підзаконних актів, якими вводяться мораторії та інші тимчасові обмеження прав громадян.

6. Подолання основних інституційних недосконалостей судової системи України, зокрема: зволікання з розглядом справ у судах; незабезпечення права громадян на правову допомогу; низька якість судових рішень, про що свідчить значний відсоток скасованих рішень під час їх перегляду в апеляційному чи касаційному порядку; невиконання судових рішень; низьке матеріально-технічне забезпечення судів.

7. Приведення діяльності правоохоронних органів у відповідність до конституційного принципу верховенства права. Важливим елементом цього процесу є реформа української прокуратури, що має здійснюватися у системному зв'язку з діяльністю держави у сфері боротьби з корупцією.

Отже, застосування та виконання вищезазначених положень створить необхідні умови для ефективного змін у суспільстві, і які сприятимуть гуманізації держави та права, вдосконаленню законодавчого процесу, піднесенню ефективності правового регулювання, формуванню високої суспільної та індивідуальної правосвідомості громадян.

І.Ю. Настасяк,
кандидат юридичних наук, доцент
(Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)

ФУНКЦІЇ ПРАВА ЯК НАПРЯМИ ЙОГО ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ

У системі соціальних норм вагому роль відіграють норми права. Саме право як система загальнообов'язкових, встановлених і гарантованих державою юридичних норм є основним регулятором суспільних відносин.

Право регулює найважливіші сфери суспільного життя. Воно закріплює відносини власності, передбачає порядок створення та діяльності державних органів, визначає методи боротьби з посяганнями на наявні суспільні відносини тощо. Право є головним інструментом і засобом здійснення державної влади.

Основне призначення права в суспільстві – бути системою нормативного регулювання, яка враховує інтереси різних верств суспільства. У праві завжди втілюється воля його ініціатора – чи то соціальної групи, верстви, чи народу загалом. Ця воля зумовлена матеріальними, соціально-культурними та іншими умовами життя суспільства. Загальна воля, виражена у праві, є результатом узгодження різних приватних інтересів та досягнення суспільного компромісу. Вольова сутність права виділяє його з-поміж інших нормативних регуляторів, щобільше, надає йому значення основного загальносоціального регулятора. Тож право є, так би мовити, інструментом досягнення суспільної злагоди, що унеможливлює зведення права до знаряддя насильства, засобу придушення індивідуальної волі.

Будучи загальносоціальним регулятором, право в нормативній формі має відображати вимоги справедливості, інтереси суспільства, а не окремих його верств або соціальних груп, водночас враховувати інтереси особистості як першооснови суспільства.

Впливаючи на суспільні відносини, право визначає норму свободи в суспільстві, тобто встановлює масштаби свободи і поведінки людини. З одного боку, право закріплює ступінь повноти прав і свобод особистості, а з іншого – міру допустимих обмежень свобод людини.

Варто зазначити, що вплив права на суспільні відносини, тобто правовий вплив, не безпосередній, а здійснюється поступово через волю і свідомість людей як учасників таких відносин. Суспільні відносини формуються в результаті свідомої, вольової діяльності, діянь людей. Воля людини при цьому зумовлена об’єктивними умовами життя, суспільними відносинами. Зауважмо, що люди вступають у суспільні відносини усвідомлено, маючи певну свободу волі, можливість вибору того чи іншого варіанта поведінки. Утім на свідомість і волю людей можна впливати, визначаючи для них правила поведінки за допомогою правових норм.

Соціальне призначення права як регулятора суспільних відносин виражається передусім у його функціях, тобто основних напрямах правового впливу на суспільні відносини, на поведінку людей. Функції права мають свої ознаки. Насамперед вони похідні від інших компонентів соціального призначення права в суспільстві. Із цього погляду функції розглядаємо як вияв права в суспільних відносинах. Загалом функції виражають найсуттєвіші риси права і спрямовані на вирішення

основних завдань, що стоять перед правом на конкретному етапі суспільного розвитку. Зрештою, функціям права властива сталість здійснення, тобто безперервність і тривалість дії.

Функції права класифікують за різними ознаками. Насамперед виділяють політичні та юридичні функції. Політичні функції – це напрям правового впливу, що виражає політичний вимір, зміст права. У цьому контексті функції права загалом збігаються з функціями держави. Основні напрями діяльності держави здійснюються у правових формах, на основі різних правових актів, які визначають характер і зміст цієї діяльності. З одного боку, можна виокремити економічну, соціальну, екологічну та інші функції права, що відповідають аналогічним функціям держави. З іншого – за суб'єктами державної влади виділяють законодавчу, виконавчу і судову функції права.

Юридичні функції є напрямами правового впливу, які розглядають у межах самого права. Вони виражають юридичне значення права для опосередкованих ним суспільних відносин і виявляються в юридичному змісті права. Із цих міркувань виділяють регулятивну й охоронну функції. Саме вони визначають необхідність права як соціального явища, його призначення в суспільстві.

Регулятивна функція спрямована на позитивний правовий вплив на суспільні відносини. За її допомогою впорядковують суспільні відносини, уводять їх у певні рамки відповідно до потреб суспільства. Під час здійснення цієї функції право, з одного боку, закріплює панівні суспільні відносини, а з іншого – забезпечує їх розвиток. Отож можна виділити регулятивно-статичну і регулятивно-динамічну функції права.

Головним юридичним засобом здійснення статичної функції є покладання на осіб пасивних обов'язків утримуватися від неправомірних дій. Динамічна ж функція виявляється через покладання на осіб активних обов'язків здійснювати правомірні дії. Іншими словами, вона виражається у впливі права на суспільні відносини через оформлення їхньої динаміки.

Найпоширенішими способами здійснення регулятивної функції права є: встановлення правового статусу громадян, юридичних осіб; визначення компетенції державних органів і повноважень посадових осіб; закріплення юридичних фактів, пов'язаних зі встановленням, зміною або припиненням правових відносин тощо.

Охоронна функція права спрямована на охорону позитивних і витіснення шкідливих для суспільства відносин. Ця функція має на меті припинити протиправну поведінку та запобігати їй у майбутньому. Охоронна функція права виражається, зокрема, у визначенні заборон на протиправні діяння; у встановленні юридичних санкцій за вчи-

нення таких діянь; у безпосередньому застосуванні юридичних санкцій до осіб, які вчинили правопорушення.

В означених основних напрямах впливу права на суспільні відносини виражається службова, інструментальна роль права, його соціальне призначення, цінність і для окремого індивіда, і для суспільства загалом.

1. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти / С. Д. Гусарєв. – К.: Знання, 2005. – 375 с.

2. Иоффе О. С. Вопросы теории права / О. С. Иоффе, М. Д. Шаргородский. – М.: Госюриздат, 1961. – 177 с.

3. Карташов В. Н. Юридична діяльність: поняття, цінність / В. Н. Карташов. – Саратов: Вид-во Саратов. держ. ун-ту, 1989. – 218 с.

4. Панов Н. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні аспекти / Н. Панов // Вісник Академії правових наук. – 2003. – № 2/3. – С. 54–67.

5. Полянская Г. Н. Соотношение объективного и субъективного права / Г. Н. Полянская, Р. Д. Сапир // Советское государство и право. – 1969. – № 6. – С. 25–28.

6. Рікер П. Право і справедливість: пер. з фр. / П. Рікер. – К.: Дух і літера, 2002. – 216 с.

7. Явич Л. С. Проблема правового регулирования советских общественных отношений / Л. С. Явич. – М., 1961. – С. 140.

В.В. Новіков,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Права, свободи і законні інтереси громадян виступають у якості універсального і незмінного предмета регулювання практично всіх галузей права і є об’єктом їх дослідження. Необхідність забезпечення реалізації суб’єктивних прав громадян займає важливе місце в теорії адміністративного права [1, с.10].

Провідну роль в забезпеченні охорони прав і законних інтересів громадян в нашій державі виконують органи внутрішніх справ [2, с. 118].

Служба працівників органів внутрішніх справ чітко регламентована законодавством і відомчими правовими актами. Проте проблема з реалізацією прав і свобод громадян у відносинах де сторонами виступають працівники ОВС та їх керівники набувають актуальності. Досить часто саме працівники ОВС потребують належного правового захисту. Мають місце випадки коли незаконні дії (бездіяльність) чи окремий правовий акт саме таких органів чи їх посадових осіб порушують права підлеглих. Непоодиничні випадки, коли вони незаконно та безпідставно притягуються до дисциплінарної відповідальності.

На сьогоднішній день є підстави стверджувати про низьку, практично незадовільну ефективність правових механізмів регулювання протистояння незаконним діям посадових осіб по відношенню до підлеглих в органах внутрішніх справ. Ситуація в цій сфері не може поліпшуватися без реалізації нові їх підходів до рішення проблеми.

Суть погляду на цю проблему полягає у підвищенні ролі працівників ОВС у забезпеченні реалізації своїх прав і законних інтересів.

Відповідно до законодавства України громадяни у разі порушення їх прав і свобод мають право на судовий захист. Працівники органів внутрішніх справ є громадянами України, які мають такі саме права, як інші громадянам, зокрема право на судовий захист. Згідно Закону України «Про міліцію» працівник міліції має право оскаржити до суду прийняті щодо нього рішення службових осіб органів внутрішніх справ, якщо вважає, що вони ущемлюють його гідність, особисті права, які не пов'язані із службовою діяльністю. Однак в законі не йдеться про те до якого саме суду може звернутись працівник: міліції.

Враховуючи те, що суперечки, пов'язані з проходженням державної служби в системі МВС України, мають публічно – правовий характер, а правовий та державно – службовий статус працівників ОВС практично повністю урегульований нормами адміністративного права, доцільно було б здійснювати розгляд таких справ через спеціалізоване судочинство, а саме надати цю роль адміністративній юстиції і створити механізм правового регулювання, який забезпечить реалізацію проблеми.

Поняття «механізм правового регулювання» вперше ввів в юридичну науку та розрив С.С.Алексеев . котрий під останнім розумів узяту в єдності сукупність забезпечення ефективності впливу права на суспільні відносини. Ефективність правового регулювання, це доцільність та результативність правових заходів та юридичних норм [3, с. 30].

Що стосується сфери правового захисту прав та свобод громадян, то важливим аспектом удосконалення правового регулювання такого захисту є вдосконалення законодавства, та створення таких

норм, головним призначенням яких повинно бути забезпечення точного і визначеного, нормативного регулювання суспільних відносин у вказаній сфері. В Законі

України «Про судоустрій України» питання компетенції адміністративних судів визначається лише в межах загального, де сказано, що вони розглядають адміністративні справи, віднесені до їх компетенції. Тобто законодавче вирішення питання підсудності справ адміністративним судам буде вирішуватись в іншому законі. Таким законодавчим актом на нашу думку повинен стати Адміністративно-процесуальний кодекс України.

З огляду на це, одним з основних завдань, що стоять перед юридичною наукою та практикою є вдосконалення адміністративного законодавства, а саме, створення Адміністративного-процесуального кодексу, що повинно бути реальною передзимовою для всебічного та повного судового захисту прав та законних інтересів громадян.

Чинний Закон України «Іро звернення громадян» та деякі глави. Цивільно-процесуального кодексу України, що регулюють окреме провадження у сфері судового захисту прав та свобод громадян, є недостатніми для залежного вирішення завдання, що полягає в удосконаленні правового захисту 1 громадян. Тому необхідно створити таке законодавство, яке б забезпечувало повний та безпосередній захист прав та законних інтересів громадян.

З урахуванням виняткової ролі адміністративної юстиції в житті громадянського суспільства, в такому законодавчому акті необхідно передбачити, що завданням адміністративного судочинства повинен бути захист прав і свобод громадян, прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій усіх форм власності у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, посадовими і службовими особами. Предметом оскарження до адміністративного суду можуть бути нормативно- правові акти і рішення, в тому числі, нормативні акти органів виконавчої влади, а також дії або бездіяльність цих органів, які, на думку фізичних осіб чи інших суб'єктів адміністративно-правових відносин, порушують або обмежують свободи людини і громадянина. Поновлення прав цих суб'єктів повинно стати основним видом провадження в адміністративних судах [4, с. 4].

Правовий та державно-службовий статус працівників ОВС регулюється нормами адміністративного права, тому їх можна вважати суб'єктами адміністративно-правових відносин, Таким чином здійснення захисту їх публічно-правового статусу можна віднести до компетенції адміністративних судів. Проте вирішення проблем судового захисту публічно-правового статусу працівників ОВС пов'язане з певними труднощами.

Практично неможливо на законодавчому рівні передбачити вичерпного переліку справ, що будуть підвідомчі такому спеціалізованому судочинству як адміністративна юстиція.

Це зумовлює гостру необхідність опрацювання теоретичної основи для здійснення правосуддя у цій галузі [5, с. 21]. І насамперед створення відповідних норм, які б забезпечували досконалий та ефективний захист прав та законних інтересів працівників ОВС.

Сприяти вирішенню даної проблеми, на думку фахівців, можуть стати знання щодо системи (внутрішнього поділу) адміністративного права України,оскільки, переважно його нормами врегульовується більшість публічно- управлінських відносин, одними з яких є відносини між державою, в особі органів системи МВС України та їх посадових осіб, з однієї сторони та підлеглих працівників ОВС – з іншої.

На думку юристів-практиків, розпочинати удосконалення механізму правового регулювання судового захисту слід із створення належної у теоретичної бази, яка стала б фундаментальною для створення ефективних та. діючих норм адміністративного законодавства, що покликане регулювати здійснення судового захисту прав та законних інтересів працівників ОВС.

Адміністративні суди повинні бути правозахисними по відношенню до всіх громадян, зокрема до працівників ОВС. Спеціалізація судів повинна здійснюватися з тим, щоб судді напрацьовували досвід щодо захисту прав і свобод громадян на основі поглибленого вивчення відповідного законодавства [2, с. 200].

Створення такого законодавства на основі принципу верховенства права є одним з найважливіших аспектів удосконалення механізм)' правового регулювання захисту працівників ОВС.

У сфері захисту прав значна роль повинна відводитись, також особистості, яка відстоює свої права, захищає законні інтереси. При цьому, законодавство повинно надати їй широкий комплекс правових засобів, які повинні бути чітко закріплені в нормах права, і зобов'язати відповідні державні органи та їх посадових осіб сприяти цій особі.

Необхідно, законодавчо закріпити поняття об'єкту вказаних правовідносин,а об'єктом виступають інтереси та потреби працівників ОВС у життєво важливих сферах їх діяльності.

Спектр прав та свобод українського громадянина на сьогоднішній день охоплює значно ширше коло відносин, аніж те, що декларативно існувало в Радянському Союзі.

В зв'язку з цим, перелік справ, які виникають з приводу адміністративно-правових відносин, закріплених в Цивільно-процесуальному кодексі України, і розглядаються в порядку цивільного судочинства, не дає підстав вести мову про всебічний, із врахуванням існуючих

конституційних гарантій, судовий захист громадян (зокрема працівників ОВС), які вважають, що діями органів влади були порушені або порушуються їхні права [6, с. 51].

Тому необхідно зазначити, що основним аспектом удосконалення правового регулювання судового захисту прав та законних інтересів працівників ОВС, як громадян України, є прийняття базового законодавчого акта у цій галузі – Адміністративно-процесуального кодексу України, який має встановити можливості громадян на оскарження тих чи інших дій (бездіяльності) органів влади та її посадових осіб, встановити повноваження адміністративних судів щодо розгляду справ адміністративної юрисдикції, та порядок здійснення адміністративного судочинства.

Таким чином, можна зробити беззастережний висновок, що для всебічного та повного судового захисту прав, свобод та законних інтересів громадян України від неправомірних рішень, дій (бездіяльності) органів влади та її посадових осіб і в зв'язку з тим, що працівники ОВС є громадянами нашої держави, то це стосується і захисту їх прав,необхідно провести ефективне удосконалення механізму правового регулювання такого захисту.

Враховуючи спільний досвід розвинутих демократичних правових держав, це можна реалізувати поступово, починаючи від аналізу та удосконалення теоретичної бази, яка стане фундаментальною основою для створення ефективних_та діючи^ норм адміністративного законодавства і зокрема, прийняття Адміністративно – процесуального кодексу.

---

1. Бельский К.С. Феменология административного права / К.С. Бельский. – Смоленск, 1995. – С. 10.

2. Николоева Л.А.,Соловьёва А.К., Административная юстицияи административное судопроизводство. Зарубежный опыт и российские традиции/ Л.А.Николаев, А.К.Соловьёв. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 200.

3. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С.С. Алексеев. – М., 1996. – С. 30.

4. Стефанюк В.С. Проблеми вдосконалення адміністративного права та перспективи розвитку адміністративної юстиції в Україні / В.С. Стефанюк // Право України. – 2003. – № 1. – С. 4.

5. Константин О.І. Система адміністративного права як концептуальна основа здійснення адміністративного судочинства в Україні / О.І. Константин // Право України. – 2004. – № 12. – С. 21–32.

6. Заверуха О. Суб'єктивні публічні права як об'єкт судового захисту / О. Заверуха // Право України. – 2004. – № 4. – С. 51–64.

І.В. Оленчук,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОРГАНИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СІМ'Ї

Однією з ознак романо-германського права є наявність органу конституційної юрисдикції, оскільки основним джерелом в даній правовій системі виступає нормативно-правовий акт. А в системі нормативно-правових найвище місце займають конституція і закони [1, с. 71].

Отже, відповідність законів стосовно конституції прослідковує орган конституційної юрисдикції – Конституційний суд.

Появу конституційного контролю в історичному аспекті можна пов'язати з XVII століттям. Насамперед це явище асоціюється з іншою правовою сімєю – острівного права, а саме – з діяльністю Таємної Ради у Великобританії, яка визнавала недійсними статути, видані легіслатурами колоній, у разі їх протиріччя колоніальним хартіям або загальному праву. Ідея конституційного контролю була висунута і обґрунтована англійським юристом і політичним діячем Е. Коком. У цілому ряді робіт він сформулював положення, відповідно до яких статути, що «суперечать загальному праву і розуму», а також основному закону – є недійсними. Найбільш цікавим в історичному плані видається становлення інституту конституційного контролю в США, які,знову таки, належать до системи острівного права.

Країни, що належать до європейської моделі організації конституційного контролю, де дана функція здійснюється спеціалізованими судовими органами, по-іншому *квазісудами*, які відділені від органів загального, адміністративного та іншого судочинства, на відміну від країн американської моделі, мають більш ширшу базу нормативних форм (джерел) правового регулювання. Як правило, у конституціях країн, де існує європейська модель конституційної юрисдикції, містяться великі розділи про конституційний суд, діє спеціалізоване законодавство, яке регламентує статус органів конституційного контролю. У конституціях Австрії, Іспанії, Італії, Німеччини, Франції зазначено розділи, де визначено правовий статус Конституційного суду, а в окремих розділах здійснено деталізацію правового статусу даного органу [2].

Із органів конституційної юрисдикції конституційні суди є найдосконалішою формою реалізації ідеї конституційного контролю. До спеціалізованих судів і квазісудових органів відносять конституційні

ради, конституційні палати вищих судових органів загальної юрисдикції, конституційний суд.

На сучасному етапі конституційні суди – це судові органи, діяльність яких здійснюється у процесуальних формах, наближених до судів загальної юрисдикції. У деяких країнах ряд положень про конституційні суди включені до конституцій у розділах, що стосуються судової влади (Португалія, Чехія, Росія, Україна). Цим пояснюється зв'язок конституційного правосуддя з судами загальної юрисдикції [3, с. 71]. Що ж стосується квазісудових органів – то це спеціалізовані органи, які мають такий же склад формування повноважень, що і спеціалізовані суди, але відрізняються певними процесуальними моментами (відсутністю загальності і гласності). Прикладом може бути Конституційна Рада Франції [3, с. 71].

Предметна компетенція органів конституційного правосуддя визначається їх природою як головних органів судового захисту конституції.

Аналіз сучасного законодавства дозволяє виділити чотири основні групи повноважень:

1) пов'язані із забезпеченням верховенства конституції в системі джерел національного права: контроль за конституційністю нормативно-правових актів і міжнародних договорів; офіційне тлумачення конституції і законів;

2) пов'язані із забезпеченням дотримання принципу розподілу влад: розгляд спорів про компетенцію між державними органами і між державою та її складовими частинами (у федераціях);

3) пов'язані із захистом прав і свобод людини: процедури «*амперо*», конституційна скарга; контроль за проведенням виборів і референдумів, вирішення виборчих спорів;

4) захист конституції від порушень її вищими посадовими особами, політичними партіями, розгляд справ в порядку імпічменту або участі в ньому. При цьому слід мати на увазі, що: по-перше, не всі органи конституційного паравосуддя здійснюють вказані вище повноваження; по-друге, в окремих державах є такі питання, як оголошення неконституційною бездіяльності державних органів чи посадових осіб.

Отже, основною функцією органів конституційного правосуддя є здійснення контролю за дотриманням конституції в процесі правотворчості шляхом перевірки законів на відповідність їх конституції.

Залежно від часу, розрізняють дві форми конституційного контролю: попередню (превентивну) і наступну (репресивну). *Перша* – це перевірка конституційності нормативно-правового акту до його прийняття, промульгації чи вступу в силу. *Друга* – це перевірка вже діючих нормативних актів.

У євромоделі частіше застосовують другий вид контролю, лише у Франції здійснюють попередній контроль, до промульгації нормативно-правового акту президентом.

За формою контроль є *абстрактний* та *конкретний*. *Абстрактний* є контролем власне романо-германської правової системи, коли орган конституційного правосуддя вирішує питання про конституційність нормативно-правового акту безвідносно до будь-якого конкретного питання, в загальній формі. Конкретний контроль передбачає розгляд конституційності нормативного акту у зв'язку з розглядом конкретної справи. Одним з важливих питань є визначення кола суб'єктів, які можуть звертатися з перевіркою конституційності нормативно-правових актів.

У європейській моделі – це вищі органи держави (голова, уряд, парламент); державні органи політико-адміністративних одиниць суб'єктів федерації; суди та інші правоохоронні органи (генеральна прокуратура, міністерство юстиції, омбудсмен), фізичні та юридичні особи. Водночас у багатьох країнах проводять диференціацію суб'єктів права залежно від виду нормативно-правових актів. Право органів конституційного правосуддя за своєю ініціативою порушувати перевірку нормативно-правових актів передбачене, зокрема, в законодавстві Австрії, але це стосується лише певного їх кола [3].

У більшості країн євромоделі об'єктом конституційного контролю стають міжнародні договори. Але, враховуючи принцип примату міжнародного законодавства над національним, конституційний контроль за міжнародними договорами має такі особливості:

1) за загальним правилом, його об'єктом є не ратифіковані договори, а їх проекти;

2) визнання міжнародного договору таким, що не відповідає конституції, тягне зміни договору, а не самої конституції.

Офіційне тлумачення конституції здійснюють органи конституційного правосуддя у всіх країнах РГПС. Інколи у Франції, Італії, Португалії вони поєднують це повноваження з іншим органом, як правило, Верховним судом.

Тлумачення може бути нормативне і казуальне (у конкретній справі). Але, на відміну від американської моделі, де казуальне тлумачення є обов'язковим лише для тих суб'єктів, для яких воно здійснювалося, тут казуальне тлумачення є загальнообов'язковим.

Особлива юридична сила рішень конституційного суду, яка відрізняє їх від актів загальних та інших судових органів і зближує з актами законодавства, визначена тим, що рішенням органів конституційного контролю за конкретними справами надається характер юридичного прецеденту. Наперекір стереотипу, який склався у науці радянсь-

кого періоду, інститут юридичного прецеденту за кордоном поширюється тільки на обмежений перелік видів конституційних проваджень, збігу яких по країнах немає і бути не може.

Дія конституційного прецеденту в Іспанії тим більш ефективна, що конституційна доктрина суду належить до «складання, класифікації і опублікування» (ст. 99.2 Органічного Закону від 3 жовтня 1979 р.).

В Австрії прецедентне значення надається рішенням Конституційного суду стосовно таких видів конституційних судочинств:

а) стосовно питань, що торкаються суперечок щодо компетенції, передбачених у абз. 2 ст. 138 Федеральної Конституції, зазначено, що «Конституційний суд формулює свої висновки у вигляді правових положень» (§ 56.4 Закону про Конституційний суд Австрії);

б) у справах щодо виборів у Національну Раду «при повторному проведенні виборів виборчі комісії пов'язані фактами і правовими оцінками, з яких Конституційний суд виходив у своєму рішенні» (абз. 4 § 70 Закону про Конституційний суд, § III.2 Федерального Закону про вибори в Національну Раду Австрії від 27 листопада 1970 року) [4, с. 191].

Нарешті, у ФРН значення юридичного прецеденту мають рішення Конституційного суду країни щодо проваджень:

а) про обмеження публічними владними структурами конституційних прав – згідно зі ст. 95.1 Закону про Федеральний Конституційний суд, якщо скарга на порушення Конституції задовольняється, то у своєму рішенні «Конституційний суд може водночас вказати, що будь-яка тотожна оскарженій дія, якщо вона повториться, буде порушенням Основного Закону»;

б) при прийнятті рішень щодо позовів стосовно конституційності у зв'язку з порушенням землями їх права самоврядування на підставі п. 4 ст. 93 (1) Основного Закону, Федеральний Конституційний суд може водночас вказати, що будь-яка дія, якщо вона повторюється, є порушенням Основного Закону [4, с. 19].

Прецедентний характер рішень конституційних судів за окремими категоріями справ поповнюється властивостями їх преюдиціальності за всіма видами конституційних судочинств. Відомо, що преюдиціальність рішень судів, як наслідок їх обов'язковості, означає недопустимість дискусії сторонами, іншими особами, які беруть участь у справі, їх правонаступниками в іншому процесі щодо фактів і правовідносин, які встановлені рішенням даного суду, що вступили у законну силу. Справи, пов'язані з дотриманням принципу розподілу влад, можна поділити на *<u>дві групи</u>*: *перша* – коли орган розглядає спори про компетенцію між будь-якими державними органами (Іспанія); *друга* – спори про компетенцію між владою і навіть в межах однієї гілки влади.

У ФРН спори між федерацією і землями найчастіше виникають з приводу дотримання меж компетенції між федеральним та земельним законодавством. Цей конфлікт вирішується у формі абстрактної перевірки чинності правових приписів.

Чи не найбільш застосовуваними є повноваження органів конституційного правосуддя у сфері безпосереднього захисту прав особи. Здійснюються вони скаргою (т.зв. *конституційною скаргою*), яка має субсидіарний характер, тобто подається до конституційного суду тільки після того, як була розглянута в інших, загальних адміністративних судах і результати розгляду не задовольнили заявника. Офіційному розгляду конституційної скарги передує її прийняття.

У ФРН цим займається спеціальна комісія Конституційного суду. Скарга може бути внесена будь-якою особою, яка вважає себе обмеженою державною владою у своїх правах, але вона також має довести, що шкода, яка їй завдана, має «всезагальне значення».

В Іспанії застосовується так звана *процедура ампаро* (розглядаються скарги на дії чи акт органів влади, які порушують права та свободи людини), під час якої вирішується, чи порушують дія і акт конституційні права та свободи людини. По суті, *ампаро* є поєднанням абстрактного та конкретного контролю, оскільки рішення по ній може мати індивідуальний характер стосовно виключно заявника.

Щодо захисту виборчих прав, то в ряді країн конституційний суд виступає найвищим виборчим судом (Австрія, Італія, Португалія, Франція), проте тут є два моменти:

1) здійснення контролю за виборчим процесом (у Франції Конституційна Рада контролює хід голосування, висловлює думку про організацію виборів. Як юрисдикційний орган, Конституційна Рада діє, розглядаючи виборчі спори за скаргами учасників виборчого процесу);

2) орган конституційного правосуддя діє лише при вирішенні виборчих спорів, а метою судового розгляду є фіксація об'єктивного виборчого права (Конституційний суд Німеччини вирішує, чи вплинув результат виборів або референдуму на склад бундестагу).

Захист конституцій від порушень їх найвищими посадовими особами здіснюється шляхом притягнення порушників до відповідальності, а це пов'язано з процедурою імпічменту.

В одних державах (Австрія, Іспанія) конституційний суд безпосередньо вирішує питання про усунення глави держави з посади через обвинувачення, висунуте парламентом. В Австрії Конституційний суд, окрім цього, може, принаймні в теорії, притягнути його до кримінальної відповідальності [3]. В інших державах (Франція) конституційний суд дає висновок про порушення президентом конституції. Щодо політичних партій, то в разі визнання їх антиконституційними, орган кон-

ституційного правосуддя може призупинити їх діяльність або заборонити партію взагалі. Як правило, в європейській моделі рішення органів конституційного правосуддя є обов'язковими і остаточними, оскарженню не підлягають.

Виняток зроблено лише у Польщі та Румунії, де рішення щодо визнання неконституційним нормативно-правового акту може бути скасоване за результатами голосування в обох палатах парламенту, але за це має бути подана кваліфікована більшість голосів. Проте, як справедливо зазначає більшість науковців, це значно погіршує ефективність конституційного контролю.

Отже, органи конституційної юрисдикції в романо-германській правовій сім'ї займають особливе місце і характеризуються наявністю конституції та нормативно-правових актів як основних джерел права, що проявляється в їх ієрархічності. Для правової охорони конституції необхідний спеціальний орган – конституційний суд, який існує у всіх країнах континентальної Європи.

---

1. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу: навч. посібник / Л.А. Луць. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 247 с.

2. Конституции зарубежных государств: учебное пособие / сост. В.В. Маклаков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: БЕК, 2000. –592 с.

3. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу: [навчальний посібник]. / Л.А. Луць. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 247 с.

4. Австрийская республика. Конституция и законодательство. – М., 1986. – 280 с.

С.Ф. Орлов,
кандидат філософських наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНИЙ ДИСКУРС СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ

Будь-яка держава зобов'язана визнати свободу людини як таку, що першопочатково належить людині як духовній істоті. Проблематичність внутрішньодержавної стабільності, не кажучи про демократизацію держави загалом, набуває актуальності в умовах конфліктності соціальної динаміки з негативною тенденцією. Передусім це базується на прірві між темпами економічного розвитку та репресованою соціа-

льною модернізацією, як і, зрештою, між політичними інтересами владних інститутів і соціальними інтересами народу тощо.

Для прикладу, в Статуті ООН прописане таке положення: «Ми, народи об'єднаних націй, сповненні рішучості захистити майбутні покоління від недолі війни, котра двічі протягом нашого життя завдала людству нищівного горя, і знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих та малих націй, і створити умови, в котрих дотримуватимуться справедливість і повага до обов'язків, похідних від договорів та інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресу та покращенню умов життя при великій свободі…» [1, с. 284]. Світова спільнота пробує поєднати проблематику забезпечення миру з тематикою утвердження ідеї прав і свобод особистості та громадянина.

Беручи до уваги неспроможність жодної держави стабільно розвиватися у світовому масштабі поза врахуванням прав і свобод людини, міжнародна спільнота уможливлює своє «втручання» з питань захисту та забезпечення прав і свобод особистості у діяльність держави, котра не дотримується загальноприйнятих основ світової співпраці. Зокрема, про це чітко зазначається у преамбулі Загальної декларації прав людини 1948 року [2].

Ідея невід'ємних і неподільних прав особи, виходячи з її власної гідності, актуальна та загальновизнана в умовах сучасних глобалізаційних процесів, як і відновлення дискурсу стосовно юридичної природи та юридичного значення права у міжнародному праві загалом (навіть попри те, що такі дискурси розпочинаються із наявності різноманітних шкіл щодо трактування терміна «право»). Не до кінця вирішеним залишається питання щодо імплементації міжнародно-правових норм, котрі тією чи іншою мірою стосуються прав людини, у внутрішні законодавчі акти певної держави, як і відповідних санкцій у разі невиконання таких норм [3, с. 74–76].

Однак, попри дисбаланс у вирішенні проблеми захисту та забезпечення прав особистості, особливо стосовно їхнього юридичного характеру, сучасне міжнародне право створило галузь, предметом якої безпосередньо є міжнародні відносини у рамках основних прав і свобод людини [3, с. 238].

До нормативних документів щодо захисту і забезпечення прав і свобод людини, визнаних Україною, належать: Загальна Декларація прав людини 1948 р.; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.; перший та другий факультативні протоколи до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; підсумковий до-

кумент Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1989 р.; Паризька хартія для нової Європи 1990 р.; документи Копенгагенської 1990 р. і Московської 1991 р. нарад-конференцій з питань людського виміру; Європейська конвенція про захист прав і основних свобод 1950 р.; Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, прийняті Конгресом ООН по запобіганню злочинності і поводженню з правопорушниками 1955 р.; Кодекс поведінки службових осіб по підтриманню правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 р.; Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.; Звід принципів захисту всіх осіб, які підлягають затриманню або ув'язненню у якій би то не було формі, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1989 р.; Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї службовими особами для підтримання правопорядку, прийняті 8-м Конгресом ООН по запобіганню злочинності і поводженню з правопорушниками у 1990 р.; Стандартні мінімальні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням, прийняті 8-м Конгресом ООН по запобіганню злочинності і поводженню з порушниками у 1990 р. та чимало інших.

Сюди також належать такі нормативні документи, як рішення ЮНЕСКО, ОБСЄ, рішення Європейського суду та ін.Цивілізованість держави проявляється передусім у дотриманні основних прав і свобод, проголошених Загальною Декларацією Організації Об'єднаних Націй, котра фактично утвердила засади, до яких скерувала прагнення будь-якої держави, що хоче долучитися до світової спільноти. Намагання опертися на ці засади призвело до створення Ради Європи 5 травня 1949 року.

Одним із найбільших успіхів Ради – це, безумовно, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (основа для роботи Європейського суду з прав людини). Мета Ради Європи – досягти більшої єдності між її членами для захисту та впровадження ідеалів і принципів, які є їхньою спільною спадщиною, і сприяння їхньому економічному та соціальному прогресові.

Рада Європи передбачає захист демократії і верховенства закону; захист прав людини, особливо стосовно соціальних прав та лінгвістичних прав меншин; поширення ідей європейської культурної ідентичності і різноманітності; розв'язання проблем, що з ними стикається європейське суспільство, включаючи дискримінацію, ксенофобію, екологічні загрози, СНІД, наркотики та організовану злочинність; заохочення стабільності демократії шляхом реформ [4, с. 16–17].

Опираючись на положення Загальної Декларації, було сформовано відповідну конвенцію прав людини (1950 р.). В такий саме спосіб було утверджено загалом ефективний регіональний механізм щодо захисту та забезпечення прав і свобод людини. Це означало, що усі держави-члени Ради Європи визнавали належність кожній людині низки прав та особистих свобод. Європейська конвенція простежує трактування основних прав і свобод як засадничих принципів справедливості та миру в світі, котрі реалізовуватимуться виключно через демократизацію суспільства та дотримання прав і свобод особистості та громадянина.

Заради сприяння реалізації головних соціальних прав і свобод, їхньому захисту та забезпечення на засіданні Ради Європи 18 жовтня 1961 р. була прийняла ще одна конвенція (Європейська соціальна хартія – набула чинності 26 лютого 1965 р.), яка у рамках міжнародного права передбачала гарантію прав людини, що стосувалися її соціального життя, а зокрема: право на працю (стаття 1); право на справедливі умови праці (стаття 2); право на безпечні та здорові умови праці (стаття 3); право на справедливу винагороду (стаття 4) та ін. Слід наголосити, що окремі держави цю Конвенцію використовували як основу для внутрішнього законодавства. Положення хартії не ламають загальної системи національного законодавства щодо прав і свобод особистості та громадянина, натомість забезпечують гарантію їхнього міжнародного захисту, і права на оскарження, що існує у правовій державі.

Механізми захисту та забезпечення прав і свобод людини, зафіксовані у конвенціях, набувають властивих юридичних формул, внаслідок чого це уможливлює їхнє включення у національне юридичне законодавство. Це, власне, передбачено Статтею 3 Конституції України, в якій записано, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальної цінністю». Крім того, простежена тенденційність розвитку міжнародних відносин у сьогоднішніх умовах, що відображено через появу нових форм міждержавного співробітництва.

---

1. Международное право // Сборник документов. – М.: РИОР, 2009. – 704 с.

2. ЗагальнаДекларація прав людини: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015

3. Черкес М.Ю. Міжнародне право: підручник / М.Ю.Черкес. – К.: Алерта, 2009. – 392 с.

4. Бенуа-Ромер Ф. Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського правового простору /ФлоренцБенуа-Ромер, ГайнріхКлебес. – К.: К.І.С., 2007. – 252 с.

Вікторія Особа,
студентка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ПАРЛАМЕНТУ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ Є НЕОБХІДНИМ ДЛЯ УКРАЇНИ

В сучасному українському суспільстві, як ніколи, зростає значення політичних процесів, а це означає становлення, трансформування і вдосконалення його політичної системи в цілому та її окремих елементів. Політика країни багато в чому залежить насамперед від політики її парламенту.

Актуальність цієї проблеми сьогодні, на мій погляд, чітко проявляється в Україні. Яким повинен бути наш парламент? Що потрібно у ньому змінити та чого досягти? Переконана, що недоліків у нього є чимало. Саме тому, вивчення досвіду зарубіжних країн та оцінка діяльності їх парламентів, є вкрай необхідним для українських парламентаріїв. І запозичення цього досвіду є вагомим фактором, що допоможе створити нову більш досконалу модель нашого українського парламенту.

Законодавча ініціатива у Великобританії належить тільки членам Парламенту.Кожний законопроект повинен пройти в Палаті Громад п'ять стадій: перше читання, друге читання, стадія комітету, стадія звітування, третє читання. Стадія комітету є одна з найважливіших. В комітеті законопроект розглядається детально, слово за словом, стаття за статтею. Після проходження законопроекта через обидві палати він повинен одержати схвалення королеви і після цього стає законом. В додаток до цього, якщо текст законопроекта був змінений в Палаті Лордів, в Палаті Громад повинні бути розглянуті поправки Палати Лордів. Внесенню законопроекта передує тривала парламентська стадія його розробки. Всі найважливіші законопроекти розробляються в міністерствах. Законопроект може бути внесений у будь-яку палату. Однак всі найважливіші Біллі вносяться у Палату Громад. Прерогатива розгляду фінансових законопроектів належить Палаті Громад Великобританії [3]. Ця практика є досить виправданою, тому що саме Палата Громад є представником народу Великобританії.

Порядок розгляду законопроекту забезпечує його неупереджений зміст, що відповідає потребам населення Великобританії. У Великобританії депутат не має імунітету від кримінального переслідування,однак він не може бути позбавлений волі без згоди палати.

Запозичуючи досвід діяльності Парламенту у Великобританії, Україні слід звернути увагу на узгодження діяльності опозиції і уряду у Парламенті. Зокрема, у британському парламенті багато так званих днів опозиції. Це означає, що в ці дні питання, які пропонує на розгляд опозиція, мають пріоритет над урядовими питаннями. Проведення офіційних консультацій уряду і опозиції є одним із методів забезпечення співпраці між партіями в парламенті.

Прийняття закону про парламентську опозицію є одним із шляхів вирішення правового статусу опозиції в Україні.

Формами парламентського контролю є запитання депутатів до міністрів, пропозиції, діяльність спеціальних комітетів [2]. Запитання – це найбільш практикована процедура. Щотижня британський прем'єр міністр відповідає на запитання у парламенті. Важливо, що опозиційні і урядові депутати мають однакові можливості щодо кількості запитань.

Яскраво виражена проблема правопорядку та депутатської дисципліни у Верховній Раді України. Дуже позитивним явищем сучасного британського парламентаризму є етика парламентської процедури та професійна етика парламентаріїв. Тому, напевно, через відсутність належного рівня етики в українському парламенті, як конституційному органі, можливою є поведінка депутатів, яку аж ніяк не можна назвати конституційною. Ще з 1415 року у Великобританії існує служба парламентських приставів [1]. В Палаті Громад на парламентському приставі лежить обов'язок забезпечити порядок під час засідання. На мою думку, даний інститут міг би ефективно функціонувати у Верховній Раді України.

Варто звернути увагу на взаємовідносини між журналістами та парламентаріями у британському і українському парламентах. Все-таки, Преса в державі є одним із методів контролю роботи парламенту і передумовою існування «здорової демократії».

Діяльність Парламенту у Великобританії має більш закритий характер, ніж діяльність Верховної Ради України.

Існує «галерея преси», в котру входять парламентські кореспонденти газет. Тобто існує особлива система журналістського «лоббі». У нього ввійшли біля 100 журналістів (їх список складається одним із клерків Палати за дорученням Спікера.).Журналісти, котрі включені до «лоббі», мають право доступу у хол для членів Палати, розташований біля залу її засідань (так зване «лоббі членів Палати»), куди звичайна публіка не допускається.[4].

В українському парламенті журналісти мають можливість більш вільніше пересуватись в залах засідань. Не кожний британський журналіст має можливість взяти інтерв'ю у британських парламентаріїв, а лише «лобістські журналісти».

На мій погляд, Парламент Великобританії має багато позитивних рис, які для України є найбільш прийнятними на даному етапі. Проте впроваджуючи окремі елементи роботи парламенту Великобританії нам слід враховувати також і національні особливості нашої держави і її політичної системи.

Отже, Парламент Великобританії є дзеркалом сучасного британського суспільства у поєднанні з багатовіковими традиціями. Британський Парламент є демократичним, владним, конфіденційним органом. Без сумніву, такого демократизму Україні і, в першу чергу її Парламенту, не вистачає сьогодні.

---

1. Габріел Асланян.Британський парламент: історія і сучасність // Часопис ПАРЛАМЕНТ. – № 6/2001.
2. Ріяка В.О.Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посіб. – М.С. Горшеньова, К.О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.: за заг. ред. В. О. Ріяки. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 340–341.
3. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм: Монографія. – К.: Салком; Юрінком Інтер, 2005. – С. 455.
4. Шаповал В.Н. Британская конституция: политико-правовой анализ. – К.: Лыбидь,1991. – С. 11.
5. Шаповал В.Н. Сравнительное конституционное право / В.Н. Шаповал. – К.: ИД «Княгиня Ольга», 2007.- 416 с.
6. House of Commons. International Development Committee Report. The Humanitarian Crisis in Southern Africa., Tenth Report from the Foreign Affairs Committee. Zimbabwe. Session 2001–2002. Response of the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs.
7. Phillips O. Hood. Constitutional and Administrative Law. – London, Sweet & Maxwell, 1987. – P. 6.

Ярина Остапик,
аспірант
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ДО ПИТАННЯ СУБ'ЄКТА ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНУ

Стаття 396 КК України звільняє від кримінальної відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом. Слід зазначити, що норма про звільнення від кримінальної від-

повідальності за заздалегідь необіцяне приховування злочину є закономірною і характерною для кримінального законодавства багатьох країн Європи, на відміну від кримінального законодавства радянського періоду, у якому така норма була відсутня і поповнилося нею кримінальне законодавство України лише з прийняттям Кримінального кодексу України 2001 р.

Натомість ще О.Ф. Кістяківський вказував, що приховування злочинця, якщо воно вчинене з родинних почуттів є діянням некараним та таким що вибачається злочинцю. Особа, яка безкорисно приховує злочинця або робить це з родинних почуттів може не схвалювати вчиненого злочину, може відчувати до нього глибоку відразу, проте тим не менше приховати злочинця.

Цікаво, що в юридичній літературі радянського періоду ще в 60 роках висловлювалась позиція, що близькі родинні стосунки між приховувачем та особою, яка вчинила злочин повинні бути підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності в силу того, що родинні відносини між причетною особою та особою, яка вчинила злочин накладають відбиток на поведінку причетної особи і в багатьох випадках придушують всі інші почуття. Тому і цілком логічною вслід за ст. 63 Конституції України, яка визначала, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання щодо членів сім'ї та близьких родичів, стала поява у кримінальному законі України норми, яка звільняє близьких осіб та членів сім'ї від кримінальної відповідальності за заздалегідь необіцяне приховування злочину.

Кримінальне законодавство України пішло по шляху звільнення від кримінальної відповідальності близьких осіб, незалежно від характеру суспільної небезпеки та тяжкості основного злочину. Натомість у сучасній юридичній літературі висловлюється позиція про недоцільність звільнення від кримінальної відповідальності осіб, винних у приховуванні своїх родичів, чоловіка чи дружину, які вчинили злочин, пов'язаний з посяганням на життя. Також висловлюється позиція про недоцільність звільнення від кримінальної відповідальності за повторне приховування злочину, а також приховування корисливого злочину Більше того, за інформацією преси та правоохоронних органів допомогу у приховуванні злочинів, таких як вбивство, крадіжка здійснюють саме близькі люди та члени сім'ї. А щодо корисливого приховування, то ще дослідники кінця 19 століття вважали, що найбільш небезпечним видом приховування є корисливе приховування, наводячи при цьому стару німецьку приказку der Heher ist so gut wie der Stehler (той, хто приховує злодія, не є кращим від самого злодія).

У сучасній кримінально-правовій доктрині пропонується не звільняти від відповідальності винних у приховуванні близьких родичів у

випадках а) якщо приховування вони вчиняють, керуючись не родинними почуттями, а корисливими б) якщо вчинене близькою особою злочин пов'язаний з посяганням на життя або стосовно малолітнього або з його використанням в) якщо приховувавана особа вчиняє новий злочин. Слід зауважити, щостосовно вчинення особою нового злочину, то в даному випадку не є виправданим, оскільки це буде об'єктивне вмінення, притягнення до відповідальності не за дії особи, яка вчинила приховування, а за подальші дії особи.

Позиція щодо необхідності притягнення навіть близьких родичів та членів сім'ї за приховування тяжких насильницьких злочинів та приховування, вчинене з корисливих міркувань, в силу значної суспільної небезпеки та поширення такого приховування повинна знайти своє відображення у законодавстві.

Ще один спосіб диференціації звільнення кримінальної відповідальності за приховування злочину, можна навести на прикладі кримінального кодексу Польщі, який безумовно звільняє близьких осіб лише за приховування особи злочинця,, що ж стосується загалом приховування злочину, вчиненого близькими особами, то Параграф 3 кримінального кодексу Польщі вказує, що «суд такому випадку може зменшити розмір покарання, або звільнити від відбування покарання, якщо винна особа надавала допомогу близьким для неї особам або діяв зі страху перед кримінальною відповідальністю його самого або його близьким» . Слід зауважити, що німецьке кримінальне законодавство 19 століття містило схожі норми, відповідно до яких близькі родинні відносини були підставою для звільнення особи, що вчинила приховування від відповідальності, за умови, якщо такі дії мали на меті лише приховати особу злочинця і не були поєднані з вчиненням інших злочинів.

Слід наголосити також на доцільності закріплення у кримінальному кодексі України визначення близьких родичів та членів сім'ї. Незважаючи на те, що стаття 32 Кримінально-процесуального кодексу України визначає, що близькими родичами є батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки. а стаття 3 Сімейного кодексу України, вказує, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, відсутність єдиного визначення сприяє тому, що члени сім'ї можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за приховування злочину. Так нерідко, заздалегідь необіцяне приховування злочину вчиняється цивільною дружиною (співмешканкою), чи цивільним чоловіком, які живуть сім'єю без реєстрації шлюбу, або особою які пов'язана з винним у вчиненні злочину близькими зв'язками, наприклад наявністю спільної дитини

Всупереч цьому слідча та судова практика йде по шляху, що особа, що перебуває у цивільному шлюбі не звільнена від обов'язку

свідка і правоохоронні органи майже безумовно залучають таких осіб у якості свідків, що безумовно говорить і про можливість обвинувачення їх у приховуванні злочину. У зв'язку з цим виникає необхідність визначити саме у кримінальному законі, хто входить в коло близьких осіб та членів сім'ї, які звільняються від кримінальної відповідальності за заздалегідь необіцяне приховування злочину.

А.Б. Павлишин,
асистент кафедри
(Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)

ШКІЛЬНА ОСВІТА В УРСР У 1945–1950 рр.: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Велика Вітчизняна війна 1941–1945 рр. і тимчасова окупація території України гітлерівськими загарбниками перервали розвиток культури та освіти на Україні. Республіканським освітнім закладам УРСР було завдано збитків на суму 1 869 041, 6 тис. крб., установам обласного і районного підпорядкування – на 3 937 121, 2 тис. крб. З наявних у 1941 р. 29 864 середніх, неповних середніх і початкових шкіл цілком було знищено 8 108 шкіл і частково – 10 062 школи [9].

Ще за часів Великої Вітчизняної війни виходить ряд постанов про школу, а саме:

- Розпорядження РНК СРСР від 30 липня 1942 р. «Про залучення в школи всіх дітей шкільного віку і використання шкільних приміщень за призначенням»;
- Постанова РНК СРСР і ЦК ВКП (б) від 4 серпня 1943 р. «Про підвищення заробітної плати вчителям та іншим шкільним працівникам початкових і середніх шкіл»;
- Постанова РНК СРСР від 10 січня 1944 р. «Про запровадження цифрової п'ятибальної системи оцінки успішності і поведінки учнів початкових, семирічних і середніх школах»;
- Постанова РНК СРСР від 8 квітня 1944 р. «Про встановлення значка «Відмінник народної освіти» в союзних республіках»;
- Постанова РНК СРСР від 21 червня 1944 р. «Про заходи до поліпшення якості навчання в школі».[**]

[**]Цією постановою було запроваджено обов'язкове складання перевідних і випускних екзаменів для учнів IV-IX класів, а учнів, які закінчували се-

Уже в 1944-1945 рр. середні школи закінчило 10 382 учні, з них 7 000 учнів міські і 3 382 учні – сільські школи. У цьому ж році в УРСР існувало роздільне навчання – у 51 місті республіки працювало 300 шкіл для хлопців і 322 школи для дівчат.

На відновлення народної освіти із загального державного бюджету УРСР, що його затвердила VII сесія ВР УРСР на 1945 р. було виділено 3 млрд. 303 млн. крб. [1].

Невідкладними завданнями по відновленню шкільної справи стали:

- повне виконання закону про загальнообов'язкове навчання (охопити всіх дітей шкільного віку з семи років);
- забезпечення відвідування школи;
- покращення якості навчання і виховання;*
- створення матеріально-побутових умов для дітей сиріт, дітей інвалідів Вітчизняної війни і малозабезпеченого населення, які через брак одягу, взуття та інших речей залишили школу;
- якнайшвидший ремонт шкіл до початку навчального року та забезпечення їх паливом;
- використання всіх можливостей для максимального забезпечення шкіл підручниками, зошитами, перами, чорнилом, навчально-наочним приладдям;
- правильна організація фізичного виховання;
- покращення піонерської та позашкільної роботи;
- робота по організації навчання серед дорослого населення. **

Хоча успіхи у розбудові шкільної освіти були значними, проте залишалося ряд проблем:

1. народногосподарський план по розгортанню семирічного навчання в республіці не був виконаний. Поза школою залишилось понад 115 тис. дітей та протягом 1948–1949 навчального року відсіялось 53 тис. учнів, а у І півріччі 1949-1950 навчального року – понад 24 тис. учнів. [8]. Особливо багато було не охоплено навчанням дітей по Ворошиловградській, Миколаївській, Станіславській, Чернівецькій, Харківській, Кіровоградській, Дніпропетровській областях.

редню школу, – складання екзаменів на атестат зрілості. Для нагородження тих учнів, які виявили при складанні екзаменів на атестат зрілості відмінні успіхи і мали відмінну поведінку, встановлено золоту і срібну медалі.

* Підвищення якості навчання і виховання в школі означало, перш за все, підвищення рівня самого вчителя, його кваліфікації, розширення його кругозору.

**В роки війни значна частина молоді шкільного віку була вимушена залишити школу і піти на виробництва та колгоспи, радгоспи.

2. Постанова Ради Міністрів УРСР і ЦК КП (б) У про внутрішній розпорядок в школі і режим для школярів виконувалась незадовільно. [7]. Малі перерви скорочувались за розкладом уроків до 5 хвилин, а великі – до 10 хвилин, що не давало можливості забезпечити на кожній перерві нормальний відпочинок, розумне дозвіллі школярів. В багатьох випадках великої перерви не було взагалі.

3. розклади занять були складені без урахування раціонального чергування уроків протягом дня і тижня, що призводило до перевтоми дітей і знижувало ефективність навчання. Крім того, у процесі навчання учні надмірно перевантажувались домашнім завданням, на виконання якого доводилось витрачати значно більше часу ніж у школах. Так, у м. Києві було встановлено, що учні 5 класу школи № 135 на підготовку домашнього завдання щоденно витрачали в середньому 4 години, а учні 10 класу середньої школи № 94 – 7 годин і більше [5].

4.були недоліки у викладанні програмного матеріалу, у ряді випадків учням завищували оцінки. Шкільні екзамени та вступні екзамени до технікумів і вузів показали, що викладання велось формально, у відриві від практики [4].

5.не приділялась належна увага вихованню у процесі навчання. Так, підсумки І півріччя 1949-1950 навчального року показали низький рівень знань учнів у значній частині шкіл та відсутність з боку народних відділів освіти і керівників шкіл наполегливої роботи у справі попередження другорічництва. Особливо велике неуспішність виявляли учні 5 –х класів, що було наслідками неякісної роботи з ними в I–IV класах і недосконалої організації їх навчання [2].

6.шкільні плани, програми і підручники мали рід недоліків: велика перевантаженість навчальним матеріалом, невідповідність змісту навчання віковим особливостям учнів, недостатня витриманість навчальних предметів з точки зору тогочасної науки.

7. в деяких школах протягом півріччя не викладались окремі предмети. Так, у Житомирській області у Базарській середній школі не викладалась німецька мова, у Недашківській та Брусиловській школах – математика, у Зборівській середній школі Тернопільської області – історія, в Бабинській школі Вінницької області – російська мова. Не проводились практичні роботи з фізики, хімії, біології, географії [3].

8. внаслідок незадовільного використання бюджетних коштів школи були недостатньо забезпечені навчально-наочним приладдям. Так, за 1949 р. по міських школах Вінницької області асигнування використовувалось лише на 27,8%, Тернопільської області – на 35,1%, Херсонській області – на 41%; за І півріччя 1950 р. по міських школах використовувалось у Вінницької області – 6,6%, у Львівській 14,3% та по сільських школах у Волинській області 5,1%, у Дніпропетровській –

7,4% асигнувань [6]. Отже, розвиток шкільної освіти в УРСР у 1945-1950 –х рр. мав ряд позитивних сторін і ряд недоліків. Але оцінюючи все вищенаведене, звичайно ж потрібно брати до уваги ті історичні умови в яких відбувалася відбудова народної освіти і фактор часу.

---

1. Доповіді про здійснення закону про загальнообов'язкове навчання. Державний архів Львівської області. Р. – 163. Оп. №4.

Накази Міністерства освіти УРСР за 1950 р. Копії. Державний архів Львівської області. Р. – 163. Оп. №4.

2. Наказ №56 Заступника міністра освіти УРСР тов. Філіппова О.М. від 11 лютого 1950 р. Про підсумки січневих нарад вчителів та завдання відділів народної освіти шкіл.

3. Наказ №111 Міністра освіти УРСР тов. Пінчука Г.П., від 27 лютого 1950 р. Про підготовку шкіл і відділів народної освіти УРСР до випускних екзаменів та перевідних іспитів у 1950р.

4. Наказ №520 Міністра освіти УРСР тов. Пінчука Г.П., від 25 травня 1950 р. Про початок екзаменів у школах УРСР.

5. Наказ №859 по Міністерству освіти УРСР від 25 травня 1950 р. Про заходи поліпшення санітарно-гігієнічного стану шкіл УРСР і про раціональний режим роботи та відпочинку учнів.

6. Наказ №1023 по Міністерству освіти УРСР від 1 листопада 1950 р. Про заходи до забезпечення шкіл УРСР навчально-наочним приладдям.

7. Постанова Ради Міністрів УРСР і ЦК КП (б) України від 17 березня 1950 р. Про впорядкування внутрішнього розпорядку та режиму для учнів початкових, семирічних і середніх шкіл УРСР.

8. Постанова Ради Міністрів УРСР №1144 від 25 квітня 1950 р. Про підготовку початкових, семирічних і середніх шкіл УРСР до нового 1950-51 навчального року.

9. Філіппов О.М. Розвиток радянської школи в УРСР в період 1-ї післявоєнної п'ятирічки. – К. Радянська школа. 1957.

Н.П. Павлів-Самоїл,
гандидат юридичних наук, доцент кафедри
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МОТИВАЦІЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ВИНИКНЕННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Процеси трудової міграції є своєрідним індикатором соціального, економічного, політичного стану країни, оскільки формуються під впливом багатьох чинників і ситуацій, що мають місце в державі.

За таких умов важливого значення набуває філософське і соціально-економічне з'ясування суті мотивації трудової діяльності, що може сприяти створенню належних умов праці для українського насе-

лення у своїй країні, а відповідно зменшити українську трудову міграцію за кордон.

Міграційні процеси обумовлені множиною як об'єктивних обставин – специфічні і національні умови життя країн – так і суб'єктивними чинниками які носять важко передбачуваний і суперечливий характер.

Розглядаючи трудову міграцію як переміщення кількісно і якісно сформованих спільнот індивідів між поселеннями, пов'язане із реалізацією прав і свобод людини і громадянина, насамперед відзначаємо її істотний вплив на об'єктивні умови використання свободи волі, відтворення економічних відносин між людьми, мотивації трудової діяльності. Кількісні та якісні характеристики осіб, які беруть участь у міграційних переміщеннях, спроможні підтвердити використання людським потенціалом населених пунктів прибуття чи вибуття його природних прав.

Одним із визначальних для сучасного міграційного руху населення України мотиваційних чинників виступає економічний, а саме пошук і влаштування на робоче місце, в тому числі із задовільним заробітком, бажано відповідно до фаху, з гідною своїй кваліфікації та спеціальності оплатою праці тощо [1, с. 48–58].

Мотивація трудової діяльності виступає одним з найважливіших чинників економічного зростання суспільства в ринкових відносинах та покращення демографічної ситуації. Це рушійний механізм для отримання швидкої, якісної і творчої віддачі від людської праці в умовах глобальної конкуренції, тим паче, що сьогодні з огляду на демографічну ситуацію, особливої важливості набуває питання ефективного використовування людського потенціалу.

Проблема трудової мотивації залишається актуальною завжди, незалежно від того, на якому етапі технічного прогресу і економічного розвитку знаходиться суспільство. Актуальність цієї проблеми обумовлена тим, що трудова діяльність фундаментальна умова існування будь-якого суспільства. Відношення до праці в істотній мірі визначає успіх або неуспіх суспільства в його просуванні шляхом економічного і соціального прогресу. Отже, мотивація праці – одне з основних проблемних питань в процесі формування нового якісного стану зайнятості. Саме зміни у відношенні до трудової діяльності свідчать про результативність та дієвість ринкових механізмів. Проте, нова трудова мотивація виникає в не автоматично, а тільки за наявності низки сприятливих обставин, особливо тих, які впливають на соціальне самопочуття населення. Тому сьогодні надзвичайно важливо зрозуміти мотиваційні механізми людини, зокрема, досліджувати структуру трудової мотивації людей і особливості їх відношення до праці.

Ставлення кожної людини до праці індивідуальне. Разом із тим, соціальна мотивація є феноменом суспільного життя. Можна виділити три рівні чинників, що формують мотивацію людини до праці. На найзагальнішому рівні таким чинником виступає природа суспільних відносин, в рамках яких протікає трудовий процес. На рівні особливого – це специфіка конкретного виду праці. На рівні одиничного – індивідуальні особливості особи працівника. Ці чинники нерівнозначні. Ті або інші тенденції зміни трудової мотивації залежать, головним чином, від природи суспільних відносин. Другий і третій чинники в даний час активно вивчаються соціологією і психологією праці, а також в руслі теорії менеджменту [2]. Предметом розгляду в рамках філософії є переважно перший чинник [3].

Трудова мотивація – системна категорія, що постійно знаходиться у сфері інтересів суспільних наук, на межах філософії, етики, культурології, соціальної антропології, соціальної психології, релігієзнавства і соціології. Найзагальніші проблеми трудової мотивації вивчає філософія. Етика фокусує свою увагу на працьовитості як чесноті. Культурологія і релігієзнавство аналізують різні культури з погляду того, як в них розуміється і оцінюється трудова діяльність людини. У соціальній психології і соціології трудова мотивація є предметом емпіричних досліджень, орієнтованих на розкриття її закономірностей [4].

Філософський аналіз праці припускає, насамперед, аналіз соціального в змісті даного поняття при обов'язковому врахуванні того факту, що трудова діяльність має свої природні передумови. Суспільний характер праці, його зародження і розвиток на різних етапах еволюції суспільства, мотиви і стимули праці, лінь і трудовий героїзм – це лише незначна частина проблем, що цікавлять філософію, коли вона звертається до аналізу феномена праці загалом та праці трудового мігранта, зокрема. Праця – це вид людської діяльності. Діяльність людини не є постійним явищем. Вона виникає, міняється та удосконалюється разом із розвитком соціальних відносин. Крім того, будь-який вид людської діяльності (зокрема і трудова діяльність) припускає діалектичну єдність наднидивідуального (соціального) та індивідуального, об'єктивного і суб'єктивного.

Людину спонукає до активних дій, зокрема й до пошуку праці, необхідність задоволення економічних, духовних, культурних, суспільних потреб (під потребою розуміється брак чогось, що викликає стан дискомфорту). У випадку трудової міграції це відсутність робочих місць на батьківщині, гідної заробітної плати, джерел для власного існування та утримання сім'ї, можливості самореалізації тощо.

Саме тому потреби можуть бути природними (у їжі) і соціальними (у визнанні, славі); природженими (у спілкуванні) і набутими (у

навчанні); первинними (у чинниках, що забезпечують виживання) і вторинними (в умовах розвитку особи); матеріальними і нематеріальними. Забезпечення цих потреб – це умова самореалізації та становлення людини як особистості суспільства.

Можна виділити три рівні задоволення потреб: мінімальний забезпечує виживання (рівень існування); нормальний підтримує у працівника здатність з належною віддачею трудитися і відображається у споживацькому бюджеті; рівень розкоші, коли задоволення потреб стає самоціллю або засобом демонстрації високого суспільного становища. Перехід від одного рівня задоволення потреб до іншого залежить від мети і цілі якої прагне досягнути людина у процесі трудової діяльності, які безпосередньо пов'язані з мотивацією трудової діяльності та виступають чинником трудової міграції.

При усвідомленні природних прав у людини виникає бажання їх задовольнити, а, отже, інтерес до того, що дозволить це зробити. Таким чином, причини того або іншого типу поведінки людей визначаються в кінцевому результаті їхніми інтересами. Проте інтереси можуть вплинути на поведінку людей, стати їх внутрішніми і зовнішніми мотивами (спонукальними моментами, що керують вчинками людей і викликаними до життя збігом внутрішніх і зовнішніх обставин) тільки у разі реальної можливості їх здійснення і досягнення бажаного. Мотиви працівників багато в чому залежать від віку, статі, соціального становища [5, с. 54].

Мотиви праці формуються, якщо у суспільстві є природний набір прав, відповідний соціально обумовленим потребам людини, а для отримання цих благ необхідні особиста свобода працівника. Якщо вести мову про українську трудову міграцію, то необхідно зазначити, що такими благами, безумовно, є захист свободи індивіда за кордоном, втілена гуманістична природа права, якої трудовий мігрант, на жаль, не може отримати у себе в державі.

Процес мотивації складається із двох елементів: зовнішнього цілеспрямованого впливу на людину за допомогою відповідних умов і його внутрішньої психологічної діяльності щодо формування механізму мотивації (вибір цілей, їх впорядкування, розробка програм досягнення) [6, с. 76–80].

Отже, мотивація може бути внутрішньою (суб'єктивною), відношення до праці, до обов'язків, моральні принципи та засади тощо і зовнішньою (об'єктивною), дії інших людей, можливості, що надаються. На основі внутрішньої (суб'єктивної) мотивації трудової діяльності людина діє спокійніше, швидше і впевненіше, совісніше.

Зовнішня (об'єктивна) мотивація трудової діяльності частіше виступає чинником виникнення вимушеної трудової міграції, що в

свою чергу призводить до затяжного та важкого адаптаційного періоду трудового мігранта в іноетнічне середовище, оскільки без переконливої внутрішньої (суб'єктивної) мотивації трудовому мігрантові важко пройти етап переживань різних внутрішньо особистісних конфліктів (адаптаційні, мотиваційні, рольові, моральні, неадекватної самооцінки, нереалізованих бажань), що можуть мати як конструктивні, так і деструктивні наслідки.

1. Онікієнко В. В. Основні тенденції формування трудових ресурсів і зайнятості населення України в довготривалій перспективі / В. В. Онікієнко // Зайнятість і ринок праці: міжвід. наук. зб. – К.: РВПС України НАН України, 1998. – Вип. 8. – С. 48–58.
2. Садовская Е. Ю. Социология миграций и современные западные теории международной миграции / Е. Ю. Садовская // Социальная политика и социология. – 2004. – № 1. – С. 87.
3. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К., 1996. – С. 204–205.
4. Блантер С. Социологические подходы к изучению миграции / С. Блантер, Е. Нагайцева; под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля // Методология и методы изучения миграционных процессов. – М., 2007. – С. 265.
5. Миграция населения. Теория и практика исследования. Приложение к журналу «Миграция в России». – М., 2001. – Вып. 1. – С. 54.
6. Баєва О. Біологічні засади мотивації: класифікація потреб і мотивацій / О. Баєва // Персонал. – 2007. – № 9. – С. 76-80.

Ю.Ю. Пайда,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕЛІГІЯ ЯК ЦІННІСНО-НОРМАТИВНА СИСТЕМА

Відтоді, як зовнішня сторона життєдіяльності людини відокремилася від її внутрішнього духовного світу, почалося суперництво двох типів норм: моралі і права. Право керувало зовнішньою стороною, тобто поведінкою особи, мораль – внутрішньою, але, незважаючи на протистояння між ними, правова норма живе лише завдяки її моральному змісту, як тільки цей зміст зникне, правова норма перестане існувати де-факто. Саме цим пояснюється чимала кількість «пустих» законів. Саме тому, як це не парадоксально, право зацікавлене у збереженні моральних цінностей, що його наповнюють.

Конфлікт правового і морального особливо загострюється в епохи тоталітарного насильства над людиною, в епохи, коли інтереси держави суперечать природним цінностям людини. Вихід із конфлікту полягає у зміні права (як штучної конструкції), у пристосуванні його до людини, створенні ситуації, коли інтереси людини домінують над інтересами держави, яка слугує лише засобом, інструментом, що забезпечує максимум можливостей для самореалізації людини [1, с. 17].

Можливості впливу права на соціальну дійсність не безмежні. Право регулює суспільні відносини у взаємодії з іншими нормами, як елемент системи соціального нормативного регулювання. Одним із таких елементів є і релігія в частині своїх ціннісно-нормативних установок.

Якщо розглядати релігію лише як набір доктрин і практик, що мають стосунок до надприродного, її також можна легко відділяти від інших аспектів соціального життя, включаючи і право. Однак якщо визначати релігію в плані загальних поглядів і переконань стосовно мети і сенсу життя, трансцендентних цінностей, природи і призначення людства, надто складно виключити з її сфери правові відносини, правові процеси і правові цінності [2, с. 335].

У світлі проблем дотримання основних прав і свобод людини релігія, зокрема католицьке вчення, містить антропологічне обґрунтування об'єктивної моральної цінності людини, звідки випливають сутність і властивості людської гідності. Таке обґрунтування здійснюється у двох площинах: природній та надприродній. У першому випадку обґрунтування людської гідності передбачає, що людська особа має вроджену й таку, що не може бути втрачена, гідність з огляду на притаманні людській природі розум, свободу і сумління. При надприродному обґрунтуванні визначальним аспектом осмислення сутності людини є її божественне покликання [3, с. 203–-204].

Релігія як певна ціннісно-нормативна система зумовлює і юридичну поведінку людей, оцінюючи її з погляду відповідності нормам християнської моралі, основним принципам християнського віровчення.

Будь-яку релігію можна розглядати перш за все як особливу ідеологію, що формує певний культурний тип людини; відповідно, будь-яка релігія неможлива без систематизованого порядку ритуалів і правил поведінки. На певному етапі розвитку суспільства норми релігії і права часто виступали як єдине ціле в статусі єдиного механізму регуляції поведінки людей стосовно Бога, церкви, один одного.

Як пише В. Оккенфельс, нічим не можна замінити церкву як інстанцію, що проголошує і поширює сенс буття й моральні цінності. Правова соціальна держава, побудована на засадах свободи, живе завдяки ціннісним передумовам, які вона сама не може ані обґрунтувати,

ані поширювати, ані гарантувати. До таких ціннісних принципів належать, передусім, усвідомлення особистої гідності кожної людини. Ці нормативні цінності спонукають людину відчувати відповідальність за суспільство, економіку і державу та брати участь у їхньому житті [4, с. 58–59].

Критерії, засновані на релігійному світогляді, виступають як історично виправдані цінності, успадковані протягом тисячолітнього буття. Саме церква увесь час була опорою системи світоглядних і створюваних етнічних цінностей, без яких не могли існувати ані держава, ані нація.

Незважаючи на те, що законодавчо сьогодні церква відокремлена від держави, все ж церква має право поширювати свою ідеологію в суспільстві, що має знайти своє відображення у чинному законодавстві, оскільки вона також є суб'єктом політичного життя.

Враховуючи те, що в останні роки церкви набули статусу інституцій, яким довіряють значно більше громадян, аніж будь-якому владному, партійному чи громадському органові чи організації, церкви стали об'єктами особливої уваги у політичному житті країни.

Як суб'єкт політичного життя церква (релігійна організація) має у випадках потреби (суспільної, церковної):

– з релігійно-церковних позицій оцінити ситуацію в державі, суспільстві, міжнаціональні, міждержавні відносини тощо з метою оприлюднення ставлення церкви до цих проблем, досягнення соціального порозуміння, миру і злагоди, формування певної думки віруючої спільноти до актуальних суспільних проблем тощо;

– сприяти нормалізації ситуації в державі, суспільстві, де боротьба політичних сил набула критичного рівня і загрожує соціальній стабільності чи ескалації суспільної конфліктності;

– поширювати в суспільстві ідеали соціальної справедливості, гуманізму, терпимості до інакомислячих, духовної ідентичності тощо, осуду явищ політичного життя, що становлять загрозу для духовності, культури, моралі в широкому (не лише релігійному) їх розумінні;

– оприлюднити бачення церквою (релігійною організацією) актуальних проблем суспільства та держави [5, с. 137].

Однак не можна зводити релігійне регулювання лише до інституційного. Тривале функціонування релігії у суспільстві веде до перетворення цієї норми у надбання індивідуальної свідомості. Релігійні норми, які суб'єкт прийняв і які стали його внутрішнім світом, створюють для нього основу поведінки, її мотиви. Узгодженість морального і правового у житті людини формує єдиний фундамент загальнолюдських цінностей.

З огляду на викладене вище, можемо констатувати, що релігія в даному аспекті виступає могутнім фактором формування того чи іншого ставлення індивіда до правових інститутів, формування протиправної чи законослухняної поведінки, до морально-правових цінностей, які породжені самим Богом. А церква як суб'єкт політичного життя суспільства та високодуховна інституція здатна впливати на формування права у державі, що узгоджується з його природними засадами, і поширювати та відстоювати абсолютні права і свободи людини, сприяти їх реальному втіленню у життя через свою ідеологічну та просвітницьку діяльність.

---

1. Букреев В. И. Этика права: от истоков этики права к мировоззрению / В.И. Букреев, И. Н. Римская. – М.: Юрайт, 1998. – С. 17.

2. Берман Г. Дж. Вера и закон: примирение права и религии. – М.: Библиотека Московской школы политических исследований, 1993. – С. 335.

3. Філософія права: проблеми та підходи / за заг. ред. П. М. Рабіновича. – Львів: Львівський національний університет, 2005. – С. 203–204.

4. Оккенфельс В. Суспільне завдання церков у житті держави // Релігія і суспільство в Україні: фактори змін: матеріали міжнародної конференції. – Київ: Віпол, 1998. – С. 58-59.

5. Климов В. Церква в Україні як об'єкт і суб'єкт політичного життя суспільства // Церква і політика: від президентських виборів 2004 року до парламентських виборів 2006 року: матеріали круглого столу, 17–18 лютого 2005 р. / упор. А. Колодний та Л. Пилипович. – К., 2005. – С. 137.

О.З. Панкевич,
кандидат юридичних наук, доцент
(Навчально-науковий інститут права, економіки та психології Львівського державного університету внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ: ДЕЯКІ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Однією з найскладніших проблем, що стоять перед суспільними науками є проблема, пов'язана із статусом людини, визначенням її місця у Всесвіті, в суспільстві, державі. Ми солідарні з професором Н.Г. Шукліною в тому, що «не буде перебільшенням стверджувати, що саме категорія «конституційно-правовий статус» отримала широке

визнання і стала важливим науковим інструментом вивчення місця людини і громадянина у суспільстві та державі» [1, с. 41].

Незважаючи на велику кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, присвячених інституту конституційно-правового статусу людини і громадянина, однозначної позиції з багатьох питань не існує. Зокрема, не досягнуто згоди вчених щодо елементів, які мають входити до складу цього статусу.

В. Шаповал та Т. Шаповал слушно наголошують на тому, що «конституційний статус людини щодо відповідного статусу громадянина є вихідним. Таке значення статусу людини зумовлене сутністю прав людини, трактованих як природна за походженням реалія, що визначає саме існування індивіда. При цьому кожний громадянин є водночас людиною і наділений усією сукупністю прав людини. З іншого боку, не кожна людина є громадянином конкретної або взагалі будь-якої держави» [2, с. 47]. До того ж В.М. Шаповал підкреслює: «Становище індивіда в суспільстві, відображене в основному законі, визначається як конституційний статус особи. Його зміст насамперед виявляється в інституті громадянства, принципах і власне конституційних правах і свободах» [3, с. 207].

В.Ф. Погорілко розумів конституційний статус як статус суб'єкта права, визначений і гарантований конституцією країни. Конституційний статус має пріоритетний характер щодо правового статусу, який визначається законами та підзаконними актами. Основними ж складовими конституційного статусу є конституційні принципи, правосуб'єктність, компетенція, функції, повноваження, конституційні права, свободи та обов'язки, конституційні гарантії [4, с. 32].

На думку П.П. Шляхтуна, конституційний статус особи – сукупність закріплених у конституції прав, свобод та обов'язків особи як людини і громадянина. Основними елементами змісту і структури цього статусу даний автор називає: принципи конституційного статусу особи; громадянство; права, свободи та обов'язки особи; гарантії прав і свобод; відповідні правові норми [5, с. 207].

Ґрунтовний аналіз категорії статусу в конституційному праві здійснений Н.О. Богдановою, яка вказує на те, що статус в конституційному праві має декілька втілень залежно від ролі, яку він відіграє у визначенні і фіксуванні становища учасників конституційно-правових відносин і підходів до його характеристики. В будь-якому своєму прояві конституційно-правовий статус має такі якості, як стійкість, відносна постійність, внутрішня узгодженість та системоутворююча значущість [6, с. 3].

Декларуючи свою прихильність до так званого широкого тлумачення конституційно-правового статусу, вказаний науковець виділяє

в структурі останнього чотири зазвичай формалізовані в нормах конституційного права або таких, що випливають з нього, елемента, які являють собою узагальнені та універсальні підходи до характеристики будь-якого суб'єкта конституційно-правових відносин: 1) місце в суспільстві і державі, соціально-політична роль та призначення; 2) загальна правоздатність (у конституційно-правому статусі особи вона проявляється через правовий зв'язок людини з державою, що виражається в одному з наступних станів: громадянство даної держави, іноземне громадянство, без громадянство); 3) права та обов'язки (*при цьому лише конституційні (основні) права, свободи та обов'язки входять конституційно-правового статусу особи)*; 4) гарантії стійкості та реальності правового становища суб'єктів [6, с. 13-17].

До структури конституційно-правового статусу особи як інтегративного поняття, на думку Ю.М. Тодики та О.Ю. Тодики, входять: а) правові норми, що визначають статус (йдеться про норми конституційного та поточного законодавства); б) основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; в) правосуб'єктність, включаючи правоздатність та дієздатність; г) правові принципи; ґ) громадянство; д) гарантії прав і свобод; е) юридична відповідальність; є) правовідносини загального (статусного) типу [7, с. 153].

А.З. Георгіца до структури конституційного (конституційно-правового) статусу людини і громадянина як інтегрованого поняття відносить такі компоненти, як: 1) громадянство; 2) основні права, свободи та обов'язки; 3) правові принципи; 4) гарантії правового статусу, з-поміж яких особливе значення має юридична відповідальність [8, с. 88].

Н.Г. Шукліна визначає поняття конституційно-правового статусу людини і громадянина як «встановлену Конституцією та іншими законами систему юридичних параметрів (громадянство, правоздатність, принципи, права, свободи та обов'язки і їх гарантії), яка визначає фактичне становище людини і громадянина у суспільстві на конкретному етапі суспільно-політичного розвитку держави» [1, с. 43; 9, с. 94].

Видається занадто «ідеалістичним» твердження про те, що будь-яка «система юридичних параметрів» може визначити *фактичне* становище людини і громадянина (адже, як правило, повного, абсолютного співпадіння де-юре і де-факто досягнути ніколи не вдається, особливо враховуючи те, що фактичний статус особи в суспільстві та державі ніколи не був і не буде детермінований виключно юридичними чинниками).

І тут ми згідні з М.І. Хавронюком, який вважає, що «конституційно-правовий статус людини і громадянина відображає закріплене в основному законі держави (її конституції) становище людини і громадянина в суспільстві та державі. *Цей статус обумовлюється, насам-*

перед, існуючими у суспільстві відносинами власності і характером праці, формою державного правління і політичним режимом» (курсив наш. – О.П.) При цьому автор виділяє конституційно-правовий статус людини (як сукупність правосуб'єктності людини, його принципів, прав, свобод і обов'язків людини та їх гарантії) та конституційно-правовий статус громадянина (що, крім названих елементів, включає також певний зв'язок між людиною і державою, із якого випливають додаткові права, свободи й обов'язки та їх гарантії» [10, с. 79].

На думку В. Князєва, конституційний статус людини і громадянина – це сукупність закріплених у конституції держави їх прав, свобод та обов'язків і гарантій повної та безперешкодної реалізації останніх [11, с. 30]. При цьому він вважає, що наявність чи відсутність громадянства не тягне за собою наявності чи відсутності правового статусу особи як такого, а лише впливає на кількість прав і обов'язків, які поширюються на дану особу. Тому громадянство не є елементом, складовою частиною правового статусу особи, а певним політико-юридичним станом, передумовою існування в індивіда правового статусу громадянина конкретної держави у повному обсязі [11, с. 29].

Професор Г.Г. Арутюнян визначає поняття «статус» (лат. status – стан, становище) як «правове становище особи, державного органа, організації і т.ін. Правовий статус того чи іншого суб'єкта права визначається сукупністю прав та обов'язків, що визнаються за ним законодавством». Цікаво, що на думку цього автора, «правовий статус людини (громадянина) утворюють його основні права та свободи, що визнаються і гарантуються конституцією» [12, с. 465]. Тобто професор вважає, що на відміну від юридичних статусів інших суб'єктів права, правовий статус людини (громадянина) не включає до свого складу *обов'язків*, з чим ми категорично погодитися не можемо.

Певною оригінальністю вирізняється позиція щодо окресленої проблеми О.В. Марцеляка, який зазначає, що «сучасний підхід повинен грунтуватися на виокремленні…основних і додаткових елементів конституційно-правового статусу суб'єктів правовідносин». До основних він включає такі елементи, як загальна правоздатність суб'єкта, його права і обов'язки та гарантії діяльності [13, с. 43]. Автор наголошує: «Основні елементи конституційно-правового статусу суб'єктів правовідносин не вичерпують всієї структури їх статусу. Однак ми вважаємо, що всі інші елементи, що утворюють цей статус, – місце в системі органів держави, форми реалізації прав і обов'язків та прийняті при цьому акти чи вчинені дії, відповідальність – виступають другорядними елементами по відношенню до основних, тож вони є додатковими елементами статусу» [13, с. 44–45].

Отже, в сучасній науковій літературі превалює два основних підходи щодо розуміння поняття та структури конституційно-правового статусу особи. Прибічники вузького підходу відносять до його складу лише права та обов'язки. За широким тлумаченням цей статус доповнюється низкою інших складових, зокрема громадянством, правоздатністю, принципами статусу та гарантіями прав та свобод. Застосовуючи підхід, запропонований О.В. Марцеляком (який ґрунтується на виокремленні основних і додаткових елементів конституційно-правового статусу суб'єктів правовідносин), є підстави стверджувати, що права та обов'язки особи належать до основних елементів, а всі інші, згадувані в науковій літературі (громадянство, відповідальність, гарантії прав, принципи тощо) можуть претендувати хіба-що на роль додаткових складових конституційно-правового статусу людини і громадянина.

---

1. Шукліна Н.Г. Поняття та структура конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні: питання теорії і практики / Н.Г. Шукліна // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. Правознавство. – 2004. – Вип. 227. – С. 41–45.
2. Шаповал В. Загальні характеристики конституційних статусів людини і громадянина в Україні / В. Шаповал, Т. Шаповал // Право України. – 2006. – № 9. – С. 47–51.
3. Шаповал В.М. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник / В.М. Шаповал. – К.:АртЕк, Вища шк., 1997. – 264 с.
4. Погорілко В.Ф. Конституційний статус // Юридична енциклопедія: в 6 т. – Т. 3: К – М. / В.Ф. Погорілко. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2001. – С. 281.
5. Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів / П.П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2005. – 568 с.
6. Богданова Н.А. Категория статуса в конституционном праве / Н.А. Богданова // Вестник Московского университета. Сер.11. Право. – 1998. – № 3. – С. 3 – 20.
7. Тодыка Ю.Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю.Н. Тодыка, О.Ю. Тодыка. – К.: Ін Юре, 2004. – 368 с.
8. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник / А.З. Георгіца. – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
9. Шукліна Н.Г. Конституційне право України: навч. посібник / О.В. Совгиря, Н.Г. Шукліна. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.
10. М.І. Хавронюк. Права людини і громадянина: Навч. посібник / П.М. Рабінович, М.І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.
11. Князєв В. Поняття та елементи конституційного статусу людини і громадянина в Україні / В. Князєв // Право України. – 1998. – № 12. – С. 29–31.
12. Арутюнян Г.Г. Конституционное право: Энциклопедический словарь / Г.Г. Арутюнян, М.В. Баглай. – М.: Норма, 2006. – 544 с.
13. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмана: теорія та практика: монографія / О.В. Марцеляк. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 450 с.

Р.І. Панчишин,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ

Наука та практика процесу правового виховання як особливого соціального інститут – наріжний камінь реалізації демократичного проекту держави. Разом із тим, як бачимо, ані педагогіка та соціальні дисципліни, ані юридична наука не може самостійно впоратися із проблемою реалізації програми правового виховання, гарантій його захисту та реалізації.

Правове виховання – це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури і активної правомірної поведінки. Основна мета правового виховання – дати людині необхідні в житті юридичні знання і навчити її поважати закони і підзаконні акти та додержуватися їх, тобто сформувати достатньо високий рівень правової культури, здатний значно зменшити кількість правопорушень. Кожна людина, знаючи свої права і обов'язки, може грамотно захищати себе від незаконних дій з боку юридичних органів, то застосовують право [2, с. 44].

Процес правового виховання тісно пов'язане з усіма видами соціального виховання – моральним, політичним, естетичним тощо. Їх можна назвати «субправовими», тобто такими, що «прилягають до правового», «пов'язані з правовим», оскільки всі вони втягуються в орбіту правового виховання.

Властивості (риси) правового виховання:

1) будується на засадах системи норм права;

2) припускає впровадження в правосвідомість вихованців складових елементів упорядкованих суспільних відносин – дозволів, зобов'язань, заборон.

Поєднуючись у процесі функціонування права із заходами державного забезпечення, дозволу, зобов'язання, заборони перетворюються на первинні засоби правового регулювання, які створюють умови для здійснення правомірної поведінки;

3) спирається на можливість застосування примусової сили держави через покладання юридичної відповідальності на правопорушників;

4) охоплює суб'єктів права, які не тільки додержуються правових норм, а й є схильними до правопорушень та порушили ці норми;

5) здійснюється за допомогою спеціальних правовиховних способів і засобів;

6) здійснюється вихователями, що, як правило, мають юридичну освіту або спеціальну юридичну підготовку [1, с. 18].

Змістом правового виховання є формування правової настанови на узгодження прагнень і сподівань особи з інтересами і сподіваннями суспільства, тобто процес вироблення непохитних правових ідей і принципів у правосвідомості вихованців, формування правової культури.

Сутність правового виховання – це процес цілеспрямованого і систематичного впливу на правосвідомість особи (групи) за допомогою сукупності (комплексу) правовиховних заходів, певних способів і заходів, які має у своєму розпорядженні суспільство тієї чи іншої держави [3, с. 245].

Структура правового виховання – це сукупність основних частин (елементів) правовиховного процесу, яка забезпечує його певний порядок і організацію.

Структуру правового виховання складають такі елементи:

1) суб'єкти – державні органи, організації, спеціально уповноважені державою особи, що здійснюють правовиховну діяльність;

2) об'єкти – виховувані громадяни або громадські групи;

3) сукупність правовиховних заходів, певних способів і засобів.

Завдання правового виховання:

1) передача вихованцям (індивідам, громадським групам) певної суми правових знань, навичок, умінь. Характерна для країн західних демократій, де право розуміється у позитивному сенсі.

2) формування правових ідей, почуттів, переконань у правосвідомості вихованців, вироблення правової настанови на правомірну поведінку. Властива Сходу, з його природно-правовою ідеологією.

Втім, на нашу думку, не слід відокремлювати ці два завдання та роз- приділяти за політико-географічним принципом. І та, і інша використовується всюди, тим паче, в умовах глобалізованого світу, просто праворозуміння та менталітет різних суспільств вимагає диференційованого сприйняття та засвоєння правової інформації.

---

1. Альчук М.Я. Правосвідомість як чинник стабільності / М.Я. Альчук. – Автореф, дис. канд. юр. наук – К.: 1999. – 20 с;

2. Магдик О. Правове виховання: теорія, досвід, проблеми / О. Магдик. – К.: Постметодика, 2005. – 264 с;

3. Юридичний словник: близько 30 000 термінів і стійких словосполучень. – І. І. Борисенко та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2007 р.

Г.І. Пастушок,
здобувач
(Навчально-науковий інститут права,
психології та економіки
Львівського державного університету
внутрішніх справ)

ПРИНЦИПИ КОМУНІТАРНОГО ПРАВА

Поряд із нормами права обов'язково містяться їх принципи, які визначають і пояснюють причини виникнення і розвитку певного правопорядку. Це є певна правова аксіома, формула з якої випливає певне правило поведінки. Принцип – це основні заходи, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації.

Принципи права – це моральні судження, обґрунтовані офіційними актами в минулому або ж проілюстровані, названі чи якось підтримані ними [1, с. 270], це є основа правової матерії, його фундамент. Кожне право повинно опиратися на вихідні положення, абстрактне начало, яке лежить і її основі. Принципи допомагають глибше зрозуміти природу правового явища, будувати нові правові концепції. Тому, формування комунітарного права тісно пов'язане із становленням його принципів. Призначення принципів права полягає у забезпеченні однакового формування норм права.

Незважаючи на багатоманітність типів правових систем світу (романо-германська, англо-американська, змішана, релігійно традиційна) та різних їх підходів до проблематики принципів права, усі вони в демократичних суспільствах спираються на загальну основу принципів права. Свій початок загальні принципи права беруть із природного права, із загальних засадах внутрішньодержавного права (передусім римського), і є певними закономірними особливостями розвитку суспільних відносин [2, с. 48]. Ці принципи стали орієнтиром при формуванні і розвитку комунітарного права.

Принципи комунітарного права не можуть бути втілені у життя без застосування фундаментальні принципи природного права, які є обов'язкові для виконання навіть тоді, якщо не має відповідних законів. Суддям як суб'єктам правозастосування у випадках розрізнення духу права і букви закону потрібно орієнтуватися на ці принципи як на засіб вираження і розкриття істинного змісту права. Так у судовому процесі, при застосуванні норм комунітарного права у процесуальному

порядку сторонам надаються гарантії судочинства (принципи рівності, гласності, відкритості, справедливості тощо).

У становленні і розвитку комунітарного права та його принципів важлива роль належить Суду Європейських співтовариств. Із практики Європейського суду можна підмітити, що джерелом утворення цих принципів є конституційні традиції держав-членів, Європейська конвенція прав людини та інші міжнародно-правові акти, а також прецедентне право.

Суттєвими, на думку спеціалістів, є і роль тлумачення комунітарного права, зокрема, на основі так званого «принципу тлумачення фундаментальних загальних положень-формувань» [3, с. 74], яка здійснюється Європейським судом. Саме завдяки судовій практиці можна найти належний баланс між сущим і належним, динамічним і статистичним, абстрактним і конкретним, що дозволяє виявити правову реальність. Соціально-правова реальність постійно змінюється, набуває нових форм, а тому разом з нею повинно змінюватися право, аби лишатися ефективним засобом регулювання суспільних відносин.

Більшість інститутів комунітарного права так чи інакше беруть свої витоки у національних правових системах держав-членів Європейських співтовариств. Відповідно й принципи, що виступають важливим джерелом комунітарного права, також базуються на традиціях конкретної національної правової школи. Саме з підґрунтя національних правових принципів формується основна ціннісна база для їхнього комунітарного виміру [4, с. 46]. Базові принципи комунітарного права визнані та проголошені в конституціях держав-членів. До них відносять загальні правові цінності людства, загальновизнані принципи (свободи, справедливості, рівності, гуманізму, демократизму), також норми міжнародного права, особливо ті, які захищають основні права й волевиявлення людства. Це спільні для всіх держав-членів Європейських співтовариств цінності властиві для спільноту, в якому панує плюралізм, толерантність, справедливість.

Як слушно зауважує О. Андрійчук, комунітарне право базується на правових принципах, переважна більшість з яких – в силу самої правової природи Європейських співтовариств – не має прямих аналогів ані в національних правових системах, ані у доктринах міжнародного публічного права [4, с. 49]. Принципи комунітарного права є своєрідною системою координат, у межах якої встановлюється, розвивається дане право, і одночасно вектором, який скеровує подальші напрямки його розвитку.

Принципи комунітарного права є принципи верховенства права, прямої дії, заборони дискримінації, сумлінної співпраці, субсидіарності та пропорційності. Особливість принципів комунітарного права

обумовлені своєрідністю правової системи Європейських співтовариств. Аналіз особливостей цих принципів дозволяє виокремити характерні риси та сформувати уявлення про онтологічний зміст комунітарного права, як одного із граничних підстав людського буття.

1. Філософія права / за ред. Джоела Фейнберга, Джулса Коулмена; пер. з англ. П. Таращук. – К.: Вид-во Соломія Павличко «Основи», 2007. – 1256 с.

2. Опришко В.Ф. Право Європейського Союзу: Загальна частина / В.Ф. Опришко, А.В. Омельченко, А.С. Фастовець. – К.: КНЕУ, 2002. – 460 с.

3. Європейська інтеграція України: політико-правові проблеми: монографія / за ред. В.П. Горбатенка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 332 с.

4. Андрійчук О. Роль загальних правових принципів у процесі застосування європейського права / О. Андрійчук // Юридичний журнал. – 2007. – № 3 (57). – С. 45–48.

5. Андрійчук О. Роль комунітарних принципів у процесі застосування права ЄС / О. Андрійчук // Юридичний журнал. – 2007. – № 3 (57). – С. 49–53.

В.М. Пісний,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОФЕСІЙНА УСТАЛЕНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦЯ

Мотиви поведінки перед виконанням важливого завдання мають складний і нерідко суперечливий характер. Подекуди у психіці працівника ОВС неначе борються різні мотиви, він інколи навіть намагається ухилитися від участі у виконанні складного завдання, пов'язаного з ризиком, труднощами. Поведінка може бути полімотивованою, тобто зумовлюватися кількома мотивами, до речі, вплив різних мотивів неоднаковий. Найбільш впливовим є мотив, який має гостру суб'єктивну значущість для людини. Саме цей мотив надає особистісний сенс завданню, тобто визначає, яке значення набуває воно саме для цієї людини. Особиста значущість завдання усереднюється всіма якостями і досвідом працівника ОВС, взаємовідносинами його з оточуючими. Тому для усталеності психічної готовності потрібно, щоб працівник ОВС вважав завдання особисто значущим. Ставлення його до справи в цьому випадку якісно інше порівняно з виконанням завдання тільки за необхідності.

Розглянемо деякі з ознак професійної стійкості, що найтісніше, на нашу думку, пов'язані з формуванням готовності до дій у складних ситуаціях. Наприклад, уміння приймати правильні рішення в надзвичайних ситуаціях. Як відомо, оптимальне вирішення нестандартних ситуацій потребує постійного пошуку різноманітних поєднань стандартних способів, прийомів психологічного впливу, а також знаходження нових способів дій, тобто творчого характеру рішень, які приймаються. Успішність таких дій потребує достатньо високого рівня розвитку професійної спостережливості, мислення та уявлення. Від правильно прийнятого рішення у складній ситуації залежить дуже багато: вирішення проблеми в цілому, збереження іміджу ОВС, а інколи здоров'я та життя людини. Інша ознака – уміння регулювати свої емоційні стани. Стабільність емоційного збудження в поєднанні зі свідомим управлінням емоційним станом – важлива умова збереження професійної стійкості, фізичної працездатності та готовності до дій у складних ситуаціях. Для регуляції емоційних станів курсантів-стажистів та молодих офіцерів міліції необхідно, насамперед, навчити їх правильно оцінювати свої вчинки, тобто давати собі адекватну оцінку, а також уміло застосовувати методи саморегуляції, що дуже важливо під час виникнення складних ситуацій. Наступна ознака – наявність вольових якостей. Ефективність діяльності міліціонера, його професійна усталеність можливі лише, якщо всі його думки, почуття, емоції спрямовано на досягнення поставлених цілей і завдань. Така спрямованість не створюється сама собою, а досягається шляхом свідомого регулювання, управління своїми думками, почуттями, тобто супроводжується певними вольовими зусиллями. Саме наявність волі, як свідомої саморегуляції особистістю своєї діяльності та поведінки, забезпечує подолання труднощів, що виникають у правоохоронній діяльності.

Таким чином, формуючи готовність працівника ОВС до дій у складних ситуаціях, ми сприяємо формуванню в майбутнього правоохоронця такого важливого чинника як професійна усталеність до службової діяльності. Формування готовності до дій у непередбачуваних ситуаціях повинно здійснюватись у ВНЗ системи МВС планово, поступово, з нарощенням ускладнень, в умовах, що максимально моделюють майбутню службову діяльність офіцера міліції. Чим вищий рівень готовності працівника ОВС до дій у складних ситуаціях, тим успішніше він виконує свої функціональні обов'язки, тим вища його професійна усталеність до службової діяльності взагалі.

Швидке зростання професійної майстерності забезпечується не тільки наявністю та розвитком професійних здібностей, але й професійною усталеністю діяльності ОВС, що є однією з важливих її характеристик. Саме професійна усталеність дозволяє курсантам і випуск-

никам навчальних закладів МВС швидко адаптуватись до умов практичної служби, приймати оптимальні рішення в складних ситуаціях, зберігати витримку і самовладання. Однак до сьогодні проблема впливу професійної усталеності працівника ОВС на досягнення ним певного рівня професійної майстерності вивчена недостатньо, також не вивчений вплив такого роду усталеності на розвиток спеціальних здібностей майбутніх працівників ОВС, а саме ці здібності сприяють успішнішому оволодінню таємницями фахової підготовки та спеціальними знаннями, що, у свою чергу, впливає на підвищення професійної майстерності.

Процес професійного становлення особистості, на думку З.Н. Курлянд, можна розглядати як систему, проте будь-яка система складається з певних усталених якостей, які проявляються в здатності зберігати свій стан в умовах змінного середовища [1]. Водночас, у самій системі існує низка змінних якостей, завдяки чому виникає перехід від одного відносно стійкого стану до іншого.

Під професійною усталеністю працівника ОВС ми розуміємо синтез рис і якостей його особистості, що дає можливість упевнено, самостійно, без емоційного напруження виконувати свою професійну діяльність у різних, подекуди непередбачуваних умовах упродовж усієї професійної діяльності з мінімальними помилками. Професійна усталеність у міліцейській діяльності, насамперед, передбачає здатність працівника ОВС не відхилятися від своїх особистісних установок, поглядів і переконань під час різноманітних впливів у процесі цієї діяльності. Справжній міліціонер, майстер своєї справи, насамперед, має бути людиною ідейно переконаною у верховенстві і справедливості закону. Така переконаність створює засади для формування ідейної спрямованості особистості міліціонера, яка, в основному, і визначає його моральну усталеність як особистості. Проте крім ідейної спрямованості цю усталеність визначають такі якості особистості правоохоронця, як доброзичливість, тактовність, чуйність, товариськість, справедливість, наполегливість, цілеспрямованість тощо. Визначення поняттю «ідейна усталеність» надає Тарасенко Л.В. у своєму дослідженні щодо підготовки старшокласників до суспільно-політичної діяльності [2]. Для збереження професійної усталеності працівника ОВС необхідна також і висока фізична працездатність, що неможливо без відповідної фізичної підготовки. Фізична усталеність є важливим видом професійної усталеності працівника ОВС. На жаль, не кожний міліціонер усвідомлює необхідність фізичного вдосконалення, набуття навиків фізичної культури, зокрема рукопашного бою, для успішного оволодіння міліцейською професією, адже без фізичної усталеності, яка проявляється в силі, витривалості, швидкості, усталеності перебігу

психофізичних процесів, у зниженні порогів утомлюваності, неможливо швидко стати міліціонером-професіоналом.

Основна складність адаптації до служби в органах внутрішніх справ випускників навчальних закладів МВС (а також курсантів-стажистів) полягає в тому, що у процесі службової діяльності їм доводиться вирішувати безліч ситуаційних, психологічних, педагогічних завдань, які вимагають урахування вікових, індивідуальних, статевих, професійних, кримінально-досвідних відмінностей оточуючих громадян, уміння правильно оцінювати їхні вчинки та почуття. Усе це пов'язано з емоційною напруженістю. Підвищення емоційної напруженості негативно позначається на результатах діяльності та проявляється в роздратуванні, підвищеній втомлюваності, занепокоєнні, пригніченому настрої, послабленні уваги. Виникають почуття невпевненості, страху тощо. Причинами такої емоційної напруженості можуть бути: надмірна емоційна збудливість, неврівноваженість; недостатній рівень розвитку професійних здібностей, знань, навиків та умінь, які необхідні для успішної службової діяльності; недостатній рівень розвитку професійної усталеності в міліцейській діяльності.

---

1. Див.: Курлянд З.Н. Професійна усталеність вчителя – основа його професійної майстерності: навчальний посібник / З.Н. Курлянд. – Одеса: ОДПІ, 1985. – 161 с.

2. Див.: Тарасенко Л.В. Формирование идейной устойчивости старшеклассников в общественно-политической деятельности: дис. . канд. пед. наук: 13.00.01: Общая педагогика; история педагогики и образования / Людмила Владимировна Тарасенко; Научно-исследовательский институт педагогики УССР. – Киев, 1990. – 181 с.

О.В. Попович,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА В ҐЕНЕЗІ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Неможливо дослідити природу й походження рецидивної злочинності, залишивши поза увагою пласт знання про кримінальну субкультуру, оскільки «носіями кримінальної субкультури вважаються кримінальні групи, а персонально – рецидивісти» [1, с. 73]. Зазначене

субкультурне утворення – могутній чинник рецидивної злочинності, а разом із тим і канал залучення широких верств населення до стандартів кримінального світу й прищеплення в такий спосіб психологічної толерантності до злочинної поведінки і навіть зняття внутрішнього табу на злочинну діяльність. Якщо злочинність – це барометр стану морального здоров'я суспільства, то й поширеність субкультури злочинців поза сферою їх спілкування виконує ті ж самі функції [2, с. 72].

Кримінальна субкультура є предметом професійного інтересу правознавців, соціологів, психологів, педагогів, фольклористів, мовознавців та інших фахівців. «У вітчизняній кримінології, – зазначається в спеціальній літературі, – кримінальна субкультура досліджується як щось відокремлене, у кращому випадку – як «фон» злочинності» [3, с. 92].

Отже, цілісної її картини й досі немає. Це пояснюється певною аморфністю і складністю систематизації цього феномена, навмисною міфологізацією походження вказаної субкультури (принаймні з боку її носіїв), різними поглядами щодо її співвідношення з культурою офіційною тощо.

До того ж оцінка впливу кримінальної субкультури на злочинну спільноту й законослухняне суспільство нерідко залишається на рівні гіпотетичного знання.

Не випадково І. М. Мацкевич зазначає, що стосовно цієї субкультури склалися відповідні уявлення, що міфологізувалися, як і злочинці, які є її головними носіями. На думку вченого, найпоширеніший міф полягає в тому, що кримінальна субкультура зародилася нещодавно і є унікальним явищем [4]. Але, як відомо, останнє вже тривалий час перебуває в центрі уваги представників теорії субкультур. Ще понад півстоліття тому американський соціолог А. Коен докладно дослідив особливості культурних цінностей кримінальних об'єднань – банд, угруповань тощо.

У цих мікрогрупах створюються свої погляди, звички, навички, стереотипи поведінки, норми спілкування, права й обов'язки, система покарань, що застосовується до порушників них неформальних приписів. У кінцевому ж підсумку все це створює субкультурне утворення [5].

Напевно, можна посперечатися з приводу часу походження кримінальної субкультури та її унікальності, але головним ми вважаємо те, якою силою кримінального зараження володіє цей феномен, принаймні на прикладі генезису рецидивної поведінки. Проте установлення його ролі в походженні злочинного рецидивізму передбачає визначення хоча б у загальних рисах поняття «кримінальна культура» та її структурних елементів.

Складниками усталеного словосполучення «кримінальна субкультура» є слова «субкультура» і «кримінальний». Перший термін походить від спільнокореневого слова «культура» (лат. cultura – оброблювання, виховання, освіта, розвиток, шанування), під якою розуміють сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством у процесі суспільно-історичної практики, що характеризують історично досягнутий ступінь у розвитку суспільства [6, с. 196]. У широкому розумінні слова «культура» – це високий рівень чого-небудь, високий розвиток і вміння [7, с. 314].

Другий термін – «кримінальний» – у цьому словосполученні застосовується, щоб означити зв'язок між розглядуваним субкультурним явищем і злочинністю. Отже, вказівка на кримінальність не означає заборону, встановлену кримінальним законом. У свою чергу, префікс суб- походить від латинського кореня sub (під, поряд) і за своєю природою, будучи, як правило, частиною складних слів, є інваріантним.

Він означає: а) розташування (розміщення) внизу, під чим-небудь або поряд з чим-небудь; б) підпорядкування, підкорення; в) неосновне, неголовне. Із цього випливає, що ця частина слова вказує, з одного боку, на певний зв'язок між культурою й субкультурою, а з другого – на супідрядне положення останньої, оскільки субкультура як невеликий культурний світ становить систему цінностей, установок, способів поведінки і стилю життя, притаманну дрібнішій соціальній спільності, просторово й соціально більшою або меншою мірою відокремленій.

Про супідрядність кримінальної субкультури свідчить також думка, що вона отримала свою назву внаслідок незначних масштабів поширення й ролі в соціальному житті [8, с. 7].

Доволі цікавим, на нашу думку, вбачається позиціонування в суспільстві двох пластів культурних утворень – культури офіційної і кримінальної субкультури. Оцінки «розстановка сил» із цього приводу діаметрально протилежні. Так, стверджується, що кримінальна субкультура хоча й пов'язана з цінностями, пануючими в суспільстві, але ж зазвичай перебуває з ними в протиріччі; Тому в суб'єкта, який сприймає субкультуру злочинної групи, розкріпачуються ті спонукання, які культура офіційна обмежує, вводить у певні рамки й соціально контролює.

Як помітне явище сьогодення кримінальна субкультура (у широкому значенні) становить сукупність специфічних духовних і матеріальних цінностей, що не лише регулюють, певним чином упорядковують життєдіяльність злочинної спільноти, пов'язану з її згуртованістю, наступністю поколінь правопорушників, кримінальною активніс-

тю, захистом від спроб придушення тощо, а й стрімко поширюються в інформаційному просторі законослухняного суспільства за рахунок широкої соціальної бази її прихильників [9, с. 208].

Констатуючи взаємозв'язок між кримінальною субкультурою й культурою офіційною, що відбувається в процесі метастазування першої в законослухняне суспільство, можна умовно вирізнити так званих повних і неповних її носіїв. До повних ми відносимо представників кримінального світу, тобто злочинців, для яких така субкультура – невід'ємний компонент їх способу життя й мислення, що вносить корективи в їх протиправну поведінку, спілкування з представниками свого соціального оточення, в якому вони знаходяться, принаймні відбуваючи покарання. Найтиповішими її носіями можна назвати рецидивістів, для яких субкультура – це не просто абстрактне явище, а таке, з яким вони співіснують.

Рецидивісти – творці, носії, передавачі й знавці цього утворення, що забезпечує таку його життєдіяльність. Звичайно, у цьому випадку йдеться про феномен кримінальної субкультури у вузькому її значенні.

---

1. Пирожков В. Ф. Криминальная психология: психология подростковой преступности / В. Ф. Пирожков. – Москва: Ось-89, 1998. – Кн. 1. – 304 с.

2. Антонян Ю.М. Тюремная субкультура и нейтрализация ее негативных проявлений / Ю.М. Антонян, В.А. Верещагин, Г.Б. Калманов // Государство и право. – 1996. – № 10. – С. 72-79.

3. Криминология: приглашение к дискуссии: монография / авт. кол.: А.В. Баляба … [та ін.]. – Луганск: РИО ЛИВД, 2000. – 318 с.

4. Див.: Мацкевич И. М. Криминальная субкультура [Електронний ресурс]. / И.М. Мацкевич // Российское право в Интернете. – 2005. – № 1. – Режим доступу: http://rli.consultant.ru/magazine/2005/01/criminology/art1. – Заголовок з екрану.

5. Див.: Cohen A. Delinquent boys. The culture of the gang Glencoe / A. Cohen. – New York: Free Press, 1955. – 202 p.

6. Философский словарь: / под ред. М.М. Розенталя. – Изд. 3-е. – Москва: Политиздат, 1986. – 590 с.

7. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. Н.Ю. Шведовой; АН СССР, Институт русского языка. – 22-е изд., стер. – Москва: Русский язык, 1990. – 922 с.

8. Иншаков С. М. Культура и ее воздействие на преступность / С.М. Иншаков // Преступность и культура. – Москва: Российская криминологическая ассоциация, 1999. – С. 7–19.

9. Батиргареєва В.С. Роль кримінальної субкультури у генезисі рецидивної злочинності / В.С. Батиргареєва // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 17. – С. 205–217.

Б.І. Приймак,
кандидат філософських наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВПЛИВ НА ПРОЦЕС ПЕРЕБУДОВИ СВІДОМОСТІ

У процесі державотворення, нація виступає суб'єктом політичного процесу. Саме національна свідомість складає ядро політичної свідомості, оскільки вона ґрунтується на уявленні про соціальні цінності, які є визначальними для громадянина до тієї чи іншої нації.

За умов сучасної України не можна розглядати національну еліту, до якої ми і відносимо офіцерські кадри силових структур, інтелектуальний потенціал нації, оминаючи ключове питання – формування самої української нації, особливо ролі її духовних ознак.

Нам за радянських часів втовкмачували таку теорію нації, в якій не було місця для цих важливих ознак. Хоча навіть найвидатніші націологи, які вперше опрацювали класифікацію головних ознак нації і яку майже через сто років було матеріалізовано радянською владою, вважали ці ознаки необхідними, та недостатніми. Маю на увазі тут працю італійського вченого С. Манчіні «Про націю як підвалину міжнародного права» (1851 р.). Манчіні вважав, що ці ознаки, взяті не лише окремо, а й разом, є «…немов мертва матерія, хоча життєздатна, але в яку не був ще надихнутий подих життя. Тим подихом,що оживляє націю, саме є національна свідомість» [3, с. 23].

Надзвичайно яскраву модерністську концепцію пропонує О.Бочковський. Зокрема, в книзі «Наука про націю та її життя « він пише: «Нація – … це герой новітньої історії. Батьківщиною нації була Європа, ця частина світу, де повстали й найскоріше сформувалися народи. Сучасна, тобто новітня нація, це типовий витвір європейської історії, точніше кажучи, європейського суспільно-господарського та культурно-політичного розвитку» [2, с. 6–7].

В іншій роботі О.Бочковський стверджує, що, на відміну від етносу – який живе патріархальним життям, має лише почуття етнічної (родинної) спорідненості – « сучасну, або так звану модерну націю « характеризує національна свідомість; і додає, що термін «етнос» стосується через це архаїчних, а не політологічних шарів суспільного розвитку [1, с. 260].

Також відомий французький націолог Е.Ренан у своєму викладі «Що таке нація?» спрямував пошуки істинних її ознак в іншу, позаматеріальну сферу: «. нація – це душа, засада духовна. Дві речі, які, прав-

ду кажучи, за суттю є те саме, творять цю душу, цей духовний принцип. Перше – це спільне посідання багатої спадщини спогадів. Друга – це теперішня згода її бажання жити разом, воля продовжувати та відновляти цю спільну спадщину» [4, с. 251].

Українська культура, це великий доробок діячів національної ідеї. Більшість знає лише М.Костомарова та М. Драгоманова, та й то як буржуазних націоналістів.

Проте національна ідея духовних домінант нації проходить крізь найдавніші часи (Г. Сковорода, М. Гоголь, Т. Шевченко, П. Куліш, П. Юркевич), пізніше висувається друга важлива ознака – наявність у нації провідної верстви як активного двигуна, що дозволяє їй розвиватись. Д. Донцов висуває тезу, що провідною силою нації завжди є активна меншість, без якої жодна нація не постала. Ю. Мита, розвиваючи цю думку, доходить висновку, що дозрівання до такої провідної ролі в суспільстві нового процесу – це зростання національної інтелігенції.

Сюди ми відносимо офіцерські кадри, особливо молодих офіцерів, які після закінчення навчальних закладів йдуть у силові структури і є новими носіями національної ідеї, що формують у військовослужбовців національну свідомість, гордість, наявність високопрофесійного, морального та активного ядра нації, дух, совість кожного й згуртованість, що дуже важливо для спеціального колективу. Соціальна методологія «не знімає» повністю всього багатства змісту, який перебуває в полі зору науки і практики явища, не підмінює дію спеціальних методів і специфічних прийомів. Вона визначає найбільш загальні підходи і напрями виконання теоретичних і практичних операцій, а також загальні контури кінцевого результату, який передбачається, оскільки він повинен бути сформульований не на основі бажань, симпатій і антипатій, а на платформі глибокого наукового аналізу об'єктивного і суб'єктивного, сутності й явища, змісту і форми, можливого та дійсного.

Характер кінцевого результату, рівень свідомості військовослужбовців, одержаного в результаті управління процесом переорієнтації свідомості, – то не часткове, не спеціальне, а методологічне питання, оскільки необхідно виконати методологічний аналіз факторів, які зумовлюють необхідність такої свідомості, її якість, характерні властивості, тобто визначити характер її впливу на соціальну рівновагу і на цій основі сформулювати конкретні цілі управління.

Методологічним також є питання про закономірності самого управління процесом перебудови, переорієнтації свідомості воїнів-службовців, про ті реальні умови і засоби, якими можуть володіти безпосередні організатори перебудови та переорієнтації свідомості.

Вимагає методологічної ясності уява про безпосередній предмет вивчення, його природу, сутності, зміст і структуру. У даному випадку йдеться про діалектично взаємопов'язані явища: перебудову (переорієнтацію) свідомості військовослужбовців силових структур і управління цим процесом.

Саме в ході такої перебудови руйнуються старі соціальні стереотипи, які лежать в основі соціальних відхилень, і формуються нові.

Оскільки управління передбачає постійне бачення мети, кінцевого результату, слід детально зупинитися на факторах, які зумовлюють необхідність перебудови, переорієнтації свідомості, тобто зміни її якості з огляду потреб армійського специфічного буття.

Головною причиною, основним фактором, який зумовлює необхідність перебудови та переорієнтації свідомості, є постійні соціальні відхилення військовослужбовців від встановлених соціальних норм, які привели до порушення соціальної рівноваги у військовому підрозділі. Іншим важливим фактором є соціальне замовлення на особистість воїна, який є активним творцем розбудови силових структур, суб'єктом соціальних взаємовідносин в у специфічному колективі.

Методологічний аналіз перебудови, переорієнтації свідомості військовослужбовців та соціального замовлення на особистість воїна як активного, позитивно спрямованого учасника розбудови силових структур України дає змогу виділити такі якісні характеристики його свідомості.

По-перше, свідомість повинна бути перебудована з асоціального на активний, позитивно спрямований соціальний режим функціонування, який базується на розумінні необхідності дотримання встановлених соціальних норм, навіть обмежених в підрозділах, на розвитку переваги суспільних інтересів над особистими.

По-друге, свідомість офіцерів необхідно звільнити від негативних соціальних стереотипів і установок, деформації, від одно варіантності та статистичності мислення, від крайностей у підходах і оцінках явищ як своєрідного типу мислення, від максималізму.

По-третє, якісний перехід особистості від об'єкта воєнної політики до її активного суб'єкта вимагає від свідомості військовослужбовців не тільки ясного розуміння своєї «ділянки» у воєнній політиці, зумовленої специфікою військової професії, але і глибокого осмислення політики на державному і загальнолюдському рівнях. Висока воєнно-політична компетентність дає змогу з одного боку правильно орієнтуватися у внутрішній і міжнародній обстановці, в проблемах будівництва та спеціальної діяльності, а з іншого – ефективно використовува-

ти можливості демократії для вдосконалення функціонування силових структур та відносин в них.

По-четверте, необхідно формувати нові соціальні стереотипи та установки на виконання норм специфічного життя, повагу до законів, наказів і розпоряджень командирів (начальників).

По-п'яте, розбудова силових структур незалежної України спричиняє необхідність формування такої свідомості, яка б містила ідеї, знання, оцінки, концепції, теорії, погляди, що накопичені попередніми поколіннями в боротьбі за незалежність і волю, а також було б доцільно генерувати принципово нові ідеї, нарощувати новий потенціал військових колективів, підвищувати інтелектуальний рівень різних категорій військовослужбовців.

По-шосте, реалізація завдання розбудови України, як самостійної держави, та її підрозділів силових структур неможлива без того, щоб суб'єкт військової діяльності не поділяв ідеї незалежності, національного політичного мислення, не був би пристрасним прихильником і провідником їх в життя.

Отже, ідеї національного політичного мислення повинні увійти в світоглядницьку і методологічну структуру духовного світу воїна, в систему його ціннісних орієнтацій і мотивів поведінки, що само собою не є автоматичним або стихійним процесом, а цілеспрямованою діяльністю на втілення ідей в індивідуальну свідомість.

Категорії філософії, як і всі її закони, є необхідними елементами методологічних основ управління процесом перебудови свідомості військовослужбовців силових структур України з метою відновлення соціальної та морально-психологічної рівноваги у військових колективах.

Підсумовуючи, слід зазначити, що успіх будь-якого виду діяльності, в тому числі й управління перебудовою свідомості військовослужбовців на сучасному етапі розвитку України залежить від правильного вибору найбільш загальних підходів, принципів до процесу управління і безпосередньо до його організації і цілеспрямованого виконання.

---

1. Бочковський О.І. Вступ до націології. – К., 1998.

2. Бочковський О.І. Наука про націю та її життя. – Н.-Й., 1958.

3. Манчіні С.»Про націю як підвалину міжнародного права». – К., 2000.

4. Ренан Е. Що таке нація? / Націоналізм. – К.: 2000.

Є.В. Пряхін,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ЗА ПРЕЗИДЕНТСЬКИМ ПРОЕКТОМ КПК УКРАЇНИ

Одним із довгострокових завдань, яке стоїть перед державою, є профілактика правопорушень. У загальному під нею розуміють багаторівневу систему державних та громадських цілеспрямованих заходів щодо виявлення, усунення та нейтралізації причин та умов вчинення правопорушень. Провідну роль у профілактиці відведено органам внутрішніх справ, які мають для цього відповідні повноваження, сили та засоби.

Профілактика є специфічним видом соціальної діяльності, у якому виділяється та розглядається два аспекти – науково-теоретичний та практичний. Криміналістична профілактика, будучи частиною соціальної профілактики, як зазначає О. А. Борідько, є цілісною системою криміналістичних засобів, прийомів і методів профілактичного характеру.

У зв'язку з цим криміналістичну профілактику, у найбільш загальному вигляді, вона визначає як одну з підпорядкованих систем впливу на злочинність, як діяльність уповноважених суб'єктів і, як напрямок криміналістичних наукових досліджень, функціонування якої зв'язано із профілактичною діяльністю органів досудового слідства, що спрямована на досягнення зазначених у кримінальному законі соціально-значущих цілей (завдань).

Криміналістична профілактика злочинів – інтегрована сукупність певних елементів, специфічний об'єкт управлінського впливу відповідних суб'єктів, є багатогранним явищем, зміст якого становить специфічна діяльність суб'єктів профілактики злочинів, застосування ними профілактичних заходів, у тому числі засобів і методів криміналістики [1, с. 6].

12 січня 2012 р. Президент України вніс на розгляд Верховної Ради України проект кримінально-процесуального кодексу (далі – Проект). У зв'язку з чим доцільно проаналізувати, які саме передбачені у ньому повноваження можна трактувати як профілактичні. Оскільки в Проекті передбачено повноваження органів досудового слідства,

прокуратури та суду, хотілося б детально зупинитися лише на повноваженнях органів досудового слідства, якими відповідно до ст. 38 Проекту є слідчі підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства [2].

У статтях 39 та 40 Проекту, де передбачені повноваження керівника та слідчого органу досудового слідства, безпосередньо норми, яка б чітко вказувала на повноваження у сфері профілактики, немає. Варто лише відмітити п. 4 ч. 2 ст. 39, якою керівника органу досудового слідства уповноважено «вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим» та п. 9 ч. 2 ст. 40, де слідчий уповноважується «здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом» [2].

Варто зауважити, що за основу беруться норми, що є у чинному КПК України. Так, стаття 23 чинного КПК України передбачає обов'язок слідчого виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню злочину, а в разі виявлення – вносити у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання щодо вжиття заходів для їх усунення (ст. 23^1 КПК України) [3].

Детальний аналіз норм Проекту вказує на те, що у ньому відсутні норма, яка б була подібна до вищенаведеної, що дає підстави зробити висновок про певну недосконалість цього Проекту. Відсутність положень щодо можливості слідчого вживати заходів профілактичного характеру неможна назвати позитивним для системи державних заходів щодо виявлення, усунення і нейтралізації причин та умов вчинення правопорушень.

У зв'язку з цим пропоную врахувати дане зауваження та внести відповідні зміни у ст. 40 «Слідчий органу досудового розслідування» Проекту та доповнити її ч. 2 пунктом 9 наступного змісту «вживати заходів для виявлення та усунення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення», а п. 9 змінити на 10. Крім того, відповідні зміни слід внести у Главу 24 «Закінчення досудового розслідування».

---

1. Борідько О. А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / О. А. Борідько. – К., 2005. – 18 с.

2. Проект Кримінально-процесуального кодексу України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uba.ua/ukr/kp_kodeks.

3. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. (станом на 18.01.2012 р.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua.

Г.С. Римарчук,
здобувач
(Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОТВОРЕННЯ

Процес становлення української республіки в межах своїх нинішніх кордонів розпочався на початку 90-х років з проголошенням незалежності Української держави та початком державотворчої стадії. Сама ж категорія державотворення включає в себе широкий спектр понять та взаємопов'язаних процесів, так зокрема початок становлення такого суб'єкта як держава починається з побудови його внутрішньої структури, яка у випадку становлення держави охоплює визначення органів системи стримання та противаг, їх функціональні обов'язки та юридичну відповідальність, побудову системи права держави з дотримання демократичних принципів законності, гуманності, рівності та справедливості, забезпечення плюралізму політичних ідей та впровадження дієвої системи виконавчих органів центральної влади з метою здійснення ефективного державного управління.

Власне хочеться зупинитися на двох важливих аспектах державотворчого процесу, які беруть свій початок із самих витоків побудови держави – це формування органів вищої влади та відповідно характер правотворчостівиконавчих органів центральної влади в напрямку здійснення адміністративно-правової діяльності, на чому варто зупинитися більш детально.Перш за все питання створення та розподілу функцій вищих центральних органів влади було визначено на державному рівні шляхом прийняття Конституції України 28 червня 1996 року [1]. Даний акт закріплює такі ключові положення:

- Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6).
- В Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст. 8).
- Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України (ст. 75).
- Президент України є главою держави і виступає від її імені. (ст. 102).
- Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади (ст. 113).
- Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами (ст. 124).

Конституція України [2] 1996 року стала фундаментом правовоїсистеми країни, її законодавства, а також визначальним чинникомзабезпечення державного суверенітету, консолідації українськогосуспільства, формування і розвитку інститутів державної влади,становлення громадянського суспільства.На основі та у відповідності з Конституцією прийнято закони про більшість органів державної влади та іншіінститути держави: про судоустрій, місцеві державні адміністраціїтощо.

Отже бачимо, що новий державний порядок покладається на роботу вищих органів влади, які власне і відповідають за впровадження та резутьтативність наступної складової державотворчості – правотворення. В даному контексті слід детальніше проаналізувати адміністративно – правовусторону розвитку державного управління [3, с. 152], оскільки, як цілком справедливо зазначає І. Голосніченко, адміністративне право України є найважливішою галуззю права, яка регулює відносини у сфері здійснення державної виконавчої влади та захисту прав людини й громадянина [4, с. 22].

Адміністративне право постає як один з найбільш істотних та значимих факторів впливу на розвиток системи державного управління в цілому. Наголошуючи на специфіці адміністративно-правових відносин, слід зазначити, що в сучасній науці адміністративного права прийнято виділяти такі їх характерні властивості [5, с. 49].: а) права та обов'язки сторін цих відносин пов'язані з діяльністю органів виконавчої влади; б) однією із сторін цих відносин завжди є суб'єкт адміністративної влади; в) адміністративно-правові відносини практично завжди виникають з ініціативи однієї із сторін; г) вирішення спорів між сторонами адміністративно-правових відносин може здійснюватися не лише в судовому, а й в адміністративному порядку; д) у цих відносинах відсутня рівність сторін, тобто вони знаходять своє безпосереднє вираження в юридичній нерівності їхніх учасників; е) вони можуть виникати всупереч бажанню чи згоді іншої сторони цих правовідносин.

Таким чином бачимо, що правотворчість в сфері адміністративного управління вимагає високого рівня скоординованості дій різних ланок та ретельно продуману стратегію регулювання відносин щодо забезпечення їх ефективності та раціональної практичності. Зокрема науковець Р. Васильєв зазначав, що видання правового акта державного управління дає змогу вирішити те чи інше конкретне питання у сфері реалізації функцій державного управління і водночас забезпечити встановлення, зміну чи припинення адміністративних правовідносин [6, с. 16–17]. Про це пишуть і Б. Габричідзе та Б. Єлисєєв, які наголошують, що змістовна сторона поняття «правового акта державного управління» розкривається через усвідомлення того, що завдяки їм, по-

перше, встановлюються адміністративно-правові норми, і, по-друге – виникають та змінюються адміністративно-правові відносини у сфері виконавчої влади [7, с. 235]. Більше того, як зазначає російський дослідник Б. Габричідзе, сама система правових актів державного управління є своєрідним юридично-правовим фундаментом, на якому розбудовуються всі відносини між публічно-владними органами держави та суспільством (окремими громадянами та їх організаціями, органами місцевого самоврядування) [8, с. 104].

Адміністративно-правовий фактор державного регулювання відносин містить два взаємоповязаних аспекти. По-перше, адміністративна правотворчість здійснюється на рівні регулювання відносини всередині системи органів виконавчої влади, прикладом є прийняття таких актів як Закон України «Про Кабінет Міністрів», Указ Президента від 15 грудня 1999 р. «Про систему центральних органів виконавчої влади», Закон України «Про міністерства та інші центральні органи виконавчої влади». З іншого ж боку адміністративне право врегульовує питання взаємодії органів державної влади з іншими суб'єктами права, наприклад Закон України від 12.05.1991 р. «Про захист прав споживачів», «Про звернення громадян» від 2.10.1996 р., «Про захист прав на промислові зразки» від 1993 р. та інші.

На сучасному етапі реформування та вдосконалення системи адміністративного права необхідним є чітке врегулювання відносин в системі органів виконавчої влади, що дозволить не лише значно підвищити ефективність виконавчо-розпорядчої діяльності, а й установити відповідальність за неналежне виконання чи невиконання покладених на них функціональних обов'язків. В загальному слід підкреслити, що подальший розвиток адміністративно-правового регулювання відносин державного управління, що відбуватиметься паралельно з процесом розвитку самого адміністративного права, виступатиме одним із потужних чинників загального процесу формування України як правової, демократичної і соціальної держави.

---

1. Конституція України від 28 червня 1996 року//Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141.

2. Ролі значення Конституції в державотворенні і правотворенні в Україні (до 10-річчя прійняття Конституції Україні): Постанова Президії Національної Академії Наук України від 14.06.2006 № 173. – Інтернет ресурс: http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.16131.0

3. Харитонова О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії). – Одеса: Юрид. літ-ра, 2004. – 328 с.

4. Голосніченко І. Значення адміністративного права в умовах демократичних перетворень суспільства // Право України. – 1998. – № 11. – С. 21–22.

5. Панова Н.С. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні:дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Панова Наталя Сергіївна. – Одеса, 2008. – 141 с.

6. Васильев Р. Ф. Правовые акты органов управления. – М.: Юрид. лит., 1970. – С. 16–17.

7. Габричидзе Б. Н., Елисеев Б. П. Российское административное право. – М.: НОРМА-ИНФРА·М, 1998. – 607 с.

8. Габричидзе Б. Н. Основы государственной власти современной России. – М.: Дашков и К, 2003. – 365 с.

Я.І. Романик,
слухач магістратури
(Навчально-науковий інститут
права, психології та економіки
Львівського державного університету
внутрішніх справ)

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

10 грудня 1948 року державами-учасницями ООН була прийнята Загальна декларація прав людини. Цей документ позначив гуманістичний поворот всього світу, ствердив цінність людського життя і гідності в її незаперечності для усіх суб'єктів світової спільноти, не поділяючи людство за атрибутами раси, релігії, світогляду, культури та способу мислення. Сьогодні Декларація являється головним джерелом міжнародного права і національних законодавств, базові права і свободи окреслюють недоторкану територію політичної згоди, а День прав людини є всесвітнім приводом вшанувати ідеї гуманізму та рівноправ'я як вищого закону людської взаємодії.

Конституція України проголошує права і свободи особистості і громадянина в якості найвищої соціальної цінності. Ця базова конституційна норма сучасної демократичної правової держави має працювати на кожному рівні владної регуляції засад суспільного розвитку. Але декларативне ствердження незаперечності прав і свобод людини ще не є правовим фактом як таким, а потребує ретельного, всеохоплюючого законодавчого і нормативного наповнення. Права людини у вимірі конституційної декларації є скоріш моральним законом, а тому обов'язково має обслуговуватись чіткими і дієвими нормами державного законодавства.

Україною ратифіковано Європейську Конвенцію з прав людини, Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань охорони довкілля, підписано Європейську соціальну хартію, введено інституту Омбудсмана, прийнято низку важливих законів і програм, що торкаються захисту економічних, соціальних, політичних прав людини, зокрема Стратегію подолання бідності, Закону про громадянство, Закон про політичні партії, нового Кримінального кодексу тощо. Поширюється практика безпосередньої участі громадськості і громадських організацій у законотворчому процесі. Але українська державність сьогодні лише перебуває на шляху законодавчого становлення та вдосконалення механізмів правового регулювання владних і суспільних відносин. І цей складний і тривалий процес обов'язково має враховувати три ключових імперативи.

В цьому зв'язку хочу звернути увагу на наступні проблеми.

По-перше, стурбованість викликає загальна криза влади, і зокрема криза парламентаризму в Україні. Впродовж останніх двох років практично загальмовано законотворчий процес, що унеможливлює ухвалення низки нагальних законодавчих актів, в тому числі і у сфері прав людини.

По-друге, вище зазначалось, що у нашій державі було вжито значних заходів щодо формування механізму захисту прав людини, зокрема судової системи. Так, на першому етапі після прийняття Конституції України та ухвалення пакету законів під умовною назвою «мала судова реформа» було зроблено значний прогресивний крок у сфері судочинства.

Однак на даному етапі ухвалення законів для проведення повномасштабної судово-правової реформи є більш ніж актуальним. Адже у сфері судочинства маємо чи не найбільше проблем.

У контексті формування дієвого механізму захисту прав людини слід також звернути увагу на проблеми законодавчого врегулювання діяльності такого інституту влади як прокуратура. Дотепер залишається неврегульованим місце і роль прокуратури в системі захисту прав людини. Функції прокуратури щодо відновлення порушених прав громадян будуть затребуваними до проведення масштабної судово-правової реформи. В зв'язку з цим потребує чіткого правового регулювання питання регламентування функцій і повноважень прокуратури, у тому числі – в судовому процесі, розмежування функцій нагляду та слідства.

Ще одним елементом механізму захисту прав людини є інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, діяльність якого покликана доповнювати існуючі засоби захисту конституційних

прав і свобод людини. Практика засвідчила необхідність підвищення інституційної спроможності Омбудсмана. Це потребує підготовки і ухвалення парламентом відповідних змін до законодавства. Зокрема, щодо звуження підстав для дострокового припинення повноважень Уповноваженого, розширення його прав у судовому процесі, запровадження механізмів безпосереднього реагування Уповноваженого на факти порушень прав людини і громадянина, спрощення вимог до форми звернень громадян тощо. Окремі законопроекти, що унормовують частину цих питань, подавались на розгляд Верховної Ради України п'ятого скликання і не були розглянуті у зв'язку з достроковим припиненням її повноважень. Подані кілька проектів законів щодо діяльності Уповноваженого і розширення його повноважень і у нинішньому скликанні.

У нашій державі ще не ухвалено низку законів, які повинні закріпити фундаментальні права людини та регламентувати їх забезпечення. Наприклад, право на свободу мирних зборів, передбачене статтею 20 Загальної декларації прав людини та закріплене статтею 39 Конституції України.

Хоча норми Конституції України мають пряму дію, в рішенні Конституційного суду з цього питання зазначається, що визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення є предметом законодавчого регулювання. У зв'язку з тим, що відповідного закону ще досі немає, організація мирних зборів регулюється, всупереч логіці і здоровому глузду, підзаконним нормативним актом колишнього СРСР, а саме Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» від 28 липня 1988 року.

Законопроекти щодо врегулювання проведення мирних зборів подавалися і урядом, і народними депутатами, але з різних причин процес їх ухвалення не був завершений.

Ось і зараз відповідний проект закону про порядок організації і проведення мирних заходів, внесений Кабінетом міністрів України і підтриманий очолюваним мною Комітетом, лежить у Верховній Раді і чекає на розгляд.

---

1. Конституція України: Прийн. на п'ятій сесії ВР України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини: Прийн. Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.

О.С. Руданецька,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СУТНІСНІ ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Упродовж існування теорії правової держави підходи до її розуміння зазнавали значних змін залежно від історичного періоду і вимог, які висувалися громадянським суспільством до держави, корегувалися уявлення про принципи, на яких повинна бути побудована така держава, а відповідно, змінювались її ознаки. Такі зміни були закономірними, адже концепція правової держави в процесі свого вдосконалення потребувала спочатку утвердження таких цінностей, як свобода, правова рівність, що знайшли своє відображення у ліберальній моделі правової держави («держави – нічного сторожа»). Згодом розвиток суспільних відносин закономірно призвів до поступового формування нових поглядів на стан суспільного життя в цілому, а також на роль і призначення держави. Почало утверджуватися нове бачення сутності свободи, рівності, соціальної справедливості, а також обов'язків держави щодо їх забезпечення. Суспільство намагалось зрозуміти причини виникнення соціальних проблем та знайти шляхи їх вирішення, а також визначити місце держави в цьому процесі. Як наслідок, відбувається визнання за державою права на формування і активне проведення соціальної та економічної політики, в результаті чого відбувається розширення кола функцій держави [1, с. 114–141]. Практичним наслідком зміни правової й політичної свідомості як пануючого класу, так і суспільства в цілому стає поступове формування соціального законодавства, а з часом і запровадження соціальної правової держави.

У словосполученні «правова держава» на першому місці стоїть право, на другому – держава. Основоположним началом права є принцип загальної рівності, тобто загальної рівності для всієї міри свободи: для держави та її органів, для окремої особи і колективів, для всіх громадян України. Така формальна рівність є властивістю права, виражає таку його специфіку, як справедливість. Право в суспільному житті виступає насамперед у формі законів та інших нормативних актів. Із наведеного вище вбачається, що важливим елементом правової держави є принцип верховенства закону, який передбачає визначальну роль закону в правовій системі держави, в діяльності всіх суб'єктів права, насамперед державних органів і посадових осіб.

В основі доктрини правової держави лежить принцип свободи вибору народом свого суспільного ладу. Розвиток сучасного українсь-

кого суспільства також важко уявити без широко розвиненої громадянської ініціативи. Будуючи сьогодні правову державу, громадянам недостатньо мати права, а ще необхідно навчитися ними користуватися. Ідея правової держави може утвердитися тільки тоді, коли у держави буде рівноправний партнер – громадянське суспільство.

Побудову правової держави визначено як одну із основних стратегічних цілей у платформах і програмах переважної більшості політичних течій та партій в Україні. Однак абстрактно сформульована мета обов'язково передбачає вироблення практичних заходів для її досягнення, розроблення програми предметних дій, яка розрахована в часі й орієнтована на конкретні соціальні обставини. А вони сьогодні складаються таким чином, що, крім побудови правової держави, в сучасній Україні треба будувати державу соціальної орієнтації, де «соціальна держава» означає розширення обов'язків держави – від забезпечення внутрішнього порядку і зовнішньої безпеки до відповідальності за добробут громадян.

Загальний зміст правової держави розкривається через ст. 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Правова держава – це найвища ланка розвитку свободи та її відображення в певних державно-правових категоріях. Правова держава є формою обмеження зазіхань влади на права і свободи людини, а, отже, її основною метою є забезпечення меж свободи індивіда, недопущенні порушення простору свободи, що окреслений правом, забороні застосування насильницьких мір, не заснованих на праві [2, с. 110].

Правова держава, за визначенням Ю. Тодики, – це високий рівень забезпечення верховенства права, прав особистості та громадян у всіх сферах суспільного життя [3, с. 36].

Цієї ж думки дотримуються вчені, які, досліджуючи правову державу, концентрують увагу на тому, що правова держава це така форма організації та діяльності, що розбудовується у взаємовідносинах з індивідами та їх утвореннями на основі норми верховенства права [4, с. 12].

Правова держава ґрунтується на розподілі та балансі влади, встановленні межі і міри влади, політичному плюралізмі, конституційному нагляді та широкому місцевому самоврядуванні. На відміну від правової, соціальна держава ґрунтується на демократизмі політичної системи, достатньо високому рівні економічного розвитку, розвиткові системи соціального партнерства та захисту громадян, компромісі ос-

новних політичних сил відносно цілей та шляхів розвитку, широкому місцевому самоврядуванні. Тому соціальна держава забезпечує рух до утвердження в суспільстві соціальної справедливості, послаблення соціальної нерівності, надання кожній людині роботи або іншого джерела існування, збереження миру та злагоди в суспільстві, формування сприятливого для людини життєвого середовища [5, с. 80].

Трактування правової держави як інституціоналізованої форми свободи громадян дає підстави стверджувати, що без вільного індивіда такої держави просто не буває, вона неможлива як така. Тобто вільний, насамперед економічно і юридично, індивід – це чинник творення цієї держави, її сутнісна ознака та мета. Якщо спроектувати цю ідею на українську сучасність, то проблема творення правової держави постане як дуже довготривала, складна, комплексна робота, котра не під силу лише самим правознавцям. Навіть з позиції здорового глузду має бути зрозумілим, що державотворення не зводиться лише до написання законів, нехай і найкращих. Державотворення – це масштабна, громіздка, складна, багатоаспектна творча робота всіх прошарків суспільства, усього народу, а не лише правознавців та чиновників. Правова держава не є винятком, оскільки вона, як ніяка інша, для утвердження себе потребує найактивнішої роботи всього суспільства, кожного громадянина зокрема.

Отже, правова держава – це якісна форма буття права, конкретизація та втілення формального принципу рівності. Не може бути правовою деспотія, де є вільною лише одна людина-деспот. Не дало нам свідчень правової державності середньовіччя: суспільства тієї доби були станово-класово-ієрархічними, і принцип формальної рівності громадян у свободі не міг віднайти свого втілення у цьому типі державності – тут свобода видавалася порціями, відповідно до місця людини на феодальній драбині [6, с. 27–29].

---

1. Яковюк І. В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення: Дис. канд. юрид. наук. 12.00.01. – Харків, 2000. – С. 114–141.

2. Порощук С.Д. Концепція соціально-правової держави в Україні: теоретичне моделювання // Науковий вісник НАВСУ. – 2001. – № 2. – С. 110.

3. Тодыка Ю.Н. Основы конституционного строя Украины. – Харків, 1999. – С. 36.

4. Скрипнюк О. Правова держава і становлення системи соціально орієнтованого державного управління // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 2 (37). – С. 11–12.

5. Політологія у схемах, таблицях, визначеннях: навчальний посібник / За ред. І.С. Дзюбка, І.Г. Оніщенко, К.М. Левківського, З.І. Тимошенко. – Київ, 1999. – С. 80.

6. Собуцький М. Пролегомени до вивчення культури європейського Середньовіччя // Філософська та соціологічна думка. – 1996. – № 1–2. – С. 27–29.

Н.Я. Рудий,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ФОРМ ОПІКИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (кінець XVIII–XIX ст.)

Протягом усього XVIII ст. та до середини XIX ст. на українських землях у складі Російської імперії, в основному, при регулюванні опікунських відносин використовувалися кодифікації давнього українського права, найбільш поширеними з яких були – Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року та Зібрання малоросійських прав 1807 року.

В них ми не знаходимо правових норм спрямованих на встановлення державних форм опіки, що і не дивно. Адже у Литовсько-Руській державі та Гетьманщині домінували сімейні форми опіки, а у крайніх випадках опіку за сиротами чи неповносправними брала на себе Церква чи громада.

Такий стан справ тривав до тих пір, поки не відновилася загальноімперська законодавча діяльність у сфері опіки і піклування. За правління Катерини II, яка до 1775 року видавала закони стосовно особливих видів та у особливих випадках опіки: про опіку у колоністів, опіку у Слобідській губернії, опіку на випадок «генерального межевания» [3, с. 546].

Це були окремі опікунські норми, які в подальшому були впорядковані та знайшли своє відображення в «Учреждении для управления губерниями» 1775 р. У ньому зазначалося: «Если где устроение сиротских домов будет неудобно или потребует издержек, кои отнимут способы к оказанию призрения большему числу сирот, то Приказ неимущих сирот отдает за умеренную плату надежным добродетельным и добронравным людям для содержания и воспитания с обязательством, чтобы представить их во всякое время Приказу» [4, с. 9].

В такий спосіб поєднувалися традиційні сімейні форми опіки з державними, що дозволяло зняти навантаження на органи опіки. Їх роль після влаштування дитини-сироти в сім'ю зводилася до контролю за належним виконанням опікуном своїх обов'язків та фінансування його діяльності.

У 1783 р., поширивши на територію Лівобережної України дію «Учреждений для управления губерніями» 1775 р., Катерина ІІ здійснила в такий спосіб спробу і тут впровадити державну форму опіки з відповідною мережею установ.

Якщо говорити про перші сирітських будинки, то організація догляду та виховання в них дітей спочатку була на досить низькому рівні. У деяких з них були відсутні елементарні умови проживання. Більшість була переповнена (до 1000 дітей). Таке велике скупчення дітей та погана організація призводили до великої дитячої смертності: у 1764 р. вмерло 424 з 542 дітей, що поступили, інколи вмирало 80–87 дітей із кожних ста [6, с. 8].

Для покращення ситуації з 1797 року в сирітських будинках було встановлено централізоване керівництво і запроваджено суворий контроль за дотриманням правил утримання, догляду і виховання дітей, передбачалося запобігання проникненню туди будь-яких передових ідей і впливу, які могли зашкодити вихованню покірних, богобоязливих дітей – майбутніх лакеїв поміщиків і купців [6, с. 9].

Такий плачевний стан організації державної опіки зумовлювався тим, що до сирітських будинків потрапляли діти-сироти з найнижчих суспільних прошарків (яких відмовилися усиновлювати чи брати під опіку їх родичі), «підкидьків» або «ганебно народжених дітей». Окрім держави, про них, як правило, просто нікому було більше потурбуватися.

В Україні якщо дітей-сиріт не всиновлювали родичі чи інші люди, то їх передавали на виховання в приюти і школи при церковних закладах. У разі, якщо такі діти були кріпаками, то спочатку вони були козачками, а потім панською прислугою, що мало відрізняється від звичайного кріпацтва [2, с. 35].

А після того, як у 1861 році було відмінено кріпацтво «Общим положением о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости», обов'язок щодо піклування про круглих сиріт покладали на селянські общини [4, с. 10]. У разі, якщо видавалося неможливим влаштувати дитину в сім'ю, опіку на себе перебирала держава, адже на кінець XIX ст. було сформовано розгалужену систему державних опікунських установ. Так, у Київські губернії діяло 25 установ різного типу для сиріт і безпритульних, у Чернігівській губернії – 13 [1].

Відзначимо, що з часів перших сирітських будинків кінця XVIII ст. ситуація там значно покращилася. Наприклад, сирітський будинок у місті Чернігові, що знаходився на утриманні губернського земства. Він був розрахований на 125 дітей – сиріт, напівсиріт, дітей, чиї батьки відбували покарання, «підкинутих» або безпритульних дітей віком 7–

12 років [5, с. 12–14]. Діти відвідували школу з п'ятирічним терміном навчання та виховувалися у релігійному дусі.

Церква також продовжувала брати активну участь у соціально-педагогічній підтримці дітей, які потребували захисту. При православних монастирях облаштовувалися школи з гуртожитками або притулками. В них дітей, позбавлених родини, забезпечували місцем проживання, їжею, одягом, надавали хоча б мінімальну загальну і професійну освіту, збагачували знаннями про правила і норми поведінки у суспільстві, рятували від пороків, які безсумнівно чекали дітей «на вулиці».

У 1891 р. для вихованців церковних притулків стало обов'язковим засвоєння навчального матеріалу, передбаченого програмами загальноприходських шкіл [7, с. 173].

Таким чином, закладені ще у XVIII ст. основи розбудови дитячих притулків дали свої позитивні результати, забезпечуючи можливість встановлення опіки всім потребуючим.

Однак наголосимо, що державна форма опіки в Україні до 1917 р. була особливою, вимушеною мірою і застосовувалася в крайніх випадках, коли прилаштувати дитину в сімю було неможливо.

---

1. Державний архів Чернігівської області, Ф. 145, оп. 3, спр. 154. – Арк. 21–24.
2. Карпенко О.І. Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / Ольга Іванівна Карпенко. – К., 2001. – 191 с.
3. Неволин К.А. История российских гражданских законов. Часть первая: Введение и книга первая о союзах семейных / К.А. Неволин. – М.: Статут, 2005. – 590 с.
4. Нечаева А. Н. Охрана детей-сирот в России (История и современность) / Анна Николаевна Нечаева. – М.: Дом, 1994. – (Проблемы детства: наука и практика). – 176 с.
5. Проект устава Черниговского сиротского дома // Земский сборник Черниговской губернии. – 1886. – № 1–2. – С. 9–22.
6. Яковенко В.С. Дитина-сирота: розвиток, виховання, усиновлення: монографія / В.С. Яковенко. – Кіровоград, 1997. – 172 с.
7. Янченко Т.В. Соціально-педагогічна підтримка дітей, позбавлених батьківського піклування (друга половина XIX – початок XX ст.) / Т.В. Янченко // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2009. – № 3. – С. 172–175.

В.І. Ряшко,
кандидат історичних наук, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЛОГІКО-ГНОСЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КУРСІ ЮРИДИЧНОЇ ЛОГІКИ

Юридична логіка – спеціальна галузева дисципліна, яка, спираючись на закони, категорії і правила загальної логіки, аналізує процеси, що відбуваються в правовій сфері суспільства. Юридична логіка виступає щодо загальної логіки як її важлива специфічна частина, що має прикладний характер.

Логіка, її закони і правила органічно входять в предмет юридичної діяльності.

Юридична діяльність – це здійснювана, у встановленому законом порядку, діяльність органів дізнання, слідчого прокурора та суду, а також інших осіб, спрямована на швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних, встановлення об'єктивної істини, забезпечення правильного застосування закону, захист суспільства та громадян від злочинних посягань та здійснення правосуддя. Головним завданням держави та її правоохоронних органів, захист честі, достоїнства, прав і свобод громадян України. Виходячи з цих та інших доленосних завдань, що стоять перед суспільством і державою, цілком доречним постає питання щодо ролі і місця юридичної логіки у вирішенні всіх цих та інших завдань:

1. Юридична діяльність – діяльність, як правило розумова, інтелектуальна. Всяка діяльність складається з трьох основних чинників: мотиваційного, інтелектуального і фізичного. Так, на думку А.А. Тер-Акопова існує духовний чинник, який визначає сенс і соціальну направленість діяльності особистості та її морально-правову відповідальність [1, с. 11].

Мотиваційний чинник включає в себе потреби, інтереси та ідеали, що спонукають до діяльності.

В зміст інтелектуального чинника входять свідома діяльність, емоційно-вольова сфера, здатність до адекватного реагування на існуючі процеси і проблеми в соціально-правовій сфері.

Юридична діяльність відноситься, переважно, до інтелектуального виду. Так, наприклад, розробляючи і приймаючи закон або застосовуючи його, суб'єкт в основному розмірковує, аналізує, узагальнює

факти, оцінює їх, робить висновки та приймає рішення. Отже, ця діяльність суб'єкта є логіко-інтелектуальною, аналітичною.

2. В юридичній діяльності, разом з загальними поняттями, користуються також і спеціальними правовими поняттями, в ній існує свій понятійний апарат, своя юридична мова, свій, своєрідний стиль мислення, який можна зрозуміти і застосовувати на практиці, тільки спеціально застосовуючи правила логіки.

Така необхідність виникає, перш за все, при тлумаченні юридичних термінів, визначенні змісту, так званих, оціночних понять, коментування окремих законоположень.

Так, наприклад в **ст. 11 Кримінального кодексу України** «Поняття злочину» розкривається зміст поняття «діяння». **У** статті підкреслюється, що

1. Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб 'єктом злочину.

2. Не є злочином дія або бездіяльність, яка, хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Автори науково-практичного коментарю Кримінального кодексу України дають тлумачення цілого ряду понять. Отже, «діяння» у кримінально-правовому розумінні, застосованому у **ст. 11**, – це вольова усвідомлена поведінка (вчинок) особи, безпосередньо спрямована на спричинення певних негативних наслідків. На наш погляд при тлумаченні даної **статті КК,** слід акцентувати увагу на тлумачення термінів «об'єктивні» і «суб'єктивні» ознаки діяння. Автори коментарю дають їх чітке визначення»^ Об'єктивна ознака діяння, відображає фізичні рухи, здійснювані тими чи іншими органами людського організму (або утримання від таких рухів). До суб'єктивних належать інтелектуальна та вольова ознаки, а також умотивованість та цілеспрямованість. У багатьох інших статтях КК термін «діяння» застосовується для характеристики об'єктивної сторони як однієї із ознак злочину [2, с. 42].

Суттєвим чинником кримінально-правового тлумачення є поняття «бездіяльність».

Бездіяльність є пасивною поведінкою, в якій так само виражена зовні воля особи і, яка спрямована на спричинення певних негативних наслідків, крім того, обов'язковою ознакою бездіяльності є наявність спеціального обов'язку і реальної можливості запобігти відповідним наслідкам. З точки зору закону і юридичної логіки не є злочинною бездіяльністю «не перешкоджання викраденню майна з боку охоронника внаслідок його тяжкого поранення».

3. Юридична інтелектуально-аналітична діяльність є, переважно, опосередкованою. Це означає, що юрист застосовує ту чи іншу норму права, особисто не може свідчити про той чи інший факт, який має юридичне значення. Факт враховується і приймається в такому вигляді, в якому він відданий йому в розпорядження в різних документах, поясненнях, матеріалах розслідування, висновках експертів, тощо. Закон забороняє в інтересах об'єктивності приймати участь в кримінальній справі юристам, якщо вони не були свідками злочину. Одним із логічних висновків, що випливає з опосередкованої оцінки тих чи інших подій більш висока роль інтелектуально-аналітичної діяльності юриста.

4. Характерною ознакою юридичної діяльності є пізнання фактів, подій в кримінальній та інших юридично правових сферах. Встановити юридичний факт – це означає не тільки виявити його, але і пізнати, кваліфікувати по суттєвим ознакам. Тільки після того як факт пізнаний він набуває соціальне і юридичне значення, а до того моменту він, так би мовити, в юридичній діяльності не існує. Так, наприклад, якщо вчинено злочин, то поки не виявлено його як соціально-правове явище, не встановлені ознаки, склад, у тому числі винність конкретної особи у його вчиненні, до того часу, з точки зору юридичної логіки, він не існує. Визначити склад злочину, значить пізнати його. Так, у **ст. 2 КПК** *«Завдання кримінального судочинства» акцентується увага на «швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний».*

Отже, під розкриттям злочину мається на увазі встановлення особи, яка вчинила злочин. Факт розкриття злочину в практичній діяльності органів досудового розслідування формально ототожнюється із затриманням підозрюваного, його арештом чи притягненням особи як обвинуваченого. Але слід мати на увазі, вказані рішення можуть прийматись тільки при одержанні беззаперечної системи доказів, які б об'єктивно підтверджували, що саме підозрюваний (обвинувачений) вчинив злочин і виключала б можливість іншого твердження. Таким чином, юридична діяльність щодо оцінок тих чи інших фактів повинна суворо ґрунтуватися на логічній основі.

5. Юридична діяльність – це діяльність, що спрямована на пізнання та встановлення істини. Встановлення об'єктивної істини – це досягнення такого рівня знань, що без сумніву, відповідає дійсності. В кримінально-процесуальній діяльності це повне і всебічне дослідження всіх обставин справи, як тих, що викривають, так і тих, що виправдовують обвинуваченого, а також тих, що пом'якшують або обтяжують його відповідальність, встановлення всіх фактів, що належать предме-

ту доведення і необхідні для розв'язання справи по суті. Створюючи юридичні закони законодавець повинен піклуватися, перш за все, щоб він в максимальній степені відображав існуючі соціальні процеси, щоб його дія забезпечувалася і гарантувалася відповідними соціальними, політичними, економічними можливостями, а головне, щоб законодавчий акт максимально гарантував права і свободи громадян, їх соціально-економічний і правовий захист. Як зазначав Гегель «державний устрій повинен захищати свободу, служити перешкодою свавіллю, сприяти благу, щастю і задоволенню людей» [3, с. 466].

Конституція України визначила пріоритетні напрямки розвитку правової системи, основні соціальні цінності і головні завдання та обов'язки держави. Згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та її гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави в усіх сферах діяльності. Як слушно зазначає М. Й. Коржанський, – «кримінально-правова охорона конституційних прав громадян має велике суспільне значення, оскільки рівнем цієї охорони і захищеності конституційних прав громадян визначається рівень демократії у суспільстві та державі» [4, с. 208].

6. Юридична діяльність є процедурною, вона здійснюється в певному порядку в чіткій логічній послідовності. Так в **ст. 98 КПК** «Порядок порушення кримінальної справи» зазначається *«При наявності приводів і підстав, зазначених у ст. 94 цього Кодексу, прокурор, слідчий, орган дізнання або суддя зобов 'язані винести постанову про порушення кримінальної справи, вказавши приводи і підстави до порушення справи, статтю кримінального закону, за ознаками якої порушується справа, а також подальше її спрямування».*

Стадія порушення кримінальної справи – це початкова стадія кримінального процесу, зміст якої становить діяльність сприйняття, реєстрації, розгляду, перевірки заяв та повідомлень про злочини, прийняття по них рішень, з'ясовування наявності або відсутності підстав для порушення кримінальної справи. Кримінальний процес починається з моменту прийняття уповноваженим на це суб'єктом кримінального процесу офіційної заяви або повідомлення про злочин. Заява чи повідомлення про злочин є юридичними фактами, що породжують кримінально-процесуальні правовідносини, дають початок кримінальному процесу та його першій стадії – порушення кримінальної справи.

Підсумковим рішенням стадії порушення кримінальної справи є: рішення про порушення справи, рішення про відмову в порушенні спра-

ви. Згідно правил логіки, вирішуються також, організаційні, тактичні і методичні проблеми юридичної діяльності. Логічні правила і принципи лежать в основі побудови оціночних версій, класифікації норм, експертизи, плануванні діяльності правоохоронців. «Невиконання вимог основних законів діамату, – зазначають А.Н. Литвинов, Н.Н. Тагаев, С.П. Лапта, – незнання законів формальної логіки, порушення них і дефекти, пов'язані з порушенням правил доказу, відсутність чітких науково обґрунтованих рекомендацій щодо формулювання висновків при судово-медичній експертизі є однією з причин того, що у певній частині випадків експертні висновки будуть дефектними» [5, с. 3].

Отже, порушення логіки призводить до юридичних помилок і, відповідно, до негативних юридичних наслідків. Для вирішення теоретичних і практичних завдань на сучасному рівні юридично-правової діяльності, розкриття і розслідування злочинності необхідні глибокі знання законів і правил логіки і її важливої складової – юридичної логіки.

---

1. Тер-Акопов А.А. Юридическа логика: учеб. пособие. – 2-е изд. стер. / А.А. Тер-Акопов. – М.: изд-во ОМЕГА, 2006. – 265 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2004. – С. 42.

3. Гегель. Философия права / пер. с нем.: ред. сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсесянц; авт. вступ. ст. и примеч. В.С. Нерсесянц / Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

4. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива. Курс лекцій / М.Й. Коржанський. – К.: Атіка. 2001. – С. 208.

5. Литвинов А.Н. Логика в следственной и экспертной деятельности: проблемы применения и оценки: учеб. пособие / А.Н. Литвинов, Н.Н. Тагаев, С.П. Лапта. – М.: ЮРКНИГА, 2005. – С. 3.

О.І. Савайда,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗМІСТОВНА ТА ПОЗИТИВНА ФОРМА ПРАВОВОЇ ВОЛІ

Природно-правова природа волі вже була помітна в античний період розвитку правознавства. В свій час греки відрізняли «право за законом» від «права, справедливого від природи». У латинській мові є вираження «природне право» (jus natural) і «природний закон»

(lex natural). Природно-правові погляди відбивали прагнення виявити справедливі початки в праві, обумовлені самою природою людини. Демокріт вважав, що «Закон прагне допомогти життю людей. Але він може цього досягти тільки тоді, коли самі громадяни бажають жити щасливо: для ти, хто скоряється закону, закон – тільки свідчення їх власної чесноти» [1, с. 82]. У різних філософських концепціях природне право має різну підставу: природне право як божественний світовий порядок («космологічне природне право»); право як вираження людської сутності» («антропологічне природне право»); право як розум («раціональне природне право») і т.д. [2, с. 83].

У ході історичного розвитку філософські концепції природного права претендували не тільки на теоретичну цінність, але і на перетворення суспільного устрою. Переконливими свідченнями цьому є епоха Просвітництва, коли ідеї природного права набули першорядне значення у філософсько-правових концепціях [3, с. 11]. Природно-правове мислення вплинуло на практику державно-правового життя. Під впливом природно-правового мислення були сформовані ідеї та погляди й американської, і французької революцій. Не буде перебільшенням сказати, що і сучасний демократичний державний устрій має внутрішній зв'язок із природно-правовою концепцією розуміння прав і свобод людини.

Вплив природного праворозуміння позначилося на законотворчому процесі. Природно-правові системи Нового часу являли собою концептуальну основу ряду зведень законів європейських держав [4, с. 17]. Однак у середині XIX ст. успішний вплив природного права на соціально-політичні процеси переривається, одержує назву юридичний позитивізм. Нова хвиля популярності і соціально-політичної значимості природно-правового мислення пов'язана з протидією агресивній політиці фашизму. Ідеї природного права стали інтелектуальною правовою і політичною противагою «Третьому рейху» [5, с. 145]. Після другої світової війни концепція природного права використовується в «Декларації прав людини» (1948 р.) [6, с. 71]. Її ідеї одержали свій розвиток, крім того, у марксизмі і неомарксизмі, антропологічній школі філософії. Ними «живиться» аналітична філософія права. Усе це свідчить про те, що природне право має фундаментальне значення в історії філософії права і являє собою один з найважливіших її розділів.

Наведений екскурс в історію питання важливий, тому що він показує драматизм боротьби двох початків у праві: природно-правового і юридичного позитивізму. Варто підкреслити, що й у наш час дана проблема залишається дискусійною. Існує думка, що проблема природи права і її взаємозв'язок з волею дозволяється безпосередньо на рівні абстрактного, формального співвідношення права і волі.

У силу цього поняття природне право залишається зайвим. З іншого боку, пропонується точка зору, відповідно до якої основу правової природи волі складає економічне (і юридично закріплене) відношення власності. При цьому власність на засоби виробництва займає провідне місце.

На мою думку, власність, її юридична форма, звичайно ж, входить у систему компонентів, які визначають правову волю, однак при цьому вона не замінює собою систему природних, фундаментальних прав людини. Саме природне право дозволяє зняти формальність і абстрактність правової волі, першої ступіні пізнання співвідношення права і волі.

Виявляється, що воля, як міра права, як правова воля має свою основу. Основою її буття є природні і невідчужувані права людини, його життєво важливі потреби й інтереси. Природне право виступає тут як «матеріальна» основа права, воля ж – як спосіб здійснення права [7, с. 52]. Тим самим знімається абстрактність і невизначеність формальної правової волі, тому що вона в особі природного права здобуває визначений зміст.

Правова воля в цьому випадку вже не є абстрактна правоздатність, заснована на формальній рівності й абстрактній волі. Сутністю і метою волі є реалізація природних прав людини. Люди вільні в тій мері, у якій вони можуть здійснювати свої природні права. З іншого боку, природне право в особі волі одержує спосіб свого існування. Природне право, ізольоване від способу свого існування – правової волі, є право лише в можливості, тому що поза волею людин не здатний реалізувати свої природні права.

Щоб правова воля з можливості перетворилася в реальність, необхідний її синтез з позитивним правом, тобто системою норм права, які витікають із законодавства. Інакше кажучи, варто здійснити інтеграцію позитивного права і природного права.

Різні підходи до розуміння взаємодії природного і позитивного права не замикаються в сфері наукових дискусій, вони знаходять своє відображення в Конституціях сучасних держав. У Конституціях США, Франції, Італії втілена над позитивна (природно-правова) концепція, у Конституціях Австрії, Німеччини – позитивістська [8, с. 35]. Разом з тим, у сучасному світі все більше утверджується думка про те, що необхідний взаємозв'язок природно-правового і позитивістського підходів. Держава не може не визнати природні права. Незважаючи на те, що природні права належать людині від народження, «захист» їм додає юридична форма, форма закону. Визнається і те, що позитивістський підхід повинний спиратися на категорії волі, справедливості, фундаментальні права людини.

У той же час складним і маловивченим залишається питання про діалектичну природу інтеграції змістовної і позитивної форми правової волі (природного і позитивного права). Дослідження цієї проблеми вимагає розгляду ряду аспектів. Насамперед це установлення внутрішнього і необхідного зв'язку між природним і позитивним правом. Вихідним моментом такого аналізу є усвідомлення того, що при усім своєму якісному розходженні обох понять «природне право» і «позитивне право» знаходяться в єдиному правовому просторі, що характеризується єдиною сутністю. Це, по-перше.

По-друге, діалектичний підхід до розкриття взаємозв'язку і взаємопроникнення складових єдиний правовий простір показує, що в реальному громадському житті природне і позитивне право представляють не просто протилежності, незалежні один від одного елементи правового простору, а іманентне протиріччя, тобто протиріччя в тому самому відношенні – відношенні до сутності правової волі. Що ж це таке? У цьому протиріччі правова воля містить специфічне для неї нормативне обмеження волі, що суперечить її загальній тенденції переборювати всяку межу обмеження.

У даному випадку і природне право, як система фундаментальних цінностей людини, прагне до найбільш повної реалізації своїх можливостей і ресурсів.

У той же час воно обмежує цей розвиток, переслідуючи мету самозахисту, реальне здійснення тієї частини волі, що гарантується примусовою силою держави, його законодавчою базою. Варто звернути особливу увагу на конкретно-історичний процес діалектичної природи взаємозв'язку природного і позитивного права.

Проблема реального здійснення природних прав і правової волі завжди була предметом гострих класових битв. Закономірним результатом цих битв є прогрес прав і свобод людини. Середньовічний кріпак вільніший античного раба, найманий робітник буржуазного суспільства вільніший середньовічного селянина, він має більше прав і свобод. Історичний прогрес у сфері волі і права показує, що кожне покоління відповідає за виклик історії, зв'язаний із захистом своїх реальних прав і воль.

По-третє, правова воля має два джерела – формальне (позитивне право, норми права) і змістовне (природне право). Правове регулювання полягає в трансформуванні, тобто в зведенні природного права в закон.

Процес «трансформування» – перетворення природного права в юридичну науку і, навпаки, наповнення юридичної форми закону природно правовими цінностями – розкривається за допомогою природно-правової природи волі.

Викладене дозволяє зробити висновок: змістовне визначення правової волі має подвійну природу в силу того, що воно володіє своїм природним змістом і способом свого здійснення – волею.

Принципове значення розуміння правової волі як діалектичної єдності природно-правових і позитивістських цінностей має цінність для філософії права, юридичної деонтології, загальної теорії права, діагностики сучасної правової ситуації. Насамперед це значення виявляється в розкритті співвідношення між законом і правом, розумінні правового закону. Першою й основною властивістю такого закону є те, що його зміст обумовлений природним правом, «правовою природою речей». Сам же закон, з погляду його юридичної форми, трактується як щось вторинне.

Іншими словами, правові властивості закону, його значення і місце в соціальному житті визначають те, наскільки він адекватний до самого життя, його соціальних, природних, суспільно-історичних, економічних, національних, психологічних і т.д. факторам і процесам.

Словом, юридичний закон виступає в ролі правового, «справжнього закону» тоді, «коли в його особі несвідомий природний закон волі стає свідомим державним законом».

Звідси зрозуміло, що для того щоб акт державної волі перетворився в правовий акт, законодавець повинний бачити право в природному його задумі та значені.

---

1. Мотрошилова Н.В. Демокрит о человеке, его жизни и ценностях / Н.В. Мотрошилова // История философии. Запад-Россия-Восток. Книга первая. Философия древности и средневековья. – М.: Греко-латинский кабинет, 1995 – 154 с.
2. Костенко О.М. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму // Право України. – 2010. – № 4. – С. 83–92.
3. Причепій Є.М., Черній А.М., Чекаль Л.А. Філософія. – 3-тє, стереотипне. – К.: Академвидав, 2009. – 123 с.
4. Русин М. Ю., Огородник І. В. та ін. Історія української філософії. Навчальний посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 591 с.
5. Нерсесянц В.С. Філософія права. – М., 1997. – 236 с.
6. Зайчук О., Оніщенко Н. Теорія держави і права. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 321 с.
7. Петрова Л.В. Про природне і позитивне право: Критичні замітки з приводу підручника С.С.Алексєєва // Держава і право. – 1995. – № 2. – С. 52.
8. Пяткина С.А. Юридический позитивизм в России. Автореферат кандидатской диссертации. – Л., 2005. – 27 с.

Ю.В. Сайфуліна,
кандидат юридичних наук
(Одеська національна юридична академія у м. Чернівцях)

ДІАЛЕКТИЧНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВА І ДЕРЖАВИ

Держава і право – явища соціальної дійсності, які постійно, в тому чи іншому форматі, в тих чи інших ракурсах, під певними кутами зору знаходилися і знаходяться в центрі уваги філософських, політичних, соціологічних, культурологічних та інших напрямів наукових знань. Не є винятком у дослідженні державно-правових явищ і представники юридичної науки. Так, традиційно в теорії держави і права різні грані співвідношення держави і права розглядалися як:

1. Їх спільні риси (єдність): виникають та розвиваються спільно; мають однакові підходи до сутності та типології; виступають засобами управління, інструментами влади; покликані співвідносити та забезпечувати особисті, групові та суспільні інтереси, які мають спільне походження і визначаються соціально-економічними та духовними факторами тощо;

2. Їх відмінності, що полягають у тому, що держава є особливою організацією політичної влади, право – соціальним регулятором; якщо держава виражає силу, то право – волю; якщо первинним елементом держави є державний орган, то первинним елементом права – норма; вони також не співпадають за формою, функціями тощо. Перераховані вище положення – аксіоматичні, відомі ще із студентських часів.

3. Деякі вчені розглядали співвідношення держави і права як взаємодію, що виражається у різних формах впливу одне на одного. Право – продукт держави, забезпечений її ресурсами та примусом. Держава не тільки офіційно закріплює норми права, а й надає їм загальнообов'язкового значення. Вона визначає методи та засоби регулятивного впливу, забезпечує системні особливості права, підтримує його в робочому стані. Водночас безпосередньо правом закріплюється внутрішня організація держави, її форма, апарат, структура, форми взаємодії з населення тощо. Право встановлює основні види та спрямування державної діяльності, визначає її межі. За допомогою права здійснюються функції держави. Жодна державність не існує без права чи поза правом. Всі перераховані напрями, ще раз підкреслимо, вивчалися і вивчаються юридичною наукою [1, с. 12–13].

Співвідношення держави і права включає три основних аспекти: єдність, відмінність, взаємодію. Єдність знаходить вираз в їх похо-

дженні, типології, детермінованості економічними, культурними та іншими умовами, спільності історичних доль; в тому, що вони виступають засобами соціальної регуляції і упорядкування, акумулюють і збалансовують загальні й індивідуальні інтереси, гарантують права особи. Єдність держави і права виражена в певній формулі: держава – правова форма організації та функціонування публічної, політичної влади. Водночас між ними існують і відмінності, які випливають із визначень цих понять, їх онтологічного статусу і суспільної природи. Якщо держава є особливою організацією політичної влади, формою існування класового суспільства, то право – це соціальний регулятор. Якщо держава виражає силу, то право – волю, якщо первинним елементом держави є державний орган, то первинним елементом права – норма, а саме право – це система офіційно встановлених і охоронюваних норм, що виступають регуляторами поведінки людей [2].

Взаємодія держави і права виражається в різному їх впливі один на одного. Вплив держави на право полягає перш за все в тому, що вона його створює, вдосконалює і змінює, охороняє від правопорушень, втілює в життя. Зрозуміло, що першопричини права знаходяться не в державі як такій, а в соціальній необхідності, соціальних потребах. Держава усвідомлює їх, перекладає їх на мову закону, юридичних норм, створює, засновує право. Роль держави і права в сучасному суспільстві може знаходити прояв тільки засобами їх взаємодії. Структуру і функції держави не можна уявити поза правовою системою. В свою чергу остання значною мірою залежна від правової діяльності держави [3, с. 8-10]. Взаємодія державних і правових механізмів породжує їх відносну самостійність, і водночас – залежність, яка, безумовно, повинна містити їхній контроль.

Соціальне призначення права полягає у регулюванні поведінки людей. Однак встановлені державою правові норми не можуть виконувати регулювальної ролі без складного механізму їх реалізації. Без втілення правових приписів у життя норми права мертві. Інакше кажучи, вони втрачають своє соціальне значення.

На думку В. Нерсесянца, логічним, первинним, базовим, визначальним, предметоутворюючим у науці про право і державу є поняття права і відповідне поняття держави [4, с. 3].

У реальному житті функціональні взаємозв’язки держави і права постійно розвиваються і видозмінюються. Вони можуть визначатися верховенством держави над правом або пріоритетом права над державою. Також вони можуть характеризуватися станом рівноваги. Принцип верховенства права підпорядковує державу громадянському суспільству, яке за умови його реальності само вирішує питання про форму, зміст і соціальне призначення держави. Він є основою визнан-

ня народного суверенітету і його первинності щодо суверенітету нації і держави. В цьому полягає нерозривність процесу верховенства права і розвитку демократії.

Визначення характеру співвідношення прав і свобод потребує врахування природи самої держави, її сутності, розгляду конкретно-історичних форм держав та засобів реалізації державного життя. Значна частина сучасних концепцій виходить із розуміння держави як публічно-правового союзу народу, а права як основи цього союзу. Таке уявлення спрямоване на встановлення органічного зв'язку держави і правової системи з демократичними принципами, формами і методами суспільного та державного життя, за якими гарантуються права і свободи людини і громадянина [5, с. 192–203].

При розгляді співвідношення держави і права слід також враховувати і різні підходи до розуміння природи і ознак держави.

Деякі вчені зазначають, що держава існує одночасно на різних рівнях суспільства, що призводить до декількох «модусів» державності: а) субстанціонального – сукупності взаємозв'язаних і взаємодіючих індивідів; б) атрибутивного – групові, класові, етнонаціональні відносини; в) інституціонального – сукупність норм і установ, які опосередковують соціальну діяльність держави. Тому співвідношення держави, права і правової системи слід розглядати не тільки на інституціональному, а й на субстанціональному та атрибутивному рівнях, з огляду на те, що право не можна обмежувати тільки його нормативною основою [6, с. 50–53].

Особливості зв'язку права і держави випливають із самої природи права як примусової вимоги, категоричного імперативу, владного регулятора людської поведінки, засобу належного, необхідного. Саме з владного характеру правових норм випливає вольовий характер права.

---

1. Оніщенко Н.М. До питання про поняття «порівняльного праводжавознавства» (деякі підходи до аналізу та вивчення) / Н.М. Оніщенко // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 1. – С. 11-15.

2. Див.: Палиенко Н.И. Учение о сущности права и правовой связанности государства / Н.И. Палиенко. – М.: Книга по Требованию, 2011. – 365 с.

3. Неновски Н. Единство и взаимодействие государства и права / Н. Неновски; пер. с болг. В.М. Сафронова; под ред. С.С. Алексеева. – М.: Прогресс, 1982. – 148 с.

4. Проблемы общей теории права и государства: учебник / под общей редакцией В.С. Нерсесянца. – Москва: Норма, 2004. – 832 с.

5. Алексеев С. С. Восхождение к праву: поиски и решения / С.С. Алексеев. – Москва: Норма, 2001. – 748 с.

6. Явич Л.С. Общая теория права / Л.С. Явич. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1976. – 285 с.

А.В. Саміло,
викладач,
М.Я. Купчак
старший викладач,
А.І. Волощішин,
заступник начальника курсу
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Чинна Конституція України проголошує найвищою соціальною цінністю держави і суспільства людини, її права і свободи (ст.3). Основний Закон України визначаючи основи правового положення особистості, виходить з концепції природних і невідчужуваних прав і свобод людини.

Права людини як загальносоціальна категорія являють собою витоки з самої природи людини, а саме можливості користуватися елементарними, найбільш важливими благами та умовами безпечного і вільного існування особистості в громадянському суспільстві. За своїм характером права людини не прив'язані до національних кордонів, вони також не залежні від географії чи історії, культури та ідеології, політичної або економічної системи. У сучасну епоху ідея прав людини по відношенню до держави перетворилася на вищу і абсолютну цінність. Держава зобов'язана визнати ці права, закріпити їх у конституції і оберігати всіма наявними засобами.

В даний час про справжній демократизм і гуманізм державного ладу тієї чи іншої країни можна говорити лише в тому випадку, якщо в її чинній конституції чітко проведена ідея поваги до людини, а сам принцип, згідно з яким людина – це головна цінність держави і всього суспільства, не тільки на словах, але і на ділі є вихідним, основоположним.

Однією з основних переваг Конституції України є те, що основні характеристики всього конституційно-регламентованого простору в цілому і правової державності закріплюються в неї з позицій і під кутом зору прав і свобод людини і громадянина, їх визнання та захисту. Сьогодні Україна піднялася до самого прогресивного початку у ставленні до особистості – визнання її пріоритету в державі. Це означає, що права і свободи людини визначають зміст, сенс і застосування законів.

Конституція України закріплює основні права і свободи людини і громадянина і тим самим гарантує свободу людської особистості. Категорія свободи є найголовнішим якісним показником зрілості всієї

системи суспільних відносин, критерієм рівня самоорганізації населення, ступеня демократизму державного і суспільного життя.

У той же час, з моменту зародження людства найважливішою потребою людини є безпека. Як філософська категорія вона виступає формою вираження життєздатності та життєстійкості об'єктів матеріального світу. Але в реальному житті завжди існували, існують і будуть існувати небезпеки самого різного характеру.

У ліберальних вченнях про безпеку особистості, поряд з реальним забезпеченням конституційних прав і свобод людини, виділяється забезпечення її життя і здоров'я, надійний захист особистої і майнової безпеки.

При цьому інтереси держави вимагають консолідації зусиль суспільства і держави, вироблення комплексної системи заходів правового, спеціального та іншого характеру для ефективного припинення злочинів та правопорушень, для забезпечення захисту особи, суспільства і держави від злочинних посягань, для створення системи контролю за рівнем злочинності.

Слід зауважити, що соціальна цінність Конституції визначається, перш за все, тим, що вона є головним нормативно-правовим засобом забезпечення свободи і безпеки особи, основним інструментом упорядкування взаємовідносин людини з суспільством і державою. Свобода і безпека – необхідна умова повного і всебічного розвитку особистості. Однією з серйозних загроз свободи і безпеки особи є тероризм. Сучасний тероризм є надзвичайно складне соціально-політичне явище, що виступає в десятках проявів таких як: ідеологічної, національно-етнічної, релігійної формах, тісно пов'язаних з організованою злочинністю. Крім того, сучасний тероризм тісно пов'язаний з різким зростом технічного потенціалу, високим рівнем організації, наявністю значних фінансових коштів.

Науково-технічні досягнення представляють нові можливості організаціям і політичним режимам, що використовують терористичні методи у політичній боротьбі. Саме такими причинами обумовлено становлення тероризму як глобальної загрози людству.

До сих пір ні в політологів, ні в юристів, ні у соціологів не виробилось однозначне уявлення про феномен тероризму. Різноманіття підходів пояснюється національними та історичними традиціями, рівнем демократії, ступенем стабільності політичних систем. Однак різні тлумачення поняття «тероризм» дозволяють виділити в них спільні ознаки, компоненти, комплекс яких, на наш погляд і здатен надати досить об'єктивне уявлення про соціально-політичний феномен тероризму.

При всьому різноманітті висунутих терористичними організаціями і одинаками-терористами гасел, ідей, а часом і конкретних вимог,

їхня соціальна спрямованість слугує підставою для виділення наступних різновидів тероризму: тероризм – соціальний, що має за мету повну або часткову зміни економічного або політичного ладу країни; національно-етнічний тероризм, що включає організації етносепаратистського спрямування і організації, які поставили собі за мету боротьбу проти економічного та політичного диктату; релігійний тероризм, пов'язаний або з боротьбою прихильників однієї релігії в рамках спільної держави з прихильниками іншої, або з спробою підірвати і скинути світську владу і затвердити владу релігійну, або з тим і іншим одночасно; кримінальний (карний) тероризм.

Таким чином, при всьому різноманітті видів тероризму, полемік з проблем класифікації видів тероризму свідчить про термінову необхідність подальших досліджень у юридичній науці цих проблем, так як їх розробка обумовлена, в тому числі і гострою практичною необхідністю. Визнання людини, її прав і свобод найвищою соціальною цінністю передбачає створення належних соціальних умов, які забезпечують безпечну життєдіяльність людей, нормальне функціонування суспільних і державних інститутів. Ось чому останнім часом так гостро стоїть проблема боротьби з тероризмом як явищем, яке стрімко увійшло в наше життя і закріпило міцні позиції.

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Конституции государств Европейского Союза / Ин-т законодательства и сравнительного правоведения. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 802 с.
3. Коршунов В.Д. Деякі аспекти класифікації тероризму / В.Д. Коршунов // Трибуна. – 2006. – № 5/6. – С. 30.

В.А. Сандул,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

За час розвитку права інтелектуальної власності у світовій науці виникло чимало теорій, що пояснюють сутність відповідних прав. Проблема встановлення природи прав, що виникають з факту створення результатів творчої діяльності та визначення їх місця серед інших правових категорій, спричинила дискусію, що ведеться до цього часу, і

супутні їй суперечливі погляди стосовно сутності прав на результати творчості.

У сучасних правових системах явище «інтелектуальна власність» охопило найрізноманітніші сфери суспільних відносин, що є предметом регулювання різних галузей права: економічний обіг, соціально-політичні й культурні зв'язки, міжнародні, державно-правові та інші відносини. Це призвело до того, що інтелектуальна власність стала об'єктом вивчення цілого ряду галузевих юридичних наук (цивільного права, державного, адміністративного, митного, податкового, міжнародного та ін.), а категорія «інтелектуальна власність» увійшла до їх понятійного апарату. Метою даного дослідження є запровадження диференційованого підходу до визначення правової категорії «інтелектуальна власність», що обумовлюється передусім широкою сферою застосування та наявністю помилкових стереотипів щодо розуміння правової природи інтелектуальної власності у суспільстві, а також неоднозначністю думок вчених з цього приводу.

Найпершою за часом виникнення можна вважати пропрієтарну концепцію або концепцію «інтелектуальної власності», яка з'явилася завдяки французам. В часи буржуазних революцій в континентальній Європі стан охорони результатів інтелектуальної діяльності був незадовільним. На той час право власності на річ було основою нового суспільства, оскільки забезпечувало буржуа можливість ефективної господарської діяльності. Саме тому французи вирішили поширити на твори літератури і винаходи режим речового права. Це означало, що даним товаром можна володіти, користуватися і розпоряджатися як майном.

Концепція інтелектуальних прав базується на тому, що у всіх інтелектуальних правах є спільний початок і треба постійно гармонізовувати законодавство про такі права, враховуючи появу нових об'єктів таких прав; за цією концепцією можна виділити декілька етапів розвитку таких прав; враховуються якісні відмінності окремих типів прав. На основі цієї концепції обґрунтовується необхідність кодифікації законодавства про інтелектуальну власність.

Так, В. Орєхов розглядати поняття інтелектуальної власності з філософської точки зору, у своєму дослідженні зазначає, що інтелектуальна власність – це власність на ідеальний (духовний) початок. Це володіння, розпорядження та користування усіляким ідеальним (інтелектуальним) об'єктом, що опинився у полі соціальних прагнень людини. Це є привласнення будь-якої «ідеї», яка проходить за розрядом власності [1].

Типи інтелектуальної власності можна виділити за такими критеріями: 1) процесом об'єктивізації – перетворення «суб'єктної інтелектуальної власності» у «об'єктивовану» інтелектуальну власність, тоб-

то перетворення знання, що знаходиться в голові людини, і являє собою дещо «суб'єктивне», що належить виключно суб'єкту, індивіду, у дещо «об'єктивне», що зливається з певним матеріальним носієм (звук, папір тощо); 2) за процесом «генерації» – («породження») «старим» (загальновідомим) знанням «нового» (нововідкритого) знання, або процесом генерації загальновідомою інтелектуальною власністю нововідкритої інтелектуальної власності, це не що інше, як процес творчості (творчої діяльності).

Визначення інтелектуальної власності серед фундаментальних видів власності надано Б. Санто: «Характерною властивістю людського роду є те, що матеріал він переробляє, використовуючи накопичене знання, і робить його придатним для використання для власних цілей. Переробці матеріалу передує процес накопичення знань – це теж праця, до того ж тривала і складна розумова праця, – за ним слідує використання накопичених знань. Значить, за продуктом стоїть не тільки фізичний труд (і не тільки речова власність), але переважно розумова праця (тобто інтелектуальна власність), у сукупності ж уся маса праці, витрачена суспільством і матеріалізована в продукті. Ця праця створює вартість, вносить в безжиттєвий, мертвий матеріал інформацію» [2].

Якщо розглядати поняття інтелектуальної власності з економічної точки зору, то слід навести визначення інтелектуальної власності, надане віце-президентом компанії Pricewaterhouse Coopers Зарієром Паврі: «Інтелектуальна власність набуває своїх суттєвих характеристик, від яких виникає її вартість, із правової системи. Під цим я розумію те, що закон надає людям, які створюють щось, що містить нові ідеї чи шляхи вираження ідей, і тим, хто використовує певні позначення для вирізнення продукції чи послуг. Це унікальна риса інтелектуальної власності (правова охорона), що робить її сукупністю нематеріальних активів підприємства. Ця власність може бути результатом складних і довготривалих досліджень чи просто випадковим відкриттям. Незалежно від цього вона значною мірою сприяє прибутковості підприємства, складовою частиною якого вона є» [3].

На думку Ватал Джаяшрі, радника відділу інтелектуальної власності СОТ, інтелектуальну власність можна визначити як витвори людського розуму, вона може включати різні об'єкти, проте права інтелектуальної власності – це законні права, що регулюють використання цих об'єктів, цей термін включає сукупність прав на ці об'єкти [4]. СОТ розглядає об'єкти права інтелектуальної власності як форми втілення ідей та знань, а правами інтелектуальної власності – надані державою права забороняти іншим використовувати ці об'єкти та домовлятися про винагороду від використання цих об'єктів з іншими.

З юридичної точки зору інтелектуальна власність у широкому розумінні означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній галу-

зях. Принаймні так визначається поняття «інтелектуальна власність» відповідно до ст. 2 Конвенції про заснування ВОІВ від 14 липня 1967 року: інтелектуальна власність включає права щодо літературних, художніх і наукових творів; виконавчої діяльності артистів, звукозаписів, радіо і телевізійних передач, відкриттів, товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень, захисту від недобросовісної конкуренції, а також всі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах. Зазначу, що цей перелік не є вичерпним і може доповнюватися, що й відбувається у законодавстві країн-членів. Всесвітня Академія ВОІВ дає таке визначення: «інтелектуальна власність визначає типи власності, які виникають як результат діяльності людського розуму, інтелекту [5].

1.Орехов АМ. Интеллектуальная собственность как обьект философского исследования// Вестник Московского университета. – Серия 7: Философия. – 1997. – №1. – С.31-48.

2. Санто Б. Инновадия как средство зкономического развития. – М.: Прогресе, 1990. – 296 с.

3.Zfreet Parui Vaiuation of Intellectul Property Assets. The Fjundation for Risk Management and Fsnancing. Pricewaterhouse Coopers LLP. 1999.- 32 p.

4. Кукуруз В. Стимулювання творчості в галузі винаходів, корисних моделей та промислових зразків // Вісник Львівського університету – Вип. 39. – ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка. – 2004. – С. 319–323.

5.Modulel. Introductioh to Intellectual propertu // Електронний ресурс. WIPO/OMPI. – Режим доступу www. Wipo. Int.

І.Я. Семенюк,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ АДВОКАТУРИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Звернення уваги до питання державотворення є особливо актуальним у сьогоднішній час. Зважаючи на різноманіття державних інститутів, сучасний етап державотворення української державності є результатом діяльності всіх інститутів суспільства та держави. Не зали-

шається без уваги науковців і діяльність адвокатури, що становить актуальність дослідження перспективності правотворчого процесу.

З метою найбільш ефективного забезпечення схоронності прав та свобод людини і громадянина від неправомірного обвинувачення та надання кваліфікованої правової допомоги діє адвокатура. Поряд із цим, на даний інститут державою покладено зобов'язання щодо самостійного завдання, а саме – належне представництво та утвердження верховенства права в суспільстві, шляхом судового представництва, що є однією із основ сьогоденного державотворення.

Як зазначив вчений М.А. Чельцов, «адвокат здійснює функцію державного представництва прав і законних інтересів окремих громадян, що виступають як підсудні, позивачі і відповідачі у кримінальному і цивільному процесах» [1, с. 47]. Висловлена позиція відображається у закріпленій нормі процесуального права, яка вбачає мету звернення до суду, звернення за захистом порушеного чи то оспорюваного права особи. Таким чином, шляхом надання правової допомоги, адвокатура реалізує мету своєї діяльності в утвердженні панування права у життєдіяльності громадського суспільства та належному функціонуванні держави.

З погляду вчених А. В. Воробйова, А. В. Полякова та Ю. В. Тихонравова, адвокатура не є приналежністю держави, однак слід вважати, що даний правозахисний інститут, є джерелом творення правових норм, які в подальшому віднаходять своє відображення в писаному законодавстві, як в черговому етапі творення правової держави. Як зазначає А. В. Воробйов «адвокатура не володіє примусовою силою, а впливає лише силою морального авторитету, силою думки, силою знань про поведінку конкретних індивідів» [4, 51]. Особливо яскраво це проявляється при фактичному здійсненні правосуддя, в умовах якого постає вирішення конкретного питання про наявність вини чи про її відсутність в обвинуваченої особи, зокрема про її честь, волю та майно. Варто зазначити, що зародження професійної моральності пов'язане з історичним розподілом праці та виникненням професійних угруповань, яким стає притаманна діяльність у певному напрямку, зумовлює перспективу побудови правової системи державних установ, результатом якого, є формування громадянського суспільства, правової держави.

Сучасна українська адвокатура – це відносно організована спільність українських адвокатів, яка має своїм призначенням юридичний захист прав і свобод членів українського громадянського суспільства, усіх його суб'єктів, надання правової допомоги у всіх видах життєдіяльності українського суспільства. Як зазначає вчений О.Д. Святоцький, «в світі існує чітка система побудови адвокатури, яка враховує

традиції і особливості організації адвокатури конкретної країни» [1, с. 46].

Зацікавленість адвокатури питанням формування правової держави, шляхом правотворчої діяльності проявляється протягом всього історичного процесу. Покликаючись на позицію відомого вченого та адвоката минулого В.Ю. Старосольського, О. Хом'як зазначив, що «професор відповів, що ці питання будемо розв'язувати у власній державі, а тепер вони для нього тільки українці» [2, 384]. В своїй діяльності адвокатура робила наголос на результативності правосуддя, оскільки дієвість останнього була однією із основ реального втілення напрацювань науки щодо побудови правової держави, як основного результату державотворення.

Являючись активним учасником суспільних правовідносин, зокрема і діючого правосуддя, адвокатура виконує особливо важливу роль у державотворчому процесі. Висловлена думка окремого адвоката в судовій справі є відповідним чином позицією цілого інституту, що водночас являється перспективою закріплення основ для побудови системи права, його втілення в побудові державності. З цього приводу адвокат Володимир Горбовий в процесі провадження однієї із численних судових справ, зазначив «помилка людини може бути виправдана, але помилка органу справедливості – ні» [2, 136]. Таким чином, однією із умов належного державотворення в українському суспільстві є відповідний рівень правосуддя, учасником якого і є адвокатура. З врахуванням основних цінностей суспільства та держави, у поєднанні із принципами судового провадження, в українського народу є всі вагомі перспективи побудови правової держави і відповідними правовими нормами.

Відомий вчений Пикар Эдмунд наголосив, що «бути адвокатом, захисником – це, особливість стану людської душі. Висновок цього, неможливо бути адвокатом в будні і не бути ним у вихідні» [3, с. 24].

З огляду на вищевикладений матеріал, варто наголосити на значенні інституту адвокатури як для побудови правової держави, так і учасника державотворчого процесу загалом. Перспектива формування незалежного правозахисного інституту в особі адвокатури, є однією із важливих умов державотворення української правової держави.

---

1. Святоцький О.Д. Адвокатура: історія і сучасність / О. Д. Святоцький, В. В. Медведчук. – К.: Ін Юре. – 1997. – 320 с.

2. Хом'як О. Пан (За термінологією В'ячеслава Липинського) / О. Хом'як // Записки Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка. Т. 210: історично-філософська секція. Володимир Старосольський 1878-1942. Ред.: Уляна Старосольська. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1991. – 411 с.

3. Пикар Эдмунд. Об адвокате (Парадокс) / Эдмунд Пикар. – М.: Кетриц, 1898. – 120 с.

4. Прилуцький С.В. Адвокатура, як інститут громадянського суспільства в умовах становлення правової держави / С.В. Прилуцький // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 12. – С. 47–55.

У.І. Сенишин,
здобувач
(Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН В ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Головним стратегічним завданням розвитку вищої освіти України на сучасному етапі є інтеграція вищої освіти України до європейської освітньої системи в умовах приєднання до Болонського процесу, запобігаючи можливим складнощам і враховуючи перспективи цього прогресивного процесу, зокрема в сфері контролю освіти, задля створення єдиної зони європейської вищої освіти.

Болонський процес є системою заходів європейських державних установ (рівня міністерств освіти), університетів, міждержавних і громадських організацій, пов'язаних із вищою освітою, які спрямовані на структурне реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміну освітніх програм і потрібних інституційних перетворень з метою створення європейського наукового й освітянського простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підвищення конкурентоспроможності європейської вищої школи.[1, с. 93].

Болонський процес є одним з найбільш суперечливих напрямів європейської інтеграції України. Ця суперечливість полягає в тому, що освітня реформа має тенденцію відбуватися нормативно-наказовим шляхом, у прискореному темпі, а не поступово, подекуди без врахування доцільності саме таких методів інтеграції.

Все це вимагає від ВНЗ вирішення багатьох важливих завдань серед яких: модернізація державної системи контролю якості підготовки фахівців; створення внутривузівської системи управління якістю навчання; розробка форм нової документації; створення навчально-методичного забезпечення підготовки висококваліфікованого фахівця;

модернізація схеми фінансування; залучення студентів в процес управління навчально-виховним процесом у ВНЗ; розвиток академічної мобільності [2, с. 207].

У широкому плані, історично, до країн, які мають органи державного управління вищою школою, відносяться європейські країни (Німеччина, Франція, а також країни СНД, що сприйняли європейські традиції вищої освіти). А до країн, де переважає процес саморегуляції вищої освіти, стосуються, в першу чергу, США, а також ті країни, які потрапили під вплив американського зразку вищої школи (Філіппіни, Тайвань). Основна відміна європейських систем контролю вищої освіти від американської полягає в повноваженнях уряду, у формулюванні цілей контролю, у визначенні найбільш важливих аспектів контролю, у способах прийняття рішень і, нарешті, в самій організації освітнього процесу. У країнах з централізованою системою освіти функції контролю, оцінки, акредитації здійснюють відповідні державні відомства.

У Німеччині, наприклад, де Міністерство освіти, яке регулює діяльність вищих навчальних закладів, існує з XIX століття, дуже сильні традиції державного контролю за вищою школою, а самі професори і викладачі є державними службовцями.

У Франції за освітню політику відповідає Міністерство народної освіти, наукових досліджень і технологій. Однак діяльність вищих навчальних закладів контролюється та оцінюється Національним експертним комітетом, який створено згідно з законом про вищу освіту і існує з 1984 року. Головне завдання даного комітету полягає в оцінці діяльності вищих навчальних закладів. Цей національний орган контролю і оцінки вищої освіти, підкоряється тільки Президенту і не залежить ні від яких управлінських структур.

У скандинавських країнах (Швеція, Норвегія, Фінляндія) системи контролю вищої школи також спочатку визначалися урядом. У цих країнах існує велика різноманітність у способах зовнішньої оцінки та контролю. У Норвегії основна увага приділяється оцінці самого освітнього процесу та навчальних програм. Причому процес контролю проводиться організаціями, фінансово підтримуються урядом вже після того, як проведена самооцінка навчального закладу.

Однак найбільший розвиток система самооцінки університетів отримала в США. Це пов’язано з тим, що джерела влади і контролю в американських університетах інші, ніж в європейських країнах. На думку Г. Р. Келсі, системи оцінки, організовані самими університетами – це найбільш прогресивні форми саморегуляції, а тому, в цілому, – найбільш надійною і зрілою системою саморегуляції вищої освіти є система, прийнята в Америці [3, с. 22].

Система освіти у Сполучених Штатах Америки має комплексну структуру, компоненти якої пов’язані з різними рівнями і формами

навчання. Умови вступу, зміст програм, документаційне підтвердження отриманої освіти мають свою відмінність у кожному із штатів, але орієнтуються на потреби і вимоги у першу чергу місцевого ринку праці, що відповідає місцевій економічній та соціальній інфраструктурі.

Управління освітою має чітко сформований децентралізований характер. Значну роль в управлінні вищою освітою США покладено на комісії, професійні асоціації, які координують повноваження урядів у кожному зі штатів, здійснюють координацію роботи рад з освіти у штатах [4, с. 63–65].

«Міжнародна освітня спільнота сьогодні сходиться на думці, що немає і не може бути абсолютно ефективної інтернаціональної системи забезпечення гарантії якості вищої освіти. Кожна країна вирішує це питання з врахуванням особливостей національної системи вищої освіти. Але ми не повинні в цьому питанні обходити світовий та загальноєвропейський досвід, а найшвидше об'єднатися з існуючими інституціями» [5, с. 1–2].

Але на сьогодні коли, з одного боку, у вузах ще відсутні відділи оцінки та аналізу і, з іншого боку, у соціальній сфері слабко розвинені професійні асоціації, які б могли виступати в якості експертів, для України актуальним є повноцінна реалізація потенціалу державної оцінки та контролю. При цьому, зрозуміло, не слід відмовлятися абсолютно від процедур громадської оцінки та самооцінки. Однак ці форми оцінки вищої освіти повинні впроваджуватися поступово. Слід звернути увагу на досвід країн більш близьких до України станом і розвитку вищої освіти, особливо тих, де поєднується система державного контролю та оцінки, суспільної оцінки та самооцінки. Такими країнами по відношенню до сучасного України в відомому сенсі є країни СНД та країни Східної Європи тому має сенс розглянути в порівняльному плані використовуються в дискусіях з питань політики в області освіти в системи оцінки в країнах саме даного регіону.

---

1. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Вид.: ЦУЛ, 2009. – с. 472.

2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Ч. 3. (Досвід ТНПУ ім.В.Гнатюка) / за ред. В.В. Грубінка. – Тернопіль:Вид.ТНПУ ім В.Гнатюка, 2005.-с.207.

3. Келсі Г.Р. Процес самооцінки. Керівництво за самооцінкою для вищої освіти. М., 1999. – с. 22 .

4 Магдюк Л. Система освіти у Сполучених Штатах Америки //Маркетинг в Україні, № 4 (32), липень-серпень, 2005р. – с. 63-65

5. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 2 червня 2005 р. Протокол № 5/3-6 «Про вдосконалення системи акредитації як механізму забезпечення якості освіти на рівні вимог міжнародної освітньої спільноти» // Освіта України. – 2005. – № 38. – С. 1–2.

І.Р. Серкевич,
аспірант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМА ТЕРОРИЗМУ ЯК КРИМІНАЛЬНО-КАРАНОГО ДІЯННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

На порозі третього тисячоліття сучасна цивілізація опинилася перед парадигматичною дилемою: необхідно визнавати не тільки існування надзвичайно гострої проблеми тероризму, а й його ескалацію і, водночас, визнавати надто малоефективний пошук шляхів подолання цього злочинного в своїй основі системно – соціального явища чи хоча б протидії його поширенню. Якою б благородною не визнавалася мотивація терористичної діяльності її сподвижниками, суть її апріорі зводиться до жорстоких антигуманних насильницьких дій, що вчиняються злочинцями для масового залякування, для пригнічення волі тих, хто здатен протистояти насильству.

Словник сучасної української мови дає таке тлумачення поняття «терор»:

1) найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення; 2) надмірна жорстокість стосовно до кого-небудь; залякування [1, с. 1445].

Оскільки сучасних дефініцій поняття «тероризм» нараховується чимало, (такий стан речей для науки є закономірний), нам важливо з'ясувати, які методологічні підходи використовуються для формування суті цих визначень.

Так, проф. Ю. Авдєєв указує на те, що у світовій науці існує два основних підходи до визначення поняття «тероризм». Біологічний підхід пояснює це явище деякою «вродженою», «насильницькою» сутністю людини, «природним» прагненням людей загрожувати інтересам інших із використанням будь-яких доступних засобів для досягнення поставленої мети.

Соціальний підхід до проявів тероризму виходить із розуміння того, що визначальне значення мають саме процеси, що відбуваються в соціумі. Йому надається перевага серед інших підходів для пояснення природи та визначення поняття «тероризм» [2, с. 37].

Офіційне визначення поняття наведено у Законі України «Про боротьбу з тероризмом»: «Тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні наси-

льства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей» [2].

Дослідження проблем тероризму на сьогодні проводяться у декількох основних напрямах. Перший пов'язаний з дослідженням історії тероризму як способу вирішення соціальних проблем. Він реалізується у працях проф. О. Будницького, Л. Ляшенко, П. Кошеля, А. Суворова та інших [4].

Другий напрям представлений працями з теоретико-методологічного дослідження природи тероризму, сутності, особливостей, тенденцій розвитку терористичної діяльності.

Це дослідження проф. А. Грачова, А. Гушера, В. Замкового, К. Ільченкова, І. Ільїнського, В. Кікотя, Є. Кожушко, В. Петрищева, К. Салімова та інших [5].

Ще за одним напрямом обговорюються класифікаційні ознаки терористичного акту як злочину, форми і методи боротьби з ним. Це пов'язується з дослідженням правових аспектів тероризму та антитерористичної діяльності й відображається у публікаціях проф. П. Баранова, В. Ємельянова, Н. Литвинова, В. Лунєєва, В. Устинова, М. Ентіна та інших [6].

Четвертим напрямом можна вважати аналіз політичного тероризму, його місця та ролі в сучасному світі. Цим проблемам присвячено праці проф. Ю. Авдєєва, І. Дементьєва, Н. Лазарєва, Є. Примакова та інших [7].

Незважаючи на ту обставину, що проблематиці боротьби з тероризмом останнім часом приділяється певна увага, проте цілий комплекс важливих аспектів належним чином не досліджений і потребує подальшого розроблення [8].

По суті, сьогодні тероризм розглядається з позицій архаїчної науки, яка виключає можливість самоорганізації систем різного класу, а саме явище досліджується крізь призму його раціональної реконструкції. Більше того, нема поки що більш-менш чіткої відповіді на основоположне запитання: яка методологія має бути обрана для дослідження тероризму.

Найбільш детально на сьогоднішній день тероризм розробляється в юридичній літературі, де підкреслюється необхідність дослідження тероризму як специфічного виду злочину, і виводиться на перше місце система покарання за цей злочин (В. Петрищев «Замітки про тероризм», Ю. Антонян «Тероризм: кримінологічне і кримінально-правове дослідження», Є. Ляхов «Тероризм та міждержавні відносини», В. Ємельянов «Тероризм і злочини з ознаками тероризування» тощо).

Глибокий аналіз проблеми проводиться у дослідженнях спеціалістів-сходознавців (Р. Талібан «Іслам, нафта і нова Велика гра в Центральній Азії», І. Шамір «Сосна та олива, або Непримітна краса Святої Землі», Г. Мирський «Новий поворот в долі Іраку» тощо).

Тероризм історично розвивався від індивідуального до групового, від локального до масового. Для сучасного світу все частіше характерним стає масове насильство.

---

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад, і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.

2. Див.: Авдеев Ю.И. Терроризм как социально-политическое явление / Юрий Иванович Авдеев // Современнъій терроризм: состояние и перспективи. – М.: Здиториал УРСС, 2000. – С. 37.

3. Багрій-Шахматов Л.В. Постатейний науково-практичний коментар до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» / Л.В. Багрій-Шахматов, С.І. Бердяга. – К.: Юстиніан, 2006. – 488 с. – (Серія «Закон і коментар»).

4. Див.: Будницкий О.В. История терроризма в России / Олег Витальевич Будницкий. – Ростов н/Д.: Феникс, 1996; Ляшенко Л.М. История терроризма в России в документах, исследованиях / Л.М. Ляшенко // Вопросы истории. – 1998. – № 6; Кошель П.А. История российского терроризма / Петр Агеевич Кошель. – М.: Голос, 1995; Суворов А.И. Политический терроризм в России XIX – начала XX веков. Истоки, структура, особенности / А.И. Суворов // Социологические иссследования. – 2002. – № 7; Жухрай В.М. Террор. Гении и жертвы / Владимир Михайлович Жухрай. – М., 2002.

5. Див.: Грачев А.С. Глобальний терроризм / А.С. Грачев. – М: Прогресе. 1988; Замковой В.И. Терроризм – глобальная проблема современности / В.И. Замковой, К.М. Ильченков. – М., 1996; Ильинский И. О терроре и терроризме: природа, сущность, причини, проявлення / И. Ильинский // Безопасность. – 2001. – № 7-12; Кикоть В.Я. Современнъій терроризм: анализ основних направлений / В.Я. Кикоть, Е.П. Кожушко. – Минск, 2000; Петрищев В.Е. Заметки о терроризме / Виктор Евгеньевич Петрищев. – М., 2001.

6. Див.: Баранов П.П. Государственная политика борьбы с терроризмом: региональные аспекти и проблеми правового обеспечения / П.П. Баранов // Антитеррор. – 2002. – № 1; Емельянов В.П. Терроризм и преступление с признаками терроризма / Вячеслав Павлович Емельянов. – СПб., 2002; Литвинов Н.Д. Террористическая организация: формирование и деятельность (политико-правовой анализ) / Николай Дмитриевич Литвинов. – Воронеж: ВИ МВД России, 1999; Лунеев В.В. Организованная преступность, уголовнній терроризм в условиях глобализации / В.В. Лунеев // Социс. – 2002. – № 5; Устинов В.В. Обвиняется терроризм / Владимир Васильевич Устинов. – М.: Олма-Пресс, 2002.

7. Див.: Авдеев Ю.И. Терроризм как социально-политическое явление / Ю.И. Авдеев // Современный терроризм: состояние и перспективи. – М., 2000; Дементьев И.В. Феномен политического терроризма: концептуальний аспект / И.В. Дементьев // Социологические иселедования. – 1991. – № 11;

Лазарев Н.Я. Терроризм как тип политического поведения / Н.Я. Лазарев // Социс. – 1993. – № 4; Примаков Е.М. Мир после 11 сентября / Евгений Максимович Примаков. – М.: Мисль, 2002.

8. Матеріали круглого столу [«Уроки 11 вересня: проблеми глобальної, регіональної та національної безпеки»]., (м. Київ, 23 квітня 2002 року) / Нац. Ін-т проблем міжнар. безпеки, Ін-т міжнар. відносин Київського нац. університету ім. Тараса Шевченка. – К.: НІПМБ, 2002. – 88 с.

І.М. Ситар,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕТОД (ЯК ЗАСІБ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ)

Як зазначає В.М. Сирих, метод – необхідний компонент загальної теорії науки, який становить органічну цілісність, що склалася як система прийомів, способів і використовується для пізнання предмета даної науки, розкриття закономірностей її функціонування і розвитку у всій повноті і всебічності [1].

На сучасному етапі розвитку юридичної науки суттєво зростає значення порівняльно-правового методу вивчення державно-правових явищ. Порівняння в теорії держави і права розуміють як процес відображення і фіксації відносин тотожності, подібності в державно-правових явищах, у тому числі в різних країнах світу.

Порівняння у процесі вивчення права – це засіб пізнання загального, окремого та особливого в державно-правових явищах. Здійснення наукового порівняння відбувається через з'ясування поняття та структурних елементів правової системи, порівняння різноманітних правових масивів, а також через осмислення процесів класифікації правових систем, утворення міждержавних правових систем. Порівняльно-правовий метод дає змогу класифікувати державно-правові явища, виявляти їх історичну послідовність, генетичні зв'язки між ними.

Порівняльно-правовий метод – це сукупність прийомів виявлення загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування правових систем (їх елементів) шляхом порівняння, під чим розуміється пізнавальна операція, що дає змогу на підставі фіксованої ознаки встановити подібність або відмінність об'єктів шляхом співставлення [2, с. 13].

Як зазначає Л.А. Луць, порівняльний метод (comparative method) – цілеспрямоване застосування порівняння для досягнення певної мети; це відносно самостійний, організований спосіб дослідження, необхідний для досягнення пізнавальних цілей.

Порівняльний метод в літературі трактують як метод визначення невідомого шляхом порівняння з відомим; метод з'ясування якостей чи властивостей явища шляхом порівняння з іншими його якостями чи властивостями іншого явища; метод встановлення закономірностей шляхом порівняння об'єктів у різний час, порівняння їх властивостей у минулому з тими ж властивостями у нинішньому стані для визначення змін чи тенденцій розвитку [3, с. 11–12].; метод дослідження схожості та відмінності з метою встановлення класифікацій та типології соціальних явищ, а також перевірки гіпотез про випадкові співпадіння шляхом дослідження емпіричного зв'язку та часової послідовності [4, с. 24; 4, с. 280–282].

Як зазначає С.С. Алексєєв, враховуючи значні потенційні пізнавальні можливості порівняльного правознавства, порівняльно-правовий метод допомагає не лише виявити протилежність, відмінності та риси наступності правових систем різних історичних типів і правових сімей, а й (що найголовніше) сформувати загальнотеоретичні положення і конструкції, виявити закономірності функціонування і розвитку, які враховують особливості правових систем різних соціальних структур, епох, країн [6, с. 32–33].

Порівняльно-правовий метод насамперед спрямований на дослідження юридичної географії світу, розкриття взаємовідносин, взаємовпливу правових систем сучасності. Він передбачає не просто зіставлення правових систем, а й дослідження закономірностей їх розвитку.

Як зазначає А.Х. Саїдов, процес становлення і розвитку юридичної науки з самого початку був пов'язаний із використанням цього методу [7, с. 44]. Порівняльно-правовий метод не є самоціллю. Це визначальне пізнавальне завдання, як і конкретно-правові методи дослідження. По-перше, порівняльно-правовий метод не можна розглядати у формі певного стандарту; по-друге, важливо визначити його межі (кордони), тобто у яких межах цей метод можна застосовувати найбільш ефективно.

Російський дореволюційний дослідник М.М. Ковалевський наполягав на двох умовах правильного застосування порівняльно-правового методу:

1) порівняння не слід обмежувати народами однієї раси або народами, що говорять однією мовою або мають однакову релігію;

2) порівнювати можна тільки такі законодавства або правові системи, які перебувають на одному рівні суспільного розвитку.

Порівняльна історія права, звертаючись до питань політико-правового життя народу, жодним чином не повинна обмежуватися простим зіставленням двох або кількох юридичних систем тільки тому, що вони існують одночасно або розташовані територіально близько одна від одної.

Порівняння може бути ефективним лише тоді, коли розглядаються юридичні системи або поняття, що належать до однакових стадій розвитку різних народів [8, с. 20–35].

В основі відносин, що підлягають з'ясуванню через порівняння, лежить єдність і багатоманітність безперервно рухомого і мінливого світу.

Тому першою суб'єктивною передумовою порівняння як процесу відображення у пізнанні людини реальних відносин тотожності (схожості) і відмінності є існування реальних речей і явищ, що перебувають у взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємообумовленості та взаємодії. У філософії під тотожністю розуміють категорію, що виражає рівність предмета, явища із самим собою і рівність кількох предметів. Як зазначає відомий російський компаративіст А.Х. Саїдов, «пізнання будь-якого предмета та явища починається з того, що ми відрізняємо його від інших предметів і встановлюємо його схожість з родовими предметами» [7, с. 40].

Тотожність між самими предметами також проявляється у двох формах: по-перше, у формі повної (абсолютної) тотожності, коли предмети є однаковими за усіма своїми властивостями; по-друге, у формі часткового збігу лише деяких властивостей-функцій, станів тощо (часткова тотожність, яку розглядають конкретно і яка має відмінності [9, с. 21–23].

Як зазначає Л. А. Луць, специфіка об'єкта та предмета порівняльного правознавства обумовлює потребу в конкретних прийомах, що входять до складу порівняльно-правового методу [11].

Як органічно цілісне утворення, він складається з таких прийомів: 1) збір та вивчення фактів; 2) аналіз; 3) абстрагування; 4) порівняння; 5) оцінювання; 6) узагальнення. Особливості об'єкта конкретного дослідження обумовлюють коло прийомів у межах методу. А мета та завдання конкретного порівняльно-правового дослідження, крім зазначених прийомів, можуть обумовлювати потребу у застосуванні й інших, які входять до складу різноманітних загальнонаукових, соціально-наукових методів і є необхідними для досягнення результату [5, с. 23].

Крістофер Осакве зазначає, що успішний порівняльно-правовий аналіз складається з семи поетапних дослідницьких стадій:

1) з'ясування існуючих правил чи підходів в системах А і Б;

2) співставлення встановлених правил з метою пізнання їх загальних чи відмінних рис (властивостей);

3) визначення історичних причин існування даного правила у кожній системі;

4) з'ясування життєздатності, ефективності даного правила у відповідному національному законодавстві;

5) встановлення необхідності (доцільності) внесення змін в існуюче правило чи подолання прогалин у законі системи А шляхом запозичення визначених ідей із системи Б;

6) вивчення обґрунтованості ідей запозичення із системи Б у природно-правову систему А;

7) адаптація запозиченого правила до національних умов правової системи А.

Наукове порівняння охоплює лише перші чотири стадії [10, с. 11].

Відтак *до стадій застосування порівняльно-правового методу слід віднести*: 1) вивчення правових систем, які досліджуються; 2) визначення позитивних і негативних властивостей цих правових систем; 3) вироблення висновків щодо можливості взаємного запозичення позитивного і негативного досвіду та перспектив розвитку власної правової системи.

Більш глибокий порівняльний аналіз передбачає виявлення не тільки нормативного матеріалу, а й з'ясування соціально-економічних, культурних, національних та інших чинників, які дали основу існування тих чи інших соціальних інститутів, їх призначення.

Спірною є водночас точка зору тих авторів, які обумовлюють застосування порівняльно-правового методу лише аналізом різних правових систем, здійснюваним через співставлення.

На нашу думку, не слід звужувати сферу застосування порівняльно-правового методу лише порівнянням різних правових систем, а використовувати його поряд з макро- і мікропорівняннями на рівні інститутів, галузей, норм.

---

1. Сырых В.М. Логические основания общей теории права: в 2 т. – М.: Юстицинформ, 2000. – Т. 1. – 528 с.

2. Харитонова О.І. Порівняльне право Європи: основи порівняльного правознавства. Європейські традиції / О.І. Харитонова, Є.О. Харитонов. – Х.: Одіссей, 2002. – 592 с.

3. Тилле А.А. Сравнительный метод в юридических дисциплинах / А.А. Тилле, Г.В. Швеков. – М., 1978.

4. Большой толковый социологический словарь: в 2 т.: пер. с англ. – М.: Вече, 2001. – Т. 2. (П–Я).

5. Порівняльне правознавство у системі юридичних наук: проблеми методології: монографія / О.В. Кресін (керівник авт. кол.) та ін.; [за ред.

Ю.С. Шемшученка]. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. – 256 с.

6. Алексеев С.С. Общая теория права / С.С. Алексеев. – М., 1981.

7. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): учебник / А.Х. Саидов; под ред. В.А. Туманова. – М., 2000. – 448 с.

8. Ковалевский М.М. Происхождение современной демократии / М.М. Ковалевский. – М., 1985.

9. Бартон В.И. Сравнение как средство познания / В.И. Бартон. – Минск, 1978.

10. Осакве К. Сравнительное правоведение в схемах: общая и особенная части: учеб.-практ. пособие / Кристофер Осакве. – М.: Дело, 2000. – 256 с.

11. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи та проблема інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти): монографія / Л.А. Луць. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. – 304 с.

В.В. Скакун,
адвокат

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ В УКРАЇНІ

Становлення України як незалежної, суверенної, соціальної та правової держави зумовило спрямування державного будівництва в русло формування правової держави, зокрема, правових засад захисту прав людини та громадянина, що і є основною засадою та ознакою правової держави. Реформа системи судочинства, в тому числі кримінального процесу, спрямована на утвердження змагальності у процесі, забезпечення права учасників процесу на захист, дотримання прав та рівності сторін при здійсненні судочинства, незалежність суддів.

В контексті вищенаведеного, слід підкреслити, що одним із найважливіших конституційних принципів судочинства та принципів кримінального процесу України зокрема, є забезпечення права на захист.

Так відповідно до ст.63 Конституції України підозрюваний, обвинувачений та підсудний мають право на захист [1]. Аналогічну норму містить і чинний Кримінально-процесуальний кодекс України, зокрема ст.21 регламентує, що підозрюваному, обвинуваченому і підсудному забезпечується право на захист, а також встановлює, що особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор, суддя і суд зобов'язані до першого допиту підозрюваного, обвинуваченого та підсудного роз'ясняти їм право мати захисника і скласти про це протокол [2]. Цими

нормами закріплюється право підозрюваного, обвинуваченого та підсудного на захист у кримінальному процесі.

Право на захист містить в собі всю сукупність наданих законом підозрюваному, обвинуваченому і підсудному процесуальних прав, здійснення яких самостійно або з участю захисника дозволяє їм заперечувати пред'явлене обвинувачення, спростовувати підозру у вчиненні злочину, доказувати невинуватість або меншу вину у вчиненні злочину, непричетність до вчинення злочину, захищати свої права та законні інтереси, а також право на захист полягає у дотриманні органами дізнання, досудового слідства і судом всієї передбаченої законом процедури розслідування і судового розгляду справи. Власне саме ці органи зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому, підсудному їх процесуальні права і забезпечити можливість їх здійснення [3].

У статті 59 Конституції України закріплено, що «кожен має право на правову допомогу. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги в Україні діє адвокатура». Натомість, відповідно до статті 63 Конституції України, право на захист гарантується підозрюваному, обвинуваченому або підсудному. Таким чином, відповідно до цієї норми, гарантоване у статті 59 Конституції право кожного на правову допомогу і можливість мати захисника, поширюється виключно на підозрюваного, обвинуваченого і підсудного. А особи, щодо яких порушено кримінальну справу, особи, що явились з повинною та інші, відповідно до змісту статті 63 Конституції України, такого права не мають, навіть, якщо наявна вірогідність притягнення таких осіб у подальшому в якості підозрюваних, обвинувачених. Аналогічна за змістом норма закріплена у ст. 21 КПК України.

Також необхідно звернути увагу на те, що на підставі Закону № 2395-VI (2395-17) від 01.07.2010 р. були внесені зміни у КПК України, зокрема й ті, що стосуються права на захист. Власне зміст ст. 21 КПК України не змінився, однак ан. 44 КПК України, яка визначає хто може бути захисником, порядок їх допуску до справи, доповнено ч. 6, зі змісту якої вбачається, що й свідки тепер мають право на правову допомогу під час допиту чи проведення слідчих дій за його участю. Аналогічні за змістом зміни і внесенні у ст.69-1 КПК України, що регламентує права свідка, серед яких станом на сьогодні свідок має право на обраного за власним бажанням захисника під час допиту чи проведення слідчих дій за його участю [4]. Однак зміст ст.21 КПК України залишився без змін.

Тобто, чинним законодавством України чітко визначено, що право на захист забезпечується таким учасникам кримінального процесу як підозрюваному, обвинуваченому та підсудному. А також влас-

не до початку першого допиту слід обов'язково роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому та підсудному його право мати захисника і скласти про це протокол. Однак формулювання зазначеної статті настільки традиційне та затерте, що мало хто звертає увагу, на те, що право на захист передбачає не лише роз'яснення щодо права мати захисника, а й обов'язок відповідних органів забезпечити можливість реального здійснення зазначеного права.

За загальним правилом, яке є чинним на сьогодні, та закріплене у ч. 4 ст. 44 КПК України, захисник допускається на будь-якій стадії процесу, тобто вказана норма власне демонструє нам незалежність моменту вступу захисника у процес від процесуально статусу його учасників. Момент порушення кримінальної справи є початком процесу. Отже, буквальне прочитання цієї норми дає підстави для висновку, що захисник може бути допущений до участі у справі з моменту порушення кримінальної справи, а не з моменту визнання особи підозрюваним, обвинуваченим, підсудним.

Незважаючи на вищенаведене, більшість норм чинного кримінально-процесуального законодавства, що регламентують процесуальний статус захисника, момент вступу його у кримінальний процес, вказують на те, що на сьогоднішній день допомогою захисника мають право скористатися лише підозрюваний, обвинувачений, підсудний, засуджений. А згідно вищезазначених змін ще й свідок під час допиту чи проведення слідчих дій за його участю має право на обраного за власним бажанням захисника. Тобто, вступ захисника у кримінальний процес визначається моментом набуття його довірителем певного процесуального статусу, а не моментом порушення кримінальної справи.

Однак, згідно із загального правила, відповідно до якого захисник допускається до участі у справі на будь-якій стадії процесу право на захист повинно забезпечуватись саме із моменту порушення кримінальної справи щодо певної особи; адже із цього моменту і до моменту визнання особи підозрюваною або обвинуваченою адвокат ще не буде допущений до участі на тій підставі, що ще немає суб'єкта захисту – саме так складалася практика слідства [5].

Хочемо звернути увагу на те, що до 01.07.2010 р. питання щодо «закріплення» у Конституції юридичної неможливості залучення захисника під час проведення огляду, обшуку або безпосередньо під час затримання або арешту особи, а також під час відібрання в особи пояснень, в тому числі й «свідоцьких», до притягнення її в якості підозрюваного або обвинуваченого, не викликало сумнівів у жодного з практикуючих адвокатів. Наведена позиція знайшла підтримку у певної частини науковців, зокрема В.Т. Нора, В.П. Шибіко, М.М. Михеєнка [6], П.М. Маланчука [7], П.П. Попелюшко [8], які насамперед звер-

тали увагу на непевне становище особи, що якої порушено кримінальну справу. Проти неї ведеться слідство, але вона не могла скористатися послугами адвоката через неточності законодавчого регулювання.

Також треба враховувати права особи, інтересів якої стосується кримінальна справа, порушена за фактом вчинення злочину. Також вважаємо за необхідне погодитися з пропозиціями В.Т. Нора, М.М. Михеєнка, В.П. Шибіки та Мокрицької І.Я. [9] щодо розширення в законі поняття підозрюваного з тим, щоб надати процесуальний статус підозрюваного особам щодо яких відмовлено в порушенні кримінальної справи з нереабілітуючих обставин; закрито кримінальну справу з таких же обставин без пред'явлення обвинувачення. Крім того, підозрюваними слід визнавати також осіб, які з'явилися з повинною.

Вичерпне тлумачення з цього приводу, яке мало б усунути існуючі розбіжності у розумінні права на захист надав Конституційний Суд України (далі-КС України) шляхом прийняття рішення № 23рп/2009 р. від 30.09.2009 року за зверненням гр. Голованя І.В. [10]. Із змісту даного рішення, а саме із його резолютивної частини, випливає що право на захист як складову багатогранного права на правову допомогу треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами вільно без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і в формах, як вона того потребує. Це право забезпечується кожному громадянину, незалежно від його процесуального статусу. У зазначеному рішенні КС України зауважив, що закріпивши право будь-якої фізичної особи на правову допомогу, (а це не тільки конституційно-правовий обов'язок держави, а дотриманням взятих Україною на себе міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року [11]), конституційний припис, що «кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (ч.1 ст.59 Конституції України) за своїм змістом є загальним і стосується не лише підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, а й інших осіб, яким також гарантується право вільного вибору захисника з метою захисту своїх прав та законних інтересів, що виникають із цивільних, трудових, сімейних, адміністративних та інших правовідносин, а не тільки кримінальних.

---

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // Режим доступу: www.rada.gov.ua.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. // Режим доступу: www.rada.gov.ua.
3. Науково- практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008.- 784с.
4. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 01.07.2011 р. // Режим доступу: www.rada.gov.ua.
5. Зейкан Я. П. Захист у кримінальній справі. – К.: КНТ, 2009. – 600 с.
6. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. –К.,1999. – 526с.
7. Маланчук Петро. Функція захисту в кримінальному процесі України: автореф. анд…канд. юрид. наук: 12.00.09 р. Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2008.
8. Попелюшко В. О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі: монографія / В. О. Попелюшко. – К.: Прецедент, 2005. – 232 с.
9. Мокрицька І. Я. Проблеми регулювання правового статусу захисника у кримінальному процесі України / І. Я. Мокрицька // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 273–283/
10. Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 від 30.09.2009 р. // Режим доступу: www.rada.gov.ua.
11. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (Рада Європи, 04.11.1950 р.) // Режим доступу: www.rada.gov.ua.

М.І. Скакун,
аспірант
(Інститут права і психології Національного університету «Львівська політехніка»)

ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР в 1939 – середині 1950-х рр. *(на прикладі Львівського державного університету ім. Ів. Франка)*

Львівський університет на західноукраїнських землях – патріарх серед українських університетів – завжди (мабуть від часу свого заснування) відігравав особливу роль у розвитку вищої освіти в край, юридичної зокрема. Досить згадати, що юридичний факультет у складі цього університету з самого початку його утворення, відтак логічним видається висновок, що саме від заснування Львівського університету й започатковується вища юридична освіта в регіоні, а то й в Україні [5, с. 10].

Львівський університет і його юридичний факультет були докорінно реорганізовані після приєднання західноукраїнських земель до складу СРСР–УРСР. 1 грудня 1939 р. Львівський університет був перейменований у Львівський державний університет, а 8 січня 1940 р. йому було присвоєно ім'я Івана Франка.

Налагодження роботи юридичного факультету університету здійснювалося на основі впровадження у ньому системи радянської юридичної освіти.

На практиці це означало перебудову роботи факультету відповідно до «марксистсько-ленінських ідеологічних засад» за навчальними планами та програмами радянських юридичних вузів та забезпечення відповідними науково-викладацькими кадрами з Москви, Києва, Харкова [2, с. 141]. Основна мета цих заходів полягала у спрямуванні навчального процесу та наукових досліджень працівників факультету на розв'язання завдань, які стояли перед радянським правознавством в цілому.

В 1940 р. був проведений перший набір на юридичний факультет радянського Львівського державного університету ім. Івана Франка [1, с. 6], і вже у червні того ж року диплом про закінчення факультету отримали 120 випускників. Вони отримали призначення на роботу в органи Міністерства юстиції УРСР, прокуратури, адвокатури тощо [5, с. 196].

З початком німецько-радянської війни університет закрився, і частина юристів і науковців пішла у діючу армію, зокрема в органи військової юстиції. Деякі правознавці евакуювалися до інших районів країни і продовжували свою наукову діяльність, яка здебільшого була підпорядкована вимогам воєнного часу [4, с. 22]. Перший післявоєнний навчальний рік (1944–1945) став останнім для 22 випускників.

Правовою основою розбудови радянської вищої юридичної освіти в республіці перших повоєнних років стала постанова ЦК ВКП (б) «Про розширення і поліпшення юридичної освіти в країні» від 5 жовтня 1946 р. Вона зокрема передбачала збільшити починаючи з 1947 р. контингент прийому студентів на перші курси юридичних факультетів університетів і юридичних інститутів, відкрити нові вищі і середні спеціальні навчальні заклади, забезпечити підготовку і видання підручників за галузями юридичної науки, збільшити прийом до аспірантури з питань права, організувати річні вищі курси вдосконалення кваліфікації юристів тощо. Дослідники зауважують, що після виходу цієї постанови збільшився набір студентів та аспірантів до юридичних вузів, намітилася тенденція до більшої організованості у проведенні наукових правознавчих досліджень і посилення зв'язків освіти з практикою [4, с. 22].

Навчальний процес у цей період діяльності юридичного факультету ЛДУ ім. І.Франка був організований на основі типового навчального плану для спеціальності «Юридичні науки», а з 1952 р. – «Правознавство». Навчання проводилося денною формою, а у 1947–1948 навчальному році – розпочався плановий набір на заочну форму навчання. Але до кінця 1950-х рр. підготовка спеціалістів на денній формі факультету значно переважала над заочною [5, с. 198]. За навчальним планом початку 1950-х рр. студенти юридичного факультету повинні були відвідати 40 і більше годин аудиторних занять на тиждень, переважно лекцій.

У післявоєнні 1940-ві – початку 1950-х рр. навчальний процес на факультеті забезпечували три кафедри: історії, теорії держави і права та державного права; цивільного права і процесу; кримінального права і процесу.

На них працювало 18 викладачів [5, с. 197]. За час 1945–1950 рр. захистили кандидатські дисертації багато викладачів факультету – уродженців західноукраїнських областей. Відтак у 1953 р. на чотирьох кафедрах (1950 р. відкрилася нова кафедра – державного і адміністративного права) факультету вже працювало 24 штатні викладачі [5, с. 197].

Отже, за десять повоєнних роки у Львівському держуніверситеті було сформовано радянську систему вищої юридичної освіти: сформовано відповідний професорсько-викладацький колектив, який проводив підготовку спеціалістів-юристів, кількість яких зростала з кожним роком. Так, якщо за перші післявоєнні п’ять років (1945–1949 рр.) було підготовлено лише 205 випускників факультету, то за наступні п’ять років (1950–1954 рр.) їх кількість виросла до 708 [5, с. 197]. Поряд із цим юридична освіта аж до смерті Сталіна продовжувала відчувати на собі негативний вплив культу його особи [4, с. 22].

---

1. Волков Р.М. Львівський державний університет імені Івана Франка. – Львів: Вид-тво Львівського державного університету, 1947. – 36 с.

2. Львівський університет / В.П. Чугайов, С.А. Макарчук та ін. – Львів: Вид-во при ЛДУ «Вища школа», 1986. – 148 с.

3. Підстригач Я.С., Бачинський Р.Є. та ін. Розвиток науки в західних областях української РСР за роки радянської влади 1939–1989. – К.: Наукова думка, 1990. – 304 с.

4. Шемшученко Ю.С. Вибране. – К.: ТОВ Вид-во «Юридична думка», 2005. – 592 с.

5. Юридична наука і освіта на Україні / Ю.С. Шемшученко, І.Б. Усенко, Б.М. Бабій та ін. – К.: Наукова думка, 1992. – 304 с.

І.Ю. Сковронська,
кандидат філологічних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МОВНА СВІДОМІСТЬ ПРАВНИКА І ЗАГАЛЬНОМОВНІ ПРОЦЕСИ

О. Потебня зазначав, що знання людей про світ не є тотожними, і це відображається на тому змісті, який вони вкладають у слова. Слово є засіб, який виходить з глибини людської природи. Як у слові вперше людина усвідомлює свою думку, так і в ньому ж перш за все вона бачить ту закономірність, яку потім переносить на світ [1, с. 124].

Відомо, що процеси породження мовної свідомості та мовного висловлювання є об'єктом вивчення у психолінгвістиці. Найсучасніший погляд на мову та способи зміни переконань за допомогою психолінгвістичного програмування належить Робертові Ділтсу. Він узагальнив досвід вчених-психолінгвістів Д. Гріндера, Н. Хомського, М. Еріксона, А. Кожибські, Дж. Лаборде і збудував власну теорію того, яким чином уміле використання мови та мовлення дає можливість здійснювати вплив на інших людей. Мова є одним із ключових компонентів, з яких ми будуємо власні моделі світу. Вона здатна здійснювати величезний вплив на те, як ми сприймаємо реальність і реагуємо на неї [2, с. 21].

Конкретні обставини мовного спілкування диктують систему значень елементів висловлювання, які у конкретній мові реалізуються визначеною кількістю значень граматичних категорій, і в морфологічній теорії позначаються відповідними формальними конструкціями [2, с. 45].

Психологія мовної особистості у комунікації стала об'єктом вивчення для В. фон Гумбольдта (вчення про духовну енергію мови), О.Потебні (про зв'язок думки та мовлення), Х. Штейнталя та К. Бюлера (етнопсихологічний розвиток), В. Вундта (експериментальна психологія мови).

Людське сприйняття багатовимірне. Воно охоплює поняття обумовленості, операційні механізми та інші явища, над якими домінує концептуальність. Результатом концептуального сприйняття є формування звиклої здатності абстрагуватися, узагальнювати і розвивати поняття .

Відтворюючи концепт зовнішнього світу, його логічні поняття і категорії, людський індивід виявляє одночасно і «здатність сприймання» [2, с. 32].

Виділяючи у сприйнятому суттєве, він полегшує собі сприйняття через готові формули, утримуючи уявлення та ідеї у своєму внутрішньому світі, – «здатність пам'яті» [2, с. 32].

Відомий психолінгвіст та дослідниця мовної компетенції людини О. Селіванова наголошує на перспективності та монодослідженості у зв'язку з проблемою породження мовлення, питань «коректування та корегування комунікації, її складності, недбалості, частковості інтелектуалізації мовлення, рекурсивності сприймання, пошуку істини, умовиводів, паратексту, контролю мовця за процесом спілкування» [3, с. 51].

На думку науковця, саме «лінгвістика тексту може найближче підійти до вирішення глобальної мовознавчої проблеми – дослідження мовного відображення менталітету» [3, с. 122].

Кожна людина прагне, аби її адекватно сприймали і розуміли. При бажанні передати інформацію про світ ми надаємо думкам словесних форм.

Правничий текст, на відміну від наукового чи художнього, характеризується рядом специфічних ознак. Сюди слід віднести насамперед практичну спрямованість, строгий документалізм, лаконічність, чіткість, кожен вираз на означення того чи іншого поняття у мові правників є сталим словосполученням, оскільки характеризується не оказіональним, а рекурентним ужитком і має заздалегідь відоме значення.

Глибина риторичної майстерності та відображувальної свідомості правника є основними чинниками, які шляхом синтезу стилістичних засобів якнайкраще відтворюють хід подій в уяві реципієнта. Працюючи над текстом, усним чи писемним, правник повинен ретельно добирати різноманітні мовні засоби, враховуючи при цьому інтелектуальні особливості адресата. Таким чином текст стає насамперед продуктом мовноетичної і розумової активності й діяльності правника. Ступінь же сприйняття й розуміння думок з боку аудиторії залежить від усіх компонентів мовного повідомлення: ситуації мовного спілкування, адресата, адресанта, протікання мовного повідомлення і самого мовного повідомлення. Будь-який текст, у тому числі й правничий, – це система знаків, у яких закодована інформація, а знак є символом, що відтворений у процесі пізнавальної діяльності людини. «Процес декодування буде настільки легшим, наскільки знайомий читачеві або слухачеві код, а повторюваність є безумовна властивість знаку» [3, с. 9].

Одну і ту ж думку можна передати різними словами і способами. Результативність розуміння залежить також від інтелектуальних можливостей і вмінь реципієнта, його навичок виділяти у тексті опорні

лексеми, які є носіями основного змісту тексту. Якість сприйняття залежить також і від обізнаності реципієнта з тією проблемою, яка висвітлюється.

Специфіка мови правників робить можливим використання у правничих текстах як експресивно забарвлені мовні одиниці, так і експресивно нейтральні.

Мова правників зазвичай лаконічна та чітка. У різноманітній фаховій літературі, а також у фахових юридичних виданнях використовуються ті сталі словосполучення, які є широко вживаними у статтях Кримінального кодексу України. Значна частина таких сталих словосполучень позбавлена образності, що виразною ознакою офіційно-ділового стилю правників.

Наприклад: правова основа, притягати до суду, кримінальна відповідальність, обстоювати рівні права, кримінальне переслідування, оскаржувати результат в суді, порушувати карну справу, криміногенна ситуація, брати під варту та ін.

Для успішного виконання завдань, які стоять перед правником у процесі формування його мовної та риторичної майстерності, одним з основних є завдання впливу на всю аудиторію. Для цього варто не лише добре знати аудиторію, її мотиви, інтереси, переконання, але й враховувати вік, емоційний стан, рівень уваги, зацікавленість слухачів [4, с. 41]. Правник-промовець повинен спонукати слухати себе. Цього можна досягти, використовуючи голосові прийоми, зверненнями до слухачів з прямими запитаннями, пов'язаними зі змістом промови, жестами, мімікою, а також за допомогою засобів мовної та мовленнєвої виразності (прислів'їв, приказок, гумору, яскравих образів). Поряд з прийомами стилістичного синтаксису у правничих дискурсах використовуються і фразеологічні одиниці (крилаті вирази, афоризми, примовки, приказки, прислів'я), а також сталі словосполучення. Слід також пам'ятати, що правничий текст виконує комунікативну й інформативну функції.

Кожен правник, «згідно зі своєю процесуальною позицією, аналізує і дає оцінку зібраним доказам, формулює свої висновки і обґрунтовує їх тими даними, які були здобуті у процесі розслідування і судового розгляду справи» [5, с. 40].

Стосунки нашої держави з міжнародним співтовариством, які на етапі розвитку незалежної держави Україна набули стратегічно важливого значення, також знаходять своє відображення у мові правників, зокрема через сталі словосполучення, пов'язані з описом подій і фактів міжнародного життя.

Наприклад: Україна негативно поставилася до факту бомбардування Сполученими Штатами Америки Центру Іракської розвідки в

Багдаді 27 червня 1993 року, оприлюднивши відповідну заяву НЗЕ, в якій акція США розцінювалася як надмірний захід, що йде всупереч нормам міжнародного права.

Наведемо приклади сталих словосполучень цього типу поза контекстом: чужоземні інвестори, підписувати угоду, нота протесту, двосторонній зв'язок, стратегічне партнерство, зустріч на найвищому рівні та ін.

Відомо, що цілком позбавленими емоційно-експресивного забарвлення є штампи та кліше. Саме вони становлять значний відсоток у мові правників.

Прикладом кліше є сполучення слів на зразок: ця довідка видана, документ посвідчує, довідку видано для пред'явлення та ін. Через багаторазове механічне використання чимало сталих словосполучень правничої сфери втратили свою експресивність, внаслідок чого послабилося їх лексичне значення.

Так, заштампованими можна вважати словосполучення: питання надання допомоги, тісна співпраця, вирішення питання, конструктивний підхід, надавати широкі можливості, обговорювати широке коло питань та ін.

У риторичних промовах правників мають місце і нейтральні звороти на зразок: мати намір, висловлювати недовіру, приходити до висновку, накладати стягнення, записати до протоколу, подавати позов та ін.

Отже, мова права і правничих текстів не може бути відокремлена чи протиставлена загальномовним процесам, адже вони становлять єдину систему, єдиний неподільний організм, у якому, поряд з професійними, збережені усі норми загальнонародного мовлення. Семантична наповненість різноманітними мовними засобами дозволяє найбільш повно реалізувати комунікативні задуми автора, виконати різні комунікативні функції – не лише подавати інформацію про щось, але й впливати на розум, емоції, почуття людини.

---

1. Потэбня А. Полное собрание сочинений. Мысль и язык. 1924. – Т. 1. – 208 с.

2. Дилтс Р.Фокусы языка. Изменение убеждений с помощью НЛИ. – Санкт-Петербург, 2000. – 245 с.

3. Селиванова Е. Когнитивная ономасіологія / Е. Селиванова. – К., 2000. – 248 с.

4. Основи правознавства / За ред. Ківалова С., Орзіха М. – К., 2001. – 368 с.

5. Молдован В. Судова риторика: навч. посібник. – К.: Кондор, 2006. – 328 с.

С.С. Сливка,
доктор юридичних наук, професор
(Інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»

КАНОНІЧНЕ ПРАВО: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Канонічне (церковне) право з кінця XVII ст. було обов'язковою навчальною дисципліною на юридичних факультетах університетів, які функціонували на українських землях. Що стосується центральної і східної частин сучасної України, то воно викладалося з 1835 року. Зрозуміло, що за часів радянського періоду така навчальна дисципліна була забороненою.

В інституті права та психології НУ «Львівська політехніка» вперше серед львівських вищих навчальних закладів юридичного профілю було відновлено викладання канонічного права з 2011–2012 н.р., хоча в деяких інших навчальних закладах України це було зроблено раніше. За піврічний «досвід» викладання цієї дисципліни можна зробити несміливі висновки, скоріше у вигляді проблем.

По-перше. Відомо, що канонічне право має два змісти: *богословський і юридичний.* Перший із них притаманний духовним семінаріям, академіям та богословським інститутам, факультетам світських університетів де в основному готують кандидатів у пресвітери (священики), другий – для майбутніх юристів. Відповідно до цих двох напрямів існують окремі програми навчальних дисциплін. Якщо богословським напрямом канонічного права світська наука особливо не переймається, то з програмою навчальної дисципліни «Канонічне право» юридичного характеру, а тим більше філософсько-правового, існують науково-навчальні проблеми. Адже основні призначення пресвітерів і юристів в державі різні.

По-друге. Для вирішення цього питання, очевидно, слід виходити із спільних функцій (які корисні суспільству) пресвітера і юриста. Йдеться про правове виховання людей різних поколінь. Якщо пресвітер здійснює таке виховання на духовних, релігійних (християнських) нормах, то юрист – на нормах позитивного права (чинного законодавства). Зауважимо, що юрист повинен знати не тільки державне (світське) право, а й духовне. Духовне право повинно бути первинним для юриста, яке запобігає зловживанням позитивного права. Духовне право є першоджерелом формування особистої та професійної правосві-

домості. Не є таємницею, що при правореалізаційній роботі юрист використовує як законодавчу базу, так і власну правосвідомість, внутрішнє переконання. Для членів суспільства духовні і позитивістські напрями правового виховання вкрай необхідні, адже одні із задоволенням виконують поради (щодо власної поведінки) пресвітера, інші – юриста, а треті – одного і другого (бувають й протилежні дії – жодного). Для правового виховання, яке здійснюють в державі не тільки ці дві категорії осіб, цінним є спільна множина богословських і позитивістських норм. Такою множиною є множина моралі, в тому числі християнської і світської. Вивченням множини моральних норм займається етика, яка є розділом філософії, звідки закономірно випливає поняття філософії моралі.

По-третє. Філософія моралі починається із Законів Божих, особливо Нового Завіту, на яких ґрунтується римське й візантійське право. На римсько-візантійському праві впродовж віків здійснювалось правове виховання людей різного покоління Європи. Воно продовжується й тепер, хоча здебільшого це відбувається на підсвідомому рівні. Слід сказати, що до появи позитивного права в Європі (початок XIX ст.) всі нормативно-правові акти (в більшій чи в меншій мірі) мали богословський характер. Достатньо згадати «Руську правду», на якій виховувався давньоукраїнський народ досить тривалий період, що в результаті відзначалося високою ефективністю у вигляді зразкової для Європи правової культури. Тому необхідно відродити ці давні правові традиції з урахуванням специфіки розвитку сучасних правових відносин, які щораз набирають аморального змісту у зв'язку з нецивілізованою, але прогресуючою ринковою економікою, що може призвести до всесвітнього правового колапсу (ослаблення, звалення). Позитивне право все більше втрачає силу у правовому регулюванні суспільних відносин, панує правовий нігілізм, неповага до права, мораль – не в пошані, духовність стає скептичною нормою, а провідне місце займають матеріальні установки, високе матеріальне положення в суспільстві. Зрозуміло, що в релігійній та природничій літературі обґрунтовується критична ситуація, яка називається кінцем світу. Науковці і державотворці акцентують увагу на тому, що правовий нігілізм є актуальною проблемою сучасного суспільства. Саме духовне начало, яке лежить в основі канонічного права, може виправити фатальний рівень неповаги до права в Україні.

По-четверте. Якою повинна бути програма навчальної дисципліни *«Канонічне право»*? Тут існують різні підходи. В основному вони зводяться до калькуляції богословського характеру канонічного права. В цьому є певні позитивні зерна. Видається, що канонічне право повинно структурно «вливатися» у *філософію права* [3]. Тобто канонічне

право має бути «підвладним» філософії права своєрідним морально-правовим «полігоном», випробовуванням, реалізатором. Аналогом може слугувати *юридична деонтологія,* яка завдяки зусиллям львівських науковців сформована як *вступ до філософії права,* де йдеться про внутрішній імператив службового обов'язку юриста [4]. Тепер треба висвітлити внутрішній імператив духовного обов'язку пресвітера.

Тому видається, що канонічне право доцільно подати як *спеціальний вступ до філософії права* і створити її філософсько-правовою дисципліною. Чому спеціальний вступ, а не просто вступ? Філософія права досліджує в основному природне право і вміст природно-правових норм у позитивному праві. Що таке природне право (та й право взагалі) сказати однозначно складно, хоча й видано спеціальну монографію [2]. У релігійному змісті природне (в тому числі надприродне) право – це Боже Право, яке випливає з осмислення людиною Божих Законів (законів Природи). У філософії права про це вести мову вже запізно, оскільки вона мусить вивчатися на останніх курсах (після вивчення всіх галузей права), а на початкових курсах вивчення канонічного права є обґрунтованим. Із досвіду відомо, що юридичну деонтологію слід вивчати на першому курсі, а канонічне – на другому.

По-п'яте. Складним питанням є написання підручника з канонічного права для студентів юридичного профілю. Наразі можна користуватися методичними рекомендаціями для семінарських занять з канонічного права [1] та навчальними посібниками, які мають богословський зміст.

Написанню підручника повинен передувати кількарічний досвід викладання цієї дисципліни студентам-юристам та активний пошук змісту програми навчальної дисципліни «Канонічне право», яка б гармонійно поєднувалася з юридичною деонтологією та органічно «вливалася» у філософію права.

Отже, канонічне право як навчальна дисципліна необхідна для майбутніх юристів. Її основною метою є формування філософсько-моральних цінностей позитивного права та професійної юридичної діяльності у духовному вимірі.

---

1. Сливка С.С. Канонічне право: методичні рекомендації для семінарських занять / С.С. Сливка. – Львів, 2012. – 58 с.

2. Сливка С.С. Природне та надприродне право: Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд / С.С. Сливка. – К.: Атіка, 2005. – 224 с.

3. Сливка С.С. Філософія права: навч. посібник / С.С. Сливка. – К.: Атіка, 2012. – 256 с.

4. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник / С.С. Сливка. – Вид. 4-е доп. і перероб. – К.: Атіка, 2008. – 296 с. (Затверджено МОН України).

Г.В. Смолин,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЙНІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ

Організаційні перетворення пошук оптимальних форм організації державної влади у формі президентської республіки була передбачена в Концепції нової Конституції України, що була схвалена Верховною Радою УРСР 19 червня 1991 р. але в законодавстві цей припис не знайшов відображення [1, с. 31].

Щодо теоретичних аспектів адміністративної реформи зазначимо, багатоманість її визначень та тлумачень. Ми не переслідували мету дати універсальне визначення цьому та іншим загальновідомим поняттям.

Отже, незважаючи на значну кількість праць йому призначених, на нашу думку, найбільш вдалим є академічне визначення В.Б. Авер'янова.

Зокрема, на думку автора, за своїм змістом адміністративна реформа є комплексом узгоджених заходів, спрямованих на суттєве підвищення рівня керованості життєво важливих процесів у суспільстві шляхом науково обґрунтованого створення ефективного механізму державного управління, розвитку адміністративного законодавства, поліпшення кадрового, інформаційно-технічного і фінансово-економічного забезпечення організації виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Адміністративна реформа має за мету перетворити існуючу систему управління з гальма економічних і соціальних процесів на один з визначальних чинників їх прискорення. При цьому підчеркуючи, що ключовим об'єктом реформування виступає апарат державного управління – система органів виконавчої влади.

Справді, науковий підхід в адміністративному реформуванні полягає у тому, що будь-які скорочення в апараті повинні проводитися виключно в тих органах, де такі скорочення є природним результатом кращої організації управління або, принаймні, не погіршують його результатів [2, с. 226].

У реформуванні системи органів виконавчої влади важлива роль належала Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 р. [3]. Проте, передбачивши фактично змішану напівпрезидентську форму правління у ній не було враховано суспільно-політичної ситуації в Україні. Зок-

рема, відсутність єдності та злагоди, багатопартійність з різноманітними партійними програмами і амбіціями, нестабільний парламент, а тим більше, уряд і т. п. Все це обумовило необхідність до уточнення, системи, функцій і повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади.

Зміни до Конституції України від 8 грудня 2004 р. [4] не забезпечили необхідних правових засад соціально-економічних перетворень, стабільності роботи державного механізму, а навпаки до виснажливого протистояння в центральних і місцевих органах виконавчої влади.

Як зазначає Ю.С. Шемчушенко, це призвело лише до розбалансування Основного Закону.

Зміни і доповнення вносилися квлейно і робилися не наукових засадах, а як сумнівний політичний компроміс між різними владними структурами. Тож не дивно, що Конституційним Судом України у серпні 2010 р. зміни і доповнення до Конституції України 1996 р. було визнано неконституційними [5]. Визнавши таким, що не відповідає Конституції України Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття, Конституційний Суд поклав на органи державної влади обов'язок щодо невідкладного виконання цього Рішення стосовно проведення нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 р. в редакції, що існувала до внесення до неї змін Законом України «Про внесення до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV [6].

Повернення до нормативно-правової бази Конституції України 1996 р. дало можливість Президентові України рішуче вирішувати проблему створення ефективного механізму виконавчої влади проведення судово-правової, адміністративної, податкової, бюджетної реформ, започаткування змін у пенсійній сфері та реформуванні трудових відносин.

Правовою основою реального започаткування адміністративної реформи є Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (надалі – Указ) [7].

Цим Указом шляхом реорганізації замість п'ятнадцяти міністерств, утворено десять: Міністерство аграрної політики та продовольства, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство енергетики та вугільної промисловості, Міністерство інфраструктури, Міністерство культури, Міністерство надзвичайних ситуацій, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Міністерство екології та природ-

них ресурсів, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, Міністерство соціальної політики. Окремим блоком в Указі, без організаційних змін, залишилися такі міністерства: внутрішніх справ, закордонних справ, оборони, юстиції, охорони здоров'я, фінансів. Із приведеного можна побачити, що поза межами оптимізації системи центральних органів виконавчої влади залишилися переважно міністерства пов'язані із правоохоронною діяльністю.

Їх реформування, перерозподіл та уточнення функцій стане окремими етапом адміністративної реформи, на чим працюють юристи-практики та вчені.

При цьому ліквідовані наступні центральні органи виконавчої влади: Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду, а його функції покладені на Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України та Державну інспекцію техногенної безпеки України; Вищу атестаційну комісію України, поклавши її функції на Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, інфраструктури України; а також повністю Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва і Державний комітет України у справах національностей та релігій. Кабінету Міністрів України доручено вирішити у встановленому порядку питання щодо ліквідації Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі, а також здійснити у місячний строк заходи щодо створення державного господарського об'єднання «Укроборонекспорт» з державних підприємств, які здійснюють господарську діяльність у сфері розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової і спеціальної техніки та боєприпасів, беруть участь у військово-технічному співробітництві з іноземними державами.

На виконання п. 4 ст. 7 Указу Кабінету Міністрів України постановою від 28 березня 2011 р. «про ліквідацію урядових органі» [8]. ліквідував 45 урядових органів.

Аналіз положень норм Указу дозволяє визначити наступні новації в оптимізації центральних органів виконавчої влади.

1. Насамперед зазначимо, що змінилася класифікація центральних органів виконавчої влади. Замість чотирьох груп, що були до адміністративної реформи: міністерства, державні комітети, центральні органи зі спеціальним статусом, незалежні державні регулятори, шляхом конкретизації їх функцій, передбачено їх шість: міністерства, державні служби, державні інспекції, державні агентства, незалежні державні регулятори, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.

2. Систему центральних органів виконавчої влади України, як наслідок їх оптимізації, складають:16 міністерств (замість 20), 28 державних служб, 13 державних агентств, 7 державних інспекцій, 2 незалежних державних регулятори, 3 центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. За браком місця переліку центральних органів виконавчої влади і функціональних напрямків їх діяльності не продаватимемо.

3. Поєднання посад віце-прем'єр-міністрів із посадами міністрів. Так, Перший віце-прем'єр-міністр України є Міністром економічного розвитку і торгівлі; один з Віце-прем'єр-міністр України – Міністром інфраструктури; інший Віце-прем'єр-міністр України – Міністром регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства; ще один Віце-прем'єр-міністр – Міністром соціальної політики. Внаслідок оптимізації, з 36 до 18 зменшилася чисельність членів Кабінету Міністрів України, а працівників уряду буде скорочено з 1174-х, більше ніж на половину.

Вирішальним на нашу думку, в оптимізації системи та поліпшення діяльності центральних і місцевих органів державного управління особливо щодо надання державних послуг буде виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р. № 2250-р «Про схвалення Концепції електронного урядування в Україні» [9].

До 2014 р. в електронній формі надаватимуться послуги в усіх сферах суспільного життя. На останньому етапі передбачається створити єдину інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру органів державної влади та місцевого самоврядування.

---

1. Орзіх М. До питання форми державного правління в Україні // Право України. – 2009. – № 10. – С. 31.

2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у двох томах: Том 1. Загальна частина // ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова) та ін. – К.: Юридична думка, 2007. – 592 с.

3. Див.: Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

4. Див.: Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2. – Ст. 44.

5. Шемчушенко Ю.С. Юридична наука має працювати на перспективу // Голос України. – 2010. – 14 грудня. – С. 7.

6. Див.: Вісник Конституційного суду України. – 2010. – № 5. – С. 36–49.

7. Див.: Офіційний вісник України. – 2010. – № 94. – Ст. 3334.

8. Див.: Урядовий кур'єр. – 2010. – 8 квітня.

9. Див.: Офіційний вісник України. – 2010. – № 97. – Ст. 3443.

Р.В. Сокол,
старший викладач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЛІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У більшості держав сучасного світу релігія та церква мають важливе значення для формування ідейної та моральної єдності народу. Відповідно, суттєво зменшується загроза національній безпеці, оскільки саме ця єдність вирішальним чином відбивається на ефективності та кінцевому результаті економіки, політики, на самодостатності і стабільності суспільства в цілому.

Досвід економічно й соціально розвинених країн свідчить, що поряд з інститутами сім'ї та освіти, основним чинником виховання національно свідомих, моральних, з високою внутрішньою культурою громадян, є Церква.

Вона виступає рушійною силою у формуванні рис елементарної порядності: честі і гідності, обов'язку і підпорядкування власних амбіцій інтересам суспільства. Вона ж є гальмом перед їх гріховними намірами, фактором страху за скоєння неправедних вчинків.

На тлі породженої космополітами кризи духовності, наше суспільство потребує значно наполегливішої діяльності християнських церков у формуванні світогляду людини.

Ніхто сьогодні не може вплинути на цю ситуацію так, як це могла б зробити Церква. Вона ж стоїть осторонь багатьох наших кризових процесів, лише спостерігаючи, що буде далі. Перш за все йдеться про традиційні, з багатовіковою історією, українські православну, католицьку і греко-католицьку конфесії. З одного боку маємо індеферентних до всього, крім власної наживи, чиновників; з іншого – боязке духовенство, яке від насущних проблем мирян ховається за проголошене чинним законодавством відокремлення держави від церкви та церкви від освіти.

Кожен існує сам по собі. Причому перші більше впливають на других, ніж навпаки. Як наслідок, маємо те, що тепер частина духовенства все більше працює виключно на себе, поєднуючи служіння Богові з бізнесом. І цим в принципі не відрізняється від окремих можновладців.

Навіть в західних областях України, де християнська церква історично активніша, все частіше спостерігаються прорахунки у виховній функції духовенства. Воно чомусь перебуває поза критикою, що не є добре. Народна мудрість вчить, що «все тече, все міняється». Священики ж відправляють богослужіння так, як і 100–300 років тому. Але тоді «Боже слово» вивчали в системі освіти. Ним був пронизаний весь процес виховання людини. Тому в храмі прихожанам було все зрозуміло. І життя священика було відкритим та прозорим – в церкві, в колі сім'ї, як громадського та політичного діяча. У більшості випадків воно було гідним для наслідування. Хоч своєї держави не було, та церква пронесла віру у неї крізь віки.

В наш час ані школа, ані сім'я цю нішу в повній мірі не заповнюють. Сформувався певний вакуум духовного виховання, який виник ще в часи СРСР. Тоді більшовики забороняли Релігію і Церкву як «опіум народу», однак віри в світле комуністичне майбутнє так і не вселили. В душах виникла пустка, яка в українській дійсності суттєво поглибилась.

Цей вакуум мала б заповнити християнська церква як домінуюча в нашому суспільстві. Проте, вона перебуває в кризі, як і все інше в Україні. Пастирі продовжують працювати по-старому, тайнодійствують, ніби прихожани розуміють, що відбувається. За монотонним бурмотінням вони чують, хіба що «будьмо уважні!». Моральна частина проповіді, т.з. «казання», переважно зведена до банальностей, а за часом – до кількох хвилин. Нерідко, вона нудна й за пафосом та риторикою. І це теж не є добре. Адже більшість віруючих – це колишні «совкові громадяни», або сучасна молодь, вихована комп'ютером. Ті та другі літургію не знають. Тим більше, що богослужіння триває 1,5–2 год., увага до його прикінцевої фази, як правило, у багатьох розсіюється.

Активність наших християнських церков у ЗМІ теж зведена до мінімуму: за ефір та шпальти газет і журналів потрібно платити. Самим не хочеться, а держава себе «відокремила». Натомість, преса, радіо, телебачення рясніють закордонними проповідниками-гастролерами, які за чималі гроші сіють в Україні чужі їй релігії, засмічують непотрібом уми людей.

Суспільство заполонили ідеологи новітніх сект. Це вони тим більше цілеспрямовано впливають на маси, чим більше безликою стає наша церква. Це вони затягують у свої тенета все нових і нових вчорашніх православних, католиків, греко-католиків. Це вони заповнюють той вакуум моралі, духовності, національної ідеї, який мала б заповнити українська Церква в умовах, коли інші інституції держави на це не здатні.

І цілком зрозуміло чому – «святе місце пустим не буває»: не сієш сам, посіють чужинці. Зневірені, збайдужілі від жорстокого життєвого пресу сьогодення люди, все частіше прихиляються туди, звідки їм простягають руку, бодай ілюзорної, але все ж допомоги. «Батюшки» та «святі отці» не дуже цим переймаються, пробуджуючись від суспільної сплячки та реагуючи на окремі подразники лише час від часу.

Пасивність традиційної церкви і т.з. «демократизація держави» призвели до того, що повсюди розплодились різні «всевидящі», «віщуни», «знахарі», «екстрасенси». Не гребуючи засобами, вони доводять слабодухих до стану афекту, нервових зривів, емоційних потрясінь. Церква мовчки терпить і таке. Можливо, десь підкилимно, келійно щось і обговорюється. Але все це, зовсім не є адекватною відсіччю вітчизняної церкви зайдам.

Наше суспільство має багато проблем, до вирішення яких з успіхом могла б долучитися найбільш масова й потужна християнська церква в особі УПЦ, УПЦ Київського Патріархату, УАПЦ, УГКЦ, УКЦ. Це, насамперед, морально-психологічна підтримка людей в умовах глибокої економічної кризи. Це моральна протидія пияцтву, розпусті, наркоманії, здирництву, які павутинням охопили усі сфери нашого життя. Це допомога потерпілим від стихій, сиротинцям, будинкам бездомних та літніх людей. Цим більше займаються світські цивільні волонтери, студенти, деякі бізнесмени та громадські організації. Але дуже рідко Церква. Винятком є хіба окремі групи монахів.

Папа Римський та церкви Західної Європи захищаючи власне населення, однозначно показали свою позицію у газовому конфлікті Росії й України. Чому ж мовчать наші священики? Невже не розуміють, що наприклад т.з. «газова війна» може бути початком тривалої та складної комбінації масонів по розколу України? Почитайте, панове отці, історію 17-18 ст., поч. 20 ст. Тоді все йшло до нової Руїни. Мовчать вони і тепер, коли відносини між нашими країнами знову набирають старих забарвлень.

Кількість віруючих в храмах доволі ілюзорна. В основному, прихожани – це зрілі люди. В т.ч. у селах, де за роки незалежності подекуди збудували по 2–3 церкви (при одній старенькій, ще радянській школі та напівзруйнованому клубі). Гідної зміни їм немає. Маю на увазі справді віруючої в Бога зміни. А не зміну, котра лише на свята віддає данину звичаєві.

Наш священик воліє, аби йшли до нього. Він діє, ніби лікар за викликом: сам до людей не йде. Між тим, саме він мав би бути ініціатором спілкування з віруючими на різні болючі теми.

Я спеціально відвідав цілий ряд богослужінь в церквах різних християнських конфесій у Львові. І тільки єпископ п’ятидесятників

С. Боєчко гостро, влучно, доступно говорив про кризові явища, їх причини, винуватців, як цьому протистояти кріпостю Духу та Віри. Загалом, у протестантських християнських общинах проповіді набагато ближчі до людських очікувань.

Чи не тому динаміка їх зростання, порівняно з українськими церковними конфесіями, значно вища?

Звідси висновки:

– якщо християнське священство не повернеться лицем від «себе коханого» до народу, то через декілька років в Україні не буде для кого правити;

– значну частину духовенства вразила бацила егоїзму, вона втратила почуття міри і деградувала, не розуміючи, що священику багато чого не можна;

– ця ж частина духовенства втратила відчуття особистої безпеки та інстинкту самозбереження з точки зору перспективи існування традиційної християнської церкви;

– духовенство, мов діти, чубляться за те, хто головний та перший в недолугих спробах почати об'єднавчий процес Церков України. Воно подібне до депутатів Верховної Ради, з тією лиш різницею, що діє більш витончено, не так брутально й прямолінійно як останні;

– воно перестало бути стержнем, оплотом духовності нації, яким було в попередні століття боротьби за волю України;

– ієрархам традиційних українських церков все-таки, потрібно переступити через власні амбіції, сісти за стіл перемовин, і за участю держави, чи без неї, об'єднати зусилля в докорінному поліпшенні виховної роботи серед населення, активізації участі в діяльності державних структур, формуванні ідеології, політики, духовності нації.

Як це покликання слід реалізовувати, всім показала православна церква в Росії. Там, попри її «відокремленість» від держави, церква бере активну участь у державних справах. Причому на всіх рівнях. Її діяльність в інтересах держави викликає повагу і є досить результативною. Я навіть знаю чому – бо на чолі Церкви та Держави там стоять державники.

Доки на релігійно-церковній ниві сучасної України пануватиме самозаспокоєння, відособлення від життя народу, бажаного результату очікувати важко.

Церква повинна стати промотором ідеї очищення та відродження нації, духовності і державності.

Втрачені позиції повернути ще не пізно. Вона ще не втратила кредиту довіри населення.

Б.І. Стахура,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНІ ЦІННОСТІ

Права людини – одне із найбільш уживаних понять у сучасному правознавстві, навколо якого і в наш час відбуваються гострі дискусії з-поміж учених. Слід звернути увагу насамперед на те, що для української правосвідомості завжди був характерний нерозривний зв'язок права з моральними духовними началами, більше того – із християнською чеснотою. Право, права і свободи людини для української правосвідомості не існують виключно у практичному, прагматичному розумінні як засіб забезпечення свободи і безпеки окремого індивіда. Їхнє розуміння та втілення пов'язуються з реалізацією глибинних цілей людської природи, самого змісту її існування.

Принципове значення має і те, що відношення до права, до прав і свобод людини для української правосвідомості неможливе інакше як через усвідомлення певного морального ідеалу як мети у власному житті. Тому будь-яка правова проблема для української ментальності нерозривно пов'язана з цінностями добра і справедливості, правди і людяності. Так, у преамбулі діючої Конституції України зазначено, що Верховна Рада України приймає цю Конституцію, «усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми та прийдешніми поколіннями» [1]. У цих словах виражаються такі цінності, як добро, любов та совість, що є дзеркалом людської справедливості.

Водночас, спроби перемістити українську правову систему в площину інших цінностей та механічно перенести на український ґрунт західноєвропейську концепцію прав і свобод людини, засновану на природно-правовій доктрині, може призвести до кризи в українській правосвідомості, а в кінцевому рахунку – навіть до применшення самої ідеї прав і свобод людини і громадянина. Тому, визнаючи значення системи прав і свобод людини і громадянина, яка розроблена західноєвропейською правовою думкою, треба шукати її власне обґрунтування, доповнювати її тими ідеями, насичувати тими ідеалами, що визначаються особливостями українського менталітету.

XIX ст. стало свідченням розширення ідеї про права людини, а сама концепція прав людини після Другої світової війни поступово набуває глобального характеру. Однак слід відзначити, що поряд із глобалізацією проблеми прав людини, закріпленням всесвітніх універ-

сальних поведінкових стандартів, у міжнародно-правових документах відсутня дефініція поняття прав людини. Зважаючи на такий факт, можна зробити висновок, що це пов'язано із політичними, культурними, соціальними особливостями країн, що брали участь у розробці та прийнятті Загальної декларації прав людини та інших важливих міжнародно-правових документів у галузі прав людини [2].

З-поміж науковців також відсутня єдина позиція щодо дефініції поняття прав людини. Так, І. Фарбер, А. Лопатка, В. Кучинський, дотримуються думки, що права людини – це соціальні можливості індивіда мати певні блага [3, с.13]. Натомість, О. Лукашова, пом'якшуючи протистояння природно-правових та позитивістських поглядів на права людини, відзначає, що права людини – це визначені нормативно структуровані властивості та особливості буття особи, що виражають її свободу і є невід'ємними та необхідними способами і умовами її життя, її взаємовідносин із суспільством, державою, іншими індивідами [3, с. 13]. М. Вітрук формулює права і свободи людини як матеріально зумовлені, юридично закріплені та гарантовані можливості індивіда володіти та користуватися конкретними соціальними благами [3, с. 14].

При визначенні поняття «права людини» у науковій літературі та законодавстві доволі часто вживається формулювання «права і свободи людини». Хоча в більшості випадків терміни «права» і «свободи» вживаються як синоніми, все ж таки певна різниця між ними існує. Якщо йдеться про наявність в особи права, то цьому протиставляється обов'язок влади здійснити певні дії, спрямовані на реалізацію цього права. Якщо йдеться про свободу, то це означає, що існує окрема сфера життя індивіда, якої влада не повинна торкатися, тобто це можна розуміти як заборону втручатися у певну сферу життя індивіда.

В юридичній науці права людини найчастіше визначаються як гарантовані демократичним суспільством можливості для кожного індивіда, певних спільностей на належний рівень життя, ефективну соціальну систему охорони та захисту від свавілля держави у відповідності зі встановленими міжнародними та національними стандартами і процедурами [3, с. 14]. Або ж «певні можливості людини, необхідні для її повноцінного існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, що об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей» [4, с. 16].

Не викликає жодних сумнівів той факт, що проблема прав людини вже давно вийшла за межі однієї країни і набула характеру світової. Тому у запропонованому визначенні йдеться про «рівень розвитку цивілізації». Права людини – це права не тільки громадянина конкретної держави, але й члена світової спільноти. Це твердження найбільш

повно проявляється у концепціях, що проголошують універсальність прав людини. «Всі права людини носять універсальний характер, вони неподільні, взаємозалежні та взаємопов'язані. Міжнародне спів товариство повинно відноситися до прав людини неупереджено та об'єктивно» [5, с. 5].

---

1. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1949 р. – К.: Укр. Правнича Фундація, 1995. – 12 с.; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [Електронний ресурс].: CD-версия «Инфодиск», 2008. – № 12. – декаб.; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. – К.: Вид-во УПФ, 1995. – 42 с.
3. Рабінович П. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) / П. Рабінович, І. Панкевич // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина. – Серія І. Дослідження та реферати. – 2001. – Вип. 3. – С. 13.
4. Рабінович П. Основні права людини: поняття класифікації, тенденції / П. Рабінович // Укр. часопис прав людини. – 1995. – № 1. – С. 16.
5. Российский бюллетень по правам человека. – 1998. – Вып. 10. – С. 5. (Віденська Декларація 1993 року).

Р.Є. Строцький,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОДИФІКАЦІЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОМУ ТИПІ (СІМ'Ї) ПРАВА
(правовий досвід для правотворення України)

Однією з важливих ознак романо-германського типу права є кодифікація НПА, оскільки саме вона дозволяє впорядкувати діюче законодавство, позбавити його віджитих архаїзмів, допомагає подолати прогалини права, вказати багатозначність і рівномірність права, зазначити мінімальний розрив між правовою теорією і практикою [1, с. 199].

Також, зазначають науковці, кодифікація символізує остаточне завершення процесу формування романо-германської сім'ї як цілісного явища [1, с. 199].

Традиційно під кодифікацією законодавства розуміють форму докорінної переробки діючих нормативно-правових актів у визначеній сфері відносин, спосіб якісного впорядкування законодавства, забезпечення його узгодженості і компактності, а також розчищення нормативного масиву, звільнення від застарілих, які не виправдали себе, норм.

У процесі кодифікації упорядник намагається об'єднати і систематизувати виправдані, перевірені практикою норми, а також переробити їх зміст, викласти нормативні приписи стрункo і внутрішньо узгоджено, забезпечити максимальну повноту регулювання відповідної сфери відносин.

Кодифікація спрямована на те, щоби критично переосмислити діючі норми, усунути протиріччя і неузгодженості між ними, ліквідувати повторення, прогалини, дублювання норм [1, с. 637].

Зазвичай у Франції кодифікація має такі форми:

1. *Збірник законів* – сукупність законів і законодавчих положень, які відносяться до визначеної конкретної сфери; в ширшому значенні – будь-яке видання кодексу; в розмовній мові кодекс – закони (знати кодекс, право; що в кодексі – це законно). Кодекс – пов'язаний внутрішньою логікою звід актів, який включає, відповідно до систематизованого плану, сукупність правових норм, що відносяться до визначеного предмету і є результатом або законодавчої діяльності (цивільний кодекс, кримінальний кодекс), чи регламентарної діяльності уряду (новий цивільно-процесуальний кодекс), або формальної кодифікації (безпосередньо видання декретів) актів, які зберігають свою дію і згруповані згідно з джерелом їх походження (законодавча частина, регламентарна частина і т.д.) – Кодекс судоустрою, Кодекс законів про будівництво і житло, Кодекс законів про управління в комунах.

2. *Сукупність правових зазвичай неписаних норм*, які розглядаються у певній сфері життя як основоположні (прикладом може бути посилання на т. зв. *кодекс честі* офіцера, клятву Гіппократа як *моральний кодекс* для лікаря тощо).

3. *Компіляцій нормативних актів*, які публікуються тим чи іншим видавництвом (в тому числі давні збірники, чи компіляції законів: наприклад, кодекс Юстиніана [2, с. 97–98].).

Наведене різноманіття тлумачень є плодом історичного розвитку. Етимологічно слово «кодекс» (Gode) походить від латинського godex, що означає «стовбур дерева» [2, с. 99].

Французький цивіліст Бедан (1832–1898) стверджував, що назва «кодекс» надається деяким законам, які охоплюють в собі систему законодавства визначеної області. Кодекс становить собою закон, який відрізняється від інших законів виключно розмірами і великою значимістю.

Глассон також визначає кодекс як сукупність законів, які відносяться до певної важливої галузі законодавства чи навіть іноді узагальнюють право в цілому [2, с. 104].

Французький дослідник кодифікації Жак Вандерліндем у книзі «Поняття кодексу в Західній Європі з XIII по XIX ст.: спроба визначення» аналізує ідеї поняття кодексу в різні періоди. Поняття кодексу він трактує як сукупність різноманітних правових норм, які приведені в форму єдиного цілого. В такому разі кодифікація набуває вигляду діяльності з надання правовим нормам такої форми, в якій вони стають єдиним цілим [2, с. 108].

Як зазначає А.Х. Саїдов, однією з найвизначальніших рис романо-германського права (правової сім»ї) є кодифікаційний характер права, тобто кодекси займають особливе місце серед джерел права [2].

Тепер детальніше зупинимося на кодифікації НПА в романо-германській правовій сім»ї.

Французький цивільний кодекс 1804 р. складається з трьох книг: Про майно і різні видозміни власності; Про різні способи, якими набувається власність; Про особи. Книга перша включає сімейне право. Французьку модель наслідують цивільні кодекси Бельгії, Люксембургу, а також, за деякими винятками, Іспанський цивільний кодекс [3].

До кінця XX ст. у первісній редакції збереглося не більше половини норм Цивільного кодексу Франції (1804 р.) – приблизно 100 відкинуто, близько 200 норм отримало нову редакцію, з'явилося 300 нових статей [4, с. 65].

Структурна побудова Германського цивільного уложення характеризує класичну пандектну систему (*Пандекти* – всеохоплюючий, всеоб'ємний звід юридичних рішень – є середньовічним еквівалентом Дигестів – складової частини кодифікації Юстиніана, яка включає різноманітні твори римських юристів; надалі пандектами почали називати всю систему римського приватного права, а пандектним – німецьке приватне право, розроблене на основі римського права).

Даній системі властиве виділення загальної частини, дія норм якої поширюється на всю решту розділів. Ця система відрізняється від традиційної для римського права інституційної системи, котра бере початок від системи викладу «Інституцій» римського юриста Гая, відповідно до якої в основному побудований Цивільний кодекс Франції. Пандектна система притаманна власне германському приватному праву [3, с. 259].

Як зазначає А.Х. Саїдов, норми права в германському цивільному уложенні, зазвичай, більш абстрактні, ніж у французькому кодексі, їм в цілому характерна логічна послідовність і перехід від загальних до більш конкретних положень. На відміну від кодексу Наполеона,

мова Уложення суто професійна і тому надзвичайно складна для засвоєння. За моделлю Уложення побудовані грецький, португальський і японський цивільні кодекси [3, с. 259]. Германське Цивільне уложення є зразком кодифікації приватного права і законодавчої техніки, а також наріжним каменем німецької правової системи [3, с. 259].

Германське уложення – це та частина приватного права, яку можна назвати загальною частиною і до якої звертаються за відсутності іншого, спеціального законодавчого регулювання. Цивільне уложення, створене в Німеччині на початку XX ст., призначалось для регулювання загальних приватно-правових відносин між членами суспільства (громадянами). Але тут законодавець не зміг регламентувати всі аспекти багатоманітних цивільно-правових відносин, зокрема у цій сфері цивільних відносин; Цивільне уложення створило основу, де окремими законами регулюється, наприклад, авторське право, вексельне і чекове право чи право індивідуального страхування [5, с. 8].

Швейцарська кодифікація цивільного права сприйняла форму не одного, а двох кодексів – Швейцарського цивільного кодексу (1907) і Швейцарського зобов'язального закону (1911–1936 рр.).

Кодекс не має загальної частини, і положення загального характеру сконцентровані передусім у книзі Зобов'язального закону [3, с. 259–260]. Як вказує А.Х. Саїдов, ці два документи за стилем не настільки абстрактні й систематизовані, як Германське цивільне уложення, і написані доволі простою мовою [3, с. 260].

Австрійський кодекс 1811 р. – один із перших кодексів у романо-германській правовій сім'ї.

Він вирізняється дещо громіздкою організацією і розділений на ввідний титул і три частини.

Італійський Цивільний кодекс 1942 р. – один з останніх за часом прийнятих цивільних кодексів у романо-германському типі права. За змістом він є ближчим до французької моделі цивільного права (а саме до французького Кодексу), ніж до германської. Крім того, він зазнав суттєвого впливу швейцарського Зобов'язального закону. Італійський Цивільний кодекс розділений на шість книг. [4, с. 66].

VI. Присвячена охороні прав, містить положення, які торкаються питань реєстрації землі і інших майнових угод, а також застави і давності [3, с. 261].

Слід зазначити, що кодифікація цивільного права, особливо за французькою моделлю, в XIX–XX ст. мала продовження поза континентальною Європою, що було зумовлено як добровільною рецепцією, так і колонізаційними особливостями даного періоду. Сліди Французького цивільного кодексу можна знайти в Луїзіанському кодексі (1808 р.), у кодексах Квебеку (1866 р.), в Маврикії і на Сейшельських

островах, також численні цивільні кодекси були прийняті на території Магрібу і Ближнього Сходу, передусім в країнах, які перебували під французьким протекторатом чи мандатом (йдеться про Зобов'язальні кодекси Тунісу (1906 р.), Марокко (1913 р.), Лівану (1932 р.).

В Єгипті право було «офранцужене» в середині XIX ст. зусиллями реформаторських урядів. Цьому прикладу слідувала Османська імперія, під впливом французького права кодифікувала право ханітської школи і обряду, створивши так званий Маджалла – повний кодекс мусульманського цивільного права [2, с. 75].

Вплив французького цивільного права здійснювався також на Центральну і Латинську Америку. У 1816 р. його було запроваджено – французькою мовою – в Гаїті, далі поширено на острів Еспаньйола (сучасні Республіку Гаїті і Домініканську Республіку). Крім того, Кодекс став взірцем для цивільних кодексів, прийнятих у Болівії (1830 р.), Коста-Ріці (1811 р.), Перу (1852 р.), Чилі (1855 р.), Еквадорі (1861 р.), Аргентині (1869 р.), Колумбії (1873 р.), Сальвадорі (1880 р.). Вплив французького Цивільного кодексу певною мірою відчула і Японія.

В 1873 р. Густаву Буассонаду, професору юридичного факультету Паризького університету, офіційно доручили скласти проекти Кримінального кодексу і Кодексу кримінального слідства, які прийняли у 1880 р. і ввели в дію з 1882 р. У 1879 р. Г. Буассонад приступив також до розробки проекту Цивільного кодексу, який ніс на собі відбиток ідей порівняльного правознавства. Цю роботу науковець успішно завершив в 1891 р., коли набрала актуальності германська кодифікація, котра – у свою чергу – в кінцевому підсумку мала потужний вплив на французьку і японську кодифікацію, а саме на Цивільно-процесуальний кодекс (1891 р.), Цивільний кодекс (1898 р.), Торговий кодекс (1899 р.), новий Кримінальний кодекс (1907 р.) і новий Кримінально-процесуальний кодекс (1922 р.). Аналогічний вплив німецьких кодексів відчули багато країн Латинської Америки, зокрема, Бразилія (1916 р.), Мексика (1928 р.), Перу (1936 р.) [2, с. 75–79].

Поряд з цивільною кодифікацією в романо-германській правовій сім'ї відбувається торгова кодифікація.

В більшості країн романо-германського права існують окремі торгові кодекси [3, с. 261]. Відносно самостійне існування цивільного і комерційного торгового права підтверджується двома обставинами: 1 – існуванням у країнах континентального права особливих комерційних судів; 2 – створенням у більшості країн романо-германського права кодифікованих актів комерційного права (торгових, або комерційних кодексів), що існують поряд з цивільними кодексами. Ця своєрідна подвійність у законодавстві, що регулює майнові відносини в

галузі приватного права, отримала назву «дуалізм приватного права» [6, с. 18, 94].

Торгові кодекси існують у Франції (1807 р.), Бельгії (1807 р.), Люксембурзі (1807 р.), Іспанії (1829 р., перероблений у 1885 р.), Португалії (1833 р.), Нідерландах (1838 р.), Австрії (1862 р.), Ліхтенштейні (1865 р.), Німеччині (1897 р.), Османській імперії (1856 р.).

Разом з тим, відомі випадки відмови від торгового кодексу. Зокрема, Швейцарія відкинула ідею окремого торгового кодексу і відповідні положення були скасовані в т. зв. Зобов'язальному законі. Італія включила раніше діючий Торговий кодекс (1882 р.) в новий Цивільний кодекс 1942 р. В Нідерландах також відмовились від торгової кодифікації [3, с. 261; 94; 95].

А.Х. Саїдов виділяє особливі риси торгових кодексів, а саме наводить деякі приклади, які пояснюють їх структурні розбіжності. Наприклад, страхування не регулюється торговими кодексами Франції, Австрії і Німеччини, але отримало відображення в кодексах Бельгії, Нідерландів, Іспанії, Португалії і Туреччини. В німецькому Торговому кодексі містяться детальні норми щодо торгівлі, купівлі-продажу, які відсутні в бельгійському і голландському кодексах. Банкрутство регламентовано в кодексах Франції, Бельгії, Іспанії, а в Нідерландах, Німеччині, Австрії, Туреччині визнання неспроможності торговця регулюється особливим законом. У деяких країнах (Франції, Бельгії, окремих кантонах Швейцарії) діють особливі суди з торговельних справ, в інших країнах таких судів не існує. На відміну від кодексів Нідерландів, Німеччини і Туреччини, французькі і бельгійські регулюють процедуру торговельних операцій. В більшості країн романо-германської правової сім'ї торгове право діє як особлива галузь права [3, с. 262].

Одними з перших кодексів, які стали підґрунтям для сучасних кримінальних і кримінально-процесуальних кодексів, були Кримінальний кодекс (1810 р.) та Кримінально-процесуальний кодекс (1808 р.) Франції.

Структура *Кримінального кодексу* наступна: 1) короткі попередні положення; 2) загальна частина: I книга – загальні положення про покарання та їх види, II книга – кримінальна відповідальність; 3) особлива частина: III і IV книги – конкретизують перелік злочинів та визначають у кожному окремому випадку вид та міру покарань [4, с. 66].

У червні 1952 р. результатом реформи кримінального права стало прийняття нового Кримінального кодексу Франції, який зі змінами набув чинності в 1994 р. і повністю замінив собою Кримінальний кодекс 1810 р. Новий КК Франції значно відрізняється від попереднього як за структурою (складається з чотирьох книг), так і за основними принципами, які передбачають посилення боротьби зі злочинами, але

цілком зберігають демократичну і гуманістичну спрямованість (так, відмінену смертну кару замінено довічним ув'язненням).

Як зазначає французький дослідник Ремі Кабріяк у праці «Кодифікація», XX ст. – це період рекодифікації (під якою розуміється заміна однієї кодифікації іншою, тобто її омолодження), а вступ Кримінального кодексу Франції в дію у 1994 р. відображає його прагнення оновити і покращити чинне право [2, с. 79].

У Німеччині в травні 1871 р. на території Імперії почало діяти Німецьке кримінальне уложення, автором якого був Адольф Леонард. Цей кодекс базувався на основах так званої класичної теорії кримінального права. Її представниками були Гегель, Кант, Феєрбах, які розглядали як злочини лише ті діяння, які заборонені законом на момент їх вчинення, а справедливе покарання вбачали у справедливому відшкодуванні за вчинене [4, с. 66].

Німецьке кримінальне уложення складається з таких частин:

Загальна частина (I і II книги – присвячені видам покарань та загальним засадам); **Особлива частина** (III книга – розглядає конкретні види злочинів і покарань).

В результаті проведеної реформи з 1 січня 1975 р. в Німеччині набув чинності новий Кримінальний кодекс. Істотні зміни до особливої частини згодом були внесені у зв'язку з прийняттям законів про боротьбу з економічними злочинами (1976 р.; 1986 р.), тероризмом (1986 р.), злочинами проти природного середовища (1980 р.) і посадовими злочинами (1980 р.) [4, с. 67].

Що стосується кодифікації в інших галузях права, то в континентальній Європі трудове та соціальне законодавство також характеризується кодифікованістю актів, але вже пізніших за датою виникнення.

Трудовий кодекс Франції діє в редакції 1973 р. зі змінами 1981–1982 рр. і становить собою інкорпорацію численних законодавчих актів про працю, прийнятих у різний час парламентом або урядом. Трудовий кодекс має загальний нормативний характер, містить спеціальний розділ, котрий встановлює особливі умови праці залежно від галузі та професії, виділяє норми, які стосуються шахтарів, артистів, домогосподарок і т. п. [4, с. 67].

Кодекс соціального страхування Франції 1956 р. містить дві групи норм, які становлять соціальне право – це право соціального забезпечення та соціальних допомог. У Німеччині, Нідерландах, Італії трудові відносини, врегульовані нормами цивільних кодексів про винайм праці, діють і сьогодні.

Щодо кодифікованих актів у галузі соціального права, то в Німеччині їх виникнення пов'язують з прийняттям в 1911 р. постанов про імперське (державне) страхування. Вони складалися з п'яти книг,

що об'єднували всі діючі соціально-правові норми. Також сюди увійшов і закон про пенсійне страхування державних службовців. У 70–80-х рр. XX ст. була проведена реформа соціального законодавства. В її ході у новій редакції прийнята книга I (загальні положення), 1976 р. – книга IV (положення про соціальне страхування), 1988 р. – книга V (медичне страхування), 1989 р. – книга VI – (пенсійне страхування) соціального кодексу [4, с. 67].

Також кодифікація йшла в континентальній Європі в сфері цивільно-процесуального та кримінально-процесуального права, про що свідчить наявність відповідних кодексів.

Отже, серед нормативно-правових актів кодекси займають особливе місце і є доказом кодифікаційного характеру права як однієї з визначальних ознак романо-германської правової сім'ї.

Французький дослідник П. Гленн у науковій статті «Національна правова традиція» наголошує, що кодифікація є найбільш розповсюдженим способом фіксації правових норм. Власне кодифікація дозволяє забезпечити збереження їх характерних властивостей. Кодекси не тільки зберігають історично складені принципи побудови національних систем права, а й інтегрують їх у світовий правовий простір. Модернізація національних систем права і пристосування їх до міжнародних норм права виражається в створенні універсальних нормативно-правових документів, які відображають інтереси більшості учасників міжнародних відносин [7, с. 10].

На недавньому етапі в контексті біполярного світу активно використовувалася кодифікація міжнародного права. Російський дослідник Р.А. Каламкарян у праці «Кодифікація міжнародного права і сучасний правопорядок» зазначив, що кодифікація міжнародного права позитивно впливає на процес біполяризації сучасного світу, що призводить до формування позитивних взаємостосунків між людьми та державами [8, с. 7–13].

---

1. Общая теория государства и права. Академический курс: в 3 т. / отв. ред. М.Н. Марченко. – 3-е изд., перер. и доп. – М.: НОРМА, 2007. –Т. 2. – 816 с.

2. Кабрияк Р. Кодификация / Р. Кабрияк; пер. с фр. Л.В. Головко. – М.: Статут, 2007. – 476 с.

3. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): [учебник]. / А.Х. Саидов; отв.ред. В.А.Туманов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Юрист, 2007. – 510 с.

4. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу: [навчальний посібник]. / Л.А. Луць. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 247 с.

5. Гражданское уложение Германии = Deutsches Gesetzbuch mit Einführuungsgesetz: ввод закон к гражд. уложению: пер. с нем. / В. Бергман,

введ., сост.; научн. ред. А.Л. Маковский [и др.]., изд. доп. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 816 с.

6. Гражданское и торговое право капиталистических государств / отв. ред. Е.А. Васильев. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 540 с.

7. Правовые исследования во Франции: сб. науч. ст. / РАН ИНГИОН, Центр социальных научн.-информ. исследований, Отд. правоведения; [под общ. ред. В.В. Маклакова]. – М., 2007. – 212 с.

8. Каламкарян Р.А. Кодификация международного права и современный миропорядок / Р.А. Каламкарян; Ин-т государства и права РАН; Рос. университет дружбы народов Московского образования и науки РФ. – М.: Наука, 2008. – 274 с.

Марія Студент,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СПАДКУВАННЯ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Інститут спадкового права в усіх правових системах, як стародавніх так і сучасних, є одним із найважливіших. Його значимість обумовлюється також тим, що об'єктом спадкування переважно є право власності. Що залишається після смерті власника, кому має перейти майно, в якому порядку та обсязі – всі ці проблеми спадкового права з найдавніших часів і до нашого часу залишаються в центрі уваги суспільства та держави, законодавців та дослідників, кожної людини, оскільки в тій чи іншій мірі торкається його інтересів.

Глибокі історичні корені спадкування зумовлюють потребу докладного вивчення історії розвитку та становлення основних інститутів спадкового права, ознайомлення із досягненнями цивілістичної доктрини і практики минулих років.

Ще в позаминуле століття К.Маркс зазначав, що право спадкування має соціальне значення лише остільки, оскільки воно залишає за спадкоємцем те право за допомогою своєї власності привласнювати продукти чужої праці. Зникнення права спадкування буде природнім результатом тієї соціальної перебудови, яка ліквідує приватну власність на засоби виробництва.

Але виникнення такої галузі як спадкове право відбулося значно раніше і відносилося воно до науки цивільного права.

Цивільне право як наука було започатковано ще в часи Римської Імперії. До того ж часу і відноситься виникнення спадкового права як

галузі права. У системі римського права інститут спадкового права був нібито незалежним, він не зв'язаний з іншими галузями майнових прав. Він не входить в систему речових прав, не є яким-небудь типом зобов'язального права але дуже тісно зв'язаний з цими галузями. Римськими юристами були розроблені основні поняття спадкового права, механізми спадкування за заповітом і за законом. Ще в римському праві були розроблені основні поняття спадкового правата саме визначення спадкового права. Так в римському праві спадковим правом називали сукупність правових норм, які регулюють порядок переходу майна померлого до інших осіб. Був розроблений принцип « nemo pro partetestatus, pro parteintestatusdecederepotest», що означало що не може бути спадкування в одній частині майна за заповітом, а в іншій – за законом.

Римське спадкове право пройшло довгий шлях розвитку, в процесі якого надбало ряд рис, відповідних до характеру римської власності та сім'ї.

Розвиток свободи заповідальних розпоряджень був обумовлений посиленням приватної власності по мірі звільнення її від пережитків сімейної.

В багатовіковій історії римського спадкового права можна відмітити чотири етапи:

а) спадкування за давнім цивільним правом;
б) спадкування за преторським едиктом;
в) спадкування за імператорським законодавством;
г) спадкування за правом Юстиніана.

Спадкування за давнім цивільним правом (hereditas) регламентувалося Законами XII таблиць, які вже передбачали спадкування за заповітом та спадкування за законом. Основним типом спадкування все таки було спадкування за законом. Але вже закони XII таблиць признають спадкування за заповітом переважною формою спадкування.

Спадкування за преторським едитом(bonorumpossessio). Було значно ослаблено формалізм при складанні заповітів. Було введено таке поняття як спадкоємці за законом першої та другої черги.

Спадкування за імператорським законодавством. В цей період спадкування далеко відійшло від старого цивільного спадкування. В цей період відбувся значний розвиток спадкового права, але воно ще не стало чіткою, закінченою системою. До часу правління Юстиніана римське спадкове право, особливо спадкування за законом, було доволі складним та заплутаним інститутом. У такому вигляді воно й було представлене вкодифікації Юстиніана через те, що він не був на той час готовим реформувати спадкове право.

Спадкування за правом Юстиніана. У 542 році новели 115, 118, 127 приводять спадкове право до чіткої системи, тим самим завершивши становлення римського спадкування, створивши чіткий правовий інститут, в якому були враховані нові соціально-економічні умови римського суспільства. Так всіх родичів померлого Юстиніан розділив на п'ять класів (черг). Було встановлено черговість наслідування за класами.

Без сумніву, спадкування за законом з'явилося раніше, однак у класичному праві спадкування за заповітом настільки усталилось, що було переважною формою спадкування. Якраз до цього часу затвердилася повна свобода заповіту.

Заповіт (testamentum) – розпорядження власника своїм майном на випадок смерті. У римській класичній сім'ї єдиним та підвладним власником сімейного майна був домовладика, і лише він міг їм розпоряджатися на випадок смерті. Звідси заповіт – це одностороннє волевиявлення, в силу якого можуть виникнути права та обов'язки для інших осіб – спадкоємців.

Це одностороння угода, що може реалізуватися лише при умові, що особи, зазначені в заповіті в якості спадкоємців, виразять свою волю щодо прийняття спадщини.

Вираження згоди спадкоємцем після смерті заповідача є самостійним, незалежним від заповіту волевиявленням, що й відрізняє ці відносини від договірних.

У римському праві заповіт мав відповідати певним умовам усталенихзаконом.

Заповіт, що не відповідав вказаним умовам признававсянедійсним. Заповіт мав бути укладений фізичною особою, яка мала активнузаповідальну можливість. Активна заповідальна можливість передбачалапередусім наявність у заповідача в момент укладення заповіту загальноїправо та дієздатності в області майнових правовідносин. У праві Юстиніаназаповідальної правоздатності не мали раби, перегрини.

Отже, історія розвитку спадкового права свідчить, що спроби держави безпідставно втручатися у сферу приватного життя, скасовувати чи обмежувати природні людські права заздалегідь приречені.

---

1. Диордиева О.Н. Плюсы и минусы нового наследственного права и проблемы нотариата и суда при применении нового законодательства / О.Н. Диордиева // Нотариус. – 2002. – № 1. – 341 с.

2. Заіка Ю.О. Спадкове право: навч. посібник / Ю.О. Заіка, Є.О. Рябоконь – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.

А.С. Терзалова,
студентка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Однією з найбільш актуальних глобальних проблем сучасності є охорона навколишнього середовища. Ця проблема набула особливого значення у другій половині XX ст. Науково-технічний прогрес істотно розширив масштаби і можливості людства у сфері природокористування. Були порушені об'єктивні закономірності взаємодії суспільства і природи. Для того, щоб не допустити на території України повної і незворотної екологічної катастрофи, необхідно створення ефективної державної системи охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів.

В цій системі одне з найважливіших місць посідає детальний екологічний аналіз намічуваної та діючої господарської діяльності, який складається з багатьох соціально-економіко-екологічних стандартних процедур. Серед них, – екологічна експертиза є найбільш визнаною і поширеною як у нас в країні, так і в міжнародній практиці; і такою, що потребує детального вивчення, дослідження, розвитку та вдосконалення.

Першим у вітчизняній юриспруденції привернув увагу до інституту екологічної експертизи Ю. С. Шемшученко. Ще у 1976 р. він визначив поняття і зміст цього інституту, його правові засади і теоретично обґрунтував шляхи удосконалення правового регулювання підстав і порядку проведення екологічної експертизи.

Екологічна експертиза в Україні – вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці перед проектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки (ст. 1) [2].

Метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного сере-

довища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах (ст. 4) [2].

Основними завданнями екологічної експертизи є:

1) визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності;

2) організація комплексної, науково обґрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи;

3) встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, будівельних норм і правил;

4) оцінка впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища, і якість природних ресурсів;

5) оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

6) підготовка об'єктивних, всебічно обґрунтованих висновків екологічної експертизи (ст. 5) [2].

Задача екологічної експертизи – дати висновок про необхідність, придатність, корисність і безпеку проекту, і якщо він схвалений, об'єктивно оцінити витрати, збитки і прибуток від його реалізації, дати рекомендації по його удосконаленню. В разі негативного висновку екологічної експерти, повинні рекомендуватись альтернативні варіанти. Висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими для виконання [3].

З метою врахування громадської думки суб'єкти екологічної експертизи можуть проводитись публічні слухання або відкриті засідання.

Участь громадськості в процесі екологічної експертизи може здійснюватись також шляхом виступів у засобах масової інформації, подання письмових зауважень, пропозицій і рекомендацій, включення представників громадськості до складу експертних комісій, груп по проведенню громадської екологічної експертизи.

Відповідно до рішень Кабінету Міністрів України, Уряду Автономної Республіки Крим, місцевих Рад чи їх виконавчих комітетів державній екологічній експертизі можуть підлягати екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, в тому числі військового та оборонного призначення, що мають значний негативний вплив на стан навколишнього природного середовища [1].

Для України поняття «екологічна експертиза» є новим, в той час як в міжнародній практиці це поняття вже реалізоване в практичні механізми діяльності зі своєю законодавчою, нормативно-методичною і

навчальною базою, організаційною інфраструктурою і кваліфікованими експертами.

Отже, в Україні ще тільки починається усвідомлення того, що екологічна експертиза є необхідною за міжнародними стандартами передінвестиційною стадією оцінки ризиків, обов'язковою процедурою оцінки вартості підприємств, які приватизуються, маркетингових досліджень конкурентоспроможності продукції, найбільш ефективним інструментом погодження загальнодержавних і місцевих інтересів, екологічної безпеки, і, нарешті, це один із найбільш ефективних засобів залучення громадськості до вирішення проблем екологічно безпечного життя, екологічно чистої продукції.

---

1. Екологічне право: Особлива частина: Повний академічний курс: підручник для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. В.І. Андрейцева; Київський нац. ун-т ім.Т.Г. Шевченка. Юридичний фак. – К.: Істина, 2001. – 543 с.

2. Про екологічну експертизу: Закон України від 09.02.1995 р.

3. Ільків Н.В. Екологічне право України: навч. посібник / Н.В. Ільків, Я.З. Гаєцька-Колотило. – К.: Істина, 2008. – 296 с.

І.Я. Терлюк,
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ (ДЕРЖАВНОСТІ) В ТВОРЧОСТІ (ІСТОРІОСОФІЇ) ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На перший погляд, винесене у заголовок питання видається досить суперечливим. Адже навіть численні шевченкознавці (передовсім – літературознавці) стверджують, що власне самої категорії «держава» чи «державність» у творчості геніального українського поета не знайти [Див., напр.: 1, с. 65]. Натомість загальновідомо, що квінтесенція творчості Т.Шевченка – становище українців у Російській імперії, передається під кутом зору філософського і політичного змісту, а відтак – основується на національній історії. Історична складова визнається найзначнішою за обсягом і най значущішою «за змістом та художньо-світоглядною функцією» частиною Шевченкової творчої спадщини [Там само, с. 29]. Вважаємо, що як свідчить досвід людської цивілізації, обидві проблеми – (національна) держава і (національна)

історія – нероздільні, хоч би якими були їхні конкретні взаємозв'язки, і хоч би як було їх тлумачено.

Погоджуємося з переважаючою в історіографії думкою про те, що в раціоналістичному плані свого ставлення до держави як інституту суспільства, до ідеї державності, її моральної цінності чи, навпаки, ворожості для людини, нарешті, до держави національної, саме української (на чому, властиво, і фокусуються суперечки), Шевченко ніде не формулює і не декларує якоїсь програми її створення та розбудови. Однак вважаємо, що з того жодною мірою не випливає, ніби для Шевченка як поета була далека ідея національної державності. Геній Шевченка зокрема в тому, що його творчість – це до певної міри історіософське осмислення вітчизняної історії. Йдеться про те, що Шевченкові поетично-філософські інтерпретації, версії, оцінки подій національної історії, тлумачення ним її сенсу і тенденцій, характеристика героїв і «антигероїв» тощо [4, с. 20–25, а також 1, с. 29]. – це ті фундаментальні основи, які надають творчості поета суспільно-політичного забарвлення, а для нас – підставу для визначення місця і ролі Т.Шевченка в українській політико-правовій думці середини позаминулого століття.

Ідея національної української державності у творчості Т. Шевченка виявляється принаймні у двох аспектах, а саме: безпосередньому зверненні до проблеми української (козацької) державності як однієї із ідентифікаційних рис українців та у в семантиці й образній системі його творів.

Для поетичної концепції Шевченкової історіософії мотив Гетьманщини – це не стільки (у кожному разі, не тільки) територіальна одиниця (Лівобережжя з Києвом), як автономне політичне утворення з ознаками самостійності й національної державності. Інша річ, що Шевченкові оцінки й характеристики Гетьманщини не є однозначними. Для нього очевидні її неоднорідність, внутрішня суперечливість, тому суперечливе і його ставлення щодо неї. З одного боку, він поетизує, навіть ідеалізує Гетьманщину, називає «святою» («Титарівна»), образ «Гетьманщини старої» асоціюється в нього з волею, відсутністю кріпацтва («Невольник»); з другого – Шевченко не заплющує очі на вади Гетьманщини, її політичну половинчастість і крихкість, на міжусобну боротьбу її «проклятих» провідників, «недоумів», чиї пожадливість, владолюбство, дрібна чванькуватість підважували Гетьманщину зсередини і, врешті-решт, «занапастили Божий рай.» («Сон. – Гори мої високії!»).

Шевченкова ностальгія за козацькою державністю поєднується з його, за вдалим висловом Є.Нахліка, «державницькою тугою» сполучалися з критичною наставленістю, злістю і душевною гіркотою з приводу проґавлених Україною історичних шансів, а разом – з ясним від-

чуттям неповоротності історії [3, с. 310]. Він вірить, що на заміну колоніальній імперії «фельдфебеля-царя» прийдуть тепер уже не гетьмани «в золотім жупані», не січова вольниця чи гайдамацька охлократія (все це – і добре, і зле – минуло без вороття), що Україна діждеться-таки колись свого Вашінгтона «з новим і праведним законом», посяде гідне місце у спільноті світових демократій.

Ідея національної української державності присутня в історіософії Шевченка через семантику й образну систему творів Шевченка. Остання виявляється у ствердженні ідеалу волі й незалежності України. На цю обставину чи не вперше звернув увагу, власне, сказав про це, щоправда, відповідно до своєї позиції, з присмаком невдоволення, М.Драгоманов.

У статті «Шевченко, українофіли й соціалізм», що воля, про яку «писав Шевченко з 1845 р. <…> більш усього воля своєї породи й країни, воля національна державна» [2, с. 365]. Таке усвідомлення невіддільності волі «своєї породи й країни» від волі й незалежності державної, від створення національної держави ніде, як зазначалося, Шевченком програмно не декларованe, воно не подається у політичних формулюваннях. Проте, натомість воно чітко й цілком недвозначно виявлене у формулі поетичній, як знамениті «В своїй хаті своя й правда, /І сила, і воля» («І мертвим, і живим.») і «Садок вишневий коло хати.», де «своя хата», й українська хліборобська родина, і дівоча пісня, й архетипальний соловейко виступають сукупною метафорою своєї, національної держави – (курсив наш – *І.Т.*) як запоруки збереження і утвердження таких фундаментальних національних і разом загальнолюдських цінностей, як правда, сила, воля, краса. Варто голосити, що така Шевченкова правдиво історіософська постава докорінно виглядає антиподом російській імперській, бюрократичній національно-державницькій моделі, обтяженій спадщиною візантизму, московсько-ортодоксальним тлумаченням принципу соборності.

Шевченкознавці звертають увагу на те, що подібно до того, як поступово формувалася сама концепція Шевченкової історіософії, так у динаміці й не без суперечностей виявляла себе також її державотворча складова. Так, зокрема Ю. Барабаш звертає увагу на те, що на шляху визрівання поетичної ідеї-образу в дусі національного державотворення в Шевченка траплялися спалахи настроїв анархічних, бунтарських, стихійно-повстанських (від «Холодного Яру» до «Хоча лежачого й не б'ють.») [Див.: докл.: 1., с. 68–69], і не було жодного рядка, в якому Шевченко абсолютизував би державу як таку, як ідеальну структуру; навіть поетизуючи, заледве не сакралізуючи Гетьманщину, він не втрачав тверезості в оцінці її слабкостей і вад. З'являлися твори позірно антидержавницької, насправді ж антицаристської, антиімпер-

ської, антитоталітарної спрямованості («Юродивий», «Царі», «Саул», «О люди! люди небораки!») або такі, де історіософське тлумачення влади базується на виразно загальнолюдських, християнських, нехай і неканонічно інтерпретованих, засадах («Неофіти», «Марія»). Але початкову й кінцеву (не у вузько хронологічному сенсі, звичайно) віху в спрямуванні головного поетового семантичного вектора, становлять етнографічно-фольклорна романтика держави, якою снить у «Гайдамаках» Ярема Галайда («гетьмани в золотім жупані», «булава»), і міленарні образи «сім'ї вольної, нової» («Як умру, то поховайте») «оновленої землі» («І Архімед, і Галілей»), «зелених паростей», які виростуть колись од коріння згризеного «рідними» шашелями старого дуба («Бували войни й військовії свари»), – образи, що в метафоричній формі подають Шевченків поетично-історіософський футурологічний прогноз, провішують народження і становлення у майбутньому незалежної національної української держави.

1. Барабаш Ю. Просторінь Шевченкового слова. – К.: Темпора. – 508 с.
2. Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм // Драгоманов М. Вибране («…мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р.С. Міщук; Приміт. Р.С. Міщука, В.С. Шандри. – К.: Либідь, 1991. – С. 327–429.
3. Нахлік Є. Доля – Los – Судьба. Шевченко і польські та російські романтики. – Л., 2003. – 568 с.
4. Яременко В. До проблеми історіософії Тараса Шевченка: методологічні підходи // Слово і Час. – 2007. – № 3. – С. 19–27.

Л.В. Томаш,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНА «ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО»

Основна проблема при спробах визначення громадянського суспільства пов'язана з тим, що це суспільство має два різних аспекти – соціальний і політичний. Із часів Арістотеля й аж до Дж. Локка ці дві сфери розглядалися в нероздільній єдності. Громадянського суспільства як такого ніби взагалі не існувало. Спільність, держава, «koinonia», «civitas» були єдиним соціальним і політичним цілим. Така ситуація зберігалася аж до 1690 р., коли Джон Локк написав свій «Другий трак-

тат про правління» [1]., у якому зазначив, що суспільне різниться від природного; воно істотно різниться й від спільності подружжя, родини. Крім того, громадянське суспільство несумісне з абсолютною монархією.

Через століття термінологія змінилася. У праці А. Фергюсона «Досвід історії цивільного суспільства» відзначається розрив між політичною й соціальною сферами. Приблизно в той же час Дж. Медісон у своїх статтях підкреслював роль громадянського суспільства як протистояння сваволі держави. Він вважав, що гарантією від тиранії більшості слугує наявність у суспільстві різних груп з різноспрямованими інтересами. У цьому сенсі громадянське суспільство стоїть на захисті прав людини [2].

У XIX та XX ст. під громадянським суспільством стали розуміти просто людське співтовариство з елементом політичної організації, яка, з одного боку, підтримувала існуючий політичний лад, а з другого – виступала в ролі опозиції. Так, у англосаксонському світі громадянське суспільство і держава зазвичай вважалися взаємодоповнюючими факторами, а не ворожими один одному. Саме через це поняття громадянського суспільства втратило там своє початкове значення. Натомість, у багатьох європейських країнах громадянське суспільство розумілося як джерело протистояння державі, оскільки вважалося, що діяльність держави зводилася до втручання у приватне й корпоративне життя громадян.

Загалом для громадянських суспільств характерні три особливості. По-перше, наявність безлічі асоціацій, або у більш загальному сенсі – центрів соціальної влади. У цьому розумінні громадянське суспільство несумісне із твердою, єдиновладною державною машиною. По-друге, відносна незалежність цих центрів соціальної влади. Маючи здатність до самоорганізації, ці центри влади чинять опір державному контролю. І, по-третє, почуття громадянської відповідальності, а також цивілізоване поводження й активна громадська позиція. Усе це обов'язкові елементи справді громадянського суспільства.

Можливе різне співвідношення громадянського суспільства і держави та визначення його місця у загальній структурі людської спільноти. Щодо цього існує велике розмаїття поглядів і думок, але більшість з них зводиться до трьох основних напрямів:

– громадянське суспільство розглядається як найбільш якісний етап розвитку людської спільноти – держава виступає складовою громадянського суспільства;

– громадянське суспільство виступає як механізм, що поєднує особу та її інтереси і потреби з інтересами і позиціями держави, і тим самим формується політична організація суспільства;

– громадянське суспільство і держава розглядаються як окремі елементи суспільної структури. При цьому обидва утворення залежно від конкретної ситуації можуть розглядатись або як рівноправні партнери, або як нейтральні одне стосовно одного елементи, або ж як антагоністичні структури.

Спершу термін «громадянське суспільство» використовувався для характеристики типу політичної асоціації, члени якої підкоряються дії їх законів, завдяки чому забезпечуються мирний порядок і ефективне правління. За цією давньою традицією, витоки якої йдуть від ідеї поліса у Арістотеля («koinoa», «politike» – громадянське суспільство); «societas civilis» у Ціцерона – громадянське суспільство і держава ототожнюються: бути громадянином держави означає бути членом громадянського суспільства, поводитися відповідно до його законів.

Однак, починаючи з другої половини XVIII ст., класична концепція громадянського суспільства набуває змін і вже до середини цього століття громадянське суспільство та держава (традиційно пов'язані концепцією «societas civilis») розглядаються як різні поняття.

Громадянське суспільство – це історичний тип у розвитку людського суспільства, його конкретна якісна характеристика; це сфера самовиявлення і реалізації потреб та інтересів вільних індивідів через систему відносин (економічних, соціальних, релігійних, національних, духовних, культурних). Структурними елементами цієї системи є організації (політичні партії, громадські об'єднання, асоціації) та різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють усі сфери суспільного життя і виступають своєрідним регулятором свободи людини.

Наведене визначення громадянського суспільства поєднує асоціативний, структурний та функціональний аспект розуміння громадянського суспільства – це насамперед суспільство, у якому пріоритетне значення мають інтереси людини. Таким чином, громадянське суспільство – не сукупність ізольованих індивідів, а комплекс соціальних відносин, система суспільних інтересів (економічних, соціально-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та інших) та потреб членів суспільства.

Це сфера самовиявлення вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій та організацій, обмежених відповідними законами від безпосереднього втручання та довічної регламентації діяльності громадян і організацій з боку державної влади.

Пізнання сутності громадянського суспільства неможливе без аналізу його структури. Структура суспільства – це внутрішня його будова, що відтворює багатогранність та взаємодію складових суспільства, забезпечує його цілісність та динамізм розвитку. Тож з погляду

структури громадянське суспільство – не будь-яке суспільство, а сукупний суб'єкт, який виступає через систему різних асоціацій, об'єднань своєрідним регулятором свободи людини. Іншими словами, громадянське суспільство – це сфера соціальної взаємодії, що складається зі сфери особистого життя людини, різноманітних об'єднань, громадських рухів і публічної комунікації.

Важливе місце при дослідженні даного феномена належить узагальненню тих особливостей, які притаманні громадянському суспільству.

По-перше, громадянське суспільство розглядається як сукупність вільних індивідів. Це знаходить вияв у різних аспектах, а саме економічному, соціальному та політичному. Суть економічного аспекту полягає у тому, що: 1) кожний індивід є власником тих засобів, які необхідні для його нормального існування; 2) індивід має право на свободу вибору форм власності; 3) на вільний вибір роду занять, професії та користування її результатами. Соціальний аспект розглядається як приналежність індивіда до певної спільноти (сім'ї, клану, класу) чи автономна його самостійність з метою забезпечення своїх потреб. Політичний аспект вимагає свободи індивіда, що проявляється у можливості обирати й відстоювати певну позицію, брати участь у виборах, політичних рухах, об'єднаннях, партіях.

По-друге, громадянське суспільство – це відкрите соціальне утворення, що зумовлюється: 1) відсутністю жорсткої регламентації з боку держави забезпеченням гласності, свободи слова, критики; 2) правом вільного в'їзду та виїзду з країни; 3) обміном інформаційними, науковими та освітянськими технологіями з іншими державами.

По-третє, громадянське суспільство – це складна структурована система (плюралістична), для якої характерна повнота, стійкість та відтворюваність.

По-четверте, громадянське суспільство – це система, що має свої механізми розвитку та управління, тобто: 1) громадяни, які вступають у різні відносини, реалізують свої потреби та забезпечують цілеспрямований розвиток суспільства без втручання державних структур; 2) громадянська ініціатива, громадянський обов'язок дає можливість для розвитку всіх структур громадянського суспільства.

По-п'яте, громадянське суспільство – це правове демократичне суспільство, для якого є характерним: 1) визнання та матеріалізація ідей верховенства права, особливістю останнього має бути поділ на публічне і приватне право; 2) єдність права та закону; 3) правове забезпечення і розмежування діяльності різних гілок влади; 4) розвиток та вдосконалення суспільства разом із розвитком і вдосконаленням правової держави.

Таким чином, формування уявлень щодо визнання поняття громадянського суспільства, його структури та особливостей відкрите для подальшого обговорення і наукового аналізу. Особливо за умов сучасного національного становлення України, де паралельно йдуть два процеси націєтворення: з одного боку, процес державотворення, а з другого – процес розвитку громадянського суспільства. А ці обидва процеси мають влитися в єдине доленосне річище становлення нової демократичної України – становлення української нації новітнього типу, що перебуває у злагоді з загальнолюдськими цінностями і водночас – з природним планетарним середовищем.

---

1. Див.: Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк // Локк Дж. Сочинения: в 3 т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – С. 137–405.

2. Див.: Громадянське суспільство в Україні за доби глобалізації: ціннісно-нормативне та інституційне забезпечення його розбудови: збірник наукових праць / наук. ред. А. Єрмоленко … та ін.]. – К., 2007. – 318 с.

Т.С. Цимбрівський,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ І МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Динаміка міжнародних відносин програмує основні напрямки розвитку сучасного міжнародного права. На тлі існуючих викликів і загроз міжнародному правопорядку відбуваються якісні зміни у юридичній природі міжнародного права, що у такий спосіб адаптує механізм правового регулювання до нових реалій. Трансформація міжнародного права носить всеохоплюючий характер, а відтак дана обставина об'єктивує необхідність переосмислення окремих загальнотеоретичних концепцій.

Сьогодні поняття *«суверенітет»* виступає невід'ємним елементом наукового апарату міжнародного права. Відповідно до сучасних теоретичних розробок суверенітет головним чином можна розглядати як політико-правову категорію, яка є характерною як для національного, так і для міжнародного права. У зв'язку з цим дуалізм поняття *«суверенітет»* полягає у поєднанні аспектів, що за своєю юридичною природою відносяться до двох різних правопорядків.

Водночас необхідно звернути увагу на те, що зміст поняття суверенітету не є усталеним, оскільки на даний момент перебуває у стані подальшої інституціоналізації.

Іншою особливістю суверенітету слід вважати те, що його суть, як правило, детермінується конкретними історичними умовами, закономірностями розвитку міжнародно-правових відносин. На означеному зрізі діалектика суверенітету вказує на його складну багаторівневу внутрішню структуру.

У суверенітеті традиційно вбачають необхідну властивість кожної держави [1, с. 6; 2, с. 10].

З точки зору доктрини міжнародного права суверенітет характеризується двома засадничими юридичними ознаками – територіальним верховенством та незалежністю держави у міжнародних відносинах [1, с. 6–30].

При цьому під територіальним верховенством мається на увазі стан повновладдя держави на власній території [3, с. 71], тобто повнота публічної влади щодо фізичних і юридичних осіб в межах державної території [1, с. 15–30].

По суті суверенітет реалізується у спосіб функціонування органів держави (представницьких, виконавчих, розпорядчих, судових) [4, с. 359].

Натомість незалежність у міжнародних відносинах розглядається в контексті незалежності від інших держав [3, с. 71]. Даний аспект суверенітету, зокрема, часто тлумачать як міжнародно-правовий, що означає повну право- і дієздатність держави у міжнародних відносинах [3, с. 80, 113].

Сьогодні в епоху глобалізації, зростаючої взаємозалежності держав, тісної взаємодії міжнародного і національного права шляхом інтернаціоналізації внурішньодержавних відносин, а також низки інших чинників поняття суверенітету планомірно втрачає свій абсолютний і непорушний характер.

Відтак межі територіального верховенства та незалежності держави у міжнародних відносинах як складові поняття суверенітету в абсолютному вимірі є досить умовними, оскільки повинні здійснюватись з врахуванням прав інших держав, а також відповідно до принципів і норм міжнародного права [2, с. 10]. Крім того наголошують на тому, що територіальне верховенство обмежується правами людини і народу, а незалежність у зовнішніх зносинах – владою інших держав [5, с. 295].

Отже, з огляду на те, що міжнародне право станом на сьогоднішній день продовжує залишатись здебільшого державоцентричним, можна припустити, що майбутнє суверенітету, а також його зміст,

безпосередньо обумовлене будь-якими змінами у статусі держави як основного суб'єкта міжнародно-правових відносин.

1. Ушаков Н.А. Суверенитет в современном международном праве / Н.А. Ушаков. – М.: Изд-во института международных отношений, 1963. – 271 с.
2. Богуславский М.М. Иммунитет государства / М.М. Богуславский. – М.: Издательство института международных отношений, 1962. – 232 с.
3. Левин И.Д. Суверенитет / И.Д. Левин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 373 с.
4. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А.Я. Сухарев. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – 415 с.
5. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть / И.И. Лукашук. – М.: БЕК, 1996. – 368 с.

Л.Г. Чистоклетов,
кандидат юридичних наук, доцент**,**
Березовська І.Р.,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ФУНКЦІЇ

Важливим завданням дослідження системи інформаційної безпеки України в перехідних умовах є створення концептуальної схеми розуміння її як цілісності, опрацювання специфічних вихідних понять і виявлення зв'язків між ними.

З позицій системного підходу, система інформаційної безпеки, на наше переконання, являє собою відкриту систему зі специфічними структурними і функціональними елементами. Вона має власні внутрішні зв'язки і зв'язки з навколишнім середовищем, функціонує й розвивається під впливом численних факторів (як природних, так і соціальних).

Звертаючись до з'ясування сутності адміністративно-правових засобів забезпечення системи інформаційної безпеки України, на нашу думку, вивчення даної наукової категорії потребує дослідження, на-

самперед, поняття «правові засоби». У лексичному значенні поняття «засіб» означає прийом, спосіб дій для досягнення чогось; знаряддя, предмет, сукупність пристроїв для здійснення якоїсь діяльності. Загальною характеристикою понять, на позначення яких вживається слово «засіб», є те, що всі вони позначають предмети і явища з точки зору їх функціонального призначення, можливості використання для вирішення якихось завдань.

Термін «правові засоби» використовувався ще в працях дореволюційних вчених-юристів. Л.І. Петражицький відзначав, що «основним методом правополітичного мислення є психологічна дедукція, висновки на підставі психологічних посилок щодо тих психічно-мотиваційних і педагогічних наслідків, які повинні виникати в результаті дії. законодавчих засобів, які здатні викликати необхідні психічні ефекти» [1, с. 36].

Юридичні засоби забезпечення інтересів, – підкреслював Г. Ф. Шершеневич, – припускають саме наявність волі, здатної усвідомити загрозу й утриматися від порушення» [2, с. 639, с. 125].

Один з перших дослідників цього поняття в сучасній теорії права С. С. Алексєєв відзначає, що правові засоби – це відособлені фрагменти правової дійсності, інструменти юридичного впливу й оптимального вирішення соціальних завдань [3, с. 218]. Правові засоби поєднуються в певну систему для досягнення поставлених цілей і втілюються в механізмі правового регулювання. Правові засоби – це основні елементи механізму правового регулювання. С. С. Алексєєв наводить досить спрощене визначення цього поняття: «механізмом правового регулювання прийнято називати систему юридичних засобів, за допомогою якої здійснюється правове регулювання» [4, с. 229].

У вітчизняній юридичній науці питання механізму правового регулювання розроблялося багатьма дослідниками. Так, О. Ф. Скакун доповнює визначення, запропоноване С. С. Алексєєвим, ще такими категоріями, як «правові способи та форми», «суб'єкти права», «правопорядок», та під механізмом правового регулювання пропонує розуміти «взяту в єдності систему правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється й забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим»)» [5, с. 498].

На думку Х. П. Ярмакі, структурними елементами механізму адміністративно-правового регулювання є: норми адміністративного права; адміністративно-правові відносини; акти тлумачення норм адміністративного права; акти реалізації адміністративно-правових норм [6, с. 38].

Разом з цим, з метою кращого зрозуміння логіки адміністративно-правового впливу на суспільні відносини, в окремих ситуаціях, на нашу думку, є можливим використання й інших термінів. Так, російські вчені А. П. Альохін та А. А. Кармолицький говорять про управління в різних сферах життєдіяльності суспільства: безпеки, зв'язку, транспорту тощо [7, с. 36]. Ю. А. Тихомиров також досліджує «управління у сфері безпеки й законності» [8, с. 397].

Вважаємо, що в цьому випадку немає яких-небудь порушень вживання термінів, хоча можна було б сказати й «механізм правового регулювання у сфері зв'язку». Це обумовлено тим, що складові механізму правового регулювання – норми, правовідносини, реалізація суб'єктами свого адміністративно-правового статусу обов'язково досліджуються й при вивченні державного управління в будь-якій сфері.

З іншого боку, згадані вчені у сфері адміністративного права говорять і про забезпечення безпеки, про систему органів забезпечення безпеки [9, с. 632; 8, с. 397].

У Законі України від 19 червня 2003 р. № 964-IV «Про основи національної безпеки» йдеться про забезпечення безпеки (ст. 4), про принципи забезпечення безпеки (ст. 5), про суб'єкти забезпечення безпеки (ст. 9, 10) [10].

Таким чином, стосовно теми нашого дослідження більш доречним (і формально обґрунтованим) буде використовувати термін «адміністративно-правові засоби забезпечення інформаційної безпеки».

Перейдемо до розгляду видів адміністративно-правових засобів. Так, Ю. А. Тихомиров, до засобів адміністративно-правового регулювання відносить не тільки ліцензування, встановлення стандартів тощо, але й форми управлінської діяльності [8, с. 313].

Дана класифікація є найбільш зручною і використовується у нашому дисертаційному дослідженні. Найбільш актуальним серед комплексних адміністративно-правових засобів уявляється вивчення методів управлінської діяльності.

На підставі викладеного, детального дослідження потребуються такі методи, як дозвільний, реєстраційний, метод застосування примусових заходів.

Найбільш актуальним серед адміністративно-правових засобів забезпечення інформаційної безпеки можна вважати дозвільний метод. Д.Н. Бахрах стверджує, що «ціль дозвільної системи – забезпечення безпеки громадян, суспільства, держави» [11, с. 394, с.153]. Дійсно, окремі види діяльності, якщо вони здійснюються без дотримання певних правил, можуть спричинити значну шкоду як суспільству в цілому, так і його конкретному індивіду. Здійснювати таку діяльність можна лише за наявності дозволу (ліцензії).

До методів забезпечення інформаційної безпеки можна віднести сертифікацію засобів захисту інформації, ліцензування діяльності у

сфері захисту відомостей, що становлять державну таємницю, сертифікацію системи телекомунікаційного обладнання й програмного забезпечення автоматизованих систем обробки інформації згідно з вимогами інформаційної безпеки. Окремо слід зазначити, що відносно засобів захисту відомостей, що становлять державну таємницю, повинен здійснюватися найсуворіший контроль з боку держави.

Важливе місце в системі адміністративно-правових засобів, займає, безумовно, реєстраційний метод. У чинній системі виконавчої влади функції з реєстрації віднесені до контрольно-наглядових. Реєстрація засобів масової інформації (ЗМІ) являє собою необхідну умова діяльності щодо виробництва й випуску ЗМІ, тобто для роботи редакцій.

Загалом, процедура реєстрації засобу масової інформації є досить простою: реєстрація відбувається протягом одного місяця від дня подачі необхідних документів. З дня видачі свідоцтва про реєстрацію засіб масової інформації має право розпочинати виробництво продукції засобу масової інформації. Однак сказане не означає необхідності ускладнення процедури реєстрації. Передбачена різна адміністративна відповідальність за здійснення діяльності без реєстрації та за здійснення діяльності без ліцензії.

Наступний вид адміністративно-правових засобів забезпечення інформаційної безпеки України, як один із методів державного управління є адміністративно-правовий примус. В сучасному суспільстві складається тенденція ускладнення завдань забезпечення безпеки особистості, пов'язаних із застосуванням інформаційно-електронних технологій. Вважаємо, що цьому сприяють також численні пробіли в законодавстві, що регулює відносини в інформаційній сфері. Насамперед, низька ефективність контролю в мережі Інтернет – неврегульованість матеріальних відносин, складності, пов'язані зі збором доказів. Наприклад, в сфері інформації не передбачена можливість проведення адміністративного розслідування. Наслідком цього є той факт, що судова практика в основному складається з розгляду питань дотримання ліцензійних умов операторами зв'язку й визнання недійсними посвідчень про реєстрацію засобів масової інформації.

Серед інших видів заходів адміністративно-правового примусу важливу роль у сфері інформаційної безпеки відіграє адміністративна відповідальність.

Адміністративна відповідальність у сфері забезпечення інформаційної безпеки характеризується високою значимістю для захисту правовідносин. Проте, багато дослідників звертають увагу на складність визначення об'єкту та складу правопорушень у цій сфері.

Отже, на підставі теоретико-правового аналізу концепцій (позицій) різних сучасних дослідників нами обґрунтоване власне бачення сутності адміністративно-правових засобів забезпечення інформаційної безпеки, які ми визначаємо як сукупність встановлених нормами адміні-

стративного права прийомів і способів, за допомогою яких держава впливає на суспільні відносини у зазначеній сфері з метою захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз в інформаційному просторі.

1. Петражицкий Л.П. Введение в изучение права и нравственности. Основы эмоциональной психологии. – СПб., 1908. – С. 4, 36.
2. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. – М., 1912. – С. 639, 125.
3. Алексеев С.С. Теория права: 2-е изд. – М., 1995. – 375 с. –С. 218
4. Теория государства и права: учебник для юрид. вузов и фак-ов / под ред. С.С. Алексеева
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник: пер. з рос. / О.Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.
6. Ярмакі Х.П. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні: монографія / Х.П. Ярмакі. – О.: Юридична література, 2006. – 366 с., с. 38.
7. Алехин А. П., Кармолицкий А. А. Административное право России: Учебник. – М.: Зерцало-М, 2005. – С. 254, с. 36.
8. Тихомиров Ю А. Административное право и процесс. – М.: Юринформцентр, 2001. – С. 397.
9. Алехин А. П., Кармолицкий А. А. Административное право России: учебник. – М.: Зерцало-М, 2005. – С. 632.
10. Про основи національної безпеки України № 964-IV, 19.06.2003 р., Закон, Верховна Рада України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 39, ст. 351) (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 3200-IV від 15.12.2005, ВВР, 2006, № 14, ст. 116 № 2411-VI від 01.07.2010, ВВР, 2010, № 40, ст. 527
11. Бахрах Д.Н., Российский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право: учебник для вузов. – М.: Норма, 2004. – С. 394, с. 153.

О.Л. Чорнобай,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ Й АКСІОЛОГІЯ НОРМ ФОЛЬКЛОРНОГО ПРАВА

На підставі феноменологічних підходів, тобто роздумів про «пізнання пізнання», вбачається можливість обґрунтування імперативного твердження, що формування фольклорної картини світу відбувається за допомогою різних типів пізнання (буденного, наукового, художнього). Пізнання як суспільно-історичний процес набуття, нагрома-

дження і систематизації знання про явища суспільного життя, про довкілля, про людину і т.п. фактично є взаємодією суб'єкта і об'єкта. Це стосується і фольклорної картини світу, для розуміння якої необхідний високий рівень спеціальних знань, адже традиційні фольклорні тексти – це складним чином зашифровані анонімними авторами (колективами) повідомлення. Щоб їх збагнути, витлумачити, осмислити, а відтак інтерпретувати, за переконанням фахівців-дослідників, потрібна спеціальна наукова підготовка. Найперше йдеться про знання символіки, адже символи акумулюють у собі згустки смислу, а відтак про знання семіотичних визначень, які нерідко є стрижнем, основою фольклорного тексту. Такими спеціальними знаннями, як підкреслюють Л.Ф. Омельченко та В.О. Самохіна, носії фольклору не володіють. «Тільки дослідник фольклору може зрозуміти та адекватно інтерпретувати його на усіх семіотичних рівнях» [3, с. 73] цього феномена.

Тому вивчення фольклору, що триває уже кілька століть, ще задовго до введення в науковий обіг самого терміно-поняття, спрямовувалося в основному в русло філології, а відтак її, так би мовити, «молодшої сестри» спеціальної науки – фольклористики. У цьому зв'язку, коли йдеться про науковознавчі виміри фольклору як соціокультурного феномена, не можна обійтися лише поверховим оглядовим з'ясуванням загальних характерних особливостей цього явища, що визнане невід'ємною складовою світової культури, а й необхідно заглиблюватися у філософське осмислення його ціннісних параметрів, а фольклорний дискурс слід розглядати як діалектичну тріаду: про що говориться – як говориться – що говориться [3, с. 73]. «Фольклорна сюжетика, – писав Б.М. Путілов, – образність, стилістика творять шляхом переосмислення, естетичного переказування елементів етносоціально-побутової сфери народного життя» [5, с. 181]. Як апологет панівної у радянській науці школи історико-порівняльної типологічної методології вивчення фольклору, цей учений (а до числа його прихильників належало чимало провідних тогочасних (50-70-х рр.) фахівців), вважав, що фольклор одвічно і протягом всієї своєї історії на різних її етапах і в різних жанрових системах по-різному – якнайтісніше пов'язаний з комплексом виробничих, соціально-побутових, сімейних відносин колективу» [5, с. 183], що він безпосередньо включений у систему побутової практики, твориться і функціонує у складі усієї системи, регулюється її нормами і поза нею не може існувати і розвиватися. Саме побутова обумовленість і побутові зв'язки фольклору, як наголошував Б.М. Путілов, становлять специфічний вираз його історичних, етносоціальних зв'язків і залежностей: вони мають пряме відношення до естетичної, світоглядної, функціональної природи фольклору, до процесів його структуротворення.

Коли йдеться про онтологічні засади правових субстанцій фольклору, то їх чітка окресленість найвиразніше відображається саме у тій частині цього соціокультурного феномена, яким є фольклор, – у пареміографії, науковій галузі, що систематизує прислів'я і приказки, тим самим сприяючи їх глибокому й всебічному вивченню. Поширеність і всезагальність прислів'їв і приказок обумовлена насамперед тим, що вони володіють величезною суспільною цінністю, яка полягає в їх пізнавальному, ідейно-виховному й естетичному значенні, у багатому життєвому змісті, глибокому ідейному сенсі, істотних художніх вартостях і національній своєрідності. Ці словесні мініатюри, які в процесі формування закріпилися як своєрідні усталені формули, образні кліше, донесли до сьогодення елементи давніх міфічних уявлень, риси доісторичної епохи, акумулювали багатовіковий досвід формування толерантних стосунків між членами соціуму, відтворили ставлення наших пращурів до владних інституцій тощо.

Очевидно, саме ця якісна відмінність і стала підставою для науковців виділити із цього фонду досить великий за кількістю корпус юридичних прислів'їв, які проф. В. Тертишник образно назвав «вказівними пальцями юриспруденції». Він же запропонував і таке їх визначення: «Юридичні прислів'я – лаконічні, гнучкі, узагальнюючі певні обставини юридичних явищ і фактів, викладені у вишуканій, часто в ритмічно організованій формі, фольклорні вислови, в яких наведено повчальні думки» [6, с. 3].

Весь комплекс юридичних прислів'їв можна вважати основою фольклорного права, що цілком заслужило на наукове визнання і на необхідність дослідження й практичного використання, як це має місце, наприклад, із звичаєвим правом, а також на розгляд його як складової (або, може, чіткіше буде сказано – джерельної бази) системи природного права. Адже маємо чимало логічних і фактичних підстав вважати, що своїм змістом юридичні прислів'я і приказки спонукають до філософського осмислення правової реальності в її багатовимірності, що характерне насамперед для природного права, «зорієнтованого на пошук основ у природному житті людей, у «людській» суті їх буття» [2, с. 14].

С.С. Алексєєв підкреслює, що «природне право – це первинна… сфера соціального життя» [1, с. 411]. Отже, передусім це онтологічне буття права, що знаходить свій вираз і у фольклорних паремійних текстах, які певною мірою вербально фіксують або ж якусь норму звичаєвого права, або ж висловлюють ставлення до якогось правового звичаю чи факту. Йдеться про досить широкий спектр суджень про найрізноманітніші життєві ситуації, про справи і вчинки людини, її помисли і наміри і т.п., а також про врегульовувані правовими нормами соці-

альні відносини, які завжди були і залишаються першочерговими об'єктами народного осмислення.

У юридичних прислів'ях цього ж ряду закладено викривальну за змістом характеристику дій влади, чиновництва, правоохоронних інститутів тощо. («У кого гаманець повніший, у того і суд правіший», «Як ідеш у суд, гроші не забудь», «Перед судом і слова не кажи, тільки судді гроші покажи», «На нема і суду нема», «Суд сквапливий рідко буває справедливий», «Суддя – що живіт: і мовчить, а все просить», «В суді правди не шукають», «Від злодія – біда, від суду – нужда») [4, с. 31].

У цих та інших фольклорних текстах демонструється розуміння їх творцями сутності права як соціального явища, виявляється певний рівень правосвідомості, а їх репрезентація відбувається насамперед через певні вчинки, що фіксуються мовними засобами, завдяки яким виражається ставлення до цих вчинків, до певних подій чи намірів тощо.

А між тим, слід зважати на те, що традиція передовсім обмежує людину в повсякденному виборі можливостей, смислів діяльності, скеровує її орієнтацію на загальновизнані зразки поведінки, на досвід попередніх поколінь, зафіксований у суспільних (у т.ч. й правових) нормах, вартостях, звичаях. Досить часто традиція дає можливість діяти немовби автоматично, не замислюючись, оскільки не вимагає раціоналізації підстав, і виступає в ролі самоочевидності (інтенційності дії). Переконливість традиційності нерідко замінює актуалізацію особистісного вибору. У цьому сенсі культура (у тому числі фольклор) постає як сфера трансцендентальних самоочевидностей, норм і вартостей, які успадковуються, вдосконалюються, спрямовуються на формування орієнтації, поглядів, дій і т.д.

Одним із найважливіших пріоритетів традиції (традиційності) є збереження спадщини, у тому числі фольклорної, що здійснюється за будь-яких історичних змін. У фольклорі містяться зразки усталеної поведінки та довіра до них, матриця дій, практично випробуваних і значущих, тому він постає інваріантністю будь-яких конкретних історичних світів. У «фольклорній картині світу» відтворено «життєвий світ» кожного Я, спільне світобуття з іншими індивідами, із спільнотою загалом. Фольклор з його самобутньою і самодостатньою традиційністю спонукає до творення системи регулюючих та орієнтуючих систем, до яких задіяні й панують принципи співбуття.

У суб'єктивному світі особи фольклор, інакше кажучи, виявляється як своєрідна сенсорна система норм, вартостей та орієнтацій, за допомогою яких здійснюється освоєння потенційних ресурсів конкретного індивідуального «життєвого світу» інтелектуальної особистості. Правова й етична норма для такої особистості є правилом, взірцем, що встановлює можливості її життєдіяльності. Орієнтуючись на таку норму, дотримуючись її, ця особистість зіставляє свої наміри з реальними

умовами життя та визначає міру відповідальності за порушення встановлених правил. Це стосується не тільки міжособистісних стосунків, а й будь-якого актуально здійснюваного акту нашого досвіду в горизонті «життєвого світу». У цьому сенсі саме фольклор (і на цьому наголошують багато учених) постає структурною єдністю таких видів та рівнів нормативності. Ця нормативність може бути як позитивною, так і негативною. Позитивними нормами визначається горизонт співбуття традиції і сприймається як таке, що прийнятне, загальноусвідомлене як побутовий звичай, що згодом трансформується і устійнюється як правовий звичай. Натомість негативна нормативність насичена елементами репресивності, заряджена своєрідним «гальмуванням» природних виявів людського існування, обмеженнями певних форм, легітимність яких допускається лише фольклорними приписами.

1. Алексеев С.С. Право: азбука-теория-философия. Опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
2. Алексеев С.С. Право: методологические подходы к исследованию / С.С. Алексеев // Вопросы философии. – 1983. – № 3. – С. 13–21.
3. Омельченко Л.Ф. Фольклор як символічна взаємодія комунікантів / Л.Ф. Омельченко, В.О. Самохіна // Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія». – 2008. – № 1. – С. 72–78.
4. Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / упор. М.М. Пазяк. – К.: Наукова думка, 1991. – 436 с.
5. Путилов Б.Н. Методология сравнительно-исторического изучения фольклора / Б.Н. Путилов. – Л.: Наука, 1976. – 286 с.
6. Тертишник Володимир. Юридичні прислів'я – вказівні пальці юриспруденції / Володимир Тертишник // Підприємництво, господарство, право. – 2003. – № 6. – С. 3.

В.В. Шабуніна,
кандидат юридичних наук,
(Київський національний університет ім.Тараса Шевченка)

ГОЛОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що сьогодні триває процес гармонізації та уніфікації Європейського приватного права для створення єдиного правового поля на території Європейського Союзу з метою усунення існуючих та майбутніх перепон на шляху вільного обігу товарів, послуг, капіталу та пересування людей. Для

розвитку Європи як культурної, політичної та юридичної цілісності важливим є тісне поєднання трьох ключових понять: Європейського приватного права, національного приватного права та кодифікації законодавства.

Ідея про формування Європейського приватного права завжди посідала центральне місце в юридичній науці протягом кінця XX початку XXI століття. Могутнім поштовхом був ряд чинників, серед яких Європейський Союз, здобутки порівняльного права, історія права, особливо в частині, що стосується середньовічного поняття Європейського *ius commune*, що базується на Римському цивільному праві та канонічному праві Римської церкви. Практично, для самої ідеї Європейського приватного права найважливішим з зазначених елементів було створення Європейського Союзу, який поєднує на даний час 27 держав Західної Європи за допомогою, в тому числі, й права і правових механізмів. В цьому проекті, з самого його початку, закони використовувалися заради досягнення кінцевої мети шляхом створення власних правових структур чи норм права, або завдяки узгодженню законодавства держав – членів. Цей процес неминуче почався й у сфері приватних та комерційних правових відносин. Таким чином, фактично спостерігається постійне зростання та зміцнення Європейського приватного права. Проте відбувається це не на загальній чи систематичнй основі, але, скоріше, в залежності від визначення тих сфер, які мають першочергове значення для Європейського Союзу, і щодо яких можливе швидке досягнення згоди між урядами держав – членів. Типовими прикладами є Директива ЄС про відповідальність виробника, Директиви ЄС щодо несправедливих умов та гарантій споживачів.

Іншим потужним механізмом, що сприяв просуванню ідеї про формування Європейського приватного права, є компаративне право. Порівняння різних правових систем виправдало себе завдяки меті уніфікувати право та знайти найкращі, ідеальні норми, які б переважали у буль – якому такому праві. Створення у 1920-х роках Інституту уніфікації приватного права підтвердило поставлені цілі і мало своїм результатом укладання чисельних міжнародних конвенцій, що відображали матерівльно-правові норми, які впливають на приватні та комерційні відносини, особливо, коли це стосується транскордонних угод та угод за участі осіб з різних європейських держав. Віденська Конвенція з Міжнародного Продажу Товарів 1980 року є найважливішим з таких інструментів.

Істинна природа порівняння різних правових систем полягає ж не лише у поняттях та структурах, але у функціях та соціальних потребах, які постають перед ними. В Європейському контексті важливість цього підходу виявляється у відкритті можливостей для «примирення»

двох головних правових традицій: континентального цивільного права та англійського загального права, розбіжності між якими настільки вагомі, що це є великою перешкодою на шляху до будь-якого узгодження чи уніфікації.

Розбіжність між правовими системами ж можна пояснити за допомогою історії права. Наука порівняльного права вказала на історичні зв»язки між системами, що, в решті решт, веде до Римського права та права Римської церкви, вивчення яких почало поширюватися в університетах Європи у період середньовіччя. Історія також запропонувала, що супранаціональне, виключно академічне право, *ius commune*, могло б добре існувати за умови різноманітної взаємодії з більш обмеженим правом своїх власних певних територій, навіть у Англії [1]. В цьому контексті слід згадати про здобутки Європейської комісії з договірного права під керівництвом професора Оле Ландо, трактат Хайна Кьотца та Акселя Флесснера [2].

Що стосується кодифікації права, то необхіжно зазначити, що в сучасному науковому просторі існують різні погляди на цей процес. Одні вчені зосереджують свою роботу на дослідженні систем, які могли б бути представлені у кодифікованій формі, в той час, як інші зосереджують свою увагу на альтернативних методах визначення Європейського приватного права за допомогою того, що по суті є методами загального права – побудова відповідно до справ та певних ситуацій, визначення загальних принципів емпірично та індуктивно. Проте, якщо Європейське приватне право має коли – небудь стати позитивним правом в рамках Європейського Союзу, це буде зроблено законодавчим шляхом і, відповідно, у кодифікованій формі.

Отже, процес кодифікації створює можливості для сприятливої взаємодії між національним законодавством та ініціативами в галузі Єіропейського приватного права. Кодифікувати право в Європі без урахування досягнень Комісії Ландо або Загальних Принципів Договірного Права не має сенсу. Втілення окремих положень цих документів у національні цивільні кодекси зробить можливим їх застосування судами та представниками юридичної професії, що сприятиме просуванню національного приватного права до Європейського *ius commune*.

Як висновок слід зазначити, що всі правові системи Європи знаходяться під постійним впливом з боку Європейсьог Союзу в питаннях узгодження права. В результаті, їхнє законодавство весь час змінюється. Амбіційні проекти щодо більш систематизованого Європейського приватного права потребують місцевих і регіональних дій у відповідь на прийняття результатів як моделей чи забезпечення важливого внеску у справу подальшого поліпшення, розвитку і, можливо, відмови від всієї ідеї. Такі взаємини сприятимуть і допомагатимуть визначенню та

розробленню комплексних відносин між єдністю та розбіжностями, які неминуче з»являтимуться й у майбутньому [2, с. 17].

1. Wieacker F. A History of Private Law in Europe with Particular Reference to Germany / F. Wieacker – Oxford, 2000. – 509 p.

2. Kotz H. European Contract Law / H. Kotz, A. Flessner. – Oxford, 1997. – P. 215 – 242.

3. MacQueen H. Regional Private Laws and Codification in Europe / H. acQueen, A. Vaquer, S. Espiau Espiau. – Cambridge; New York, 2003. – 306 p.

І.Я. Швед,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОХОРОННИХ ФОРМУВАНЬ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Однією з найважливіших проблем сучасності, без сумніву, можна вважати проблему безпеки. Забезпечення надійного захисту своїх інтересів, у першу чергу майнових, є однаково актуальним як для державного, так і для приватного сектору України.

Основні функції щодо дотримання правопорядку покладаються на правоохоронні структури, зокрема підрозділи Міністерства внутрішніх справ, складовою частиною яких є Державна служба охорони (далі ДСО), що надає увесь спектр охоронних послуг.

Історія виникнення на просторах сучасної України підрозділів державної служби охорони сягає ще часів існування Російської імперії. З історичних джерел відомо, що вже у XVIII ст. у цій країні були створені підрозділи державної охорони, що в подальшому призвело до зародження охоронної діяльності і в нашій державі.

2 червня 1872 р. Кабінетом Міністрів було створено підрозділ охорони на заводі «Новосибірського товариства кам'яновугільного, рейкового та залізничного виробництва», що складалася з 15 поліцейських і поліцейського наглядача.

На законодавчому рівні порядок утворення та функціонування підрозділів охорони став регламентуватися лише на початку XX ст., зокрема Законом Російської імперії від 12 травня 1900 р. «Про надання Міністру внутрішніх справ права вирішувати клопотання громадських

установ та приватних установ і осіб про утворення посад піших та кінних поліцейських охоронців у всіх губерніях європейської та азіатської Росії». Викладене дозволяє стверджувати, що у царській Росії разом з державною існувала відомча та приватна охорона.

Підсумовуючи викладене вище можна констатувати, що існування охоронних структур має свою тривалу історію, однак, в основному, на теренах Російської імперії. В Україні, у 20-х роках XX століття об'єкти власності охоронялися штатними сторожами підприємств, установ і організацій.

Охороною соціалістичної власності в той же час займалася промислова міліція, яка охороняла фабрики, заводи, склади, торговельні та інші підприємства. Проте, у квітні 1921 року згідно відповідного розпорядження НКВС вона була скасована, а її функції передані загальній міліції.

31 березня 1922 р. Рада Народних Комісарів УРСР прийняла Постанову «Про організацію з міліціонерів охорони заводів, фабрик, радгоспів та інших державних підприємств, що мають важливе місцеве або загальнодержавне значення», а Постанова Всеукраїнського Центрального виконавчого Комітету та Ради Народних Комісарів УРСР у травні 1922 р. зобов'язала «усі зацікавлені відомства (Наркомхарч, Наркомзем) негайно приступити до звільнення Червоної Армії. від охорони різного роду установ, підприємств, складів, замінити її відомчою вільнонайманою охороною». Цими розпорядчими документами було започатковано існування на Україні служби охорони. Відтепер охорона державної промисловості покладалась на спеціальні загони промислової міліції, які комплектувалися відомствами та установами самостійно, але перебували під наглядом міліції, яка озброювала їх, інструктувала та контролювала.

У 1922 році Головміліцією УРСР розробляється інструкція про артілі сторожів. Створюються Управління сторожової охорони при Радах народних та селянських депутатів та артілі сторожової охорони кооперації інвалідів. Організація державної власності покладалась на керівників підприємств і здійснювалась відомчою охороною. Таке становище тривало майже 30 років.

З огляду на недоліки в організації охорони об'єктів власності, Рада Міністрів СРСР у 1952 р. поклала на органи міліції завдання з охорони невеликих господарських об'єктів незалежно від їх відомчої підпорядкованості в республіканських, крайових і обласних центрах, а також у великих містах республіканського, крайового та обласного підпорядкування.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 29 жовтня 1952 року № 4633-1835 охорона підприємств передана підрозділам позавідомчої

зовнішньої охорони при органах міліції, на які покладалася охорона об'єктів різного відомчого підпорядкування. Ця історична дата вважається офіційним днем народження позавідомчої охорони, правонаступником якої стала Державна служба охорони.

Наступним етапом у становленні Державної служби охорони було вжиття заходів відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 24 січня 1959 р. «Про упорядкування охорони підприємств, організацій і установ». Цією постановою замість існуючих видів охорони, встановлювалося два види: *воєнізована*– для особливо-важливих і режимних об'єктів; *сторожова*– для дрібних промислових підприємств і господарських організацій.

У подальшому на рівні держави вживаються організаційні, зокрема шляхом прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів, та практичні заходи для вдосконалення охоронної діяльності. 5 лютого 1965 року з метою широкого впровадження технічних засобів, їх вдосконалення та здешевлення була прийнята постанова Ради Міністрів СРСР № 76-30 «Про поліпшення організації охорони підприємств, установ та організацій».

У березні цього ж року постановою Ради Міністрів УРСР № 305-15 була передбачена передача об'єктів народного господарства УРСР під охорону підрозділів позавідомчої охорони, а позавідомча зовнішня сторожова охорона була перейменована у позавідомчу охорону при органах внутрішніх справ. До складу її підрозділів разом із сторожовою охороною увійшли формування воєнізованої охорони.

Постановою Ради Міністрів СРСР від 18 лютого 1966 р. № 129 затверджено типове Положення про позавідомчу охорону при органах внутрішніх справ. На позавідомчу охорону, крім охорони об'єктів та інспектування відомчої охорони, були покладені завдання з перевірки об'єктів у сільській місцевості, надання допомоги в організації охорони і впровадження технічних засобів на цих об'єктах, розробка і здійснення заходів удосконалення технічних засобів, зменшення чисель ності, здешевлення охорони об'єктів.

У цьому ж році Положення про позавідомчу охорону при органах міліції прийняла Рада Міністрів УРСР [6].

Наступним етапом розвитку охорони стало прийняття Постанови Ради Міністрів СРСР № 1049 від 31 грудня 1970 р. «Про вдосконалення охорони об'єктів народного господарства», якою були передбачені заходи щодо впровадження в діяльності охорони новітніх технічних засобів по сигналізації.

Внаслідок вжитих заходів суттєво збільшилась кількість діючих пультів централізованого нагляду, об'єктів та приміщень з особистим майном громадян, що охороняються.

Знаковою для подальшого розвитку охорони стала постанова Ради Міністрів УРСР від 13 червня 1979 р. «Про посилення охорони установ Держбанку СРСР» під охорону міліції позавідомчої охорони передані Держбанки СРСР [7]. У наступні роки підрозділами позавідомчої охорони вживались заходи зміцнення матеріально-технічної бази, у т.ч. – з будівництва службових приміщень, вдосконалення та поліпшення організаційної структури, розширення сфери її діяльності, надійності та значного здешевлення охорони з урахуванням впровадження нових технічних засобів охоронної сигналізації.

Закон спрямований на встановлення, ґрунтуючись на європейському законодавстві, правових, організаційних та економічних засад провадження охоронної діяльності суб'єктами господарювання всіх форм власності, визначення повноважень суб'єктів охоронної діяльності, гарантії правового та соціального захисту персоналу охорони, прав фізичних і юридичних осіб під час здійснення охоронної діяльності, порядку контролю за її здійсненням, а також взаємодії суб'єктів охоронної діяльності з державними органами з галузі охорони правопорядку та боротьби із злочинністю.

Закон має подолати правову прогалину у сфері законодавчого регулювання охоронної діяльності.

Правовий режим здійснення ліцензійної діяльності з надання охоронних послуг законодавчо майже не визначений.

Правову основу недержавного забезпечення безпеки особи та підприємницької діяльності становлять Конституція України, інші нормативно-правові акти, які регламентують господарську діяльність юридичних осіб. Окремими законодавчими актами України визначені повноваження підрозділів відомчої воєнізованої охорони певних міністерств та інших центральних органів виконавчої влади мати спеціальні засоби та вогнепальну зброю.

Юридична база, що стосується безпосередньо охоронної діяльності, обмежується:

згадуванням у п. 43 ст. 9 Закону України «По ліцензування певних видів господарської діяльності», де віднесена до ліцензійної діяльність з надання послуг, пов'язаних з охороною державної та іншої власності, надання послуг з охорони громадян;

Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з надання послуг, пов'язаних з охороною державної та іншої власності, надання послуг з охорони громадян, затверджених наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства внутрішніх справ України від 14 грудня 2004 року № 145/1501, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 31 грудня 2004 року за № 1678/10277;

Порядком контролю за додержанням Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг, пов'язаних з охороною державної та іншої власності, надання послуг з охорони громадян, затвердженого наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства внутрішніх справ України від 13 березня 2006 року № 24/238, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 31 березня 2006 року за № 363/12237. Реалізація положень поданого законопроекту після його прийняття, змін та доповнень до інших законів не потребує.

У час проголошення незалежності України в державі відбувалася розбалансованість економіки, що спричинило значне скорочення кількості об'єктів, що охоронялися, та зменшення чисельності особового складу. У цей час, до того ж, починають свою діяльність недержавні охоронні структури, які займають значний сегмент ринку охоронних послуг.

В результаті тривалої роботи юристами і практичними працівниками підрозділів управління охорони при МВС України у 1993 році розроблено Положення про Державну службу охорони при МВС України, яке було прийнято 10 серпня 1993 року Постановою Кабінету Міністрів України.

Відповідно до вказаного Положення на базі підрозділів охорони при органах внутрішніх справ створено Державну службу охорони при МВС України, яка діє на основі самофінансування. На неї покладалось здійснення охорони державних особливо-важливих об'єктів, виконання правоохоронних функцій та комплексу платних охоронних послуг, на які склався попит у ринкових умовах.

На даний час ДСО – єдина спеціалізована державна охоронна структура, одна із найбільш організованих стабільних штатних структур МВС, яка, діючи на засадах самофінансування, займає значний сегмент ринку охоронних послуг, забезпечує вагомий внесок у діяльність правоохоронних органів щодо попередження різного роду правопорушень.

Діяльність з охорони майна та фізичних осіб з часу незалежності України віднесено законодавцем до ліцензованих видів, бо саме її здійснення може нанести шкоду безпеці держави або здоров'ю фізичній особі.

Загальна кількість осіб, які в даний час залучені до виконання охоронних функцій, перевищує сто тисяч. В Україні налічується більше 4 тисяч приватних охоронних структур.

Відповідно до частини 6 статті 17 Конституції України на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом.

За період відсутності профільного закону ринок охоронних послуг перебуває в кризі від низькоякісного та непрофесійного продукту, що пропонується численними охоронними структурами, корпоративні інтереси яких, а саме отримання прибутку, переважають над якістю та відповідно інтересами кінцевого споживача. На сьогодні невелика кількість суб'єктів на ринку охоронних послуг мають кваліфікований персонал охорони, відповідну матеріально-технічну базу для своєчасного реагування, що суттєво збільшує ймовірність настання правопорушень і зменшує їх профілактику.

Крім того, прийняття законопроекту необхідно з метою впровадження рекомендацій резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи № 1858 (2009) «Приватні воєнізовані та охоронні фірми та зменшення державної монополії на використання сили», якою визначено наступне:

«приватизація охоронного апарату підриває традиційну позицію держави, як єдиного суб'єкта, якому обґрунтовано і законно дозволено застосовувати силу, як всередині, так і за межами держави. Це створює важливий виклик сучасним демократіям, оскільки право використовувати силу переходить від держави, гаранта суспільних інтересів, до приватних суб'єктів, які керуються корпоративними інтересами;

беручи до уваги, що приватні охоронні фірми задовольняють деякі реальні потреби і вже є частиною дійсності, держави повинні були б запровадити все, що можливо для того, щоб зберегти або взяти в свої руки контроль за діяльністю приватних охоронних фірм, яка мала б бути обмеженою настільки, наскільки це можливо для того, щоб запобіг нути певної ерозії державної монополії вживання сили;

на сьогоднішній день, основна стурбованість суспільства щодо діяльності приватних фірм пов'язана з можливим – і в багатьох випадках реальним – зловживанням правами людини працівниками приватних компаній і складністю притягнення до відповідальності порушників, що викликає ризик безкарності;

окрім недостатньої юридичної відповідальності, діяльність приватних охоронних фірм піднімає цілу низку побоювань, пов'язаних з відсутністю демократичного контролю, прозорості і підзвітності, більшим ризиком порушень прав людини, зростаючим впливом приватних бізнес-структур на політичні рішення і орієнтацію політики, і переходом від запобігання кризі до швидкої реакції і від мирного врегулювання кризи до використання сили».

– Оскільки об'єктом правового регулювання є охоронна діяльність всіх суб'єктів господарювання, до яких відноситься Державна служба охорони при МВС України (далі – ДСО), у ст.3 проекту Закону доцільно було б зазначити, що діяльність міліції охорони регулюється

спеціальним законодавством. Враховуючи, що цивільна охорона Державної служби охорони при МВС України є невід'ємною частиною структури ДСО, її діяльність повинна регулюватись або нормами спеціального законодавства, або, враховуючи вимоги норм антимонопольного законодавства, в окремому підрозділі цього проекту Закону.

Такий порядок регламентування охоронної діяльності застосовується в Російській Федерації, де діє Закон «Про приватну детективну і охоронну діяльність в Російській Федерації», норми якого визначають правові підстави та механізми функціонування недержавних охоронних формувань. Правовий статус спеціалізованої охоронної структури, що функціонує в системі МВС, встановлений Законом «Про поліцію», а також постановою Уряду РФ від 14.08.92 р №589 «Про затвердження положення про позавідомчу охорону при органах внутрішніх справ Російської Федерації» з подальшими змінами та доповненнями.

– У ст. 7 проекту Закону доречно було б визначити не лише обмеження на видачу ліцензії, але й ліцензійні умови, зокрема наявність кваліфікаційних вимог до керівників суб'єктів охоронної діяльності.

– Ст. 8 проекту Закону доцільно доповнити положеннями, де передбачити умови заборони укладення, призупинення або негайного припинення дії договору охорони в односторонньому порядку, у разі наявності у суб'єктів охоронної діяльності достатніх відомостей, що свідчать про залучення їх до заходів, які містять ознаки злочинів, а також адміністративних правопорушень, що посягають на права і свободи громадян, власність, конституційний лад України, права і законні інтереси підприємств, установ і організацій, встановлений правопорядок.

– У ст.10 проекту Закону доцільно:

– обумовити заборону залучення до надання охоронних послуг ліцензіатом – суб'єктом охоронної діяльності юридичних та фізичних осіб, які не мають відповідної ліцензії;

– унеможливити укладення договору про надання охоронних послуг за умов відсутності документів, що підтверджують право володіння чи користування замовника на майно, а також правомірність знаходження майна у визначеному місці.

Прийняття зазначеного закону надасть можливість створити прозорі цивілізовані форми охорони майна та громадян, сприятиме підвищенню рівня захищеності юридичних і фізичних осіб, врегулює питання технічного оснащення, використання систем тривожної сигналізації, інших засобів профілактики й захисту, унеможливить створення загроз національній безпеці та оборони, зокрема, «рейдерських» захоплень майна суб'єктів господарювання, а також збільшить надходження до державного бюджету від діяльності приватних охоронних структур.

О.І. Швед,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА СУТНІСТЬ СВІТОГЛЯДНОЇ (МАС-МЕДІЙНОЇ) ДІАЛОГІЗАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Сучасні глобалізаційні процеси здійснюють значний вплив на всі сфери життєдіяльності як на державні утворення порівняно невисокого рівня економічного та політичного розвитку, так і на «світові» держави на кшталт США чи Китаю. Зміни відбуваються у суспільно-політичній структурі, економічній сфері, у настроях громадськості, міждержавних стосунках, процесі державотворення та правотворення кожної країни.

У політиці демократичної правової держави основоположним є забезпечення прав і свобод людини і громадянина, пов'язаних із реалізацією положень Конституції України [1], Декларації про державний суверенітет України [2], норм міжнародного права, ратифікованих Верховною Радою України, а також обраний державою магістральний європейський напрям. Однак проблемність реалізації прав і свобод в Україні все ще спостерігається. І це фіксують не лише аналітики у середині держави, але і зауважують спостерігачі поза її межами. Причому, не тільки на теоретичному зрізі, але й на рівні повсякденної юридичної практики, тобто законотворчої і законодавчої сфери. Тому всі оцінки відповідної діяльності як теоретиками, так і практиками у нашій державі і поза її межами набувають особливої ваги у плані соціального захисту прав громадян та координації дій щодо реалізації правоохоронних функцій всіх відповідальних інститутів держави.

Дослідниками філософсько-правових питань у цій є незначна кількість вітчизняних учених. Як правило, це науковці, які вивчали і вивчають процеси державотворення, правотворення та правозастосування: Бачинін В.А., Борзенко І.М., Данільян О.Г., Заєць А.П., Кальной І.І., Козюбра М.І., Рабінович П.М. Більше здобутків у цій ділянці належить зарубіжним дослідникам К. Ясперсу, Ю. Хабермасу, М. ван Хоеку, І. Джаймсу, І. Честнову, А. Полякову та ін.

Однак, і досі залишається поза увагою реальна масштабна ділянка співпраці теоретиків і практиків права та спостерігачів від зарубіжних ЗМІ та ЗМК на процеси державотворення в нашій країні. Важливими постають не лише оцінки, а й конструктивні ідеї правників та

громадських діячів, що містять конструктивні ідеї державотворення. Їхнє втілення у правотворчості, правореалізації, за умов творчого і критичного, осмислення не лише прийнятне, але й корисне.

Діалогічна концепція вивчення права передбачає сприйняття сучасної моделі праворозуміння як умови забезпечення діалогу між людьми, інститутами права, окремими суспільствами, світовими системами. Такий підхід набуває особливої ваги у контексті антропологічно-правової моделі розвитку філософії права. Актуальність вивчення вищезгаданих напрямів не потребує доведення, оскільки вся комунікативно-правова система становить першооснову праворозуміння, правотворчості і правозастосування. Отже, стверджуючи, що право – це комунікація, а комунікація відповідно регламентує правові відносини, ми окреслюємо як маловивчену галузь філософсько-правової науки антропологічно-діалогічну її складову.

З'ясування ролі діалогу для розвитку філософсько-правової науки непереоціненна як у теоретичному плані, так і в практичному. На практиці занедбаними є способи діалогізації суспільства, його різних інститутів із владою. Особливим значенням вирізняється діалог «четвертої» влади із громадськістю. Мас-медійний дискурс права – це масштабна ділянка, яка комунікативно продукує багато ідей та оцінок права, що показово відтворюють правові проблеми, прогалини і потреби правотворення, праворозуміння і правозастосування. Якщо ще вітчизняні ЗМІ і ЗМК на різному рівні творять діалог із суспільством і суспільства із владою, то цілком знівельованим є комунікативний ресурс зарубіжної преси із її конструктивною оцінкою правового життя України і створюваною громадською думкою у світовому масштабі. Такою є англомовна періодика та ЗМК, які систематично приділяють увагу українським правовим питанням. «Зовнішній» діалог впливає на глобальні світові процеси, в які «вписана» і наша держава, і на внутрішні процеси дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Державотворення являє собою історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів, забезпечення їх функціонування [3, 468]. Умови, у яких відбувається державотворчий процес, без сумніву, впливають на успішність та динаміку цього явища. Серед численних чинників впливу виокремлюємо суспільну думку, яка, в умовах розвитку демократії та свободи слова, може формувати напрями сучасного державотворення кожної країни. Окрім цього, думка громадськості виступає показником ефективності та легітимності явищ та подій, які відбуваються як усередині держави, так і поза її межами.

Засоби масової комунікації шляхом публікацій у друкованих та інтернет-виданнях, трансляції радіо- та відеосюжетів на радіо та телебаченні, передають ті настрої та напрями суспільної думки, які є своєрідним реагуванням на внутрішньодержавні та міжнародні події, з одного боку, а з іншого – вони (ЗМІ) впливають на формування громадської думки. Таким чином, на нашу думку, вибудовується своєрідний діалог між суспільством та владними державними структурами, який відтворює як суспільне буття, так і всі аспекти державотворення.

Діалогізм, як конструктивна соціокультурна практика мовної комунікації соціальних суб'єктів, націлений на з'ясування позицій, пошук своєрідних «точок дотику», визначення спільних інтересів, досягнення взаєморозуміння, розв'язання протиріч, загладжування моральних, юридичних, політичних, міжнаціональних та інших конфліктів, встановлення динамічних, урівноважених відносин і, в кінцевому результаті, утвердження цивілізованого, стабільного соціального порядку [4, с. 259].

Внутрішні та зовнішні діалоги людина – людина; громадянин – суспільство; держава – світова спільнота; держава – країни співдружності, необхідні кожній людині у зв'язку із потребою активної взаємодії зі світом, соціумом і культурою. Тому вона так чи інакше включається у життєтворчі процеси зі своїм розумінням відповідальності за те, як і що відбувається у ході діалогу. Діалог – це процес взаємодії двох сторін, обопільна інтеракція, а також процес двосторонньої комунікації між окремими індивідами, суспільними організаціями, державними органами влади, окремими державами чи міждержавними об'єднаннями. Така взаємодія формує обопільну суспільну відповідальність, потребу самоідентифікації, самовдосконалення, а це, у свою чергу, спричиняє впливає як локальні, так і глобальні державотворчі процеси, або хоча б реакцію на них, що особливо важливо для державо творців.

Що дуже важливо: політико-правове життя України викликає важливе зацікавлення сторонніх іноземних аналітиків – теоретиків права, громадських і державних діячів, інших суб'єктів права, журналістів. У поле їхнього зору потрапляють усі питання праворозуміння, правотлумачення і правозастосування, серед яких: підпорядкування влади законові, здійснення не формального, а реального верховенства права у країні. Особливо системними і злободенними для вивчення й аналітики є ці питання для зарубіжних мас-медіа. «Українське» питання фактично не сходить з порядку денного англомовної преси, в чому на теоретичному рівні проглядається тісний взаємозв'язок юриспруденції, теорії інформації, соціології, філософії права і політики нашої держави з іншими державами світу.

Оцінки політико-правового життя в Україні є досить неоднозначними, проте беззаперечним залишається факт: вони містять конструктивні ідеї для розбудови правової держави і забезпечення реалізації прав і свобод людини й громадянина. Не можемо не зауважити оригінальності та конструктивізму багатьох із цих ідей, а також перспективності величезного ряду оцінок для реалізації їх на практиці з метою вдосконалення і збагачення теоретичних здобутків права, реалізації проєвропейського курсу нашої держави.

Хоча у різних галузях права вже осмисленими є відповідність законодавства України чинним міжнародним договорам, сповідування європейських цінностей, побудови європейської правової держави, однак досі у філософії права не був осмислений такий потужний альтернативний пласт функціонування і діалогізації механізмів правового феномену, як англомовний мас-медійний правовий дискурс із його антропологічно-правовим спрямуванням. Саме такий підхід «працює» на вдосконалення концепції правової держави, формування громадської думки як у рамках держави, так і поза її межами з метою формування демократичної і правової свідомості громадян та зміцнення діалогу правової України з іншими державами світу.

Для розкриття значення концепції, її антропологічно-діалогічної сутності, а також для окреслення перспектив державотворення важливою є методологічна значущість мас-медійного англомовного правового дискурсу, його теоретичного і прикладного ресурсу. Для аналізу важливими є такі видання як The Guardian, The Times, International Gerald Tribune, Deutsche Welle, мас-медійні ресурси Euronews, Human Rights Watch, публікації висновків експертів Венеціанської комісії та багато ін. Провідним для нас є порівняльний підхід, який дає змогу розв'язати парадигму діалогу України із європейськими цінностями у контексті мас-медійного дискурсу і вітчизняних підходів до праворозуміння. Щоб уникнути багатьох помилок у правовому житті і виробляти нові світоглядні правові позиції, важливо вивчати величезний потенціал засобів діалогізації всіх рівнів і спрямувань, що дасть змогу конструктивно підходити до процесів правотворення, правозастосування і праворозуміння.

---

1. Конституція України. Розділ ІІ. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Доступно з: http://www.rada.gov.ua/konst/CONST1.HTM#r2.

2. Декларація про державний суверенітет України. Доступно з: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T005500.html.

3. Енциклопедія Сучасної України / Т. 7: Г-Ді.- К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. – 708 с.

4. Энциклопедия философии и социологии права. – СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 1093 с.

О.В. Швець,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА РОЗБУДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА МЕТОДАМИ ОСВІТНІХ РЕФОРМ: ПОШУКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В межах вітчизняної правової науки побутує думка, що до громадянського суспільства належить система недержавних відносин, інші автори відносять сюди всі суспільні зв'язки, що виникають поза сферою політики, а треті – сукупність виробничих відносин, що зв'язують громадян. Суттєвим є те, що громадянське суспільство повинно бути основою політичного життя, вносити в останнє демократичні риси і якості, сам дух звільнення особи від державного диктату – основу основ громадянського суспільства.

Як зазначає А.В. Одинцова «більшість існуючих підходів до визначення громадянського суспільства, незважаючи на наявність у них розбіжностей, мають загальний недолік: у них суспільство, що підлягає аналізу, пов'язується з якимись конкретними інститутами держави або їх сукупністю» [1, с. 22].

Таке визначення громадянського суспільства має свої позитивні риси, оскільки більш чітко (через сучасне розуміння суті правової держави) зв'язує громадянське суспільство з державою, вказує на вторинність державності, підкреслює службові обов'язки державної влади захищати своїх громадян і тим самим регулювати їх життєдіяльність. Існує, також, думка, що тенденція до формування громадянського суспільства реалізується через розвиток горизонтальних зв'язків, шляхом перехрещування економічних зв'язків чисто господарськими рамками. Таким чином, громадянське суспільство – це не якісь ізольовані індивіди, а комплекс соціальних відносин, система суспільних інтересів (економічних, соціальчо-політичних, релігійних, духовних, сімейних, культурних та інших), яка виражає різнорідні цінності, інтереси і потреби членів суспільства. Це сфера самовиявлення вільних громадян і добровільно сформованих асоціацій і організацій, обмежених відповідними законами від безпосереднього втручання та довічної регламентації діяльності цих громадян і організацій з боку державної влади. Такий підхід до аналізу громадянського суспільства дає змогу зробити висновок про те, що воно має відображати громадянські відносини,

взаємозв'язок всіх сфер суспільного життя людини. В той же час громадянське суспільство – це не будь-яке суспільство, а сукупний індивід, який виступає через систему різних асоціацій, об'єднань своєрідним регулятором свободи людини

Значне місце у розумінні громадянського суспільства посідає асоціатичпий аспект, тобто наявність певної спільності соціальних суб'єктів, що прагнуть самоідентифікації. Проблематика громадянського суспільства є доволі складною. Вона не обмежується тільки аспектом надання соціальним суб'єктам достатнього простору для реалізації їх вільного вибору у власних діях на свою і суспільну користь. Але не слід забувати, що громадянське суспільство – це людське суспільство, взяте з точки зору його конкретної якісної характеристики. Саме за таких умов здійснюється його функціонування, коли встановлюється відносна рівновага між моментом самодіяльності і владної обумовленості поведінки конкретних соціальних суб'єктів, коли вплив центральної влади на життя суспільного організму є гнучким, коли і влада, та її адресати діють взасмовідповідально і обмежують себе і одне одного в експансіоністських проявах.

Вдаючись до другої невід'ємної складової нашого аналізу: системою освіти, її суті та кореляції із поняттям громадянського суспільства, слід, перш за все зазначити базові детермінанти. Освіта – це дисципліна, яка вивчає переважно методи навчання і вивчення в школах або подібних закладах у протилежність різним неформальним засобам соціалізації (наприклад, між батьками і їх дітьми). Тому освіту можна розуміти як передачу накопичених суспільством знань молодому поколінню для розвитку в нього пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань.

Освіта призначена, щоб дати йому початкові знання культури, формуючи поведінку у дорослому житті і допомагаючи у виборі можливої ролі в суспільстві. Право на освіту в Україні гарантоване Конституцією. Вища освіта – це рівень знань, що набуваються у вищих навчальних закладах на базі повної загальної середньої освіти, необхідний фахівцям вищої кваліфікації в різних галузях народного господарства, науки і культури. Вища освіта є тим рівнем освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації [2, с. 28].

Ніхто не заперечуватиме, що освіті притаманний ряд загальних та специфічних методів, зокрема, і тих, за допомогою яких, реалізуєть-

ся процес правового виховання й підвищення правосвідомості, а значить, розбудови демократичного громадянського суспільства та правової держави. Ось де ключовий момент кореляції цих явищ.

1. Юридичний словник: близько 30000 термінів і стійких словосполучень. – І.І. Борисенко та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 871 с.

2. Ференц В. «Перекошене» громадянське суспільство» / В. Ференц // Науковий вісник Київського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – 2006. – № 5 – С. 45–50.

Л.Б. Шевців,
студент
(Інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»)

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ЯК ЕТАП РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Впродовж всієї історії Української держави прослідковується процес розвитку та поступове удосконалення розуміння народом української національної державності. На кожному періоді історії нашої держави в більшій чи меншій мірі виявляється прагнення народу до незалежності. За українську національну державність не роками і навіть не десятиліттями невпинно боролись наші предки. Одним із найлегендарніших та найгероїчніших періодів, що безперечно слугував становленню української держави є період козаччини. Дана державна формація залишила по собі багато актуальних наукових запитань, над якими працювали, працюють, і ще не один рік працюватимуть цілий ряд науковців, а саме: чи мала місце ідея національної державності в даний період; на якому рівні і яким чином вона себе проявляла?

Перш ніж аналізувати національну державність українського козацтва вбачаємо за необхідне приділити трохи уваги характеристиці козацтва – як історичного періоду нашої держави.

Слово «козак» – східного походження, очевидно, тюркське. Воно означало вільний воїн, вільна людина, їздець. У розумінні «вільна людина, незалежна від феодала й уряду» це слово закріпилося в Україні. Перші вірогідні згадки про козацтво відомі з кінця XV ст. Тоді українські козаки згадуються в дипломатичному листуванні між Росією, Польщею, Кримом, Туреччиною, Молдовою і Валахією (1489,

1492, 1494, 1499 рр. та ін.). У перший час свого існування, десь до середини XVI ст., козацтво не становило окремої організованої суспільної групи населення. Серед нього були вихідці з різних класів і прошарків населення. Основну масу становили селяни місцеві і селяни – втікачі із Західної і Північної України, але «козакували» й міщани і навіть дрібні бояри. «Козакували» групами – «ватагами» на чолі з отаманами. Ці ватаги не були постійними, після повернення з степів додому, в населені місця, вони розпадалися [2, с. 124].

Козацтво постало в наслідок нагальної потреби історичного збереження українців як народу. Як суспільно-політичне явище, козацтво сформувалося в умовах поступової руйнації руської (української) державності. В рамках Великого князівства Литовського, політичного, економічного й національного гноблення українців у Речі Посполитій та агресії з боку Кримського ханства. Козацтво було тією соціально-динамічною силою, яка могла протистояти і протидіяти зовнішнім і внутрішнім антиукраїнським тенденціям і силам. Воно стало провідною силою визвольної боротьби українського народу, цілеспрямованим виразником прогресивних напрямків суспільного розвитку, набуло функції носія державності українців [1, с. 3].

Відомі крилаті вислови про те, що «Україна – це козацтво.», «Україна – земля козацька.» тощо, не слід сприймати лише як красиву поетичну метафору. Це – тісно взаємопов'язані поняття, об'єктивна даність, обумовлена специфікою суспільно-політичних реалій XVI–XVIII ст. Хоча й усвідомлення себе політичним народом, виразником і захисником прав і свобод українського етносу в свідомості козацтва – молодого суспільного стану, остаточно сформувалося на початку XVII ст. Однак цьому передувало понад століття напруженої внутрішньої еволюції козацької спільноти, коли вона з громади вояків-уходників перетворювалася на репрезентанта національних інтересів українського соціуму [3, с. 204].

Ідею козацької держави як автономного утворення, що зародилася в межах Речі Посполитої за кілька десятиліть до Хмельниччини в колах вищого духовенства, шляхетства й верхівки козацтва слід розглядати у контексті культурно-національного піднесення в Україні наприкінці XVI – у перших десятиліттях XVII сторіччя як ідеологічну передумову Національної революції українців середини XVII сторіччя та створення в ході її розвитку козацької держави – Гетьманщини. З початку XVII сторіччя зростає роль козацтва в українському суспільстві, воно дедалі більше прилучається до боротьби за загальнонаціональні інтереси. Козацтво стало основною соціальною базою й визначальним чинником процесів українського націєтворення: шукає порозуміння й спілки з православним духовенством, шляхтою, міщан-

ством на ґрунті спільної оборони «старожитної православної релігії» [3, с. 205].

Політико-правова ідеологія українського державотворення в роки Національної революції середини XVII ст., зокрема, в період Хмельниччини, основувалась на принципах розбудови національної, незалежної, та, головне, соборної держави. Хмельниччина як перший період революції справила надзвичайно великий вплив на розвиток національної свідомості в широких колах української людності, й послужила потужним імпульсом для розквіту усної народної творчості й літописання. Саме на цьому етапі національної революції надзвичайно бурхливо розвивалися почуття українського патріотизму, національної гідності й гордості за новостворeною державою утверджувалася назва «Україна», а її мешканці чим раз глибше усвідомлювали себе українцями [3, с. 206–207].

Виникнення в другій половині XVI ст. Запорозької Січі зумовлювалося як внутрішніми потребами козаків, що перебували на південному порубіжжі, так і необхідністю захисту українських земель від зовнішньої загрози. Ці обставини справили безпосередній вплив на формування демократичних засад суспільно-політичного устрою січовиків. Уся система органів військово-адміністративної влади мала можливість виконувати як внутрішні, так і зовнішні функції, що властиві державній владі. Це дало підстави для багатьох дослідників історії козацтва (І. Грозовський, І. Паньонко, інші) прийти до висновку, що Запорозька Січ була державою, козацько-християнською республікою, важливим етапом розвитку української національної державності [1, с. 18].

Отже, не секрет, що традиція державотворення в Україні має далеке й глибоке коріння. Спалах інтересу до розробки питання українського державотворення в період від середньовіччя до нового часу, тобто у так звану «козацьку добу» є не випадковим, адже за оцінкою науковців, у той час було покладено край старим формам у державотворенні українського етносу, відмирали застарілі соціальні відносини, тобто відбувалося так зване глибоке національно-соціальне перетворення самих основ української державності. Саме у XVII ст. у результаті багатовікових визвольних змагань українського народу виникає нова державна одиниця – Українська незалежна козацька держава.

---

1. Лепісевич П.М. Козацька держава і право / П.М. Лепісевич, І.Я. Терлюк: навч. посібник з історії держави і права України. – Львів: Вид-во «Край», 2005. – 135 с.

2. Рибалка І.К. Історія України. Ч. ІІ: Від початку XIX ст. до лютого 1917 р. [підр. для іст. фак. вищ. навч. закладів]. Харків: Основа, 1997. – 480 с.

3. Терлюк І.Я., Флис І.М. Політика-правова доктрина козацького державотворення: нарис історії української державної ідеї. – Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2008. – 300 с.

М.Б. Шевців,
викладач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ ІНТУЇЦІЇ І. КАНТОМ

Філософсько-правова наука у своєму розвитку не стоїть на місці, вже у XVIII столітті вона мала на меті здійснити відокремлення філософії від правових наук. У зв'язку з тим виникає проблема визначення предметів і методів цих наук. Дане завдання усугубляється тим, що тепер і в тій і в іншій області неможливо вигадувати зв'язки із голови, а необхідно їх відкривати в самих же фактах. Наука цього періоду значно збагатилася новими відкриттями М. Ломоносова, зокрема відкриттям закону збереження і перетворення енергії, закону збереження матерії і руху. Широке поширення отримує космогонічна гіпотеза І. Канта, П. Лапласа, в біології – клітинна теорія Я. Пуркіньє, теорія розвитку К. Вольфа. Починається поступове проникнення діалектики в правознавство, що поклало початок новому періоду в розвитку правознавства – періоду еволюції ідей. До цього часу відносяться відкриття еволюційної теорії Ч. Дарвіна, теорії хімічної будови О. Бутлерова, періодичного закону хімічних елементів М. Менделєєва, тощо. Нові відкриття не тільки сприяли процесу диференціації наукового знання, а й вимагали від філософії більш суворої, науково обґрунтованої методології та глибокого вивчення здібностей людського розуму. Для вдосконалення правової науки шляхом усвідомлення суті речей за допомогою інтелектуальної інтуїції було явно недостатньо. Виникає об'єктивна можливість створення методології пізнання, що поєднує емпіричні та теоретичні методи [1, с. 14–25].

Одним з найяскравіших представників філософсько-правової науки XVIII століття заслужено визнають І. Канта. Його наукові праці залишили значний слід як в цілому у гуманітарній науковій сфері, так конкретно і в правовому інтуїтивізмі. Розглянемо основні з них.

І. Кант (1724–1804) – творець німецького класичного ідеалізму – підпорядковує філософське вчення про інтуїцію пошуку нової методології. Творчість І. Канта припадає на період швидких темпів розвитку правознавства.

В цей час, науковці закріпили за людським розумом право отримувати теоретичне знання, І. Кант в свою чергу, будучи не лише філософом, а й відомим натуралістом змушений визнати таку здатність людського мислення. Він, на відміну від прихильників вчення про ін-

телектуальну інтуїцію вважав, що людський розум практично позбавлений можливості безпосереднього чи інтуїтивного сприйняття істини, тобто за допомогою теоретичного пізнання, людина не може пізнати сутність предмету чи явища, а лише зовнішню оболонку предмета або явища. Щоб осягнути саму суть предмета чи явища, філософ вбачав за необхідне гармонійно поєднати різні форми чуттєвості з формами розуму. Проте незважаючи на свої переконання, він визнає інтуїтивне споглядання, але не як безпосереднє споглядання розуму, а як чуттєву інтуїцію. Кантівська чуттєва інтуїція викликана його прагненням обмежити пізнання явищ в цілому, за її допомогою він має на меті зрозуміти внутрішню сутність явища [2, с. 231].

Основна мета філософії І. Канта зводиться до аналізу можливостей людського розуму. Цей аналіз філософом здійснюється не для обґрунтування впливу розуму на осягнення сутності предмету, а навпаки він хотів довести, що розум практично повністю позбавлений такої можливості. Доступна людині інтуїція існує вже не як безпосереднє споглядання розуму, а як чуттєвість, апріорні форми якої – простір та час. Іншими словами, інтуїція – це пасивна здатність сприйняття. На підтвердження своїх висновків І. Кант проводить аналіз математичного пізнання, з якого випливає, що загальний і необхідний характер математичних суджень виводиться з того, що математичне знання спирається на форми чуттєвої інтуїції – простір і час. За допомогою одних понять, математика без чуттєвої інтуїції не може нічого досягти. Якщо ж ми хочемо осягнути суть досліджуваного предмету, ми повинні спершу здійснити його аналіз у варіанті, в якому він поданий. Таким чином, існує можливість зведення поняття до останньої інстанції – чуттєвої інтуїції. Тільки в такому випадку можливий варіант повноцінного сприйняття досліджуваного нами предмету. Але сама по собі інтуїція ще не приведе нас до необхідного знання, воно виникає лише тоді, коли чуттєві здібності людини поєднуються з усіма формами розуму за допомогою різних видів синтезу. Вищою формою останнього є чиста трансцендентальна апперцепція. Сам людський розум не здатний інтуїтивно осягати. Чуттєвість дає нам споглядання, але вона не здатна мислити. Отже, існує тільки один спосіб пізнання – через поняття, і це пізнання людського розуму є пізнання дискурсивне, а не інтуїтивне [3, с. 225].

Для І. Канта інтелектуальна інтуїція має місце лише за межами сфери нашої пізнавальної здатності. У цьому плані його вчення було кроком назад порівняно з вченням раціоналістів. Разом з тим І. Кант зовсім не применшує високого призначення науки та можливості наукового обґрунтування істини. Незважаючи на те, що філософ обмежує достовірне знання областю одних явищ, у межах цієї області він вису-

ває вимогу суворої доказовості, надаючи їй прерогативи в процесі наукового пізнання, при цьому вступає в нерозв'язне протиріччя з власним агностицизмом. На його думку, за допомогою математики та правознавства можна отримати цілком достовірне знання в процесі пізнання явища, проте сутність цього явища як і раніше залишиться непізнаною [3, с. 227–229].

На наш погляд, кантівська концепція щодо неуможливлення відриву інтуїції від системи чуттєвого пізнання, відповідала духу часу, але разом з тим така позиція певною мірою повертала проблему в її старе русло, позбавляла власне філософської гостроти. Саме через те, його погляди на природу інтуїції не отримали подальшого розвитку у світовій філософії. Також слід зазначити, що завдання наукової філософії, за І.Кантом, полягає в тому, щоб пояснити факт існування достовірного знання взагалі і особливо в математиці та правознавстві. Що стосується останнього, для нашого наукового дослідження, важливим твердженням кантівської теорії є суворий логічно побудований спосіб пізнання суті явища. Інтуїтивна культура юриста оптимально реалізується не лише на підставі чуттєвої інтуїції, а в першу чергу в усвідомленні самої суті досліджуваного нами явища.

1. Асмус В.Ф. Проблема интуиции в философии и математике / В.Ф. Асмус. – М.: Едиториал УРСС, 2011. – 320 с.

2. Кант И. Величие здравого смысла. Человек эпохи Просвещения / Имманил Кант. – М.: Правда, 1992. – 744 с.

3. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант. – М.: Наука, 2008. – 608 с.

В.В. Шишко,
кандидат юридичних наук, доцент,
В.Й. Шишко,
старший викладач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРАВА

Проблему розуміння права можна віднести до вічних. Протягом всього часу існування права науковий інтерес до нього не лише не зникає, але і постійно зростає. Завдання осягнення сутності права є актуальним і сьогодні.

Це обумовлено, перш за все, складністю і багатогранністю права як соціокультурного явища, в дослідженні якого завжди є перспектива виявити нові грані і властивості права, і, отже, прийти до нового розуміння в його трактуванні.

Антропологічна наука вперше поставила питання про вміст і якість права і здійснила спробу відповісти на нього: необхідно звернутися до духовного досвіду людства і спробувати знайти синтез раціональних (власне позитивістських) і ірраціональних (етично-етичних, релігійних) правових знань. Це лягло в основу антропологічного підходу у праворозумінні

Всесторонній культурно-антропологічний аналіз правових систем, наприклад, в країнах Сходу, дає підставу стверджувати про наявність в них досить ефективної правової регуляції, хоча вона значно відрізняється від західноєвропейської. Сметаняк А.Я., Куличенко В.В. вказують на серйозну проблему порівняння західного і східного права, та на критерії такої оцінки.

Постає питання, чи можна розглядати ці форми права як рівнозначні або остання форма є нижчого рівня розвитку права, чим перша? [3].

Отримати вичерпні відповіді на поставлені питання в рамках юридичного позитивізму не вдається. Ситуація, що складається в правовій теорії і практиці вказує на необхідність звернутися до філософсько-антропологічного аналізу.

Зростання філософського інтересу до права обумовлене також переходом сучасного суспільства в якісно інший стан, який передбачає інші характеристики права і правової реальності. У нових соціокультурних умовах інформаційного суспільства, коли накопичені багаточисельні дані про непозитивні прояви права, виникає потреба в уточненні і конкретизації поняття права.

Антропологічний підхід володіє значним евристичним потенціалом для вивчення права. Саме у його рамках були розроблені найбільш важливі для дослідження сучасного права питання. Його вживання виявило і актуалізувало багато проблем права як соціокультурного явища, які згодом більш глибоко і послідовно розглядалися за допомогою інших методів, наприклад, питання про внутрішні санкції правових стосунків, про ідентифікацію права, про первинність походження права і ін. [4].

З іншого боку, лише за допомогою філософського підходу можливе всестороннє і комплексне узагальнення нових даних, отриманих в області етнології і соціології, культурології і психології, історії і порівняльного правознавства, так необхідних для дослідження глибинних основ права.

Використання філософсько-антропологічного підходу помітно розширює і збагачує об'єм і зміст знань про право. Тут йдеться перш за все про синтез, інтеграційне вивчення нових граней, проявів права, про поглиблення і розвиток сукупних знань про право як специфічне соціально-культурне явище, про уточнення і конкретизацію уявлень про право яке врегульовує суспільні відносини в різноманітних соціокультурних умовах на різних етапах історичного розвитку.

В рамках філософсько-антропологічного підходу до права і виробляється, наповнюється глибоким змістом визначення держави як правової. Правова держава визнає норми поведінки, виробленої індивідами в громадянському суспільстві. Право, таким чином, як і все законодавство, стає формою підпорядкування держави громадянському суспільству, формою обмеження держави на користь свободи індивіда, формою реалізації цієї свободи. У цій якості право виступає як фундамент державності, а держава є правовою формою організації і функціонування влади.

Державна влада ґрунтується на позазаконодавчих вимогах права, які є первинними по відношенню до державної влади і обмежують її. Будучи первинним по відношенню до держави, а не похідним від неї, право, не може бути ототожнене із законом, як з вторинним явищем.

Закон є похідним, оскільки, держава, не встановлює право, а лише фіксує і формулює його в законі. Держава творить закони, але творить їх відповідно до об'єктивних вимог права.

Таким чином, філософсько-антропологічний підхід до права залишається актуальним в наш час. Врахування досягнень етнології і соціології, культурології і психології, історії тощо у праві збагачує його, робить його наддержавним феноменом, здатним обслуговувати дійсно громадянське суспільство. Розуміння права за такого підходу повинно було б стати концепцією правової реформи в Україні.

---

1. Кистяковский Б.А. Философия и социология права / Б.А. Кистяковский. – СПб.: РХГИ, 1998. – 800 с.

2. Рулан Н. Юридическая антропология: уч. для вузов / Норбер Рулан.– М.: Изд-во НОРМА, 1999.– 310с.

3. Сметаняк А.Я., Куличенко В.В. Актуальность социокультурной парадигмы исследования понимания права / А.Я Сметаняк, В.В. Куличенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/legal-and-political-science-311/judicial-system-and-philosophy-of-law-311/7744-relevance-of-research-paradigm-sociocultural-understanding-human

4. Malinowski B. Crime and Custom in Savage Society / B. Malinowski. – L., 1926. – P. 58.

І.Р. Юрчак,
здобувач
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМА ДОТРИМАННЯ УКРАЇНОЮ СВОЇХ ОБОВ'ЯЗКІВ, ЯК ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Становлення України, як демократичної,соціальної, правової держави та вихід її,як самостійного суб'єкта на міжнародно – правову арену диктує свої умови становлення її, як незалежного учасника цих правовідносин. Україна підписуючи та ратифікуючи міжнародні договори, конвенції, угоди одночасно із набуттям повноваженнь стає тим на кого покладаються і відповідні обов'язки, тобто визначається міра належної поведінки. В даному аспекті розкривається уся проблематика цього аспекту,адже Україна – держава, котра прирівнюється, як суб'єкт до своїх громадян, де вже міру належної поведінки встановлюють їй. Зрозумілим стає питання, що там, де є обв'язок, чітко повинна бути визначена відповідальність за його невиконання та окреслені на нормативно-правовому рівні її конкретні параметри. І тут, власне, вся складність полягає в тому, що державу на відміну від її громадян значно важче притягнути до цієї відповідальності, адже все-таки це незалежний суб'єкт міжнародно-правової спільноти. Відповідно громадяни знову стають заручниками такої ситуації, адже звернувшись за захистом свого права до Європейського суду з прав людини у них не виникає автоматично твердої гарантії, що держава, громадянами якої вони є все-таки реалізує перед ними свій обов'язок і відновить незаконно порушене право, виконавши таким чином рішення Європейського суду з прав людини.

Досліджуючи дану проблему, не важко прийти до висновку, що виникає конкретна загроза – на сьогоднішній день не має чітко визначеного механізму по виконанні Україною рішень Європейського суду з прав людини, що автоматично послабляє її відповідальність за це, адже як тільки це рішення виходить за межі Європейського суду з прав людини, воно повертається на терени тієї держави, яка це право порушила і його відновлення знову покладено на її бюрократично-владний апарат.

Дана теза базується не лише на аналізі правової ситуації в даній сфері, а й на статистиці наведеній нижче: за даними, оприлюдненими

Європейським Судом з прав людини, кількість справ, що надходять до розгляду з України – чи не найбільша серед усіх країн – членів Ради Європи. Наразі Україна займає четверте місце разом з Росією, Туреччиною і Румунією по кількості звернень громадян до Європейського Суду з прав людини. Фактично, кожна десята скарга до Страсбурга надходить саме від громадянина України – сьогодні на розгляді 8 тисяч заяв від українського позивача. [1].

Найбільш поширеними причинами скарг українських громадян до Європейського Суду з прав людини є порушення права на справедливий судовий розгляд (стаття 6 Європейської Конвенції з прав людини), питання, пов'язані з правом на власність, невиплатою заробітної плати, жорстоким поводженням (стаття 3 Конвенції), незаконне затримання або позбавлення волі (стаття 5).

Зазвичай, до Європейського Суду громадяни України звертаються не знайшовши позитивного рішення у вітчизняних судах. Так, за офіційними даними, з 1997 року, Європейський суд із прав людини ухвалив 718 рішень щодо України, найбільше у 2009 році – 126, у 2010 році – 109. Що ж стосується виплат, то в 2009 році Україна виплатила за рішеннями Європейського суду з прав людини близько 8 мільйонів гривень, у 2010 році – 29 мільйонів. [2].

В той же час, у Страсбурзі зазначають, що виконання рішень Європейського Суду з прав людини в Україні знаходиться не в кращому стані. Україна увійшла в десятку країн поруч з Болгарією, Грецією, Італією, Молдовою, Польщею, Росією, Румунією та Туреччиною, в яких систематично виникають затримки у виконання рішень Європейського Суду. Непоодинокі випадки неможливості виконання або виконання із запізненням рішень суду.

Наприклад, 15 жовтня 2009 року Європейський Суд з прав людини прийняв перше «пілотне» рішення у справі «Юрій Іванов проти України», яке вступило в силу 15 січня 2010 року. Цим рішенням, Європейський Суд зобов'язав Україну протягом року розробити механізм і закріпити його на законодавчому рівні, здатному забезпечити адекватну компенсацію за невиконання або затягування виконання рішень українських судів відповідно до принципів Європейської Конвенції з прав людини.

І вже у своїй резолюції від 30 листопада 2010 Комітет Міністрів Ради Європи висловив своє занепокоєння з приводу бездіяльності України в розробці механізму, здатного врегулювати на законодавчому рівні виконання даних рішень.

Тобто, як бачимо ситуація не є потішною і така інформація тільки вкотре підкреслює наші внутрішні проблеми. Українські громадяни, звернувшись із різноманітними позовами за захистом своїх прав

до Європейського суду з прав людини, таким чином виносять на публічне обговорення ці питання, сподіваючись хоча б у такий спосіб добитись справедливості і показати що проблеми у нас є, що вони щоденно повторюються і вимагають негайного реагування. Тобто наведена вище інформація є достатнім доказом того, що громадяни України, себе у своїй державі відчувають не захищеними.

Європейський суд дійшов висновку, що причина затримок у виконанні остаточних рішень національних судів полягає в існуванні низки різних дисфункцій у правовій системі України, та підсумував у досить різкій формі, що Україна досі не спромоглася вжити заходів для покращення ситуації, незважаючи на значну й послідовну практику Суду з вирішення таких справ [3].

Варто зауважити, що 24 січня 2012р., в українському Мін'юсті у ході зустрічі Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини Валерії Лутковської з новопризначеним Надзвичайним і Повноважний Послом Швейцарської Конфедерації в Україні Крістіаном Шьоненбергером були обговорені наміри про співробітництво [2].

У ході зустрічі сторони обговорили стан реформування кримінально-процесуального законодавства України, яке відбувається в країні за ініціативи Президента України. Зокрема, було обговорено кроки, які необхідні для практичної реалізації нового кримінально-процесуального законодавства та кроки, які планується здійснити після ухвалення нового Кримінально-процесуального кодексу, який наразі переданий Президентом України на розгляд Верховної Ради [2].

У цьому контексті під час зустрічі було також порушено питання щодо виконання в Україні рішень Європейського суду з прав людини, зокрема, вплив рішень Європейського суду на розвиток законодавства обох держав. [2].

Тобто певні кроки на зустріч вирішенню цього питання із сторони України звичайно робляться, але ми добре розуміємо, що цього є абсолютно замало, адже ці проблеми носять внутрішньодержавний характер і в перше чергу повинні вирішуватись провладними українськими державними органами і тільки після цього із конкретними пропозиціями їх вирішення можуть виносить на міжнародне публічне обговорення,адже в протилежному випадку всі ці зустрічі та обговорення ризикують залишити за собою рекомендаційний характер.

Тому, керуючись ст. 102 Конституції України, яка зазначає,що Президент, як гарант прав та свобод громадян наділений повноваженнями виконувати необхідні дії щодо ставлення до гілок та структур влади, до рішень, які вони приймають, з метою захисту прав та свобод громадян, вважаю, що саме на нього повинна бути покладена доміну-

юча контролююча роль у здійсненні нагляду за виконанням рішення Європейського суду з прав людини та окреслена відповідна міра відповідальності перед громадянами та міжнародною європейською спільнотою. Більше того така відповідальність повинна нести особистий матеріальний характер, де Президент України не тільки задекларовано у законах зможе виступати такою особою а й стати свого роду матеріальним гарантом і вже в подальшому, в порядку регресу звертатись за відповідною компенсацією до уповноважених державних органів та особисто зіткнутись з усієї складністю ситуації, так як це щоденно відбувається із громадянами держави, главою якої він виступає.

---

1. http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/6074. Ірина Бережна «Україна увійшла в десятку країн – лідерів з невиконання рішень Європейського Суду з прав людини»

2. http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244894464&cat_id=244277212 «Новопризначений посол Швейцарії готовий сприяти Україні в реформуванні кримінального судочинства» // Прес-служба Міністерства юстиції України.

3. http://helsinki.org.ua/index.php?id=1234896076 Проміжна Резолюція CM/ResDH(2008) Interim Resolution CM/ResDH(2008).»Виконання рішень Європейського суду з прав людини в 232 справах проти України щодо невиконання або тривалого виконання рішень національних судів, винесених проти держави та підпорядкованих їй суб'єктів, а також щодо відсутності ефективного засобу юридичного захисту»

В.Д. Яремчук,
кандидат історичних наук, доцент
(Навчально-науковий інститут
права, психології та економіки
Львівського державного університету
внутрішніх справ)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ ДОБИ ПРОСВІТНИЦТВА

Сучасні умови державотворення та правотворення в Україні активно спонукають до пізнання досягнень світової та вітчизняної філософсько-правової думки, що в роки тоталітаризму було суворим компартійним табу. Вивчаються різноманітні ідеї мислителів минулого для розуміння особливостей розвитку людської цивілізації, особливос-

тей формування універсальних засад природного права (за *Г. Гроцієм* – «*настанови здорового глузду*»), раціоналізму, концепцій громадянського суспільства, теорій суспільного договору, представницької влади і суверенітету народу, формування ідеї суверенної особистості, основ сучасної теорії держави і права, історичних парадигм філософії права як підґрунтя сучасних філософсько-правових концепцій.

У цьому контексті особливий інтерес викликають ідеї саме тих представників філософсько-правової думки, які спонукали в умовах Нового часу до творення того суспільства, що сприяло розкріпаченню людини, розкриттю її громадянської значимості як суспільного організму та пов'язувалися з ідеями Просвітництва.

За визначенням Просвітництва як особливого типу світогляду й філософії, що характеризує культурне життя Європи й Америки у XVIII ст. [1, с. 366], сучасними російськими вченими зазначений феномен відображено передусім у чотирьохтомній фундаментальній праці «Новая философская энциклопедия», виданій у 2010 р. під головуванням академіка РАН В.С. Стєпіна.

У енциклопедичних статтях Т.Б. Длугач, М.О. Абрамова, В.О. Жучкова та В.Ф. Пустарнакова зроблена характеристика французького, американського Просвітництва, Просвітництва в Англії, шотландське Просвітництво, німецького Просвітництва та Просвітництва в Росії.

Відзначивши, що Просвітництво в цілому відрізняється антифеодальною направленістю, прагненням створити програму соціальних перетворень та сформувати новий ідеал людини, вказані автори разом із характеристикою філософських ідей мислителів того часу зробили аналіз їх філософсько-правового розуміння проблем державотворення та правотворення.

У французькому Просвітництві виокремлено, зокрема, концепцію *Ж.-Ж. Руссо* про перебудову суспільства. Вказано, що висунуті ним поняття «спільна воля», «суверен», «акт суверенітета», «невідчужувані права людини» стали орієнтирами демократичних перетворень, а його робота «Про суспільний договір» – «прапором Американської та Французької революцій кінця 18 ст.» [1, с. 367].

Вказується, що американське Просвітництво складалося у вигляді двох головних, тісно пов'язаних між собою напрямів: перше з них було орієнтовано на розробку соціально-політичної програми, друге – на обґрунтування природних властивостей людини. Перше ґрунтувалося на соціальних вченнях, друге – на природнонаукових досягненнях тогочасної науки. Зокрема, відзначається, у роботі «Права людини» *Т. Пейн* підкреслював, що всі люди народжуються рівними від природи і повинні мати рівні громадянські права. Громадянськими

стають ті права, які не можна зберегти по одинці – це так звані «незбережені права».

Третій президент Сполучених Штатів *Т. Джефферсон*, який брав участь у створенні знаменитої «Декларації незалежності», виходив з невідчужуваних природних прав особистості (у їх числі – життя, свобода та прагнення до щастя) та непорушних принципів народного суверенітета: всі люди створені рівними, закони, які перестають відповідати новим умовам, повинні бути змінені, а найкращим державним устроєм оголошується республіканське правління, засноване на розподілі влад (на законодавчу, виконавчу та судову) та встановлення всезагального й рівного виборчого права [1, с. 367].

Щодо Просвітництва в Англії, то називається філософ *Д. Локк*, праці якого «Досвід про людське розуміння», «Думки про виховання» та «Розумність християнства» разом з працями І. Ньютона мали основне значення для культурної програми просвітників. Зразковими стали також енциклопедія *Д. Харріса* (1704 р., витримала п'ять видань) та особливо повна енциклопедія *Е. Чамберса* (1728 р., 2-е видання 1738 р.), яка стала основою для французької Енциклопедії *д'Аламбера* та *Д. Дідро*. Визначними для англійського Просвітництва були праці *Е. Коллінза*, особливо його «Роздуми про свободомислення» (1713 р.).

Чи не вперше у філософській енциклопедичній літературі зроблено короткий огляд шотландського Просвітництва. Підкреслено велике значення педагогічної діяльності професора моральної філософії університету Глазго *Ф. Хатчесона*, який читав курси природної релігії, моралі, юриспруденції, «теорії правління» (видані посмертно під титулом «Система моральної філософії»), а також діяльність філософа *Д. Юма* щодо критики релігійної свідомості і церкви [1, с. 367–368]. *А. Сміт* названий «найвидатнішим шотландським мислителем» (за визначенням Г. Бокля), *Фергюсон* – одним з перших моралістичних критиків комерційного суспільства та його політичних інститутів [1, с. 367–368].

Німецьке Просвітництво представлене багатьма філософами, які, в силу різних економічних та соціально-політичних обставин у відсталій Німеччині XVIII ст., відзначалися поміркованоконсервативним характером соціально-політичних переконань, переважаючим інтересом до філософського умогляду, до питань освіти та моральної освіти (*Г.В. Лейбніц, І. Г. Ламберт, Ф.Т. Якобі* та ін.). Наголошується, що важливий вклад у становлення принципів історизму, ідеї еволюції та розвитку неживої і живої природи, людського суспільства, культури, мови і т.д. внесли *Г.Е. Лессінг, К.Ф. Вольф, І.Г. Гердер, К.Л. Кнебель, І.В. Гете, В. Гумбольд* та ін. філософи та мислителі [1, с. 368].

Відзначено, що Просвітництво в Росії «типологічно східне з класичними зразками західноєвропейського просвітництва від Локка до Руссо та є національно-регіональним різновидом Просвітництва як одного з напрямів світової культури. Класичною моделлю його виступає французьке Просвітництво» [1, с. 368].

Звертає на себе увагу той факт, що якщо на початку визначення поняття «Просвітництво» у т. 3 «Новой философской энциклопедии» чітко вказується на особливий тип «світогляду й філософії, що характеризує культурне життя Європи й Америки у 18 ст.», то російське Просвітництво виходить далеко за вказані часові межі. Наголошується про формування цього Просвітництва лише на рубежі 30-40-х рр. XIX ст. коли «антифеодальна російська думка стала набувати форми, відповідні рівню «епохи Просвітництва». Тому тільки 40-60-і рр. XIX ст. стали російською добою Просвітництва. Вказується, що однією з характерних особливостей російського Просвітництва є його синкретизм – своєрідне переплетіння демократичних, антифеодальних та антикапіталістичних, соціалістичних та утопічних ідей, запозичених з Європи [1, с. 368].

Родоначальником російського Просвітництва виступає *В.Г. Бєлінський*, за ним представлені *М.О. Бакунін, О.І. Герцен, М.П. Огарьов*. Розквіт російського Просвітництва припадає на 60-і рр. XIX ст. Світогляд *Н.Г. Чернишевського, М.О. Добролюбова, Д.І. Писарєва* та ін. представляють найбільш зрілі, класичні форми Просвітництва в Росії.

Російські просвітники у плані державотворення та правотворення висловлювали у своєму світогляді потреби суспільного розвитку по буржуазному шляху, висували принцип свободи – і як політико-юридичний, і як широкий філософсько-історичний принцип. Витлумачуючи свободу у якості потреби природи людини, вони розуміли її як умову досягнення особистого та всезагального блага у всіх сферах життя. Просвітники визнавали свободу індивіда, але не були індивідуалістами; мірилом свободи визнавалося благо суспільства в цілому, тому вони вважали можливим обмежити свободу індивіда, як того вимагатиме благо суспільства. Вони не висували, як правило, вимоги ліквідації станів, а прагнули до встановлення між ними політичного рівноправ'я. Серед просвітників не було повної єдності у питанні про форму державного устрою. Серед них були республіканці та прихильники «просвітницької монархії». Феодальному світові всезагальної нерівності просвітники протиставили ідеї рівності, у першу чергу рівності політико-юридичної.

Російські просвітники акцентували необхідність зв'язку філософії з потребами життя суспільства й свідомо поставили її на службу певній соціально-політичній ідеї. Таким чином, філософія у них ви-

ступає знаряддям не тільки пізнання дійсності, а й її оцінки та перетворення. Проблематика філософії стає тісно пов'язаною зі сферою моралі, юриспруденції, політики, духовною культурою в цілому [1, с. 369].

Доба Просвітництва безумовно включає у себе і творчість видатних українських мислителів XVIII – XIX ст. *Г.С. Сковороди* (який створив концепцію «спорідненої праці»), *М.І. Костомарова, П.О. Куліша, Т.Г. Шевченка* (які з позиції «філософії серця» обґрунтували українську національну ідею), *П.Д. Юркевича* (за якого кардіоцентризм набув характеру загальнофілософської концепції), у яких вчення про «філософію серця» стало світоглядно-методологічним фундаментом національної філософії права, що містить у собі й численні складові державотворення та правотворення.

---

1. Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В.С. Степин, заместители предс.: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч.секр. А.П. Огурцов. – М.: Мысль, 2010. – Т. III. – 692 с.

С.В. Яремчук,
кандидат історичних наук, доцент
(Навчально-науковий інститут права, психології та економіки Львівського державного університету внутрішніх справ)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Історія свідчить, що неодмінною умовою становлення демократичних держав і формування націй у тій частині світу, яку ми вважаємо найбільш розвинутою і на яку сьогодні орієнтуємось, було утворення громадянського суспільства.

Цю істину достатньо добре усвідомила сучасна українська політична еліта і час від часу намагається про це «нагадати» українському суспільству. Напередодні важливих державних політичних заходів поняття громадянського суспільства в Україні перетворюється на «ключове слово інтелектуальних дискусій», на жаль, лише в середовищі самої влади.

Практика розбудови української державності вивела свій перший урок, що «без вільного та потужного громадянського суспільства ринковий капіталізм неминуче перетвориться на капіталізм мафіозний» [1, с. 77].

Більшість української спільноти сьогодні усвідомлює, що життя в громадянському суспільстві ґрунтується на ідеях індивідуальної свободи громадян та автономності громад, їх праві творити спілки та асоціації, захищати свої інтереси, запобігати або протистояти сваволі державних чиновників.

Однак всі атрибути громадянського суспільства можуть функціонувати за умови їх перебування в системі правового поля. В Україні за роки незалежності наближення до цього ідеалу йде не так швидко, як дехто сподівався.

Старі стереотипи проявляють себе в уявленнях про можливості права, розподілі впливу між державою та громадянами. Звідси, лише незначна частина людей в державі вірить, що в Україні усі дотримуються законів. Досвід підказує як важко сьогодні узгодити вимоги законодавства з інтересами повсякденного життя.

Недостатня правова захищеність індивіда, неповага до його конституційних прав, можливість його притягнути до відповідальності за дії, які є протизаконними тільки тому, що законодавець не потурбувався про захист інтересів особи, створює ситуацію, коли пересічний громадянин не зацікавлений в якнайшвидшому формуванні громадянського суспільства.

Власне це і виступає причиною формального ставлення українців до формування громадянської культури як необхідного атрибута громадянського (цивільного) суспільства.

Громадянське суспільство може відбутися за умови формування у ньому не лише певної кількості добровільних асоціацій та громадських інститутів (рухів, партій, ЗМІ, виборів, референдумів), але і за умови панування цінностей громадянської культури, спілкування на засадах довіри і толерантності.

Суб'єктами взаємодії в громадянському суспільстві є вільні та рівні індивіди, які впевнені у своїй здатності змінювати ситуацію, робити малі і великі справи. В умовах існування індивідуалізму і конкурентності у відносинах домінує взаємна довіра і співробітництво. Члени суспільства наділені поміркованістю і толерантністю. Суспільство здатне будувати свої відносини на компромісі. Така громадянська культура може сформуватись і функціонувати лише при наявності значного числа власників (середнього класу), які ні від кого не залежать матеріально. Одночасно в суспільстві забезпечена висока правова захищеність громадян.

До цих розумінь необхідно додати, що громадянська культура є культурою участі і підтримки громадян політичного процесу, збереження необхідного для розвитку демократії балансу між активною і пасивною частиною громадян.

Беззаперечним залишається той факт, що громадянське суспільство не зможе повноцінно виконувати свої функції і не набуде «свого лиця», якщо відсутній один з найголовніших його атрибутів – громадянська культура, зорієнтована на громадські, а не на власні інтереси, спілкування громадян на засадах довіри і співробітництва, кооперації та солідарності між людьми.

Навряд чи є підстави говорити, що в Україні сьогодні відбуваються кардинальні зміни на рівні громадянської культури. Громадянська свідомість членів суспільства значно відстає від тих змін, які відбуваються на структурному рівні суспільної системи. Хоча за останні роки можна помітити значні зміни в уявленнях українців про стосунки суспільства і держави, про права і свободи громадян, про їх відповідальність за стан справ у суспільстві.

До позитивних моментів можна віднести той факт, що зростає рівень усвідомлення громадянами власної відповідальності за подальшу долю країни, хоча зберігається і великий відсоток схильності на залежність від держави. Частина тих, хто розраховує на самих себе і, частково, на суспільні інститути є більшою, ніж тих, хто розраховує на державу.

Парадокс українця полягає в тому, що пересічний громадянин не вірить владі, не вміє і боїться її контролювати, і в той же час розраховує на неї, забезпечуючи їй вибори на всіх рівнях. Сили, що на думку українця, здатні захистити його інтереси, можна розташувати в такому порядку: авторитетний лідер, президент, народний депутат, ЗМІ, політична партія, профспілки.

Індиферентність українського суспільства до свого правового буття обумовлена неподоланою з радянських часів ситуацією, за якої «громадянин завжди знаходиться знизу і намагається пристосуватися до неприємностей, які надсилаються згори». Зазвичай йдеться про відірваність влади від людей, її непідконтрольність народу. Причини такого стану пов’язують із залежністю громадян від влади, а також відсутністю у них достатньої інформації для здійснення такого контролю.

Не замовчується і факт протидії держави такому контролю. Водночас значна частина громадян більше цікавиться власними матеріальними проблемами, і їх мало хвилюють питання контролю за виконанням владою своїх повноважень. Лише невелика частина українців намагається контролювати владу та не допустити зловживань з її

боку. Велика необізнаність громадян з діяльністю влади породжує у суспільстві надмірний песимізм щодо можливостей розвитку громадянського суспільства на загал.

Громадянське суспільство з його інститутами (в тому числі громадянською культурою) розвивалось і змінювало свій зміст відповідно до суспільної реальності. В періодизації його розвитку виділяють три стадії: початкову, середню і модерну. За кілька сот років своєї історії громадянське суспільство у багатьох країнах світу успішно інтегрувало у третю стадію.

Громадянське суспільство на першому етапі формування утверджувало ліберальні свободи, підкорялося закону, формувало громадську думку.

Захищати спільні інтереси люди намагались через створені ними спілки і об»єднання. Ринок надавав цьому суспільству механізми саморегуляції, в суспільстві виділялась неполітична сфера, відокремлена від держави. Одночасно ринок привів до надмірного індивідуалізму, відбувалось різке соціальне розшарування.

У сучасних умовах розвитку країн розвиненої демократії, де практично сформовано суспільство загального добробуту, намагаються знайти способи поєднання держави загального добробуту і громадянського суспільства в досягненні рівної свободи для всіх, загальної соціальної справедливості, соціального капіталу. Цивільне суспільство вступило в третю модерну стадію свого розвитку.

Не важко зрозуміти, що в арсеналі досягнень громадянського суспільства в Україні переважають структурні елементи першої стадії його розвитку.

За будь-яких обставин, утвердження громадянського суспільства в Україні – непроста і тривала справа. «Народження та відродження громадянського суспільства завжди пов’язане з небезпеками, – зазначає Дж. Кін у праці «Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення». – Воно дарує свободу деспотам та демократам рівною мірою». З тієї причини «незріле громадянське суспільство може перетворитися на поле битви, на якому, завдяки громадянським правам і свободам, лисиці насолоджуються свободою полювати на курей» [2, с. 51].

---

1. Ігнатьєфф М. Стаття-рецензія на книгу: Ernst Gellner. Conditions of Liberty: Civil Society and its Rivals (London: Penguin, 1994. – 225 p.) / М. Ігнатьєфф // Сучасність. – 1995. – № 10. – С. 77.

2. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення / Дж. Кін. – К., 2000. – 375 с.

Л.В. Ярмол,
кандидат юридичних наук, доцент
(Інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»)

СУБ'ЄКТИВНЕ ЮРИДИЧНЕ ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА

У системі законодавства України з питань прав людини і громадянина важливе місце займає законодавство про свободу вираження поглядів, а саме: Конституція України, в котрій проголошено, що «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань», Закон України «Про інформацію» (1992 р.), та інші [1]. Слід також зазначити, що підготовлено цілу низку законопроектів, які мають відношення до свободи вираження поглядів [2].

Крім того, згідно зі ст. 9 Конституції України, частиною національного законодавства України є чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість котрих надана Верховною Радою України і в яких, зокрема, також закріплюється свобода вираження поглядів. До них належать, насамперед, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 19) та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 10) (нижче за текстом – Євроконвенція). Отже, можна стверджувати, що в системі законодавства України досить чітко викристалізовується та його ділянка, котра торкається свободи вираження поглядів. Можна констатувати існування комплексного (міжгалузевого) інституту законодавства, який є основою юридичного механізму забезпечення свободи вираження поглядів.

У Конституції України (ст. 34) та Законі України «Про інформацію» розкриваються зміст та структура свободи вираження поглядів. У низці інших нормативно-правових актів визначені юридичні засоби реалізації, охорони та захисту цього права людини, а також окремих його елементів (можливостей).

У Конституції України закріплено, що «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ч. 1 ст. 34). «Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я,

моральності населення або захисту прав і свобод інших людей» (ч. 2 ст. 34).

У Законі України «Про інформацію» (нижче за текстом – Закон України) проголошується, що всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.

Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України (ст. 9).

Проаналізувавши структуру свободу вираження поглядів, яка розкривається в Конституції України і Законі України, можемо стверджувати, що елементами цього права людини є такі можливості:

- вільно виражати свої погляди і переконання;
- вільно збирати інформацію;
- вільно зберігати інформацію;
- використовувати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір;
- поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Пропонуємо відповідно до міжнародних актів доповнити свободу вираження поглядів як суб'єктивне юридичне право в Україні такими елементами як можливість шукати, одержувати інформацію та ідеї, а також уточнити, що особа має право збирати, зберігати, використовувати і поширювати не тільки інформацію, а й ідеї.

На підставі аналізу змісту та структури свободи вираження поглядів як суб´єктивного юридичного права *поняття цього права* визначено як можливість людини вільно виражати свої погляди, збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

На основі проведених результатів пропонуємо ст. 34 Конституції України привести у відповідність до міжнародних актів з прав людини (зокрема, до ст. 10 Євроконвенції, ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права), виклавши її у такій редакції*: «*Ко-*

* Курсивом зазначені запропоновані зміни.

жен має право на свободу вираження своїх поглядів. Це право включає можливості вільно збирати, *шукати, одержувати*, зберігати, поширювати і використовувати інформацію та ідеї будь-якими способами.

Здійснення *цього права, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах* національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою *запобігання злочинам*, для охорони здоров'я чи *суспільної моралі, для захисту прав і свобод,* для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами своїх переконань, за винятком випадків, встановлених законом.» Введення до ст. 34 Конституції України нової – третьої – частини обумовлюється тим, що на практиці можуть виникати ситуації, коли людина може відмовлятися від виконання обов'язків перед державою або законів, посилаючись не тільки на свої релігійні переконання. Підстави для такої відмови мають бути чітко визначені законом.

---

1. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992 р.); Закон України «Про телебачення і радіомовлення» (1993 р.; Закон України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» (1997 р.; Закон України «Про інформаційні агенства» (1995 р.); Закон України «Про науково-технічну інформацію» (1993 р.); Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» (1997 р.); Закон України «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.); Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (1998 р.); Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995 р.); Закон України «Про видавничу справу» (1997 р.); Закон України «Про державну таємницю» (1994 р.); Закон України «Про захист інформації в автоматизованих системах» (1994 р.); Закон України «Про захист суспільної моралі» (2003 р.); Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» (1997 р.); Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua

2. Проект Закону України «Про забезпечення рівного доступу громадян до засобів масової інформації в Україні», зареєстрованого Верховною Радою України від 01.11.2005р. № 7392/П2; Проект Закону України «Про інформаційну відкритість органів державної влади та вищих посадових осіб України», 2002р. поданого народним депутатом України Головатим С.; Проект Закону України «Про відкритість і прозорість діяльності органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, розробленого Міністерством юстиції України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua

З М І С Т

ВСТУПНЕ СЛОВО……..3

Адам В.М.
Аспекти застосування екологічної функції держави в умовах Української держави……..5
Андрусяк І.П.
Ідея ґендерної рівності в працях Олександра Огоновського….……9
Андрусяк Т.Г.
Структура правової думки……..12
Балинська О.М.
Означування як процес право творення (постмодерністський дискурс)……16
Барабаш О.Ю.
Еміграційні процеси українців у Бразилію: історико-правове дослідження…..……20
Барабаш О.О.
До питання про поняття правового заохочення у сучасній теорії права……....24
Баран А.В.
Кристалізація національної ідеї у програмних документах українських політичних партій Галичини на початку ХХ ст. ….……28
Басиста І.В.
Окремі психологічні чинники, що негативно впливають на реалізацію процесуальних рішень слідчого та шляхи протидії їм……32
Бліхар В.С.
Пріоритет свободи в процесах державотворення……..36
Бліхар М.М.
Значення правотворчості в державотворенні……39
Бойко В.С.
Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина…..……...42
Бойко Г.І.
Функції юридичних конструкцій……...45
Бондаренко В.А
Прийоми та засоби застосування адміністративно-правових норм органами виконавчої влади…….……48
Бондаренко С.В.
Людські цінності життя, як основний чинник побудови ідеальної держави…..……...51

Босак Х.З.
Основи адміністративно-правового статусу посадової особи органів внутрішніх справ України……..53
Бурлак М.С.
Правове регулювання ринку цінних паперів в Україні……55
Бурнадз О.В.
Природа порівняльного правознавства…….57
Василів С.С.
Види (рівні) підвідомчості справ про адміністративні правопорушення……...62
Васильчук В.О.
Принцип справедливості у конституційних правовідносинах: філософсько-правовий аспект……65
Вовк В.М.
Традиція як принцип правотворення у Стародавньому Римі……..68
Вовчанська Л.С.
Діалогічно-антропологічний підхід у праві…….72
Войтович Ю.В.
Адміністративна правосуб'єктність державних органів виконавчої влади щодо реалізації спеціальних засобів адміністративного припинення……76
Волощук А.С.
Трудове законодавство, система трудового законодавства, система трудового права, законодавство про працю: проблема співвідношення термінів і понять…….79
Гавінський Р.
Співвідношення теорій та причин державотворення……...83
Гайворонюк Н.В.
Філософія життя та її вплив на формування української ідеології державотворення першої чверті ХХ ст. ……....85
Галайко О.Р.
Панування права – головний елемент правосвідомості……...88
Гапич І.Ю.
Особливості цивільно-правового захисту честі, гідності й ділової репутації особи в Україні……91
Гарасим Людмила
Державна служба як ключовий елемент системи державного управління……95
Гарасимів О.І.
Антономія «свобода – необхідність» як одна з центральних проблем для визначення міри відповідальності у античній філософії……..98
Гарасимів Т.З.
Девіантність як одна з форм філософії права…….101
Герасимович А.М.
Міжнародно-правові аспекти українського державотворення періоду визвольної війни під проводом Б. Хмельницького……103

Гнатюк С.С., Гнатюк О.Б.
Особливості апеляційного оскарження постанови про притягнення до адміністративної відповідальності…….107
Годяк А.І.
Правова освіта як проміжна ланка між правовим вихованням, правовою свідомістю та правовою культурою…….....113
Горуйко Х.П.
Система судочинства ЗУНР: стан розробки проблеми та джерельна база дослідження……...116
Грицунь Т.Я.
Процес державотворення в Україні……...119
Гураленко Н.А.
Онтологічні антиномії норми права……121
Гурковський М.П., Гула І.Л.
До питання визначення та процедури «добровільного та примусового повернення на батьківщину іноземців та осіб без громадянства»……...124
Гуцуляк Ю.В.
Визнання особи потерпілим за проектом Кримінально-процесуального кодексу України, поданим до Верховної Ради Президентом України 12 січня 2012 року…….130
Дембіцька С.Л.
Про питання зміцнення управлінських кадрів та рівня професійної компетентності……...134
Демків Р.Я.
Інститут відкликання в Україні……139
Демчишин І.І.
Соціальні фактори і чинники та їх вплив на духовність сучасної студентської молоді……...142
Демчіхіна Є.С.
Суспільна небезпека групової некорисливої насильницької злочинності неповнолітніх……..146
Дем'янчук Т.Д.
Взаємозв'язок політичних прав і свобод громадянина як основи ціннісного самовизначення особи……149
Дзявроник О.Б.
Адміністративно-правові аспекти регулювання взаємовідносин держави та церкви……153
Дідух Н.М.
Малий бізнес в системі економічних аспектів державотворення в Україні…157
Довгун Л.
До історії формування правового реалізму…….……161

Дуда С.М.
Структура романо-германської правової сім'ї (в контексті правотворення України)……..…..164
Дяків Б.З.
Причини та умови злочинності неповнолітніх та молоді……..170
Євхутич І.М.
Право і мораль у контексті суспільних відносин……..……..174
Жбадинська Ю.Р.
Правова доктрина, «розум», канонічне та римське право (в країнах західної традиції права)……..……178
Забзалюк Д.Є.
Проблеми функціонування душпастирської служби в українських військових формаціях першої половини XX століття……182
Забзалюк О.В.
Концепція федералізму в політико-правовій думці Галичини (середина XIX – початок XX ст.)…….……185
Засунько С.С., Пасинчук К.М.
Теоретичні основи поняття взаємодії підрозділів МВС і МНС України по забезпеченню громадської безпеки в умовах надзвичайних ситуацій……188
Збитковська Н.М.
Конституція України як соціальна цінність держави…….……193
Зільник Н.М.
До поняття адміністративної відповідальності за правопорушення в галузі стандартизації, сертифікації, метрології та якості продукції……..…196
Івахненко І.В.
Проблемні аспекти розуміння особистих майнових правовідносин подружжя……199
Ільків Н.В., Дмитрик А.Б.
Створення земельно-кадастрової системи – передумова запровадження ринку землі в Україні……202
Карабин М.В.
Правові засади забезпечення екологічної безпеки……206
Кахнич В.С.
Інтегративна та конвергенційна функція порівняльного правознавства…….209
Кельман М.С.
Особливості окремонаукової методології пізнання……..……211
Кирись Б.О.
Джерела офіційного оприлюднення законів України……215
Кісіль Ю.Р.
Державні службовці та корупція……..……219
Коблик І.І.
Економічні та правові аспекти державних запозичень……..……223

Ковалів М.В.
Особливості та юридичне значення Конституції України……...…..226
Коваль А.Ф.
Особливості становлення, розвитку та взаємодії народів і держав
у поглядах С. Дністрянського……...……229
Колиба М.М.
Розуміння проблеми свободи віросповідань у контексті державотворення
та правотворення……..……...233
Колич О.І.
Ідеї державності у період української гетьманської держави……...……237
Конашевич Ю.З.
Електронний уряд: до постановки проблеми в Україні…….……239
Кондратюк С.В.
Еміграційний уряд ЗУНР: зовнішня політика та конституційно-
правові практики……..……...242
Конуп О.Ф., Альохина Г.М.
Актуальні проблеми організації психопрофілактичної роботи щодо
недопущення правопорушень серед неповнолітніх……...……245
Коритко Л.Я.
Про підготовку державних службовців природоохоронної сфери
в Австро-Угорщині……247
Коробка В.М.
Правовий світогляд співробітників органів внутрішніх справ
як індикатор демократичної, соціальної, правової держави……...250
Коцан Ю.Я.
Місце інкорпорації у подоланні колізій у нормативно-правових актах……...252
Кричківський О.М.
Конкуренція кримінально-правових норм при призначенні покарання
в науці кримінального права…….……254
Крот О.В.
Особливості віндикаційного позову……258
Кульгавець Х.Ю.
Органи внутрішніх справ у політичній системі СРСР (УРСР)
у 1940–1950-х роках……...……261
Курило Т.В., Дубас Н.Я.
Розвиток концепції громадянського суспільства у творчості
С. Подолинського (друга половина XIX ст.)……..……265
Куць А.В.
Типові проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні……...269
Кушнерик Р.М.
Звичай в англо-американській правовій сім'ї (питання типологічності)…….272

Легін Л.М.
Проблематика співвідношення понять «законодавчий процес»
та «законодавча процедура»……..…279
Лепісевич П.М., Бойко В.В.
Законодавчі заборони та обмеження в сфері виробництва алкогольної
продукції. Державна монополія та засоби її утворення……...……..282
Лесько Ірина
Особливості права власності на західноукраїнських землях
в радянський період……...……291
Лефтеров В.О.
Інтерактивні методи навчання студентів-юристів……..……294
Лещух А.Р.
Визначення конституційно-правового статусу органів місцевого
самоврядування України на організаційно-правове забезпечення
діяльності щодо попередження правопорушень…….297
Литвин Т.М., Рибак Н.Б.
«Чорноморський флот» у контексті міждержавних українсько-
російських відносин на старті державотворення……301
Ліпак Г.М.
Шлюбно-сімейне законодавство XIX ст.: проблемні аспекти
формування на українських землях……..…305
Лов'як О.О.
Деякі проблеми способів (форм) відшкодування моральної шкоди…..……307
Лозинська І.В.
Організаційні стандарти законотворчості у правовій державі……...…311
Лотоцька О.В.
Сродна праця – як важливий чинник самовдосконалення людини
у філософській спадщині Г.С. Сковороди……..……315
Лук'янова Г.Ю.
Правоорозуміння: деякі питання загальної теорії……318
Маїк І.С.
Синергетичний аналіз у порівняльному правознавстві…….……320
Максимович Р.Л.
Про вилучення незаконно одержаного майна за вчинення корупційного
правопорушення……326
Маланій О.Я.
Правовий статус органів з вирішення трудових спорів у Східній Галичині
міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) ……..……330
Марко О.В.
Голодомор 1932–1933 років в Україні як злочин проти людяності
у вигляді переслідування……...……332

Марковський В.Я.
Конституційні засади мовної політики в Другій Речі Посполитій……...336
Мартиневич Ю.О.
Норма права в романо-германському праві (в контексті позитивістського праворозуміння)……..……339
Машуков Р.О.
Земельна ділянка як об'єкт цивільних прав……342
Мельник А.А.
Система права в контексті раціоналізації правозастосування……..…….346
Мельник О.А.
Конституційна регламентація правового статусу органів місцевого самоврядування України: теоретичні та інституційні аспекти……..348
Миронюк О.І.
Основні засади реформування системи права……352
Настасяк І.Ю.
Функції права як напрями його впливу на суспільні відносини……...…354
Новіков В.В.
Правові аспекти регулювання захисту соціальних прав працівників ОВС……357
Оленчук І.В.
Органи конституційної юрисдикції в романо-германській правовій сім'ї…..362
Орлов С.Ф.
Міжнародний дискурс свободи особистості……..……367
Особа Вікторія
Досвід діяльності парламенту у Великій Британії є необхідним для України……371
Остапик Ярина
До питання суб'єкта приховування злочину……...…373
Павлишин А.Б.
Шкільна освіта в УРСР у 1945–1950 рр.: стан та проблеми розвитку…….376
Павлів-Самоїл Н.П.
Мотивація трудової діяльності як чинник виникнення трудової міграції……379
Пайда Ю.Ю.
Релігія як ціннісно-нормативна система……..……383
Панкевич О.З.
Конституційно-правовий статус особи: деякі теоретико-методологічні проблеми……386
Панчишин Р.І.
Роль та значення правового виховання як засобу формування правомірної поведінки……...……391

Пастушок Г.І.
Принципи комунітарного права……...……393
Пісний В.М.
Професійна усталеність як складова професійної мотивації правоохоронця……395
Попович О.В.
Кримінальна субкультура в ґенезі рецидивної злочинності……..……398
Приймак Б.І.
Вплив на процес перебудови свідомості……402
Пряхін Є.В.
Профілактична діяльність органів досудового слідства за президентським проектом КПК України……406
Римарчук Г.С.
Загальні аспекти державотворення та адміністративного право творення…..408
Романик Я.І.
Імплементація норм загальної декларації прав людини в національне законодавство……411
Руданецька О.С.
Сутнісні ознаки правової держави……...……414
Рудий Н.Я.
Впровадження державних форм опіки на українських землях у складі Російської імперії (кінець XVIII–XIX ст.) ……..417
Ряшко В.І.
Логіко-гносеологічні проблеми юридичної діяльності в курсі юридичної логіки……...……420
Савайда О.І.
Змістовна та позитивна форма правової волі……..……424
Сайфуліна Ю.В.
Діалектичний взаємозв'язок права і держави……..……429
Саміло А.В., Купчак М.Я., Волощішин А.І.
Конституційно-правові аспекти боротьби з тероризмом……...…432
Сандул В.А.
Дослідження поняття інтелектуальної власності……434
Семенюк І.Я.
Державотворення, як результат правозахисної діяльності інституту адвокатури: філософсько-правовий аспект……..……437
Сенишин У.І.
Досвід зарубіжних країн в здійсненні правового регулювання контролю знань в системі вищої освіти……440
Серкевич І.Р.
Проблема тероризму як кримінально-караного діяння: окремі аспекти……..443

Ситар І.М.
Порівняльно-правовий метод (як засіб вдосконалення правотворення в Україні)……446
Скакун В.В.
Юридичні гарантії реалізації права на захист в Україні……..……..450
Скакун М.І.
Формування радянської системи вищої юридичної освіти в західних областях УРСР в 1939 – середині 1950-х рр. (на прикладі Львівського державного університету ім. Ів. Франка)……454
Сковронська І.Ю.
Мовна свідомість правника і загальномовні процеси……457
Сливка С.С.
Канонічне право: філософсько-правовий зміст навчальної дисципліни……..461
Смолин Г.В.
Конституційні засади адміністративної реформи…….……464
Сокол Р.В.
Філософсько-правові аспекти ролі християнської церкви України у забезпеченні національної безпеки держави……..……..468
Стахура Б.І.
Права людини та громадянина як основоположні цінності……..……472
Строцький Р.Є.
Кодифікація нормативно-правових актів у романо-германському типі (сім'ї) права (правовий досвід для правотворення України).……474
Студент Марія
Становлення інституту спадкування в римському праві……..……..482
Терзалова А.С.
Екологічна експертиза та проблеми її організації…….…….485
Терлюк І.Я.
Проблема національної держави (державності) в творчості (історіософії) Тараса Шевченка……487
Томаш Л.В.
Характерні особливості феномена «громадянське суспільство»……..……490
Цимбрівський Т.С.
Державний суверенітет і міжнародне право……...……494
Чистоклетов Л.Г., Березовська І.Р.
Сутність адміністративно-правових засобів забезпечення системи інформаційної безпеки України та її функції……..……496
Чорнобай О.Л.
Феноменологія й аксіологія норм фольклорного права……500
Шабуніна В.В.
Головні чинники формування європейського приватного права……..…504

Швед І.Я.
Історико-правовий аспект становлення та розвитку охоронних формувань на території України.……..…507
Швед О.І.
Філософсько-правова сутність світоглядної (мас-медійної) діалогізації у процесі державотворення……...…….514
Швець О.В.
Оптимізація правомірної поведінки та розбудова громадянського суспільства методами освітніх реформ: пошуки та пропозиції……....518
Шевців Л.Б.
Українське козацтво як етап розвитку національної державності……..……..520
Шевців М.Б.
Філософсько-правове розуміння категорії інтуїції І. Кантом……...…523
Шишко В.В., Шишко В.Й.
Філософсько-антропологічний підхід до права……..525
Юрчак І.Р.
Проблема дотримання Україною своїх обов'язків, як держави через призму виконання рішень Європейського суду з прав людини……528
Яремчук В.Д.
Сучасні підходи до проблеми державотворення та правотворення доби просвітництва…….……531
Яремчук С.В.
Сучасні проблеми формування громадянської культури в Україні……..535
Ярмол Л.В.
Суб'єктивне юридичне право на свободу вираження поглядів: поняття та структура……539

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Тези доповідей учасників
Всеукраїнської науково-практичної конференції
17 лютого 2012 р.

Тези доповідей опубліковано в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *Н.М. Лесь*

Друк *А.М. Ходачок*

Здано до набору 06.02.2012 р. Підписано до друку 10.02.2012 р.
Формат $60\times84/_{16}$. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 32,09.
Зам. 19-12. Тираж 100 прим.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.